BOMBAŽNA PREDILNICA
IN TKALNICA V TRŽIČU

Zgodovina obrti in industrije v Tržiču

II. knjiga

Bombažna predilnica in tkalnica v Tržiču

Nastanek, razvoj in delo
1885 — 1960

Spisal
IVAN MOHORIČ

1960

Izdal Mestni muzej v Tržiču

G

G 2864/2

OSREDNJA KNJIŽNICA OBČINE KRANJ

N 13007/62

Tiskala tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani

Josip Broz Tito

Beograd, maja 1960 god.

Zahvaljujući na čestitci povodom mog rodjendana, upućujem svim članovima vašeg kolektiva najbolje želje za uspjeh i napredak u radu i stvaranju.

Zahvala predsednika republike maršala Josipa Broza Tita za čestitke kolektiva BPT k rojstnemu dnevu

VSEBINA

UVOD

Uvodna beseda DS in UO 1
Ob treh pomembnih jubilejih — inž. F. Žitnik 3
Predgovor avtorja 5

RAZDOBJE 1885 do 1914

Tekstilna tradicija tržiškega okraja — Tekstilne manufakture — Izdelava domačega platna in sukna 9
Mehanizacija tekstilne proizvodnje — Prve mehanične predilnice na slovenskih tleh 16
Preskrba z bombažem 18
Snovanje bombažne industrije v tržaškem zaledju 19
Tekma za izbiro kraja za novo predilnico 22
Ustanovitev komanditne družbe 29
Sporazum in pogodba predilničarjev s Kranjsko industrijsko družbo za nakup Balosa, Voj, Pilarne in njihovih vodnih pravic 31
Snovanje konkurenčne predilnice v Litiji in stanje bombažne industrije v Avstriji 35
Finančno zaledje in strokovni svetovalci tržiške predilnice 37
Registracija podjetja in graditev tovarne 41
Formiranje prvega delovnega kadra 45
Poslovanje ob prvem desetletju obstoja 48
Požar in obnova predilnice 53
Karakteristika vodilnih družabnikov podjetja 56
Rast zemljiške posesti in odkup vodnih pravic 60
Pričetek boja za vodne pravice na Mošeniku 63
Načrt za izkoriščanje spodnjega toka med Hofbauerjem in tržiškim jezom 66
Združitev dveh načrtov — Ogorčeni boji z opozicijo skozi vse instance 71
Predilnica gradi vodne centrale v lastni režiji — Potek gradbenih del 76
Težkoče z dobavitelji pri uvedbi obratovanja 79
Incident s Šentanskim rudnikom — Ugovor predilnice proti podelitvi vodne pravice in sodni proces z Ilirsko družbo 82
Koncesija za postransko postajo in razširitev tovarne 85
Predilnica v začetku XX. stoletja 85
Utrditev ugleda in kredita tržiške predilnice 87

Revizija družbene pogodbe leta 1908 90
Akcije predilnice za zgraditev tržiške železnice 91
Delovni red v tovarni iz leta 1899 96
V znamenju gospodarske depresije 1910/11 100
Obratni stroški v predvojni dobi 104
Izkoriščanje vodne moči pri pilarni 105
Zveza predilnice s švicarskim kreditnim zavodov 106

RAZDOBJE **1914 do 1935**

Med prvo svetovno vojno 1914—1918 111
Dobava toka iz predilniških central za Treibacher Chemische Werke in Kriegsmetall iz Berlina 113
Položaj predilnice ob zlomu Avstrije 116
Predilnica išče državno posojilo — Uvoz na predelavo 118
Predilnica odklanja državno nabavljanje bombaža 121
Sekvestracija predilnice 123
Obnova postopka za centralo na Pilarni 126
Boj domačinov s predilnico 128
Konkurenčni načrt občine in kompromisni izhod 130
Graditev električne centrale na Pilarni — Povojni investicijski program predilnice 135
Stroški in uspehi elektrifikacije 139
Delovni kader in mezde v dobi inflacije 140
Predilnica in jugoslovanski carinski režim l. 1920 143
Vprašanje zaposlitve tujih delavcev 148
Devizni dolg predilnice izza prve svtovne vojne 154
Repatriiranje tujih dobroimetij 160
Predlogi predilnice za splošno carinsko tarifo l. 1925 161
Odnos predilnice do tržiške občine 165
Obsežne tatvine preje v predilnici 1922—1926 168
Razvoj in rast posesti predilniške družbe 170
Omejitev nakupa nepremičnin v obmejnem pasu od tujcev 173
Mezdne razmere ob ugodni konjunkturi 1927/28 175
Posojila delavcem 179
Valorizacija družbenega kapitala leta 1925 in leta 1927 179
Zaščitni žigi in varstvene znamke predilnice 185
Obratne razmere in poslovni uspehi predilnice v l. 1926—1930 . . . 186
Družbena pogodba k. d. tržiške predilnice iz l. 1932 190
Volitve delavskih zaupnikov 194
Transportna in tarifna problematika tržiške predilnice 195
Predilnica in problem strokovnega kadra za tekstilno industrijo . . 199
Podporno društvo bombažne predilnice — Likvidacija obratne bolniške blagajne 202
Obratovanje predilnice med gospodarsko krizo 207
Izgradnja padca pri rudniku živega srebra pri Sv. Ani za predilniško centralo 210

RAZDOBJE **1936 do 1950**

Energetsko gospodarstvo predilnice in modernizacija strojne opreme 215
Zahteve delavstva spričo novih delovnih pogojev 219
Predzgodovina in ozadje mezdnega gibanja tekstilnega delavstva . . 228
Izbruh in potek stavke avgusta 1936 231
Likvidacija stavke in prepoved obratovanja 243
Epilog tekstilne stavke 247
Predilnica in devizni predpisi 255
Prijava udeležbe tujega kapitala pri predilnici 259
Nabava potrošnih in pogonskih potrebščin za predilnico 262
Zavarovanje podjetja in dajatve za socialno zavarovanje delavstva — Spori s Suzorjem 264
Predilnica in odkup bombaža v Jugoslaviji 267
Uredba o prisilnem odkupu bombaža 271
Predilnica v dobi dirigiranega gospodarstva 1926—1940 275
Preusmeritev pri nakupih bombaža 280
Kontrola cen predilniških izdelkov — Potrošniška skupnost 281
Predilnica med vojno 1941—1945 284
Usoda delovnega kadra med okupacijo — Prehajanje delavcev v partizane 289
Partizanski napadi na predilniške centrale — Vojne žrtve tovarniškega kadra 295
Obnova obratovanja 1945/46 305
Zaplemba premoženja predilniške komanditne družbe 310
Likvidacija predilniškega veleposestva — Začasno izkoriščanje dodeljenih tovarniških ekonomij 313
Sistemizacija podjetja 317
Šestmesečno tekmovanje predilnice od marca do septembra 1946 — Novatorstvo in racionalizatorstvo 323

RAZDOBJE **1950 do 1960**

Planske naloge predilnice 329
Izpolnitev petletnega plana 332
Delovni kolektiv prevzame tovarno v upravljanje 335
Sestava in delovno področje delavskega sveta in upravnega odbora . 339
Delovni red predilnice 343
Pravila predilnice 347
Problematika tarifne politike — Sestava tarifnega pravilnika 351
Sestava delovnega kadra ob 70-letnici 359
Gasilska četa predilnice — Zavarovanje podjetja in kolektiva 362
Obratna higienska služba 365
Izvenindustrijski obrati predilnice 366
Ekonomija in Dur 367
Otroške jasli in otroški vrtec 369
Uprava stanovanjskih hiš predilnice 370
Delovna disciplina — Izostanki in prekrški 372

Vzgoja kadrov 1946 do 1953 376
Pomen in delo podružnice sindikalne organizacije v tovarni 379
Problematika in potek planske proizvodnje 1953—1956 381
Strokovna sestava kadra 382
Nove vrste surovin — Začetni poskusi izvoza 383
Proizvodnja in plan l. 1955 — Kmečka preja 385
Padec dobička in povišanje lastne cene 386
Konkurenca na domačem trgu — Struktura izvoza 388
Ustroj predilnice 389
Sukalnica in tkalnica — Oplemenjevalnica 390
Problem pogoonske moči in delovne sile do leta 1955 391
Naprave BPT v službi socialističnega skrbstva 392
Socialno zavarovanje — Obratna ambulanta 394
Zobna ambulanta 395
Menza in delavski dom 396
Sindikalni počitniški dom v Poreču 398
Uprava stanovanjske skupnosti 400
Higiensko-tehnična zaščita 401
Sindikalna organizacija 1957—1959 403
Olajšanje prihoda na delo 405
Valovanje delovne sile 1957—1959 — Strokovna sestava delovnega kadra — Izkoriščanje delovnega časa 407
Organi samoupravljanja 1957—1958 412
Upravni odbor in komisije BPT 414
Poslovni pravilniki 415
Materialna odgovornost delavcev 418
Potek proizvodnje v letih 1956—1959 419
Izvršitev planskih nalog v letih 1958—1959 422
Zmogljivost in iztrošenost strojnih naprav 425
Obnova, izpopolnitev in rekonstrukcija strojnega parka 426
Prispevek lastnih delavnic za obnovo 429
Preureditev predilnice — Ekonomičnost proizvodnje 430
Organizacija prodaje proizvodov — Poslovni krog dobaviteljev in odjemalcev 431
Udeležba podjetja pri izvozu 432
Izpremememba tržnih razmer 433
Vzgoja industrijskega kadra — Napredne metode praktičnega izobraževanja 435
Organizacija izobraževanja v podjetju 436
Opis in shema Centra 437
Začetni problemi in težave v delu centra 439
Vsebina in potek izobraževanja 439
Sprejem in uvajanje novih delavcev v podjetje 440
V obratnem izobraževalnlem centru — Nekateri rezultati 442
Problematika sistemizacije osebnega dohodka delavca — Norme in premije 444

Stimulacija storilnosti 446
Prehod na sistem osebnih dohodkov po učinku 450
Povprečni osebni dohodek na osebo 450
Financiranje investicij 450
Razvoj osnovnih sredstev 1955—1959 452
Financiranje obratovanja 454
Finančni uspehi podjetja — Primerjava bilančnih podatkov 1955—1958 456
Zaključek 457
SITUACIJSKA SKICA PREDILNICE 458

STATISTIKA: A. RAZDOBJE 1926—1945

I. Pogonska energija 460
II. Predilnica 461
III. Tkalnica 462

B. RAZDOBJE 1946—1958

I. Predilnica 463
II. Tkalnica 463
III. Pogonska energija 464
ORGANIZACIJSKA SHEMA PODJETJA 465
Uporabljeni viri 468

DODATEK

I. Slike ekip delovnega kolektiva
II. Življenjepisi padlih borcev, talcev in žrtev okupacije iz vrst BPT
III. Slike žrtev druge svetovne vojne

Zaščitni znak tovarne BPT

po barvnem originalu M. Gasparija

UVODNA BESEDA

Tržiški tekstilci praznujejo letos 75-letnico, odkar so njihovi predniki začeli ob Bistrici graditi predilnico in tkalnico. Dve generaciji sta se izmenjali od takrat v ustvarjalnem delu v novi tovarni. Pot tržiškega tekstilca v preteklih 75 letih je bila trnova, trda in utrudljiva. Stroji so narekovali nagel tempo proizvodnje, ob njem je teklo življenje tekstilnega delavca enolično, dokler se ni vzdramil ter pričel terjati pravice za svoje delo. V zadnjem četrtstoletju je nastopil odločneje, vendar je mogel doseči svoje cilje šele v osvobojeni domovini, ko je podjetje postalo last delovne skupnosti in prešlo nato v upravo voljenih organov delavskega samoupravljanja.

Želja DS in UO je bila, da ostane od proslave 75-letnice trajen spomin, ki bo ohranil lik tržiškega tekstilca v borbah in delu skozi dolgih sedem desetletij in ki bi opisal sredino, iz katere je raslo podjetje ter napore pa tudi razočaranja, ki jih je doživljal tržiški tekstilni delavec.

Zato so organi delavskega upravljanja sklenili, da izdajo zgodovino podjetja ter jo izročijo vsem sodelavcem in sodelavkam, da bi imeli priložnost seznaniti se z vso zamotano problematiko tekstilne industrije v preteklosti in sodobnosti. To delo so poverili tov. Ivanu Mohoriču, znanstvenemu sodelavcu Univerze, ki je na podlagi ohranjenih arhivalij BPT in zbrane dokumentacije očrtal realno in kritično, brez olepševanja nastanek in opisal rast tovarne od skromnih začetkov do vključitve v načrtno gospodarstvo z vsemi pridobitvami, ki jih je doseglo delavstvo pod lastnim samoupravljanjem.

Vsak član naše velike delovne družine naj v lastnem interesu prouči tok dogajanja skozi vse faze razvoja podjetja, da spozna odločujoče sile in kritične momente industrijskega dela. Knjiga o BPT naj postane učna knjiga mladini in novincem, ki vstopajo v delo, obenem pa naj bo knjiga vzpodbudnik za še višjo produktivnost pri delu in posredno s tem vzpodbudnik za dosego cilja: izboljšanja življenjske ravni in delovnih pogojev našemu delavcu — proizvajalcu in upravljalcu.

Izročajoč knjigo sodelavcem in javnosti, čestitata DS in UO delovnemu kolektivu jubilej 75-letnice z željo, da bi tudi vnaprej ohranil tisto nezlomljivo voljo, delovni polet, ustvarjalno vztrajnost pri izpolnjevanju velikih planskih nalog, ki mu jih poverja socialistična družba, da bi še nadalje utrjeval smisel za enotnost in poglabljal zavest delovne skupnosti, ker le na ta način bo zmagal vse ovire ter nadaljeval svojo pot od uspeha do uspeha.

Srečno!

Predsednik DS 1959—1960:	*Predsednik UO 1959—1960:*
Stanko Sova	*Tine Tomazin*
Milan Koprivnik	*Marjan Dolinar*

OB TREH POMEMBNIH JUBILEJIH

Bombažna predilnica in tkalnica v Tržiču je z letošnjim letom stopila v 75. leto svojega obstoja. Na zadnji dan leta 1884 je bila podpisana pogodba, s katero je Kranjska industrijska družba (KID) prodala skupini predarlskih industrialcev fužine na Balosu, kolonijo na Blekah in prodišče ob sotočju Bistrice in Mošenika z vodnimi pravicami, da ustanovijo novo industrijsko podjetje. Sredi januarja 1885 je v njenem imenu vložila KID prošnjo na okrajno glavarstvo v Kranju za podelitev stavbnega dovoljenja. Okrajno glavarstvo je 5. marca izdalo gradbeno dovoljenje, ki je 20. marca 1885 postalo pravomočno. V najzgodnejši pomladi so začeli zidati temelje, iz katerih je zrasla današnja tovarna. Dne 1. aprila 1885 je bila podpisana v Trstu družbena pogodba ustanoviteljev nove predilnice in 13. maja je bila nato vpisana v trgovinski register v Ljubljani družbena tvrdka bombažne predilnice in tkalnice k. d. v Tržiču.

V industrijski zgodovini tržiča je bila to odločilna prelomnica — prehod od fužin na tekstilno industrijo. Tekstilna proizvodnja je bila sicer kot hišna industrija in rokodelska manufaktura v Tržiču že več stoletij prej udomačena in je novo podjetje tako že imelo osnovni kader. Od takrat je poteklo 75 let nepretrganega dela, katerega jubilej proslavljamo letos.

V narodnoosvobodilni borbi, med drugo svetovno vojno, je dala tržiška BPT svoj velik prispevek. Tržiški tekstilci, komunisti, žene in mladina so se hrabro borili proti okupatorju in domačim izdajalcem. Mnogi od njih so s svojo krvjo, svojim življenjem gradili in zgradili temelje novega obdobja v zgodovini jugoslovanskih narodov ter pripomogli uresničiti Cankarjevo geslo: »Narod si bo pisal sodbo sam!« In res si jo je začel pisati! Dolga desetletja tlačeni in zatirani tržiški tekstilec je leta 1945 po osvoboditvi postal solastnik tovarne. Od nacionalizacije podjetja mineva letos 15 let in to je drugi jubilej, ki ga praznujemo letos.

Dne 3. septembra 1950 pa je bila uresničena že od Marxa postavljena zahteva: »Tovarne — delavcem!« Takrat je bila tovarna z vsemi

obrati izročena delovnemu kolektivu, da jo po svojih voljenih organih, Delavskemu svetu in Upravnemu odboru prevzame v upravljanje. S tem je postal tržiški tekstilec ne samo delavec in ustvarjalec ter solastnik tovarne, temveč tudi upravljalec sredstev in dobrin, ki jih ustvarja s svojimi pridnimi rokami.

S tem se je začela nova doba — prvič v zgodovini jugoslovanskega delavca — doba samoupravljanja, katere desetletni jubilej bomo tudi letos v začetku septembra zaključili.

1885 1945 1950

so tri simbolične letnice in pomembni mejniki v razvoju naše tovarne. S ponosom gledamo na delo in ustvaritve tržiškega tekstilca, ki je v vztrajnih borbah dosegel današnje pridobitve socialističnega gospodarstva in lahko po vseh delovnih zmagah samozavestno zre v bodočnost.

Direktor:
inž. Franc Žitnik

PREDGOVOR

V okviru zgodovine tržiške industrije in obrti podaja pričujoča knjiga prikaz razvoja tržiške tekstilne proizvodnje od skromnih začetkov hišne industrije in samopreskrbe z domačimi surovinami in slovitih tržiških manufaktur do današnjega dne. Ko so začeli sredi preteklega stoletja opuščati domačo nošnjo irhovc, sukna in hodnega platna, je začela hirati domača tekstilna obrt in z njo ovčjereja in kultiviranje lanu. Prehajali so vedno bolj na predelavo uvoženega bombaža.

Leta 1885 je stala tržiška proizvodnja na veliki prelomnici. Tržiške fužine so bile pasivne, proizvodnja železa po starem načinu nerentabilna. Fužine so se dolga desetletja borile za obstoj, končno pa so podlegle tehnični revoluciji, ki je koncentrirala vse gorenjsko železarstvo na Jesenicah. V Tržiču so ostale prostrane zgradbe fužinskih obratov in neusahljiv vir pogonske energije ob deročem Mošeniku ter nezaposleni delovni kadri.

Noben od domačinov ni tvegal, da bi obnovil tekstilno dejavnost ter zasnoval mehanizirano proizvodnjo bombaževine v stilu novih tehničnih pridobitev. Tudi ni kazalo, da bi se spričo pritiska nadmočne in številne sudetske tekstilne industrije moglo računati na uspeh, čeprav so imeli Tržičani najboljše pogoje za uspešno delo. Podjetniki, ki so prišli v Tržič, so bili za to spočetka ozkoprsni in polni nezaupanja, ker niso želeli tvegati mnogo. Začeli so s podružniškim obratom, ki naj bi šele dokazal svojo življenjsko sposobnost.

Graditev tržiške predilnice in mehanizirane tkalnice leta 1885 je poživila tradicije spretnosti in doumnosti tržiškega tekstilnega delavstva. Pritegnila je tkalce iz vseh krajev odmirajoče hišne obrti po Gorenjskem, pa tudi iz daljnih krajev Slovenije delovne kadre, ki so se udomačili v slikovitem tržiškem okolju, gradili, širili in modernizirali naprave bombažne predilnice in tkalnice skozi dve generaciji, da sta se razrasli do današnjega obsega.

Prvo desetletje je vodil tržiški tekstilec boj za »biti ali ne biti«, za obstoj tovarne. Po petnajstih letih vztrajnega dela pa je premagal začetne težave in utrdil sloves podjetja. Ljubljanska, litijska in preboldska

predilnica so medtem preživljale hude krize in menjavale lastnike. Tržič je to kritično dobo uspešno prestal in izdržal nadmočno konkurenco avstrijske industrije.

Zlom Avstrije in nastanek jugoslovanske države je ustvaril podjetju nove pogoje za razvoj in široke možnosti preusmeritve proizvodnje. Za te naloge je bilo potrebno tehnično izpopolnjevanje strojnih naprav, zajetje novih energetskih virov in vse večje avtomatiziranje obratov. Tržiški tekstilec je končno sam vstopil v borbo, da pridobi vsaj skromni delež od splošne prosperitete podjetja.

V zavesti, da brani pridobitve lastnega dela, je med drugo svetovno vojno tržiški tekstilec tvegal in žrtvoval v narodnoosvobodilnih bojih vse, da prevzame po osvoboditvi to, kar sta ustvarjali dve generaciji, v last skupnosti ter upravljanje pod vodstvom voljenih organov delavske samouprave.

Pričujoči zgodovinski spis zajema v okviru prikaza nastanka, rasti in razvoja podjetja BPT kot glavne teme vso problematiko tekstilne industrije na slovenskih tleh skozi tri razvojna razdobja, njen položaj pod Avstrijo, preusmeritev pod Jugoslavijo, sodelovanje njenega kadra v osvobodilnih bojih ter ugledne uspehe desetletnega organizacijskega dela pod delavsko samoupravo do leta 1960.

Delavskemu Svetu in Upravnemu Odboru BPT gre posebno priznanje, da sta s svojimi vzpodbudnimi sklepi omogočila populariziranje gospodarske zgodovine naše najvažnejše industrijske panoge.

Ljubljana, aprila 1960.

Avtor

RAZDOBJE 1885 – 1914

Tekstilna tradicija tržiškega okolja
Snovanje bombažne industrije v zaledju Trsta
Med številnimi konkurenti zmaga Tržič
Finančno zaledje BPT
Boj za vodne sile
Pritisk nadmočne konkurence avstrijskih tovaren

Tekstilna tradicija tržiškega okraja

Tekstilne manufakture — Izdelava domačega platna in sukna

Tržiško okolje ima več stoletij staro tradicijo tekstilne proizvodnje v hišni industriji in rokodelskih manufakturah Peharcev in Polakov, ki so širile sloves tržiških izdelkov po širnem svetu. Do srede preteklega stoletja se je podeželje priskrbovalo samo s potrebnimi tekstilnimi surovinami. Na kmetih so pridelovali lan za platno in dobivali volno ter kožuhovino od domačih ovc. Po izkazih Kmetijske družbe za leto 1871 je še bilo v tržiškem davčnem okraju posejanih 49 oralov zemlje z lanom, v kranjskem 236 oralov, v radovljiškem pa 145 oralov. Tržiški okraj je pridelal povprečno pet centov lanenega semena in po dva centa prediva na oral oziroma 245 centov semena in 98 centov prediva v vsem davčnem okraju.

Na kmetih v tržiški okolici pa tudi v Tržiču samem so tkali, barvali in belili domače platno. Posebno v Dolini je bila kultura lanu zelo razširjena. Dozoreli lan so populili in ga razgrnili na zemljo, da se je vlegel. Ko se je posušil, so ga omlatili, nato so ga sušili v »paštbah«, kakor so imenovali nalašč za ta namen pripravljene peči. Ko je bil popolnoma suh, so ga trli na ročnih trlicah. Predivo so ženske same predle. Platno so tkali na ročnih statvah na kmečkih domovih. Ob delovnih dneh so na kmetih nosili perilo, pa tudi vrhnjo obleko iz domačega platna. Kulture lanu so se v tržiški okolici ohranile še desetletja potem, ko je bila že zgrajena bombažna predilnica prav do leta 1895, najdalje v Čadolah pri Godnavu.

Že zgodovinar Valvasor omenja, da so v Tržiču izdelovali posebne vrste blago na pol iz lanene preje na pol iz volnene, ki so ga imenovali »mezlan«. Mezlan opeva tudi pesnik Valentin Vodnik v »Zadovoljnem Kranjcu« / »Imam oblačilo domač'ga padvana, ženica pa krilo iz prav'ga mezlana«.

Glavna rokodelska izdelovalnica je bila že več stoletij v družini Peharcev, katere mogočno zidana in prostrana zgradba stoji na levem bregu Bistrice in jo domačini še vedno označujejo »pri Ferbarju«, čeravno jo že več desetletij uporablja Tovarna kos in srpov za svoje obrate. Mojster Jože Peharc je na ljubljanski obrtni in industrijski razstavi leta 1844 razkazal širši javnosti mojstrovino svojega rokodelstva.

Razstavil je 25 kosov svojih manufakturnih izdelkov, ki so jih, kakor pravijo »Novice«, ljudje kar občudovali. Jožef Peharc je bil rojen v Tržiču 1. januarja 1790 in je umrl 19. maja 1856 istotam. Rokodelstva se je izučil v rojstni hiši. Poročila o razstavljenih izdelkih pravijo, da je bil v čisti izdelavi ter živih pristnih barvah in odlični apreturi nedosegljiv.

Peharc je imel napravo za ročno tiskanje bombaževine s posebnimi barvnimi valji pestrih vzorcev. Z njim so se kosale, kakor pišejo »Novice«, najboljše tovarne v monarhiji, ki jim je uspešno konkuriral s svojimi nizkimi cenami. Trudile so se zaman, da bi mu bile kos v posebnem načinu barvanja in tiskanja. Peharc je bil na tem polju pravi tehnični pionir in je pazil na to, da uspešno izkoristi v svojem obratu vsa najnovejša tehnična odkritja in iznajdbe.

Njegovo podjetje je izdelalo nad 15.000 kosov barvaste in tiskane kotenine, ki so jo hitro razprodali po alpskih krajih pa tudi v Primorju. Za uspešno delo mu je ljubljanska razstava podelila srebrno kolajno. Bil je razgledan mojster in vnet za napredek svoje stroke. Da bi olajšal in pospešil vzgojo domačih tehnikov, je ustanovil denarno štipendijo za slušatelje politehničnih šol, ki je bila od 6 prosilcev kot prvemu podeljena leta 1859 Jožefu Vilfanu na Dunaju.

Njegov najmlajši sin Franc se je odselil v Celovec in tam nadaljeval barvarsko obrt. Na domačiji mu je sledil istoimeni sin Jožef Peharc, rojen 19. februarja 1824. Ta je imel tri hčerke in tri sinove. Najstarejši sin Jožef je ostal na domu, vendar se ni izučil očetovega rokodelstva, ampak usnjarstva in spremenil domačo barvarsko delav-

Na desni je poslopje Peharčeve barvarne in tiskarne ob Bistrici. V njej je sedaj tovarna srpov in rezil ob Cankarjevi cesti

nico v usnjarno. Sin Žan si je izbral uradniško kariero, Stanko pa je postal duhovnik. Tako je zatonila Peharčeva tekstilna manufaktura.

Druga družina znamenitih tekstilnih mojstrov v Tržiču je bila rodbina Karla Polaka, po domače »Korlača«. Karel Polak se je rodil 5. novembra 1772 in je umrl 22. marca 1855. Z 21 letom je poročil komaj 13-letno Magdaleno Vuk, ki mu je rodila 25 otrok. Poleg tekstilne je opravljal tudi usnjarsko obrt. Bil je gospodujoče narave in osebni prijatelj tržiškega graščaka grofa Radeckega.

Od številnih otrok je svojega sina Gašperja, rojenega 3. januarja 1800, ki se je doma izučil usnjarstva, poslal z 20 leti na potovanje, da se izpopolni v svoji stroki. Gašper je prepotoval vso Nemčijo in je delal več let v tovarni kotenine C. A. Mann v Berlinu, kjer se je dodobra izučil tkalstva, barvarstva in apretiranja. Ko se je vrnil iz Berlina, je doma v »Kajži« zasnoval tovarno kotenine in barvarno.

Industrijske razstave, leta 1844 v Ljubljani se je udeležil še njegov oče z zbirko izdelkov in Bleiweisove »Kmetijske in rokodelske novice« z dne 9. oktobra 1844 pravijo o njem, »da je Karel Polak, fabrikant in farbar v Tržiču, umeten mojster svojega rokodelstva, so nam lično farbani, višnjevi pavolniki in pertene rute očitno pokazale. Še več, pa je čez leto izdelal in prodal enakega blaga Jožef Peharc tudi fabrikant in farbar v Tržiču.

Veliko taužent vatlov, imenovanega pavolnika ta dva mojstra na leto izdelata in s svojo robo kmetice cele kranjske dežele in drugih bližnjih krajev oblačita. V hvalo teh dveh mojstrov še tole pristaviti, da so že večkrat Nemci in Čehi si veliko prizadevali enako blago izdelovati, toda imenovana mojstra sta jih vselej prekosila«. Tudi Karlu Polaku je bila podeljena bronasta kolajna.

Kar se je Gašper naučil v Nemčiji je po vrnitvi doma z uspehom uporabil v svojem obratu. Impozantnost Kajže, v kateri je sedaj nameščen tržiški muzej, z velikimi pečmi, ki obstojajo še danes, in razsežno vesno sušilnico pod ostrešjem, s pločevinastimi pokrovi in oknicami, odprtimi rakami Mošenika in zgradbo »monge« na levem bregu jarka kažejo, da je dal Gašper Polak svojim delavnicam širok koncept in umni razpored.

V Tržiču je užival Gašper Polak splošen ugled in je postal po marčni revoluciji ter po odpravi zemljiških gosposk in uvedbi občinske samouprave prvi tržiški župan. Županoval je od 1851 do 1860. Žal med njegovimi listinami niso ohranjeni recepti, po katerih je sestavljal barvila in prirejal tiskanje tkanin. Strokovno literaturo je do svoje smrti 23. marca leta 1880 vestno zbiral. Njegova vnukinja je strokovne knjige skupno z zapuščino ing. Viljema Polaka, njegovega sina in narodnega mecena, izročila ljubljanski licealni biblioteki. Doma se je od vse zbirke ohranila le ena knjiga, ki priča, da je do visoke starosti sledil tehničnemu napredku in pridobitvam kemičnih izsledkov na področju tekstila.

Gašper je bil poročen s Frančiško Napretovo, hčerko nogavičarskega mojstra Urbana Napreta, s katero sta imela trinajst otrok, od

Gašper Polak, barvar; tkalec in tiskar tekstilij v Zgornji Kajži, poznejši tržiški župan

katerih pa se nobeden ni maral posvetiti očetovi obrti. Kot mojster starega kova se spričo številne družine trinajstih otrok, ki so si izbrali druge poklice, sam na stara leta ni več maral spuščati v povečanje in moderniziranje obratnih naprav.

Eden od sinov je postal odvetnik v Kranju, drugi trgovec z usnjem v Ljubljani, Viljem pa je po končanih študijah na politehniki v Švici postal znamenit graditelj železnic, ki je med drugim gradil progo Beograd—Niš, anatolsko železnico v Mali Aziji, gorske železnice v Švici in Italiji in ki je svoje veliko premoženje volil v narodno socialne namene.

Dva sinova sta sicer ostala pri stroki, vendar ne v Tržiču. Sin Jožef je postal barvarski mojster v Kranju, Ignacij pa je osnoval tovarno svilenih robcev na Dunaju. Ferdinand je odšel v Ameriko in se nastanil kot trgovec v Pittsburgu, Gotfrid pa je kupčeval s kožami po Indiji in je dobil nadimek »Kalkutar«, le očetovi obrti se ni hotel nobeden na domu v Tržiču posvetiti. Privlačil jih je širni svet. In tako je manufaktura v Kajži ostala brez nasledstva.

Na domu je ostal Staž, oče Fini Polakove, ki je »zgornjo kajžo« poklonila tržiškemu muzeju. Staž tudi ni nadaljeval očetove obrti. Ukvarjal se je z usnjarstvom in prodajo čevljev.

Peharc in Polak pa nista bila edina manufakturista v Tržiču. Tam kjer stoji danes Dornikova kovačija za podkovanje konjev, je iz nekdanje Fikove Fužine napravil delavnico za konjske odeje barvar Jožef Majerhofer, ki se je ob nakupu vodne pravice in poslopja moral zavezati KID, da bo ohranil staro dohodno pot ob Mošeniku na današnji Balos in da ne bo kalil fužinam vode. Majerhofer je pozneje fužino prodal in se s svojo obrtjo preselil na Pristavo ter jo tam nadaljeval.

Nižje ob spodnjem mostu je obratoval Jakob Raspotnik, rojen 8. julija 1802, ki je bil znan izdelovalec povoščenega platna. Da so mogli izdelki dobiti v barvah in vzorcih potrebno rožasto obliko, so Tržičani potrebovali »modlarja«, ki jim je izdeloval rožnate vzorce, po katerih so blago barvali. Iz te potrebe se je v Tržiču naselil modlar Anton Berger, v čigar družini so izvrševali to obrt.

V tržiški okolici pa je bila že stoletja udomačena proizvodnja domačega sukna, posebno v Zgošah, kjer je imel Janez Resman največji obrat za izdelavo navadnega in srednje dobrega na roko tkanega sukna. Resman je izdeloval letno do 1200 kosov sukna, dolgih po 15 do 20 laktov. Laket so prodajali po kvaliteti blaga od 45 krajcarjev do 2 goldinarja. Srednje fino sukno so izdelovali na strojih, navadno pa so tkali na roko.

Resman je bil založnik, za katerega je delalo mnogo tkalcev in tkalk v okoliških vaseh radovljiškega okraja. Stkano sukno so pri Resmanu valjali, barvali, kosmatili, strigli in stiskali. Pri tem je bilo zaposlenih kakih 80 ljudi. Suknarna v Zgošah je delala že od l. 1795. Ustanovil jo je Janezov oče Anton, ki je več let potoval po Nemčiji in tam zbral potrebne izkušnje in podatke o izdelavi sukna. To je

bilo v dobi, ko na Češkem, Moravskem in v Šleziji še ni bilo strojne izdelave v tolikem obsegu, kakor jo je imela žgoška suknarna v času od ljubljanske razstave.

V tej dobi so na Gorenjskem izdelovali tudi zelo dobre ženske rute. Laket je stal 8 goldinarjev. Suknarstvo se je pozneje močno razširilo okrog Žirovnice in Radovljice, vendar je imel med vsemi obrati Resman največji promet. Blago je bilo poceni, kvaliteta dobra in ustrezna za domače potrebe. Spričo zaslug za izboljšanje domačega suknarstva na Gorenjskem, ki je bilo že od nekdaj zelo pomembno, mu je razstavna komisija priznala odlikovanje z diplomo.

Medtem ko je tehnični napredek in širjenje bombažnega platna proti koncu preteklega stoletja popolnoma izrinilo domače platnarstvo, se je suknarstvo ohranilo kljub močni konkurenci vse do današnjih dni.

Drugače je bilo v bombažni manufakturi v Tržiču, kjer je istočasno s krizo fužinarstva nastopil v 80-ih letih somrak nekdaj slovitih tržiških manufaktur. Bilo je to ravno v razdobju velike prelomnice, prehoda od rokodelskih obratov v mehanizirane industrijsko organizirane obrate. V tekstilu prehod ne bi bil tako težaven, kot pri metalurških obratih, ki so se okrog 1890 z vse Gorenjske osredotočili na Jesenicah.

Zaton tekstilnih obratov je povzročilo, kakor smo videli, pomanjkanje nasledstva. Potomci slovitih mojstrov so odšli v širni svet. Tržič se jim je zdel premajhen, čeravno so imeli doma izdatno vodno moč, tradicijo bogatih tehničnih izkustev in so bili njihovi izdelki vpeljani na širokem trgu ter uživali dober sloves. Zato potrebne investicije zanje niso bile nezmogljive, ker bi se bile v kratkem lahko odplačale. K opustitvi ročnih tekstilnih delavnic v Tržiču je razen družinskih razmer prispevalo tudi to, da so tekstilni izdelki iz čeških, moravskih in šlezijskih mehaniziranih tovarn, ki so jih prodajali širom Slovenije na kramarskih sejmih, popolnoma preplavili domača tržišča ter se tržiškim manufakturistom ni več izplačalo nadaljevati staro in svoje čase nadvse renomirano ročno obrt.

Jožef Peharc, ki je umrl 31. oktobra 1890, je še doživel prihod novih podjetnikov Glanzmanna iz Trsta in Wachterja iz Feldkircha in graditev bombažne predilnice, ki je pol leta po njegovi smrti 21. maja 1891 pogorela do tal.

Gašper Polak je umrl desetletje prej, 24. marca 1880 in nove industrije ni dočakal. Z njima sta zginila s pozornice zadnja dva samostojna domača tekstilca. Dragocen material, ki ga je bil zbral Gašper Polak v Kajži, tiskarske matrice so raznesli. Nekaj let so se z njimi igrali otroci na vrtu, dokler jih niso razbili in odvrgli.

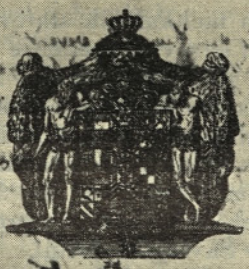
Nihče od naslednikov ni dal iniciative, da bi osnovali domačini skupno podjetniško družbo. Ta iniciativa je prišla leta 1883 iz Trsta.

Potni list Gašperja Polaka, kot barvarskega pomočnika za Königsberg iz leta 1819

154.

Königlich Preußische Staaten.

A. 2.

No. 196.
des Paß-Journals.

Reise-Paß
gültig auf Preußen

Signalement
de Paß-Inhaber

1. Alter	20 Jahre
2. Größe	5 Fuß 2½ Zoll
3. Haar	braun
4. Stirn	rund
5. Augenbraunen	braun
6. Augen	blau
7. Nase	gewöhnlich
8. Mund	gewöhnlich
9. Bart	—
10. Kinn	oval
11. Gesicht	oval
12. Gesichtsfarbe	gesund
13. Statur	schlank

Besondere Kennzeichen:
keine

Unterschrift
des Paß-Inhaber

Nagy und Holland

Alle Militär- und Civil-Behörden werden ersucht, auf Vorzeigung dieses den [illegible] Schmidt aus Rothsch gebürtigen [illegible] Casper Polack, aus Neumark in Krain gebürtig welcher sich durch ein [illegible] Wanderbuch [illegible] dieses legitimirt denselben über Graudenz nach Königsberg

frei und ungehindert reisen, auch nöthigen Falls ihm Schutz und Beistand angedeihen zu lassen.

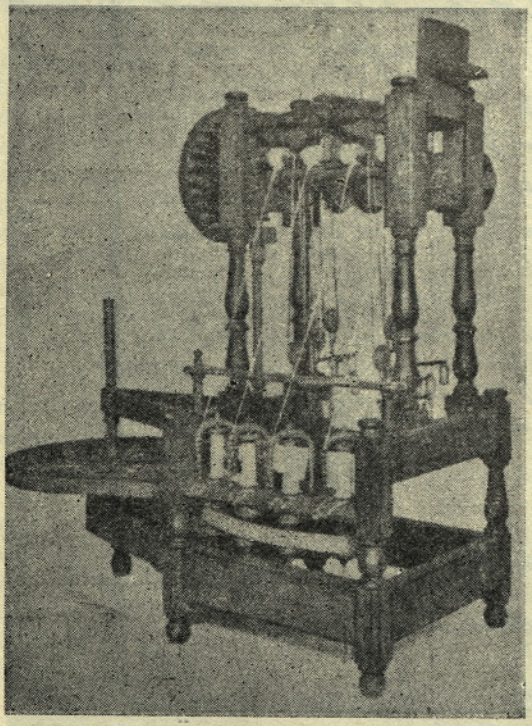
Gegeben Culm den [illegible] December [illegible]

Mehanizacija tekstilne proizvodnje —

Prve mehanične predilnice na slovenskih tleh

Izum parnega stroja in mehaničnih statev je omogočil, da so začeli predelovanje tekstilnih surovin, predenje in tkanje, koncentrirati v velikih obratih, kjer se je delalo, hitreje in ceneje na strojih na mehanični pogon. Bilo je samo vprašanje časa, kdaj bo konkurenca strojev zavrla vso ročno izdelavo. V tovarniških obratih so predelovali čedalje več bombaža, iz katerega so izdelovali lahko, gladko in belo blago, ki je bilo tudi v cenah konkurenčno. Še v dobi fevdalizma so ustanovili na slovenskih tleh tri mehanične predilnice v Ajdovščini na Goriškem, v Ljubljani in v Savinjski dolini.

Na Kranjskem ustanovljena mehanična predilnica in tkalnica bombaža leta 1837 je bila v Ljubljani v tako imenovani Blatni vasi, poznejši Kolodvorski ulici. Trinadstropno tovarniško poslopje v Ljubljani je sodilo za takratne čase med najmodernejše predilnice. Delati je začela leta 1838. Urejena je bila na parni pogon in je imela 8000 vreten in 360 delovnih moči. Leta 1857 je izdelala že 3600 centov bombažnega prediva in 33.600 zavitkov v vrednosti pol milijona goldinarjev. Ustanovil jo je Anglež Wiljem Moline. Stala je tam,

Arkwrights predilni stroj z valjčnim napenjačem iz leta 1769

kjer stoji zdaj »Ljubljanski dvor«, ter se je razprostirala od današnje Kolodvorske ulice do Miklošičeve ceste in od Pražakove ulice do Masarykove ceste.

Starejša od ljubljanske bombažne predilnice je bila mehanična tekstilna tovarna v Ajdovščini, ki je bila ustanovljena kot predilnica in tkalnica svile leta 1829. Njo so ustanovili g. Minerbi, K. L. Chiozza, Schnell-Griot in Marpurgo, ki so izumili predilne stroje za svilene odpadke.

Štiri leta po ljubljanski so leta 1842 ustanovili predilnico v Št. Pavlu pri Preboldu na Štajerskem, pri kateri so bili udeleženi tržaški trgovci. Konec l. 1863. je namreč prevzela ljubljansko predilnico tržaška delniška družba pod tvrdko »C. kr. privil. predilnica in tkalnica« (I. r. priv. Filatura e tessitura di Lubiana), z osnovno glavnico 300.000 fl. (300 delnic po 1000 fl.). Pri njej so bili še udeleženi William Moline, Jakob Konov in Henrik Lang, vsak s 60 delnicami. Pozneje so k družbi pristopili še vplivni predstavniki tržaškega gospodarstva Peter Giovanni Scaramanga (1878), Angelo Macerata (1883), Peter vitez Galatti (1898), Giovanni (pozneje John) vitez Scaramanga pl. Altomonte (1905), Avgust Cavallar in drugi.

Ko so bile ustanovljene prve mehanične predilnice in tkalnice na slovenskih tleh, je bila poraba bombaža med prebivalstvom še razmeroma malo razširjena. Ljudje so nosili suknene obleke, ki so bile izdelane iz volne domačih ovac. Na podeželju so nosili večinoma irhaste hlače in doma ustrojene kožuhe. Perilo pa tudi poletna gornja obleka je bila izdelana iz domačega platna.

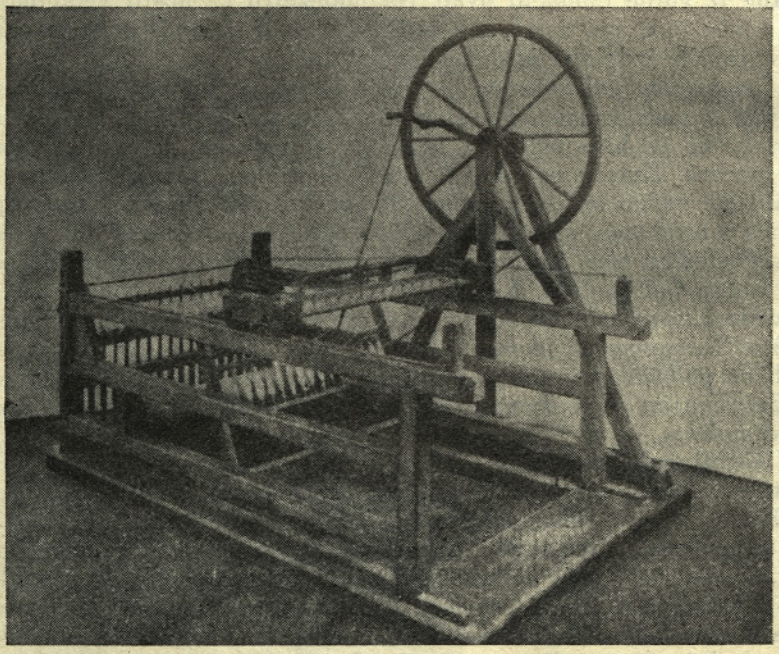
Z razvojem železnic pa je pričelo v vedno večjih množinah prihajati v naše kraje na sejme tovarniško blago, izdelano iz bombaževine, ki je bilo lažje in lepše od domačega platna ter razmeroma poceni. Kmalu so pričeli ljudje opuščati domače tkanine ter uporabljati vedno bolj bombažno blago. Tako so že proti koncu prve polovice preteklega stoletja dajali prednost uvoženemu tekstilnemu blagu. Posledica tega je bila, da je ročno predenje in tkanje na podeželju vedno bolj pešalo. Končno je domača obrt popolnoma podlegla konkurenci bombaževine, ki so jo izdelovale mehanične predilnice in tkalnice. Ta proces se je razvijal skoraj pol stoletja. Le v oddaljenih krajih na podeželju posebno v Selški in Poljanski dolini, na Pohorju in v Beli krajini se je domača izdelava platna ohranila vse do začetka našega stoletja.

V ljubljanski bombažni tkalnici je bilo montiranih že od početka 240 statev. Parni kotel za pogon strojev je imel 60 ks. Kurili so ga pretežno s šoto z Ljubljanskega barja, pozneje deloma tudi z zagorskim premogom. Predilniški obrat je zaposloval 101 delavca in 96 žensk, v tkalnici pa je delalo 23 moških in 123 žensk. Izdelovali so grobe bombažne tkanine, domestike in molinose. Kot surovino so uporabljali vzhodnoindijski bombaž in bombaž z Levante. Izdelovali so predivo od 6—22 številke ter prodajali svoje izdelke po Avstriji, pa tudi v Lombardijo in Benečijo, ki sta takrat še spadali k Avstriji.

Preskrba z bombažem

V prvi polovici preteklega stoletja so bombaž še dovažali iz Makedonije in Male Azije ter Srednjega vzhoda. Najvažnejši bombažni trg ni bil Liverpool, marveč Dunaj. Tržaška luka je imela kot osrednja uvozna luka za bombaž važno vlogo. Največ bombaža so uvažali iz Smirne in čez Solun. Ostanek potrošnje je kril sicilijanski bombaž, medtem ko so ameriško surovino v času pred preureditvijo ladij na vijak le malo upoštevali. Po letu 1851, ko je bila uvozna carina za bombaž znižana od 1 gold. 40 krajc. na 1 gold. za stot in pozneje l. 1853., ko je bila popolnoma ukinjena, je uvoz pričel naglo naraščati.

Razen spremembe v nošnji, načinu oblačenja in preskrbi s tekstilijami, pa je v drugi polovici preteklega stoletja nastal popolni preobrat v preskrbi sveta z bombažem. Levanta in Indija, ki sta bile celo stoletje glavni producent bombaža, sta zgubile svojo pozicijo in Združene države Amerike so na porečju Misisipija razširile ogromne kulture bombaža ter pričele v vedno večjem obsegu obvladati svetovni trg. Proti koncu preteklega stoletja so predilnice v Avstriji krile že dve tretjini svojih potreb po surovinah z amerikanskim bombažem, četrtino z egiptovskim in samo ostalih okrog 15 % z vzhodnoindijskim in levantskim bombažem. Po cenitvah Tomaža Elisona je bilo v šest-

Mehanični predilni stroj Jenny Jakoba Hargreaves iz leta 1769

desetih letih na Kranjskem 1065 statev, kar pomeni, da so bile tri četrtine še ročnih statev.

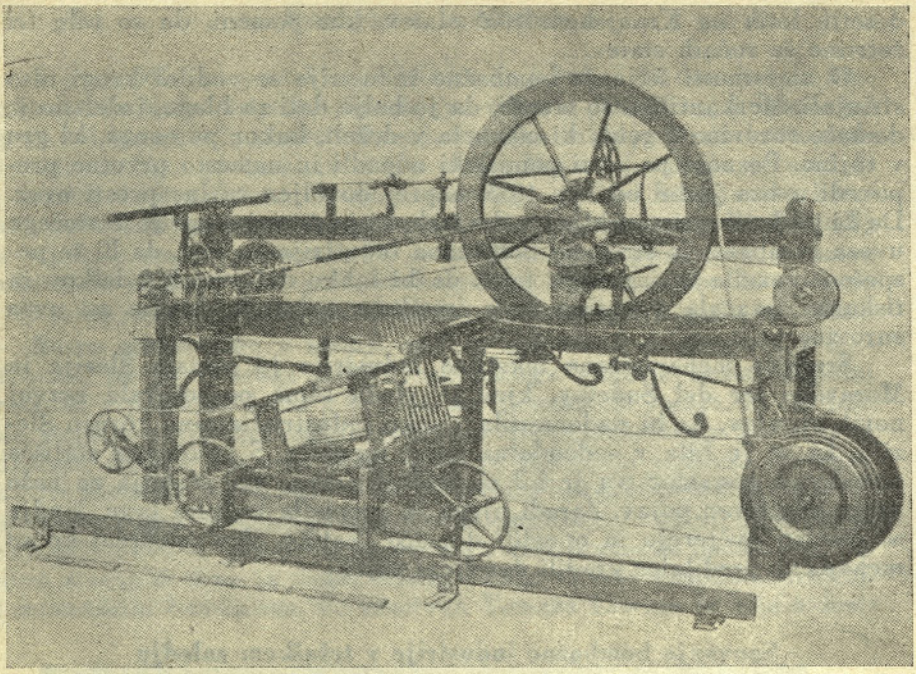
O umestnosti širjenja bombažne industrije se vodilni krogi niso strinjali. Merkantilisti so menili, da je bolje dati za blago, izdelano iz domače surovine 2 gold., ki ostaneta v deželi, kakor pa enega, ki gre v tujino. Pozneje pa so ti pomisleki odpadli in namesto prvotne prepovedi uvoza je bil od leta 1853. naprej dovoljen carine prosti uvoz. Da bi pa krila primanjkljaj v devizah, ki je nastajal spričo rastočega uvoza bombaža, je stremela bombažna industrija za tem, da bi se pospešeno razvila in izgradila tako, da bi lahko del svojih izdelkov in tiskanin izvažala v tujino in z iztržkom nakupila devize za uvoz surovine.

Središče mehanizirane tekstilne industrije je postala Šlezija in Moravska ter del Sudetov, kjer je vlada sama pospeševala razvoj novih obratov, da bi nadomestila visoko industrializirano gornjo Šlezijo, ki jo je bila v sedemletni vojni izgubila. S splošnega stališča narodnega gospodarstva je bil ta prehod prvega pol stoletja za naše kraje negativen pojav. Zaradi njega je propadla kultura lanu, ljudje so omejili ovčjerejo in opustili domačo tkalsko obrt, medtem ko so mehanične predilnice gradili doseljeni tujci.

Snovanje bombažne industrije v tržaškem zaledju

Po izgubi Benečije je v osemdesetih letih pričela Avstrija favorizirati tržaško luko, da bi iz nje ustvarila osrednje pristanišče avstroogrske monarhije. Po otvoritvi Sueškega prekopa l. 1869. nastaja za Trst ugodna poslovna konjunktura, ker je bila najbližja luka na kontinentu za trgovino z deželami Srednjega vzhoda, Indijo, Polinezijo in Daljnim vzhodom. Avstrijski vladi je bilo na tem, da bi na neposrednem področju tržaške okolice nastalo čim več industrijskih podjetij, ki jih je vlada oprostila davkov in taks. Ta okolica pa ni imela ne premoga, ne surovin in ne vodnih moči. Manjkali so torej osnovni elementi za industrializacijo.

Napredna tržaška trgovina je zato stremela za tem, da bi v širšem tržaškem zaledju izkoristila ugodnejše razmere za ustanovitev industrijskih podjetij posebno v alpskem predgorju, kjer je bilo obilno neizkoriščenih vodnih moči in poceni delovna sila, da bi tam izdelovali blago za izvoz. Med takimi tvrdkami je bilo tudi trgovsko podjetje Francesco Glanzmann, ustanovljeno leta 1867. kot javna trgovska družba. Mladi Edmund Glanzmann, Švicar po poreklu, pristojen v Marbach, kanton Luzern, je v začetku osemdesetih let dovršil v Zürichu politehnično visoko šolo in se potem še specializiral na strokovni šoli za predilstvo in tkalstvo v Müllhouse v Alzaciji. Po končanih študijah je bil v praksi na Holandskem in v Angliji, kjer je imel priložnost dodobra spoznati najmodernejše tehnične naprave tekstilnih tovarn.

Cromptonov mule stroj na polselfaktorju iz predilnice Uster iz leta 1830

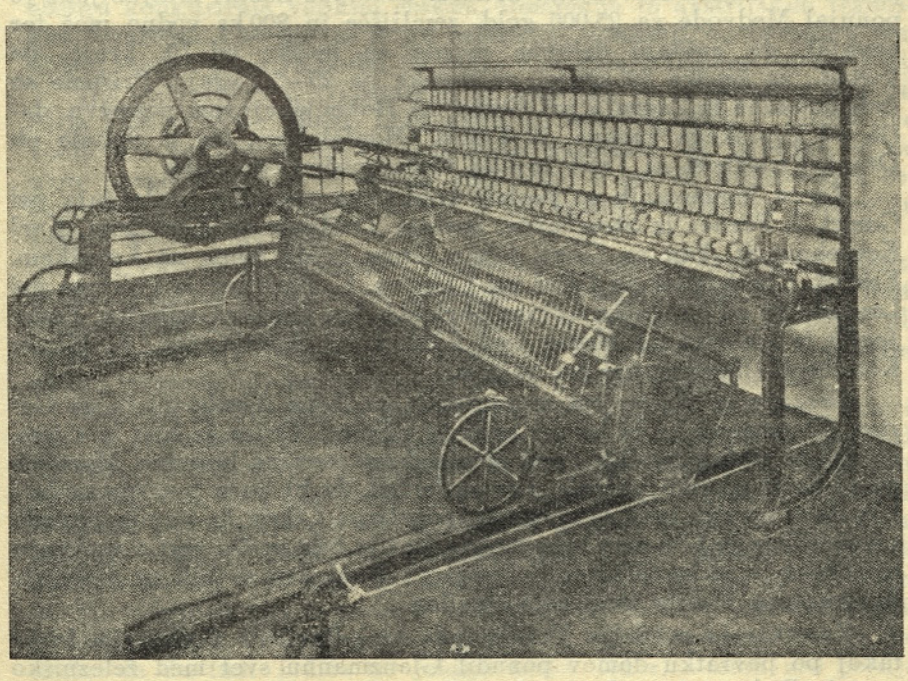
Ko se je vrnil l. 1883. v Trst je začel proučevati vprašanje ustanovitve bombažne predilnice in tkalnice ter iskati stikov s finančniki tekstilne stroke, ki bi bili pripravljeni sodelovati pri novem podjetju. Ko je mladi Glanzmann še študiral, je lastnik manufakturne trgovine na Reki Giachich nagovarjal tvrdko F. Glanzmann v Trstu, da bi osnovala na Reki tovarno jadrovine, po kateri je bilo veliko povpraševanje. Za pogon tovarne naj bi izkoristili vodno moč Rečine, ki je imela dovolj padca in neizkoriščene vode. Konkretna ponudba za ustanovitev take tovarne iz leta 1876. je ohranjena še v arhivu tržiške predilnice. Bilo je tri leta po dograditvi železniške zveze iz Karlovca čez Gorski kotor in s Pivke na Reko. Iz neznanih razlogov pa se tvrdka Glanzmann takrat ni mogla odločiti, da bi sprejela to ponudbo.

Ko je Edmund Glanzmann pričel razmotrivati pogoje za ustanovitev predilnice v tržaškem zaledju, še ni bilo odločeno, ali naj bi gradili tovarno na parni ali na vodni pogon. Prvo ponudbo je prejel iz Solkana, da bi zgradili predilnico na posestvu družine Lenassi, kjer je že bil poprej mlin in žaga in tudi poslopje opuščene tkalnice s kotlarno in potrebnimi vodnimi napravami. Celo posest so mu ponudili za ceno 151.965 gold. 51. krajc. Vodno moč so cenili na 45.000 gold. Računali so, da bi lahko izkoristili 210 ks.

Ponudba je bila podrobno izdelana ter je vsebovala podatke o običajnih delavskih mezdah za zidarska, tesarska in vodna dela, o cenah gradbenega materiala in vse ostale orientacijske podatke. Glanzmann je bil pri proučevanju vprašanja zelo temeljit in se s temi pojasnili ni zadovoljil. Zato je poslal ponudniku vprašalno polo s številnimi vprašanji. Med drugim je vprašal tudi, zakaj so prejšnjo tkalnico opustili in v kakšnem stanju so poslopja.

Kmalu nato je zvedel za Glanzmannovo pobudo od svojih tržaških poslovnih znancev ravnatelj Kranjske industrijske družbe Karel Luckmann, ki je takoj poslal Glanzmannu ponudbo, da naj bi odkupil železarno ob Savi, ker ima družba namen opustiti vse ostale obrate, edino plavž bi še obdržala. Luckmann je v svoji ponudbi poudarjal izredno ugodno lego te industrijske postojanke, ki se nahaja v neposredni bližini železniške postaje in ki bi imela 1700 ks vodne moči na razpolago. Ceno je v prvi ponudbi označil s 150.000 gold. tako da bi stala konjska sila manj kot 1000 gold. Luckmann je obenem opozoril tudi na možnost kapitalne udeležbe pri novem konzorciju. Ponudbo je napisal Luckmann lastnoročno kot strogo zaupno, ne da bi o tem prej obvestil upravni svet družbe.

Glanzmann je na to ponudbo prišel skrivaj na Savo, da si ogleda situacijo. Luckmanna o svojem prihodu ni obvestil. Očitno je hotel

Cromptonov predilni stroj za mule iz leta 1780

proučiti položaj, ne da bi kdo na njega vplival. Ko je Luckmann za to zvedel, ga je Glanzmannov postopek iznenadil ter je ponudil Glanzmannu dne 21. aprila 1884. fužino v Dovjem, če mu Sava ne bi ugajala. Dovske fužine takrat niso več delovale. Luckmann je v ponudbi navedel, da imajo 150—200 ks vodne moči na uporabo. Že v tej ponudbi je omenil tudi vodno moč pri Javorniku za 500 ks, ki bi se lahko poceni izkoristila. Pismo zaključuje z ugotovitvijo, da je od vseh vodnih sil vodna moč na Savi najizdatnejša in spričo nestalnosti najugodnejša. Če bi ponudbo v načelu sprejeli in bi se dogovorili, da bo iz stvari nekaj nastalo, potem bi se lahko pogajali za ceno in za zgradbe ter zemljišče, ki jih je bila KID pripravljena prodati.« Luckmann je priložil pismu zaradi lažje orientacije skico jeseniških fužin z vsemi poslopji.

Tekma za izbiro kraja za novo predilnico

Čeprav so bile poizvedbe strogo zaupne, so vendar o stvari zvedeli industrijski krogi, nakar so pričele prihajati ponudbe tudi iz drugih krajev. Vest je prišla celo v časopise. Ponudba je prišla iz Slovenjega Gradca od Josipa Zeillingerja, lastnika kosarnice Franc Hauserjevih dedičev. Ta je ponudil svojo fužino, pa tudi tovarno upognjenega pohištva v bližini Slovenjega Gradca. Giuseppe Zenari iz Ljubljane je ponujal Medvode za 25.000 gold. zemljišče in 800 ks vodno moč ter navajal, da znašajo delovne mezde za moške od 70. krajc. do 1 gold., za ženske 50 krajc., za otroke pa 25—30 krajc. Prispele so tudi ponudbe iz Zagraja pri Gorici na Hohenlohejevem posestvu, dalje od koprskega župana, iz Tržiča (Monfalcone), ter iz Špitala ob Dravi. Priložnost za Tržič je bila videti močno ogrožena.

Razen imenovanih so poslali konkretne ponudbe iz Zagraja pri Gorici, I. Perner iz Strasburga, postaja Treibach na Koroškem, Karl Keuschnig St. Veit na Glini, Johan Gross Feldkirchen na Koroškem, Fridrik Überbacher na Glini pri Celovcu, C. Pachting iz Pöllinga pri Launsdorfu od bančnika Antona Ehrfelda, Jos. Langer Gmünden, Franc Jeglič iz Celovca za vodno moč Lissing pri Spitalu, ing. A. Mayer Kötschach (Beuermann) pri Spitalu.

Getzner in Mutter sta se zanimala za Reko (Grahovo) in za Gorico, Glanzmann pa bi bil šel najraje v Spital. Ovira je bila le v tem, da naj bi stala predilnica pod Moritschevo tovarno lesovine. Moritsch pa ni hotel prodati parcele, ker se je bal, da bi nova tovarna podražila delovno silo tudi za njegovo industrijo. Odziv in število ponudb s Koroškega je bilo zato tako močno, ker je bila prišla vest o snovanju predilnice v »Klagenfurter Zeitung«. V Bludenzu so bili za Jesenice. Konkurenca je bila torej zelo številna.

Za stvar je zvedel v Tržiču tudi Aleš Pavlin s Podbrezja, ki je takoj po povratku domov ponudil Glanzmannu svet med železniško postajo Podnart in vodnim tokom Save. V ponudbi je opisal tehnične

prednosti Podnarta namreč, da leži prostor neposredno ob železnici in da je tovarni na razpolago stalna voda s primernim padcem. Poudaril je, da so tla soliden konglomerat in da bi se jez lahko zgradil na poljubnem mestu ob kolenu Save, ne da bi bilo treba graditi oporne in zaščitne zidove ob reki. Pripomnil je, da bi se dalo zemljišča poceni odkupiti, da je v bližini dovolj lesa in delovnih moči. Ponudbi je priložil Pavlin ročno narisano skico s pripombo, da bi uradne tehnične podatke lahko dal okrajni inženir Konrad Grim.

Ponudbe so ohranjene v celoti, medtem ko je dopisovanje med Glanzmannom in interesenti v arhivu le delno ohranjeno. Manjkajo prepisi odgovorov, ki jih je dal Glanzmann ponudnikom. Iz ohranjenih dopisov je med drugim videti, da je Glanzmann zahteval od Luckmanna podatke o tovorninah in o vodnem stanju. Luckman je takoj sestavil primerjalne tarifne preglede za dovoz premoga iz Hrastnika in Fohnsdorfa do Jesenic, za dovoz surovega bombaža iz Trsta in iz Benetk ter za razpošiljanje prediva v važnejše gospodarske centre države.

Glanzmann se je pri dopisovanju strogo izogibal, da bi se kakorkoli zarekel ali vezal, za katero mesto se namerava odločiti. Luckmann se je zato trudil, da bi povečal Glanzmannovo zanimanje za ponujene fužine KID, in je obljubljal, da se bo sam zavzel za to, da bi železnica dala novi predilnici tarifne refakcije, da bo lahko v polnem obsegu konkurirala velikim češkim, šlezijskim in avstrijskim tekstilnim tovarnam. Posredoval je pri železniški direkciji, da je dala v tem smislu izjavo, ki jo je poslal 19. maja v originalu Glanzmannu v Trst.

Ko po vsem tem Glanzmann ni reagiral, je v pismu z dne 24. maja 1884 slednjič omenil Luckmann, da ima KID tudi v Tržiču dve vodni sili po 250 in 200 ks s poslopji naprodaj, da pa cene še ne more povedati. Pismu je priložil tudi izkaz o številu prebivalstva celega radovljiškega okraja, ki ga je bil sestavil upravnik gozdov in žage v Ročenci Mallner.

Ker tudi po Luckmannovi vrnitvi iz Topuskega ni bilo od Glanzmanna pozitivnega odgovora, vprašuje v pismu z dne 10. avgusta 1884. Glanzmanna, ali sploh še obstaja načrt za ustanovitev industrije, ali je že propadel. Pripominja, da gradbenih del to leto ne bi mogli več začeti, izvzemši rov za vodo in pripravo gradbenega materiala.

Medtem je Glanzmann poizvedoval tudi v Kropi in Kamni gorici, kjer je žebljarstvo preživljalo hudo krizo, ter je o svojih ugotovitvah obvestil Luckmanna. S pritajenim ogorčenjem odgovarja Luckmann 10. septembra, da so ga glede Krope potegnili, da mu lahko iz poročil obrtnega inšpektorja dokaže, kakšne so stvarne mezde, ki jih plačujejo po večini z živežem. Luckmann piše v tem pismu, da zasluži dobra kovačica v 16 urah 30—40 krajc., in pravi, da mu je dal informacije očividno kak trgovec z žeblji, ne pa delavec oziroma nepristranski ljudje. Pikro pripominja, da vidi, da Glanzmannu ni za Jesenice in da tudi Tržiča ne jemlje resno. Navzlic temu mu pošilja katastralno karto pilarne in Balosa.

Zopet je nastal dolgotrajen molk, ki ga je prekinil Luckmann s pismom z dne 25. oktobra. V njem izraža upanje, da načrti glede predilnice na Kranjskem niso propadli. Tri dni nato pravi zopet v pismu, da Glanzmann ne bo nikjer dobil tako pridnih, spretnih in skromnih ljudi, kot na Kranjskem. Sklicuje se na delavstvo v Tobačni tovarni v Ljubljani in v bombažni predilnici ob južni postaji ter v vevški papirnici. Vnovič forsira prodajo fužin na Savi.

Ker z Glanzmannom ni mogel priti naprej, se je Luckmann končno odločil, da se obrne naravnost na Ferdinanda Gassnerja v Bludenzu.

Glanzmannovo taktiziranje je stopnjevalo Luckmannovo nervoznost. Iz pisma z dne 29. novembra je videti, da se je upanje za postavitev predilnice v Tržiču vendarle povečalo. Navzlic temu Luckmann še vedno ponuja Savo, češ da je tam več prostora. V pismu pravi, da se je železarstvo z vegetabilnim kurivom preživelo in ravnotako tudi ročno kovanje žebljev, kjer je bilo zaposlenih skupno kakih 5.000 ljudi. Sava pa je zmožna velikega razvoja in je vredna 250.000 gold. Kupnino bi vložili lastniki kot komanditisti ali pa kot tihi družabniki v novo podjetje. Vse objekte skupaj v Tržiču pa je Luckmann cenil na 60.000 gold.

Glanzmannu se je zdela kupnina za Savo previsoka. Bolj ga je privlačeval Tržič. Zato je naročil okrajnemu inženirju Grimu in višjemu gozdarju Juliju Cirmanu v Tržiču, naj opravita meritve na Vojah. Preden sta utegnila začeti z delom je 8. januarja 1885. zapadel 5 čevljev visok sneg, ki je zelo oviral naročena dela. Inženir Grim je menil, da Bistrice ni treba upoštevati in da pojde stvar z Mošenikom gladko. Na Balosu je ugotovil 2.082 m^3 vode na sekundo, toda del te vode je uhajal skozi jez. Zato je Grim že vnaprej svetoval, naj si predilnica v pogodbi s KID zagotovi razsodišče ter natanko določi način merjenja pogodbenega koeficienta. Ko so bile meritve na Vojah opravljene, je Grim izdelal Glanzmannu konec januarja podrobne načrte za razpored predilniških poslopij.

Medtem, ko so tekle na eni strani poizvedbe Glanzmanna glede najugodnejših pogojev za postavitev predilnice, pa se je vzporedno razvijala živahna korespondenca z Gassnerji v Bludenzu, ki so bili glavni finančni interesenti za novo tovarno. To dopisovanje je celo zadevo zavleklo za dobro leto dni. Tako piše Julij Gassner dne 19. februarja 1885. na poslovnih papirjih »C. k. privilegirane predilnice in tkalnice Lünersee Getzner, Mutter & Comp.«, da o zadevi še niso mogli sklepati zaradi smrti družabnika in bolezni Tschavolla, da pa so stvari naklonjeni, in vprašujejo Glanzmanna, s kakšnim zneskom se namerava on sam udeležiti finansiranja podjetja.

Kupna pogodba z dne 8. in 19. januarja 1885, sklenjena med Kranjsko industrijsko družbo in bombažno predilnico in tkalnico Glanzmann & Wachter, s katero je kupila vsa zemljišča in nepremičnine na Balosu, Blekah in na prodišču za 48.000 fl.

ddo. 25. 5. 1885 1312
K.K. HAUPTSTEUERAMT LAIBACH

Kaufvertrag

welcher zwischen der krainischen Industrie Gesellschaft zu Laibach durch ihren mit Vollmachten ddto. 8 und 19. Jänner 1885 hiezu ermächtigten Direktor Herrn Carl Leerkmann als Verkäufer und der Firma „Baumwollspinnerei und Weberei Neumarktl Glanzmann et Wachter in Neumarktl als nachstehender Weise abgeschlossen wurde.

§. 1.

Die krainische Industrie-Gesellschaft verkauft an Ignaz Engel des k.k. Bezirksgerichtes Neumarktl gelegenes Besitzthum Wallenschlammer mit der hiezu gehörigen Wasserbenützungsanstalt, ferner in der Nähe davon befindlichen Grundbesitz sowie den darauf befindlichen Gebäuden und Einlagen, ferners die Fahrstraße mit der Brücke und den Wasserbenützungsanstalten, laut die in Grundbuche des k.k. Bezirksgerichtes Neumarktl sub Einl. No 29, 30, 31, 32 ex 1885 als Hauptgemeinde Neumarktl ersichtlichen Realitäten mit allem rechtlichen An- und Zugehör, insoweit von letzterem nicht ausdrücklich Ausnahmen in §. 6 bedungen werden, dann das Besitzthum auf die Parzellen No 219 K.G. Neumarktl der Firma „Baumwollspinnerei & Weberei Neumarktl Glanzmann & Wachter" um den Übernahmspreis von 480000 fl. i. W. (vierhunderachtzigtausend Gulden Ö.W.) in dem vollständig wissenschaftlichen Zustande und dem Umfange, die

V pismu predlagajo, da naj bi za začetek postavili 150—200 statev in kakih 2.000 vreten. Gradilo pa naj bi se tako, da bi obrate lahko povečali. Če bi bilo zanimanje in če bi bilo rentabilnejše kot predelava, bi se prodajalo predivo tistih številk, po katerih bi ljudje povpraševali.

Cena za odkup naprav v Tržiču jim je bila sumljivo nizka, in so bili mnenja, da je to najbrž zaradi nezadostne vodne moči ali drugih obremenitev. Tkalnico naj bi po možnosti postavili v bližini predilnice, ker bi bil sicer prevoz bobin predrag. Ferdinand Gassner, ki je imel pri tem glavno besedo, si je hotel osebno ogledati vodno moč na Soči pri Solkanu in je prosil Glanzmanna, da bi se sestala. Glanzmann mu je poslal konec marca načrt družbene pogodbe, ki so jo v Bludenzu študirali in nato nameravali sklicati sestanek interesentov v Baden pri Züriškem jezeru. Gassner sprašuje Glanzmanna, kaj misli o Solkanu in kdaj poteče opcija za ponudbo Lenassijevih. Ogled Solkana pa ni bil zadovoljiv, ker ni bilo prostora za namestitev predilnice. Tudi sicer terenske razmere niso bile ugodne. Na ponudbo za nakup Save, pravi Gassner, bi bili že davno našli kupce, če bi bil položaj tako ugoden, kot ga opisujejo. Zato naroča Glanzmannu naj preveri, če so podatki pravilni in če ponudba ni predraga.

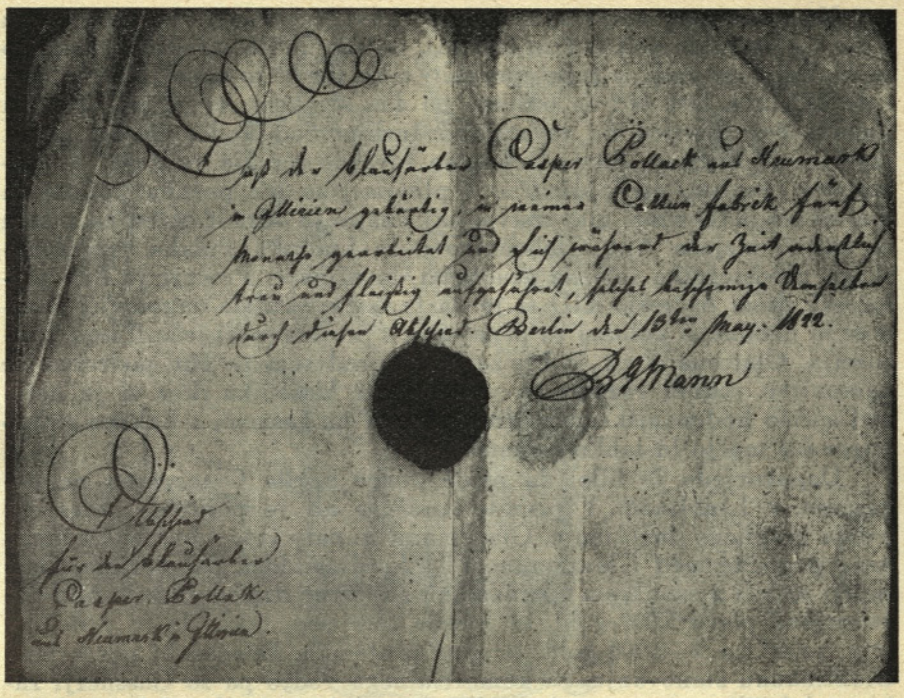
Ponudba Emila Wepfera in Pordenone se je glasila, da bi postavili na avstrijskem ozemlju ne predaleč od Pordenone bombažno industrijo začasno v manjšem obsegu, pod firmo komanditne družbe. Glanzmannu so ponudili administrativno in komercialno vodstvo s prošnjo, naj bi zadevo z očetom in stricem razmislil. Glanzmann je dal Wepferu negativen odgovor, češ, da je že sklenil družbeno pogodbo.

Že dne 5. novembra je Glanzmann poslal Gassnerju načrte pilarne in Balosa. V tem času je postala konkurenčna ponudba iz Špitala na Dravi za Tržič zelo nevarna. Vse je kazalo, da bo tržiški načrt propadel in da bodo namero glede nastanitve na Kranjskem sploh opustili. Ponovno so dali izmeriti vodne padce in zahtevali natančne podatke o množini vode v Tržiču. Tržičani niso bili navdušeni nad prihodom tujcev vendar niso nič pozitivnega ukrenili marveč so samo zabavljali, kar so le-ti kmalu zvedeli.

V pismu z dne 24. novembra omenja Gassner, da je ščuvanje in hujskanje, ki je nastalo proti njim v Tržiču, spravilo družabnike v Bludenzu v zelo slabo voljo.

Posvetovali so se s pravnimi svetovalci, ali bi bila za zamišljen način finansiranja potrebna še posebna pogodba. Vendar naj bi se o vsem sklepalo šele, ko bo cena zemljišča dokončno določena in tudi število statev fiksirano. Skrbi jim je povzročala služnost namakanja travnikov, ki je na Tirolskem mnoga podjetja spravila v težave, da zaradi nje niso mogli obratovati. Bali so se tudi vetroloma ob jezu, ki bi bil 40 m širok. Še preje so Gassnerji naročili Glanzmannu, naj bi proučil vodne razmere na kranjski in koroški strani.

Zanimivo je, da so bili družabniki v Bludenzu proti temu, da bi imeli poslovodje še voz, razsvetljavo in drva na uporabo, češ da tega

Potrdilo tovarnarja C. A. Mann-a, lastnika tovarne katuna v Berlinu z dne 10. maja 1822 izdano Gašperju Polaku iz Tržiča iz Hirije, da je pridno in vestno delal v tovarni katuna

v celi Švici in na Tirolskem ni. Končno je odločilo v prilog Tržiča to, da je bila cena za Savo previsoka. V jesenskih mesecih je stvar dozorela.

Luckmann je 25. novembra 1884. brzojavil Ferdinandu Gassnerju, da je zaključek v redu in da ga pričakuje, da se dogovorita o vseh drugih pogojih. Obenem ga prosi, naj določi mere za stavbni les, ker ga že čakajo. Sredi decembra je upravni svet KID odobril prodajo tržiške posesti s poslopji na Pilarni, ki se imenujejo še zdaj »Na fabriki« ter z Balosom in gradbenim prostorom Voje. Dne 22. decembra 1884. je brzojavil Glanzmann Luckmannu, da sprejema večjo zahtevo za vso posest Voje, in da pride prihodnje dni v Ljubljano.

Dogovorno z Glanzmannom je Luckmann v imenu KID vložil začetek januarja 1885 prošnjo na okrajno glavarstvo v Kranju za podelitev stavbnega dovoljenja za predilnico in tkalnico ob Mošeniku. V prošnji se je skliceval na odlok z dne 4. aprila 1879, št. 2177, s katerim je glavarstvo dovolilo obnovo jeza na Mošeniku, ki ga je bila povodenj poškodovala, in preureditev Balosa v tovarno lepenke, ki bi stala na levi strani jeza. KID je takrat jez sicer obnovila, ni pa izrabila dovoljenja za preureditev Balosa v tovarno lepenke in je to idejo opustila.

Namesto tega namerava, kakor pravi v prošnji, na kompleksu Voje na parcelah 600, 601 in 604 kat. občine Tržič zgraditi predilnico in tkalnico ter vodo iz jeza uporabiti tako, da bi jo napeljala čez parcele 213, 214, 600, 602 in 604 ter po 4 m širokem ter 85 cm visokem kanalu čez Bistrico na tovarniško turbino, od koder bi bil odtok izpeljan v Bistrico. Razen tekstilne tovarne navaja prošnja, da namerava postaviti tudi plinarno s plinomerom ter parnim kotlom in dimnikom. KID prosi glavarstvo, naj čimpreje odredi ogled na mestu in zasliši mejaše Ano Globočnikovo in Ludvika Polaka ter občinskega predstojnika in izda gradbeno dovoljenje. Prošnji je bilo priloženih deset načrtov. KID si je na ta način skušala zagotoviti prednost in ugodnejši položaj za pogajanja s predstavniki tekstilnega konzorcija. Glanzmann pa je bil že tedaj predvsem za čim podrobnejše ugotovitve vodnih razmer in vodne moči Mošenika, ker si je hotel biti spričo hudourniškega značaja potoka na jasnem, s kakšno stalno pogonsko močjo bi lahko računal.

Dogovorjeno je bilo, da pride konec aprila Glanzmann na pogajanja v Ljubljano. V pismih vprašuje ali je politična oblast že izdala gradbeno dovoljenje. Glanzmann je nato izpopolnil načrt družbene pogodbe med Glanzmannom in Ferdinandom Gassnerjem. Gassnerji so bili z osnutkom sporazumni. Za javne družabnike je bila dogovorjena plača 3.000 gold. in 5%-na tantiema, tako, da bi v dobrih letih prišli na 5—8.000 gold. letnega prejemka. Družba bi preskrbela Glanzmannu stanovanje, za komercialnega vodjo pa so Gassnerji začasno določili svojega sorodnika Wachterja, ki je imel podoben položaj že v predilnici v Feldkirchu. Obravnavanje družbene pogodbe se je zelo zavleklo, ker so razpravljali o vseh podrobnostih zelo izčrpno in konservativno.

V prvotnem načrtu je bilo razmerje finančne udeležbe zamišljeno takole:

1. Edmund Glanzmannov oče	100.000 gold.
2. I. A. von Tschavoll v Feldkirchu	100.000 gold.
3. Andre Mutter v Bludenzu	100.000 gold.
4. Josef Getzner starejši s pravico zastopstva sinov Alberta in Evgena Getznerja	100.000 gold.
5. Johan Gassner, starejši s sinovi Hans, Herman, Emil in Hugo	100.000 gold.
6. Andrej Gassnerjevi dediči z brati Julijem, Rihardom, Ferdinandom in Antonom	200.000 gold.

Načelno so bili sporazumni tudi z udeležbo E. Wepfera iz Pordenone do 100.000 gold. Če pa bi zahteval večjo vsoto, potem si pridržujejo tudi drugi pravico, da zvišajo v enakem razmerju svoje vloge. Pri kasnejših razpravah je E. Glanzmann predlagal naj bi se osnovni kapital določil samo na 390.000 gold. in sicer 7 komanditnih deležev po 50.000 gold in dva javna družabnika kot odgovorna poslovodje, ki

Plemiški grb viteza Tchavolla, komanditista

jamčita z vsem premoženjem po 20.000.— gold. Ostali potrebni kapital naj bi dajali podjetju v uporabo v obliki 5%-nih posojil na tekoči račun.

Ustanovitev komanditne družbe

Za osnovanje in obratovanje predilniškega podjetja v Tržiču, je tržaška in predarlska skupina finančnikov sklenila 27. marca 1885. v Bludenzu družbeno pogodbo, po kateri naj bi pravna oblika podjetja imela značaj komanditne družbe. Komanditna družba je po svojem bistvu razširjena javna trgovska družba posebne sestave. Po organizaciji poslov in po odnošajih družabnikov se bistveno razlikuje od delniških družb, pa tudi od poznejših družb z omejeno zavezo, ki takrat še niso obstajale. Komanditna družba je omejena na ozek krog komanditistov, ki poverijo poslovodstvo dvema javnima družabnikoma, ki jamčita z vsem svojim zasebnim premoženjem. Poleg njih pa obstaja za opravljanje tekočih poslov še izvršni odbor.

Obliko komanditne družbe so izbrali iz več razlogov; med drugim tudi zato, ker zanjo ne veljajo predpisi o javnem polaganju računov, posebno pa iz davčnih nagibov, ker so komanditne družbe sodile pod

splošno pridobnino, ki je bila takrat v Avstriji kontingentirana in so tako plačevali minimalne davke. Družbeno pogodbo je podpisal v Bludenzu 27. marca in isti dan tudi v Feldkirchu en del družabnikov ter nato 1. aprila 1885 v Trstu.

Sklenjena je bila za dobo desetih let s polletno odpovedjo, ki so jo lahko molče podaljševali vsakih pet let. Trajala je do l. 1908., ko so jo z dodatnim sporazumom z dne 15., 27. in 29. avgusta izpremenili in dopolnili. Po čl. 2 pravil je bil namen družbe, da nakupijo potrebna stavbišča, zgradijo in obratujejo mehanično bombažno predilnico in tkalnico, ki naj bi po čl. 4 pogodbe imela najprej 8.000 vreten in 150 statev. Za javna družabnika sta bila določena dirigent predilnice E. Glanzmann iz Trsta in prokurist L. Wachter iz Feldkircha, vsak z vlogo po 20.000 gold. O njunih pravicah in dolžnostih je družba v okviru predpisov trgovskega zakona sklenila z njima posebne pogodbe. Ostalih komanditistov je bilo pet z vlogami po 50.000 gold. ter 4 dediči A. Gassnerja s skupno 100.000 gold.

Čl. 6 pogodbe je natanko določal, koliko so pridržane pravice glede zastopanja oziroma prenosa in delitve deležev za posamezne sinove komanditistov. Vloge so morali vplačati v gotovini in so jih obrestovali po 5%.

Kolikor bi bilo potrebno zvišanje glavnice, so imeli komanditisti prvenstveno pravico udeležbe v sorazmerju svojih dosedanjih vlog. Če bi to odklonili, so smeli ostali prevzeti povišanje kapitala za svoj račun. Če bi vsi komanditisti odklonili udeležbo, bi smeli sprejeti tujega družabnika, toda le takega, ki bi ga družba drugih komanditistov odobrila. Komanditisti so imeli pravico do poljubnega vpogleda v knjige, listine in dopisovanje družbe.

Če bi komanditist izstopil iz družbe, je ostal do dneva izstopa odgovoren v sorazmerju svojega deleža za vse posle, ki so bili sklenjeni do tega časa. Če je bilo več dedičev, so morali skupno določiti svojega predstavnika, katerega je morala nato še potrditi družba ostalih komanditistov. Družabnika, ki bi prišel pod stečaj ali pod skrbstvo, so lahko izključili. Družabnika z osebnim poroštvom sta imela položaj poslovodij oziroma ravnateljev in sicer je prevzel Glanzmann vodstvo tehničnih, Wachter pa trgovskih poslov. Njuna pristojnost je bila drugače zelo omejena. V vseh važnejših stvareh in načelnih odločitvah sta se morala obračati na izvršni odbor. Na občnem zboru sta imela le posvetovalno pravico. Kadar je šlo za njune lastne zadeve, oziroma za razpravo o njihovem poslovanju, nista smela biti prisotna. Plačana sta bila po posebni pogodbi. Za kršitev dolžnosti so ju po pravilih lahko izključili iz družbe.

Občni zbor komanditistov je izvolil tričlanski odbor, ki je odločeval v vseh zadevah, ki so se tikale in so bile njemu, kot izvršnemu odboru, posebno pridržane. Odbor so volili na dobo treh let in so ga z dodatnimi volitvami lahko dopolnjevali. Odbor je sklepal pogodbe z javnimi družabniki, je kritično ocenjeval bilance in računske zaključke, je sklepal o nabavkah, graditvi in o prodajah nad

20.000 gold. Sestajal se je po potrebi ali na zahtevo treh komanditistov ali enega izmed javnih družabnikov.

O vseh posvetovanjih in zaključkih so vodili zapisnik. Nadaljnje določbe pravil od čl. 26 do 34 so določale pristojnost občnega zbora in njegovo poslovanje. Komanditistom so pripadale 5% obresti na vloge in kolikor je čisti dobiček dopuščal, še nadaljnje dividende. Rezervni sklad naj bi kril v pasivnih letih obrestovanje deležev. Za primer izstopa so obračunali njegov delež na aktivah in rezervnem skladu. Ako bi poslovanje izkazalo izgubo nad 50% kapitala, bi morali družbo likvidirati. Končno je bilo za spore iz družbenega razmerja predvideno razsodišče.

Družbeno pogodbo so podpisali: Andre Mutter, Julius Gassner, Johan Gassner, Ferdinand Gassner, Anton Gassner, Jos. Getzner, I. I. Tschavoll, Richard Gassner, L. Wachter, Franc Glanzmann, Edmund Glanzmann. Družabniki so imeli kot industrialci dolgoletne izkušnje v bombažni industriji. Imeli so tudi dovolj lastnega kapitala, da so lahko dajali družbi izdatne kredite.

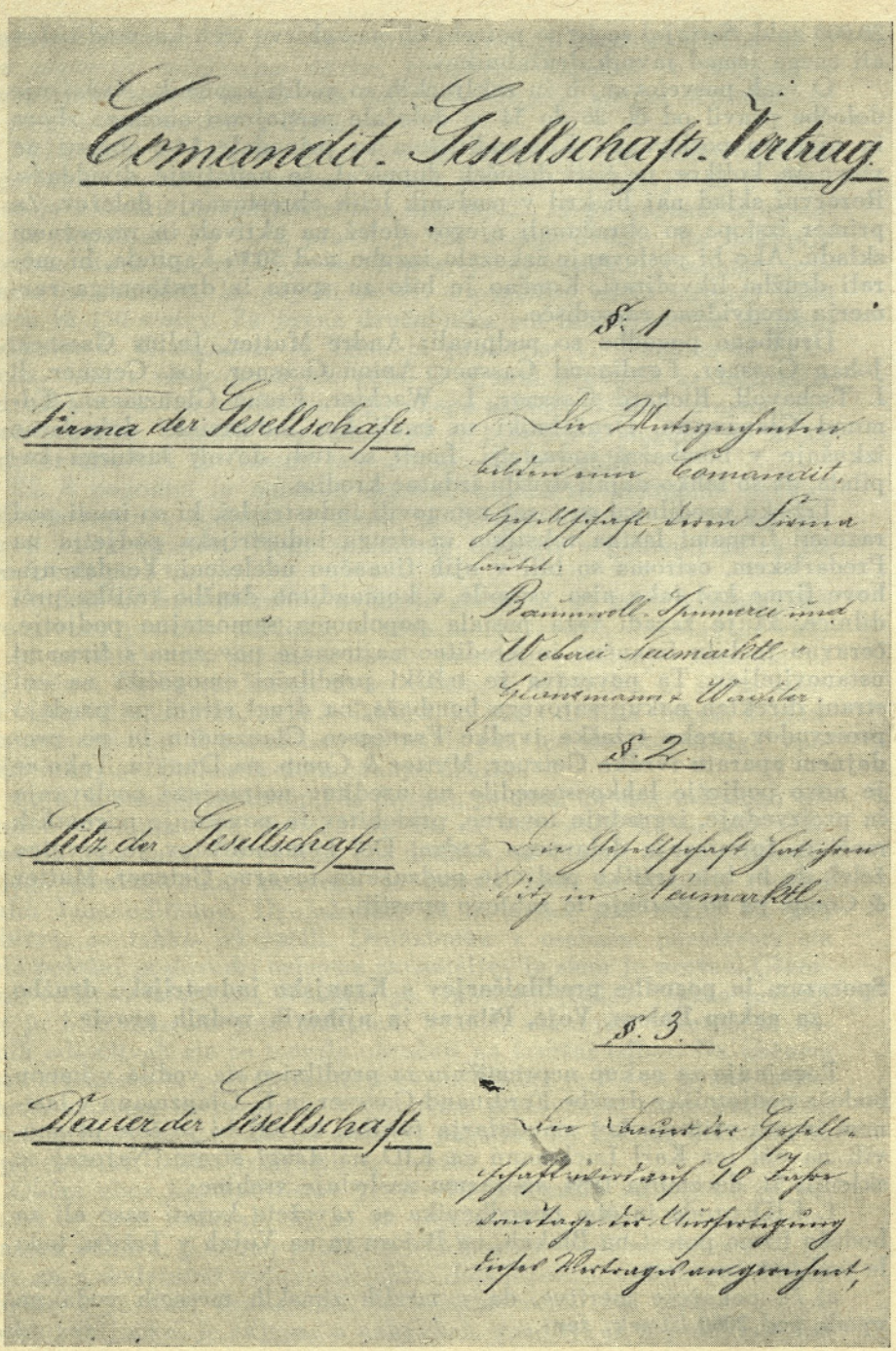
Tržiško predilnico so torej ustanovili industrialci, ki so imeli pod raznimi firmami lastna tekstilna in druga industrijska podjetja na Predarlskem, oziroma so bili v njih finančno udeleženi. Vendar njihove firme kot take niso vstopile v komanditno družbo tržiške predilnice, ki je zaradi tega postala popolnoma samostojno podjetje, čeravno je bila finančno in kreditno najtesneje povezana s firmami ustanoviteljev. Ta povezava je tržiški predilnici omogočila na eni strani direkten nakup surovega bombaža, na drugi strani pa prodajo proizvodov preko tržaške tvrdke Francesco Glanzmann in po prodajnem aparatu tvrdke Getzner, Mutter & Comp. na Dunaju. Tako se je novo podjetje lahko sosredilo na ureditev notranjega poslovanja in proizvodnje, izgradnjo tovarne, pridobitev in povečanje pogonskih moči in formiranja delovnega kadra. Del komanditistov je prvotno želel, da bi bilo tržiško podjetje podružnica tovarne Getzner, Mutter & Comp, pa so pozneje to zahtevo opustili.

Sporazum in pogodba predilničarjev s Kranjsko industrijsko družbo za nakup Balosa, Voje, Pilarne in njihovih vodnih pravic

Pogajanja za nakup nepremičnin za predilnico sta vodila v imenu bodoče podjetniške družbe Ferdinand Gassner in E. Glanzmann v lastnem imenu oziroma kot mandatarja tvrdke, ki naj bi jo šele ustanovili na eni ter Karl Luckmann za KID na drugi strani. Najprej so sklenili 31. decembra 1884. sporazum naslednje vsebine:

1. KID proda in oba pogodbenika se zavežeta kupiti zase ali za bodočo firmo posest na Blekah, na Balosu in na Vojah v Tržiču, toda le pod tem pogojem:

a) če pokažejo meritve, da v mrzlih zimskih mesecih voda ne upade pod 2000 lit/sek., ter

Comandit. Gesellschafts. Vertrag.

§. 1

Firma der Gesellschaft.

Die Unterzeichneten bilden eine Comandit-Gesellschaft, deren Firma lautet:

Baumwoll-Spinnerei und Weberei Saumarkt & Glanzmann & Wachter.

§. 2.

Sitz der Gesellschaft.

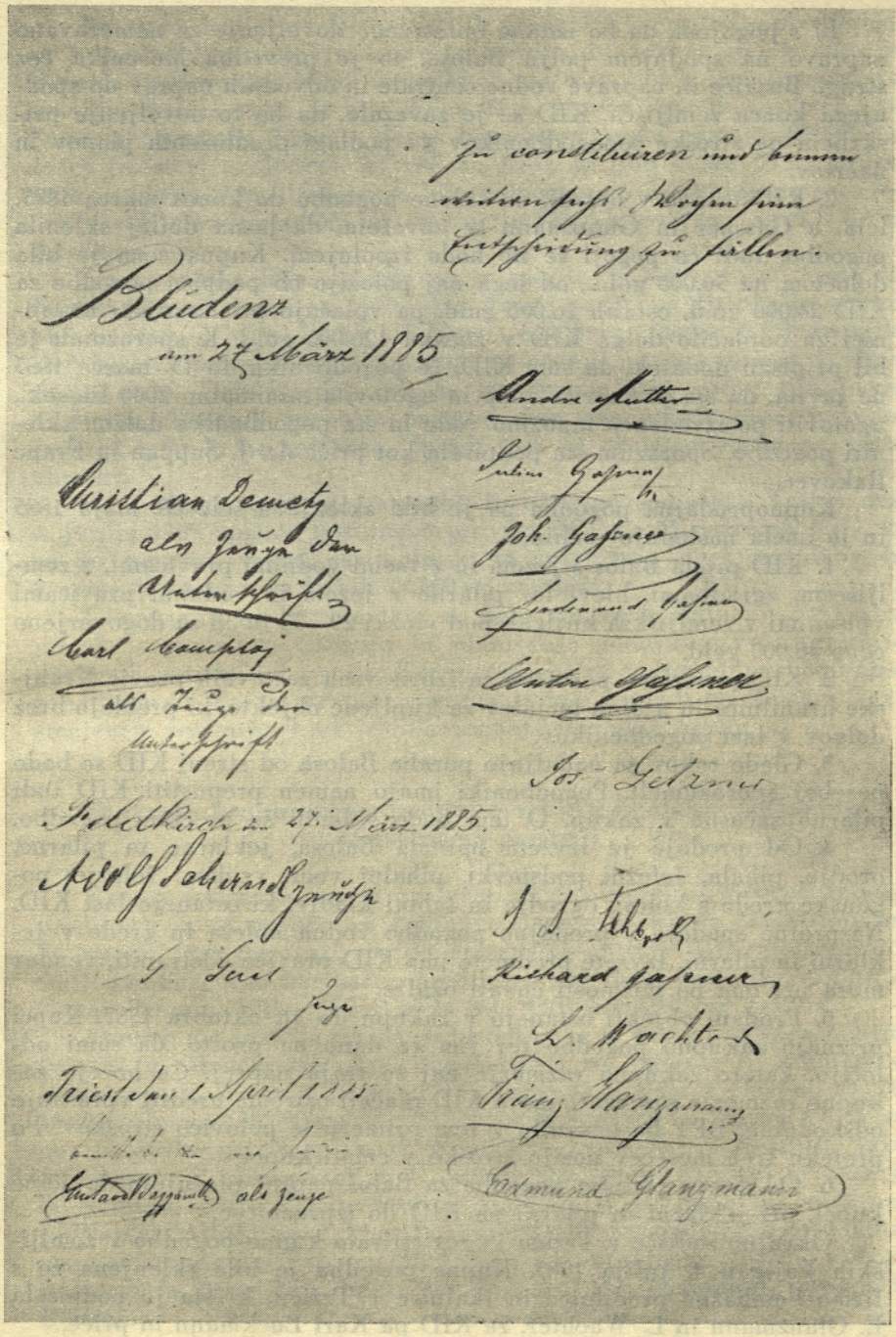
Der Gesellschaft Sitz ist in Saumarkt.

§. 3.

Dauer der Gesellschaft.

Die Dauer der Gesellschaft wird auf 10 Jahre vom Tage der Unterzeichnung dieses Vertrages an gerechnet,

Posnetek družbene pogodbe z dne 27. marca 1883 s katero je bila ustanovljena komanditna družba bombažne predilnice

Originalni podpisi komanditistov na ustanovni listini KD iz Bludenza, Feldkirchna z dne 27. marca in iz Trsta dne 1. aprila 1885

b) s pogojem, da bo izdano oblastveno dovoljenje za nameravano napravo na spodnjem polju Balosa, to je prevedba Mošenika čez strugo Bistrice in naprave vodne centrale in odvodnih naprav do spodnjega konca zemljišča. KID se je zavezala, da bo to dovoljenje priskrbela na stroške sopogodbenikov na podlagi predloženih planov in načrtov.

2. KID ostane v besedi, da sklene pogodbo do konca marca 1885. leta, a Gassner in Glanzmann se zavežeta, da bosta dotlej sklenila pogodbo, tudi če pogoji še ne bodo izpolnjeni. Kupna cena je bila določena na 50.000 gold., od tega naj položijo ob podpisu pogodbe za KID 24.000 gold. ostalih 26.000 gold. pa vplačajo pri Kranjski hranilnici za odplačilo dolga KID v znesku 126.000 gold. K sporazumu je bil pripisan dodatek, da sme KID, če pogodbenika do 15. marca 1885 ne javita, da sta premerila vodo in ugotovila minimalno 2000 lit./sek., ugotoviti po izvedencu množino vode in sta pogodbenika dolžna skleniti pogodbo. Sporazum sta podpisala kot priče dr. J. Suppan in Franc Rakovec.

Kupnoprodajna pogodba pa je bila sklenjena šele 28. maja 1885 in je imela naslednjo vsebino:

1. KID proda Balos z jezom in z vsemi vodnimi pravicami, z zemljiščem, zgradbami, hlevi ter pilarno z jezom in vodnimi pravicami vpisanimi v zemljiških knjigah pod vložki 29—33 in 38 za dogovorjeno ceno 48.000 gold.

2. KID prevzame poroštvo za izbris vseh zastavnih pravic Kranjske hranilnice in njenih terjatev za kupljene objekte, ki preidejo brez dolgov v last pogodbenikov.

3. Glede rokov za nadaljnjo porabo Balosa od strani KID se bodo posebej sporazumeli. Pogodbeniki imajo namen prepustiti KID tudi pilarno začasno v zakup. O tem bodo sklenili še posebno pogodbo.

4. Od prodaje je izvzeta oprema Balosa, jeklarne in pilarne, orodje, pihala, železni podstavki, pihalni vodi, vzidano železje, pogonske grede s kolesi, ogrodje in šaboti kladiv, ki ostanejo last KID. Nasprotno spadajo v prodajno pogodbo vodna kolesa in grede v jeklarni in pilarni. Izvzete predmete ima KID pravico odstraniti, vendar mora pri tem po možnosti čuvati ozidje.

5. Prodani objekti ostanejo v zakupu do 31. oktobra 1887. Kupci priznajo zakupno pogodbo ter jim je dano na prosto, da sami odločijo, katero zakupno razmerje naj še traja naprej. Če hočejo zakupno razmerje pretrgati, mora KID plačati oziroma urediti vprašanje odškodnine. BPT bo povrnila v tem primeru le polovico stroškov. Po preteku treh mesecev nosijo stroške v celoti kupci.

6. Od dneva podpisa pogodbe za Balos naprej plačujejo davščine kupci, pri jeklarni in pilarni pa KID do izpraznitve.

Okrajno sodišče v Tržiču je registriralo kupno pogodbo v zemljiških knjigah 4. julija 1885. Kupna pogodba je bila sklenjena že s firmo bombažne predilnice in tkalnice v Tržiču, ki sta jo podpisala E. Glanzmann in L. Wachter, za KID pa Karl Luckmann in priče.

Poslopja na Balosu, ki naj bi jih preuredili za potrebe predilnice, so bila v dobrem stanju, ostrešja solidna in zdrava in ob sotočju Bistrice in Mošenika ležeči travniki in polja so merili 1862 kvadratnih sežnjev. Fužina sama je bila dolga 27 m, široka 10 m in visoka 5.5 m. Stala je na mestu, kjer je danes transformatorska postaja. Skladišče za oglje, stari »kolpern«, ki več ne stoji, je bilo dolgo 39 m, široko 12 m in visoko 5 m. Prvotno je bilo določeno, da bi »kolpern« preuredili v sušilnico. Skladišče pri fužini je bilo dolgo 19 m, široko 8.5 m in visoko 3 m.

Stanovanjska hiša za delavce je merila 16 × 8 × 1.5 m. Vodo za fabrikacijo so jemali iz Mošenika. Vodni padec na Balosu je znašal 14.5 čevljev in bi ga lahko z izkopom odtočnega jarka do Bistrice še za 5 čevljev povečali. Množino vode so ocenili na 70 kubičnih čevljev na sekundo. Tudi Bistrica ima na tem mestu 80 ks vodne sile, le da ni stalna. Mošenik je bolje ustrezal, ker ima enakomernejšo vodo, je brez ledu in ne zamrzne. Zaradi tega je ob njem nanizana vrsta obratov.

Na podlagi te kupne pogodbe je okrajno sodišče v Tržiču dne 4. junija 1885 vpisalo lastninsko pravico BPT na 45 parcelah KID, ki so po pretežni večini sestojale iz 14 travnikov, dveh pašnikov in 8 vrtov ter 4 njiv in kakih 14.600 m² stavbišč.

Glanzmann in Wachter sta se nato nastanila stalno v Tržiču in pričela organizirati čiščenje in planiranje zemljišča Voje, gradnjo dovoznih poti in dobavo gradbenih potrebščin za zgraditev bombažne predilnice na Vojah. Prvotna pisarna je bila ob poti na Balos v Teksterjevem poslopju, kjer je bila pozneje Narodna banka.

Snovanje konkurenčne predilnice v Litiji in stanje bombažne industrije v Avstriji

Skoraj istočasno, ko se je formirala komanditna družba tržiške predilnice in so proučevali krajevne pogoje za njeno namestitev, so 24. aprila 1886 osnovali tik ob železniški postaji južne železnice v Litiji konkurenčno bombažno predilnico pod firmo Schwarz, Zublin & Comp. Pravna oblika podjetja je bila tudi komanditna družba.

Osebno sta jamčila tehnik Julij Schwarz iz Trsta in Evgen Zublin, trgovec iz Manchestra. Kot komanditisti so vstopili K. Schlaepfer, I. Wenner, F. Wenner, tovarnarji iz Frate di Salerno z vlogami 25.000, 50.000 oziroma 100.000 goldinarji, dalje E. Wenner iz Turina, O. Wenner iz Andri pri Neaplju, R. Wenner iz Scafatti pri Neaplju, Julij Aselmayer, C. Aselmayer in K. Schlaepfer ter R. Freitag, tovarnarji iz Neaplja, dalje Genovežani A. Gruber, R. pl. Salis ter tovarnar E. Wepfer iz Pordenone, ki se je zanimal tudi za soudeležbo pri Glanzmannovi predilnici, Švicarja H. Sulzer, lastnik strojne tovarne v Winterthuru in Peter von Planta ter končno Paul Wedekind, trgovec iz Berlina.

Litijska predilnica je imela po vsem sodeč močno kapitalno zaledje in široko mednarodno povezavo v poslovnem oziru. V primerjavi s tržiško predilnico je imela Litija ugodnost direktnega dovoza surovin po železnici in razpošiljanja izdelkov po direktnih tarifah, slednjič še zadostne zaloge premoga v neposredni bližini v zagorskem premogovniku. Tudi glede delovnih moči je bila na boljšem kot Tržič. Ni pa imela vodne moči za pogon strojev, kar je bila zaenkrat edina prednost tržiške predilnice. Tržiška predilnica je tako že v začetku zadela na močno konkurenco, ki je obratovala skoro v enaki oddaljenosti od Trsta in ki je bila ustanovljena z namenom, da zalaga predvsem trg na Hrvaškem, v Bosni, Hercegovini ter v Srbiji in na drugih področjih Balkana.

V Avstriji je bilo v tem času 21.357 tekstilnih obratov, ki so zaposlovali 337.514 delovnih moči. Največ je bilo malih obratov, ki so delali z minimalno režijo in ki so hudo konkurirali srednji in veliki tekstilni industriji. Tovarn, ki so zaposlovale nad 100 delovnih moči, med katere je sodila tudi tržiška predilnica, je bilo 825 in so imele skupaj 229.392 delavcev. Bombažnih predilnic je bilo v Avstriji 297, tkalnic pa 2069. Med bombažnimi predilnicami je bilo 140 obratov z nad 100 delavci in 182 tkalnic. Vse predilnice so imele nad 3 milijone vreten.

Tekstilna industrija je bila najgosteje koncentrirana na obmejnem ozemlju Sudetov, na Moravskem in v Šleziji, nadalje na Nižjeavstrijskem, deloma tudi na Predarlskem. Proizvodnja je bila zelo specializirana in se je zato tržiška predilnica nameravala omejiti na izdelavo grobih vrst prediva, ki ga rabijo kmetice za domače tkanje in ki so ga razpošiljali v 2.8 kilskih zavitkih v velikih množinah posebno na Hrvaško in deloma tudi v Bosno, ter v južne kraje. Pri fabrikaciji tkanin pa je imela v produkcijskem programu proizvode, ki jih trošijo na podeželju v velikih množinah za izdelavo telesnega perila kakor so molinosi, domestiki, osnabrüki, za kar so uporabljali pretežnim delom vzhodnoindijski bombaž.

Razvoj bombažne industrije v važnejših industrijskih državah sveta, stanje tekstilnega delavstva in konsum bombaža, kažejo za leto 1910 naslednje številke:

Država	Število tovarn	Število vreten	Število statev	Konsum tisočev bal	Število delavcev
Anglija	2030	53,471.897	764.357	4060	575.000
ZDA	1300	27,846.000	600.000	4400	350.000
Nemčija	390	10,795.300	230.200	1980	375.000
Rusija	148	8,519.000	154.577	1456	350.000
Francija	430	6,750.000	110.000	990	95.000
Avstrija	139	4,600.000	130.000	860	105.000
Ogrska	17	250.000	4.500	50	10.000
Švica	84	1,566.000	18.025	91	19.000
Italija	145	4,000.000	120.000	800	140.000
Španija	257	2,700.000	68.289	350	70.000

Leta 1887, ko je steklo delo v predilnici, je imela Anglija že 43 milijonov vreten, vsa Evropa skupaj 23.7 milijona, Združene države Amerike pa 13.5 milijona. Kljub temu je Anglija do leta 1910 napredovala še za nadaljnjih 10 milijonov vreten na 53.7 milijona vreten je evropski kontinent s 40 milijoni vreten še vedno zaostajal za njo. Združene države Amerike so sicer število vreten v tem času podvojile, vendar so jih imele komaj polovico toliko kakor Anglija. Celotno porabo bombaža na svetu so pred vojno 1912 ocenili na 20 milijonov bal, medtem ko je znašala okrog leta 1890 le 10.8 milijona bal.

Konsum bombaža na glavo prebivalca v Avstro-Ogrski je od leta 1895 do 1910 narastel od 2.88 na 3.51 kg. V Avstriji sami pa se je povečal v tem obdobju od 4.47 na 5.75 kg, medtem ko je znašal v ZDA 1909. leta 13.1 kg, v Angliji pa 16 kg.

Cene bombaža so bile nestalne. Največji producent so postale ZDA, kjer je vse misisipsko porečje zasejano z bombažem. Gibanje cen v času razvoja industrijske predelave bombaža v mehaniziranih predilnicah kažejo naslednje številke (v avstrijskih kronah):

Razdobje	1831/40	1841/50	1851/60	1861/70	1871/80	1881/90	1891/00
najvišja	20.—	14.—	15.87	19.—	27.37	13.06	12
najnižja	7.—	5.—	8.—	11.50	8.81	8.81	5

Številke kažejo močan porast od 1850 do 1870. pod vplivom vojnih let, nato dve desetletji stabilnost, pozneje pa ob koncu stoletja zopet občuten padec.

Finančno zaledje in strokovni svetovalci tržiške predilnice

Edmund Glanzmann je imel s svojo udeležbo pri tržiški predilnici kot soustanovitelj in tehnični vodja glavni interes, da zagotovi svoji tvrdki Francesco Glanzmann v Trstu izvozni monopol za proizvode tržiške predilnice in ji tako zajamči stabilno zaposlitev in stalne dohodke. Kot Švicar je dobro poznal razmere v alpskih deželah, posebno na Predarlskem, ki je bilo v tekstilni proizvodnji tesno povezano s švicarsko industrijo. Te kroge bi bil rad pridobil za finančno udeležbo tudi zato, ker je šlo za družinske tradicije najstarejših tvrdk, ki so imele v tekstilni industriji bogate izkušnje in ki so bile v trgovini z bombažem dobro vpeljane.

Glanzmann je na ta način skušal združiti tri močne komponente sodelovanja, da bi imelo novo podjetje čimveč upanja na uspeh. To se mu je končno tudi posrečilo. Povezal se je na eni strani z družabnikom velike bombažne trgovine v Liverpoolu Andrejem Gassnerjem ter na drugi strani z družabniki tvrdke Getzner, Mutter & Comp. na Predarlskem. Eni kot drugi so pričeli s skromnimi podjetji kot mali trgovci in se naslonili kot založniki na domače hišne predilce in ročne tkalce na Predarlskem na eni strani ter na švicarsko tekstilno indu-

strijo na drugi strani. Na tej solidni osnovi so z neumornim delom sčasoma zgradili ob napredovanju strojne tehnike močno tekstilno industrijo s številnimi obratovališči.

Tradicija njihovih tekstilnih podjetij sega več pokolenj nazaj. Prvi ustanovitelji so bili Kristijan Getzner, rojen 1782 v Sattensu, Andrej Gassner, rojen 1776 v Nenzingu in Franc Mutter, rojen 1776 v Tobadilu na Tirolskem. Le-ti so osnovali leta 1818 tvrdko Getzner, Mutter & Comp., ki obstaja še danes, pod katero so vodili na skupen račun trgovino s špecerijskim blagom, barvami in krojnim blagom ter voščarno. Ker pa je bil Kristijan Getzner že leta 1813 ustanovil ročno predilnico bombaža, je družba sklenila povečati ročni predilniški obrat in proizvodnjo bombaževine. Njim se je pridružil tudi Andrej Gassner, ki je leta 1817 ustanovil poleg predilnice še barvarno. Stari Gassner se je strokovno izučil v tekstilni stroki v Švici.

Na Predarlskem je bilo tedaj še na tisoče domačih tkalcev. Samo v Dornbirnu jih je delalo leta 1796 nad 600. Predarlčani od živinoreje in poljedelstva v gorati pokrajini niso mogli živeti. Deloma so se ukvarjali z graditvijo lesenih hiš, ki so jih izvažali v Švico. Ko pa se je pričela v vzhodni Švici razvijati tekstilna industrija, so se tudi na Predarlskem začeli razgledani gospodarji zanimati za to, da bi poskusili na enak način doma z malimi obrati vpeljati novo panogo, ki bi dala deželi zaslužka. Gassner je sodil med tiste, ki so proučili razmere v Švici, poznali organizacijo obratov in tehniko predelovanja. Avstrijski carinski predpisi so omogočali, da so lahko švicarsko surovino uvažali za predenje na Predarlsko in nato predelano bodisi kot prejo ali kot tkanino vračali v Švico.

Predli in tkali so takrat le še po domovih. Izdelano blago so deloma prodali doma, deloma izvozili v Švico. Leta 1817 je Kristijan Getzner kupil stavbo v Feldkirchu in je tam v naslednjih letih v dogovoru s svojimi družabniki pod firmo Getzner & Co. ustanovil eno izmed prvih barvarn preje v Avstriji. Barvali so na turško rdeče. Leta 1822 so preložili obrat v nova obratovališča v Felsenau, kjer so ustanovili še umetno barvarno in tiskarno. Tiskarno so pozneje po nekaj letih opustili. V Bludenzu so začeli izdelovati v glavnem robce in podobno blago, ki so ga prodajali na sejmih v Hallu, Bocenu in Veroni. V Veroni so leta 1820 ustanovili najprej komisijsko skladišče, nato pa podružnico. Leta 1823 so vzeli v zakup mestno belilnico v Bludenzu in istočasno so v Getznerjevi hiši v Feldkirchu postavili prvi dve mehanični statvi. Skupno z Ganahlom so ustanovili predilnico Brunental v Bludenzu, ki je leta 1830 pogorela in jo niso več obnovili.

Leta 1830 so obnovili družbeno pogodbo s potomci Anderja Gassnerja, ki je umrl leta 1823, in sicer Andrejem in Johanom Gassnerjem za nadaljnjih dvajset let. Medtem so tudi otroci umrlega Franca Mutterja vstopili v podjetje in sklenili, da bodo po Kristijanu Getznerju

---

Obrtno dovoljenje, izdano podjetju E. Glanzmann in Andrej Gassner od okrajnega glavarstva v Kranju 3. aprila 1894

Herzogthum Krain. Exh. Nr. 5837

Gewerbeschein.

Herr Hanzmann Anton Schneider

aus Weinmarkt in Krain

hat bei dieser k. k. Bezirkshauptmannschaft den Betrieb des

Gewerbes Baumwollspinnerei & Weberei

in dem Hause Consc.-Nr. — in Weinmarkt

angemeldet, wornach demselben bei Vorhandensein der gesetzlichen

Erfordernisse dieser Gewerbeschein mit dem ausgefertiget wird, dass

_____ sich nun bei _____

_____

zugleich zur Erwerbsteuer zu erklären habe, dass dieser Gewerbsbetrieb

sub Nr. 55 in das Gewerberegister eingetragen werde, und dass

Aenderungen in der Beschaffenheit der Betriebsanlage oder die Verlegung der Betriebsstätte nach §. 32 und 39 der Gewerbeordnung vom 15. März 1883 bei sonstigem Eintreten der gesetzlichen Folgen anher anzuzeigen sei.

K. k. Bezirkshauptmannschaft Kraineburg

am 3 April 1894.

K. k. Bezirkshauptmannschaft Kraineburg

Vizebürgermeister

Druck Klein & Kordé in Laibach.

vzeli v firmo njegova nečaka prokurista Andreja Tschavolla v Feldkirchu in Jožefa Getznerja, obratovodjo v Nenzingu. V dvajsetih letih se je podjetje močno razvilo. Vendar so takrat še vedno ročno predli prejo, deloma pa so jo že uvažali iz Švice in Anglije. Zato so leta 1831 sklenili postaviti mehanično predilnico v Nenzingu in izkoristiti pogonsko moč tamošnjega potoka. Toda vlada jim je delala izredno velike težave. Kristijan Getzner si ni znal pomagati drugače, kakor da je šel v avdienco k cesarju Francu in tako dosegel, da so ga prenehali ovirati.

Mehanične statve takratne dobe so bile narejene pretežno iz železa. To so bili preprosti stroji, ki so delali 60 udarcev v minuti, medtem ko so proti koncu preteklega stoletja delali že 100 udarcev. Leta 1836 so ustanovili mehanično predilnico Lunersee z 21.000 vreteni in porabili vodno moč odtoka Lunersee. Ob začetku štiridesetih let so otvorili skladišča Getzner & Co. na Dunaju in v Linzu. Leta 1850 so vzeli v zakup bombažno predilnico v Feldkirchu ter jo vodili skupno z ustanovitelji Escher, Kennedy & Co. do leta 1855, nato pa jo prevzeli v lastno posest. Že leto poprej so tudi odkupili mestno belilnico v Bludenzu, ki so jo imeli dotlej v zakupu.

Dve leti pozneje so zgradili velik vodni prekop iz Ille in povečali predilnico in tkalnico Lunersee. Družbeno pogodbo so molče podaljšali do leta 1871. V desetletju 1867—1877 so popolnoma na novo preuredili predilnico Lunersee. Takrat je doseglo ročno tkanje višek ter je zaposlovalo od 3000—4000 ročnih tkalcev na podeželju. Z razcvetom in povečanjem tovarniških obratov so napredovale roko v roki tudi naprave za poplemenitenje blaga. Leta 1870 so ustanovili tudi mehanično tkalnico za pisane tkanine v Bludenzu. Po združitvi Italije so leta 1870 opustili skladišče v Veroni, družbeno pogodbo pa so spet podaljšali za nadaljnjih 10 let. Družabniki so bili Jože Getzner, Jožef Tschavoll v Feldkirchu, Kristijan Mutter ter Andrej Johan Gassner v Bludenzu in otroci Andreja Mutterja, ki pa so leta 1880 zopet izstopili. Andrej Gassner, ded, je umrl 1873. Na njegovo mesto so stopili sinovi Jurij, Rihard, Ferdinand in Anton. V tem času so tudi povečali vodne naprave in predilnica Lunersee je dobila povečano pogonsko moč.

L. 1879. so zgradili v Bludenzu novo belilnico za predivo in tkanine. Leta 1882. so preselili barvarno v Bludenz, povečali obrate v Lunersee in zavod za poplemenitenje v Bludenzu ter zgradili že drugo predilnico v Nenzingu. Leta 1886. so zopet postavili novo predilnico v Klarenbrunu z močno vodno silo. Po smrti Johana Gassnerja so vstopili v podjetje sinovi Johan, Herman, Oto, Norbert, Emil, Gvido in Hugo. Leta 1890. je moški rod po Andreju Mutterju izumrl in je bil s tem izločen iz firme. Novo družbeno pogodbo so napravili leta 1897. Pri njej so bili udeleženi Julij, Rihard, Ferdinand in Anton Gassner od rodu Andreja Gassnerja ter Johan, Herman, Emil in Hugo Gassner od Johanove veje in končno Albert in Evgen Getzner iz Getz-

nerjeve družine. To leto so pričeli izdelovati prejo za bombažne nogavice, leta 1889 pa merceriziratí bombažno prejo.

Ob koncu preteklega stoletja so imele firme Getzner, Mutter & Co. in Getzner & Co. zaposlenih v tkalnici pisanega blaga, belilnici, barvarni, apreturi in pri izdelavi sukane preje 600 delovnih moči. Nadalje je bilo v Bürsu v bombažni predilnici, tkalnici in mehanični delavnici 440 delavcev, 29.000 vreten in 220 statev, v dveh predilnicah v Nenzingu 200 delavcev in 24.760 vreten, v predilnici v Feldkirchu 180 delavcev z 12.384 vreten, v predilnici Klarenbrun 250 delavcev in 21.188 vreten ter v barvarni preje v Felsenau 46 delavcev.

Vsa podjetja skupaj so imela 87.332 vreten, 220 statev za grobo tkanje, 342 statev za barvasto tkanje z vsemi potrebnimi napravami za poplemenitenje preje in izdelkov. Ko so opustili ročno tkanje in povečali tovarniške naprave, so morali pritegniti tudi delavce iz drugih krajev. Zanje so zgradili stanovanjske hiše, šolo, dekliški dom ter otroške domove.

Barvarna Felsenau je dobila privilegij deželne tovarne, istotako tudi tkalnica Nenzing, leta 1832; predilnica v Feldkirchu pa leta 1836. Na svetovni razstavi na Dunaju l. 1873 je dobilo podjetje častno diplomo. Njihova prodajna organizacija je imela oporišča na Dunaju, v Bolcanu, Novem Sadu ter v Trstu.

Zato so tržiški Gassnerji v vseh važnejših zadevah vprašali za svet in mnenje predarlske komanditiste in se vedno ravnali po njihovih priporočilih in predlogih. Od njih so dobivali posojila in bili tako neodvisni od denarnih zavodov, kar je bila velika prednost.

Registracija podjetja in graditev tovarne

Tržičani niso želeli, da bi Kranjska industrijska družba prodala tržiške fužine tujim podjetnikom. Sestajali so se in dogovarjali, da bi sami odkupili fužinske naprave in vodne pravice. Grajskemu upravitelju Ankemiusu so poverili nalogo, da se pogaja z Luckmannom in doseže znižanje prodajne cene. Nameravali so nadaljevati v lastni režiji proizvodnjo železa in jekla poleg kos in srpov, pil ter drugega poljedelskega orodja. Ker se je to izjalovilo, so se kaj težko sprijaznili z dejstvom, da se v Tržiču naselijo tuji industrijalci in da zagospodarijo v kraju. Ker sami niso znali zasnovati nove panoge proizvodnje, so sklenili braniti svoje pravice in koristi proti tuji ekspanziji. Za to se jim je kmalu nudila prilika. Njihov boj je bil zaman. Nova industrija se je od leta do leta krepila in rasla ter postajala čedalje odločilnejši činitelj v trgu in okolici.

Novo firmo so po sklepu deželnega sodišča z dne 11. maja 1885, št. 3578 dne 13. maja vpisali pod firmo »Baumwoll Spinerei und Weberei Neumarktl Glanzmann & Wachter« v trgovsko sodni register v Ljubljani (M. zv. fol. 106). Kot javna družabnika sta bila protokolirana Edmund Glanzmann, dirigent predilnice v Trstu in Ludvik Wach-

ter, prokurist predilnice v Feldkirchu. Protokolacija je bila samo v nemškem jeziku.

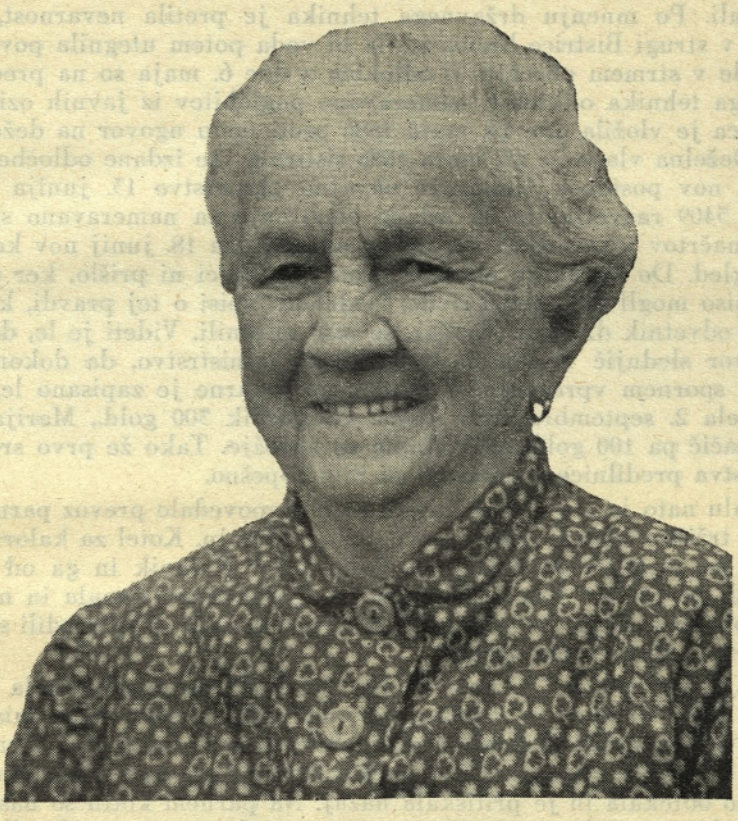
Na podlagi komisijskega ogleda na terenu dne 4. marca 1885 je okrajno glavarstvo v Kranju dne 5. marca pod št. 2175 izdalo KID gradbeno dovoljenje za ustanovitev predilnice in tkalnice s plinarno na parcelah št. 600, 601, 604 in graditev obratnih naprav ter za projektirano dovajanje Mošenika v obratne prostore tovarne pod pogojem, da morajo biti vodne naprave zgrajene natanko po predloženih načrtih. Zunanje zidovje iz opeke je moralo biti po gradbenem dovoljenju spodaj najmanj 75 in zgoraj 60 cm močno, ter 85 oziroma 70 cm kolikor bi ga zgradili iz lomljenega kamna. Glavno zidovje je moralo biti med seboj povezano z železnimi vezmi. Za primer, da bi KID z novo napeljavo Mošenika poškodovala obrežje, ki pripada Ludviku Polaku in Antonu Globočniku, mora povrniti škodo in zaščititi ogroženo pobočje z ustreznimi stenami. Nadalje je bilo odrejeno, da mora KID namestiti zatvornico ob izlivu fužinskih rak Janeza Dornika v glavno strugo, da ne bi pri morebitnih popravilih, ki zahtevajo izpraznitev rak, dotekala voda v Dornikove rake. Dornik je smel zapreti vodo ob nedeljah in praznikih, ko tovarna ne dela in to pravočasno javiti tovarniški direkciji. Te pogoje so sporazumno sprejeli pri komisijskem ogledu in jih zato odločba ni posebej utemeljevala. Gradbeno dovoljenje je začelo veljati 20. marca 1885.

Načrte za tovarno je napravil ing. Sequin, stavbeno nadzorstvo pa je imel Tschummi. Pri gradbi tovarne sta Glanzmann in Wachter računala na sodelovanje in podporo Kranjske industrijske družbe, ki bi bila v drugih okoliščinah rada sodelovala pri podjetju. Toda že pred samim začetkom gradbenih del sta z malenkostnim in objestnim sitnarjenjem sprožila spor glede poroštva za 2000 litrov vode na sekundo, ki je bilo pogoj za sklenitev kupne pogodbe med predilniško družbo in KID. Zahtevala sta, da pridejo Rieterjevi inženirji iz Winterthura v Švici in iz Bludenza v Tržič, da preizkusijo množino vode. Končni uspeh sporov je bil, da je KID tožila. Nato je sodna komisija ugotovila, da vsebuje Mošenik razen nekaj litrov zajamčeno količino vode in predilniška družba ni mogla več razdreti pogodbe.

Ogorčena nad takim ravnanjem je KID pustila predilniško družbo na cedilu. Isto je storila tudi kranjska stavbena družba pod prvimi vtisi, ki jih je dobila v stiku z obema družabnikoma. Zaradi tega so začeli tudi zelo pozno graditi. Slednjič sta morala oba družabnika, ki nista imela v gradbeništvu nobenih izkušenj, graditi v lastni režiji podjetja. Medtem so dela zašla že v zimski čas, in so morali graditi v najneugodnejših razmerah. Glanzmann in Wachter ter gradbeno nadzorstvo so nastopali zelo oblastno, povzročali povsod spore in se prepirali za vsako malenkost. Tržičani takega postopanja niso bili vajeni in so ga imeli za šikaniranje, ki so ga tujcem zelo zamerili.

Pri graditvi tovarne so nastale komplikacije, ker v načrtih in v komisijskem zapisniku z dne 4. marca 1885 ter v gradbenem dovoljenju z dne 5. marca 1885, št. 2175, ni bila določena talna kota vodnega

kanala in tudi ni bilo predpisano, kako se mora zavarovati obrežje. Upravni postopek je bil vsekakor pomanjkljiv, ker je obravnaval samo obrtno-pravno stran gradbe, ne pa obenem tudi vodopravno zadevo v smislu določb kranjskega vodnega zakona. Tudi je bil kot mejaš namesto Ane Globočnik pomotoma vpisan Anton Globočnik.

Frančiška Šter, še živeča upokojenka iz Spodnjih Dupelj, ki je kot 13-letno dekle nosila malto in pomagala graditi tovarno

Ko je predilnica začela graditi temelje za turbine, je obenem pričela odstranjevati prodno kamenje iz struge Bistrice na daljavo 150 m, da bi voda izpod turbin lahko neovirano in s polno brzino odtekala po bistriški strugi. Družabnika, ki sta bila prepričana, da je njima tako delo dovoljeno že na podlagi odobrenih načrtov in splošnega stavbnega dovoljenja, nista niti najmanj računala, da bi iz tega utegnil nastati spor. Šele v naslednjem letu meseca aprila, ko je bila struga že nekoliko poglobljena, so se pojavili proti temu pomisleki, na kar je okrajno glavarstvo odločilo, da se morajo zadevna dela ustaviti in da mora predilnica zaprositi za vodopravno razpravo. Glanzmann in

Wachter sta se upirala proti temu, češ da je bilo v gradbenem dovoljenju izrecno rečeno, da smeta ukreniti vse, kar je potrebno, da bi se po koncesiji dovoljen vodni padec tudi učinkovito izkoristil.

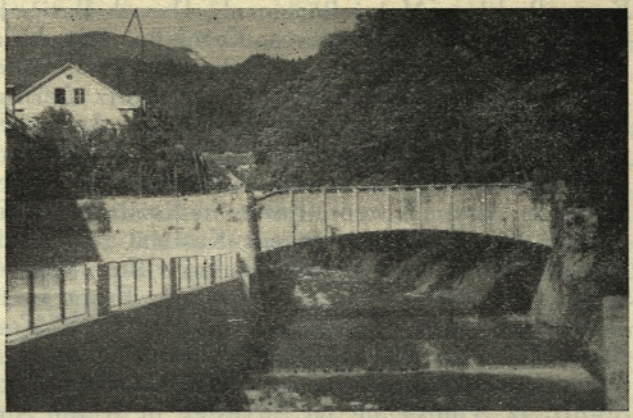
Šele takrat je glavarstvo ugotovilo vse pomanjkljivosti prvotnega postopka ter je ustavilo dela na poglobitvi struge, ne da bi obrežje zavarovali. Po mnenju državnega tehnika je pretila nevarnost, da nastane v strugi Bistrice brzica in da bi voda potem utegnila povzročiti usade v strmem obrežju. Z odlokom z dne 6. maja so na predlog državnega tehnika odklonili nameravano poglobitev iz javnih ozirov. Predilnica je vložila dne 14. maja 1886 proti temu ugovor na deželno vlado. Deželna vlada je 28. maja 1886 sistirala vse izdane odločbe ter odredila nov postopek, nakar je okrajno glavarstvo 13. junija pod številko 5409 razveljavilo že izdano odobrenje za nameravano spremembo načrtov tovarniških naprav in odredilo za 18. junij nov komisijski ogled. Do kazenske obtožbe proti predilnici ni prišlo, ker predilnici niso mogli dokazati krivde. Nadaljnji spisi o tej pravdi, ki jo je vodil odvetnik dr. Ivan Tavčar, se niso ohranili. Videti je le, da je bil ugovor slednjič vložen na poljedelsko ministrstvo, da dokončno odloči v spornem vprašanju. V evidencah tovarne je zapisano le, da sta prejela 2. septembra 1886 Anton Globočnik 300 gold., Marija in Ivan Ahačič pa 100 gold. odškodnine za obrežje. Tako že prvo srečanje vodstva predilnice z oblastmi ni bilo uspešno.

Kmalu nato je glavarstvo zaradi teže prepovedalo prevoz parnega kotla za tržiško centralo čez savski most v Kranju. Kotel za kalorično centralo so zaradi tega poslali po železnici v Kamnik in ga od tod prepeljali po cesti v Tržič. Tudi pri gradbenih delih kanala in montaži turbin so se pojavile težave. Po Sequinovih načrtih so gradili sicer solidno, toda razmeroma drago.

Tretja nevšečnost je nastala pri graditvi vodnega kanala čez Bistrico. Neki delavec je v neznanju odstranil en podpornik, misleč, da je odveč, nakar se je zrušil ves betonski kanal z ostalimi oporniki. Obnova kanala je terjala velike stroške. Razen tega voda izpod turbin ni gladko odtekala in je pritiskala nazaj. Na parnem kotlu so nastale razpoke, ker so bile pogonske naprave preobremenjene. Gradbena dela so trajala celo leto 1886 in so bila končana šele v letu 1887, ki je v spomin vzidano na glavnem portalu tovarne.

Pri vseh teh nevšečnostih je bil Ludvik Wachter izpostavljen neprestanim očitkom predarlskih komanditistov, ki so ga kot osebno odgovornega družabnika delali materialno odgovornega za vso škodo. To je na Wachterja živčno tako vplivalo, da je napravil dne 12. januarja 1887 samomor.

Šele sedaj so uvideli Predarlčani, da so šli predaleč. V Tržiču je ostal Edmund Glanzmann, ki je odslej, do prihoda Andreja Gassnerja l. 1891, sam vodil vsa dela v zvezi z organizacijo obrata. Andrej Gassner je sicer pogodbeno vstopil kot javni družabnik v komanditno družbo že l. 1887, v Tržič pa se je priselil šele l. 1891. Takrat je bila

Preko Bistrice je speljana struga Mošenika za pogon centrale IV.

tudi pri trgovskem registru v Ljubljani šele registrirana sprememba naziva podjetja v »Bombažno predilnico in tkalnico Ed. Glanzmann in Andrej Gassner v Tržiču«, seveda v nemškem jeziku.

Formiranje prvega delovnega kadra

Vest, da gradi švicarsko-predarlska skupina podjetnikov v Tržiču predilnico, se je naglo razširila po vseh industrijskih centrih na slovenskih tleh. Zanjo so zvedeli iz pisem svojcev delavci, ki so bili zaposleni v tovarnah daleč od doma. Povsod se je delavstvo zanimalo, če bi moglo dobiti v novi tovarni boljše delovne položaje in večji zaslužek, tako v tekstilnih tovarnah v Dugi Resi, kakor v Ajdovščini, v Št. Pavlu pri Preboldu in v Tržiču pri Devinu. Delavstvo je namreč v desetletju 1880—1890 preživljajo v splošnem hudo krizo, ki je bila v železarski, kovaški in premogarski panogi naravnost porazna. Takrat so ugašale zadnje visoke peči po Gorenjskem v Železnikih, Kropi, Kamni gorici in Bohinjski Bistrici. Stotine žebljarjev, ki so do takrat živeli od ročnega kovanja žebljev za izvoz, zaradi konkurence strojno izdelanih žebljev ni moglo več delati. V premogokopnih revirjih so bile velike redukcije, ker je Južna železnica odobrila znižane tarife za šlezijski premog, da je lahko prodiral še preko Gradca do južnoštajerskih industrijskih krajev in je odjedal zasavskim premogovnikom možnost uspešne prodaje rjavega premoga. Tudi na podeželju je bila velika beda in pomanjkanje.

Delavstvo iz vseh teh centrov je potovalo iz kraja v kraj in iskalo zaposlitev bodisi prehodno pri gradbi železnic ali pa vsaj zasilno delo pri obrtnikih in na podeželju, da bi se preživljalo. Zanimanje za Tržič je bilo zato splošno, posebno veliko pa na Primorskem. V štirih letih od 1886 do 1891 so prišli, kakor se vidi iz izkazov predilnice, iskat delo v Tržič iz Šturij in Ajdovščine: Ludvik Božič, Fortunat Baučer,

Franc Budihna, Matej Bertoncelj, Henrik Batič, Janez Blaško, Ludvik in Janez Bratina iz Lokavca, Karel Božič iz Ajdovščine, Anton Curk iz Budanj, Franc Curk in Anton Cvek iz Lokavca, Jakob Cajhen, Alojz Cajhen, Lovrenc Filipin ter Alojz Černigoj iz Sv. Križa pri Ajdovščini, Ciril Ferjančič iz Šturij, Anton Fegic in Janez Ferjančič ter Janez Ferant iz Šturij, Franc Furlan in Janez Furlan s Cola, Anton Ipavic iz Šturij, Anton Kovšca, Franc in Jožef Kostnapfel, Franc in Anton Kravos, Franc in Kristijan Hočevar, Anton in Jožef Kodrič, Franc Kovač, Vincenc Kastrin, Josip Kalin, Anton Krečič in Avgust Kovač, ki so se rodili nekaj v Šturjah, nekaj pa pri Sv. Križu.

Iz Ajdovščine so prišli še nadalje Franc in Janez Likan, Jožef in Janez Lulik, Alojz Nusdorfer, Franc Pregelj, Ferdinand Pič in Alojz Pikič, Jožef in Anton Pregelj, Matevž Papler, Jožef Prosen, Jožef Simonič in Anton Pikič. Iz Ustja na Primorskem je prišel Anton Stibilj, iz Ajdovščine pa Silvester in Anton Štor, Kristijan Stopar, Alojz Semič, Janez Sever, Janez Špacan, Ignac Stanič, Franc Trebižan, Franc in Karlo Valič, Anton Žigon ter Anton Vovk. Iz Lokavca je bil Janez Zorn, od Sv. Križa Jožef Žiberna in iz Šturij Leopold Žvokelj.

Pretežna večina imenovanih je že delala v predilnici v Ajdovščini pri selfaktorjih, krtačah, med raztezovalci, kot predilci, tkalci, nekateri izmed njih so bili celo že mojstri. Tržiška predilnica je imela mnogo interesa, da jih zadrži v stalnem delovnem odnošaju in jim omogoči nastanitev. Prišli pa so delavci tudi iz drugih krajev in sicer iz Litije Matej Bertoncelj, Marjana Dobre, Antonija Feldstein, Janez Jesenik, Jožefa Mehle in Franca Ortman.

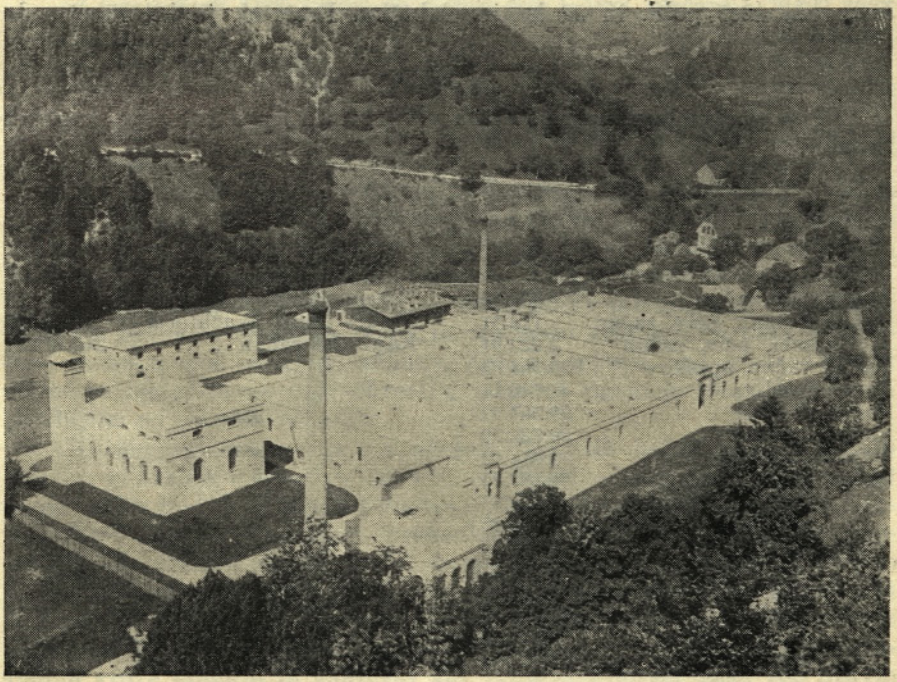
Iz Duge Rese so prišli Ludvik Božič, Janez Zorman, Marija Volavšek, Jernej Hace in Marija Jenko in Anton Markun. Iz Št. Pavla pri Preboldu Janez Kramar kot paznik pri krtačah, Murn Matevž in Anton Pajk, Josip Jager, Martin Zampara, Marjeta Zupančič ter Anton Žagar. S Polzele Franc Kolar, iz Braslovč Jakob Predovnik, ki je poprej delal v predilnici v Dornbirnu. Iz Šoštanja je prišel kurjač Jezernik, od Alpinske rudarske družbe sta prišla iz Donawitza Janez Janežič in Peter Mede. Od predilnice v Lipnici pri Špilju sta prišla Vincenc in Frančiška Mlinar. Z Jesenic se je priselil Franc Mede, iz Most pri Ljubljani je vstopila Frančiška Milavec kot tkalka, iz Tržiča pri Devinu sta prišla Vittoria Burgiatti in Giovanni Neri, ki pa očito nista prenesla hladne alpske klime in sta kmalu zapustila delovno mesto.

Iz nemških krajev so prišli iz Hohenemsa tkalski mojster Aman Gebhardt, oče poznejšega tovarnarja pohištva, Johann Burtscher iz Lünnersee, Viktor Dreyer kot tkalski mojster iz Wattweilera, nadalje Edvard Hartman nasukovalec iz Hernsdorfa pri Braunsu, ki je delal poprej v Pottendorfski predilnici, Luka Jazbec po rodu iz Sebenj, ki je bil dotlej zaposlen v Insbrucku, Franc Krištofek tkalec iz Humpolza, Marija Karn, ki je bila prej zaposlena v tovarni Jenny & Schindler v Telfsu, Janez Mandeljc doma z Bleda, ki je bil zaposlen pri gradbi proge na Koroškem. Marija Teyrovsky iz Patzau in Vincenc

Teyrovsky iz Pilgrama ter Franc Stolze od Chemnitzer Aktien-Spinnerei. Ernest Lukanc je prišel v predilnico iz Münchena, Anton Lang pa iz Žateca na Češkem. Hrvaške narodnosti je bil Josip Glavanić, doma iz Barilović pri Duga Resi.

Razen tega so prišli večinoma kot nekvalificirani delavci, deloma kot ročni tkalci v domači obrti iz Zminca, Stare Loke, Selc, Stražišča, Mošenj in Smlednika ter iz železarskih krajev Gorij, Boh. Bistrice, Mošenj, Krope in Kamne gorice ter slednjič še iz Poljan in Žirov. V Tržiču samem pa je mnogo delavstva prestopilo iz Molinove tovarne lepenke ter iz Dembergerjeve tovarne čevljev. Prišli pa so tudi delavci s koroške strani čez Ljubelj, tako Zaplotnik Matija iz Wolšperka, iz Cakove in drugih krajev. Iz te mešanice se je polagoma v teku let izoblikoval delovni kader za razširjeno in obnovljeno predilnico.

Mojstri, preddelavci in prvo uradništvo se je že v drugem letu graditve, ko je pričela montaža strojev in poskusno obratovanje, nastanilo v Tržiču. Prišli so iz raznih krajev, deloma z Dunaja, deloma iz Sudetov ter iz Trsta. Sodelovali so že pri instalaciji strojnih naprav in začeli priučevati domače delavce in delavke strojnega predenja in tkanja. Domačini so se kmalu privadili strojnega dela in disciplinirano delali po navodilih tujih mojstrov.

Pogled na tovarniška poslopja po obnovi leta 1900

Poslovanje v prvem desetletju obstoja

Ustanovitelji so tržiški predilnici dodelili vlogo grobe predilnice. Že pri ustanovitvi so napravili napako, da so dali podjetju premalo kapitala v uporabo in ga projektirali v nezadostnem obsegu, da bi moglo uspevati. Ko so določali strojni park, so kalkulirali preveč vreten na konjsko silo in postavili premalo naprav za predpripravo, kakršno potrebuje groba predilnica. Zato tržiški obrat pri vseh naporih spočetka ni mogel dati tistih uspehov, kakor so jih finančniki od njega pričakovali. Razen tega sta se obe finančni skupini zašpekulirali, ker sta računali, da bo povpraševanje in odjem nizkih številk zelo močan, kar se ni zgodilo. Slednjič so računali, da bo kmalu po ustanovitvi predilnice zgrajena tudi železnica do Tržiča, ki bo pocenila prevoz surovin in obratnega materiala do podjetja. Medtem pa je vprašanje železnice napredovalo le polagoma in predilnica je morala čakati polnih 21 let, da je končno stekla krajevna železnica do Tržiča. Finančniki so bili nad vsem tem zelo razočarani in so imeli vtis, da se je vse zaklelo proti predilnici v Tržiču.

Proti koncu leta 1888 je bil pismeno izvoljen izvršni odbor komanditne družbe, ki je imel nato od 4. do 8. junija 1889 prvo sejo v Tržiču. Na njej so obravnavali bilanco za prvo poslovno leto 1888, ki je izkazovala 4265 gold. in 22 krajc. dobička. Pričetek je bil torej zelo skromen.

Prva bilanca predilnice je bila v takratnih avstrijskih goldinarjih takale:

Pasiva	gold.	Aktiva	gold.
Blagajniški račun . . .	909.34	Tekoči računi dolžnikov .	661.022.62
E. Glanzmann, priv. račun	112.31	Dediči Ludv. Wachterja .	10.427.28
A. Gassner, priv. račun .	2.722.91	Kapitalni račun	240.279.21
Tekoči račun upnikov . .	29.561.84		
Račun prediva	47.748.11		
Račun tkanine	29.363.52		
Račun bombaža	89.722.70		
Gradbeni račun	1.011.12		
Račun predilnih strojev .	96.187.93		
„ tkalskih strojev .	46.278.83		
„ opreme	60.999.23		
„ rekvizitov . . .	3.087.—		
„ pohištva	378.—		
„ ekonomije . . .	2.308.18		
„ zemljišč	485.986.47		
„ sploš. stroškov . .	1.800.76		
„ obrat. stroškov .	13.550.86		
Vsota . . .	911.729.11	Vsota . . .	911.729.11

Račun izgube in dobička za leto 1888 pa je vseboval naslednje postavke v goldinarjih:

Pasiva		Aktiva	
Račun obresti	107.056.84	Račun ažija	46.96
„ ustanovn. stroškov	4.611.55	„ raznih dohodkov .	3.945.46
„ blagajniške razlike	3.08	„ prediva	49.811.97
„ rekvizitov . . .	2.407.49	„ tkanine	2.714.66
„ pohištva	253.41	„ kapitala	188.949.17
„ ekonomije . . .	294.55		
„ vzdrž. nepremičnin	401.88		
„ splošni stroški . .	44.251.67		
„ obratni stroški . .	583.74		
„ amortizacije . .	85.604.01		
Vsota . . .	245.468.22	Vsota . . .	245.468.22

Prvi občni zbor družbe je bil 7. januarja 1891. v Bludenzu. Na njem so obravnavali spomenico, ki sta jo bila napisala Glanzmann in Wachter o vzrokih začetnih neuspehov predilnice in o potrebi, da se obrati povečajo in izpopolnijo. Komanditistom sta v spomenici zaupno sporočila, da je okrog 40 % v Tržiču investiranega kapitala izgubljenega. Že na seji v juniju 1889. v Tržiču, so vrednosti tržiških investicij ocenili takole:

8.212 vreten, skupaj s tovarniško zgradbo vred po 40 gold.	328.480 gold.
od tega odšteti 3.000 vreten, ki so bila šele l. 1888. plačana	50.000 gold.
ostane	278.480 gold.
160 stolov po 800 gold.	128.000 gold.
vrednost ostalih zemljišč in poslopij	78.100 gold.

Potrošili pa so 825.819 gold. 62 krajc., torej 341.239.63 gold. več, kot je znašala vrednost premoženja.

Bilo je jasno, da je sanacija podjetja nujno potrebna, če bi si podjetje hotelo ustvariti solidno podlago, da bi prišlo v normalne razmere, v katerih bi se moglo nadalje mirno in zanesljivo razvijati. Namesto, da bi odpisali razliko deloma na kapitalnem računu, deloma pa na dobroimetju družabnikov, so družabniki sklenili, naj se pričaka obračun prvega obratnega obdobja, ko bodo gradbeni stroški zaključeni in bo mogoč pregled računov. Zato so menili, naj se družabniki odrečejo izplačilu pa tudi obrestim tako na denarne vloge kakor na predujme na tekočih računih.

Getznerjevi skupini se je začelo svitati, da je bil začetni nastop družbe v Tržiču v temelju zgrešen in škoda nepopravljiva. Zato naj bi se vsaj v bodoče pogreške popravilo in pridobilo v Tržiču nekaj zaveznikov. Toda ozkosrčnost predarlskih družabnikov je to onemogočila. Glanzmann se jim je bil že popolnoma udal. Andrej Gassner, ki je bil na prigovarjanje komanditistov pripravljen prevzeti kot Wachterjev naslednik položaj javnega družabnika in se preseliti v Tržič, pa je ostal trmoglav in odločen. Odkrito je povedal komanditistom svoje mnenje in zahteval kot javni družabnik zase več pravic in samostojnosti. Med drugim je zahteval tudi to, da še naprej lahko

obdrži svoje podjetje bombažne trgovine v Liverpoolu pod firmo Gassner & Co., nakar so komanditisti po njegovem odločnem nastopu privolili.

Gassner je uvidel, da je treba dati tržiškemu podjetju nov koncept, če ga hočejo ohraniti pri življenju. Pod njegovim vplivom so sklenili povečati predilnico in čistilnico ter ustanoviti belilnico, barvarno na modro in apreturo. Za povečanje predilnice pa je bilo treba najprej urediti vprašanje povečanja pogonske sile.

Glanzmannova vila v parku ob tovarni — danes delavska stanovanja

Obravnavali so tri variante, kako bi povečali pogonsko silo. Ena izmed alternativ je bila, da bi izkoristili vodno moč pri pilarni in jo od tam dovajali v tovarno. Načrt so opustili, ker jim je bil predrag in bi razvrednotil posest na pilarni. Nato so proučevali načrt, da bi napravili jez na Bistrici in izkoristili njeno vodno moč. Toda pri tem bi morali še vedno postaviti za kritično dobo nizkega vodnega stanja manjši parni stroj kot dopolnilo. Zato so tudi ta načrt opustili.

Tretja varianta, ki se jim je zdela najboljša in najbolj smotrna, pa je bila, da postavijo parni stroj od 150—170 ks., ker bi večja izdatnost odtehtala nezanesljivost, ki jo povzročajo vodne sile s svojo nestalnostjo pa tudi večje stroške za nabavo kotla.

Ugotovili so, da je treba spremeniti tudi proizvodni program, ker jim je preja debelih številk zastajala in jih je konkurenca v cenah močno tolkla. Emil Gassner je predlagal, da bi predli do štev. 24. Po njegovem nasvetu so razdelili proizvodnjo tako, da bodo izdelovali tri vrste in sicer z 2532 vreteni grobe in s 7412 vreteni pa štiri vrste manjših številk od 10—22.

Ing. Sequin je predložil račun za izdelavo načrtov v znesku 15.667.02 gold. h kateremu je prišel še račun za stavbnega nadzornika Tschumija, skupno 18.089.02 gold. Predilniška družba z delom ing. Sequina ni bila zadovoljna in je zahtevala popust, najprej 6000 pozneje pa 4000 gold. Sequin pa na to ni hotel pristati in je izjavil, da je delal natanko po normah avstrijskega inženirskega in arhitektnega koledarja in da naj zadevo predložijo sodišču.

Če bi bil Ludvik Wachter preživel gradbene neprilike, bi bil moral kot javni družabnik s celim premoženjem jamčiti za izgube in prevzeti njih posledice. Ker ob njegovi smrti še ni bilo mogoče do-

kazati, kolike bodo izgube, in ker so njegovo dobroimetje na tekočem računu izročili dedičem, so sklenili, obrestovati njegovo kapitalno vlogo po 5 % v dobro dedičev.

Obenem so sklenili ustanoviti lastno obratno bolniško blagajno in zaprositi za odobritev pravil. Hkrati so hoteli ustanoviti tudi lastno delavsko kuhinjo, pa so to misel opustili, ker so delavci lahko dobili za 6 krajcarjev juho ali obaro (juho z mesom). Za polno oskrbo in prenočišče brez perila so takrat v Tržiču plačevali 5 gold. za 14 dni. Dobivali pa so za to vsak dan juho, le ob petkih in torkih žgance, kavo za zajtrk s kruhom, popoldan in zvečer pa kavo in solato. Ostale dni pa golaž z žličniki, meso s kislim zeljem ali solato.

Pač pa so komanditisti pooblastili javne družabnike, da smejo urediti in osnovati konsumno društvo, v katerem bi lahko delavci kupovali živila do 75 % svojega zaslužka. Cenik blaga bi moral biti javno nabit. Zaradi morebitnih izgub in upravnih stroškov naj bi podjetje priračunalo 5 %, od katerih bi prodajalcu dali za njegov trud 2 %. Želeli so se izogniti temu, da bi izkazali kak dobiček, ker bi bili potem obdavčeni. Ustanovitev tovarniške prodajalne naj bi javili okrajnemu glavarstvu.

Pereče vprašanje za predilnico je bil prevoz surovin, izdelkov ter pogonskega materiala iz Kranja v Tržič. Tarife za prevoz po železnici iz Trsta do Kranja in obratno so bile že po otvoritvi železniške proge Herpelje—Kozina znižane, toda cestni prevoz iz Kranja v Tržič je občutno bremenil kalkulacijo. Prevažanje je spočetka opravljala predilnica deloma z lastno priprego, deloma pa z najetimi vozniki. Prevozne stroške so kalkulirali na 22 krajc. za 100 kg, kar se je zdelo predilnici zelo drago. Zato so se takoj spočetka zanimali za prizadevanja kranjskih gospodarskih krogov, da bi čimprej zgradili železniško zvezo med Kranjem in Tržičem, ki je bila v takratnih načrtih predvidena že kot transverzalna proga med Trstom, Celovcem in gornještajerskimi železarnami.

Pri graditvi in ustanovitvi tovarne so lahko podjetniki spoznali bedo, ki jo je povzročalo pomanjkanje stanovanj v Tržiču. Posebno ženske delovne moči so zaradi tega močno trpele. Delavci so stanovali v tesnih, slabo zračenih prostorih, na podstrešju in pod stopnicami, dostikrat pa so imeli kar skupna ležišča. Ker so predilničarji zaradi podjetja samega želeli, da bi bilo delavstvo dobro hranjeno in nastanjeno, je Gassner predlagal, naj bi zgradili skupno stanovanjsko poslopje za delavke, ki naj bi imelo tudi obednico in, ki bi ga upravljale usmiljene sestre. Računali so na to, da bo KID še prodala kako poslopje, ki bi ga lahko prezidali in spremenili v delavsko kolonijo na Balosu, vendar le tako, da bi se zadevni izdatki obrestovali.

Delavska vprašanja so obravnavali, kar je pojmljivo, le z vidika koristi podjetja, da bi bila storitev delavca v tovarni čim večja. Ker je tovarna že v prvih letih zajela tudi delavstvo iz tržiške okolice,

se je takoj spočetka pojavilo vprašanje njegove nastanitve v Tržiču, da ne bi moralo hoditi peš na delo. Takrat še ni bilo koles, ne železniške proge, še manj pa avtobusov, ki bi delavce vozili v tovarno.

Za miselnost podjetnikov je bilo značilno, da jim je bil znesek 4.000 gold., kolikor so porabili za kurjavo obratnih prostorov med dolgotrajno zimo prevelik. Pri tem pa je temperatura v predilnici dosegla čez dan le 13—14° C, zjutraj pa je znašala komaj 10° C. Da bi prihranili kurjavo, so nabavili dvojna okna, ki so stala 3900 gold.

V prvem letu obratovanja je primanjkovalo vode in je zaradi tega proizvodnja tovarne zastajala. Izkazalo se je, da je poraba vode pri predilnici mnogo večja kakor drugod. Po vzoru predarlških tovarn so nato izpopolnili zaklopke turbinske naprave, kar je omogočilo bolj ekonomično izkoriščanje vode.

E. Glanzmann je takoj spočetka opozarjal družabnika, da je treba povečati število vreten, če hočejo doseči boljšo rentabilnost. Vpeljali naj bi nov sortiment s 1.848 vreteni in 6 krožnimi prstenčastimi stroji. Toda spričo težav z vodo tega predloga niso mogli takoj uresničiti. Zanimivo je, da so v začetku mislili le na to, da bi pod predilnico nekje v bližini, ob nadaljnjem toku Bistrice dobili novo vodno moč in tam postavili novo turbino, ki bi izkoriščala skupno vodo Bistrice in Mošenika in od katere bi prenašali pogonsko moč po žični napravi do tovarne. V ta namen naj bi zamenjali nakupljeno zemljišče Ludvika Polaka. Glanzmann je menil, da bo moč potrebno zemljišče dobiti za nekaj sto goldinarjev, in tako pridobiti nekoliko nižje padec 10—12 m, bliže pa okrog 6 m padca.

Računali so, da bi lahko k obstoječim 8.212 vretenom montirali še nadaljnjih 1.840 tako, da bi imeli v celoti 10.052 vreten. Glede sredstev za povečanje predilnice in graditve novih obratov družabniki niso bili edini. Evgen Getzner in Julij Gassner sta bila pripravljena, da posodita v ta namen vsak po 140.000 gold, proti 5% obrestim. Nekdo je predlagal naj bi oba javna družabnika povišala vloge od 20—50.000 gold. Sanacijo pa naj bi izvedli na ta način, da bi odpisali polovico vloženega kapitala družabnikov. Andrej Gassner je svojo vlogo kot javni družabnik v znesku 20.000 gold. vpisal na ime svoje žene. Vložil jo je pod pogojem, da hoče poprej razčistiti vprašanje odgovornosti za izgubo kapitala in za škodo, ki je nastala, ko še ni bil družabnik. Glanzmann je bil v veliki zadregi. Pripravljen je bil, da plača še 35.000 gold. s pogojem, da bi smatrali, da je s tem njegova vloga povišana na 50.000 gold. tako, da bi zaradi škod izgubil kot javni družabnik le 5.000 gold.

Tržiška predilnica je prodajo svojih izdelkov po Balkanu, v Italiji in v Sredozemlju poverila tržaški firmi Francesco Glanzmann. Z njenim zastopnikom je začela že leta 1890. uspešno obdelovati jugovzhodne dežele. Najprej so prepotovali Dalmacijo, nato pa še Bosno in zahodni del Hrvaške.

Požar in obnova predilnice

Preden so uresničili sklepe januarskega občnega zbora, je zadela predilnico nova katastrofa. Dne 26. maja 1891 je tovarna pogorela. Požar je popolnoma uničil predilnico in skladišče bombaža, ki je bilo ravno takrat do vrha napolnjeno. Tkalnica je ostala skoraj nepoškodovana. Kako je požar nastal, ni bilo mogoče ugotoviti. Človeških žrtev ni bilo. Gašenje je toliko pripomoglo, da so pretežen del strojev rešili pred uničenjem ter so jih lahko po izvršenih popravilih zopet uporabili. Predilnica je bila sicer zavarovana, vendar zavarovalnina ni krila vse škode in je uničenje bombažnih zalog podjetje finančno hudo prizadelo.

Komanditisti so se po požaru 3. julija 1891. sestali k posvetovanju in sklenili, da tovarno obnovijo in povečajo tako, da bi v predilnici k obstoječim 8.237 vretenom in že poprej sklenjenim 1.500, dodali še nadaljnjih 3.200 tako, da bi bilo skupaj 12.937 vreten. Tkalnica pa bi dobila poleg dotedanjih 160 statev še 80 novih, da bi jih imela 240. Stroški za to so znašali 150.000 gold. Andrej Gassner, Giovanni Glanzmann in Ferdinand Gassner so bili pripravljeni prispevati za obnovo s posojili vsak po 50.000 gold.

Po požaru se je meseca junija 1891 priselil v Tržič Andrej Gassner, za katerega je bila družba nakupila od trgovke J. Hanhartove

Strokovna komisija ocenjuje na pogorišču tovarne nastalo škodo. Ob požaru je ostalo samo zunanje zidovje in železni nosilci

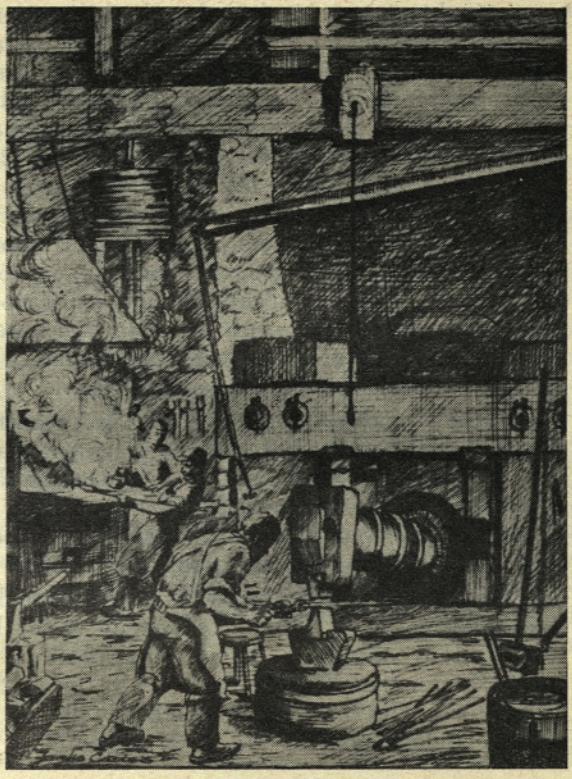
grad Radeckega s parkom za 23.000 gold. Gassner se je s svojo družino nastanil na gradu, medtem ko si je Glanzmann zgradil vilo tik ob predilnici. Zaradi požara in obnovitvenih del tovarna skoraj leto dni ni obratovala. Zaradi nakupa novih strojev in obnavljanja tovarne je bila bilanca močno pasivna.

Tržiško predilnico so v letih 1893 in 1894 obnovili, razširili in uredili v solidni, masivni izvedbi ter opremili z najboljšimi stroji, ki jih je do leta 1890 poznala tekstilna tehnika. Predilniške stroje je dobavila tvrdka Asa Lees in Howard & Bulloch, mikalnike Asworth Brothers, otepalnike in rahljalnike Lord Bros, statve pa strojna tovarna Rüti. Andrej Gassner je bil po svoji poslovalnici povsod znan kot trgovec z bombažem v Angliji in Ameriki ter je imel prost dostop v obrate. Na svojih številnih potovanjih je dognal, kateri stroji so se najbolje obnesli, kar je bilo takrat še precejšnja skrivnost in je po teh podatkih izbral opremo za tržiško podjetje. Mnogo teh strojev je nad pol stoletja delovalo v dobrem stanju, kar je potrjevalo tudi solidnost tržiške opreme. Parni stroj je dobavila tovarna Sig. Sulzer iz Wintertura, turbine pa Rieter iz Wintertura in F. Voith iz St. Pöltena.

Po sklepu družabnikov naj bi imela obnovljena predilnica 15.000 vreten in 244 statev. Pri ureditvi belilnice, barvarne in apreture je kot izkušen praktik sodeloval Herman Gassner s Predarlskega. Preden so kupili stroje, so delali poskuse, ali bodo mogli izdelati blago, ki bi popolnoma ustrezalo odjemalcem. Prvotni proračun za sanacijo Tržiča je izkazoval le 140.000 gold. izdatkov, od tega po 55.000 gold. za predilnico in za nakup parnega stroja, za vse drugo pa le 30.000 gold. Dejanski izdatki pa so bili pozneje mnogo večji in je bila družba tržiške predilnice v aprilu 1894. prisiljena najeti investicijsko posojilo pol milijona goldinarjev. Preden je bilo posojilo dovoljeno, je prišlo do hudega obračunavanja med družabniki, posebno s skupino von Tschawolla, ki je očitala vodstvu, da jih je zapeljalo v pasivno podjetje in pripravilo ob obresti za investirani kapital.

Končno je tvrdka Getzner Mutter & Co. dovolila posojilo za dobo petih let po 4.5 %. Posledica obračunavanja družabnikov je bila, da je leta 1896. Andrej Gassner odkupil od dedičev Tschawollov delež za 50.000 gold. Tako se je podjetje znebilo najneprijetnejšega komanditista. Obenem je Gassner okrepil svojo pozicijo v družbi. V obnovljeni tovarni je 24. novembra 1896. občni zbor razpravljal o bilancah za sedem poslovnih let od 1889—1895. Na njem so načelno sklenili, da zgradijo vodno centralo pri Sv. Ani. Saldo izgub do leta 1893. je znašal 10.718 gold. 22 krajc. in je bil v naslednjem desetletju do leta 1904. izravnan.

Čisti dobiček za leto 1894/95 je znašal 12 %. Za leto 1894 so zato lahko izplačali 4.5 % obresti na 600.000 gold. in 10-odstotno tantiemo, za leto 1895. pa 7.5 % obresti. Za stroške reprezentacije so dovolili 5.000 gold. V izvršni odbor so bili izvoljeni, Emil, Ferdinand in Julij Gassner, Evgen Getzner in Giovanni Glanzmann. Delež po Andreju Mutterju sta prevzela na polovico oba javna družabnika. 9. februarja

Težko kladivo Fužin na Balosu, kjer so do leta 1885 izdelovali visoko kvalitetna jekla za izvoz

1897 so sklenili na seji odbora komiteja v Bludenzu izdelati dva načrta in sicer prvega za izrabo vodne moči od Ankeleta do pod Hofbauerja, drugega pa od Dobrina do pilarne.

Občnemu zboru 28. oktobra 1897. so predložili bilanco za l. 1896, ki kljub vodni katastrofi v novembru istega leta na Balosu izkazuje dobiček 53.994 gold., 3 krajc. Povečanje tkalnice so odgodili, dokler ne bi pridobili nove vodne moči. Bilanca za l. 1897. izkazuje 42.911.58 gold. dobička. Zato so sklenili izplačati 6%-ne dividende in 10%-ne tantieme. Vse tantieme skupaj so znesle 1.291 gold.

Novembra 1898. je sporočila tvrdka Getzner Mutter & Co., da potrebuje posojeni denar zase in da odpoveduje tržiški predilnici odobreno posojilo. Po njenem mnenju naj se Tržič postavi na lastne noge bodisi da sprejme nove komanditiste ali pa naj dajo Glanzmanni več denarja tudi za izgradnjo nove vodne sile. Poslovno leto 1898. je izkazalo pičel uspeh. Čisti dobiček je znašal le 19.657.76 gold., leta 1899. pa 151.817.06 gold. Predilnica je imela težave z nakupom suratov in je morala presti amerikanski bombaž.

Zaradi odpovedi kredita so obširno razpravljali o vprašanju nadaljnjega finansiranja. Zmagalo je mnenje, da ne kaže najeti za in-

vesticije bančnega kredita, ker bi bili potem drugi deležni sadov in koristi njihovih žrtev in naporov. Poudarjali so, da so bančni krediti nezanesljivi in da utegnejo biti banke v kritičnih časih brezobzirne. Zato bi bilo škoda, da bi postali odvisni od tuje pomoči, potem ko so glavne začetne težkoče že premagali. V zapisniku je rečeno, da so v letih 1891—1897 odpisali 212.992.58 gold. Zaslužek pa je znašal v letih 1895—1897 256.137.40 gold. Zato so izplačali 8% dividendo, preostanek pa naložili na poseben rezervni račun za izgradnjo nove elektrarne. Na občnem zboru je prišlo do hudega nastopa Andreja Gassnerja proti članom odbora, ker niso dovolili, da bi smel Gassner nakupiti večjo količino suratov, ki so tedaj notirali zelo nizko. Gassner je ostro kritiziral tudi postopek Alberta Getznerja, ki je glasoval proti kreditom za vodno moč z motivacijo, da naj bi Tržič prepustili samemu sebi.

Vodstvo podjetja je bilo z doseljenim nemškim uradništvom strogo nemško orientirano in ni kazalo nobene volje niti zanimanja, da bi se naučilo jezika, ki ga je govorilo delavstvo ali se kakorkoli zainteresiralo za njegove kulturne potrebe in težnje. Menili so, da je to eksponirana nemška industrijska kolonija in je že novembra 1894 izvršni odbor sklenil podpirati nemški časopis.

V januarju 1895 so kupili za belilnico kuhalni kotel in prvi prstenčasti pletilni stroj. Ob že omenjeni vodni katastrofi novembra 1896 je povodenj odplavila 50 zabojev prediva in s tem povzročila občutno škodo. Izmed ustanoviteljev je umrl 27. novembra 1893 komanditist Josip Getzner, 17. decembra 1899 pa Franc Glanzmann in so njihove deleže podedovali številni dediči.

Značilnosti vodilnih družabnikov

Pobudnik tržiške predilnice Edmund Glanzmann se je rodil leta 1855 v Trstu. Realko in politehniko je študiral v Zürichu ter se je leta 1885. priselil v Tržič, kjer je živel in delal do svoje smrti. Umrl je po osvoboditvi v starosti 92 let dne 29. decembra 1947. v Tržiču.

Glanzmann je bil tip tihega delavca — računarja, preudarnega tehnika — administratorja in gospodarstvenika malega formata konservativne usmerjenosti. Od položitve prvih temeljnih kamnov je vodil tehnični razvoj podjetja polnih 60 let ter mu posvetil svoje znanje, življenjske skušnje in vso ustvarjalno energijo. V pretirani varčnosti je postajal malenkosten ter izzival spore in pravde.

Z delovnim kadrom ni imel mnogo direktnega stika, vendar je po svojih obveščevalcih pazljivo motril delo vsake skupine, pravično ocenjeval spretnost, inteligenco in delovno voljo posameznika ter si uvidevno prizadeval, da bi se delovni kader pri tehničnih izpremembah v tovarni in pri uvajanju novih načinov proizvodnje s čim manj trenja prilagodil izpremenjenim metodam dela. Za delavska

vprašanja je imel sicer razumevanje, vendar je hotel imeti povsod svoj prav.

Pogajanj z delavstvom ni zaostreval, marveč je že s svojim nastopom in mirnostjo ublaževal napetost ter skušal olajšati kompromisno rešitev. Iz spisov se vidi, da je ocenjeval konkretne predloge delavstva z mirno stvarnostjo in vnaprej brez odvečnih razprav odkrito izjavil, kaj lahko sprejme in v čem bo skušal delavcem ugoditi. Vsako odklonitev je pojasnil z navedbo razlogov in kalkulacijskih dokazov. Delavstvo je cenilo njegova prizadevanja za razvoj podjetja in njegovo uvidevnost v socialnih vprašanjih. Predilnica je bila njegovo življenjsko delo in edini interes, skrb ter zadovoljstvo.

Bil je človek brez zunanjih pretenzij in ambicij ter se v javnosti ni nikdar in nikjer reklamiral. Javnim nastopom se je izogibal in prosti čas prebil v zatišju ožjega družinskega kroga, tesno povezan s svojimi sorodniki v Trstu, s katerimi je dopisoval le italijansko.

Za njegov značaj je najbolj značilno poslovilno pismo z dne 12. aprila 1944., ko je v 90. letu starosti zapuščal aktivno službo v tovarni. Ločitev je bila zanj najbridkejši dogodek. V pismu pravi, da odhaja v pregnanstvo, kjer mu bo ostal vedno prijeten spomin na dolga leta skupnega in sporazumnega dela v tovarni in na razmerje dobrega tovarištva, ki ga je to delo ustvarilo. Upal je, da bo za pisalno mizo, kjer je od mladeniške dobe vse življenje delal, tudi umrl. Ker to dobesedno ni mogoče, pa prosi v poslovilnem pismu, da bi mu ostala pisalna miza in da bi mu tudi po izstopu iz službe dovolili, da bi smel prihajati v pisarno. Prosi, da naj ga nimajo za vsiljivca, če se bo še nadalje v velikih potezah zanimal za razvoj podjetja. Tako tesno je bil zraščen s podjetjem, ki ga je ustvarjal polnih šest desetletij.

Vodstvo prosi, naj ne priredi nobenega uradnega slovesa ob njegovem odhodu in se zahvaljuje vsem zvestim sodelavcem, s katerimi je dolga desetletja sodeloval, vsemu delavstvu, ki ga je zvesto podpiralo v njegovih naporih in kazalo veliko privrženost. Pravi, da ob odhodnici od ginjenosti ne bi bil zmožen spregovoriti niti besede.

Svoje deleže je izročil hčerkama Ani in Evelini. Njegovo mesto javnega družabnika je prevzel nečak dr. Albert Glanzmann. Sam je ostal v Tržiču tudi po osvoboditvi in nacionalizaciji podjetja, ki jo je sprejel z vso uvidevnostjo in razumevanjem. Obe hčerki sta se temeljito naučili slovenščine in v počitnicah še vedno radi prihajata na letovanje v gorenjske kraje.

Andrej Gassner kot drugi družabnik z neomejenim osebnim poroštvom, je bil človek čisto drugačnega kova. Rodil se je v Bludenzu 4. julija 1847. ter je po gimnazijskih študijah do leta 1865. obiskoval trgovsko šolo na Dunaju. Nato je dve leti prakticiral v očetovem podjetju, nakar je odšel v Brazilijo. Po povratku je delal v Marseillu kot prokurist v trgovini z bombažem. Pozneje je prepotoval zgornji Egipt in Sudan, Sirijo in Palestino ter bombažna področja v Mali

Zgornja kajža je bila pred stoletjem sedež barvarne, tkalnice in tiskarne — danes tržiški mestni muzej

Aziji. Preselil se je nato v Egipt in do leta 1872. sodeloval pri firmi Huber & Gassner v Aleksandriji.

Leta 1875. je ustanovil tvrdko Duwel & Gassner v Liverpoolu, ki se je leta 1888. preosnovala v Gassner & Comp. Življenje v tujini, tropsko podnebje in naporno delo je zrahljalo Gassnerjevo zdravje in ga prisililo, da se je dal svojim bratom pregovoriti, da je zapustil Liverpool, kjer se je bil že udomačil in vstopil julija 1891. kot vodilni družabnik v tržiško predilnico.

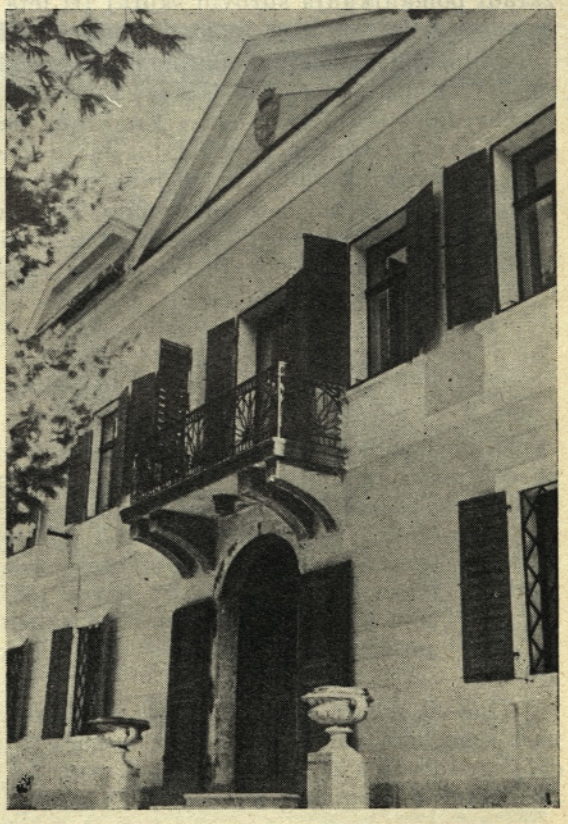
V Tržič je prišel kot zrel mož 44 let, velikopotezen trgovec svetskega formata. Preselitev v Tržič je odlašal do požara tovarne 1891., ko je bilo treba podjetje obnoviti in povečati. Nastanil se je na gradu Radeckega, ki ga je bila predilnica leta 1888 odkupila. Grad je postopoma opremil z vsem udobjem za sprejemanje številnih gostov. Kot osebni kapital je prinesel s seboj temeljito poznavanje bombažne proizvodnje, organizacije in tehnike bombažne trgovine, ki je bilo z ozirom na špekulativni značaj razvoja cen te industrijske surovine, za vodstvo predilniških podjetij odločilnega pomena. Na zunaj je delal vtis bodrega Tirolca, kateremu pa je iz vseh žepov sijala prevejanost in prebrisanost.

Družba mu je kot predstavniku Predarlske skupine poverila vodstvo komercialnih zadev. Obenem je prevzel kot mandatar večinske skupine zastopstvo predilnice pri oblasteh, ustanovah in organizacijah. Gassner je gledal na tržiške razmere z viška, z očmi »free-traderja«, ki so se mu zdele naše razmere takrat malenkostne in zoprne. Tega naziranja ni prikrival in ga je celo ob priliki odlikovanja tudi javno izpovedal. Delavstvo je skušal z nakupom in graditvijo stanovanj ter z gradbenimi posojili in posrednimi dajatvami

čim tesneje povezati s podjetjem. Podpiral je dobrodelne ustanove, ki so bile v rokah cerkvene uprave in klerikalnih organizacij. V imenu predilnice je prispeval za akcije Vincencijeve družbe, ki je vzdrževala dnevno zavetišče »na Skali« za otroke zaposlenih delavk v tovarni. Otroci so v zavetišču prejemali brezplačne obede.

Denar je držal trdo pod palcem. Oprezen pri nakupih in varčen pri vsakem izdatku je v očeh domačinov vzbujal vtis skoposti. Nadzoroval je politično gibanje predilniškega delavstva, posebno levičarje, ki so bili naročeni na »Rdeči prapor«. Ob nastopu službe v Tržiču si je izrecno pridržal pravico do nadaljnjega obstoja svoje liverpoolske firme, kar so mu tudi ugodili. Za njegove osebne ambicije je bilo torišče predilnice preozko. Želel se je uveljaviti tudi v političnih krogih in gospodarskih predstavništvih ter postati državni poslanec. Zaradi strankarskih prepirov se mu je poskus kandidiranja izjalovil, toda spričo tega neuspeha ni klonil.

Bil je dolga leta član Trgovske in obrtniške zbornice v Ljubljani, kjer je s K. Luckmannom in K. Pammerjem pripadal nemški opozicijski skupini. Skupno z ravnateljem S. Riegerjem je leta 1904.

Nekdanji Hradeckyjev grad, ki ga je odkupila predilnica za poznejše bivališče Gassnerjev

na Bledu ustanovil gorenjsko sekcijo Zveze avstrijskih industrialcev in je bil izvoljen za njenega načelnika. Njegov sin Andrej je bil po vojni ustanovitelj in od leta 1929. do pričetka druge svetovne vojne predsednik Društva bombažnih predilnic v Jugoslaviji.

Kot trgovec je bil prizadeven in vztrajen, v svojih načelih odporen, žilav ter nepopustljiv. Rad je poudarjal, da posest in bogastvo nalagata dolžnost ustvarjalnega dela in da se ne smeta izroditi v udobje in špekulacijo. Gassnerji so bili od mestnega življenja v Tržiču strogo ločeni. Z delavstvom niso imeli osebnih stikov. Sinova Andreja in Leona je dal študirat v Angliji in je starejši Andrej pozneje leta 1912 sprejel angleško državljanstvo, medtem ko je ostal mlajši najprej avstrijski državljan, pozneje pa je prevzel jugoslovansko državljanstvo, ob nemški okupaciji pa zopet nemško. Gassnerji so z C. B. Mally-jem, Goecken-om in Rieger-om ter štabom nemškega industrijskega uradništva podpirali tržiško nemštvo in organizacijo Südmarke in Schulvereina. Z občino, odkar je leta 1912 prešla v slovenske roke, so živeli v napetih odnošajih. Andrej Gassner je ostal v Tržiču do konca prve svetovne vojne tudi v času, ko tovarna zaradi pomanjkanja surovin skoraj tri leta ni obratovala. Junija 1919 je odšel v Bolcan, kjer je 26. decembra 1925. umrl.

Položaj Gassnerjeve skupine in kapitalne udeležbe pri predilnici se je v času njegovega 28-letnega vodstva močno okrepil. Že leta 1906 je navezal stike s švicarskim kreditnim zavodom in ga zainteresiral za tržiško predilnico. Dosegel je, da je švicarski zavod odprl predilnici milijonski kredit, kar je bilo v povojnih letih za predilnico izredna prednost in ji je omogočilo izvedbo velikega investicijskega programa za izkoriščanje vodnih sil, elektrifikacijo in obnovo strojne opreme predilnice. Andreju Gassnerju je sledil po vojni njegov istoimeni sin, Andrej mlajši.

Rast zemljiške posesti in odkup vodnih pravic

V prvi dobi je predilnica omejila zemljiške nakupe za pridobitev parcel, poslopij in pravic, potrebnih za zagotovitev in izgradnjo elektrarne ob tovarni in za graditev tovarne. Tako je 16. julija 1885. kupila travnik ob kamnolomu za 500 gold. od Ane Dornik, 19. oktobra 1885. pa travniško parcelo in stavbišče od Marije Crobath za 2.500 gold. Poldrugo leto kasneje, 28. marca 1887. je za 300 gold. prevzela vrt in travnik na pilarni od Katarine Kališnik, nato pa 24. julija 1887. velik del posesti Karla Polaka v Bistrici, ki je obsegala travnike in gozd.

Dne 20. marca 1888. je kupila za 23.000 gold. tržiški grad z vrtom, pašnikom, njivami in travnikom, nato je 5. maja istega leta na sodni dražbi izdražila za 572 gold. 34 krajc. vrt in travnik Lucije Barle. Po obnovitvi pogorele tovarne je 3. marca 1894 kupila za 2.000 gold.

kovačijo Jožefa Dornika in 16. novembra 1897 za 3.850 gold. več njivskih, travniških parcel, stavbišč ter lopo pri pilarni od Johana Polaka.

Obnovljeni tovarniški obrati so zahtevali več pogonske moči, kakor so je mogle dajati obstoječe naprave. Vodna centrala v tovarni je imela 325 KS, parna rezerva pa 320 KS pogonske moči. To za razširjeno predilnico, povečano tkalnico in obrate za oplemenitenje ni več zadostovalo. Napredek elektrotehnike je omogočil prenos električnega toka tudi na večje daljave, tako da predilnica ni bila več navezana samo na vodno silo v neposredni okolici obratov. Glanzmann in Gassner sta si zato prizadevala, da bi izkoristila za predilnico vodno moč visokih padcev Mošeniškega potoka v gornjem toku.

Ovira je bila v tem, da so bile na tem vodnem delu že podeljene vodne pravice za žagarske obrate, pa tudi to, da se je za vodno moč Mošenika potegoval razen predilnice kot interesent tudi baron Julij Born, ki je bil leta 1890 odkupil od KID tržiške gozdove. Tretji interesent je postala družba živosrebrnega rudnika pri sv. Ani. Predilnica je imela torej dve možnosti bodisi, da skuša postopoma odkupiti vodne pravice, ki so bile že podeljene raznim obratovališčem in

Zgradba »monge« ob Mošeniku nasproti Zgornje Kajže

da potem sama gradi centralo izključno za lastne obratne namene, ali pa, da se udeleži skupaj z baronom Bornom in drugimi reflektanti finansiranja elektrarnske naprave, ki bi ji dobavljala električni tok po lastni režijski ceni in po prednostnih pogojih. Predilnica se je odločila za prvo.

Zato so se od leta 1898. naprej usmerili interesi predilnice v šentansko občino, kjer sklene najprej služnostno pogodbo z dediči barona Borna. Dne 27. junija 1898. jim je prepustila pravico do ribolova nad tovarno lepenke na Slapu v Bistrici v zamenjavo za Dobrinovo posest in vodno pravico. Od Uršule Dovjak je odkupila predilnica za 200 gold. izvirke vode pod pilarno ter si dala uradno izmeriti meje pilarniške posesti. Luzarjev mlin s travnikom, vrtom in pašnikom je odkupila 18. oktobra 1899. za 3.600 gold., parcelo na Zalem rovtu pa od Marije Cisar 11. novembra 1899. za 1.600 gold.

Najvažnejši je bil odkup Hofbauerjevega posestva dne 4. julija 1900, ki se je posrečil šele po dolgih in napornih pogajanjih. Za vso žago furnirjev, z vrtom, travnikom, pašniki in stavbišči je plačala predilnica vdovi Josipini Hafbauer le 54.000 kron, medtem ko je lastnik prvotno zahteval skoro trikratno vsoto. Nato je 16. septembra 1900 odkupila od Jerneja Dovjaka še tako imenovano Kramarjevo hubo s 26 parcelami, gozdom, pašniki, travniki, njivami, vrtom in poslopji za 24.000 kron. To posest je pozneje predilnica preuredila v vzorno upravljano ekonomijo, ki je imela posebno v vojni dobi za prehrano tovarniškega osebja važno vlogo.

S tem si je predilnica pridobila toliko oporišč, obsežnih parcel in vodnih pravic v šentanski dolini, da je lahko uspešno bila boj za uresničenje elektrifikacijskega programa.

Stanovanjska hiša za delavstvo, last BPT v Podljubelju

V letu 1899. je odpustila precej delavcev in poročila predilnice opisujejo položaj kot zelo težaven. Pri vsem tem pa izkazuje bilanca za leto 1899 še 151.817.06 gold. čistega dobička, kar je omogočilo izplačilo 8%-ne dividende in rezervacijo 50.000 gold. za vodne naprave. V naslednji bilanci je izkazan čisti dobiček samo z 80.440.28 kron. S prenosom 60.000 kron iz prejšnjih let so izplačali 6%-no dividendo in odkazali 30.000 kron v sklad vodnih naprav. Družba je obenem pričela iskati nove komanditiste, ki bi jo finančno podprli. Gassner in

Glanzmann sta se zavezala, da bosta po potrebi dala vsak po 100.000 kron posojila. Slaba letina v suratih je spravila predilnico v nepriliko, da si je morala pomagati z dragim ameriškim bombažem.

Leta 1901. je v kroniki podjetja zabeležena prva stavka. Podatkov o trajanju in uspehu stavke v arhivu ni, le toliko je ugotovljeno, da je izbruhnila nenapovedano in brez navedbe pritožb. Po vsem sodeč je morala biti kratkotrajna. V letu 1902 so ponudili predilnici udeležbo pri šentjanškem premogovniku. Ukvarjali so se tudi z načrtom, da bi postavili v Ajellu v Italiji barvarno za pisano barvanje, da bi mogli zaposliti vse statve Friderika Glanzmanna. Družabniki na Predarlskem so se vznemirjali zaradi nenehnih zahtev po novih kapitalnih sredstvih za Tržič in Getzner je odločno protestiral proti neprestanemu črpanju denarja. Zadevo so uredili slednjič tako, da je firma Gassner & Comp., po poteku kreditne pogodbe z Getznerji, odprla predilnici stalni kredit 700.000 kron, kar je naslednji občni zbor odobril.

Pričetek boja za vodne pravice na Mošeniku

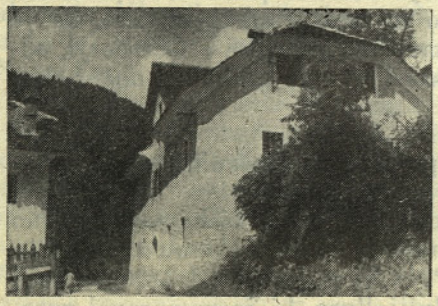
Za izkoriščanje gornjega toka Mošenika je bilo treba zajeti vodno moč tako, da bi se predilnica po možnosti izognila vsakemu navzkrižju s koristmi lastnikov vodnih pravic. Prvi, ki se je začel l. 1896, še pred predilnico zanimati za stvar, je bil Julij Born, ki je nameraval zgraditi na gornjem toku Mošenika lastno elektrarno. Izkoristiti je hotel vodni padec med Ankeletom in Hofbauerjevo furnirsko žago. Born je takrat poveril obratovodji šentanskega rudnika Simonu Riegeru, da zbere podatke in prouči razne možnosti izkoriščanja vodnih padcev Mošenika.

Na predlog S. Riegera je Julij Born odkupil 12. julija 1893. žago Luke Dobrina. Dobrin je dobil vodno pravico 18. maja 1865. Tudi z Matevžem Lončarjem se je baron pogajal, da bi kupil obe njegovi žagi pod Dobrinom. Pogajanja pa so zastala, da bi se ugotovilo, ali bi lahko dobili vodno moč pri pilarni in pod kakšnimi pogoji. Vodni padec pri pilarni je bil glavni povod, da je hotel Born zgraditi elektrarno skupno s predilnico, Molinom in Mallyjem.

Na sestanku, ki ga je sklical v ta namen, so pa vsi odklonili sodelovanje. Ko so bili načrti predloženi, je izjavil Moline, da bi bil prenos elektrike za njegov obrat predrag in da bo raje v bližini svojega obrata na Bistrici, če bo treba, zgradil še eno napravo za neposredno izkoriščanje. Mally pa sam ni vedel ali in koliko moči bi v danem primeru potreboval. Predstavnikom predilnice ni šlo v račun, da bi dali Bornu na uporabo padec in vodno pravico pri pilarni. Zato niso bili navdušeni, da bi se gradilo za skupne namene.

V takih okoliščinah se je Born odločil za samostojno pot. Kombinacijo s pilarno je opustil, sklenil pa je pridobiti vodne pravice Lončarja, Hofbauera, Kavčiča in Ankeleta. Rieger je dobil nalog, naj zadevo prouči, sestavi načrte in čimpreje vloži pri okrajnem glavar-

stvu prošnjo za koncesijo z izjavo, da bo načrte naknadno predložil. Okrajno glavarstvo je prošnjo brez načrtov zavrnilo češ, da po zakonskih predpisih ne more sprejeti prošenj brez načrtov in da zaznamba prioritete po zakonu ni dopustna. Nato sta 27. novembra 1896. prišla E. Glanzmann in F. Gassner k Riegerju pri Sv. Ani. Gassner je poznal Riegerjevo poročilo in si je bil ogledal položaj tudi že na terenu. Po njegovem mnenju bi morala predilnica sama neodvisno zgraditi napravo. Vprašal je zato Riegerja, če bi hotel za predilnico izdelati načrte in sestaviti gradbeno in koncesijsko prošnjo. Po Gassnerjevi želji naj bi najprej izkoristili vodni padec med Ankeletom in Hofbauerjem. Rieger je bil v dilemi.

Delavska stanovanjska hiša BPT na »fabriki« Proleterska 14

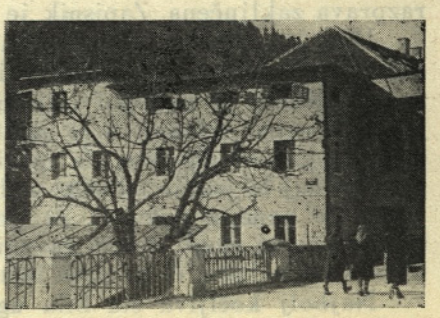
Sklenil je, da mora o tem pogovoru najprej poročati Bornu. To je storil takoj drugi dan. Julij Born je menil, naj Rieger kar izdela načrte in ostane s predilnico še naprej v stiku. Ker bo čez zimo odpotoval, bo po vrnitvi, spomladi odločil o nadaljnjih ukrepih. Medtem se bo posvetoval v inozemstvu s prijatelji. Da ne bi bilo nesporazumov, so prišli Glanzmann & Gassner Andrej in župan Maly 15. decembra 1896. k baronu, ki je potrdil, da je sporazumen s tem, da Rieger izdela načrte za predilnico. O tem so obvestili 21. decembra Riegerja pismeno. Kmalu nato je 5. februarja 1897. baron Julij Born umrl za srčno kapjo. Uprava dediščine je izjavila, da se v načrte, ki jih je imel baron glede izkoriščanja vodnih sil ne more spuščati. Predilnici je bil položaj s tem bistveno olajšan.

Po opravljenih meritvah je vložila prošnjo za koncesijo z načrti za izkoriščanje vodnega padca nad Hofbauerjem in Roterjem 28. junija 1897. z upoštevanjem Kavčičevih in Ankeletovih vodnih pravic. Rieger je sklenil kot pooblaščenec Ilirske rudarske združbe sporazum z Ankeletom in Kavčičem, da bodo napravili pismene ponudbe za prodajo vodne pravice za 1200 gold. z opcijo na 2 leti. Rudarska združba je hotela graditi predor in je Rieger rekel Ankeletu in Kavčiču, da potrebuje za to moč za vrtanje rova skozi Tominčev graben.

Ko se je predilnica vključila v kombinacijo, je Ilirska družba Ankeletu in Kavčiču sporočila, da odstopa vodni načrt predilnici in da sprejme njihove ponudbe. Kupne pogodbe naj bi sklenili z Glanzmannom in Gassnerjem. Ankele in Kavčič sta to odklonila. Ilirska

družba jih je 6. julija 1897 tožila zaradi izpolnitve pogodbe. To je bil prvi moment, ki je zaostril odnošaje domačinov do podjetniških družb. Graditev vodne centrale je bila v tem času za Šentančane še nov, neznan pojav. O pomenu take naprave in njeni rentabilnosti so krožile fantastične vesti, ki so našle med domačini odprta ušesa za razna ugibanja. Poleg tega je nezaupljivost do tujih podjetnikov igrala svojo vlogo.

Po vložitvi prošnje je začel Hofbauer agitirati proti graditvi nameravane centrale. Agitacija se je tako razširila, da je Ankele v skrbi za varstvo lastnih pravic celo prepovedal dostop na svoje zemljišče. Ker je glavarstvo zahtevalo dopolnitev načrtov. za katere so bile po-

Stanovanjska hiša BPT ob potu na Balos, Heroja Bračica 2

trebne meritve, je predilnica zaprosila glavarstvo, da bi dalo Ankeletu zadevna navodila. Okrajno glavarstvo je nato razpisalo ustno razpravo za 22. julij 1897, pri kateri je Ankele privolil v meritve.

Dne 14. avgusta 1897 so predložili dopolnjene načrte okrajnemu glavarstvu. Še predno je bila razpisana razprava, so pri okrajnem glavarstvu vložili pet pismenih ugovorov proti nameravani napravi in sicer: 1. ugovor celotnega občinskega odbora pri Sv. Ani in 2. ugovore šestih posestnikov, z Jožetom Kavčičem na čelu, 3. Antona Ankeleta, 4. Franca Kavčiča, 5. Ludvika Polaka in vodje agitacije J. Hofbauerja, ki so vsebovali 36 strani.

Občino Tržič je predilnica zaprosila za dovoljenje, da bi smeli do preklica uporabljati njeno zemljišče. Na občinski seji 23. julija 1897 so pooblastili župana Mallyja, Stanislava Polaka in Antona Globočnika, da zastopajo občinske interese. Razprave so se udeležili za predilnico A. Gassner, gradbeni mojster Wolf s Predarlskega, odvetniki dr. Valentschagg in S. Rieger kot projektant.

Na razpravo je prišlo mnogo strank, ki so najodločneje protestirale proti napravi. Med njimi so bili posestniki iz Tominčevega grabna, dalje lastniki zemljišč in vodnih pravic med projektiranim jezom in Tržičem pa celo tisti, ki so imeli posestva na pobočjih in se jih stvar ni tikala, vendar so se dali pregovoriti, češ, da morajo iz solidarnosti držati z večino.

Psihoza, ki jo je povzročila agitacija, je bila v tej prvi fazi razvoja elektrifikacije, ko ljudje v ljubeljski dolini še niso imeli pravih

predstav o pomenu in namenu naprave, razumljiva. Pojavljale so se fantastične govorice o milijonskih koristih, ki jih bo donašala vodna moč, kar je končno prepričalo ljudi, da je treba to priložnost izkoristiti. Prenos električne energije na tako razdaljo do predilnice ljudem ni bil čisto jasen. Vodni upravičenci so se bali za usodo svojih obratov in videli, da jim bo potem odvzeta možnost razširitve in tehnične izpopolnitve. Niti občina, niti posamezniki pa niso imeli denarja in tehničnega znanja, da bi se mogli sami odločiti za gradbo večje vodne centrale. Predilnica je sicer vnaprej računala, da bo nastal odpor; ni pa pričakovala, da bo tako hud.

Komisija je trajala 6 dni. Pozno v noči 26. avgusta 1897 je bila razprava zaključena. Zapisnik je obsegal 56 strani.

Dne 26. avgusta 1897 je bila razprava pred tržiškim sodiščem o tožbi za izpolnitev pogodbe. Predilnica je založila kupnino pri sodniji.

Predilnico je zastopal višji inženir Scarpa, ki je dal pismeno izjavo. Okrajno glavarstvo je medtem nameravalo takoj izdati odločbo in vse ugovore zavrniti. Iz taktičnih razlogov pa je predilnica naprosila, naj bi izdajo odločbe zadržali. Podroben študij številnih ugovorov je namreč pokazal, da po veljavnih predpisih in praksi inštančno ne bi mogli doseči zavrnitve pri deželni vladi, ministrstvu in upravnem sodišču, če bi prva inštanca vse zavrnila.

Najbolj kočljiva sta bila ugovora Ankeleta in Kavčiča, ki sta imela vodne pravice. Izid tožbe za izpolnitev pogodbe z Ilirsko združbo je bil dvomljiv. Sodišče se je postavilo na stališče, da prenos v tem primeru ni dopusten, ker je bil dan pod določeno domnevo, da bo ilirska združba rabila vodno moč. Odvetniki so sicer upali, da bi v procesu zmagali, vendar ni kazalo tvegati vsega.

Načrt za izkoriščanje spodnjega toka med Hofbauerjem in tržiškim jezom

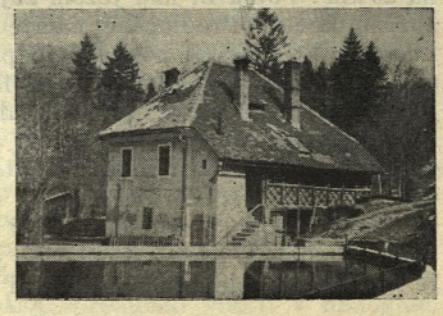
Po dolgem posvetovanju pri predilnici so se odločili, da se vrnejo na prvotni načrt z dne 20. oktobra 1896 in izdelajo projekte za spodnji padec od Hofbauerjeve naprave do tržiškega jeza. Namen tega je bil, da bi omehčali trmoglavost nasprotnikov zgornjega načrta nad Hofbauerjem, da bi opustili pritožbo na upravno sodišče. Pri postopku so namreč napravili več napak in je pretila nevarnost, da bo upravno sodišče zaradi pomanjkljivosti postopka vse odločbe razveljavilo.

Predilnica je bila sicer pripravljena, da zadovolji upravičene zahteve in da odkupi vodne pravice Ankeleta in Kavčiča za večjo vsoto, kakor je bilo z Ilirsko združbo dogovorjeno. Toda v zahteve, ki so bile pretirane in po njenem mnenju podobne izsiljevanju, ni hotela privoliti. Hofbauer je zahteval brez vse opreme 150.000 gold. za svojo posest, Ankele in Kavčič pa pod vplivom Hofbauerja po 25.000 gold. Take zahteve so pri vsem upoštevanju koristi prizadetih

strank povzročile, da je predilnica iskala pota, da bi se izognila izsiljevanju.

Tudi pri načrtu pod Hofbauerjem so bili zadržki vodopravnega značaja in sicer vodna pravica Dobrina, oziroma barona Borna in Lončarja. Glede Borna so upali, da se bo dal z dediči doseči sporazum. V tej smeri so pričeli delati že ob komisijski razpravi 17. avgusta 1897, katere se je udeležil kot pooblaščenec dr. Vok.

Z Lončarjem so se pogajali že 15. januarja 1897. Predilnica je 30. maja 1897 po notarju sporočila Lončarju, da sprejme njegovo ponudbo. Lončar pa, podžgan po Hofbauerju, ni privolil v to. Toda z njim so se lahko pogajali in končno tudi sodno izsilili priznanje dogovora. Sicer pa so računali, da bi lahko Lončarja, ravno tako tudi Ankeleta in Kavčiča, omejili na dotedanjo porabo in še to zmanjšali s tem, da bi padec povečali.

Predilniška hiša ob ribniku poleg prostora za parkiranje

Pogajanja z Bornovimi so se dolgo zavlekla. Šele 27. junija 1898 so podpisali dva sporazuma in sicer pogodbo o služnosti za uporabo zemljišča za jez pri Ankeletu, podkop Kališnikove hube in prekoračenje Kališnikove grape ter zamenjalno pogodbo za Dobrinovo žago s pripadajočim zemljiščem in pravico ribolova od Slapa do Hudičevega mosta na Bistrici. Služnost za 100 kron se je nanašala na načrt nad Hofbauerjem.

Ko je okrajno glavarstvo nato 6. junija 1898 pod št. 7265 izdalo odločbo, so že vnaprej računali, da bodo vsi glavni nasprotniki, vključno občino, vložili prizive, ker niso nobene zahteve upoštevali, posebno, ker so bili medtem napravili tudi druge poskuse, da bi škodovali načrtu oziroma dobili odškodnino. Medtem je bil še posestnik Ulrik Zupan na levem bregu Mošenika, septembra 1897, zaprosil za napravo žage. Komisijska razprava o tej vlogi je bila 22. septembra 1897. Ker so bili načrti označeni kot nepopolni, so mu naročili, naj izdela nove in mu predpisali, kako naj bodo izdelani. Ker Zupan ni našel nikogar, ki bi mu izdelal načrte, je moral odnehati. Za predilnico bi bila utegnila postati zadeva sicer zelo neprijetna.

Razen Ankeleta, Kavčiča, Hofbauerja, občine Sv. Ane, Ludvika in Stanislava Polaka je še vrsta posestnikov vložila prizive. Tudi predilnica se je pritožila proti temu, da so skrčili dobo trajanja koncesije

na 40 let, računano od dne izdaje gradbenega dovoljenja. Deželna vlada je smatrala, da ugotovitve glede poplavne vode pri jezu in Kališnikovem grabnu niso zadostne in je zahtevala dopolnitev ugotovitve glede Ankeletovih in Kavčičevih naprav.

Predilnica se je skušala izogniti ponovnemu sklicanju komisije, ki bi trajala več dni in omogočila nasprotnikom, da dajo nove izjave. Zato je iskala pota, da bi se stvari ognila. To se ji je posrečilo. Okrajno glavarstvo je privolilo v to in je odločbo deželne vlade kratkomalo sporočilo predilnici, ne da bi zasliševalo interesente s pozivom, da se izjavijo oziroma, da prilože potrebne listine o vodnih razmerah.

Zaradi načrta pod Hofbauerjem se je odločba zavlekla. Odločba je bila slednjič izdelana 28. maja 1899, predilnica pa je odgovorila glavarstvu 12. junija 1899. Povirje za jez je ugotovila deželna vlada na 20 km². Potok bi nad jezom zajeli v daljši pilotirani strugi v 4.8 m zoženo korito. Predložene načrte je dobil državni tehnik v izjavo. Le ta je kontroliral navedbe in pritegnil cestnega mojstra ter druge strokovnjake in podal 5. julija 1899 svoje poročilo. Državni tehnik je sprožil predloge, ki so ustrezali željam deželne vlade. Projektant Rieger se je branil proti zahtevi po razširitvi zatvornic in propusta, toda brez uspeha, ker je bilo medtem ministrstvo dalo stroga navodila, da morajo biti zatvornice dovolj velike.

S tem, da so vložili načrt pod Hofbauerjem in da je okrajno glavarstvo izdalo o njem odločbo ter da so bili proti njej vloženi prizivi, je predilnica vzbudila pri deželni vladi in pri nasprotnikih domnevo,

Del odprtega cevovoda

da se je predilnica odrekla načrtu nad Hofbauerjem, oziroma da namerava obravnavati oba skupaj. Ker pa to ni držalo, se je predilnica zavarovala proti tej domnevi. Skupno obravnavanje obeh načrtov bi namreč namen spodnjega popolnoma onemogočilo.

Zato je predilnica v vlogi 30. julija 1899 opisala zahtevo Hofbauerjeve hube, da plačajo 150.000 gold., in poudarila, da nameravajo spodnjo vodno moč porabiti neposredno za pogon tkalnice in čistilnice, ki bi jo tam postavili. Obvestilo o rešitvi prizivov pri deželni vladi dne 17. oktobra 1899, št. 13.157 je dobila predilnica šele 13. novembra 1899. Odločba je glasila tako, da se mora obema upravičencema pustiti množino 586 sek/lit. Le presežek nad to količino do 1500 sek/lit bi smeli uporabiti za novo napravo. Omejitev pravice do vode za Ankeletove in Kavčičeve naprave za turbinske pogone, je bila zavrnjena. Zatvornice bi morale biti 5 m široke. Predpisano je bilo, da morajo rov zbetonirati in obložiti enako tudi stene nabiralnikov. Še preden bi se začela dela, bi morali predložiti nove načrte. Dovoljenje je bilo dano na 40-letno dobo, računano od dne pravomočnosti kolavdacije. Vse druge navedbe pritožb so oblasti zavrnile.

Proti odločbi deželne vlade so se vsi nasprotniki pritožili na ministrstvo. Enako tudi predilnica, predvsem zaradi omejitve trajanja koncesije, pa tudi proti odredbi, da bo dokončna višina jeza določena šele pri kolavdaciji, in sicer zato ker je bila nevarnost, da bi prizadeti zaradi nabiranja in zaustavljanja vode zopet vložili več pritožb, ki bi se vlekle skozi vse inštance do upravnega sodišča. Pri tem bi lahko ena ali druga oblast zahtevala kako spremembo, kar bi povzročilo obratne motnje in bi se stroški takih sprememb vlekli v nedogled. Šlo je za to, da bi se Ankeleta in Kavčiča po določbah vodnega zakona omejilo tudi v primeru namestitve turbinskih naprav na dotedanjo dejansko porabo vodne moči.

Ministrstvo je vse pritožbe zavrnilo in potrdilo načrte, izvzemši zgraditev nabiralnikov v rovu. Zadevno odločbo dveh inštanc je razveljavilo s tem, da se mora pri jezu ohraniti enakomeren dotok vode ter z motivacijo, da je v potoku vedno 1500 sek/lit vode, in zato nabiralniki niso potrebni. Pritožbo predilnice je upoštevalo toliko, da je podaljšalo trajanje koncesije od 40 na 70 let, računano od dneva kolavdacije. Ministrstvo je določilo višino jezu na koti 665 nadmorske višine.

Veljavna je ostala odločba deželne vlade, da se dodeli Ankeletu in Kavčiču 586 sek/lit vode. Predilnico so nato pozvali, da 11. aprila 1900 po nalogu poljedelskega ministrstva predloži okrajnemu glavarstvu načrt za amortizacijo naprave pod Hofbauerjem. Zahtevani načrt je predilnica predložila s poročilom 10. maja 1900. Sklicevala se je na to, da dajejo na Tirolskem in Predarlskem koncesije za 90 let, in prosila za neomejeno ali pa vsaj 90-letno koncesijo. Kot konkretna primera je navedla tvrdko I. M. Hammerle in Helios. Ministrstvo pa je vzelo povprečje med 90 in 50 leti, kakor je glasilo dovoljenje pod Hofbauerjevem in za oba enako določilo na 70 let.

Medtem sta se Ankele in Kavčič omehčala. Bala sta se, da bo propadel načrt nad Hofbauerjem in s tem tudi njune zahteve. Zato se je predilnica 26. novembra 1899 najprej pobotala s Kavčičem s pomočjo sina, ki je bival v Tržiču. Kmalu nato pa je začel tudi Ankele popuščati in dne 2. oz. 7. aprila 1900 je tudi z njim sklenila pogodbo. pogodbo.

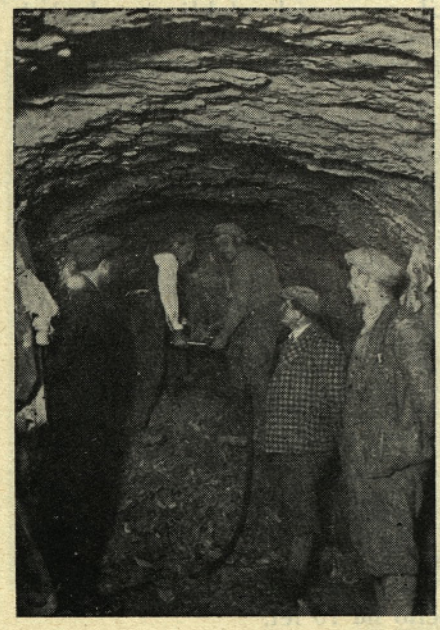
Ko je Hofbauerjeva videla, da je osamljena, je znižala svojo zahtevo tako, da je 4. julija 1900 prišlo do pogodbe. Matevž Lončar se pa kljub vsemu ni podal. Vztrajal je še leto dni in ni popustil.

Do pogodbe z njim je prišlo šele 8. junija 1901, potem ko je po nakupu Kramarjeve hube 16. septembra 1900 spoznal, da predilnica lahko zgradi centralo v bližini njegovih žag in da se bo odtok zlival za njegov jez in da bi mu bila tako trajno odvzeta možnost, da bi povečal padec.

S temi sporazumi je bila končno odprta prosta pot za uresničenje tretjega načrta, da bi vodni rov prvega načrta podaljšali preko Hofbauerja.

Predilnica je zato še pred rešitvijo prizivov predložila ministrstvu pogodbe in dokaze, da je dosegla z Ankeletom in Kavčičem ter z baronovimi dediči in O. Golmajerjem sporazume, po katerih so postali njihovi ugovori in pridržana pritrdila brezpredmetna.

Na upravno sodišče se predilnica zaradi trajanja koncesije ni pritožila. F. Gassner je menil, da je 70-letno dovoljenje sprejemljivo. V novem vodnem zakonu je bilo namreč trajanje koncesije omejeno

Delo v vodnem predoru, ki je dolg 1200 m

na 60 let, torej je bila podeljena koncesija ugodnejša kakor je določal zakon. Z odredbami pri jezu se je morala predilnica sprijazniti. Nesprejemljiva je bila določba o dodelitvi 586 sek/lit, na kateri sta vztrajala deželna vlada in poljedelsko ministrstvo. To naj bi sedaj po sporazumu z obema posestnikoma odpadlo, sicer predilnica pri upravnem sodišču v tem oziru ne bi bila mogla računati na uspeh. Iz previdnosti je zaradi črtanja nabiralnikov in načrtov vložila tožbo na upravno sodišče za primer, če bi se kdo izmed nasprotujočih odločil za pritožbo. Ker pa tega ni bilo, je umaknila tožbo, potem ko je postala odločba poljedelskega ministrstva pravomočna. Ostali nasprotniki, predvsem Hofbauer, občina, posestniki iz Tominčevega grabna, posestniki pod Ankeletom, posebno Ludvik Polak se zaradi daljnovoda pri upravnem sodišču niso pritožili, ker sta se bila voditelja opozicije Hofbauer in Ludvik Polak zagrizla v pobijanje načrta pod Hofbauerjem. Na izgradnjo stopnic nad Hofbauerjem in Ankeletom nista več računala. Tako je obveljala odločba poljedelskega ministrtva.

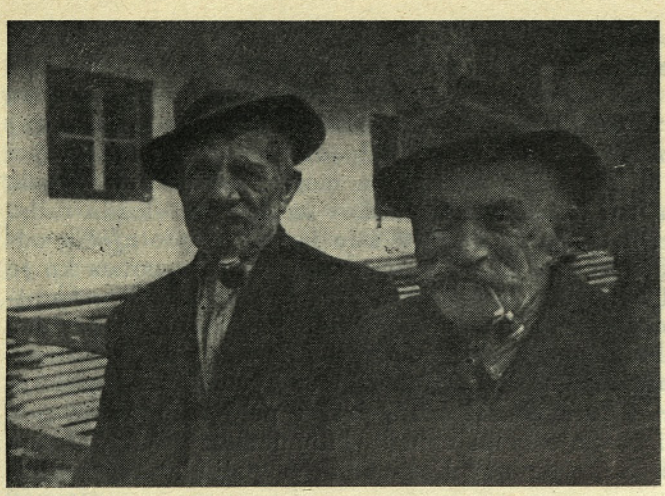
Združitev dveh načrtov — Ogorčeni boji z opozicijo skozi vse inštance

Izkoriščanje srednjega toka med Hofbauerjem in prvim tržiškim jezom je imelo za predilnico trojni pomen. Že uvodno proučevanje je pokazalo, da bo, v primeru ugodnega sporazuma z Lončarjem to bolj racionalno in ekonomično kot stopnica nad Hofbauerjem. Množina vode je bila večja, ker so po uradnih meritvah ob priliki gradbene komisije ugotovili pri Ankeletu 2210, pri Hofbauerju 2509 lit/sek, torej za 299 lit/sek več kot zgoraj, in pri tem tudi 3 m več padca. Pri tem je bila za daljnovod razdalja bistveno krajša in se je lahko centralo gradilo na lastnem zemljišču.

Razen teh prednosti pa so lahko spodnjo stopnico vsaj deloma tudi neposredno izkoriščali in so tako lahko računali na neomejeno koncesijo. Do odločbe poljedelskega ministrstva z dne 1. avgusta 1919, št. 24.930 so namreč izdajali koncesije za neposredno izkoriščanje neomejeno, medtem ko so časovno omejevali le dovoljenja, kjer je šlo za kakršenkoli prenos pogonske moči ali izkoriščanje za električno razsvetljavo.

Slednjič je šlo pri spodnji stopnici predilnici tudi za to, da bi preslepila številne nasprotnike gornje stopnice in omehčala oba lastnika vodnih pravic, Ankeleta in Kavčiča. Poteza se je v vsakem oziru posrečila.

Prošnjo za gradbeno dovoljenje in koncesijo so vložili pri okrajnem glavarstvu 28. junija 1898 z 12 situacijskimi in gradbenimi načrti. Da bi se izognili omejitvi koncesije, niso prosili za podelitev nove vodne pravice, marveč le za preložitev Dobrinovega jeza po strugi navzgor in predočili stvar tako, da bodo večino toka neposredno izkoriščali in sicer za pogon tkalnice, ki so jo po načrtih nameravali

Rudarja — veterana bivšega živosrebrnega rudnika pri Sv. Ani.

zgraditi na zemljišču pilarne v neposredni bližini centrale. Končno so navajali, da bodo premestili čistilnico, ki tudi porabi mnogo moči, na zemljišče pilarne v bližino centrale.

Dobrinova koncesija je slonela na dovoljenju tržiškega okrajnega urada z dne 18. maja 1865. To pravico je odkupil baron Julij Born od Dobrina in jo je odstopil predilnici z zamenjalno pogodbo dne 27. junija 1896. Vse to je bilo v prošnji dokazano. Za Lončarjevo vodno pravico pa je bil naveden sporazum z njim z dne 15. januarja 1897, ki pa ga Lončar pozneje ni hotel izpolniti.

Okrajno glavarstvo je odredilo ediktalno postopanje in določilo komisijo pod številko 10.388 za 5. avgust 1898. Dne 24. julija 1898 je predilnica predložila dodatne načrte za nameravano tkalnico. Na dan komisijskega ogleda se je zbralo nekoliko manj radovednežev in nasprotnikov, kakor pri obravnavanju načrta nad Hofbauerjem. Zato pa je bilo nasprotovanje še močnejše. Nasprotnike je vodil Ludvik Polak, ker je bil Hofbauer medtem za pegavcem umrl. Polaku se je posrečilo pridobiti za protestiranje vse vodne upravičence iz Tržiča, izvzemši župana Mallyja. Celo večina tržiškega občinskega zastopa se je pridružila pod vplivom L. Polaka nasprotnikom, deloma pod pretvezo, da gre za zaščito vodnih upravičencev, v glavnem pa za varstvo občinskih interesov pri izvirkih, ki napajajo tržiški občinski vodovod.

Komisijski ogled je trajal od 5. do 16. avgusta, izvzemši nedelje in praznike, nato pa od 22. do vključno 25. avgusta. O poteku so napisali 68 pol zapisnika. Po 14-dnevnem razpravljanju obravnava še ni bila zaključena, temveč samo prekinjena, da bi zaslišali hidrološko-geološkega strokovnjaka. Okrajno glavarstvo je zbralo za izvedenca profesorja leobenske rudarske akademije Hansa Hoeferja. Nato se je 5. septembra komisija zopet sestala, da vpraša za mnenje izvedenca. Dne 27. septembra so obravnavo nadaljevali s poročilom izvedenca.

Nasprotniki so pod vodstvom L. Polaka najeli kot zasebnega izvedenca rudarskega inženirja Avgusta Pichlerja, bivšega ravnatelja rudnika živega srebra pri Sv. Ani.

Zasebni izvedenec je prosil za preložitev obravnave do 30. septembra, da bi mogel proučiti mnenje uradnih izvedencev, nakar je 30. septembra predložil svojo pismeno izjavo s skicami, na katero je profesor Hoefer takoj odgovoril. Pichler je zopet prosil za odgoditev, pa so njegovo prošnjo zavrnili. Dovolili so mu le nekaj ur časa. Pichler je proti temu protestiral, vendar so zapisnik, ki je zopet obsegal 14 pol, brez ozira na ugovore zaključili. Nasprotniki pa se niso s tem zadovoljili. L. Polak je naprosil Pichlerja, naj zadevo še nadalje proučuje. Svoje ugotovitve je Pichler obrazložil nato v strokovnem mnenju dne 13. novembra 1898.

Tega mnenja pa Polakova skupina ni poslala okrajnemu glavarstvu, marveč s posebno vlogo 30. novembra 1898 naravnost Deželnemu odboru s prošnjo, naj se zavzame za občino, katere koristi so zaradi ogrožanja občinskega vodovoda v nevarnosti. Vlogo sta podpisala L. Polak in A. Globočnik. Deželni odbor se v zadevo ni hotel vmešavati, temveč je odstopil vlogo okrajnemu glavarstvu. S tem je bil postopek slednjič vendarle zaključen, ker se okrajno glavarstvo na Pichlerjevo dodatno vloženo mnenje ni oziralo.

Da bi dobili pregled čez geološke razmere na področju Kramarjeve, Petelnove in Skokove hube za primer podaljšanja rova od Anketovega jeza, torej za primer združitve obeh načrtov nad in pod Hofbauerjem, so naprosili profesorja Hoeferja, da poda o tem posebno mnenje. To je bilo vračunano med uradne stroške, ker so morali združiti spise zaradi morebitnega podaljšanja rova. Po takratnih predpisih je moralo okrajno glavarstvo predložiti vse zapisnike in zaključke obravnav deželni vladi in poljedelskemu ministrstvu, ki se je potem sporazumelo z drugimi resortnimi ministrstvi glede trajanja koncesije, ki naj bi jo podelili. Okrajno glavarstvo je lahko odločalo šele potem, ko so mu bili spise vrnili in dali navodila. Tako je izdalo odlok šele 28. maja 1899 pod št. 2424. Z njim je zavrnilo vse ugovore.

Predilnici je dalo glavarstvo nalog, da mora skrbeti za drug vrelec, če bi med graditvijo predora izvirek na Skokovi hubi, ki je bil ob robu gozda, začasno ugasnil. Ta odredba je bila zasnovana na izvedeniškem mnenju, ki je predvidevalo kot začasen pojav tako možnost, ki bi po obzidavi predora zopet odpadla. V ta namen je predilnica že v času Hoeferjevih geoloških posnetkov kupila od Uršule Dovjak dne 20. septembra 1898 področje izvirkov na levem bregu Mošenika in dala vodo bakteriološko in kemično preiskati. Preiskava je pokazala, da je voda enako dobra kot pri občinskem vodovodu. Na Skokovo bi vodo napeljali s črpalko.

Predloga, da bi Dobrinovo vodno pravico prenesli na preložitev jeza za predilnico in bi se predilnica s tem izognila prošnji za novo vodno pravico, okrajno glavarstvo ni sprejelo. Izjavilo je, da je taka preložitev po zakonu nedopustna. Ministrstvo pa je zopet zavrnilo

predlog, da bi upoštevali graditev nove tkalnice in čistilnice in potrebo po večji pogonski moči. Finančno ministrstvo je nasprotovalo posebno proti neomejeni koncesiji. Načrti predilnice so se torej izjalovili. Dosegli so le koncesijsko dobo 50 let, namesto 40, kot nad Hofbauerjem. S tem je bilo omejeno tudi obrtnopravno dovoljenje za tkalnico v vseh treh instancah.

Proti odločbi okrajnega glavarstva so vložili priziv na deželno vlado Ludvik Polak, občini Sv. Ana in Tržič, Hofbauer in Dovjak (Kramarjeva huba), Stanislav Polak in tržiški vodni upravičenci pod vodstvom Polaka in Globočnika izvzemši Karla Mallyja. Pritožila se je tudi predilnica proti temu, da bi se računalo trajanje koncesije že od dneva pravomočnosti gradbenega dovoljenja. Poudarjala je posebno, da je obrtnopravno omejitev glede tkalnice nedopustna. Vlogo je sestavil odvetnik dr. Walentschagg. Vložili so jo 9. junija 1899. Deželna vlada je sklepala o tem 27. oktobra 1899. Odločba je bila predilnici dostavljena 29. oktobra pod št. 15.174. Priziv predilnice je bil v vodopravnem kakor tudi obrtnopravnem oziru zavrnjen, pač pa ji je vlada ugodila toliko, da so računali trajanje šele od kolavdacije. Predpisane so bile tri zatvornice na jezu. Prizive nasprotnikov je vlada obenem zavrnila.

Nasprotniki so se nato vsi pritožili na ministrstvo, enako tudi predilnica zaradi omejitve koncesij in trajnega vzdrževanja vodnih gradb in zaščite bregov, kar je bilo v odločbi naloženo kot trajna dolžnost predilnice. Opirala se je na to, da mora biti za ugotovitev posestnega stanja odločilna zemljiška knjiga, in branila proti temu, da bi se višinsko koto zajezitve ugotovilo šele ob kolavdaciji. Šlo je tudi za pravico do daljnovoda čez Zali rovt.

Medtem so bili nasprotniki najeli okrajnega nadinženirja Žužka, ki je bil prej v aktivni službi uradno določil višinsko koto zajezitve pri tržiškem jezu. Žužek je z uradnimi posnetki dokazal, da tržiške vodne pravice ne prenesejo oviranja vodnega toka. Poudaril je tudi,

Ekipa minerjev, ki kopljejo vodne rove za centrale BPT

da vodnih interesentov niso zaslišali in da njihove pravice niso bile komisijsko ugotovljene.

Predilnica je bila razočarana. Ni imela nobenega sredstva niti opore, da bi se mogla braniti proti tem dokazom, ki so bili kot privatno mnenje izdelani že po končani obravnavi. Edino upanje je bilo, da ministrstvo ne bo upoštevalo dodatno vloženega privatnega mnenja.

Vsebino odločb ministrstva so sporočili predilnici 11. februarja 1901 pod št. 1900. Hofbauerjev priziv je bil na osnovi kupne in prodajne pogodbe dne 4. julija 1900 že poprej umaknjen. Vse druge ugovore so oblasti zavrnile. Vendar je kot nekako koncesijo nasprotnikom ministrstvo vključilo v rešitev novo odločbo, da mora zmeraj biti v potoku 500 sek/lit vode, češ da se je pri komisijskih obravnavah pokazalo, da je vodno stanje Mošenika tako, da ne more biti nobenega dvoma, da bo presežek 500 sek/lit vedno ostal v potoku.

Ministrstvo je spremenilo predpis deželne vlade glede jeza. Ugodilo pa je zahtevi predilnice, da višinsko koto zajezitve določijo že na osnovi navedb v koncesiji. Ugodilo je tudi predlogom glede vzdrževanja in zaščite bregov. Vse bi bilo za predilnico sprejemljivo, razen določbe o 500 lit/sek.

Predilnica je menila, da ta odločba onemogoča uresničenje načrta, ker ob suši te količine vode ni mogla pogrešati in ker bi to bilo stalen predmet spora. Važno je bilo, da je bil zavrnjen oster ugovor tržiške občine zaradi njenih vrelcev, posebno pa, da ministrstvo ni upoštevalo obeh privatnih mnenj, ki sta bili vloženi po zaključenih razpravah.

Spričo ostrih napadov L. Polaka in njegovih pristašev so morali računati s pritožbo na upravno sodišče. Zato je predilnica sama vložila priziv 12. aprila 1901 zaradi predpisa, da mora ostati stalno 500 lit/sek v strugi. Vlogo nasprotnikov je dobila predilnica v izjavo 29. aprila 1901. Sestavil jo je bil dunajski odvetnik dr. K. Sežun. V njej je ugotovil vse pomanjkljivosti postopka, da bi upravno sodišče razveljavilo instančne odločbe. Glavni poudarek je bil na tem, da se s tržiškimi uporabniki niso pogajali in da niso ugotovili njihovih zahtev. Slednjič je naglasil, da interesenti s 500 lit/sek ne morejo zadovoljiti svoje potrebe. V tem oziru se je tožba sklicevala na podatke višjega inženirja Žužka in na mnenje ing. Pichlerja ter je predlagala, da naj spričo nasprotujočih si izvedenskih mnenj pred odločitvijo zaslišijo še tretjega izvedenca.

Predilnica je bila v škripcih. Zaskrbljena in v strahu je pričakovala obravnavo pri upravnem sodišču. V svoji izjavi je zavračala trditve in zmede ter poudarjala, da privatna mnenja po zaključenih obravnavah ne morejo priti v poštev.

Pri razpravi se je dr. Sežun iz taktičnih razlogov omejil na dve točki. Opozarjal je na pomanjkljivost, da niso ugotovili, v kakšnem obsegu oškoduje koncesija veljavne vodne pravice, in da razlastitev odvalov za daljnovod pri šentanskem rudniku ni utemeljena.

Predstavnika ministrstev sta slabo branila pravilnost odločb. Predstavnik ministrstva za notranje zadeve je rekel, da je zadeva razlasti-

tve odvalov dejansko problematična in da se je ministrstvo odločilo za razlastitev iz praktičnih razlogov. Odposlanec poljedelskega ministrstva pa je izjavil, da je ministrstvo želelo samo pospešiti izkoriščanje vodnih sil in ni hotelo delati težav, ker lokalne obravnave trajajo po cele mesece in na njih razpravljajo o nemogočih vprašanjih.

Za predilniško zadevo je postajal položaj zelo kočljiv in izid močno dvomljiv. Zastopal jo je dr. Walentschagg. Nasvetovali so mu, da bi se osredotočil z vsem poudarkom na to, da v predmetnem sporu določbi čl. 57 in čl. 61 deželnega vodnega zakona ne prideta v poštev, ker bi bila nameravana naprava izven območja tržiških vodnih upravičencev in se voda vrača v strugo nad tržiškim jezom, preden bi se dotikala kake vodne pravice tržiških interesentov. Ker se voda ne zadržuje v nabiralnikih, ne more biti torej govora o tem, da bi bile tržiške vodne pravice prizadete. Odvetnik pa tega nasveta ni upošteval in tako njegova obramba ni bila zadostno učinkovita, kakor je predilnica pričakovala.

Sodni referent je bil dr. Haberer, ki je bil dolgo let rudarski komisar v Ljubljani in strokovnjak v rudarskih zadevah. Walentschaggov zagovor je bil medel in se je komaj dotaknil vprašanja pomanjkljivega postopka, ki ga je bil nasprotnik mojstrsko izkoristil.

Po dvournem posvetovanju so objavili sklep, da so vse točke pritožbe zavrnjene, da pa vidi upravno sodišče pomanjkljivost postopka v tem, da so premalo upoštevali predpis čl. 57 in čl. 71 kranjskega vodnega zakona, ker bi bili morali nad vse dvome vzvišeno ugotoviti, ali je mogoče odvzeti toliko vode brez škode za koristi starih upravičencev in če je po zadovoljitvi upravičenih starih zahtev še na razpolago tista količina vode, ki jo zahteva predilnica zase. Ker so to opustili, je bil postopek pomanjkljiv in ga je treba dopolniti. Zato je treba izpodbijano odločbo razveljaviti. Razsodba je bila torej ugodna in predilnica je s projektom pod Hofbauerjem dosegla svoj cilj.

Uspeh teh bojev je bil, da je prenehala delovati Hofbauerjeva furnirska žaga. Zato je pa predilnica, ki je zaposlovala neprimerno več delovnih moči, dobila pogonsko silo, ki je omogočila nadaljnji tehnični razvoj podjetja in okrepila njegovo konkurenčnost. S tem se je račun proizvodnih stroškov predilnice, ki je bil zaradi prevoznih stroškov z vprego do Kranja neugoden, zopet uravnovesil. Odkupljeno žago je dala predilnica leta 1910 Ivanu Ankeletu na pet let v zakup za 2000 kron letno, Lončarjevo žago pa za 600 kron zakupnine.

Predilnica gradi vodne centrale v lastni režiji — Potek gradbenih del

Predilnica je nameravala prvotno poveriti kopanje vodnih rovov, ureditev vodne struge, gradbo jeza, vodnega nabiralnika in električne centrale gradbenim podjetjem, ki so imele v vodnih delih mnogo izkušenj in lasten gradbeni inventar. V ta namen je zahtevala ponudbe od uglednih gradbenih podjetjih.

Za prevzem gradbenih del je BPT prejela štiri ponudbe in sicer od firm Diss & Comp., ing. W. Lindauer, Ast. & Comp. in Pittel und Brausewetter. Podjetja so imela za sestavo ponudb na razpolago načrte in opis del, ki naj bi jih napravili. Kljub temu so nastale izredno velike razlike spričo različnosti ocene skupnih storitev, nekoliko pa tudi zaradi različnosti osnovnih računskih postavk. Največje so bile v ponudbah za graditev vodnega rova. Brausewetter je računal tekoči meter na 123.50 kron, Ast. & Comp. je zahteval 99 kron, Diss & Comp. 75 kron in za tesarsko opaženje, ki bi bilo morebiti potrebno, še 15 kron, medtem ko se je ing. W. Lindauer zadovoljil s 66 kronami. Za betoniranje in čisto izdelavo sta stavili ponudbi le dve podjetji. Diss & Comp. je zahteval 131.460 kron, Ast. & Comp. pa 66.620 kron, torej skoraj polovico manj. Rieger je kot projektant računal, da bi smel stati tekoči meter rova 50 kron, betoniranje rova pa skupaj 50.000 kron.

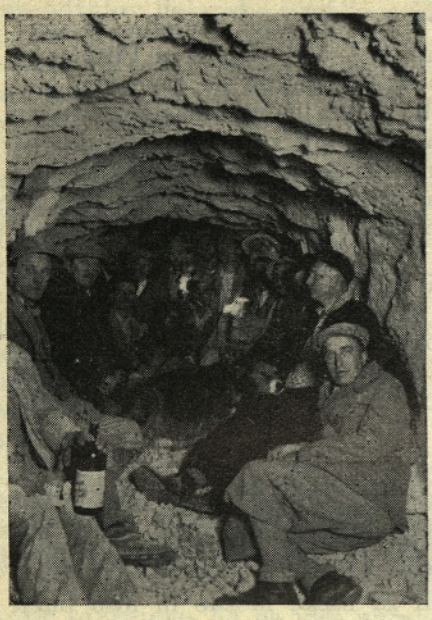
Velike razlike v ponudbah so vplivale, da se je predilnica odločila, da bo gradila naprave v lastni režiji. Na to odločitev je najbolj vplivalo to, da je imela predilnica na mestu samem na razpolago kader v jamskih delih izvežbanih rudarjev pri ravnokar ustavljenem rudniku živega srebra pri Sv. Ani, ki jim je bilo oktobra 1901 delo odpovedano. Ti delavci so delali za nizke mezde in niso imeli večjih zahtev. Nekaj jih je zaposlil Ch. Moline, ki je na Slapu gradil manjši vodni predor za svojo tovarno, drugi pa so bili trenutno brez posla in kot nalašč pripravni za graditev vodnega rova za novo centralo. Razen tega je predilnica — kot rečeno — pregovorila Matevža Lončarja, da je 8. junija 1901 prodal svojo žago in so tako lahko pričeli takoj graditi na tistem delu, za katerega je veljal pravomočni odlok ministrstva, še preden je padla odločitev, ali lahko prvotni načrt podaljšajo.

Odločilno besedo je imel Ferdinand Gassner v Bludenzu. Predilnica je bila za pridobitev vodnih pravic investirala 136.404 krone, deloma za odkup zemljišč, stavbišč, poslopij in naprav, deloma za oškodninske zahteve. Z interesenti je bila medtem sklenila 15 kupnih in prodajnih pogodb, oziroma odškodninskih in zamenjalnih sporazumov ter služnostnih dogovorov.

Gradbena dela so se začela že v zimskem času. Najprej so dne 5. februarja 1902 pričeli kopati v Kališnikovem grabnu vodni rov na treh deloviščih. Na južnem ustju rova so pričeli kopati 4. maja 1902.

Na severni strani je pritisk vode v povirju spomladi dokaj oviral delo. Severni odsek nad Ankeletom in Kališnikovim jarkom so prebili 18. decembra 1903, srednjega 10. januarja 1904, južni del pa 31. avgusta 1903. Za vrtanje so uporabljali od 7. novembra 1903 naprej električne vrtalne stroje. Do takrat pa so ročno vrtali.

Vzporedno z vrtanjem rova so se medtem pogajali s strojnimi tovarnami za dobavo turbin in generatorjev. Elektrostrojništvo je bilo takrat v Avstriji še v začetku svojega razvoja. Za visoke vodne naprave, kakor je bila šentanska, še niso imeli izkušenj. Dobavo

Delo v trdni skali v predoru

strojne opreme je predilnica poverila električni družbi »Union«, turbine pa J. M. Voithu. V prvem gradbenem letu 1902 so zgradili vodni rov in pomožno napravo, ki je pričela delovati 9. novembra 1902. Po dolgih pogajanjih so zaupali napravo primarne in sekundarne postaje Union družbi za 10.000 kron. Le-ta je instalirala dinamo 40 KS, 8 motorjev, 4 ventilatorje in 3 ½ km razvodnega omrežja za razsvetljavo rovov in delovišč.

Za nastanitev delavcev so porabili razen drugih objektov tudi lužilnico in sušilnico Hofbauerjeve žage, vendar so morali še postaviti barake. Po možnosti so si skušali pomagati z domačimi delavci. Delali so v dveh izmenah: od 4^h zjutraj do 8^h zvečer.

V drugem letu so morali pred graditvijo jezu najprej speljati vodo v zasilno strugo. Jez so začeli graditi 2. julija 1903. Dne 11. avgusta 1903 so bila dela tako daleč, da so lahko prvič spustili vodo čez jez.

Spričo pomanjkanja delovnih moči so pričeli kopati temelje za strojnico in turbinski jašek šele 2. julija 1903. Izkop je bil 25. avgusta končan, nato se je pričelo betoniranje jaška. To delo je bilo sredi septembra končano. V štirih tednih so postavili ostrešje in 8. novembra je bilo poslopje dograjeno. Odtočni kanal so začeli graditi 1. maja, vodni hram pa so začeli zidati 29. oktobra. V novembru so postavili podpornike za cevovod. Nosilce za daljnovod so gradili tri tedne. Temelje za opornike so začeli betonirati 24. julija.

V tretjem gradbenem letu so dokončali dela iz prejšnjih let in izpraznili na severozahodni strani strugo potoka, kar je bilo potrebno

zaradi velike poplave 24. novembra, in na osnovi dogovorov s posestniki. Potem je začel težavni dovoz motorjev in generatorjev, za katerega je bilo treba ojačiti mostove. Turbino je montiral monter Langenbücher, električne naprave pa višji monter Mislovetz. Polaganje cevovoda na 116 betonskih opornikih in graditev 70 m dolgega iztočnega rova sta bila zelo zamudna. Prvič so rov napolnili z vodo v nedeljo 12. junija 1904. Cevovod, ki poteka na prostem, ni bil dovolj zatesnjen in so ga šele po petih tednih končno spravili v red. Nastale pa so še druge ovire ter okvare in komaj 20. julija so mogli spraviti v tovarni motor s 350 KS v pogon. Slednjič so 23. julija pričeli delati vsi štirje motorji.

Mimogrede omenjeno je v mešalnici bombaža izbruhnil v juniju 1903 požar, ki so ga pogasili domači gasilci. Nato so leta 1905 zgradili Sprinklerjevo napravo, ki jo ima predilnica še sedaj.

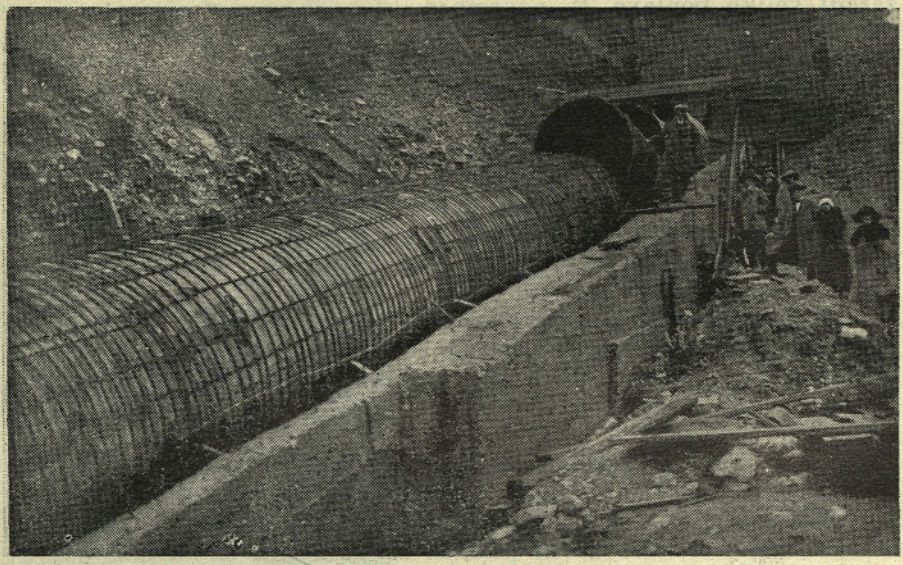
Težkoče z dobavitelji pri uvedbi obratovanja

Dobavitelji so z vodilnimi inženirji 28. avgusta 1904 pričeli preizkušati naprave. Večdnevni poskusi so pokazali, da učinek naprav ne ustreza določbam dobavnih pogodb. Ugotovili so, da znaša koristni učinek dejansko pri turbini I. turbini II., medtem ko bi po pogodbi moral biti

Dejanski učinek	turb. I	turb. II	po pogodbi
pri ½ obtežbi	54.8 %	57.2 %	73 %
pri ¾ obtežbi	65.4 %	69.0 %	78 %
pri polni obtežbi	78.8 %	79.5 %	77 %

Pri polni obtežbi je bil učinek torej presežen, medtem ko je pri polovični ali tričetrtinski daleč zaostajal. Regulatorji niso ustrezali. Ing. Haberlein je delal nato poskuse do 11. oktobra, končno je moral Voith, ki je prišel večkrat osebno nadzorovat poskuse, prositi za znižanje jamstva. Na podlagi poskusov je dal končno Voith izdelati nova kolesa. Tudi Voith pač tedaj še ni imel praktičnih izkušenj za tako visoke padce. Šentanska centrala je bila ena prvih na svetu, ki je imela skoraj 100 m vodnega padca.

Generatorje in motorje so preskusili v tovarni »Union« v Stadlau pri Dunaju 11. in 12. decembra. Na daljnovodu so ugotovili izgubo toka pri 1600 KS 3.17 odstotka. Ko so slednjič s težavami spravili vse v red, so se začele težave v tovarni s transmisijami, ki jih je dobavila delniška družba za izdelovanje strojev v Dessauu pri Berlinu, deloma Union in deloma pa Beckova tovarna vrvi v Mannheimu. Vrvi so pogosto uhajale iz utorov in zdrsele s koles. Nobena dobaviteljica ni hotela biti kriva niti kaj popustiti. Tudi temelji velikega motorja so bili poškodovani. Za regulacijo napetosti so morali vzidati novo napravo. Pogajanja predilnice z dobavitelji so se vlekla do leta 1905. Medtem so se pojavile nevšečnosti z daljnovodom. Dne 24. septembra

Polaganje vodne cevi iz armiranega betona

1904 je med nevihto treščilo in je zaradi strele nastal kratek stik v centrali. Pri tem je vrglo valje druge garniture iz ležajev. Vsakokrat so prišli vodilni strokovnjaki pregledati naprave, da so postopoma vendarle odstranili okvare in namestili zaščitne naprave.

Najhujša preizkušnja za vse vodne naprave pa je bila katastrofalna povodenj dne 23. in 24. novembra. Bila je najhujša, kar so jih ljudje pomnili, Uničila je vse mostove na državni cesti severno od Ankeleta. Potok se je izlil na levi breg ter opustošil Rotarjevo polje. Predilniški jez je kljuboval in tudi vse druge vodnemu pritisku izpostavljene naprave. Centrala je obratovala ves čas poplave.

Za zvezo med čuvajem pri jezu in centralo je bil potreben telefonski vod. Ker Friderik Born in Stanislav Polak nista dovolila, da bi postavili drogove za telefonsko napeljavo čez njuno zemljišče, drugi pa so zahtevali nesorazmerno visoke odškodnine, ni kazalo predilnici drugo, kakor da položi telefonske kable na dno rova. Stvar se je dobro obnesla.

S kolavdiranjem naprave so čakali polna štiri leta. Bali so se, da bo L. Polak pri tem spravil na dan, da je predilnica med graditvijo samovoljno napravila več izprememb in razširitev, kar bi lahko povzročilo, da bi oblasti odklonile izdajo obratnega dovoljenja in odprle pot pritožbam skozi vse instance. Ker je bil Polak bolan, so zadevo odlašali do njegove smrti.

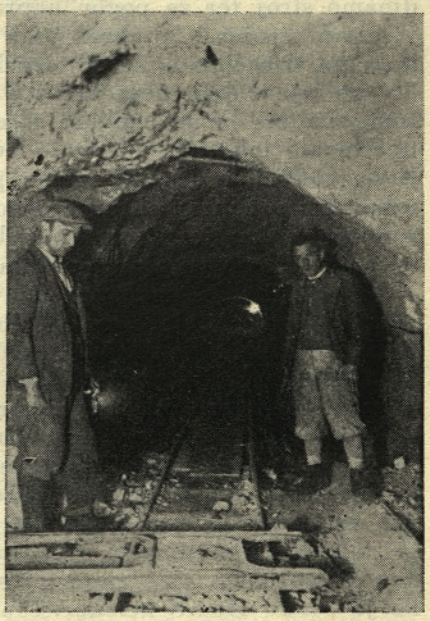
Šele potem se je 26. maja 1908 spomnilo okrajno glavarstvo, da obrat še ni bil kolavdiran in da deluje brez uporabnega dovoljenja

Na poziv glavarstva je predilnica 8. junija zaprosila za kolavdacijo, ki je bila določena na 3. avgust 1908. Pri komisijskem ogledu 3. in 4. avgusta ni bilo glede razširitve nobenih ugovorov. Lastnik Rotarjevega polja P. Teran je ponovil svojo pritožbo, da je bil jez kriv poplave njegovega zemljišča in tudi Pavlič je izrazil bojazen, da bi pri otvoritvi obeh zatvornic voda ob nalivih lahko poplavila spodnja zemljišča, vendar je oblast njuna ugovora zavrnila, sklicujoč se na ugotovitve komisijskega ogleda po poplavi 6. septembra 1905.

Glavarstvo je nato 24. avgusta 1908 izdalo pod št. 21.130 dovoljenje za obratovanje, ki je postalo 19. septembra 1908 pravomočno. Od tega dne se je računala 70-letna koncesijska doba, ki bi bila potekla, če bi bil ostal stari zakon v veljavi, leta 1978. Z odlašanjem kolavdacije je predilnica pridobila štiri leta.

Glede ugotovitve in kontrole množine vode, ki jo odvzema predilnica, se je glavarstvo zadovoljilo z izjavo, da so zatvornice ob obeh peskolovih in merilna naprava v vodnem zbiralniku tako urejene, da ne prihaja v rov več kot 1500 litrov vode. V koncesijski listini je bila namreč predpisana posebna naprava, ki bi jo morala postaviti predilnica v ta namen. Predilnica je delala na to, da bi na stvar pozabili, ker se je bala novih sporov in procesov s strankami.

Tako je bil boj za šentansko industrijsko vodnoelektrično pogonsko centralo s težavami dobojevan po 12 letih v korist razvoja obrata, ki je postajal za gospodarski potencial Tržiča od leta do leta važnejši.

Zračni rov in odlaganje izkopa iz predora

Incident s šentanskim rudnikom — Ugovor predilnice proti podelitvi vodne pravice in sodni proces z Ilirsko združbo

Ko je Ilirska rudarska združba pri Sv. Ani spoznala, da namerava predilnica postopoma pridobiti in izkoristiti vse vodne pravice na gornjem toku Mošenika, je tudi sama vložila 16. oktobra 1900 prošnjo za koncesijo naprave za izkoriščanje vodne moči v rudarske namene tako, da bi se napeljali studenci Mošenika II. v rudnik, kjer bi pod zemljo zgradili centralo. Pred ustjem dedneva rova so nameravali zgraditi vodohram, v katerega bi se po novo napravljenem nasipu zbirala voda. Od tod bi držal cevovod do strojnice na parceli 312/313 kjer bi stala turbina.

Okrajno glavarstvo v Kranju je 14. aprila 1901 razpisalo za dne 21. maja 1901 komisijsko obravnavo. Na osnovi razprav, ki so trajale dva dni, je glavarstvo 25. junija 1901 podelilo pod št. 9491 rudarski združbi po paragrafih 2, 4 in 64 kranjskega vodopravnega zakona z dne 15. maja 1872, deželni zakonik št. 16 koncesijo, da sme zgraditi tlačni cevovod litoželeznih cevi s 40 cm premera in uporabiti drugi izvirek Mošenika za napeljavo vode k turbinam v strojnici za izkoriščanje 37 m padca za pridobitev 95 kS. Vodna množina je bila določena na 300 lit/sek. Višinska kota zajezitve je bila določena na 767 m nadmorske višine.

Združba je dobila pravico, zgraditi 575 m dolg rov in izkopati prostor za strojno napravo. Vodna moč naj bi služila za dviganje izkopnine v rudniku, v teži okrog 2 toni, in za direktni priključek na dinamo stroj ter za pogon naprave za zračenje rovov in električnih vrtalnih strojev. Za obrat vseh motornih naprav je bila dovoljena količina 1200 lit/sek. Za odtočni kanal naj bi služil Julijev dedni rov.

Po izjavi državnega tehnika naprava ni nasprotovala javnim ozirom, medtem ko je ugovore zasebnih interesentov glavarstvo deloma upoštevalo tako, da je vezalo koncesijo na določene pogoje in omejitve. Odločilna je bila izjava predstavnika rudarske oblasti, ki je rekel, da je naprava brezpogojno potrebna za racionalno obratovanje rudnika, nakar je glavarstvo izdalo koncesijo. Ugovore predilnice je zavrnilo, češ da vprašanje odvala ni v nobeni zvezi z napravo.

Predilnica je imela vtis, da ji hoče rudarska združba, ki ji je takrat zaradi padajoče rentabilnosti rudnika predla že zelo slaba, prekrižati račune. Sklenila je, da se bo do skrajnosti upirala uresničenju tega načrta, vendar, razen svoje pravice do ribolova, ni imela prave oporne točke. Sestavila je spomenico o pomanjkljivosti postopka pri izdajanju koncesije in s pritožbo skušala doseči, da bi veljavnost odločbe čimbolj zavlekla, ker ji je bilo znano, da je rudnik izčrpan in da bi moral kmalu opustiti obratovanje. Predvsem je ugotovila, da ima rudnik že 4 turbine in dve vodni pihali s skupno 160 KS, ki jih pri takratnem skromnem reduciranem obratovanju še niso izkoriščali, ker je potreboval izvozni stroj samo 8 KS, žgalnica pa 4 KS, medtem ko je ostalo 150 KS neizkoriščenih. Če bi hoteli rudnik poglobiti, bi

Opaženje izravnalnega vodohrama za električno centralo

po mnenju predilnice zadostovala strojna naprava v strojnici s 40 KS, ki goni črpalko in daje električno razsvetljavo.

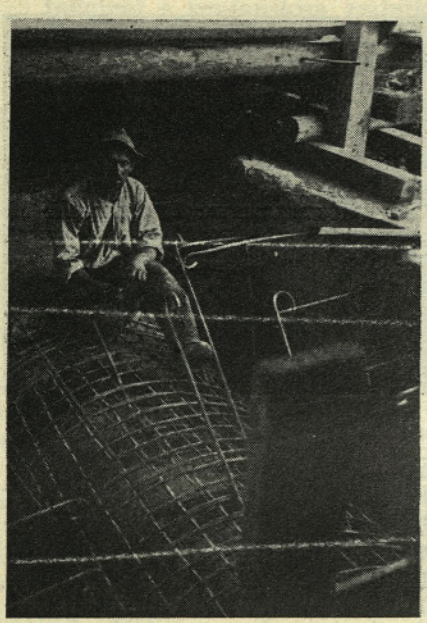
Vsega tega pri razpravi niso ugotovili, marveč so to navzlic zahtevi predilnice opustili. Oba navzoča tehnika se nista stvari posvetila. Po mnenju predilnice ne gre dati novo pravico rudniku, ki še obstoječe komaj z 1/10 izkorišča. Zahtevane pogonske sile sploh realno za rudnik ne pridejo v poštev in je vnaprej izključeno, da bi jih izkoristili. Predilnica je v pritožbi poudarila, da je nedavno rudnih obratovanje omejil in odpustil 20 delavcev in da od treh peči obratuje samo še ena, ter da za poglobitev rudnika sploh niso ničesar storili, čeprav je bilo 150 KS vodne moči na razpolago.

Predilnica se je opirala na izjave profesorja rudarske akademije Hoeferja iz Leobna, ki je potrdil, da zadostujejo za poglobitev rudnika obstoječe naprave. Ugovarjala je uresničenju načrta tudi z utemeljitvijo, da bi v primeru nesreče ali okvare dotok vode v rudnik lahko zaplavil vso jamo in se delavstvo ne bi moglo rešiti. Poudarjala je, da se taka naprava dela nad zemljo in v rudnik dovaja samo električni tok. Zahtevala je, da zadevo predloži višjemu rudarskemu svetniku dr. R. Canavalu v Celovcu, ker so zadevni predlog predilnice pri razpravi odklonili. Koncesija Ilirski združbi ni mnogo koristila, ker jo zaradi likvidacije podjetje ni moglo izkoristiti in je ugasla.

Boj predilnice proti rudniku, ki je oktobra odpovedal vsem delavcem in ob koncu leta 1901 ustavil obratovanje, je bil v toliko uspešen, da je predilnica končno dosegla svoj cilj. Gradila pa je centralo šele 30 let kasneje.

Koncesija za postransko postajo in razširitev tovarne

Spomladi leta 1901 so se pogajali s tržiško občino, da ne bi nasprotovala preložitvi strojnice in podaljšanju rova ter ovirala pričetka gradbenih del. In res ni občina nato pri komisijskem ogledu 22. julija 1901 delala več težav. Soglasnost je bila potrebna zaradi njenih po-

Graditev cevovoda v armiranem betonu za šentansko centralo

sesti pri Sv. Ani in za dovolitev daljnovodov, ker za daljnovod ni bilo moč zemljišča razlastiti in, ker zaradi nagajanja S. Polaka ne bi bili mogli položiti okrog 100 m kabla ter podaljšati vodov do podnartske ceste. Občini je predilnica plačala ocenjeno odškodnino 1649.46 kron, kar naj bi še odobril občinski odbor. Odbor je poveril W. Polaka, Rozmana in Bathela, naj komisionirajo napravo. Po štirimesečnem dopisovanju je končno zadevo odobril.

Sporedno postajo so potrebovali za zračenje rova, za drobilec in za razsvetljavo delovišč. Okrajno glavarstvo je prošnjo zavrnilo češ, da je stvar občine da uredi zadevo, ker gradijo v lastni režiji in uporabljajo vodno kolo Hofbauerjeve žage. Za daljnovode naj se sporazumejo z interesenti in cestno upravo ter pošto. Ker baron Born ni hotel dovoliti uporabe svojega posestva, so naprosili predsednika Union A. E. G. Hugo ven Noota za posredovanje, nakar je Born dovolil postaviti oporišče za daljnovod. Medtem, ko se je zdelo, da bo vse gladko potekalo, je dobila predilnica naenkrat poziv za kazensko obravnavo, češ da je kršila stavbni red. Na grob dopis okrajnega glavarstva sta se 16. decembra 1902 zglasila E. Glanzmann in S. Rieger pri okrajnem glavarju Pircu. Glavar je bil od začetka zelo razburjen, a se je po prejetih pojasnilih pomiril in slednjič ustavil kazensko postopanje. Druga dovoljenja so nato izdali brez zadržkov.

Dne 24. maja 1903 je podjetje zaprosilo za razširitev tovarne, sklicujoč se na zgraditev vodne centrale pri Sv. Ani. Razprava je bila razpisana za 10. junij 1903. Ker ni bilo pomembnih zadržkov, je oblast 17. junija 1903 pod št. 14.213, izdala gradbeno dovoljenje. Nato je bila

13. septembra 1904 kolavdacija in izdano dovoljenje za uporabo. Razdelilno postajo, razvodno omrežje in postavitev motorjev so pri tem obravnavali kot sporedno postajo centrale pri Sv. Ani. Tako so dobili dovoljenje za uporabo zanjo štiri leta prej kot za primarno postajo, za katero so delali tovarni toliko težav. Tako so ravnale oblasti zato, da se ne bi pri kolavdaciji za elektrarno pri Sv. Ani zopet srečali z nasprotniki, ki so bili ogorčeni, da so s svojimi pritožbami vedno propadli in bi bili zato pri kolavdaciji nastopili z vsemi mogočimi argumenti, predvsem, ker je bilo ing. Žužku dobro znano, da se podjetje pri izvajanju gradbenih del ni ravnalo po načrtih in je samolastno prekoračilo oblastna dovoljenja. Opozicija je nameravala zahtevati, da se gradbe izpeljejo po prvotnem dovoljenju. V tem boju bi se bili zatekli k pritožbam v dveh instancah in bi zahtevali, da do dokončne odločitve naprava ne sme obratovati.

Predilnica v začetku 20. stoletja

Predilnica je bila urejena za izdelavo grobe preje od št. 4 do 24 angleške numeracije, kar je zahtevalo več strojev za pripravo. Zato je stalo vreteno mnogo več kot pri boljših predilnicah. Poraba bombažа je pri 20.000 vretenih povprečne številke 11 v Tržiču znašala 10.000 bal, medtem ko bi fina predilnica s povprečno št. 36 komaj pri 60.000 vretenih potrebovala to količino. Uporabljali so večinoma bombaž iz Vzhodne Indije in z Levante, včasih pa, kadar je ustrezala cena, tudi ameriški. Surovino so dobivali direktno s produkcijskega področja brez posredništva. Gassnerji so imeli prednost, da so poznali vse podrobnosti običajev pri trgovanju z bombažem in kakovosti surovin raznih izvorov. V tem je bila ena glavnih prednosti podjetja v času hude konkurence med avstrijskimi predilnicami pred prvo svetovno vojno.

Izdelali so letno povprečno 1,470.000 kg preje povprečne številke 11.60 in 3,984.000 metrov tkanin, po večini domestikov in molinosov za Balkan, pa tudi za izvoz v Levanto in na obalo Rdečega morja, kjer so bili tržiški kaboti in sheetings zelo znani in so jih v velikih količinah kupovali. Po prvi vojni so opustili izdelavo trdo škrobljenega in apretiranega blaga, ki je bilo poceni ter je veljalo za dober in soliden izdelek, ki so ga lahko prodali. Podjetje je zaposlovalo okrog 750 delavcev.

Investicijski program za prvih pet let novega stoletja je bil preračunan na 520.000 kron. Od tega naj bi po Glanzmannovih preliminarjih izdatki za pridobitev pogonske moči znašali 408.000 kron, medtem ko je za razširitev tovarne bilo določenih le 112.000 kron. Upali so, da bodo pri kreditu 600.000 kron imeli še presežek 80.000 kron, s katerimi so nameravali nakupiti tkalne stroje in elektrotehniške potrebščine za razsvetljavo. Dejansko pa so gradbeni stroški šentanske centrale znašali več kot dvakrat toliko.

Osnovno centralo pri Sv. Ani so gradili in urejali 4 leta in so izdatki znašali:

Leta 1902.	98.728 kron	04 vinarjev
Leta 1903.	255.454 kron	57 vinarjev
Leta 1904.	414.227 kron	26 vinarjev
Leta 1905.	69.773 kron	79 vinarjev

Skupaj torej 838.183 kron in 66 vinarjev. Od tega je odpadlo na graditev vodnega rova 157.701.85, na strojno opremo 188.777.50, na cevi 30.000, na graditev strojnice 86.971.21, na nabiralnik za vodo 61.424.07, zavarovanje struge 28.966.31, graditev gornjega jarka 28.736.35, vzidavo cevi 21.690.42 in graditev jeza 17.505.79 kron.

K tem stroškom je treba prišteti še kakih 100.000 kron za odkup vodnih pravic, nakup zemljišč, komisijske stroške, izdelavo načrtov in stavbno vodstvo. Okroglo računano je prišla 1 KS na tisoč kron, kar je za takratne razmere pomenilo srednjo ceno.

Pri prevzemu centrale so ugotovili, da potrebuje konjska sila 0.94 sek/lit vode, tako da bi pri polnem izkoriščanju koncesionirane vodne množine 1.500 sek/lit lahko dosegli učinek 1.600 KS. Izguba toka na daljnovodih je znašala 3.17 %; koristna storitev motorjev pa 0.94. V obratu so bili v predilnici motorji po 350, 225, 175 in 150 KS, torej vseh pet skupaj 1.075 KS. Za polno izkoriščanje je bilo še 301 KS na razpolago. Tako so lahko računali tudi pri nizki vodi s 1.000 KS.

Dnevni obrat so spočetka slabo izkoriščali. Zato je vodstvo predilnice proučevalo možnost boljšega izkoriščanja. Problem je bil v tem, kako povečati množino vode na 2000 sek/lit, da bi oddajali nočni tok s priključkom na Završnico. Nato, da bi dosegli koncesijo in uradno odobritev za povečanje izkoriščane množine vode, takrat ni bilo misliti. Ministrstvo je spričo ugovorov strank črtalo v predilniških načrtih zbiralnike v predoru. vendar se BPT temu ni nikdar

Priprave za graditev jezu za elektrarno BPT na Lajbu

odrekla, marveč so že pri graditvi zgornjega jarka mislili na to, da bi brez nadaljnjih del mogli povečati množino vode na 3.000 lit/sek.

Oktobra 1906 se je sestal v Tržiču izvršni odbor, da pregleda bilance za leta 1902 do 1905. Na tem sestanku je prišlo do ostrih očitkov zaradi izgub in prekoračenja kreditov. Andrej Gassner je zato zahteval, da naj čimprej skličejo občni zbor. Rezultat bilanc je bil naslednji:

Leta 1902/3	dobiček	K.	521.966.11	dividenda 7 %
leta 1904	izguba	K.	299.159.90	dividenda 7 %
celotni dobiček		K.	222.806.21	
leta 1905	dobiček	K.	230.667.37	dividenda —
ostane dobiček		K.	453.473.58	dividenda 6 %

Rezervni sklad za vodno moč, ki je znašal 340.934.38 kron, so prenesli na sklad za obnovo.

Celotni uspeh štirih let je bil torej 453.473.55 kron. Pasivnost leta 1904. je povzročilo prekoračenje gradbenih kreditov. Na drugi strani pa se je z vodno napravo vrednost podjetja povečala za 1,617.470.31 zlatih kron.

Utrditev ugleda in kredita tržiške predilnice

Sodeč po zapisnikih občnih zborov se je od leta 1903 položaj Tržiča bistveno zboljšal. Komanditisti od ustanovitve niso dali Tržiču na razpolago obratnega kapitala in tudi za investicije le nezadosten napravni kapital. Zato je bil Tržič prvih 15 let vedno v dolgovih. Pri vsem tem pa je leta 1903 že toliko napredoval, da je imel 250.000 kron lastnega denarja na razpolago pri Getzner, Mutter & Co. Predilnica si je toliko opomogla, ker po sklepu komanditistov prva leta zaradi sanacije podjetja ni izplačevala nobenih dividend. V začetku našega stoletja je bila konjunktura ugodna in blago se je prodajalo po dobrih cenah. Predilnica je dosegla četrt milijona dobroimetij kljub temu, da so izdali za nakup zemljišč in nepremičnin ter vodnih pravic do leta 1903 160.000 kron, za vodne naprave pa do takrat 180.000 kron.

Tržič je zato že užival kredit pri prvih denarnih zavodih. Banca generale v Milanu mu je po svoji beneški podružnici ponujala bianco kredit. Winterthurska banka je bila pripravljena odpreti kredit 10.000 funtov in švicarski kreditni zavod je vabil predilnico, da naveže z njim poslovno zvezo in bil je pripravljen odpreti tri, pa tudi šestmesečne kredite za dobavo bombaža. Pri Getzner, Mutter & Co. odprtih 400.000 kron kredita predilnica med gradbeno dobo do leta 1903 sploh ni potrebovala. Po poročilu njenega ravnatelja Knolla je tržiško blago na Dunaju zelo slovelo, ker je bilo lepo izdelano. Tudi konkurence so zboljšale svoje proizvode, da bi mogle laže tekmovati s Tržičem. Poročilo pravi, da bi bili takrat lahko prodali trikratne količine, če bi jih bili lahko izdelali in pravočasno dobavili. Težava je

Bivši lastniki Gassner in Glanzmann s štabom sodelavcev — nemškim uradništvom in mojstri iz leta 1925

bila v tem, da niso mogli držati dobavnih rokov in so zaradi tega izgubili mnogo odjemalcev. Bilo je očividno, da je že nastopil skrajni čas, da povečajo obrat. Proti temu pa so imeli Gassnerji pomisleke, češ da bi to pomenilo zopetno zadolžitev in poslabšanje finančnega stanja.

Dolgovi so takrat znašali pri Getzner, Mutter & Co. 770.000 kron, pri švicarskem kreditnem zavodu 552.000 fr., pri Gassner & Co. 408.000 kron, pri komanditistih okrog pol milijona, tako da je celotna zadolžitev znašala 2,230.000 kron. Pogoj za Gassnerjevo posojilo je bil, da v osmih letih ne najame k. d. nobenega novega posojila in da družabniki ne dvigajo dobroimetij s svojih tekočih računov, dokler ne dosežejo 50% dolga in da se Getznerjem izplača vse nad 50.000 kron, kakor so prvotno zahtevali. Gassnerji so pri tem posojilu računali, da bodo družabniki vplačali na leto po 8% na tekoče račune 1 milijon kron tako, da bodo v osmih letih izplačali 570.000 kron posojila in bi ostalo 230.000 kron dolga. Pogoji za posojilo pa so bili, da morajo prodaje prediva in tkanin pokriti v višini celotnega konsuma. Le če bi kupili več, morajo obvestiti odbor. Za Gassnerja starejšega ta sklep ni veljal.

Za kupovanje bombaža so določili naslednje smernice: za predelavo lahko nakupijo 3—4 mesečne količine bombaža vedno tudi brez kritja. Preko tega pa naj od primera do primera dobijo soglasje odbora. Posebno je treba paziti, če bi prodali manj prediva kakor za

3—4 mesece. Če bi se položaj zaostril, je treba odboru predlagati ustrezne ukrepe in omejiti proizvodnjo.

Posojilo bratov Gassnerjev je bilo sklenjeno 1. 9. 1907. in je veljalo do 1. septembra 1915. Bilanca za leto 1906 izkazuje 185.830.32 kron dobička. Od tega so izplačali za 7 %-no dividendo 147.000 kron, nadalje tantieme in dotacije rezervnega sklada ter prenesli še 41.741 kron na obnovitveni sklad. Leta 1906. sta vstopila v družbo Andrej Gassner ml. in Leo Gassner kot nova komanditista, ker jima je oče odstopil vsakemu po en delež. To leto je bil tudi Gassnerjev sorodnik ing. Hugo Sugg, rojen v Monakovem, sprejet v službo predilnice kot tehnični obratovodja na položaju prokurista. S tem je Gassnerjeva skupina tudi v tehničnem oziru spočetka posredno, pozneje pa tudi stvarno omejila delovno področje javnega družabnika E. Glanzmanna in razširila svojo kontrolo nad podjetjem.

Tržiču so ponudili udeležbo pri predilnici v Litiji in v Ujpestu, vendar je občni zbor z leta 1907. udeležbo odklonil. Težave litijske predilnice so dokaz, da tudi ugodnejša prometna lega ne more obvarovati podjetja pred izgubami v kritičnih letih nestalnosti cen pri nakupu surovin. Tržiška predilnica je imela v Gassnerjih prednost, da so poznali vso organizacijo in tehniko mednarodne trgovine z bombažem in vse uzance bombažnih borz ter so tako lahko pregledno ocenili stanje posevkov, gibanje zalog, valovanje nakupov, tendenco borznih zaključkov in izbirali trenutek, ki se jim je zdel za nakup surovine najprikladnejši. Navzlic temu znanju in trgovski rutini pa tudi tržiška predilnica ni bila obvarovana presenečenj in iznenadnih premikov cen, ki so jo nekajkrat spravile v hude finančne zadrege.

Leta 1907. je v spisih zabeleženo, da so pričele indijske predilnice dobavljati prejo neposredno na avstrijsko področje. Tržiška predilnica je medtem zamudila ugodno priložnost za prodajo kopsnega prediva, pri katerem bi bila lahko zaslužila 200.000—250.000 kron. Tržaška tvrdka F. Glanzmann, ki je prodajala tržiške izdelke, je prišla leta 1907 v težave ter je skušala čimbolj zavleči obračun izvršene prodaje. Zaprosila je, da bi ji predilnica odobrila ugodnejše prodajne pogoje. Na vabilo tržiških Nemcev, da bi predilnica sodelovala pri vzdrževanju novoustanovljene šulferajnske nemške šole, je na predlog Giovannia Glanzmanna odbor 11. marca 1907. odobril, da bodo skozi pet let letno prispevali po 1.000 kron za šolo.

V bilanci za leto 1907. so izkazali dobiček 570.311.59 kron. Od njega so nakazali 25.000 kron obnovitvenemu skladu, 45.000 kron pa za izredne odpise, tako da je ostalo pol milijona kron za razdelitev. Izplačali so 15 % dividendo v skupnem znesku 315.000 kron. V naslednjem letu 1908. so dosegli dobiček 413.300.46 kron in so vnovič izplačali 15 %-no dividendo. Dobiček za leto 1909. je znašal 624.504.73 kron, kar je zopet omogočilo izplačilo 15 % dividende in dotacijo skladov.

Na sestanku komanditistov 4. decembra v Bludenzu je Andrej Gassner protestiral proti dodatnim izpremembam v bilanci in za-

hteval, da knjižno stanje tovarniških nepremičnin vskladijo s cenitvijo, preden izračunavajo tantieme in rezervni sklad. Uprl se je tudi temu, da bi 344.297.62 kron iz specialne rezerve za vodne naprave prenesli na obnovitveni sklad.

Za tovarniške obrate zelo pomemben je bil nakup zemljišč v Preski z bogatimi vodnimi vrelci, ki so neposredno dajali tovarni ustrezne količine primerne vode za belilnico in apreturne obrate ter barvarno. Dembergerjeva vila, v kateri se je nastanil ing. Sugg, je bila vpisana v zemljiških knjigah na H. Sugga, stvarno pa je bila last predilnice. Polovico kupnine so plačali v gotovini, ostanek pa v štirih letnih obrokih.

Revizija družbene pogodbe leta 1908

Ko je prevzel Andrej Gassner deleže dedičev Johana Gassnerja, je imel že 4 ½ deleža v svojih rokah. Spričo rastočih finančnih potreb podjetja so sklenili zvišati družbeno glavnico za 900.000 kron z novimi deleži po 1.000 kron. Nove deleže so prevzeli Andrej Gassner dva, Ferdinand enega in bratje Gassner dva. Namesto vplačila 100.000 kron v gotovini je Andrej Gassner odprl firmi brezobrestni kredit pri svojem podjetju v znesku 100.000 kron, pozneje pa 10.000 funtov na trimesečno odpoved.

Z ozirom na te spremembe ter na vstop številnih dedičev po umrlih komanditistih, ki so vpisane deleže razdelili med seboj, je zahteval Ferdinand Gassner novo družbeno pogodbo, s katero bi število družbenih deležev povečali na 24. Razmerje družabnikov naj bi ostalo nespremenjeno. Ker pa se je Getzner odpovedal enemu deležu, Andrej Gassner pa zadovoljil s sedmimi deleži, so določili, da bo imela družba 21 deležev. Glanzmannu, ki ni mogel plačati razlike, so dovolili, da jo odplača v obrokih z dividendo, ki mu bo v naslednjih letih pripadala. Od prvotnih ustanoviteljev komanditne družbe so bili medtem umrli Josip Getzner, Andrej Gassner, Franc Glanzmann, Josef Tschawoll, Andrej Mutter in Johan Gassner. Tschawollove deleže je odkupil Andrej Gassner starejši, delež Andreja Mutterja pa Glanzmann in Gassner, vsak polovico. Na novo sta vstopila kot družabnika A. Gassner mlajši in Leo Gassner. Tako je ostalo devet družabnikov, ki so sklenili družbeno pogodbo podaljšati.

Ker je bila medtem vpeljana v Avstriji kronska veljava in se je bila zaradi posojil tudi vsota udeležbe družabnikov izpremenila, so družbeni in napravni kapital določili na 2,100.000 kron. Od tega sta imela oba javna družabnika Edmund Glanzmann 200.000, Andrej Gassner st. pa 500.000 kron. Šest komanditistov je imelo vloge po 100.000 kron, medtem ko je imel Ferdinand Gassner, ki je bil pri snovanju podjetja centralna in odločilna oseba, delež 300.000 kron. Tvrdka Francesco Glanzmann je bila udeležena z 250.000 kronami s pravico do vplačila še nadaljnjih 250.000 kron v letnih obrokih po 25.000 kron.

Tako je imela Glanzmannova skupina v celoti tretjinsko, Gassnerjeva pa dvetretjinsko udeležbo. Javna družabnika sta imela v odboru družbe samo posvetovalni glas. Odbor je štel 3 člane, od katerih je bil eden iz tržaške, eden pa iz predarlske skupine družabnikov. Voljeni so bili na dobo treh let. Določbe prvotne pogodbe so v načelu obdržali, le v posameznih točkah nekoliko jasneje precizirali. Na občnem zboru je udeležba 100.000 kron dajala pravico do enega glasu. Za sklepčnost je bila potrebna navzočnost 5 družabnikov s 15 glasovi.

Akcije predilnice za zgraditev tržiške železnice

Akcije za zgraditev tržiške železnice so trajale nad 20 let. Nekaj časa v okviru druge zveze s Trstom, ki naj bi tekla skozi Ljubeljski predor in vezala Tržič na eni strani s Celovcem, na drugi strani pa čez Škofjo Loko, Poljansko dolino in Hrušico s Trstom. Del akcij pa so osredotočili na to, da bi Tržič dobil čimkrajšo železniško zvezo na gorenjsko progo, bodisi na Kranj ali na Podnart, oz. na Lesce. Tržiška predilnica se je že januarja 1886, ko so tovarno komaj gradili, pridružila akcijam, ki jih je bil sprožil baron Schwegel v Deželnem zboru. Ker apel na Deželni zbor ni imel uspeha, so tržiške industrije skušale urediti vsaj vprašanje tovornega prometa za svoje obrate. Na pobudo ravnatelja KID Karla Luckmanna je izdelala gradbena tvrdka Stern & Haferl načrt normalnotirne železniške zveze, ki naj bi služila prvenstveno za tovorni promet in kjer bi bil osebni promet dopusten le izjemoma in v omejenem obsegu.

Predilniško naselje Preska — Osem dvojčnikov iz leta 1920/25

Ta zveza bi se odcepila od kranjskega kolodvora do Naklega, odtod pa s souporabo ceste nadaljevala do Tržiča. Stroški so bili predvideni na 500.000 gold., od katerih naj bi za 200.000 izdali osnovne, za 300.000 pa prioritetne delnice. Prioritetne delnice je bila pripravljena prevzeti Länderbanka, medtem ko bi osnovne delnice odkupili dežela in neposredni interesenti ob nameravani progi. Deželni zbor je nato na svoji seji 20. oktobra 1888 sklenil prevzeti za 50.000 gold. osnovnih delnic, toda za ostalih 150.000 gold. ni bilo mogoče dobiti podpisnikov. Predilnica je za prevoz blaga z vprego l. 1888. plačala 2.700 gold. Zato je sklenila, da bi kot glavni interesent vpisala za 15—20.000 gold. osnovnih delnic. Propagandni odbor, ki je skušal pospešiti pričetek graditve, se je trudil, da bi pridobil še ostale interesente za vpis potrebnega kapitala, pa ni mogel zbrati zahtevanega denarja. Zato se je ponovno obrnil na predilnico, da bi povečala svoj delež. Andrej Gassner se je skupno s Simonom Riegerjem odpeljal 10. oktobra 1893 v Bludenz, da bi namesto odobrenih 20.000 gold. dovolili vpisati za železnico 40.000 gold. Toda vse njegovo prizadevanje je bilo zaman. Predlog za povišanje so odklonili. Zanj je glasovalo pet, proti pa šest družabnikov. Za predlog so glasovali vsi trije Glanzmanni in Andrej Gassner, drugi pa so bili proti.

V Tržiču samem je občina pričela agitirati proti temu načrtu, češ da z njim ne rešujejo problema. Načrt je zato propadel. Pozneje je 28. julija 1890 sprožil zadevo železniške zveze ponovno koroški deželni odbor, ki je sklical sestanek zastopnikov trgovskih zbornic in deželnih odborov iz Avstrije, Kranjske in Koroške s pritegnitvijo čeških zbornic in tržaške zbornice. Na sestanku so sklenili, da je graditev neodvisne najkrajše železniške zveze Trsta s severnim zaledjem nujna in neodložljiva ter, da bi kot taka zveza najbolje ustrezala železnica iz Divače preko Loke in Karavank do Roža in dalje v Celovec.

Sklep je zalegel toliko, da je vlada res odobrila trasiranje in študije. Leti 1891 in 1892 sta minili v proučevanju načrtov. P ozaključku študij je javnost zvedela, da namerava vlada s sodelovanjem interesentov in obeh dežel zgraditi najprej kot lokalni železnici progo od Celovca do Podljubelja in od Kranja do Tržiča.

V Tržiču so leta 1893 ustanovili akcijski odbor, katerega najagilnejši člani so bili industrijec Andrej Gassner, baron Born in ravnatelj šentanskega rudnika Simon Rieger. Odbor se je povezal s koroškimi in industrijskimi krogi ter priredil na Koroškem številna propagandna predavanja, da pridobi zagovornike načrta ljubeljske železnice. Tudi v Ljubljani so ustanovili konzorcij za drugo železniško zvezo s Trstom, ki naj bi šla čez Tržič in skozi Ljubelj. V ta konzorcij so vstopili v imenu Deželnega odbora svetnik Ivan Murnik in dr. Schafar, tržiški župan Globočnik, predstavnik Kranjske hranilnice dr. Zupan, Andrej Gassner, C. B. Mally, veleposestnik Born in še šest tržiških industrijalcev. Konzorcij je izvolil barona Schwegla za predsednika in pritegnil k sodelovanju državnega poslanca prof. F. Šukljeta.

Naloga konzorcija je bila, da zbere prispevke interesentov in zaprosi za podelitev koncesije. Dne 30. oktobra 1893 je bila revizija trase, pri kateri so interesenti prijavili komisiji svoje želje glede namestitve postaj in postajališč. Vsi so upali, da bodo leta 1894. že lahko pričeli graditi progo. Medtem je zaradi izpremembe vlade padel tudi načrt prejšnje vlade za gradbo lokalnih železnic z obeh strani Karavank. Spomladi 1894 so se obrnili interesenti na grofa Hohenwarta, da bi sprejela vlada tržiško lokalko v program gradb, ki ga je nameravala predložiti parlamentu, vendar brez uspeha. Vlada je v železniškem odboru izjavila, da je zadeva povezana z vprašanjem druge železniške zveze s Trstom in da se ne more o tržiški lokalki prej odločati, dokler ne pade glavna odločitev.

Nato je v zimskem zasedanju 1894—1895 kranjski Deželni zbor sprejel zakon o pospeševanju lokalnih železnic. To je dalo Tržičanom novo upanje, da bodo končno vendarle dosegli zaželeno progo na podlagi državnega zakona o lokalnih železnicah. Toda tudi ta račun so prekrižali nepredvideni dogodki. Katastrofalni potres, ki je o veliki noči 1895 porušil skoro polovico Ljubljane, je povzročil, da je bilo treba vsa sredstva skozi dolga leta dajati za obnovo Ljubljane in je bilo zaradi tega izključeno pospeševanje lokalnih železnic v finančnem oziru. Ljubljana je pač dosegla kot neznatno nadomestilo za potresne škode koncesijo za vrhniško železnico in potrebno podporo, tržiška proga pa je zopet izpadla iz programa.

Slednjič je konzorcij 26. marca 1896 ponovno poslal železniškemu ministrstvu spomenico, v kateri je predočil historijat prizadevanj za tržiško železnico in prosil, da bi jo sprejeli v vladni program železniških gradb, oziroma odobrili državno podporo kakor za vrhniško. Deputacijo, v kateri je bil Andrej Gassner sta sprejela železniški in finančni minister ter priznala pomen Tržiča kot industrijskega kraja. Izjavila sta, da bodeta akcijo za nujnost železniške zveze podpirala. Gradbeni stroški so bili predvideni vštevši vozni park in vse druge izdatke na 1,300.000 gold., ali 86.700 gold. na kilometer. Tudi trgovska zbornica je razpravljala o zadevi na seji dne 24. aprila 1896 in je na predlog Andreja Gassnerja podprla prošnjo konzorcija.

Žal tudi ta akcija konzorcija ni dosegla uspeha. Vprašanje tržiške železnice so komplicirali zaradi novih načrtov prehodov skozi Karavanke in Julijske alpe.

V naslednjem letu 1898 so pod vplivom predilnice industrijska podjetja iz Tržiča vložila na deželni zbor prošnjo, naj vključijo Tržič v železniške zveze. V njej so vztrajali na tem, da bi se gradil karavanški predor na Ljubelju. Mestna občina Radovljica pa se je zavzela za graditev proge Lesce—Tržič ter prosila, da se vključi Radovljica v to progo, poudarjajoč, da so bili pri graditvi gorenjske proge prikrajšani, ker Radovljica ni dobila tovorne postaje in mora tako vse pošiljke voziti v Lesce. V svoji prošnji so Radovljičani vztrajali na tem, da se gradi ljubeljski predor. Vloga tržiške industrije pa je

Stari Kolpern (skladišče za oglje) ob sotočju Mošenika in Bistrice, porušen leta 1958

poudarila, da je od železniške zveze odvisen obstoj industrije, in prosila, če je že zbrana za zvezo s Trstom bohinjska proga, naj bi vsaj podaljšek proti severu speljali čez Ljubelj na Celovec.

Leto kasneje je vložil na pobudo mestne občine v Kranju poslanec Ivan Šubic spomenico o železniških zadevah, o katerih je razpravljal deželni zbor 21. aprila 1899. Nato je železniško ministrstvo dne 17. februarja 1899 pod št. 3761 odredilo, da se sestane komisija, ki naj reši vprašanje ali naj se projektirana tržiška železnica priključi na glavno progo v Kranju, ali na postajo Podnart-Kropa. Komisija je bila sklicana za 27. april 1899.

Navzoči zastopniki Kranja, Tržiča, Križ in drugih občin so se izrekli za Kranj. Okrajni glavar dr. Mihael Gstettenhofer, predstavniki predilnice, ilirske rudarske združbe in tržiške veleposesti pa so se izrekli za to, da se izpelje železnica v prvi vrsti v smeri bohinjske proge. Član deželnega odbora Ivan Murnik, predsednik trgovske zbornice Ivan Perdan in predstavniki Kranjske hranilnice ter konzorcija so se izjavili za Kranj.

Predstavniki železniškega ministrstva so šele potem povedali članom komisije, da zveza s postajo Lesce ne pride več v poštev. Tako je postalo jasno, da je tudi načrt ljubeljske železnice dokončno pokopan in da se akcija lahko nadaljuje le še za krajevno zvezo. Nato se je vsa komisija izrekla za priključno postajo v Kranju. Obenem je bila na tej komisiji določena tudi lega postaje v Tržiču.

Leta 1901 je baron Schwegel vložil nujen predlog, ki ga je podpisalo 34 poslancev, za železniško zvezo med Tržičem in gorenjsko progo. Konzorciju se je slednjič posrečilo, da je bil 15. julija 1903, št. 152 drž. zak. z dne 15. julija 1903, kos. LXXIV sprejet zakon, ki je pooblaščal vlado, da sme prevzeti jamstvo za 4% obrestovanje in odplačilo posojila 1,750.000 kron s pogojem, da dežela in interesenti prispevajo 320.000 kron. Zbiranje prispevkov interesentov je šlo zelo počasi in je uresničitev proge zavleklo za nadaljnja tri leta. Spomladi 1906 so nato zaprosili dr. Karl Born, Andrej Gassner in tržiški župan Karl Mally za koncesijo, ki jim je bila 22. avgusta 1906 podeljena pod št. 176, drž. zak. št. LXXXIII. Gradbeni rok je bil določen na dve leti.

Komisijski pregled terena lokalke je bil 4. julija 1904. Na začetku in ob koncu proge je bilo podanih več izjav, na podlagi katerih so izpopolnili in prilagodili gradbene načrte. Nato je deželna vlada odredila še politični obhod, ki je bil dne 26. in 27. julija 1905. Za gradbo dovoznih cest je dežela prispevala tretjino stroškov.

Predilnica je bila pri tem najbolj v strahu zaradi graditve kolodvorske ceste, da ne bi poškodovali izvirke vode v Preski. Zato je podala posebno izjavo, da morajo pri graditvi dovozne ceste upoštevati njene koristi na teh vrelcih, če bi bili poškodovani. Dejansko je izvir med graditvijo usahnil, pa se je pozneje zopet obnovil.

Pri graditvi tržiške železnice je bilo zaposlenih nad 200 delavcev, ki so napravili 100.000 kubikov zemeljskih in 10.260 kubikov zidarskih del. Gradbeni tvrdki Chirici & Picha iz Aspanga je predilnica odstopila za položitev železniških tirov potreben svet proti odškodnini 2161 kron. Dne 8. julija 1908 se je končno začel železniški promet. Obratovodstvo lokalke so prevzele proti povračilu stroškov državne železnice.

Tovorni promet predilnice je v prvih letih po otvoritvi železnice znašal v desettonskih tovorih v letih:

	Leta 1908	1909	1910
odposlanih 10 t vagonov	509.65	511.26	372.91
prispelih 10 t vagonov	216.56	199.30	172.05
skupaj	726.21	710.56	544.96

Tovornine je plačala predilnica v teh letih:

Leta 1908	1909	1910
66.589.98 kron	63.723.53 kron	61.327.77 kron

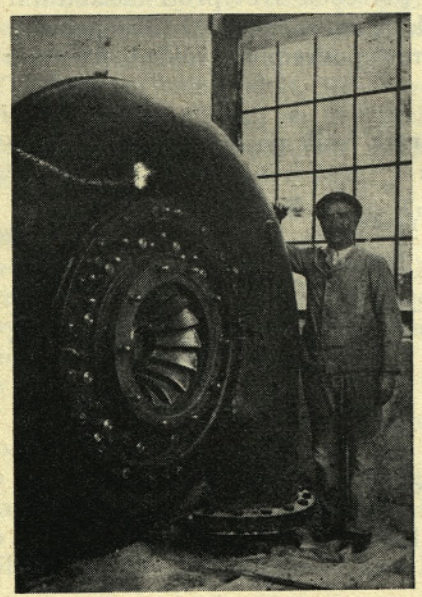
Predilnica je za vpisani kapital dobila mesto v upravi lokalne železnice in prosto vozovnico.

Delovni red v tovarni iz leta 1899

Glanzmann in Gassner sta 16. marca 1899 v smislu določb obrtnega zakona sestavila delovni red za predilnico, ki ga je okrajno glavarstvo v Kranju potrdilo 26. marca 1899 pod št. 4634. Red je obsegal 19 členov, razdeljenih na 14 poglavij. V prvem poglavju je predpisoval običajne pogoje za sprejem na delo. Vsak delavec je moral imeti pred dokončnim sprejemom na delo v tovarni predpisano delovno knjižico, ki jo je hranila med njegovim službovanjem tovarniška direkcija. Delavce je nastavljala direkcija s tem, da jih je vpisala v seznam zaposlenih. Otrok pod 14 letom (po delovnem redu) ni sprejemala. Za žene in mladoletne delavke je predpisoval delovni red podrobno, kje jih smejo zaposliti, enako tudi za mladoletne delavce, ki še niso izpolnili 16. leta. Nato je našteval, katero osebje sodi med tovarniške delavce.

Delovni čas v tovarni je znašal po § 96 a obrtnega zakona 11 ur, in sicer od 6 zjutraj do 12, nato od ene do šestih zvečer. Opoldanski odmor je trajal eno uro. Obrat je medtem počival in so vsi delavci morali v tem času zapustiti delovne prostore. Zajtrkovati in južinati pri strojih so smeli delavci le tam, kjer se obratuje brez prekinitve Drugi delavci pa so imeli med osmo in pol deveto uro polurni odmor za zajtrk. Ob nedeljah in praznikih je delo počivalo. Izjemoma so opravljali v teh dneh čistilna dela in popravila, ki jih ob delavnikih brez motnje obrata niso mogli opraviti.

Nedeljski počitek je moral trajati 24 ur in se je pričel v nedeljo ob šestih zjutraj. Izjemoma je bilo po ministerialni naredbi z dne

Turbina za centralo I pri Sv. Ani. Na desni Ogris Boštjan

24. aprila 1895 dovoljeno opraviti nujna dela v belilnici največ dve uri do devetih zjutraj ter v barvarni, pri električnih napravah, in v kotlarni; dalje čistilna in vzdrževalna dela, straženje tovarne in neodložljiva dela v primeru sile in iz varnostnih ozirov. Ob nedeljah zaposleno delavstvo je imelo za to ob dveh delavnikih po šesturni odmor, sicer pa so o nedeljski zaposlitvi vodili posebno evidenco.

V primeru nujne sile je podjetje lahko prijavilo podaljšanje delovnega časa, toda za največ tri dni v enem mesecu. Podaljšanje je smelo trajati največ tri ure čez 11-urni delovni čas. Čezurno delo so morali javno razglasiti in so ga lahko odredili le z oblastnim dovoljenjem. Nadurno delo je bilo posebej plačano, toda delavci so ga bili dolžni opraviti. Tudi skrajšanje delovnega časa so morali delavstvu vnaprej naznaniti. Pričetek in konec delovnega časa je naznanjala sirena. Če delavec ni prišel na delo ali če je predčasno zapustil delovno mesto brez predhodnega dovoljenja ali zadostnega opravičila, so ga kaznovali. Stroje in orodje, ki je bilo dodeljeno delavstvu, je moral vsakdo čuvati in je bil zanje odgovoren. Če ga je izgubil, je moral poravnati stroške nove nabave.

Po členu 8. so se morali delavci strogo izogibati prepirov in pretepov ter se dostojno obnašati. Posebej je bilo prepovedano kaditi v tovarniških prostorih in na dvorišču ter prinašati vžigalnike in vžigalice ali žganje s seboj na delo, puščati čistilne krpe na tleh, uvajati tujce, ostajati v tovarni ali v vratarjevi loži, na dvorišču ali v kotlarni izven delovnega časa, odpirati okna brez dovoljenja, postajati pri njih in se pogovarjati skozi okna, popisovati stene, ponesnažiti poslopja in puščati odpadke na dvoriščih, samovoljno izpreminjati naprave pri strojih, odnašati predmete, ki pripadajo tovarni ali pa jih odmetavati. Vsak delavec, ki bi zvedel za poneverbo ali krajo, je bil dolžan, da to proti primerni nagradi javi ravnateljstvu.

Delavske mezde so izplačevali vsakih 14 dni ob sobotah. Pri izplačilu so odtegnili predujme, globe in stanarino. Reklamacije so bile dopustne samo še naslednji dan. Pri rednem izstopu so delavcu takoj izplačali zaslužek. Pazniki in mojstri so morali skrbeti za to, da so se delavci ravnali po predpisih delovnega reda ter da so poverjena dela pravilno opravljali. Imeli so pravico kršilce grajati ter jih kaznovati z denarno globo. V ponovnem primeru so jih morali prijaviti ravnateljstvu. Utemeljene pritožbe delavcev so morali prijaviti glavnemu mojstru, v posebnih primerih pa tovarniški direkciji, da je odredila preiskavo in skrbela za odpomoč. Proti nezgodam so bili obvezno vsi delavci in uradniki zavarovani pri nezgodni zavarovalnici v Trstu. V tovarni je bila pomožna priročna lekarna.

Delavce, ki so sami zakrivili slabo delo, so kaznovali v sorazmerju s povzročeno škodo. Kazni so bile navadno denarne globe in niso smele v eni plačilni periodi znašati več, kot je bil dnevni zaslužek delavca. V ponovnem primeru in pri hujših kršitvah si je tovarniško ravnateljstvo pridržalo pravico do takojšnjega odpusta. Globe so vplačevali v obratno bolniško blagajno.

Za odpoved je veljal 14-dnevni odpovedni rok. Odpovedali so le na dan izplačila ali prvi naslednji dan. Pred potekom odpovednega roka delavec ni imel pravice izstopiti brez dovoljenja direkcije, tudi če bi se odrekel svojemu zaslužku. Tovarna si je pridržala pravico, da ga lahko po čl. 85 obrtnega zakona po oblasti pozove, da se vrne na delo. Za prekinitev dela, ki bi nastalo zaradi poškodb na pogonskih in vodnih napravah ter zaradi pomanjkanja vode, ni plačala tovarna nobene odškodnine, vendar je koncedirala v delovnem redu, da bo skušala tudi v teh primerih delavce kolikor mogoče zaposliti ali pa jim omogočiti, da bi zamujeni čas v smislu določb obrtnega zakona nadomestili z nadurami.

Brez odpovedi so smeli delavca po par. 82 obrtnega zakona odpustiti, če je bil nesposoben za tisto delo, ki mu je bilo dodeljeno, če se je vdal pijančevanju in so ga brez uspeha posvarili, če je predložil pri vstopu lažne tistine, če je zakrivil tatvino, poneverbo ali drugačno kaznivo dejanje in s tem izgubil zaupanje podjetnika, če je izdal poslovne in obratne skrivnosti ali pa se je brez dovoljenja podjetja ukvarjal s postranskim poslom, ki ni bil združljiv s tovarniškim delom, nadalje, če je neopravičeno zapustil delo, zanemarjal dolžnosti in če je skušal sodelavce ali sostanovalce zapeljati k nepokorščini, k uporu proti podjetniku in nemoralnemu življenju. Slednjič so ga lahko odpustili zaradi hude razžalitve časti, telesne poškodbe ali nevarne grožnje proti podjetniku, sostanovalcem ali sodelavcem, če je dobil nalezljivo bolezen ali postal po lastni krivdi dela nezmožen in je to stanje trajalo nad štiri tedne, oziroma če je bil nad 14 dni zaprt.

Delavec pa je na drugi strani brez odpovedi in poteka odpovednega roka zapustil delo, če ga ni zmogel brez vidne škode za svoje zdravje, če je podjetnik dejansko trpinčil ali grobo žalil njega in njegove svojce, če mu je neopravičeno zadrževal dogovorjene prejemke in kršil pogodbene določbe, če ga je skušal zapeljati k nemoralnim in protizakonitim dejanjem in če podjetnik ni mogel ali pa se je upiral, da bi mu izplačal zaslužek.

Vsak delavec se je pri sprejemu zavezal, da se bo ravnal po tovarniškem redu. Sestavni del delovnega reda so bili tudi vsi obratno policijski predpisi za zaščito delavcev, ki jih je izdalo tovarniško vodstvo.

Delovni red je ostal vso dobo avstrijskega režima in tudi po vojni do novega obrtnega zakona v veljavi z edino izpremembo, da je bil po letu 1918 vpeljan osemurni delovni čas kot največja pridobitev delavskih bojev pred in med prvo svetovno vojno.

V dobi gospodarske krize so izplačevanje mezd preložili od sobote na petek. Sredi aprila 1936 pa je razglasilo vodstvo tovarne, da bo namesto dotedanjega plačilnega načina, 26 izplačilnih dob na leto,

---

Tovarniški delovni red BPT z dne 14. marca 1899 ko je še veljal dvanajsturni dnevni delovni čas

Fabriks-Ordnung

in der Baumwoll-Spinnerei und Weberei Neumarktl

in Neumarktl, Krain.

I. Aufnahme.

1.) Jeder Fabriksarbeiter, ohne Unterschied des Alters und der Geschlechtes, hat sich vor der definitiven Aufnahme in die Fabrik mit dem gesetzlich vorgeschriebenen Arbeitsbuche zu versehen, welches beim Eintritt in die Arbeit von der Fabriksdirection gegen Ausstellung eines Scheines zu Aufbewahrung genommen wird.

2.) Die Ausstellung eines Fabriksarbeiters geschieht durch die Fabriksdirection mittelst Eintragung seines Namens in das Arbeiterverzeichniss der Fabrik.

Kinder unter 14 Jahren werden zu regelmässiger persönlicher Beschäftigung in der Fabrik nicht angestellt. (§ 96 b der Gewerbe-Ordnung).

3.) Unter die Fabriksarbeiter werden gezählt, das gesammte Personal der Putzerei, Cardirei, Spinnerei, Haspelei, Zwirnerei, Packerei, Bremer der Spulerei, Zettlerei, Schlichterei und Weberei sowie der Bleiche und Färberei, dann die Heizer, Schlosser, Schlosser, Tischler und Zeichner.

Jugendliche Hilfsarbeiter, das sind solche, welche das 16. Lebensjahr noch nicht vollendet haben, und Frauenspersonen werden nur zu leichterer, ihren physischen Kräften entsprechenden Arbeiten verwendet, und zwar:

Die Frauen und jugendlichen Hilfsarbeiterinnen bei den Arbeiten (als Tagarbeiter), Candren, Strecken, Flyern und Haspelmaschi, dann in der Haspelei, Zwirnerei, Packerei, ferner als Spulerinnen, Zettlerinnen, Einnehmerinnen und Weberinnen sowie bei der Anarbeitung der heligen Tücher;

die jugendlichen Hilfsarbeiter bei den Candren, zum Spulenumsetzen, beim Einlegen, Verpacken und hauptsächlich als Aufstecker und Anderes.

II. Verwendung der Hilfsarbeiter.

4.) Sämmtliche Arbeiter sind den von der Fabriksdirection aufgestellten Obervorsteern und Anderen Achtung schuldig und haben die ihnen von denselben zugetheilte Arbeit pünktlich und genau auszuführen.

III. Arbeitszeit.

5.) Die tägliche Arbeitszeit beträgt, entsprechend dem § 96 g der Gewerbe-Ordnung, 11 Stunden, und zwar von 6 Uhr früh bis 12 Uhr mittags und von 1 Uhr nachmittags bis 6 Uhr abends.

Von 12 bis 1 Uhr ist Mittagszeit. Während der Mittagszeit und der Nacht müssen daher, und haben die Arbeiter sämmtliche Arbeitsräume zu verlassen.

Die Frühstück- und die Nachmittagspause sind nur den an den Maschinen beschäftigten Arbeitern ohne Unterbrechung oder Verminderung der Arbeit einzuhalten, dies dürfen ist in der Früh von 8 bis halb 9 Uhr und halb 4 Uhr Nachmittag angeordnet.

An Sonn- und Feiertagen ruht die Arbeit, und werden nur ausnahmsweise solche Werks- und Nachkunstoperationen und Reinigungen vorgenommen, welche in Werktagen ohne Störung des Betriebes nicht gemacht werden können.

Diese Ausnahmsfälle sind laut Genehmigung vom 6. September 1893, Z. 11.622, in nachstehender Weise gezogen:

Die Sonntagsruhe hat laut gesetzlicher Bestimmung an allgemeinen spätestens um 6 Uhr morgens eines jeden Sonntages zu beginnen und mindestens 24 Stunden zu dauern.

Insbesonders von dieser Bestimmung sind laut Ministerial-Verordnung vom 24. April 1895 in folgenden Fällen gestattet:

a) **in der Bleicherei** für das Abkochen, Abziehen und Waschen durch höchstens zwei Stunden bis 9 Uhr morgens.

b) **in der Färberei:**

1.) in der Schwarzfärberei für die Beschickung der Oxydationskammern und

2.) in der Indigofärberei für das Umrühren des Inhaltes der Anstpickpen;

c) **bei der elektrischen Anlage** für die Beschickung und Bedienung der Dynamomaschinen und Hilfsmotore und für die Pflege der Accumulatoren.

d) **bei der Kesselheizung** mit der für die Sodierung unumgänglich nöthigen Personen; die Stunden der Dampfkessel vor Beginn des wöchtigen Betriebes zu ebenfalls gestattet.

Ferner sind an Sonntagen folgende Arbeiten gestattet:

e) **die Säuberungs- und Instandhaltungsarbeiten** an Gasentwicklern und Verschiedenen, die ohne Störung des Betriebes oder Gefahr für die Arbeiter nicht vorgenommen werden können;

f) **die Bewachung der Fabrik** bei Tag und bei Nacht;

g) **das aufnehmen der Inventur** einmal im Jahre.

h) **unaufschiebbare Arbeiten** in Nothfällen oder wenn von Behörden-Inspectionen gefordert.

Wenn die Arbeiter zu *c, d, e, f* und *h* Singer als den Sonntag dauern, so ist den betreffenden Arbeitern eine 24-stündige Ruhezeit an darauf folgenden Werktage oder an einem Werktage, oder je einer sechsstündige Ruhezeit an zwei Tagen der Woche zu gewähren.

Stellen durch die Arbeiten zu *d, f* und *h* die Arbeiter am Beginn der Vormittagsgottesdienstzeit gehindert sind, so ist den betreffenden eine sechsstündige Sonntags an und Zeit frei zu lassen, dann sie diesen gottesdienst besuchen können.

Für die Arbeiten, wie *a, c, f, g* und *h* bezeichnet, sind ein Vorarbeiter angelegt, in welchen für jeden einzelnen Sonntag die Namen der beschäftigten Arbeiter, der Art und der Dauer der Beschäftigung und die Art der vorgenommenen Arbeit eingetragen werden.

In Falle ausgenahmer Nothwendigkeit kann eine Verlängerung der Arbeitszeit während längstens dreier Tage an einem Monate gegen Anmeldung bei der Gewerbebehörde erster Instanz erfolgen.

Diese Arbeitszeit-Verlängerung darf per Tag jedoch höchstens drei über elf Stunden betragen.

Neumarktl am 16. März 1899.

Z. 6683

Vidi:

K. k. Bezirkshauptmannschaft Krainburg am 20. März 1899.

Dr. Gutenthaler m. p.

Sonstige Ueberstunden über die obligatorige Arbeitszeit werden nur mit behördlicher Bewilligung angeordnet und wird diese durch ämtlichen Anschlag bekanntgemacht. Die Arbeiter sind verpflichtet, die angeordneten Ueberstunden zu leisten. Die Ueberstunden werden besonders entlohnt. Im Falle die Arbeitszeit wegen Verunsicherung der Arbeit verkürzt werden muss, wird den den Arbeitern unter Aufrechthaltung der Kündigungsfrist früher bekanntgegeben.

IV. Anfang und Schluss der Arbeitszeit.

6.) Der Anfangs- und der Schluss der Arbeitszeit wird durch ein Zeichen mittelst Dampfpfeife oder Glocke bekanntgegeben, worauf jeder Arbeiter verpflichtet, die Arbeitszeit pünktlich einzuhalten. Im Wegbleiben von einzelnen oder das vorzeitige Verlassen der Arbeit ist ohne rechtfertigende Entschuldigungsgründe, welche glaubhaften Erfolgen nicht gestattet und wird nach den Bestimmungen des § 74 dieser Arbeitsordnung bestraft.

V. Instandhaltung der Maschinen und Werkzeuge.

7.) Jeder Arbeiter ist verpflichtet, die ihm anvertrauten Maschinen und Werkzeuge rein und in gutem Zustande zu erhalten. Defecte ist für die Gegenstände, welche er zum Gebrauch erhält, verantwortlich; sowie er dieselben verloren oder unbrauchbargemacht werden, so hat er die Kosten für deren neue Anschaffung zu tragen.

VI. Verhaltungsregeln.

8.) Sämmtliche Arbeiter haben sich ernst, anständig und ordentlichen Betragen zu befleissen. Zänkereien und Excessen untereinander strengstens zu vermeiden.

Betreffen ist insbesonders noch untersagt:

a) im Fabrikshof und in den Fabriksräumen zu rauchen, Streichhölzer, Feuerzeuge oder Feuer, wenn es dieselben mitzubringen.

b) Feuerwaren zu irgend welchem anderen Zweck als zu Feuerungszwecken zu gebrauchen oder Wasser dazu zu nehmen;

c) schmutzige oder, feuchte Putzlappen in den Arbeitsräumen liegen zu lassen, dieselben müssen sofortnach dem Gebrauche der Maschinen entfernt und an den dazu bestimmten Orte aufbewahrt werden;

d) Fremde einzuführen;

e) sich ausser der Arbeitszeit in der Fabrik oder während derselben in der Portierloge, im Hofe oder im Kanzleiraume, sowie ungebührend lange Zeit in den Aborten aufzuhalten;

f) die Fenster ohne Erlaubnis aufzumachen, zu drosseln zu stehen oder beschmutzen zu u. s. w.

g) an die Wände zu schreiben und die Gebäude und Abtritte zu verunreinigen, Abfälle in dieselben zu werfen;

h) an den Maschinen oder Leitungen der elektrischen Beleuchtung ohne an der Draupfleitung anbringen etwas zu ändern oder zu machen, Gegenstände auf Abfälle jeder Art, die zur Fabrik gehören, unbefugterweise zu verschleppen, oder dieselben ins Wasser oder in die Abtritte zu werfen.

9.) Verunreinigungen und Entwendungen muss jeder Arbeiter, der davon Kenntnis bekommt, der Direction anzeigen, welche dann mit Verschwiegung seines Namens eine verhältnismässige Belohnung zugesichert wird.

VII. Auszahlung.

10.) Die Arbeitslöhne werden alle vierzehn Tage am Samstag, und wenn dieser ein Feiertag ist, am vorhergehenden Arbeitstage nach Abzug von Vorschüssen, Quartier- und Strafgeldern etc. bar ausbezahlt. Allfällige Reclamationen diesbezüglich müssen längstens am nächstfolgenden Arbeitstage mit Vorlage des Zahlkassazettels gemacht werden. Später Abmeldung der Verdienste bei Zahlung sind Reclamationen und Nachbezüge der Lohnbüros wird der Schluss einer Zahlperiode, je nach Ferner acht bis vierzehn Tage vor der Auszahlung selbst bekanntgegeben. Beim entlassungsweisen Austritte wird jedoch den Arbeiter sein ganzer Verdienst sofort abgelohnt.

VIII. Befugnisse des Aufsichtspersonales.

11.) Die Obmeister und die Aufseher haben darauf zu sehen, dass die vorschriftsmässigen Arbeiten richtig ausgeführt und die Bestimmungen dieser Arbeitsordnung punktlich eingehalten werden. Sie haben das Recht, Unordentlichkeit und Unfleiss mit Strafen zu belegen, Gehilfenlosen zu verhängen und der Direction lezterlich einfachen Bericht über die Ursachen Anlässe zu erstatten.

Dasselbe Recht haben auch der Hilfsarbeiter und in seiner Linie dem Obermeister und in besonderen Falle der Fabriksdirection zur Unterstützung und Abhilfe einzuberufen.

IX. Behandlung der Erkrankten und Verunglückten.

12.) Zur Unterstützung erkrankter oder verunglückter Hilfsarbeiter besteht eine eigene Fabrikskrankencasse.

Sämmtliche versicherungspflichtige Beamte und Arbeiter sind bei der Unfallversicherungsanstalt für Triest, der Küstenland, Krain und Dalmatien in Triest versichert.

Die betreffenden Obermeister, welche über eine complet eingerichtete Hilfsapotheke verfügen, haben bei einem Unfalle einen Nothverband zu legen. Der Verband unterlegen, überhaupt den Verletzten zu warten, bis die ärztliche Hilfe erscheint.

X. Strafen.

13.) Diejenigen Arbeiter, welche durch eigenes Verschulden schlechte Arbeit liefern, werden im Verhältnis der Arbeiter bestraft, wenn jene Arbeiter den Schaden zu ersetzen haben, das sie ein Mutheilen oder Einzelnen der Fabriksunternehmung erfolgen.

14.) Uebertretungen der Bestimmungen dieser Arbeitsordnung werden in der Regel mit Geldstrafen bestraft, welche jedoch in einer Zahlperiode die Höhe des Verdienstes einer Tagesarbeiter des betreffenden Arbeiters nicht übersteigen dürfen. In Wiederholungsfällen oder schweren Uebertretungen behält sich die Fabriksdirection aber auch sofortige Entlassung vor.

Die sich aus den Strafzumessungen ergebenden Geldbeträge werden der Betriebskrankencasse zugewendet.

XI. Kündigung.

15.) Die wechselseitige Lösung des Arbeitsverhältnisses erfolgt gegenseitig mit Einhaltung einer Kündigungsfrist von vierzehn Tagen; es kann jedoch die Aufkündigung, die auf der Kanzlei zu machen ist, nur am Zahltage oder am ersten Arbeitstage nach dem Zahltage geschehen.

Der Austritt aus Entlassen bei den Fabriksunternehmung bewirkt, der Arbeiter nicht vor Ablauf der Kündigungsfrist ohne die Einwilligung der Fabriksdirection austreten. — Laut § 80 der Gewerbe-Ordnung kann er in diesem Falle durch die Gerichte zur Einhaltung der Frist verhalten werden. Durch das Austreten des Arbeiters oder durch den Tod des Hilfsarbeiters erlischt das Arbeitsverhältnis von selbst.

Für eine Unterbrechung der Arbeit durch Beschäftigung an Tuch- oder Wasserverhältnissen, bei Wasserabzügen etc. kann die Fabriksdirection keine Verbindlichkeit; doch werden in diesen Fällen die Arbeiter soweit als immer möglich zu beschäftigen gesucht, oder es wird die verminderte Arbeitszeit durch Ueberstunden an Tagen der Gewerbe-Ordnung und deren Ausnahmsbestimmungen eingeholt.

XII. Vorzeitige Auflösung des Arbeitsverhältnisses.

16.) Ohne Kündigung kann ein Arbeiter laut § 82 der Gewerbe-Ordnung in folgenden Fällen sofort entlassen werden, wenn er

a) bei Abschluss des Arbeitsvertrages den Gewerbsinhaber durch Vorzeigung falscher oder verfälschter Arbeitsbücher oder Zeugnisse hintergangen oder über sich über den Besitzes eines andern der Hilfsarbeiter eigenthümlichen Arbeitsverhältnisses in seinen Irrthum versetzt hat;

b) zu der mit dem Fabrikanten Arbeit nöthig befunden wird;

c) der Arbeit ohne Grund durch 3 auf einander folgende Tage versäumt wurde;

d) sich eines Diebstahles oder Veruntreuung oder einer sonstigen strafbaren Handlung schuldig macht, welche sich den Verdacht des Gewerbsinhabers zuzuziehen geeignet ist;

e) ein tauglicher oder leichtsinniger Vorgang macht, oder ohne Einwilligung des Gewerbsinhabers ein der Verwendung seines Gewerbe absträglichen Nebengeschäft betreibt;

f) die Arbeit aufsagt verlassen hat, oder beharrlich seine Pflichten vernachlässigt, oder die übrigen Hilfsarbeiter oder die Hausgenossen zum Ungehorsam, zur Auflehnung gegen den Gewerbsinhaber, zu unsittlichen Lebenswandel oder zu unsittlichen oder gesetzwidrigen Handlungen zu verleiten sucht;

g) sich einer groben Ehrenkränkung, Körperverletzung oder gefährlichen Drohung gegen den Gewerbsinhaber oder dessen Hausgenossen, oder gegen die übrigen Hilfsarbeiter schuldig macht, oder ungebührt hintergangenen Handlung mit Feuer und Licht fortwährend umgeht;

h) mit einer ansteckenden Krankheit behaftet ist, oder durch eigenes Verschulden arbeitsunfähig wird, oder wenn die unverschuldete Arbeitsunfähigkeit über vier Wochen dauert;

i) durch länger als vierzehn Tage gefänglich angehalten wird.

Vor Ablauf der vertragsmässigen Zeit und ohne Kündigung kann dagegen der Hilfsarbeiter die Arbeit verlassen:

a) wenn er ohne sein Verschulden zu Arbeit für seine Gesundheit die Arbeit nicht fortsetzen kann;

b) wenn sich der Gewerbsinhaber einer thätlichen Kränkung oder einer groben Ehrenbeleidigung gegen ihn oder dessen Hausgenossen schuldig macht;

c) wenn der Gewerbsinhaber oder dessen Hausgenossen das ansteckende gefährliche Krankheiten zu verbreiten suchen;

d) wenn der Gewerbsinhaber oder die bedingenen Lohne regelmässig vorenthält oder gegen ausdrückliches Versprechen vorenthält;

e) wenn der Gewerbsinhaber unvermögend ist oder sich weigert, dem Hilfsarbeiter Verdienst zu geben.

XIII. Verpflichtung zur Einhaltung der Arbeitsordnung.

17.) Jeder in die Dienste der Fabrik Aufgenommene verpflichtet sich durch seinen Eintritt zu pünktlicher Befolgung der Bestimmungen dieser Arbeitsordnung und zu gewissenhafter Beobachtung der Fabriksbesitzer und den Hilfsarbeiter bildet.

18.) Jeder Vertragsgenosse, das ist der Arbeitgeber und der Arbeiter gegen die Bestimmungen dieser Ordnung, ist verpflichtet, sofort zu verständigen, um so dem Schaden vorzubeugen, welcher leicht entstehen könnte, wenn die Uebertretung erst nachträglich bemerkt wird.

XIV. Beginn der Wirksamkeit der Arbeitsordnung.

19.) Diese Arbeitsordnung tritt mit dem Tage in Kraft, an dem sie in den Arbeitsräumen angeschlagen wird.

Baumwoll-Spinnerei und Weberei Neumarktl.

Ed. Glanzmann & And. Gassner m. p.

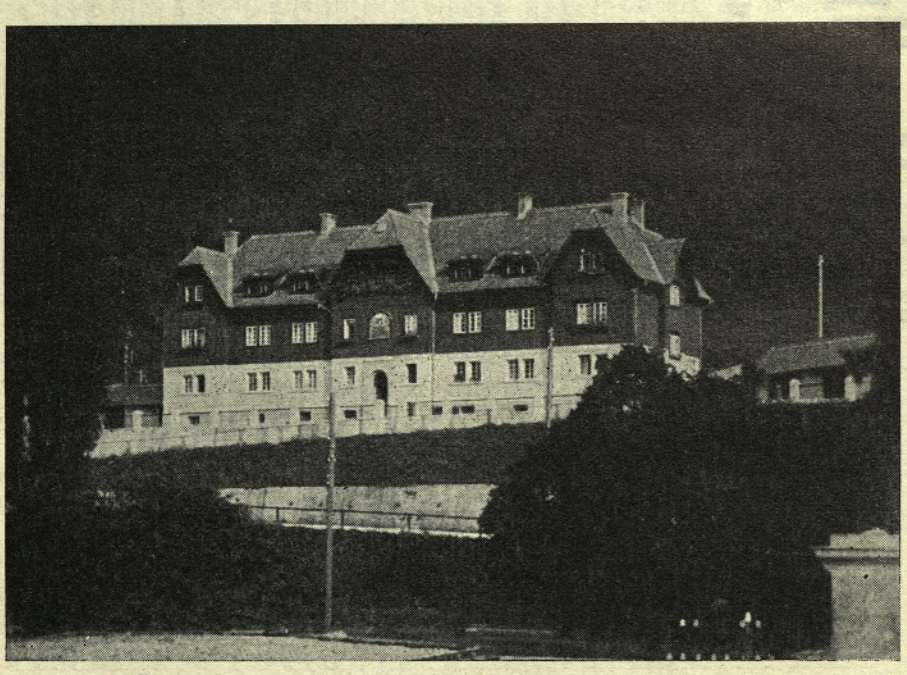
Kleinmayr & Bamberg, Laibach 1899.

(kotežin), uvedlo 24 kotežin na ta način, da se bo izplačilna doba ujemala s polmesečno dobo, to je od 1. do 15. in od 16. do konca meseca. V prvi polovici meseca zaslužene mezde so izplačevali konec meseca. Višina mezd se zaradi nove ureditve ni izpremenila.

V znamenju gospodarske depresije

Doba 1909/1910 za predilnico ni bila ugodna: Marža zaslužka, s katerim so se morali zadovoljiti pri napeti konkurenci pri cenah, ki jih je diktiral kartel, je znašala poldrugi odstotek. Spomladi so bile cene stalne, šele z aprilom, ko so prispela prva poročila o stanju posevkov, so pričele naraščati in konec decembra dosegle najvišje dotacije.

Predilnica je kupila v prvih treh mesecih 3725 bal bombaža, kar je pri povprečni predvojni predelavi 10.000 bal predstavljalo dobro tretjino letne potrošnje. Več si ni upala kupiti, ker je imela mnogo bombaža v skladišču in ni bilo zadostnih naročil za prejo. Zato je čakala do julija. Šele tedaj je uvidela, da ne more več računati na nizke cene za novo sezijo. Da bi porazdelila nevarnost izgube, je nakupila 100 bal v Ameriki. 350 bal Northern, 500 bal Tyniveli in 550 bal Strips iz Amerike, ki jih je skušala porabiti kot nado-

Stanovanjska zgradba »Predica« ob Cesti JLA

mestilo za indijski bombaž, pa se zaradi neokusne barve in kadulj, ki se niso dale popolnoma iztrebiti, ni obnesel. Tako je morala ob koncu leta kupiti 3940 bal po rastočih cenah.

Visoka cena surovega bombaža, kateri niso ustrezale cene preje in tkanin, rezerviranost kupca, omejitev proizvodnje in nezadostna prodaja so bile značilne tudi za položaj v letu 1910. Predilnica se je morala zadovoljiti s tem, da je zaslužila obresti in amortizacijo, in sicer v glavnem zato, ker je bila povprečna cena vseh nakupov še razmeroma ugodna. Cene so ostale nato v Ameriki stabilne, porasle pa so za indijski bombaž tako, da so morale predilnice predelovati levantski bombaž, kupljen po visokih cenah, ki jih sicer ne bi bilo moč opravičiti.

Z osebjem za vodstvo apreture predilnica ni imela sreče. Po mnogih poskusih je prevzel vodstvo Teumert. Obratovodja Lampreht je zapustil predilnico ter iskal v Ameriki boljšo zaposlitev. Po nekaj mesecih se je vrnil in prosil za ponovni sprejem, medtem pa je bila tovarna že nastavila Gassnerjevega sorodnika ing. Huga Sugga. S posredovanjem izvoznega in prodajnega združenja na Dunaju, v katerem je bila predilnica včlanjena, je prodala nekaj preje v zavitkih tudi na Ogrsko. Toda pri osebnem obisku odjemalcev so ugotovili v Budimpešti obupno razpoloženje.

Predilnice so po sporazumu s svojimi organizacijami pričele že zgodaj spomladi leta 1909 reducirati in so sredi marca zmanjšale obrate za eno šestino. Tkalnice po tem sporazumu sicer niso morale obvezno reducirati, temveč so omejevale proizvodnjo po prostem preudarku, vendarle so bile prisiljene v to, ker jim je ostalo izredno mnogo neprodanega blaga na zalogi.

Tržič je skrčil proizvodnjo za milijon metrov tkanin. Poskušali so, da bi odprodali del svojih zalog na Dunaju, toda brez uspeha. Ko so tkalke to zvedele, so skušale dobiti zaposlitev drugod. Mnogo jih je odšlo v Nemčijo na delo v Augsburg, ko je predilnica ukinila 10% tako imenovani začasni dodatek k tkalskim tarifam, ki je bil že več let v veljavi. Ukinitev dodatka ni šla brez odpora in protestov. Na ta način si je tkalnica pomagala, da je lahko delala do marca 1910. V novembru1909 je izkoristila predilnica položaj, da je vpeljala tako imenovani prostovoljni deseturni delovni dan, vendar je morala pri tem večino mezd nekoliko popraviti in tkalkam zopet izplačevati 10% doklado.

Predilnica je obratovala:
leta 1908 — 303, 1909 — 297, 1910 — 295 delovnih dni.

Povprečno je izdelovala predivo št. 11.035 do 11.471. Obratovalo je naslednje število vreten:
leta 1908 — 19.442, 1909 — 17.362, 1910 — 16.283.
Zaposlenih delavcev je bilo:
leta 1908 — 290, 1909 — 312, 1910 — 275.

Redukcija je torej v kritični dobi zajela 37 delavcev ali 12 odstotkov. Navedene številke so samo povprečnine, kajti med letom je število delovnih moči v predilnici valovalo leta 1908 od 350 do 290 in leta 1909 pa od 310 do 260.

Do novembra 1909 so delali v tovarni 11 ur, od tedaj naprej pa le 10 ur. Tkalnica je obratovala od 3 do 6 dni manj na leto, kakor predilnica. Izdelala pa je naslednje količine tkanin:

Označba	1908	1909	1910
število delovnih dni	297	295	292
število delavcev	262	208	169
število statev	329	261	232
številka surove preje	13.01	12.61	11.60
številka beljene preje	10.79	10.30	10.06
izdelava metrov na dan in statvo	38.1	37.4	33.2
skupno število dolžine tkanin v metrih	3,738.845	2,884.695	2,275.074

Po metraži se je torej dolžina izdelanih tkanin zmanjšala za poldrugi milijon metrov ali ca. 40 %. V belilnici in barvarni je bilo v tej dobi zaposlenih 16—20—23 delavcev, v delavnicah pa 37—35—30 delavcev. Prediva v zavitkih po 5 angl. funtov so izdelali:

	1908	1909	1910
beljenega	54.169	73.908	84.327
barvanega	2.976	2.123	3.595
skupno zavitkov	57.145	76.031	87.922

Blagovni promet se je pri predilnici zmanjšal za 156 vagonov ali 23 %. Ker je pa kljub temu breme skupnih izdatkov za tovornine ostalo skoraj nespremenjeno, pomeni, da se je povprečnina prevoznih tarif v tem razdobju povečala.

O delavskih mezdah so na razpolago samo sumarni podatki. Po obratnih izkazih so znašale mezde (v kronah):

	1908	1909
v predilnici	170.666.03	153.289.65
v tkalnici	139.867.80	109.392.64
belilnica in barvarna	9.002.82	10.981.41
v delavnicah	43.336.02	45.718.66
skupaj	362.872.67	319.382.36

Spričo neugodnega položaja na premogovnem trgu, se je v l. 1909 predilnica odločila, da je pričela uporabljati domače kurivo, medtem ko je poprej uporabljala ves čas le škotski premog. Tudi je tovarna že od vsega začetka delala na to, da bi izpopolnila kurilne naprave za čimvečjo ekonomičnost. Tako je zaradi štednje vpeljalo leta 1910 dovajanje kondenzirane vode v kotle, merilne naprave za paro, kakor tudi analizo plinov zaradi podrobnega nadzorstva nad kurjenjem, da bi čimveč prihranila.

Izdatki za premog so znašali v treh letih:

Označba	Množina porabljenega premoga kg	Izdatki v kronah	Cena v odstotkih
1908	2,802.663.50	78.897.84	2,81
1909	2,287.215.—	64.480.83	2,819
1910	1,724.704.—	48.325.33	2,802

Usahnitev izvirka pod novo dovozno cesto na kolodvor, ki je pomenil za tovarno pravo bogastvo, je pozimi 1908/1909 povzročila mnogo skrbi. Ko pa je suša prenehala, je vrelec zopet oživel v prejšnji izdatnosti. Stanje vode je bilo v zgoraj navedenih letih v splošnem zelo ugodno. Celo leto 1910 ni bilo treba uporabiti parnega stroja, deloma zaradi redukcije obrata, deloma zaradi ugodnejših vodnih razmer. O obtežitvi pogonskih central predilnice navajamo naslednje podatke:

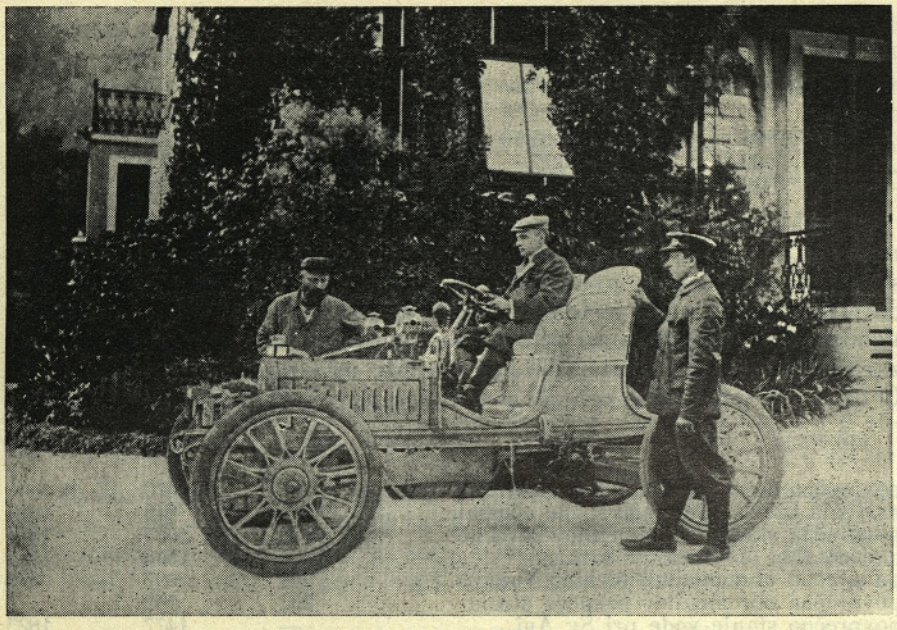
	1908	1909	1910
povprečna letna obremenitev električne centrale	787	670	666
največja obremenitev električne centrale . . .	1066	946	1013
povprečna skupna obremenitev tovarne	1089	1083	1016
maksimalna obremenitev tovarne	1378	1366	1325
povprečna obremenitev turbine Voje	244	297	350
povprečna obremenitev parnega stroja	222	352	—
povprečno stanje vode pri Sv. Ani	—	1477	1823

Najvažnejši problem za predilnico je bil nakup surovin, ker je morala tržiška predilnica do prve svetovne vojne konkurirati v okviru avstro-ogrske monarhije.

Na trgu je bilo leta 1907 opaziti še veliko povpraševanje po preji nizkih številk. Cene suratov so padale in velik uvoz preje iz Indije se je nadaljeval. Predilnica je izplačala 10% dividendo ter porabila 150.000 kron za odpise, ostanek 80.343 kron pa je prenesla na novo poslovno leto. Družabniki s Predarlskega so kritizirali vsak še tako malenkostni izdatek in zahtevali o njem pojasnila.

Ob koncu leta 1909 so v smislu sklepa obračunali dobroimetje družabnikov, ki so bila že presegla 50% njihovih kapitalnih vlog. Na občnem zboru so sklenili, da zgradijo tri dvojčke za delavce po 6000 do 7000 kron. Za nemško šolo so odstopili travnik ob jezu po ceni 3 do 4 krajcarje kvadratni meter. Industrijski tir za predilnico je stal 3655.50 krone. Za popravilo strehe na tovarniških poslopjih so izdali 22.772 krone. Dograjeni industrijski tir in telefonska naprava sta predilnici močno olajšala poslovanje. Depresija je bila vodstvu povod, da je na novo uredilo mezde in plače. Za kupčijo s prejo je predilnica nakupila večjo zalogo bombaža. Na pritisk komanditistov je izplačala v leto 1908 in v letu 1909 po 15% dividende. Toda l. 1910 so morali zmanjšati dividendo že na 6%. V odbor so bili ponovno izvoljeni prejšnji člani Giovanni Glanzmann, Ferdinand in Julij Gassner.

Naslednje leto 1911 je bilo zelo kritično in je navzlic redukcijam delavstva in proizvodnje prineslo predilnici kakor tudi drugim indu-

Prvi avto v Tržiču — Na sliki E. Glanzmann, voznik Jazbec in strojni nadmojster preizkušajo vozilo

strijskim podjetjem občutne izgube. Bilanca je izkazala 396.283.12 krone izgube, ki se je s prenosom iz l. 1910 v višini 131.871.08 krone zmanjšala na 264.412.04 krone. Dobiček v letu 1912 je bil sorazmerno skromen in je znašal samo 169.390.46 krone. Izgubo iz leta 1911 so krili iz rezervnega sklada. Za leto 1912 so na to izplačali samo še 5% dividende v znesku 105.000 kron. Pri bilančni razpravi so komanditisti kritizirali, da vodstvo vedno porablja pretežni del dobička za odpise, nove naprave in razširitve tovarne ter da so družabniki pri tem prikrajšani, ker dobijo premalo dividend. Ko so slednjič še bratje Gassnerji sporočili, da bodo odpovedali kredit, je predlagal Ferdinand Gassner, naj bi povečali kapital na 4,200.000 kron in sicer v obliki predujmov na tekoči račun. Po dolgi debati so sklenili, da pustijo družabniki v podjetju svoje vloge, dokler se kapital ne podvoji. Tako je morala torej predilnica zaslužiti sama potrebni kapital. Rezervni sklad so določili na 420.000 kron.

Obratni stroški v predvojni dobi

Kritika komanditistov ni ostala brez posledic. Začeli so pri vseh obratnih izdatkih šteditи. Nepredvidena okvara pa jim je nekoliko zmedla račune. Dne 10. julija 1910, med hudo nevihto, je udarila strela

v električno centralo in je zgorel generator. Predilnica je bila zavarovana proti požaru in tudi proti kratkemu stiku. Zato so generator na stroške zavarovalnice odposlali v obnovo. Glede na to, da je del stroškov padel na predilnico, so bili obratni stroški pogonskih naprav nekoliko večji kakor v prejšnjem letu. Znašali so 10.777.44 krone proti 8571.70 krone v predhodnem letu 1909. Tudi pri mazilih je pod pritiskom depresije začela tovarna šteditи in je zmanjšala izdatke od 9213.14 krone v letu 1908 na 2547.94 krone v letu 1910. Uspeh varčevanja kažejo nazorno sledeče številke:

Skupni obratni stroški so znašali (v avstrijskih kronah):

	1910	1909	1908
v predilnici	96.146.64	122.039.22	136.979.52
v tkalnici	22.314.28	36.009.38	42.083.84
v močilnici	33.798.75	52.416.90	69.025.40
za meter tkanin	2.275.074	2.884.695.1	3.738.845.2

Zaradi depresije so v tkalnici meseca marca 1910 odpovedali precejšnjemu številu delavk. Ker so se ostale delavke zbale, da bodo obratovanje tkalnice zaradi nizkega zaslužka sploh ustavili, so se odločile, da si poiščejo delo v nemških tkalnicah, kjer je že delalo več Kranjic. Vodstvo tovarne se je tega ustrašilo in se zbalo, da nastane v delovnem kadru tkalnice popolna dezorganizacija. Zato je hitelo obljubljati ostalim delavkam boljše zaslužke, ki bi vsaj deloma ustrezali rastoči draginji. Da bi dvignili delovno moralo, so povečali zaslužke tkalcev za 10 % in jim tudi dovolili nekaj drugih priboljškov. Tako se je končno posrečilo, da so zajezili večje izseljevanje. To je bilo potrebno, ker je ena izmed prejšnjih raztezovalk iz Telfsa sporočila, da zasluži tam 81 kron na mesec. Barvarno so uredili na porabo žveplenih barv, nato pa storili ukrepe, da bi storitev barvarne povečali.

V novembru je bila pri podjetju stroga davčna preiskava zaradi obdavčitve delavskih hiš. Zaslišali so mnogo delavcev. Končno je bil tovarni predpisan hišnorazredni davek za pet let nazaj, ne da bi se izdal odlok. Iz tega se je razvil dolgotrajen proces, ki je šel skozi vse instance, v katerem je predilnica končno zmagala.

Izkoriščanje vodne moči pri pilarni

Vodstvo predilnice se je vedno bolj zavedalo, kolikšnega pomena je izkoriščanje starih vodnih pravic, ki jih je družba odkupila še od Kranjske industrijske družbe. Zato je želela čimprej izgraditi vodno moč na pilarni, ker je upala, da bo naletela tu na najmanj odpora in ker bi vodna centrala zaradi bližine tovarne najbolje ustrezala.

Priprave za graditev te naprave segajo do leta 1912. Tovarnar Voith je takrat izdelal načrt za levi breg z 850 m dolgim cevovodom in dvakratnim prehodom čez potok. Pozneje pa je on sam tako na-

pravo odsvetoval in dal brezpogojno prednost izkopanju rova na desnem bregu. Ovira za tak načrt pa je bil izvirek vode občinskega vodovoda. Ravnatelj S. Rieger je bil od vsega začetka za napravo na desnem bregu in tako so že leta 1912 naročili celovški stavbni tvrdki F. Madile & Co., naj posname teren in izdela načrt.

Po proračunu stroškov z dne 15. oktobra 1912 bi bila stala cela graditev naprave vštevši jez in strojnico 223.056 kron in 40 vinarjev, turbine in cevovod od Voitha vštevši montažo 43.770 kron, električni material z razvodnim omrežjem pa 27.237 kron, skupaj torej 294.063 kron. Računali so na maksimalno množino vode 2500 litrov v sekundi in s 30.5 m padca. Če bi od tega izkoristili 81 %, bi dosegli koristni učinek 618 KS, tako da bi stala montirana konjska sila 476 kron in pri 50 % prekoračenju 714 kron. Vse je bilo videti izredno ugodno in poceni. Zato so hoteli izkoristiti ugodni položaj.

Predilnica je bila že dne 5. septembra 1912 vložila prošnjo za koncesijo. Jeseni leta 1912 in v prvi polovici 1913 so se pogajali z zasebnimi strankami, ki so kot vodopravni interesenti načeloma privolili v nameravano vodno zgradbo, pridržali pa so si proste roke glede višine odškodnine.

Dne 9. junija 1913 je bila komisijska razprava, ki je potekala razmeroma mirno. Občina je samoumevno in upravičeno zahtevala, da ji zagotove izvirek vode za občinski vodovod. Predilnica je obljubila, da bo to upoštevala in je dala pospešeno izdelati nov načrt, po katerem so rov položili 50 m niže v hrib, da bi se ognil izvirkom občinske vode. S tem se je rov podaljšal za 173 m. Ta načrt je vložila tovarna prve dni novembra 1913. Obenem je na željo okrajnega glavarstva priporočila tudi imena geoloških strokovnjakov, ki naj bi jih zaslišali.

Pri razpravi na seji občinskega odbora dne 24. aprila 1914 je trška občina izjavila, da ne bi imela nobenih ugovorov proti zadnjemu načrtu s preloženo lego rova s pogojem, da prevzame predilnica jamstvo za nemoten obstoj njenih izvirov. Okrajno glavarstvo je predilnici sporočilo to izjavo šele 15. oktobra 1914 s pozivom, da se izjavi o tej zahtevi. Predilnica je odgovorila 23. novembra 1914, da takega jamstva ne more prevzeti in je ponovila svojo prošnjo, naj pokličejo geološke strokovnjake. Med vojno je zadeva počivala.

Zveza predilnice s švicarskim Kreditnim zavodom

Politični položaj v Evropi je postajal po aneksiji Bosne in Hercegovine vedno bolj napet. Izbruh balkanske vojne med Srbijo, Bolgarijo in Turčijo je bil znak, da vojni spopad ne bo ostal omejen na področje Balkana, marveč da se pripravljajo burni in usodepolni dogodki zaradi konflikta interesov med Avstrijo in Nemčijo kot centralnima silama na eni strani ter zahodnimi velesilami in Rusijo na drugi strani.

Gassner je budno zasledoval razvoj političnega položaja in kritično ocenjeval nevarnost, ki bi v danem primeru lahko nastala za tržiško predilnico, pa tudi za vse druge njegove poslovne udeležbe. Menil je, da bi bilo najbolje, da si spričo rastoče vojne nevarnosti zagotovi kredit za tržiško predilnico v kaki nevtralni državi, za katero je pri takratni politični konstelaciji kazalo, da ne bo zapletena v vojno. Ker je že dolga leta imel poslovne stike s švicarskim Kreditnim zavodom, se mu je zdelo najbolj primerno, da skuša dobiti pri tej banki večje posojilo.

Za večji kredit je hotel švicarski kreditni zavod podrobno poznati finančno stanje, poslovne zveze tržiške predilnice ter rentabilnost njenega poslovanja. Na prvo vprašanje Gassnerja pri švicarskem Kreditnem zavodu je banka zahtevala, da predloži bilance ter podrobne izvlečke tekočih računov dolžnikov in upnikov. Razvilo se je dopisovanje, med katerim se je Glanzmann dolgo izogibal, da bi zaupal švicarski banki pravo stanje tržiškega podjetja, kakor ga je vodil v svoji tajni knjigi. Končno pa mu le ni preostalo drugo, kakor da je moral naliti švicarskim bančnikom čisto vino o finančnem stanju tržiške predilnice. Tako se je odločil, da pošlje banki podrobne podatke o kapitalnih investicijah družbe v Tržiču od ustanovitve podjetja do konca leta 1912. Po teh podatkih je bilo razmerje med stvarnimi investicijami in knjižno vrednostjo naslednje:

Prva predilniška godba iz leta 1900

Skupina	Stvarne investicije	Knjižna vrednost
tovarniška posest	2,743.619.29	1,608.025.61
zemljišča in poslopja ter strojna oprema . predilnice	1,013.063.47	298.319.46
strojna oprema tkalnice	343.465.61	124.080.46
razni stroji in naprave	970.943.93	413.905.40
barvarna	45.703.55	17.394.08
industrijski tir	73.858.51	60.912.19
skupaj	2,447.035.07	917.615.09

Zemljišča in poslopja so bila amortizirana z 41.4 %, stroji z 62.5 %, v celoti torej 51.3 % vseh naprav.

Zaslužki podjetja v Tržiču so znašali dotlej 4,023.791.95 kron. Če bi odšteli izgube v petih letih v znesku 755.896.44, je ostalo čistega 3,267.895.50 kron. Amortizacija, ki je bila zopet vložena v podjetje, je znašala 1,910.879.50 kron. Dalje je Tržič zaslužil obresti od posojila, ki so jih plačali družabnikom, ki so kreditirali podjetju, 1,213.734.80 kron, tako da je bil celotni zaslužek v 25 letih 6,392.559.90 zlatih kron. Ker je bilo investiranih vsega 5,190.654.36 kron in je dobiček znašal 5,178.775.10 kron, se je torej podjetje z lastnim zaslužkom odplačalo. Izgube so bile nastale leta 1891 pri požaru, ko je zgorela velika zaloga bombaža, dalje ker so po zaključkih za prejo in bombaž nenadoma padle cene, nadalje, ker so leta 1904 obrat bolj povečali, kakor so prvotno računali in za katerega je bil že nakupljen bombaž in končno zaradi padca cen leta 1911, balkanske vojne, nadprodukcije v Avstriji in slabih poslovnih razmer. Zato se lahko računa, da so v vsej dobi le 20 let obratovali normalno. Iz vsega je sledilo, da je dajalo podjetje v navedenih 20 letih 12 % čisto rento.

Kapital družabnikov je znašal 2.1 milijona kron, posojila na tekoči račun so znašala 1,331.251.80. Rezervni sklad podjetja 369.303.76, obnovitveni sklad 452.359.37 in amortizacije 1,910.879.57, posojila bratov Gassnerjev 600.000. Skupaj je bilo torej 6,763.794.72 kron na razpolago.

Po danih pojasnilih je bil kredit milijon švicarskih frankov nato predilnici odobren s pogojem, da komanditisti prevzamejo jamstvo do višine svojih dobroimetij na tekočih računih pri podjetju. Pomembnost tega kredita se je pokazala še po prvi svetovni vojni pri obnovi obratovanja.

RAZDOBJE 1914 - 1935

Nevarnost vojnih industrij
Preusmeritev proizvodnje
Sekvestracija podjetja
Tehnične pridobitve — Elektrifikacija
Rast družbene posesti
Valorizacija kapitala
Boj z občino
Med gospodarsko krizo

Med prvo svetovno vojno 1914—1918

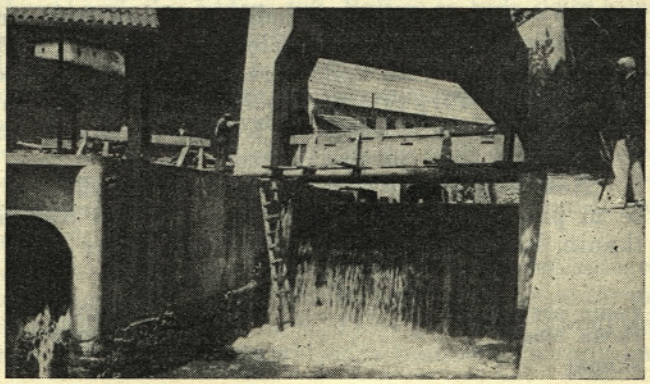
Na občnem zboru dne 4. aprila 1914 v Bludenzu je poročal Andrej Gassner o finančnem stanju ter poslovnih uspehih tržiške predilnice. Pri tem je ocenil vrednost investicij takole:

Vreteno za grobo predenje je prišlo, vštevši električno moč

konec leta 1912 na	71.75	kron
tkalska statev na	1.465.30	„
čisti zaslužek do konca leta 1912 je znašal	2,267.895.50	„
od amortizacije je bilo vloženo v podjetje	1,910.869.54	„
obresti komandatarjev GM & Co.	1,213.784.81	„
skupaj	6,392.559.91	kron

Iz Gassnerjevih izvajanj je sledilo, da je tržiški obrat v danih okoliščinah dosegel največje možne uspehe, ter da je zaslužil že v 25 letih svojega obstoja vso investirano glavnico. O njegovem bodočem razvoju spričo zdrave finančne podlage ni bilo več nobenih dvomov. Ker se je bližal rok za vračanje Gassnerjevega posojila, je bilo treba urediti vprašanje bodočega finansiranja, da ne bi dviganje dobroimetij komanditistov na tekočem računu, ki so znašala 1,050.000 kron, spravilo predilnico v zadrego. Družabniki so sklenili, naj se družbeni kapital predilnice podvoji, to je, poveča na 4,200.000 kron. Vojna je izpolnitev tega preprečila.

V začetku sovražnosti so plule številne pošiljke bombaža za predilnico na raznih ladjah po morju. Bombaž za predilnico je bil vkrcan na ladje Nippon, Persia, Kleopatra, Laguna, Semiramis, Graz in Bre-

Jez za centralo I

genz. Večina teh je še utegnila pripeljati v Jadransko morje, ker je bila do maja leta 1915 Italija nevtralna in se je podmorniška vojna v sredozemskih vodah šele pozneje razvnela. Le ena izmed ladij, ki so vozile bombaž za Tržič, se je morala zateči v Pirejsko pristanišče, torej v grške vode in jo je nato med vojno francoska bojna ladja kot tihotapljeno zaplenila. Predilnica bombaža ni prejela, vendar je ostala dolžna okrog 20.000 funtov, ker je odposlano blago potovalo na riziko predilnice.

Po izbruhu vojne z Italijo v maju 1915 ni bilo več moč dovažati bombaž zaradi podmorniške vojne. Zato je morala predilnica v drugi polovici 1915 znatno skrčiti proizvodnjo. V tretjem četrtletju 1915 je povprečno obratovala predilnica s 74.6 %, tkalnica pa s 43.8 % polnega obrata, v četrtem četrtletju pa predilnica z 91.4 %, tkalnica pa s 37.4 %. V barvarni in belilnici so po izpolnitvi manjšega vojaškega naročila obratovanje popolnoma ustavili.

Ob koncu leta 1915 je imela predilnica še 98 bal ameriškega bombaža v skladišču kot zadnjo pošiljko, ki jo je kupil A. Gassner mlajši 15. novembra 1915 v Švici po 155 frankov. Za prodajo je bilo v predilnici še okrog 50.000 funtov prediva. Tkalnica je imela zaloge pri zmanjšanem obratu še do srede februarja 1916. Število delavstva so bili od 560 zmanjšali na 260. Del delavcev je bil vpoklican, drugi pa so odšli na gozdno delo k baronu Bornu in industrijcu Dolencu, nekateri so dobili delo v usnjarni, delavke pa po večini v tovarnah čevljev, ki so še vedno zadovoljivo obratovale. Spričo rastoče draginje je vpeljala predilnica podpore na bazi vplačil delavcev v bolniško blagajno. Ta podpora je bila maksimirana in je znašala: za samce od 50 do 120, za poročene pa od 90 do 190 vinarjev.

Podporo so izplačevali za vsak dan, na katerega niso delali. Delavcem, ki so morali plačevati stanarino, je dajala predilnica prispevek za najemnino v višini dveh kron. Do 21. januarja 1916, ko so obratovanje ustavili, je izplačala predilnica teh podpor delavstvu v znesku 16.000 kron. V drugi polovici vojne je plačevala odraslim podporo 1 krono, samskim 1.20, za otroke nad 8 let 0.80 krone in pod 8 let 0.50 krone dnevno, kar je obremenilo podjetje z 11.500 kronami mesečno.

Ob začetku vojne je predilnica fakturirala prodano prejo znatno pod dnevnimi cenami in je šele pozneje v letu 1915 in 1916 prilagodila cene, da je nekoliko krila izgubo. Važno je bilo, da je prodaja preje v Italijo leta 1914/1915 omogočila, da je predilnica svoj dolg v švicarskih frankih pri švicarskem Kreditnem zavodu zmanjšala za 470.000 kron, kar je bilo spričo ažija zelo važno.

Nekoliko vpogleda v poslovanje v prvih treh vojnih letih, dokler se ni predilnica izpraznila, dajejo podatki o stanju računa preje in tkanin, ki izkazujejo v avstrijskih kronah:

	1916		1915	
račun preje	dobiček	145.563.31	izguba	319.779.35
račun blaga	„	61.012.93	dobiček	220.149.74
skupaj	dobiček	206.576.24	izguba	99.629.61

	1914		1913	
račun preje	dobiček	476.783.62	dobiček	52.418.84
račun blaga	„	230.870.65	„	150.592.54
skupaj	dobiček	707.654.37	dobiček	203.011.38

V začetku vojne je imela predilnica v 28 hišah, ki so bile deloma njena last, deloma v zakupu, 124 delavskih stanovanj.

Po Gassnerjevih osebnih zabeležkah so bili uspehi obratovanja v prvi polovici vojne dobe za komanditno družbo BPT naslednji:

leta 1913	dobiček	65.073.85 K	5.0 % dividenda
„ 1914	„	305.972.84 K	5.4 % „
„ 1915	izguba	415.618.06 K	—
„ 1916	„	59.012.99 K	—

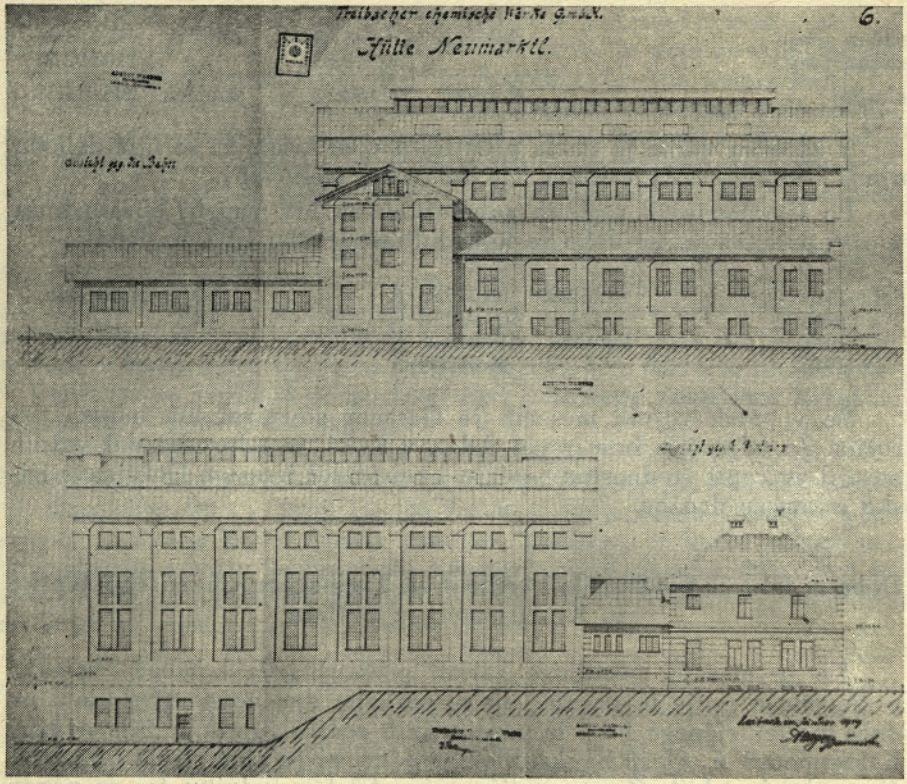
Že v prvih vojnih mesecih je Gassner storniral vsa odprta naročila. Za odplačilo in varstvo dolga v Švici, je odprodal del vojnih posojil, nakupil vrednostne papirje ter pridobil jamstvo Dolnjeavstrijske eskontne družbe.

Dobava toka iz predilniških central za Treibacher Chemische Werke in Kriegsmetall iz Berlina

Ko je morala predilnica zaradi pomanjkanja bombaža ustaviti proizvodnjo preje in tkanin, sta se pojavila dva nova reflektanta na dobavo električnega toka iz predilniških central. Prva je bila družba Kriegsmetall A. G. in banka Bleichroeder, ki je obnavljala šentanski živosrebrni rudnik. Za razsvetljavo in obrat v rudniku ter za pogon črpalk in za vrtanje je potrebovala električno moč. Obrnila se je na najbližjo centralo pri Sv. Ani. Predilnica ni mogla odkloniti zahteve, da bi dobavljala iz svoje hidrocentrale pri Sv. Ani električni tok podjetju, ki je delalo to po nalogu vrhovne vojne uprave.

Na drugi strani pa se je z mešanimi občutki pogajala, misleč, da bo skorajšnji konec vojne omogočil obnovo obratovanja predilnice in bi ji potem primanjkoval rudniku oddani tok. Bali so se tudi, da bi bila v tem primeru dolžna oskrbovati tudi še naprej rudnik s pogonsko močjo. Zato je zavlačevala pogajanja kolikor je le mogla. Končno pa je vendarle morala 30. nov. 1917 podpisati dobavno pogodbo za električni tok 6300 V napetosti po ceni 50 vinarjev za kilovatno uro. V pogodbi je bilo dogovorjeno, da bo rudnik plačal za prvo leto 3000, za drugo 2750, za tretje leto pa 2500 kron odškodnine. V pogodbo so vključili določbo, da dobi rudniško obratovodstvo, če bo pričela predilnica obratovati, samo presežek razpoložljivega električnega toka.

Slučaj je hotel, da je dobila vojna uprava iz Idrije znatne zaloge živega srebra in da so medtem kemiki odkrili nadomestek, s katerim so krili manjkajoče količine živega srebra. Tako je banka spomladi leta 1918 ustavila dela v njem in do poglabljanja šentanskega rudnika

Načrt elektrokemične tovarne Treibach na Bistrici 1916

ni prišlo. Nato je proti plačilu odškodnine dosegla, da je predilnica privolila na razveljavljenje pogodbe.

Nevaren sosed pa se je pojavil predilnici na zahodnem delu tržiškega kolodvora pod firmo Treibacher Chemische Werke, ki so po nalogu vojaške uprave začeli leta 1897 graditi ob Bistrici veliko elektrokemično tovarno. Kemična tovarna Treibach je nastala na mestu, kjer je stala nekdaj stara fužina, na pobudo Karla Auera, slovitega izumitelja žarilnih vrečic za plinsko razsvetljavo in pozneje žarilnih vložkov iz kovinskih spojin za električne žarnice. Njegove iznajdbe so se mahoma razširile po vsem svetu in bile osnova za razvoj velike vžigalne industrije. Auerjevi patenti in izumi so se pred prvo svetovno vojno razširili na področje elektrokovin in spojin, ki so imele v oboroževalni industriji izredno važno vlogo.

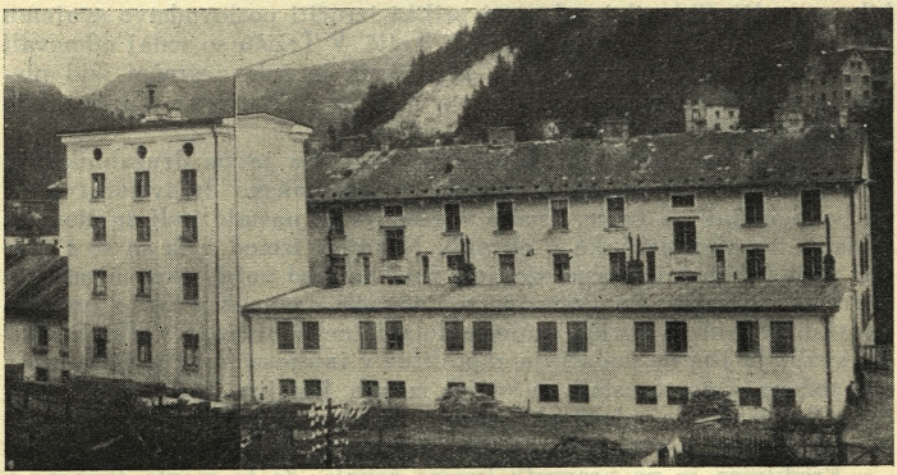
Tako je dobila kemična tovarna Treibach na Koroškem široka pooblastila, da poveča svojo proizvodnjo, posebno ferowolframa in feromolybdena. To je napotilo vodstvo tovarne v Tržič, kjer je bila izgrajena vodna moč ter električna centrala z vsemi instalacijami po

ustavitvi predilnice na uporabo. Treibach je začel z italijanskimi ujetniki s pospešeno naglico graditi objekte nove elektrometalne industrije. Predilnica je prepustila zemljišče za graditev tovarne v zakup, po 10 vinarjev kvadratni meter. Celotno tovarniško zemljišče je merilo 15.967 kvadratnih metrov.

Gradili so v velikem obsegu glavno topilniško dvorano, temelje za elektropeči in bunkerje za rude in surovine ter dovozni industrijski tir do skladišč in peči. To je bilo v dobi, ko so po nalogu avstrijsko-nemške vojne uprave zgradili tudi tovarno elektrod na Dobravi pri Vintgarju in kemično tovarno za dušik v Rušah pri Mariboru. Za gradbena dela je stavbeno vodstvo potrebovalo električni tok, zato se je obrnilo na predilnico, da bi jim dobavljala iz svojih central odvišno energijo.

Gassner in Glanzmann sta se novega soseda kot bodočega velikega konsumenta električne energije bala. Zahtevi vojne uprave pa se nista upala upirati. Predilnica je morala privoliti na sporazum, ker ji je sicer pretila nevarnost sekvestracije ali celo zaplembe neizkoriščenih strojnih naprav. Taktizirala je kolikor je bilo moč v danih razmerah, slednjič pa je morala vendarle 7. septembra 1917 podpisati pogodbo, s katero je kemična tovarna prevzela dnevni presežek toka, minimalno 30 do maksimalno 150 kw. Cena je bila dogovorjena na 2 vinarja za kilovatno uro. Pogajanja je vodil za kemično tovarno ravnatelj dr. Fattinger. Pogodba bi imela veljati deset let do 1. julija 1928.

Predilnici je pretila nevarnost, da bo nova vojna industrija sčasoma odvzela ves električni tok za svoje obratne namene. Njeno vodstvo je razmišljalo, kako bi moglo najbolje varovati svoje pridobljene pravice proti tej nevarnosti. Ker ni bilo upanja, da bi mogla predilnica kupiti bombaž, se je povezala s predarlsko delniško družbo za

Tovarniške zgradbe Treibacha so preuredili v stanovanjsko kolonijo predilnice

papirno industrijo »Vorpag« ter se dogovorila z njo, da ji je dobavila surovino in polfabrikate za izdelavo papirnih vrvic in papirnih tkanin. Tako je bila vsaj deloma zaposlena in se je laže branila proti zahtevi po oddaji toka.

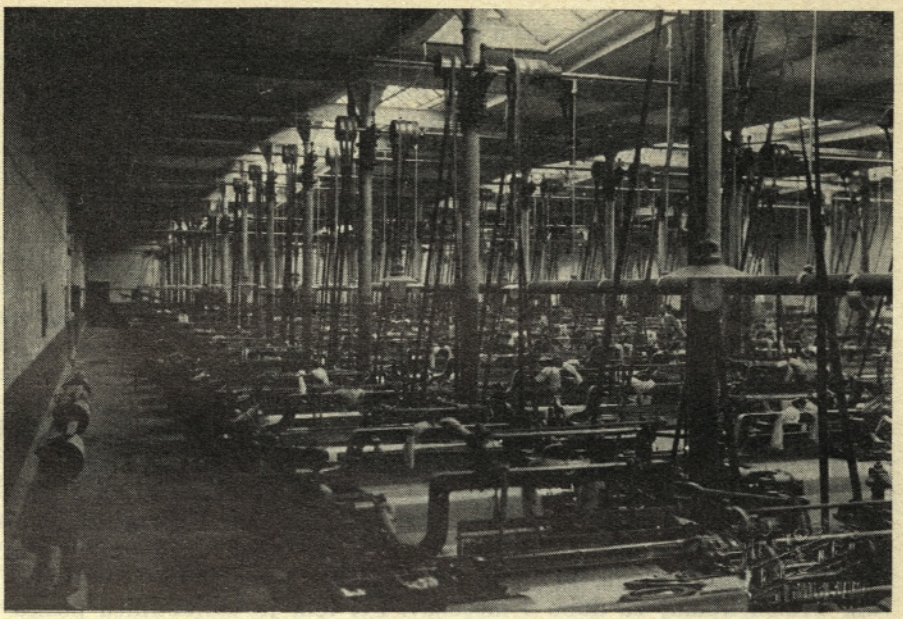
Poslopja nove elektrokemične tovarne so bila leta 1918 že toliko dozidana, da so nameravali v najkrajšem času montirati strojne naprave. Zlom Avstrije je povzročil, da je T. Ch. W. opustila montažo in tudi namero, da bi uporabila dograjene objekte za svoje obratne namene. Spričo bližine meje je po končani vojni vse naprave skupaj prodala za 150.000 švicarskih frankov predilnici, ki je nato porušila streho glavne tovarniške dvorane, druga poslopja pa je prezidala v stanovanjske hiše za predilniško delavstvo. Stanovanjski blok pa je do dandanes ohranil kot krajevno označbo »Trajbah«.

Položaj predilnice ob zlomu Avstrije

Zlom Avstrije in nastanek države Srbov, Hrvatov in Slovencev je potegnil med tržiško predilnico in njenimi ustanovitelji na Predarlskem ter njeno prodajno centralo v Trstu državno mejo. Gassner in Glanzmann sta že spomladi l. 1918 slutila izid vojne in zlom Avstrije, upala pa sta, da bo namesto nje nastala nekakšna podonavska konfederacija, ki bi sicer v drugi državnopravni obliki, pa vendarle ohranila gospodarsko skupnost podonavskega področja. Stari Andrej Gassner se v nove razmere ni mogel vživeti. Čutil je da Nemci ne bodo več mogli imeti tiste odločilne vloge, ki so si jo do takrat lastili, in da se bo moralo podjetje temeljito preorientirati. V času svojega tridesetletnega bivanja v Tržiču se slovenskega jezika ni bil naučil in nacionalna osvoboditev Srbov, Hrvatov in Slovencev mu nikakor ni bila po volji. Sklenil je ob prvi priliki izročiti poslovodstvo svojemu sinu Andreju mlajšemu in zapustiti Tržič. V Tržiču so tedaj odmevali še boji v plebiscitnem pasu na Koroškem in šele nesrečni izid plebiscita je odločil mejo med državo SHS in Avstrijo na Karavankah v neposredni bližini Tržiča.

Nemško uradništvo predilnice, pa tudi oba javna družabnika, so stali pred odločitvijo, da si pridobe jugoslovansko državljanstvo ali pa bodo veljali za tujce. Enako vprašanje je nastalo tudi za številne mojstre ter strokovnjake v obratih. Nekateri izmed njih so se s svojim protislovenskim razpoloženjem pred in med vojno eksponirali kot zagrizeni šovinisti. Po zlomu pa so računali s popustljivostjo jugoslovanskih oblasti in spričo svojega dolgoletnega bivanja v Tržiču pričakovali, da jim bo nadaljnja zaposlitev v interesu tovarne brez težav omogočena. Zato so ostali na svojih mestih, ker jim je tovarna tudi v času, ko ni delala, plačevala polne prejemke. Napeto so pričakovali razvoj dogodkov v upanju, da jih bodo kot nepogrešljive upoštevali.

Predilnica je po prevratu komaj čakala, da bi mogla čimprej v celoti obnoviti obratovanje. Toda promet je bil omrtvičen, meja proti

Glavna dvorana tkalnice z 272 statvami

zasenemu Primorju in Trstu hermetično zaprta in dovoz bombaža po običajni poti nemogoč. Dolge mesece je bila predilnica brez poročil svoje prodajne centrale v Trstu, ki naj bi čimprej priskrbela pošiljke bombaža za Tržič. V Tržiču so mnogo premišljali o možnostih v novem položaju ter prišli do zaključka, da je lega predilnice ob skrajni severozahodni meji države za bodoče poslovanje z jugoslovanskim trgom neugodna ter da bo treba koncentrirati stik z domačim trgom v mesto sredi države.

Zato so za svojo bodočo prodajno centralo določili Zagreb, kjer naj bi se koncentrirala celotna prodaja preje in tkanin. Za vodjo te centrale se jim je zdel najpripravnejši Ed. Blühweis, ki je že pod Avstrijo kot poslovodja tržaške tvrdke F. Glanzmann komercialno obdeloval področje nove države in dobro poznal trgovske zveze, kreditne razmere in boniteto pomembnejših tekstilnih tvrdk. E. Glanzmann je skušal pridobiti Gassnerja za to, da bi zveza s tvrdko F. Glanzmann v Trstu ostala še nadalje in da bi ji priznali provizijo od vseh prodaj zagrebške centrale. Toda Gassner je bil odločno proti temu in je zahteval, da naj bo zagrebška poslovalnica popolnoma samostojna in direktno podrejena Tržiču. Težave so bile tudi v tem, da so bili vsi prejšnji dobavitelji pomožnega in potrošnega materiala sedaj v inozemstvu in da je bil od maja 1919. naprej uvoz obremenjen z uvozno carino po srbski uvozni tarifi iz leta 1904., ki je bila sestavljena za čisto drugačne gospodarske potrebe in razmere v Srbiji.

Skrbi je povzročalo vodstvu to, da je bilo odrezano od svojih bančnih zvez na Dunaju, pri Länderbanki, Poštni hranilnici in ostalih denarnih zavodih, ki so blokirali dobroimetja podjetij iz SHS in jugoslovanskih državljanov. Nasprotno pa je kazalo predilnici kar najbolje glede bodočega poslovanja, ker sta na vsem področju SHS obstajali samo dve predilnici v Dugi Resi in v Litiji tako, da je pripadlo tržiški predilnici eno izmed vodilnih mest na jugoslovanskem tekstilnem trgu. Gassner je računal, da bo nova država z izdatno uvozno carino zaščitila tekstilno industrijo in tako ustvarila možnosti bogatih zaslužkov.

Za prvo dobo se je predilnica nameravala omejiti na to, da bi predelovala bombaž na račun tujih tvrdk ter izdelano prejo in tkanine izvažala. Tako delo bi ji ustrezalo zato, da bi mogla odplačati dolgove v švicarskih frankih in angleških funtih in bi nato delala na lasten račun. Prvo dobavo bombaža za predelavo proti plačilu je predilnici priskrbela ljubljanska Oblačilnica s pomočjo A. Prepeluha. Oblačilnica je bila vojno-gospodarski zavod, ki je razdeljeval tekstilno blago in bil zainteresiran na tem, da bi čimbolje založil ljubljanski trg s tekstilijami, ki jih je prebivalstvo zadnja vojna leta hudo pogrešalo. Zaloga, ki jo je dal Tržiču v predelavo, je zadostovala Tržiču komaj za dobo 4 mesecev. Pri tem je Oblačilnica poskušala pridobiti Gassnerja za to, da bi predilnico preosnovali v delniško družbo, pri kateri bi bila udeležena tudi Oblačilnica. To je bil prvi poskus, da bi zagotovili domače sodelovanje v tvrdki. Gassner je to ponudbo odločno zavrnil in se sploh ni hotel spuščati v pogajanja.

Predilnica išče državno posojilo — Uvoz na predelavo

Prvi zbor komanditistov po vojni je bil 30. januarja 1919 v Bludenzu. Iz zapisnika je videti, da je predilnica ustavila obratovanje v maju 1916. Mesec nato, junija leta 1916, je zaradi pomanjkanja prediva prenehala obratovati tudi tkalnica. Naprave so takrat počivale dve in pol leti do konca vojne, izvzemši izdelavo papirnatega prediva. Ob koncu vojne je bila strojna oprema spričo tehničnega napredka že zastarela, čeravno razmeroma še dobro ohranjena. Nastalo je nujno vprašanje modernizacije strojnega parka in morebitna razširitev predelovalnih naprav.

Ker je bilo podjetje v tujini močno zadolženo, je Andrej Gassner ml. l. 1919 odpotoval v Beograd, da bi dobil državno posojilo. Gassner je prošnjo utemeljeval s tem, da gre za stotine delavcev, da se jim zopet omogoči redno delo, prebivalstvu pa priskrbi nujno potrebne tkanine. Pri tem bi zaslužek od predelave bombaža ostal doma. Gassnerju so zagotovili, da bodo njegove predloge upoštevali in prošnjo priporočili. Vzlic temu pa se je po šesttedenskem bivanju v Beogradu vrnil v Tržič s praznimi rokami, ker je finančno ministrstvo odklonilo

vsak kredit. Naprave tovarne so morale še nadalje počivati. Vodna sila je ostala neizkoriščena. Medtem pa je švicarska banka začela pritiskati na predilnico, naj odplačuje svoj dolg. Že je kazalo, da je v nevarnosti sam obstoj firme.

Zato je Gassner odpotoval v Švico, da bi pojasnil položaj švicarskemu Kreditnemu zavodu in se z njim posvetoval o možnostih obnove obratovanja. Razgovori s švicarskimi interesenti so bili uspešni. Švicarski Kreditni zavod je bil skupaj s švicarskimi uvozniki vzhodnoindijskega bombaža pripravljen finansirati dobavo 600 bal bombaža mesečno, če bi do konca leta odplačali stari dolg. Poleg tega bi odprli predilnici še bianco kredit 50.000 švic. frankov za najnujnejše nabavke v tujini. Pogoj za dobavo bombaža pa je bil, da se švicarskim dobaviteljem prizna lastninsko pravico na dobavljenem bombažu za vso dobo vskladiščenja in predelave ter lastnino izdelkov iz tega bombaža. Jugoslovanska vlada naj bi dala zagotovilo, da blaga ne bo konfiscirala in da bo dovolila izvoz predelanega ali nepredelanega bombaža, če ga predilnica ne bi mogla pravočasno predelati. Take pogodbe sta takrat sklenili češkoslovaška in avstrijska vlada, da sta omogočili uvoz surovin na predelavo.

Uvozni in izvozni promet Jugoslavije z inozemstvom, se je takrat razvijal na osnovi kompenzacijskih pogodb, ki so jih sklepali bodisi splošno ali za določeno skupino predmetov. Kompenzacijske pogodbe je imela država SHS z Avstrijo, ČSR in Poljsko. S Švico take pogodbe

Dvorana prstančevih strojev. Pri krilnih strojih stoji mojster Jurij Sitar

ni bilo. Zahtevo, da bi vlada jamčila lastninsko pravico in dovolila izvoz, so švicarski zavodi utemeljevali s tem, da mirovna pogodba še ni podpisana in pravna pomoč z novo državo SHS ni urejena. Deloma pa je dalo povod za ta pogoj to, da je jugoslovanska vlada v prvih letih ponovno prepovedala oz. omejila uvoz in izvoz mnogih predmetov za nedoločeno dobo.

Srbski carinski zakon je sicer dopuščal možnost uvoza na predelavo, vendar zadevni predpisi po vojni v naših krajih še niso veljali. Predilnica je zato vložila na Generalno direkcijo carin prošnjo, da bi ji načelno dovolili za uvoz na predelavo za določeno dobo. Carinska uprava v to ni privolila in je zahtevala, naj se za vsak transport vloži posebna prošnja.

Na prvo tako prošnjo je carinska uprava 7. februarja 1920 izdala dovoljenje za izvoz izdelkov in bombažnih odpadkov iz tržiške predilnice na Poljsko s pripombo, da bo za vsako pošiljko posebej še konkretno določila, čez katero obmejno carinarnico bodo blago uvozili in pri katerem carinskem uradu bo pregledano za izvoz. Tudi je zahtevala, naj predilnica sporoči, kakšno bo težinsko razmerje med uvoženo surovino in izvoženimi izdelki, ter kolik bo odstotek odpadkov, da bi mogli predelavo tudi težinsko kontrolirati. To svojo odločbo je dopolnila carinska uprava še z odlokom z dne 1. marca 1920., št. 9449, v tem smislu, da bo na tej podlagi za vsak konkretni primer določila pogoje za izvoz bombažnih izdelkov.

Potrebno jamstveno izjavo je izdal navzlic pomislekom nato dne 7. maja 1920 pod št. 3321 oddelek ministrstva trgovine in industrije v Ljubljani. V tej izjavi uradno potrjuje, da indijskega bombaža, ki je lastnina tvrdke bratje Volkart iz Winterthura ter banke Credit Suisse v Zürichu, ne bodo zaplenili, da ostanejo izdelki iz njega last omenjenih podjetij ter da bodo dovolili izvoz in uvoz izdelanih fabrikatov in tudi carinsko postopanje opravili po predpisih, ki veljajo za promet na predelavo. Izjavo je podpisal načelnik dr. Marn. Na podlagi tega je Gassner sklenil v Švici dokončni sporazum, po katerem je kupil za Tržič za milijon švicarskih frankov bombaža, ki je bil tudi že na poti.

Predilnica je v smislu poziva carinske uprave opisala in pojasnila pogoje za predelavo, ki jo je prevzela po naročilu tvrdke Fco. Glanzmann v Trstu. Po njej bi delo tržiškega obrata plačali s surovim bombažem in bi ostali odpadki v državi. Izvozili bi po naročilu dobavitelja za 100 kg uvoženega bombaža 66 kg tkanin. V teh bi bilo 55 kg bombaža in 11 kg pa obtežilnega materiala. Za izdelavo 100 m bombažnih tkanin so računali, da se porabi 18.13 kg prediva. Kot plačilo za predelavo bi dobila predilnica 32.80 kg bombaža, tako da bi 45 % bombaža ostalo v Jugoslaviji, kar je bilo vsekakor ugodno.

Ker je zahteval dobavitelj, da izdelano blago obtežijo z apreturnim materialom, bi 100 m blaga za izvoz tehtalo 21.75 kg. Tkanine bi bile 76 cm široke in bi tehtale na m^2 239 g brez apreture in 287 g z apreturo. Carinska uprava je dovolila za predelavo trimesečni rok, pre-

dilnica pa je prosila, da ga podaljša na devet mesecev. Nadalje je zahtevala finančna uprava še zavarovanje valute. Predilnica je pojasnjevala, da ne gre za denarno plačilo, ker bo delo plačano v blagu, ki ga bodo izvažali toliko manjšo količino, kolikor bo njegova vrednost večja.

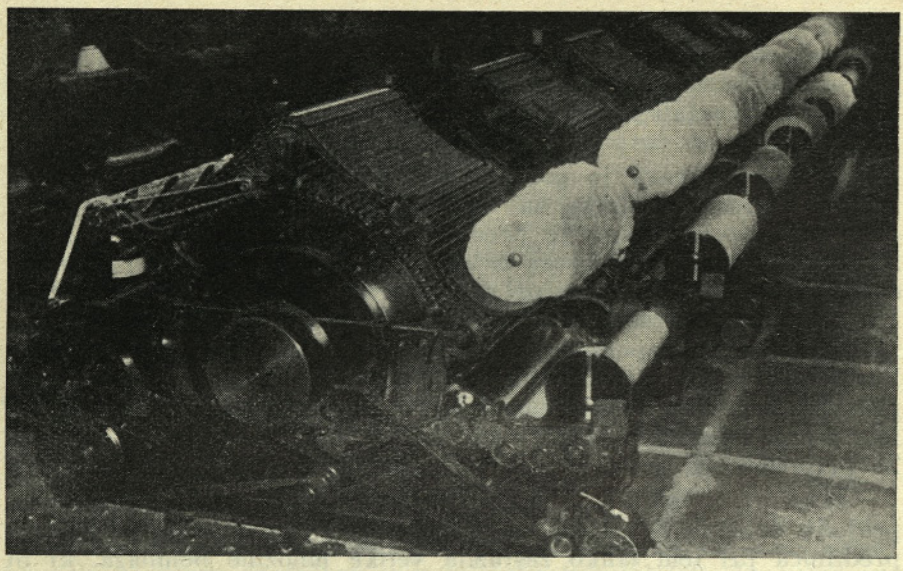
Carinska uprava je poslala nato predilnici vprašalno polo, da prijavi potrebne podatke za dovoljenje prometa za predelavo. V odgovorih na vprašanja je predilnica pojasnila, da znaša tara pri bombažu po različnosti izvora in kvalitete 2—6 %, odpadki pri izdelavi sukanca 10—20 %, odpadki pri izdelavi tkanin pa nadaljnjih 2—6 %, kar se ravna po vrstah bombaža. Od odpadkov je 5—10 % porabnih, nad polovica pa popolnoma neuporabnih. Prosila je, da bi carinsko kontrolo opravili v tovarni, kjer bi organi lahko nadzirali delo od prispetja surovine do odpreme izdelkov. Pojasnila je tudi, da bi želela izvažati izdelano blago v vse dežele, kamor bi glasilo naročilo. Za prvo dobo bi prišel v poštev posebno izvoz v Švico in v Italijo.

Iz spisov ni videti, koliko pošiljk je predelala predilnica na osnovi prejetih uvoznih dovoljenj za predelavo. Očitno je bilo, da bi bila predilnica pri tem lahko zaslužila velike množine bombaža, ki bi jih predelala za domači trg, ki je nujno potreboval tekstilije. Nezaupanje carinske uprave do podjetja, katerega lastniki so bili tujci na eni strani, ter nezaupanje švicarskih dobaviteljev do jugoslovanske carinske uprave na drugi strani, sta praktično onemogočila, da bi se promet na predelavo razvil v zaželenem, dopustnem in potrebnem obsegu.

Predilnica odklanja državno nabavljanje bombaža

Valutna nestalnost in padanje vrednosti jugoslovanske krone sta bila v povojni dobi velika ovira za obnovo rednega obratovanja predilnice. Ker se je nabava surovin in nakup deviz na račun posameznika zdel preveč tvegan, so prišli na to, da bi prevzela nakup bombaža državna uprava. Industrijska zbornica v Beogradu je sklicala o tem za 2. junija 1920 posvetovanje, ki se ga je udeležil osebno Edmund Glanzmann za tržiško predilnico. Po dolgih razpravah je bila na tem zborovanju sprejeta spomenica, da bi priskrbovala tekstilni industriji surovi bombaž državna uprava. Glanzmann te spomenice ni podpisal in je odločno izjavil, da se akciji ne more priključiti.

Svoje stališče je utemeljil s tem, da je morala predilnica v maju 1960 zaradi pomanjkanja surovin obratovanje popolnoma ustaviti, vendar je pri tem obdržala in plačevala vso dobo svoje nameščence in mojstre in za obrat najvažnejši kader delavcev, da bi mogla ob vsakem času obnoviti delo. Končno je pripomnil, da je imela predilnica veliko škodo, ker svojega milijonskega dolga za zapadle menice zaradi razvrednotenja avstrijske krone s svojim dobroimetjem ni mogla poravnati.

Predilni stroji

Pa tudi vojaški krogi so bili interesirani na čimprejšnji obnovi obratovanja predilnic. Da ne bi njegovo odklonilno stališče zadelo na napačno tolmačenje in nerazpoloženje proti tujim lastnikom predilnice, je menil Glanzmann, da mora pojasniti svoje stališče obenem tudi vojaškim krogom.

V vlogi, ki jo je naslovila predilnica na ekonomski oddelek vojnega ministrstva, je poudarjala, da je družabnik predilnice Gassner, ustanovitelj uvoznih firm za bombaž Gassner & Co. v Liverpolu, Aleksandriji, New Orleansu in Galvestonu ter da je trgoval z bombažem do svetovne vojne in ima najboljše izkušnje v trgovini z bombažem. Poudarjala je, da je specialno urejena na indijski bombaž in tudi tržno tako usmerjena, čeravno bi lahko predelovala tudi ameriški bombaž.

Ker ima številne poslovne zveze v tujini, lahko neposredno sklepa svoje posle. Zato želi ostati tudi v bodoče nevezana. Državno nabavljanje predilnica odklanja, ker ji jugoslovanska vlada ni hotela odobriti kredita za obnovo obratovanja. Vlogo zaključuje s pripombo, da je vedno pripravljena dati svoje izdelke, kolikor bi ustrezali, po veljavnih tržnih cenah in običajnih plačilnih pogojih, ministrstvu na razpolago.

Iz nadaljnjih spisov z dne 16. julija in 23. junija je videti, da je predilnica prejela 550 bal deloma suratov, deloma bengal, 125 bal madras in 60 bal oomra ter še okrog 200 bal brez podrobnejše označbe ter da je vseh deset partij pomešala skupaj in izdelala prediva od Ne 6—12 v kopsih in v štrenah in iz tega hodnično tkanino po vzorcih,

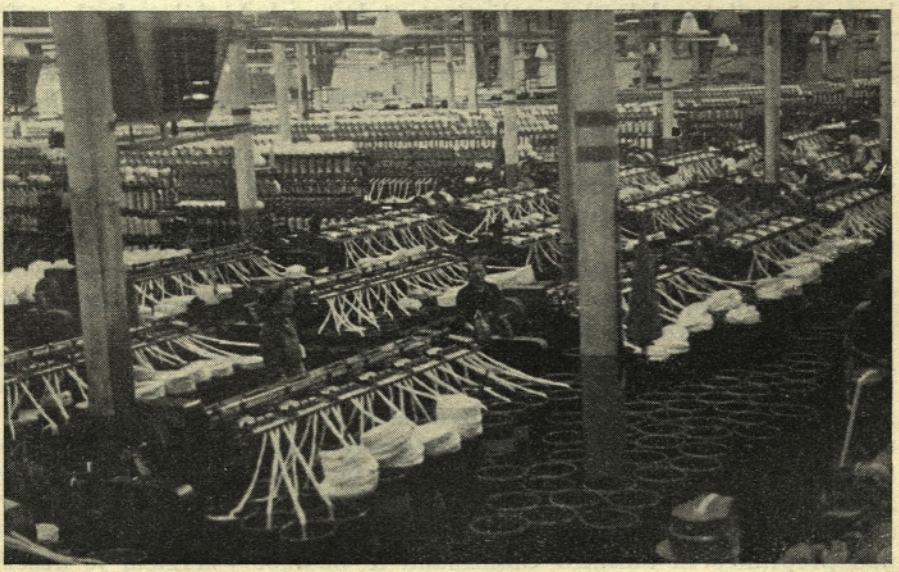
deponiranih na carinarnici v teži 290 oziroma 230 g na m² brez apreture in 350 oziroma 250 po obtežitvi.

Carinska uprava je tako dobila od predilnice natančne podatke o višini odpadkov, o teži apretiranega blaga in o razliki med vrednostjo preje in tkanin, ki jih je uporabila pri sestavi nove carinske tarife. Predilnica pa izdelkov ni več izvažala, marveč jih je začela prodajati na domačem trgu, kjer je bilo povpraševanje po bombažnem platnu zelo veliko.

Sekvestracija predilnice

Dne 21. maja 1919. je odredila deželna vlada za Slovenijo po naredbi ministrstva za trgovino in industrijo z dne 30. aprila 1919. popis, sekvestracijo in likvidacijo premoženja pripadnikov sovražnih držav. Naredba je bila izdana na podlagi zakona o postopanju s premoženjem pripadnikov držav, ki so sodelovale v vojni s Srbijo z dne 18. septembra 1915. Ta zakon je bil razširjen po vojni na vse ozemlje kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Izvršilno naredbo je sestavilo ministrstvo za trgovino že v Solunu na podlagi sklepov zaveznikov o ekonomski vojni proti napadalcem. Izdana je bila 30. aprila 1919. v Beogradu in istočasno v Ljubljani. Po njej se je imela ustanoviti državna komisija za nadzor, popis in sekvestracijo ter morebitno likvidacijo sovražnikove imovine, kar je bilo treba takoj zabeležiti v zemljiških knjigah, v trgovskem registru in obrtnem katastru, kjer so bile vpisane zadevne pravice

Raztezalke in krilni stroji

tujih državljanov. Bankam in denarnim zavodom pa je bilo obenem prepovedano izplačati dobroimetja in izročiti deponirane vrednostne papirje sekvestriranim podjetjem. Izvršitev naredbe je bila poverjena ministrstvu za trgovino in industrijo.

Na podlagi tega je izdal odsek za trgovino in obrt deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani pod št. 2961 z dne 21. maja 1919, odločbo, da je predilnica v Tržiču kot last večine sovražnih državljanov pod posebnim nadzorstvom in sekvestrom. Za sekvestra je imenoval Matijo Marinčka, javnega notarja v Tržiču, ki je dobil obenem nalog, da takoj popiše, oceni vrednost in dostavi ministrstvu pregled sekvestriranega imetja. Podjetju je bilo medtem začasno dovoljeno, da obratuje naprej v enaki meri kakor dotlej. Pod sekvester je prišlo po odloku deželne vlade z dne 2. junija 1919, št. 3401 vse imetje podjetja in Ane Gassner, soproge Andreja Gassnerja, solastnika predilnice v Tržiču z vsemi premičninami in pritiklinami.

Na odloku vlade z dne 21. maja 1919. je bila v izvodu, ki ga je prejel notar Marinček še pripomba, naj bi morda za komercialnega vodjo pritegnili bančnega uradnika Janka Komarja. Deželno sodišče je sklep o sekvestraciji vpisalo 21. julija 1919. Odlok o sekvestraciji je družabnike zelo vznemiril, ker niso vedeli kaj vlada pravzaprav namerava. Predilnica je najprej naročila svojemu odvetniku da posreduje. Temu je nato dr. Marn izjavil, da je pretežna večina premoženja v rokah avstrijskih državljanov kot sovražnih inozemcev in da zaradi tega ne bi mogel pri ministrstvu zagovarjati predloga, da se sekvester ukine. Dr. Marn je pripomnil, da je sekvester predilnice bolj formalnega značaja, ker so že pogajanja v teku, da bi se komanditna družba spremenila v delniško podjetje, pri katerem bi bil tudi domači kapital udeležen. O tej zadevi pa da bodo potrebne še nekatere informacije, v glavnem zaradi razdelitve deležev. Takrat so namreč hoteli, da sindikat ljubljanskih bank odkupi tržiško predilnico oziroma dobi pri njej večinsko udeležbo.

V prvem strahu pred posledicami sekvestracije je bilo vodstvo predilnice pripravljeno prodati tržiške naprave za 10 milijonov kron, vendar so ponudili prodajo bolj z namenom, da pridobe na času za nadaljnje akcije, da bi ostalo podjetje še naprej last dotakratne komanditne družbe.

Tedaj pa je stopil v ospredje Andrej Gassner mlajši, ki je bil rojen na Angleškem in je leta 1912 dobil angleško državljanstvo. Ker je bil Edmund Glanzmann švicarski državljan, torej pripadnik nevtralne države, je družba poskušala prepričati oblasti, da se določbe zakona o sovražni imovini na predilnico ne nanašajo. Andrej Gassner je šel zaradi tega naravnost v Beograd, da bi tam dosegel ukinitev sekvestra. Posredovanje ni imelo uspeha in 22. julija 1919 mu je deželna vlada s podpisom dr. Marna pod št. 2961 sporočila: »Z ozirom na Vaše osebno posredovanje tu in v Beogradu. da se dvigne sekvester nad predilnico in tkalnico Glanzmann & Gassner v Tržiču, je došel danes odlok Ministrstva trgovine in industrije, v katerem minister

pravi, »da se ima sekvester obdržati do nadaljnje naredbe ministrstva iz razloga, ker je v podjetju znatno zastopan kapital državljanov nemške Avstrije«.

V odloku so obenem zahtevali, da predložijo Ed. Glanzmann in drugi udeležniki iz rodbine Glanzmann dokaz o svojem državljanstvu, ki morajo biti izdani od švicarske oblasti pristojnega kantona in overovljeni od ministrstva zunanjih zadev ter jugoslovanskega poslaništva v Bernu.

Enak dokaz je moral predložiti Andrej Gassner ml., da je angleški državljan. Ta dokaz je moral biti overovljen od Foreign Offica. Vodstvo predilnice je že poprej, 26. junija 1919 pojasnjevalo, da ima pri komanditni družbi predilnice od 21 deležev 7 deležev skupina Glanzmannove družine, ki so pristojni v Marbach v Lucernškem kantonu in da je en delež že pred vojno pripadal Andreju Gassnerju, ki je angleški državljan. Nadaljnji del je pripadal njegovemu bratu Leonu Gassnerju, pet deležev pa očetu Andreju Gassnerju st., ki sta avstrijska državljana. Vloga pravi, da so že pred vojno hoteli te deleže prenesti na Andreja Gassnerja ml., da pa je vojna to preprečila. Pravi tudi, da se to ni zgodilo iz razloga, ker bi bile sicer avstrijske oblasti te deleže konfiscirale. Glede ostale tretjine navaja, da so deleži v rokah sorodnikov, ki živijo na Predarlskem in ki bodo, ker so brez otrok, svoje deleže zaradi starosti prenesli na Andreja Gassnerja. Zaradi prometnih težkoč tega še niso mogli v knjigah izvesti. Zato smatrajo, da odlok proti predilnici ni bil utemeljen.

Gassner ml. se je nato osebno obrnil na ministrskega predsednika dr. Antona Korošca, ki ga je tudi sprejel. Vendar pozneje pri trgovskem ministru dr. Veljkoviću ni mogel doseči ukinitve sekvestra, kakor je upal na podlagi obljube dr. Korošca, da bo podpiral njegovo zadevo.

Zato so se družabniki odločili za diplomatsko pot v upanju, da bo intervencija tujih predstavnikov več zalegla. Glanzmann se je obrnil na švicarsko vlado v Bernu z obširnim pismom, v katerem je zaprosil, da mu izdajo potrdilo o švicarskem državljanstvu Glanzmannov in posredujejo, da se ukine sekvester, češ da jim je odvzeta svoboda poslovanja in da se delo na veliko škodo podjetnikov in delavcev ne bo obnovilo, dokler traja sekvester. Glanzmann je pri tem vede uporabil lažne trditve, samo da bi mu švicarska vlada pomagala.

V svoji vlogi na angleško poslaništvo z dne 10. julija 1919. leta pa ponavlja Gassner ml. navedbe, da bo odkupil tudi ostalo tretjino deležev od svojih sorodnikov in prosi zato za ukinitev sekvestra.

Začelo se je živahno dopisovanje s švicarskim konzulatom v Beogradu in Trstu ter s švicarskim poslaništvom na Dunaju, od koder so obvestili Gassnerja, da bodo skupno z angleškim poslaništvom intervenirali pri beograjski vladi. In res sta švicarski generalni konzul in angleški poslanik izročila jugoslovanskemu ministrstvu skupno noto o tej zadevi in sporočila 19. novembra 1919 Glanzmannu, da upata, da bo sekvester v kratkem ukinjen.

Kraljevina SHS po določbah sanžermenske mirovne pogodbe ni imela pravice sekvestrirati imovino avstrijskih državljanov kot imovino sovražnikov, marveč samo imovino in podjetja Nemcev iz rajha. Ukrep, ki ga je izdala deželna vlada, je bil utemeljen le iz fiskalnih razlogov, da bi preprečili denarne in finančne transakcije tujcev v škodo jugoslovanske države ter zagotovili plačevanje davkov in da ne bi tuji podjetniki odnesli iz države imovino proti zakonitim predpisom. Tega pri predilnici že tako ni bilo mogoče kontrolirati. Sicer pa se sekvester Matija Marinček ni vtikal v notranje poslovanje podjetja in je pustil lastnikom v tem oziru proste roke. Branil je koristi predilnice celo proti ukrepom avstrijskih oblasti, ki so bile kot represalijo za sekvestriranje avstrijske imovine blokirale dobroimetje podjetij iz SHS pri avstrijskih denarnih zavodih.

Gassnerji so bili zaradi sekvestra v očitni zadregi, ker je bil Andrej Gassner kot javni družabnik v času, ko je bil izdan ukrep o sekvestraciji, avstrijski državljan in je ostal Avstrijec tudi po podpisu mirovne pogodbe. Kot tak je bil do 30. julija 1919 vpisan v trgovinski register in v vse javne knjige. Gassnerji so zaradi tega s pospešenimi vlogami skrbeli za to, da bi v trgovski register čimprej vpisali Andreja Gassnerja mlajšega kot javnega družabnika, ker je bil angleški državljan. To se je zgodilo šele ob izstopu Andreja Gassnerja st. dne 30. julija 1919. Vsekakor je epizoda sekvestracije pospešila odločitev Andreja Gassnerja, da zapusti Tržič in odide v Bolcan, kjer je živel do svoje smrti leta 1925.

Pri ponovnih intervencijah v Beogradu so Gassnerju sporočili, da je bil sekvester 2. oktobra 1919 pod št. 2340 ukinjen, toda do srede decembra deželna vlada v Ljubljani še ni izdala nobenega odloka. Tak odlok je izšel šele 29. decembra 1919 pod št. 2961 in je glasil, da je s sklepom deželne vlade sekvester in nadzorstvo nad podjetjem in premoženjem firme v Tržiču razveljavljeno. Nato so 2. januarja izbrisali zaznamek v zemljiški knjigi in 30. januarja 1920 tudi v trgovskem registru.

Obnova postopka za centralo na pilarni

Ko so se po vojni razmere nekoliko ustalile, je predilnica v začetku leta 1920 zaprosila okrajno glavarstvo, naj obnovi nadaljnji postopek v zadevi zaprošene koncesije in naj določi v ta namen geološkega strokovnjaka. Predilnica je predlagala, naj bi povabili v ta namen znanega strokovnjaka takratnega profesorja geologije na ljubljanski univerzi dr. Karla Hinterlechnerja. Glavarstvo se je strinjalo s predlogom in je 1. aprila 1920 obvestilo predilnico, da je odstopilo vloženi načrt profesorju Hinterlechnerju. Le-ta je večkrat prišel proučevat na teren geološke razmere in je nato 1. julija 1920 oddal svoje strokovno mnenje. V njem je v glavnem ugotovil, da nameravani rov sam po sebi izvirkov ne bi ogroževal, če bi bili le-ti pravilno zajeti. Ker pa je zajetje zelo pomanjkljivo in nehigienično,

Dvorana mikalnikov 1937

je treba v prvi vrsti napraviti v gori šele pravo zajetje tako, da izkopljejo rov s postranskimi zasekami do trdega kamna.

Okrajno glavarstvo je poslalo mnenje prof. Hinterlechnerja predilnici šele 9. novembra 1920 v proučitev in izjavo, ali predilnica vztraja pri izvedbi nameravane vodne naprave in če je pripravljena izpeljati vodovod v smislu izjave geološkega strokovnjaka. Za ta primer je pozvalo predilnico, naj predloži načrte v nadaljnji uradni postopek in razpravo. Predilnica je nato glede prvega dela vprašanja pristala in je 29. decembra 1920 podala svojo pritrdilno izjavo. Okrajno glavarstvo je pustilo stvar počivati, ker je čakalo, da bodo predloženi načrti. Predilnica pa tudi ni ničesar ukrenila, ker je bila drugi del zahteve glavarstva baje prezrla. Čakala je in končno po dveh in pol mesecih 15. marca 1921 urgirala ureditev zadeve.

Šele ko so nesporazum ustno pojasnili, je predilnica kranjski stavbni družbi v Ljubljani naročila, naj izdela načrt za začasno preskrbo občine s pitno vodo med graditvijo in sicer iz vrelcev, ki so bili v bližini občinskih vrelcev, a so bili last Stanislava Polaka. Zadevne načrte je predilnica vložila s tehničnim poročilom 24. septembra 1921 in prosila, da bi razpisali komisijo za pogajanja s tržiško občino ter z obema lastnikoma zemljišč Stanislavom Polakom in ing. Karlom Polakom. Kot interesente je navedla izrecno samo ti dve osebi iz razloga, ker so vsa druga vprašanja, izvzemši vodne izvirke za občino, obravnavali že pri komisijski razpravi dne 9. junija 1913.

Tržiška občina je bila pri prošnji za koncesijo hidrocentrale na Pilarni prizadeta kot vodopravni interesent s pašnikom, ki je ležal ob trasi nameravane naprave. Občina je takrat zahtevala odškodnino ter sta oba solastnika predilnice s polnim razumevanjem privolila v plačilo cene, kakor sta jo zahtevala v zasebnih razgovorih. Ta sporazum pa bi moral odobriti še občinski svet. Medtem je občinski svet na predlog fužinarja Globočnika dogovorjeno odškodnino zavrnil. Pravni zastopnik občine je zato odklonil nadaljnje zastopanje, češ da ne more več braniti koristi občine, če so tako nespametni, da ne razumejo prednosti sporazuma, ker bo pri obravnavi po izpovedi strokovnjakov nedvomno določena za travnik nižja cena.

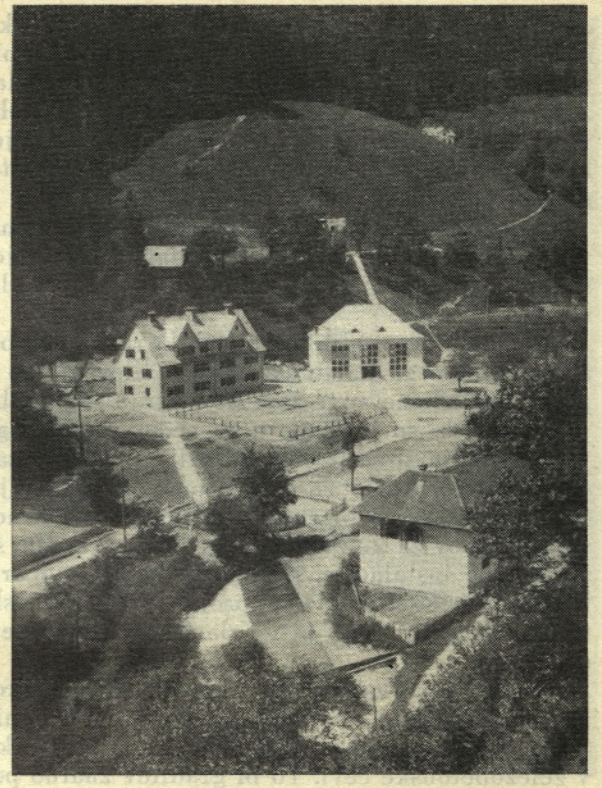
Župan Ivan Lončar se je zato obrnil na odvetnika dr. K. Kuhlja. Razprava naj bi bila čez tri dni. Da bi pridobili na času in ker je okrajni glavar odklonil preložitev razprave, so ugotovili, da je okrajno glavarstvo pri razpisu napravilo majhno napako in da ni upoštevalo starega avstrijskega razpisa, ki je bil v Jugoslaviji še v veljavi, da morajo, če gre za obdelovalno zemljo, poslati spis agrarnim oblastem v izjavo. Sklicujoč se na ta razpis so zahtevali preložitev in jim je moralo okrajno glavarstvo ugoditi. Obenem so glavarstvu sporočili, da je občina sklenila, da bo sama izkoristila vodno silo v lastne namene po vloženem projektu in da namerava graditi svojo vodno centralo. S preložitvijo razprave so pridobili mesec dni. Občina je dala izdelati načrt, ki sta ga napravila stavbni svetnik Petrič in ing. Orel. Načrt je bil popolnejši in boljši od predilniškega.

Predilnica je pričakovala, da bosta k obravnavi povabljena le oba Polaka in je bila nemalo iznenadena, ko je okrajno glavarstvo razpisalo komisijsko razpravo za 3. novembra 1921 in z razglasom povabilo nanje vse interesente.

Boj domačinov s predilnico

Res so prikorakali na določen dan vsi vodni upravičenci na Bistrici in Mošeniku doli do Save z inženirji in odvetniki in tako dosegli, da sta bila predilnici za kontrolo vodnega stanja pred novim vtokom in ob iztoku predpisana dva limnigrafa. Predilnica je morala ing. Karlu Polaku obljubiti, da mu bo namestila 5 svetilk in dodajala tok za motor 4 KS na njegovem posestvu. Stanislav Polak je izjavil, da se pogaja s predilnico in da bo o rezultatu obvestil okrajno glavarstvo v štirih tednih. Z občino, katero je takrat še zastopal dr. Hacin, je sklenila predilnica dogovor, ki naj bi začel veljati šele potem, ko bi ga odobril občinski zastop.

Tri dni po komisijski razpravi, t. j. 6. novembra 1921 pa je glavarstvo izdalo odločbo, s katero je predilnici podelilo stavbno dovoljenje. Ta prenagljeni postopek in gorečnost oblasti je predilnico drago stala. Proti tej odločbi so se pritožili vodni interesenti, ker niso bili limnigrafi v odločbi izrecno obseženi, marveč navedeni samo kot dogovor.

Električna centrala na pilarni in stanovanjska hiša BPT

Pritožil se je tudi Stanislav Polak, ker oblast ni čakala z odločitvijo do poteka štirih tednov, kakor je zahteval, ko se je pogajal s predilnico. Končno se je pritožila tudi občina, ker niso čakali na to, da odobri dogovor občinski zastop, ki je bil medtem postavil večjo zahtevo in sicer zgraditev cevovoda do Andrejeve cerkve.

S tem se je pričelo razburjanje in izigravanje, ki je zamotalo položaj za predilnico. Predilnica je odklonila zahtevo občine po zgraditvi drugega cevovoda kot neopravičeno in nesmotrno. To je sporočila občini in okrajnemu glavarstvu z vlogo dne 7. decembra 1921. Občina je 24. decembra 1921 odgovorila predilnici, da je odbor na svoji seji sklenil, da vztraja v polnem obsegu pri svoji zahtevi.

S Stanislavom Polakom mlajšim so se pogajanja dolgo vlekla, končno pa so bila brezplodna. Polak je hotel odstopiti predilnici v lastništvo spodnji del svoje posesti, ki je meril približno 10 oralov in čez katerega naj bi speljali pokrit nadvodni jarek. Kot odškodnino za to pa je zahteval, da bi mu predilnica prepustila celo Hofbauerjevo posestvo s hišami, žago in električno instalacijo, popolnoma opremljeno, ter da bi mu zanje brezplačno dobavljala tok. Razen tega je zahteval še 100.000 kron v gotovini. Predilnica je imela protipredlog,

da bi Polaku odstopila Dobrinovo zemljišče, okrog 10.571 m², češ da ne more pogrešati stanovanj pri Hofbauerju. Dobrinovo zemljišče je mejilo na Polakovo posest. Poleg tega je ponudila predilnica Lončarjevo žago, tri električne svetilke, motor 4 KS z dobavo toka v času nizke vode in skladiščni prostor za les na Kramarjevem posestvu nasproti Lončarjevi žagi. Obojestranske vrednote in storitve naj bi ocenili in morebitno razliko poravnali v denarju.

Polak je to ponudbo odklonil in s pismom z dne 5. januarja 1922 vse svoje ponudbe in predloge umaknil. Isto je storila tudi predilnica 8. januarja 1922 s pripombo, da bo zaprosila oblast, naj v zadevi uradno postopa.

Medtem je predilnica povabila razna stavbna podjetja, naj bi vložila ponudbe za nameravano zgraditev vodne centrale. Pri tem so se pojavile različne nove zamisli o zgraditvi. Ljubljanska stavbna tvrdka »Slograd«, ki so ji pozneje po večini poverili graditev novih objektov v tovarni, je predilnici predložila ponudbo za zgraditev rova in poslopja za strojnico za 5 milijonov kron, ki je bila obvezna do dne 1. marca 1922. To bi zneslo po takratnem uradnem tečaju 150 švicarskih frankov za konjsko silo. K temu bi prišlo še 90 švicarskih frankov za strojne instalacije, skupno torej 240 švicarskih frankov in z 10% varnostnim koeficientom, torej na 264 švicarskih frankov. Predilnica te ugodne priložnosti ni mogla izkoristiti in je pozneje gradila mnogo draže.

Slogradova zamisel je bila, da bi se težkočam z občinskimi vodnimi izvirki in s Stanislavom Polakom izognili tako, da bi vodo za tovarno zajeli deloma na levem bregu Mošenika, deloma v strugi sami v železobetonske cevi. To bi graditev znatno pocenilo. Tak načrt je po sporazumu s predilnico »Slograd« predložil okrajnemu glavarstvu dne 31. januarja 1922.

Konkurenčni načrt občine in kompromisni izhod

Konkurenčni načrt, ki ga je vložila občina, je položaj temeljito izpremenil. Pri tem so predilnico opozorili, da je njen načrt ogrožen, ker bo stala v razpravi sama kot zasebno podjetje, ki je last tujega kapitala in ki ga vodijo tujci, proti občini in proti številnim domačim udeležencem. Nedvomno bi oblasti priznale načrtu občine večji gospodarski pomen, posebno, ker je bila dana možnost, da se komisija izreče za razširitev načrta s tem, da pritegne še ves tržiški padec vse do predilniškega jeza na Balosu. Ta možnost je bila dana, vendar le v primeru, če bi bili predilniški načrt rova na desnem bregu podaljšali do vrha Voj. Toda o tem so previdno molčali. Edino, na kar bi se predilnica lahko v danih okoliščinah opirala, je bilo to, da je bil njen načrt že pred desetimi leti vložen in tudi komisioniran ter bi mu v tem oziru morali priznati prednost. Zmaga pa tudi v tem primeru ne bi bila gotova.

Graditev odtočnih naprav za centralo III

Predilnica je zato menila, da je napočil trenutek, ko se je treba odločiti za kompromis. Pravnemu zastopniku občine je izjavila, da je pripravljena storiti občini zaželeno uslugo, če bi s privolitvijo občine spremenili trde pogoje, ki se nanašajo na zajetje izvirkov vode za občinski vodovod in ki jih je določilo okrajno glavarstvo z odlokom z dne 6. novembra 1921. Predilnica bi se želela sporazumeti z občino tako, da bi dala v uporabo prihranek, ki bi ga s tem dosegli, t. j. 80.000 kron za razširitev meščanske šole. Obenem je predilnica predlagala, naj bi občina privolila v to, da bi začasno, dokler bi gradili rov, preskrbovali Tržič iz predilniških izvirkov v Preski. Na to izjavo predilnice z dne 1. marca 1922 je občina odgovorila dne 4. marca, da bo o predlogih razpravljal občinski svet na svoji prihodnji seji.

S tem je možnost pogajanj odpadla in predilnica je morala računati s tem, da bi občina sama dobila koncesijo, katere izkoriščanje bi morda proti določeni odškodnini prepustila predilnici. Ta negotovost je vplivala nanjo, da je dala pri okrajnem glavarstvu dne 16. marca 1922 na zapisnik izjavo, da bo predložila v odločitev ugovore, ki so bili podani na odločbo z dne 6. novembra 1921 in, ki jih je oblast v drugi instanci zadržala. Obenem je predilnica izjavila, da

je pripravljena opraviti vsa dela za zavarovanje občinskih izvirkov, predpisana v strokovnem mnenju prof. dr. Hinterlechnerja z dne 1. julija 1920.

Oddelek za kmetijstvo deželne vlade v Ljubljani pa je v odločbi z dne 12. maja 1922 dopustil vse pritožbe ter razveljavil odločbo prve instance, češ da je bilo postopanje pomanjkljivo. Odredil je, da se predmet vrne okrajnemu glavarstvu v izpopolnitev postopka in izdajo nove prvoinstančne odločbe. Obenem je sporočil okrajnemu glavarstvu, naj poskusi doseči dokončno poravnavo med predilnico in občino. Okrajno glavarstvo je nato 10. avgusta 1922 odredilo sestanek z občino, da bi poskusili doseči sporazum. Sestanek je bil 22. avgusta 1922 v Kranju, nato pa je bil za dodatna pogajanja na terenu določen 25. avgust. Poskus, da bi dosegli sporazum, se ni posrečil.

Občino je zastopal župan Ivan Lončar, ki je izjavil, da vztraja na tem, da se uresniči konkurenčni načrt in da ne more zato postaviti nobenih konkretnih zahtev. Občina pa je pripravljena, je rekel, ob priliki komisioniranja pogajati se s predilnico. Ko se je dne 25. avgusta 1922 sestala razpisana komisija, je občina po svojem tehniku in odvetniku protestirala proti temu, da ne bi obenem s predilniškim načrtom komisionirala tudi njenega načrta. Izjavila je, da se ne bo spuščala v nobena pogajanja in da zahteva koncesijo za svoj načrt. Predsednik komisije je obljubil, da bo izdal odločbo o obeh konkurenčnih načrtih istočasno. Zastopniki občine so zopet poudarjali, da so izvirki občinske vode ogroženi, da predilnica že izkorišča v dveh vodnih centralah 3000 KS in da torej ni nobena pretirana zahteva, da bi končno tudi občini dovolili iz njenega vodovja 1000 KS oziroma pri povečanju dotoka 1600 KS, skupno z vodno zadrugo domačih vodnih upravičencev na Mošeniškem potoku v Tržiču.

Dne 26. avgusta 1922 so nadaljevali razpravo in razlastitveni postopek. Dva cenilca iz Kranja sta določila višino odškodnine, ki naj bi jo plačali občini in Stanislavu Polaku za trajno služnost in začasno uporabo njunih zemljišč. Dnevni tečaj jugoslovanske krone v Zürichu so določili kot merilo za poznejša plačila z 1.45 švic. franka. Ing. Karl Polak, s katerim je bil že sklenjen dokončni sporazum, pa je dal nove zahteve na zapisnik. Komisija je končala delo ob enajstih ponoči. Nato naj bi prišel v komisijsko razpravo občinski načrt. Stvar pa se je zavlekla, ker je okrajno glavarstvo zahtevalo izpopolnitev načrta in izjavo o njegovi gospodarnosti.

Slednjič je bila občina na priporočilo višji instanc pripravljena, pogajati se. Zahtevala je, da zgradi predilnica novo osnovno šolo z 20 sobami na lastne stroške, kar bi zahtevalo kakih 15 milijonov kron izdatkov. Predilnica je to zahtevo odklonila in je ponovila ponudbe z dne 1. marca 1922.

Na tej podlagi so v glavnem z nekaterimi razširitvami po tridnevnih razpravah v Ljubljani dne 13. oktobra 1922 sklenili dokončni dogovor. Pravni zastopnik občine je formuliral zahteve takole:

1. gradbeno parcelo za ljudsko šolo,

2. nadzidava enega nadstropja za meščansko šolo,

3. generalno popravilo tržiškega vodovoda,

4. predilnica se je morala zavežati, da bo občini po potrebi iz lastnih vrelcev dajala vodo, kolikor je bo občina potrebovala in sicer do zmogljivosti predilniških vrelcev. Zmogljivost občinskega vodovoda 2 litra na sekundo je bila zelo majhna in je zahteva pomenila večno servituto za predilnico.

5. Vsi vodopravni interesenti v Tržiču, vštevši predilnico, naj se združijo v vodno zadrugo. Določen je bil rok štirih mesecev, da pridobijo uporabnike za zadevni načrt in organizirajo zadrugo. S tem so nameravali pridobiti na novo čistih 500 KS za izkoriščanje.

6. V razgovorih so razpravljali tudi o davčnem vprašanju in o prispevku predilnice k občinskim proračunskim stroškom. Občina je predilnico opozarjala, da ji nalaga predilniško delavstvo s svojimi družinami znatna bremena in stroške, za katere prispeva predilnica kot komanditna družba pri kontingentirani pridobnini tako nizek znesek, da ni v nobenem sorazmerju z izdatki. Odmerna podlaga predilnice v kontingentu je bila 50.000 din. Predilnici so predočili, da bi bila v primeru nesporazuma občina prisiljena, predpisati kako drugo davščino, ki bi podjetje občutneje zadela. Slednjič je predilnica privolila, da bo za potrebe trške občine prostovoljno prispevala letno kakih 400.000 dinarjev.

Poslopje bivše meščanske šole, poznejše gimnazije

Predilnico je pri pogajanjih kot tehnični ekspert tedaj zastopal ravnatelj šentanskega rudnika Simon Rieger.

Vodstvo predilnice je moralo priznati, da so zahteve in potrebe občine utemeljene in da predilnica kot največje podjetje ne more ostati gluha in brezbrižna za te zahteve javnosti. Najtežja obremenitev je bila dozidava in povečanje poslopja bivše šulferajnske šole za meščansko šolo. Za predilnico pa je bilo važno, da občina umakne svoj načrt.

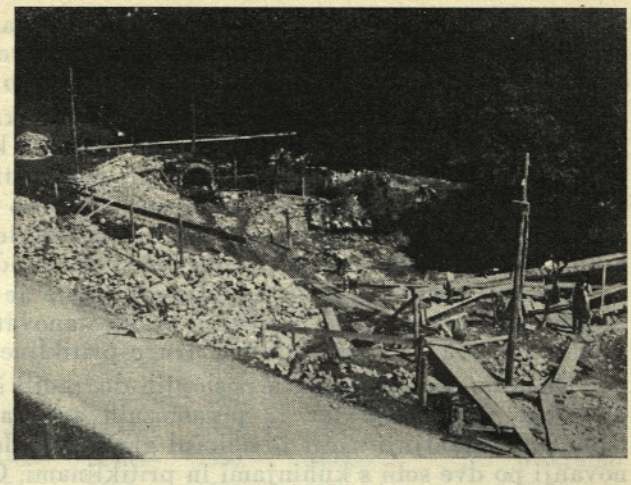
Zamisel o ustanovitvi vodne zadruge je bila videti zelo idealna, vendar si predilnica spričo tržiških razmer tega ni želela. Računala je na to, da je malo verjetno, da bi do 31. decembra 1922 prišlo med upravičenci do sporazuma, da bi bila zajamčena pravna in finančna izvedljivost pa tudi rentabilnost naprave. Če pa do tega ne bi prišlo, je imela predilnica po besedilu sporazuma po 1. januarju 1923 zopet proste roke. Če pa bi se proti pričakovanju sporazum posrečil, potem bi še vedno imela predilnica v razmerju s surovim padcem 64 : 36 % v zadrugi absolutno večino.

Bolj simpatičen je bil predilnici alternativni predlog ravnatelja Riegerja, da bi predilnica zgradila napravo in jo samostojno obratovala ter dajala zadrugi in občini do 36 % toka po lastni ceni. Toda Riegerjev račun, po katerem bi celotna naprava stala 50 milijonov jugoslovanskih kron in zahtevala 10 milijonov letnih obratnih izdatkov, je vzel predilnici pogum, da bi se tako zelo angažirala.

S popravilom vodovoda je predilnica že od nekdaj računala. Vodovodne cevi so bile v izredno slabem stanju in jih je bilo treba izmenjati. Tako so stroški popravila v breme predilnice narasli tudi tu na 3 milijone dinarjev. Predilnica je zato imela interes, da bi po predlogih prof. Hinterlechnerja čimprej izkopali poskusni rov pri občinskih izvirkih, da bi bila na jasnem, ali bo mogoče vodni predor za električno centralo izkopati bliže površini, kar bi bilo krajše in ceneje.

Ker je predilnica zvedela, da je nameravala tržiška občina iz projektirane centrale dobavljati električni tok za sanatorij na Golniku, ki so ga tedaj ravno urejali, je predilnica takoj izročila oblasti reverz, s katerim se je zavezala, da bo dobavljala sanatoriju na Golniku električni tok 20 KS za polovično ceno, kakor jo je zahteval baron Born. Predilnica je hotela s tem pri oblastih popraviti vtis, v resnici pa ni mnogo tvegala, ker bi stroške za 6 km daljnovoda od centrale do sanatorija moralo že tako prevzeti zdravilišče.

Dne 21. oktobra 1922 je okrajno glavarstvo izdalo odločbo in dovoljenje za zgraditev centrale na pilarni. Dovoljenje je postalo pravomočno 7. novembra, če bi dotlej ne vložili nobenega ugovora. Predilnica je bila zadovoljna, da bo stvar končno urejena. Vodne množine, navedene v odločbi, so bile povzete po katastru osrednjega hidrografičnega urada na Dunaju. Dodatne zahteve ing. Karla Polaka so zavrnili, ker se ni pritožil proti prvi odločbi z dne 6. novembra 1921 in je bil s tem prejudiciran. Odškodnina, ki so jo morali plačati po ugotovitvah strokovnjakov Stanislavu Polaku, bi bila po takratnem tečaju

Pričetki gradbenih del na jezu za centralo I.

1.45 švic. franka znesla 262.561.60 jugosl. kron. Po poznejšem tečaju 2.20 pa mu je pripadlo le 173.072 kron. Če bi bil Polak zahteval sodno cenitev, gradbenih del to ni moglo več ovirati, ker bi predilnica položila navedeni znesek pri sodišču. Koncesija za centralo na pilarni je bila podeljena za 60 let. Gradbena dela so bila v njej določena na 5 let, računano od dneva, ko je začela veljati odločba.

Srditi boj, ki se je bil razvnel med predilnico in občino, se je po žilavem odporu takratnega župana Ivana Lončarja končal z zmago občine, ki je končno dosegla, da je morala predilnica dati primerne prispevke za obče koristne in prosvetne namene. Občina je branila svojo pravico ter je z vloženim načrtom dala pobudo, da bi občinska samouprava prevzela elektrifikacijo v svoje roke. Občina je hotela predvsem pridobiti brezplačno razsvetljavo za javne ulice in postati regulator cen električnega toka, ki bi ga oddajala obrtnikom in tržiškim industrijam. Finančna plat občinskega načrta sicer ni bila dokončno določena, ali naj bi izbrali pravno obliko zadruge, ali mešane podjetniške družbe, h kateri bi pristopila občina kot koncesionar. Ni pa želela, da bi s posojilom preobremenila občinsko gospodarstvo in postala odvisna od denarnih zavodov. Zato je bil dosežen kompromisni izhod, ki je bil za obe strani ugoden. Tržič je namreč oskrbovala z elektriko že od leta 1906 Bornova elektrarna na Bistrici, s katero je imela občina posebno pogodbo.

Graditev električne centrale na Pilarni — Povojni investicijski program predilnice

Z vodopravnim postopkom je predilnica izgubila tri leta. Med tem časom so se zaradi rastoče inflacije cene in mezde izredno spremenile. Na občnem zboru v Bludenzu, 15. februarja 1920, so načelno sklenili vse pogonske naprave predilnice racionalno izgraditi, izkoristiti vse

vodne sile, nakupiti nepremičnine kemične tovarne Treibach in povečati tkalnico, da bi mogla predelati vso proizvodnjo predilnice. Nadalje so sklenili ustanoviti belilnico in apreturo za hladno beljenje.

Investicijski plan, ki naj bi ga izpolnili v nekaj letih, je bil takrat finančno določen na 50 milijonov jugoslovanskih kron. Zaradi inflacije je bilo treba pozneje proračun investicij podvojiti. Za ublažitev stanovanjske stiske, ki je bila po vojni zelo huda, so v poslopju Treibach uredili sedem stanovanj, od tega štiri dvosobna ter tri enosobna s kuhinjo, v katere so se vselile stranke leta 1921. Uradniška hiša »Predica« na križišču Kolodvorske in Ljubljanske ceste je bila zasedena s stanovalci konec maja 1922. V njej je bilo 6 stanovanj po tri sobe, 6 dvosobnih stanovanj, 3 kopalnice in druge pritikline.

Dodatno so v trajbaških poslopjih dogradili še 4 enosobna in eno dvosobno stanovanje ter 12 posameznih sob za samske delavce in monterje. Nadaljnji načrt je določal graditev 8 delavskih hiš z 32 stanovanji po dve sobi s kuhinjami in pritiklinami. Gradbena dela so poverili stavbnim tvrdkam Viljem Treo, Slograd in ing. Dedek. Obenem so preuredili celotno napeljavo za razsvetljavo tovarniških prostorov, ker prejšnje stanje ni ustrezalo varnostnim predpisom.

V šentanski centrali je začel obratovati tretji agregat za 1500 KVA 1. oktobra 1921. S to napravo je bila celotna vodna množina izkoriščena in je predilnica dobivala dovolj pogonskega toka.

Za razširjenje belilnice je potrebovala predilnica večje količine mehke vode. Ker izvirek na Vojeh ni zadostoval, je zajela tovarna izvirke v Preski s 70 lit/sek in tam zgradila črpalno napravo s turbočrpalkami in storitvijo 1860 lit/min. Vodo so napeljali po 7 m dolgem cevovodu v rezervar z 200 m^3 prostornine 30 m nad tovarno. Od tod je voda dotekala kot pitna voda v obrate, in za uporabo pri proizvodnji ter za gasilske namene.

Predilnica sicer v prvih dveh letih ni mogla izkoristiti ugodnosti nizkih cen in mezd povojne inflacije, vendar je še pred stabilizacijo dinarja opravila glavna gradbena dela ne samo za pridobitev nove količine pogonske energije za elektrifikacijo obratov, marveč tudi za povečanje in dograditev novih obratnih prostorov za povečanje proizvodnje v tovarni sami. Med izpolnjevanjem gradbenega programa so seveda delavske mezde, ki so bile ob zamenjavi kron v dinarje še vedno nizke, zaradi splošne draginje življenjskih potrebščin narasle. V enaki meri so narasle tudi cene gradbenih potrebščin.

Celotni investicijski stroški do konca leta 1922 so bili predvideni na 107.5 milijona jugosl. kron. Od tega je bilo 82.97 milijona kron že plačanih do konca l. 1922 in je ostalo še 24.5 milij. krone za obračun. Iz obračuna so razvidne mezde med povojno inflacijo in gibanje blagovnih cen. Zaradi zanimivosti in značilnosti za presojo takratnih gospodarskih razmer navajamo iz njih nekaj podatkov (v jugoslovanskih kronah):

Urna mezda	1914	Novembra 1921	Pomladi 1922	Maja 1922	Avgusta 1922	Septembra 1922
zidar	0.60	11.50	17.50	21.—	24.—	27.—
dninar	0.40	7.50	12.—	14.50	18.—	20.50
žene	0.20	—	—	—	—	—
prvi delavec	0.80	15.—	20.—	25.—	28.—	34.—
polir	1.50	20.—	25.—	30.—	34.—	40.—

Blagovne cene za kg	1914	Novembra 1921	Aprila 1922	Oktobra 1922	V primerjavi z mirnodobnimi cenami so povečane	
cement	4.50	200.—	240.—	300.—	okrog	66-kratno
železo	24.50	1200.—	1800.—	2600.—	„	106-kratno
les	36—38.—	1200.—	1500.—	2400.—	„	65-kratno
opeka	32—34.—	1500.—	1500.—	3000.—	„	83-kratno

Po zamenjavi kron za dinarje se gibanje cen in mezd ni ustalilo, temveč so rasle še naprej. Tako je do konca leta 1924 narasla urna mezda zidarjev na 7.35 din, mezda dninarjev pa na 5.30 din. Ceno cementa so znižali na 70 din šele potem ko so bila gradbena dela večinoma že dovršena.

Takoj v začetku gradbene periode je predilnica gradila celo ceneje kot v predvojni dobi, pozneje pa so se stroški postopoma vedno bolj izravnavali s cenami v tujini. Kljub temu je bila povprečnina zelo ugodna. Še bolje je predilnica odrezala pri nakupu strojev v tujini v markah in kronah. Zmotila se je edino pri češki kroni, katere vrednost je nenadno narasla. Izdatki za graditve in investicije so znašali:

stanovanjske zgradbe	din
uradniška stanovanjska hiša s pritiklinami	1,033.541.69
uradniška hiša Treibach	234.970.52
zajetje vrelcev na Pristavi za preskrbo Treibach objektov z vodo	83.257.56
stanovanja za monterje in zasilna stanovanja v Treibach	454.449.04
delavska kolonija Preska (8 hiš, 32 stanovanj)	2,853.893.92
dekliški dom 120 postelj	2,349.677.18
čuvajnica pri tovarni pil (8 stanovanj)	1,393.076.90
prezidave, dozidave in popravila na gradu	2,449.151.63
prezidave, dozidave in popravila vile Glanzmann	478.556.28
vratarska hiša pri železniškem mostu (2 stanovanji)	177.408.75
dozidava meščanske šole	539.883.58
zajetje občinskih vrelcev in popravilo vodovoda	411.655.02
skupaj	12,459.522.07

tovarniška poslopja	din
dozidava čistilnice za trgalni stroj	49.237.30
zajetno poslopje z vratarjevim stanovanjem	355.592.18
prevodni stolp v Tržiču s prizidkom	111.832.57
prevodni stolp pri Sv. Ani	25.745.81
začasna trafopostaja ob predilnici	6.878.—
povečanje pisarne	154.687.66
prezidava centrale pri Sv. Ani	301.700.75
gradba belilnice za predivo	130.324.07
obokanje podvodnega jarka v tovarni	50.413.75
povečava tkalnice za 210 statev	2,788.242.79
električni kotel in razdelilnica	813.762.29
turbinsko poslopje Voje	1,008.873.18
belilnica kosovnega blaga z obešalnim stolpom	6,200.479.07
obnovitev jezu na Balosu	164.951.32
zajetje vrelca Preska s črpalko, cevi in rezervoar	1,433.526.02
obrežni podporni zid ob Bistrici	690.000.—
pogon tkalnice s trafopostajo	441.974.91
pogon predilnice s trafopostajo	301.485.10
razna dela v stari tovarni v zvezi z raznimi investicijami	831.380.30
Skupaj	15,870.087.07
Skupna vsota	28,329.609.14

Dodatno je prišla še strojna oprema in ureditev obratnih prostorov:

	din
v predilnici trgalni stroj na električni pogon itd.	285.437.—
210 novih statev za tkalnico s šestimi pogonskimi motorji po 20 KS s priborom, vlažilna naprava, preureditev stare tkalnice, 7 motorjev po 20 KS, 1 motor 30 KS, trafopostaja in razdelilnica s kablovodi	5,026.994.—
naprave v barvarni in belilnici preje	2.635.—
strojna oprema belilnice in apreture s cevovodi za paro in vodovod, električni ventilatorji	1,850.605.—
turbina Voje, generator in razdelilnik, preureditev stikalnice pri Sv. Ani, kabliranje vodov	2,791.317.—
strojna oprema za razsvetljavo	951.410.—
elektrokotel, vodovodi, kondenzator, pogon delavnic itd.	1,521.404.—
skupaj	12,429.802.—

Tako so torej celotne investicije predilnice v prvi povojni dobi inflacije znašale skupaj 40,759.411.14 din.

K temu je prišlo še za 3,916.515 din drugih popravil, preureditev in del, ki niso bila prvotno v programu, ki pa so bila deloma v zvezi s splošnim povečanjem tovarne, novimi poslopji in preureditvami. Ker pa je podjetje po svojih poslovnih zvezah in z dobroimetji v tujini lahko izkoristilo medvalutne razlike, je mnogo ceneje nabavilo stroje, kakor bi bilo to mogoče jugoslovanskemu podjetju, ki bi sproti nabavljalo devize. Tako so po knjigah stali stroji in strojne opreme 19,192.434 din, dejansko pa le 13,515.969 din, torej je znašal prihranek 5,676.465 din.

Stroški in uspehi elektrifikacije

Elektrifikacija je pomenila za obrat veliko pridobitev pogonske sile, ki je znašala v celoti 320 KS. Ker pa se je poraba pogonske moči z novimi instalacijami povečala za 240 KS, je še vedno znašala čista korist 80 KS.

Gradbena dela na električni centrali pri tovarni pil je dobila d. d. Slograd iz Ljubljane, turbine je dobavil J. M. Voith, St. Pölten, električni del pa A. E. G. Union v Gradcu. Predilnica je imela pri švicarskem Kreditnem zavodu gradbeni kredit pol milijona švicarskih frankov ali 9,261.413 din. Madilev načrt so povečali od 2500 na 3400 S/lit. Dejanski gradbeni stroški pa so znašali s popolno opremo 12,186.584.43 din. Od tega je odpadlo na dve dvojni spiralni turbini, vsaka za 1700 S/l in pri 30.4 m koristnega padca in 750 turah v minuti z učinkom 545 KS pri polni obremenitvi ter z vsem priborom, zatvornicami in napravami ter grabljemi 1,589.674 din.

	din
dva generatorja, vsak za 475 kW oz. 380 KS s potrebnim kablom, žerjavom in limnigrafi	1,671.395.—
zgraditev jeza, zatvornic za povečano množino vode s peskolovom in vsemi predpisanimi napravami ter napajališčem za živino	634.924.—
propust za blato in pesek, ki prvotno v načrtih ni bil predviden, ker je predilnica dobila šele pozneje dovoljenje lastnikov za porabo zemljišča	311.572.—
gornji vodni kanal, izgrajen v ravni črti deloma v skalnatem terenu, v profilu rova 2.95 m^3	732.176.—
vodni rov 644 m, izgrajen v povečanem profilu in pri celotni izolaciji, na zahtevo oblasti v armiranem betonu v notranjosti gorovja	1,803.972.—
vodni zbiralnik, popolnoma pokrit, močno fundiran v usadnem terenu z armirano podlago in oboki v železnem betonu	612.054.—
tlačna cev v železnem betonu s premerom 1.6 m s fundiranjem	442.733.—
prosti tek s kaskadami, iz varnostnih ozirov obokan z betonom	427.707.—
centrala v povečanem obsegu z vsemi potrebnimi pritiklinami	1,282.048.—
odtočni rov in iztok za 1 m niže položen	534.474.—
polaganje kablov, vštevši material	135.230.—
odškodnina za Polakovo posest	125.000.—
poraba materiala	1,549.077.—
odškodnine, komisijski stroški, pomožna dela delavnic	143.602.—

Gradbeni stroški so prekoračili proračun za 2,925.171 ali za 24 %.

Nova centrala je dala v devetih mesecih začetnega obratovanja 1,145.249 kWh, kar je, preračunano na celo leto in pri 7 % obrestovanju napravne glavnice, pokazalo, da stane kilovatna ura 0.73 din, medtem ko je v centrali pri Sv. Ani stala kilovatna ura 9.7 para, pri centrali v Vojah pa 37 par. Povprečnina je znašala 24 par na kWh. Storitev vseh treh central pa je bila naslednja:

Centrala	Storitev	Obratni stroški
Sv. Ana	7,240.000 kWh	din 700.000.—
Pilarna	2,000.000 „	„ 1,460.000.—
Voje	600.000 „	„ 222.000.—
	Skupaj 9,840.000 kWh	din 2,382.000.—

Pri skupni storitvi 9,840.000 kWh ostane 7,180.000 kWh odveč, ki jo je predilnica porabila pri novih napravah električnih kotlov. Dotlej je stala predilnico kilovatna ura 1.3 kg pare 11 par ali kg pare 8.5 par. Z napravo električnega kotla pa je prihranila tovarna 2 pari, kar je dalo letno 186.680 din.

Vzporedno z novimi graditvami pa je podjetje tudi v predilnici in tkalnici temeljito preuredilo pogonske naprave. Staro Francisovo turbino s stoječim vratilom je nadomestila nova dvojna Francisova turbina z ležečim vratilom, ki je bila spojena s sinkrogeneratorjem 300 kW. Postavili so tudi novo stikalno napravo. Prej uporabljene motorje za visoko napetost 350 KS v predilnici in 175 KS v stari tkalnici so izmenjali. Del selfkatorjev so uredili na neposredni pogon od turbine z vrvmi, druge pa s posebnimi elektromotorji s pogonom na vrvi. V prizidku so postavili nov stroj za trganje bombaževine. V predilnici pa so vzidali dva ventilatodja za hlajenje delavnice.

V tkalnici, kjer so v prizidanem prostoru postavili 210 novih statev, so elektrificirali pogon po skupinah s šestimi elektromotorji po 20 KS. Vzidali so vlažilno napravo tvrdke Gebrüder Sulzer iz Winterthura. V stari tkalnici so namestili za skupen pogon 8 motorjev po 20 KS. Tudi pripravljalne stroje tkalnice so elektrificirali. Tok za pogon elektromotorjev je dobavljala nova trafopostaja z dvema transformatorjema po 150 kVA (6300) 380/220 V.

Za kosovno belilnico in apreturo so zgradili in opremili popolnoma novo poslopje, v katero so montirali 38 strojev in strojnih naprav. Zmogljivost novih oddelkov so preračunali na 12—18.000 m dnevno. Obrat so elektrificirali deloma za skupinski, deloma za posamezni pogon. Stari plamenocevni kotel so zamenjali za električni kotel visoke napetosti 6300 V 1200 kW ter za dva shranjevalna kotla za okrog 10.000 kg pare pri napetosti pol druge atmosfere. Tudi v delavnicah so postavili k delovnim strojem pogonske motorje. Električni tok so dovajali v tovarno kabli visoke napetosti od transformatorja na Balosu.

Vrednost blagovnega prometa predilnice je znašala 1922. leta 321.5 milijona kron. Zaslužek v inflacijski dobi je bil zadovoljiv in je znašal surovi dobiček pri preji 28 %, pri tkaninah pa 34 %. Tako je predilnica s tekočim zaslužkom finansirala pretežni del investicij.

Delovni kader in mezde v dobi inflacije

V predilniškem arhivu o mezdnih razmerah iz predvojne in prve povojne dobe ni ohranjenih mnogo podatkov. Določevanje delavskih mezd v obratih je bilo prepuščeno oceni lastnikov. Delavskih gibanj

je bilo razmeroma malo. Tovarna je v dobi inflacije zaposlovala 959 delovnih moči. Od tega je bilo 58 mladoletnih delavcev ter 122 delavk od 14 do 18 let ali približno 20 % delovnega kadra. Delavcev nad 18 let starih, je delalo v tovarni 282, delavk pa 497. Razmerje delavcev in delavk je bilo približno 1 : 2.

V juliju 1924 je imelo delavstvo v tovarni naslednje zaslužke:

		dinarjev
delavci v čistilnici in pri krtačah	na uro	3.60 do 4.80
delavke pri krtačah	„ „	3.—
delavke v predpredilnici	„ „	3.10 „ 4.40
delavke pri raztezalkah	„ „	2.80 „ 4.—
predilci	„ „	6.70 „ 7.70
navijalci	„ „	5.80 „ 6.50
natikovalci	„ „	2.50 „ 3.85
predilke	„ „	3.30 „ 3.60
motovilke	„ „	3.30 „ 4.60
predilniški mojstri	na teden	385.— „ 410.—
tkalke z dvema statvama	na uro	3.— „ 3.75
tkalke s tremi statvami	„ „	3.50 „ 4.25
tkalke s štirimi statvami	„ „	4.— „ 4.75
tkalske učenke	„ „	2.25
tkalski mojstri	na teden	375.— „ 385.—
tkalski podmojstri	na uro	4.60 „ 5.—
sukalka	na uro v akordu	2.25 „ 2.75
sukalke učenke	na uro	2.10 „ 2.25
delavci pri vlažilnem stroju (vlažilci)	„ „	4.75 „ 6.25
delavci na osnovah	„ „	3.50 „ 4.—
ključavničarji	„ „	5.25 „ 6.37
mizarji	„ „	5.50 „ 6.—
učenci — vajenci	„ „	0.25 „ 1.25
mazači	„ „	4.25 „ 5.—
delavci v belilnici preje in barvarni blaga	„ „	4.—
delavci v belilnici blaga	„ „	3.62 „ 3.90
prvi delavci v belilnici blaga	na teden	250.— „ 356.—
strojniki v električni centrali	na uro	5.— „ 6.—

Kader obratovodij v tovarni je bil sestavljen pretežno iz Nemcev. Nekateri so bili sicer češki državljani, toda po večini iz nemških krajev v ČSR in češko niso znali in sicer: Robert Stransky, vodja predilnice, Anton Boehm, vodja tkalnice, Franc Neckl, vodja barvarne za prejo, Jožef Hnyk, vodja belilnice za tkanine v kosih, Hans Teumert, vodja močilnice (oddelek za škrobljenje blaga) in trije tkalski mojstri: Franc Jožef, Matija Jenovšek in Maks Dvořak ter Jožef Štipan, vodja oddelka za kuhanje tkanin v kosih, Franc Jožef ml., specialni strugar za tekstilna podjetja, in Nemec Franc Metzner, po rodu iz Steyra, ki je bil češki državljan.

Predilniško delavstvo je bilo že od leta 1919 prežeto od revolucionarnega duha. Časopis »Naprej« prinaša dne 25. julija 1919 članek o stavki v Tržiču, kjer poroča:

riborski gg. od-
nekatere točke
aprila t. l. pritr-
ornih točk so se
iško in notarsko
sklicaniu enkete
variši dosegli že
plač. se sogla-
edaj še ne bodo
emu vodstvu se
uje še zboljšanje
la onim tovari-
leležni povišanja
.

jeno društvo naj
nja na pravični
re stanu odvet-
a uradništva do
anja v socialni

20. julija 1919.

i in notarskih
kega okrožja s
ariboru.

in Cilčvert, l. r.
Mo[illegible] l. r.
)ergas, l. r.

gibanje.

ie železničarske
slavljo sklicuje
bora, v soboto,
uri. Dnevni red
si!

Vodstvo.

. 20. t. m. se je
aših strokovnih
ii udeležbi tržl-
Zborovanje je
in podal bese-
, ki je temeljito
kovnih organi-
govoru je sodr.
oče na solidar-
oletarijatom ob
. Delavci! Po-
si! Moč je edi-
zaciji. Zatorej
anizacije onim.

Stavka v Tržiču.

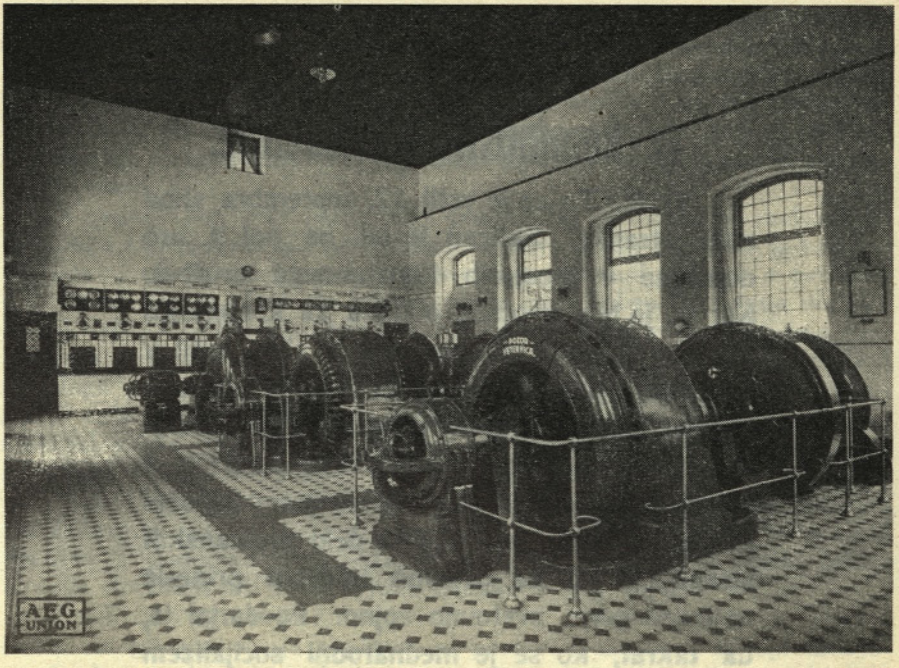
Pri nas se je mednarodna stavka sijajno obnesla. Zavedno delavstvo je pokazalo svojo solidarnost z ostalim svetovnim proletarijatom. Vse delavstvo je stopilo v stavko.

Na dan 21. julija ob pol 10. uri dopoldne se je vršil protestni shod. Sodrug Verhunc je s kratkim nagovorom otvoril shod. Njegovemu nagovoru so sledili pozdravni klici svetovnemu proletarijatu. Nato je govoril sodrug Krištofek. Ostro je začrtal nasprotja med kapitalizmom in socijalizmom. Njegovim izvajanjam so sledila burna odobravanja. V zaključnem govoru je še prečital resolucijo, ki je bila soglasno sprejeta. Resolucija izraža solidarnost tržiškega proletarijata z proletarijatom celega sveta, ostro protestira proti kakoršnemkoli vmešavanju v zadeve Rusije in Ogrske ter proti krivičnemu miru, diktiranim iz Pariza in zahteva takojšnjo odpravo prekega soda.

Po shodu se je delavstvo mirno razšlo, in s tem pokazalo gospodi pri okraj. glavarstvu, ki je telegrafično prepovedalo potom obč. tajnika obhod po ulicah, da je zavedno in trezno! V prihodnjič si take skrbi vlada lahko prihrani.

Naše delavstvo si naj dobro zapomni, kje so njegovi nasprotniki, kar se je najbolje videlo pri tej stavki! Stavkolomci so delali edino pri klerikalnih voditeljih. Vsa izzivanja od strani razne gospode so ostala brezuspešna. Želalo jih je po delavski krvi, po nemirih in aretacijah. Delavstvo pa je možato pokazala, da je zavedno in se zna boriti disciplinirano za svoje pravice.

Sodrugi na delo! Stranka Vas kliče! Zmagoslaven boj mora biti izvojevan potom naših organizacij. Zatoraj izpolnite delavsko falango, ki častno stopa v boj za delavske interese.

Dvorana generatorjev v centrali II. (Cegelše) zgrajena leta 1903

Predilnica in jugoslovanski carinski režim

Že julija 1920 si je pričela predilnica dopisovati z industrijskim oddelkom trgovinskega ministrstva v Beogradu o režimu, ki naj bi ga vpeljali za zaščito bombažne industrije. V svojih obsežnih vlogah je izrazila predvsem željo, »naj bi dovolili industriji polno prostost pri preskrbi s surovinami in pri prodaji izdelkov. Poudarila je, da mora biti presoja kvalitete bombaža, ki se nakupi, izbira primernega časa za nakup in za financiranje posla, prepuščena popolnoma osebnim sposobnostim vodstva podjetja. Le individualni nakup po njenem mnenju pripomore, da dosežejo koristne povprečne cene v dobro proizvajalca in skupnosti. Sklicevala se je na to, da sta imeli z državnim gospodarjenjem i Avstrija in tudi Češkoslovaška, ki sta v povojni dobi centralizirale nakup bombaža, slabe izkušnje. Kupile sta v trenutku, ko je bil bombaž najdražji in krile račune v najbolj nesrečnem momentu. Izvažati se da zaradi tega samo z izgubo, notranji trg pa mora plačevati najvišje cene. Predilnica se je zavzemala za to, da ji puste polno prostost, ker ima zadostne kredite, tako da ni nevarnosti, da bi obrat zastal in tudi ni bojazni niti potrebe, da izdelki ne bi ostali v deželi, ker so potrebe notranjega trga izredno velike«.

Delavstvo je ostalo tudi po aprilskih dogodkih v Ljubljani solidarno in borbeno. »Rdeči prapor« piše o shodu v Tržiču dne 15. septembra 1920 takole:

Iz komunistične Slovenije.

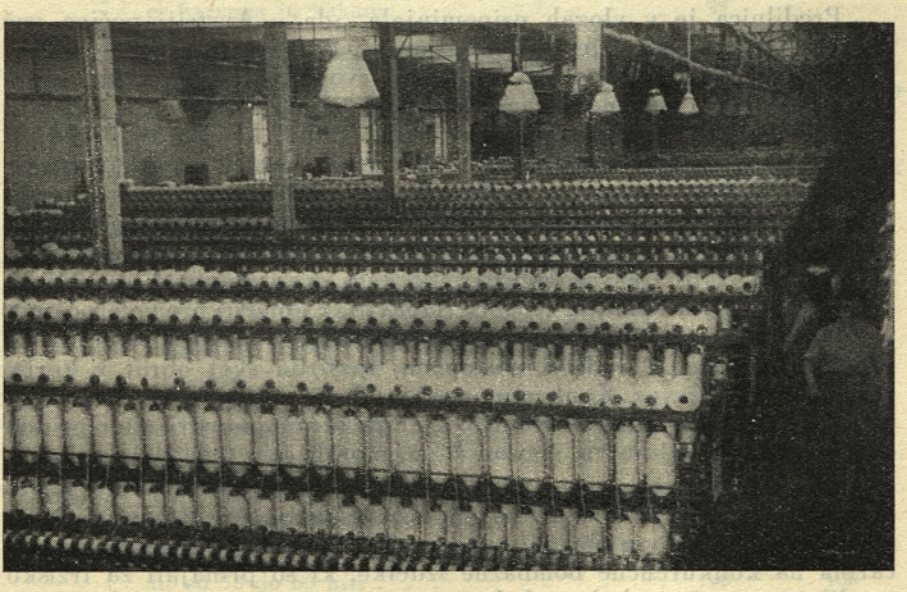
Tržič. Tu se je vršil 12. septembra shod naše stranke. Sklican je bil na pol 9. uro dopoldne v prostorih konzumnega društva. Ker pa je bila dvorana oddana za konferenco vseh strokovnih odborov, se je shod vršil v stranskem prostoru. Soba in veža je bila natlačeno polna poslušalcev, ki so mirno poslušali poročevalca sodr. Bartuloviča, kateri je v poljudnem govoru navzočim razjasnil splošni politični položaj. Označil je delo meščanskih strank, ki so za delavno ljudstvo prinesle najhujše gorje, svetovno vojno. Povdarjal je, da takrat, ko se je mednarodni socijalizem začel s svojo idejo razvijati in ko so vse socijaliste preganjali, zapirali in ubijali, ni bilo teh raznih narodno-socijalnih in krščanskih organizacij, da bi se za delavstvo brigale. To je dokaz, da so v službi kapitalizma, ker ko je mednarodni kapitalizem uvidel, da z nasiljem in preganjanjem ne more uničiti ideje socijalizma, je začel ustanavljati te vrste organizacij, da bi slabile moč proletarijata. Ampak delavstvo dobro pozna te pijavke ljudske krvi in se bo dobro premislilo, preden nasede na klerikalno-liberalni lim. S pozivom, da naj se delavstvo izobrazuje, se je lepo uspeli shod zaključil.

Nato prehaja predilnica na problematiko odnosa tekstilne industrije v Jugoslaviji do industrije, ki prodaja konkurenčno blago v državo SHS, in pravi: »Proti uvozu tujega blaga je carinska zaščita potrebna, če se hoče, da bi se država SHS razvila v močno industrijsko državo, ki bi zadoščala svojim potrebam. Na carinah je interesirana tudi država zaradi svojih finančnih potreb, pa tudi iz obrambenih ozirov.«

V nadaljnjem delu razmotriva položaj, ki je nastal po razkosanju enotnega avstroogrskega carinskega ozemlja glede tekstilne industrije ter pravi: »Češka ima preveč, Avstrija pa premalo statev v primeru s številom vreten. Zato pa ima Avstrija zelo dobro izgrajeno dodelovalno industrijo belilnic, barvarn in tiskarn. Kraljevina SHS ima razmeroma premalo statev in nezadostne naprave za dodelavo.« Zato predlaga predilnica, naj bi za izravnavo teh razlik omogočili racionalni oplemenjevalni promet, kakor je že vpeljan med Avstrijo in Češkoslovaško, in sicer na podlagi težinskega razmerja namesto zastarelega dokaza identitete.

Tudi Tržič ima velik presežek proizvodnje preje, katere tkalnica pri sedanjem obsegu ne more predelati. Zato bi želela, da bi poslala predivo v dodelavo na Češko, tako da bi po znižani carini lahko uvozila dodelane ali že skrojene izdelke v Jugoslavijo.

Predilnica opozarja na to, da ima velik interes na tem, da bi razširila zmogljivost svoje tkalnice in postavila napravo za oplemenjevanje, kar pa bi zahtevalo ne samo znatne investicije, temveč bi bile le-te možne samo z izdatno podporo vlade. Za razširitev obratov

Vpogled v predilnico z raztezalkami in krilnimi stroji

manjka šolanih delovnih moči in stanovanj, da bi jih nastanili. Zato naj bi država podprla predilnico, ne pa da izda naredbo, da odpovedujejo tovarniškim delavcem stanovanja, kakor se je zgodilo v Tržiču.

Najmanj, kar predilnica želi, pa je, da država uradno vpelje za prehodno dobo deseturni delavnik proti zakonitemu plačilu v vseh obratih, v katerih je delo v ljudskem in državnem oziru nujno. Če bi delala tržiška tkalnica dnevno 10 ur, bi lahko predelala vse predivo, ki ga v osmih urah izdela predilnica. Predilnica pravi, da »to ne bi bilo preveč zahtevano od delavcev, ki se pri razmeroma visokih mezdah in padajočih cenah živil z lahkoto preživljajo. Toda delavci nočejo, da bi si zboljšali svoje življenjske razmere z malo večjim naporom, ker imajo dovolj denarja«. Trgovinsko ministrstvo naj bi dalo pobudo za predlagani ukrep. Predilnica je že pred vojno izdelovala nad poldrug milijon kg prediva in 4 milijone metrov tkanin ter ima izgrajeno vodno moč nad 200 KS. Pri tem je v neposredni bližini še enaka vodna moč, ki bi se dala izkoristiti. Predilnica razpolaga z zemljišči in izbornimi izvirki vode ter ima tako v vsaki meri, ne samo glede pogonske moči, temveč tudi spričo dolgoletnih izkušenj vse pogoje za velik razvoj. Predilnica je tako poklicana kot nobena druga, da stopi na čelo jugoslovanske tekstilne industrije in da krije vse vrste surovin za njeno porabo. Zato je dolžna pošiljati na jugoslovanski trg ne samo surovo blago v omenjenem obsegu, marveč v znatno večji meri blago, ki bi bilo dodelano v lastnih belilnicah in apreturah, a za katero bi uvažala surovino iz tujine, ker ima za dodelavo na razpolago izvrstno vodo.

Predilnica je v vlogah pripominjala, »da v Avstriji počiva več obratov, ki so postavljeni pred alternativo mirovanja ali izselitve. Tržiška predilnica se pogaja s takim prvovrstnim podjetjem, kateremu bi dala na razpolago zemljišče, poslopja in vodno moč, podjetje pa bi pripeljalo s seboj stroje in vodilni kader. Izdelke bi prodajali na domačem trgu, uvažali bi le del surovih tkanin namesto mnogo dražjih izdelkov. Pogoji za nadaljnja pogajanja pa so, da bi predilnici zagotovili izdatno podporo celotne vlade na vseh področjih, pri carine prostem uvozu strojev, z odpravo trenutnega brezpogodbenega stanja, ki ovira vse industrijsko delo in otežuje nabavo nujnih potrebščin, ki jih doma ni mogoče nabaviti, z obnovo prometa poštnih zavitkov in z izdatno carinsko zaščito. Če bi te pogoje izpolnili, bi predilnica z vsemi sredstvi postopoma razširila svoj obrat v korist skupnosti in države«. Konkretno navaja, da je v dogovoru s Predarlčani, da bi se preselili v Slovenijo, kjer je že več industrije ter pridno in inteligentno delavstvo, čeprav bi se morali šele tega dela priučiti.

Ko je bila meseca maja 1919 organizirana carinska meja kraljevine SHS, so namreč pod pritiskom razmer razširili veljavnost srbske carinske tarife na vse območje države. Po tej tarifi je znašala uvozna carina na konkurenčne bombažne izdelke, ki so prihajali za tržiško predilnico v poštev, kakor sledi:

Tarif. štev.	Imenovanje izdelka	Maksimalna postavka dinarjev v zlatu za 100 kg	Minimalna postavka dinarjev v zlatu za 100 kg
273	Bombažna vata:		
	1. gredešana (kardirana) ali prevlečena z lepom, potem trakovi iz vate, tudi z lepom prevlečeni	30	14
	2. higroskopična in antiseptična vata	50	40
274	Bombažna preja, enožična (enovita):		
	1. Do št. 8 angleške numeracije:		
	a) surova	40	25
	b) beljena	50	30
	c) barvana in tiskana	60	35
	2. Od št. 8 do 20		
	a) surova	60	25
	b) beljena	70	30
	c) barvana in tiskana	80	35
	3. Od št. 20 do 30		
	a) surova	65	
	b) beljena	75	
	c) barvana in tiskana	80	
	4. Od št. 21 do 24		
	a) surova	25	
	b) beljena	30	
	c) barvana in tiskana	35	

Podobna je bila tudi sestava carine za dvo- in večžično prejo postavke 275, ki pričenja s 3 din za surovo do št. 8 in se stopnjuje do 40 zlatih din za št. 24 angl.

Tarif. štev.	Imenovanje izdelka	Maksimalna postavka dinarjev v zlatu za 100 kg	Minimalna postavka dinarjev v zlatu za 100 kg
276	Bombažna preja za nadrobno prodajo (sukanec za šivanje, pletenje, vezenje) na lesenih vretencih, papirju, v klobčičih, predencih itd., enovita in večžična (na več stremenov):		
	a) surova	100	50
	b) beljena	120	55
	c) barvana in tiskana	150	60
277	Gladke tkanine:		
	1. katerih 1 m² tehta nad 120 g ter ima vsak cm² v votku in snutku:		
	a) do 50 niti	130	80
	b) od 50 do 80 niti	150	100
	c) nad 80 niti	180	130

2. katerih 1 m² tehta od 60 do 120 g ter ima vsak cm² v votku in snutku		
a) do 50 niti	180	130
b) od 50 do 80 niti	210	130
c) nad 80 niti	250	190
3. katerih 1 m² tehta do 60 g ter ima vsak cm² v votku in snutku:		
a) do 50 niti	250	190
b) od 50 do 80 niti	300	220
c) nad 80 niti	350	250

O tej carinski tarifi pravi predilnica, »da je sicer zgrajena na pravilnih načelih, vendar bi morali povišati carino na predivo in na vato šestkratno, na tkanine pa sedemkratno, carino na odpadke pa popolnoma ukiniti, ker odpadki niso nič drugega kot bombaž, katerega uvoz je carine prost. Če je čisti bombaž prost, velja to tembolj za umazana vlakna odpadkov.

V nadaljnjem dopisu konec julija 1920, ki je bil naslovljen na oddelek ministrstva v Ljubljani, opozarja predilnica, da imata švicarski podjetji, ki jo finansirata, poseben interes na jugoslovanskem trgu, ki ga želita tudi v bodoče ohraniti. Predilnica je že v vlogi z dne 23. avgusta 1919 opozorila ministrstvo v Beogradu na to, da pri povojnih visokih cenah takratna uvozna carina ne daje nobene zaščite, ker znaša le 1 do 2% vrednosti blaga.

Ime podjetja, ki ga je želela firma preseliti v Tržič, ni v arhivu zabeleženo. Verjetno pa je, da je šlo za enega izmed predarlskih obratov, pri katerem so bili Gassnerji udeleženi, ali pa za priložnostni odkup ene izmed ustavljenih tovarn, ki je po zlomu Avstrije izgubila tržišče.

Vprašanje zaposlitve tujih delavcev

Pri predilnici je bilo zaposlenih več šolanih tekstilcev, ki so bili češkoslovaški državljani. V resnici so bili to povečini sudetski Nemci, ki češkega jezika niso bili zmožni, vendar so glede na politične zavezniške odnošaje med Jugoslavijo in Češkoslovaško uživali prednosti in mnogo ugodnosti kot češkoslovaški državljani. V obratih so imeli vodilno vlogo ter so kot zaupniki lastnikov nadzorovali ne samo storitev delavcev in tek obratovanja, marveč tudi sicer vso miselnost in razpoloženje delavstva. Ko je 23. julija 1924 izšel pravilnik o zaposlitvi inozemskih delavcev, je inšpekcija dela zahtevala od predilnice podrobni izkaz vseh zaposlenih tujih državljanov. Med 23 tujci je bilo 15 češkoslovaških državljanov, 6 Avstrijcev ter po en švicarski in nemški državljan. Nekateri izmed njih, kakor Robert Stransky, je bil zaposlen kot vodja predilnice že od leta 1907, Boehm Anton pa od leta 1909 kot vodja tkalnice.

Borba delavstva ni popustila niti v letu 1921. »Delavec« je priobčil 10. septembra 1921 naslednje poročilo iz Tržiča:

Stavka predilničarjev v Tržiču. Že dalje časa je bilo opažati v Tržiču nezadovoljstvo predilniškega delavstva vsled neznosnih razmer. Plača, ki jo je delavstvo imelo, ni zadoščala. Višek ogorčenja je pa zavladal v petek dne 1. t. m. Delavstvo je demonstrativno zapustilo delo in jasno povedalo, da mu je ljubše, ako pomrje gladu na cesti, kot da bi moralo umreti v tovarni. Na predlog organizacije oblačilnih delavcev je poverjeništvo za socijalno skrb sklicalo za nedeljo ob 2. uri popoldan pogajanja, katera je vodil vladni komisar g. dr. Skubic ob navzočnosti okrajnega glavarja g. Žnidaršiča in tržiškega župana g. Lončarja, potem zaupnikov organizacije in sodr. Pečnika kot zaupnika Osred. društva oblačilnih delavcev in podjetnika predilnice. Po vsestranskem pojasnievanju in energičnem nastopu organizacije so gospodje pripoznali 20% povišanje draginjskih doklad. Na predlog sodr. Pečnika so pripoznali za-

Vsak izmed njih si je prizadeval, da spravi kljub tujemu državljanstvu v predilniško službo čimveč svojih otrok. Pred vojno, dokler je bila v Tržiču nemška šulferajnska šola, so se njihovi otroci šolali tam. Nato so jih poslali na Češko, da dovršijo tekstilne šole, nakar so s protekcijo dobili mesta v podjetju. Stransky je tako preskrbel večino svojih devetih otrok.

Povojni zakoni so bili v tem oziru strožji in so ščitili koristi domačih delavcev, da bi mogli zavzeti mesta, ki so jih pod Avstrijo imeli tujci.

Stroge določbe, da morajo tuje državljane v enem letu odpustiti in nadomestiti z domačimi močmi, so v praksi malo zalegle, ker so končno oblasti pod vplivom številnih intervencij popuščale in od leta do leta izdajale dovoljenja za zaposlitev. Prvo izjemo je napravil že sam pravilnik inšpekcije dela, ki je v paragrafu 7. določal, da se določbe novega zakona ne nanašajo na osebe, ki so bile zaposlene na ozemlju kraljevine SHS pred 14. junijem 1922. Le-ti smejo neovirano

in svobodno delati še naprej na podlagi legitimacije, ki jim jo izda inšpekcija dela.

Pravilnik je sicer predpisoval, da morajo tuje delavce glede plače in delovnih pogojev pa tudi glede potnih stroškov za prihod in odhod izenačiti z domačimi delavci in da morajo predvsem gledati na to, da vzgojijo in izučijo domačo delovno silo, toda sankcije so bile povsem nezadostne. Izvzeti so bili monterji in strokovni delavci, ki so jih poslale tuje dobaviteljske firme za specialna popravila in montaže ter za izučitev domačih strokovnjakov v poslovanju z naročenimi in dobavljenimi strojnimi napravami, ki so že tako prihajali po nekaj mesecev v našo državo in so se po opravljenem delu zopet vrnili v svojo domovino.

Zaradi preganjanja Slovencev po plebiscitu oktobra 1920 je tržiška občina leta 1921 dobila pooblastilo, da odpove vsem Nemcem v Tržiču, Kovorju, Križah ter pri Sv. Ani in Katarini stanovanja kot povračilo za dogodke na Koroškem. Taka odpoved stanovanja je zadela vodjo močilnice Teumerta in je vodstvo predilnice zelo ozlovoljila. Občini je bilo naročeno, da nastopi proti nestrpnim in nam sovražnim Nemcem. Vendar tega občina ni storila, marveč je naslovila na predilnico 6. februarja 1921, št. 327, dopis, v katerem pravi, da bi imela dovolj vzroka, da bi nastopila proti uslužbenim Nemcem pri predilnici, vendar se začasno zadovoljuje s tem, da predilnica te tujce opozori, da svoje vedenje in obnašanje primerno uredijo. Vloga občine navaja primer, ko je Andrej Gassner kot šef hotel sprejeti v službo tri izgnane koroške Slovence, toda poklicani Robert Stransky je s svojimi neumestnimi opazkami in ugovori dosegel, da jih niso sprejeli. Nasprotno pa so bili pozneje sprejeti mnogo manj potrebni delavci. Občina pripominja, da se tudi nekatere osebe slovenske narodnosti, ki so zaposlene v predilnici, pri občevanju z domačini zelo čudno vedejo in ne spoštujejo slovenskega jezika. Opozarja na to, da je v Ljubljani dovolj izvežbanih predilcev in tkalcev ter da podjetje ne bi imelo nobene škode, če bi sprejelo Slovence v službo. Ob sklepu dopisa občina priznava, da sta sicer oba lastnika tovarne v občevanju z našimi ljudmi prijazna. Dopis poudarja, da ravno zato ne more dopustiti, da zaposleni tujci ne spoštujejo slovenskega jezika in da prezirajo ljudi, ki niso njihove narodnosti.

Na prošnjo predilnice, da bi dovolila zaposlitev in bivanje delovnih moči, ki niso imele jugoslovanskega državljanstva, je inšpekcija 5. novembra 1924 na temelju paragrafa 103 zakona o zaščiti delavcev in pravilnika o zaposlitvi tujih delavcev, ki je bil objavljen v Uradnem listu št. 71/24, izdala ustrezne odločbe. Šlo je za 39 oseb, ki so spadale v tri razne kategorije tujih državljanov. Deset izmed njih je bilo vodilnih mojstrov, obratovodij in zaupnikov vodstva v obratih, nadaljnjih 13, ki so bili povečini zaposleni kot navadni delavci, je spadalo v kategorijo primorskih in koroških beguncev, medtem ko je deset profesionistov imelo zaradi specializiranosti posebne delovne po-

Predilni stroji

ložaje, ostali pa so bili tuji arhitekti in tehniki oziroma zaposleni sinovi in hčerke tujih mojstrov.

Inšpekcija dela je zahtevala kot pogoj za nadaljnjo zaposlitev tujcev, da sklene predilnica z vsakim izmed njih delovno pogodbo, s katero bi jih glede prejemkov, stanovanja, hrane in drugih dajatev popolnoma izenačila z domačimi iste stroke in enakega položaja. Pogodba bi morala vsebovati tudi določbe o povrnitvi potnih stroškov ob prihodu in odhodu. Slednjič bi morali pogodbe v 15 dneh predložiti okrajnemu glavarju v potrditev.

Predilnica je bila razen tega dolžna, da določi spretne domačine, da bi se priučili in da bi po določenem roku nadomestili tujce in sicer posamezno za tehničnega vodjo ing. Hugona Sugga, za vodjo predilnice Roberta Stranskega; za vodjo tkalnice Antona Boehma, za vodjo barvarne preje Franca Neckla, za vodjo močilnice Ivana Teumerta, za tkalske mojstre Franca Josefa, Matijo Janovška ter Avgusta Pavlina, nadalje za montažnega inšpektorja Franca Fromwalta, za vodjo belilnice Jožefa Hnyka, za mojstra zlagalnice in adjustaže blaga Jaroslawa Maceka, za vodjo oddelka za kuhanje tkanin Jožefa Stipana, za monterja Ivana Krasera in Karla Buchriesera, za specialnega strugarja Franca Josefa ter specialne monterje Franca Harzhausera, Franca Metznera in Leopolda Reitera.

Prvi skupini je inšpekcija dela dovolila enoletno bivanje in zaposlitev do konca leta 1925 s pogojem, da si medtem pridobijo jugoslovansko državljanstvo. Specialnim monterjem, strugarjem in moj-

strom v kemičnih obratih je bilo dovoljeno trimesečno bivanje do 10. februarja 1925, dvema tujima arhitektoma Brühlu in Dörru za dobo dveh mesecev, tehniku Spiegelhaueru pa za dobo enega meseca. Ta dovoljenja so izdale oblasti s pogojem, da predilnica zaposli enako število kvalificiranih domačih delavcev. Inšpekcija je zahtevala, da morajo tuje monterje specialiste in arhitekte, pa tudi zaposlene sinove in hčerke tujih mojstrov ob določenih rokih brezpogojno odpustiti in jih zamenjati z domačimi. Le za Fromwalta, Hnyka, Macka in Stipana je inšpekcija predložila prošnjo s priporočilom ministrstvu za socialno politiko v dokončno odločitev.

Vodstvo predilnice je bilo spočetka zaradi teh odredb zelo vznemirjeno ter je storilo vse, da bi doseglo izpremembo odločb inšpekcije dela. Na poziv inšpekcije je predložilo dodatne podatke, iz katerih je bilo razvidno, da so vstopili v službo predilnice:

Franc Josef dne 13. maja 1901.
ing. Hugo Sugg dne 1. avgusta 1906.
Robert Stransky dne 1. marca 1907.
Vilim Schubert dne 1. aprila 1908.
Anton Böhm dne 17. oktobra 1909.
Josip Zell prvega maja 1910.
Hans Teumert dne 1. marca 1911.
Matija Janovšek dne 19. marca 1912.
Avgust Pavlin dne 29. maja 1912.
Ernest Brühl dne 8. avgusta 1919.
Oton Dörr dne 15. oktobra 1921.
Franc Josef dne 27. aprila 1921.
Leopold Reiter dne 1. julija 1921.
Ivan Kuhar dne 1. avgusta 1921.
Terezija Taler dne 21. marca 1921.

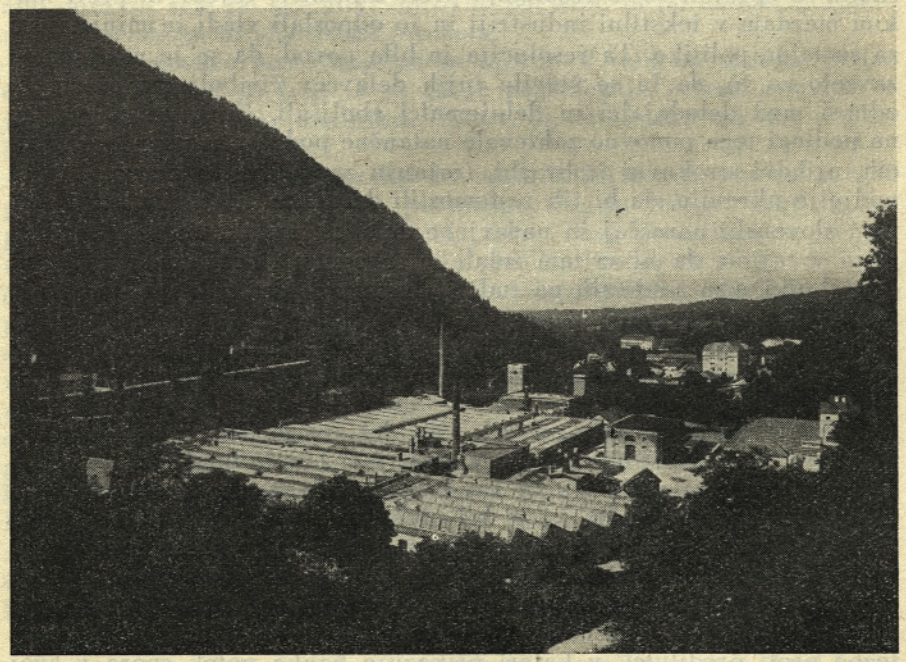
Ostalih 26, med katerimi je bilo deset navadnih delavcev-beguncev, pa je vstopilo po uveljavljenju zakona o zaščiti delavcev in zakona o inšpekciji dela, v letih 1922—1924. Beguncem iz Primorske in Koroške je ministrstvo za notranje zadeve dalo dovoljenje za bivanje in zaposlitev za nedoločen čas, ker je pričakovalo, da bodo optirali za jugoslovansko državljanstvo. Značilno je, da je koroški begunec Ivan Kuhar z ženo raje zapustil službo v predilnici, kakor da bi zaprosil za jugoslovansko državljanstvo, čeravno se je bil poprej pismeno zavezal, da bo zanj zaprosil.

Odtlej se pričenja stalno prizadevanje predilnice pri oblasteh, da bi zaščitila tujce kot nenadomestljive strokovnjake pred ukrepi inšpekcije dela. Tujci v takih razmerah in ko so videli popustljivost pristojnih oblasti, seveda niso imeli povoda, da bi izučili domačine, da bi jih v smislu določb zakona v predpisanem rosu nadomestili. Za njihovo miselnost je značilno, da so pač radi služboval v Jugoslaviji, za pridobitev državljanstva pa se niso mogli niti želeli odločiti.

Delavci in delavke, ki so zaradi političnih razmer morali zapustiti svoje rojstne kraje ter so dobili zaposlitev v predilnici, so bili:

Ivan Leban	rojen	1894	v Tolminu
Valentin Črnič	rojen	1893	v Podljubelju (Koroško)
Ludvik Katnik	rojen	1898	v Podkloštru
Rudolf Pipan	rojen	1903	v Sveto (Komen)
Jožef Pintar	rojen	1895	v Kojskem
Anton Kuhar	rojen	1901	v Pliberku
Ivan Kuhar	rojen	1901	v Pliberku
Ivana Fišter	rojena	1904	v Sv. Ani
Terezija Taler	rojena	1889	Kazare pri Velikovcu
Martina Kuhar	rojena	1904	Sl. Pliberk
Ivanka Ogris	rojena	1906	Doli pri Borovljah
Marija Velikonja	rojena	1888	Orehek pri Cirknem
Marija Ogris	rojena	1901	Doli pri Borovljah

Delavstvo slovenske narodnosti je dobilo dovoljenje za bivanje in je čakalo nato le na nov zakon, da bi dobilo jugoslovansko državljanstvo. Zaradi lastnikov in družabnikov je ostalo še dolgo vse notranje poslovanje v predilnici nemško. Zato je tudi več Nemcev, ki so bili jugoslovanski državljani, ostalo v službah predilnice. Družab-

Pogled na povečano tovarno z Ljubljanske ceste

nika sta vloge na oblasti koncipirala nemško, nakar jih je pisarna prevajala v slovenščino. Predilnica je končno dala zaposlitev tudi dvema ruskima beguncema Nikolaju Mihalkinu iz Tiflisa in Alekseju Čičerovu z Dona.

Kljub zakonitim predpisom so ostali tujci tudi med nameščenci v knjigovodstvu in komercialni službi. Na novo so vstopili v službo podjetja jugoslovanski državljani l. 1920 Janez Kališnik in leta 1922 dr. Viljem Elbert, ki je postal pravni svetovalec, davčni in personalni referent ter knjigovodja Vladimir Pernuš, medtem ko je administratorka pisarne Frici Fettich-Frankheim že od leta 1909 službovala v predilnici do leta 1948, torej 40 let. Prejšnji knjigovodja Hennig, ki je bil Gassnerjev sorodnik, je odpovedal službo in se je izselil, Rudolfu Stranskemu pa je vodstvo predilnice pozneje omogočilo, da je ustanovil trgovino s tekstilnim blagom na glavnem trgu v Tržiču, ki jo je zalagal pretežno z izdelki tovarne. Kot tehnični obratovodja je vstopil leta 1923 ing. Franc Smolik. Glanzmann mu je pri nastopu službe rekel nemško: »Vi ste edini tujec v tovarni. Dosedaj smo jemali samo domače ljudi.«

Vprašanje zaposlitve tujcev je postalo zopet pereče 31. julija 1933, ko so 7. maja 1933 sklicali v Mariboru velik shod ročnih in umskih delavcev, ki se ga je udeležilo kakih 4.000 delavcev in delavk. Na tem shodu so sprejeli ostro resolucijo proti zaposlitvi tujcev in proti nizkim mezdam v tekstilni industriji in jo odposlali vladi in ministrstvu za socialno politiko. Ta resolucija je bila povod, da se je ministrstvo zavzelo za to, da bi se število tujih delavcev čimbolj zmanjšalo in odnosi med delodajalci in delojemalci zboljšali. Upravne oblasti so na podlagi tega ponovno zahtevale natančne podatke o zaposlenih tujcih, njihovi strokovni izobrazbi, trajanju zaposlitve in o tem, kaj je podjetje ukrenilo, da bi jih nadomestili domačini. Za to, da bi predilnica slovenski naraščaj in nadarjene delavce poslala na stroške podjetja v tujino, da bi se tam šolali in izpopolnili svoje znanje, pa se družabniki niso zanimali, pa tudi oblasti tega niso zahtevale.

Devizni dolg predilnice izza prve svetovne vojne

Tržiška predilnica je od leta 1906 del svojih deviznih nakazil in nakupov tujih valut opravljala po dunajski Länderbanki, ki je imela svoje podružnice v Parizu in Londonu. Länderbanka je odprla predilnici ramburzni kredit, ki je bil običajen v čezmorski trgovini pri nakupu bombaža. Ob izbruhu vojne so ostali odprti menični dolgovi za račun predilnice pri londonski podružnici Länderbanke v skupnem znesku £ 20.918.17,3, ki so od pričetka vojne leta 1914 do januarja 1915 zapadli. Pri obračunu in izterjevanju teh dolgov je prišlo do tožbe proti predilnici, v kateri prikazuje banka potek spora v svoj prilog in pravi:

Dunajsko borzo so ob izbruhu vojne dne 25. julija 1914 zaprli. Uradno trgovanje z devizami je bilo ustavljeno in tako legalno ni bilo več mogoče nabaviti in nakazati v London potrebnih zneskov angleških funtov za odkup menic. To je zadelo vse avstrijske ramburzne dolžnike oziroma vse avstrijske banke. Banke so o tem obvestile svoje naročnike in kliente. Tržiška predilnica je kmalu nato iskala stik z dunajsko banko, da bi se posvetovala, kako bi mogla kriti viseče menične terjatve. Tega pa ni storila neposredno, marveč po svoji dunajski afilijaciji firme Getzner & Co.

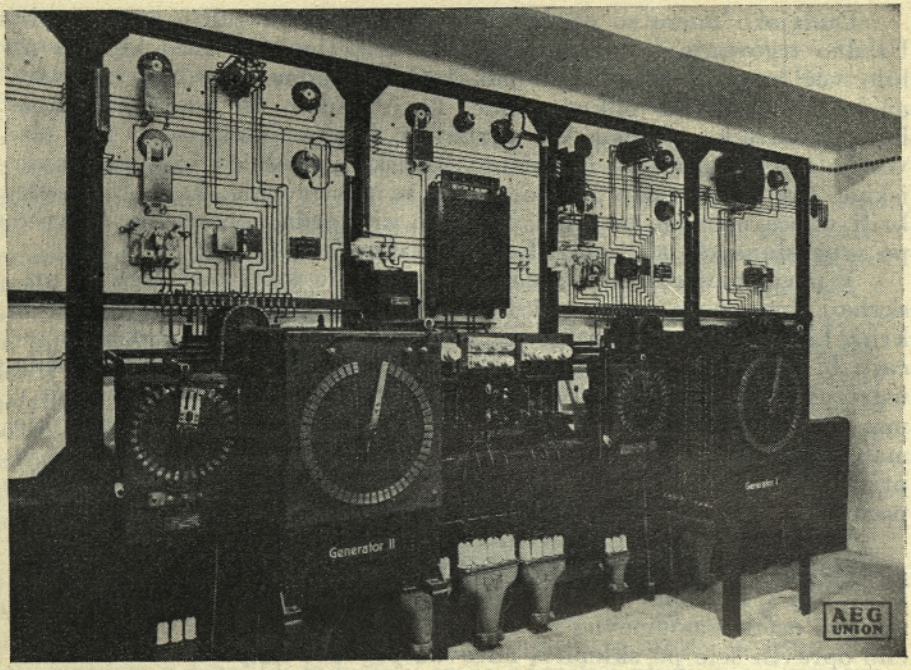
V prvih mesecih po izbruhu vojne ni bilo torej moč legalno priskrbeti deviz in zlata. V letu 1915 je bilo moč vsaj devizo Zürich včasih kriti. Länderbanka je vsakokrat ponudila predilnici, po kakšnem tečaju bi bilo moč to storiti in jo obenem prosila, da bi ji sporočila ustrezni limit, ker je bilo mogoče nakupiti devize za Zürich samo v manjših zneskih in le priložnostno. Pri tem so tudi že nastajale manjše razlike v tečajih. Toda predilnica se ni odločila, da bi v to privolila, tudi če je šlo za sorazmerno neznatne tečajne razlike, da bi poravnala svoj dolg v švicarskih frankih.

Tudi leta 1916 je Länderbanka po lastni trditvi večkrat ponudila predilnici plačilo z ameriškimi efekti na račun avstrijskih komitentov, ki so bili v Londonu in ki so jih v letu 1916 prodajali. Izkupiček je pri tem ostal samoumevno v Londonu pod zaporo s tem, da bodo plačilo opravili šele po sklenitvi mirovne pogodbe in po obnovi normalnega trgovskega in plačilnega prometa.

Tako trgovsko poslovanje se je razvilo v velikem obsegu po tečaju 32—40 kron za funt in se ga je posluževala večina avstrijskih ramburznih dolžnikov angleških funtov, da so si tako zagotovili plačilna sredstva.

Še v letu 1917/18 je prišlo do takih zaključkov, seveda zaradi padanja avstrijske valute že po mnogo višjem tečaju, tako da so plačevali kakih 80 kron za angleški funt. Tudi predilnica se je po trditvi banke pogajala za tak način plačila, vendar so se ji zdeli tečaji vedno previsoki. Ta pot nabave je bila predilnici odprta ne samo pri Länderbanki, marveč tudi pri poljubnem denarnem zavodu pod skoraj istimi pogoji. Vodstvo tržiške predilnice se ni odločilo, da bi si zagotovilo funte ali švicarske franke, in je pustilo to ugodno priliko neizkoriščeno. Banki se je zdelo to nerazumljivo, ker je imela predilnica nad 885.137 kron naloženega dobroimetja pri Länderbanki, ki ga pa ni porabila za ureditev svojega dolga v funtih, čeprav je dobivala o tem redne polletne obračune. Dne 5. septembra 1919 pa je Länderbanka odpovedala predilnici to dobroimetje in jo pozvala, da razpolaga z njim do 9. septembra. Predilnica je proti temu ugovarjala in se je protestu brzojavno pridružil tudi sekvester Marinček, ne da bi dala druge dispozicije. Nato je zadeva zopet nekaj časa počivala.

Šele ko je leta 1922 Länderbanka zopet pozvala predilnico, da poravna svoj dolg v funtih, je predilnica sporočila, naj ta dolg kompenzirajo z dobroimetjem v kronah, ki je bilo že od leta 1915. nalo-

Centrala III.; razdelilna postaja

ženo v banki, medtem ko se je Gassner potegoval poprej med vojno le za to, da bi naložbo bolje obrestovali kot gotovino.

Po vojni dunajska banka pojmljivo ni hotela več izvesti kompenzacije, ki jo je predlagal Tržič, ker je bila avstrijska valuta že v polnem razsulu in ker tudi zaradi deviznih predpisov ni bila več upravičena to storiti. Položila je zato celotni znesek pri dunajskem okrajnem sodišču in obenem vložila tožbo proti tržiški predilnici za plačilo dolžnega deviznega zneska 20.918.17.3 angl. funtov s 5% obrestmi in procesnimi stroški v skupnem znesku 295.407.000 avstrijskih kron, za 500 bal bombaža, ki je bil med vojno pod zaporo na ladji v Pireju v Grčiji, kjer ga je francoska pomorska oblast zaplenila. Vsi napori predilnice, da bi pošiljko osvobodila in da bi ji blago izročili, so bili zaman. Predilnica blaga ni dobila, ostala pa je dolžna znesek, ki je med vojno zaradi obresti in drugih stroškov naraščal in končno dosegel 43.375.16.7 funtov oziroma v takratni protivrednosti, kakih 10 milijonov dinarjev.

Proces, ki ga je naperila Länderbanka proti predilnici, se je zelo zavlekel. Dokumentacija, ki so jo predložili dunajskemu sodišču, je obsegala nad 700 prilog dokumentov, izvlečkov, poslovnih pisem in drugih potrdil.

Pravda je načela celo vrsto pravnih vprašanj. Spor je trajal od 1924 do leta 1927 in je stal predilnico nad milijon dinarjev. Predvsem je šlo za ugotovitev narodnosti predilniške družbe. Javni družabnik Glanzmann je bil rojen v Trstu in je kot švicarski državljan nad 30 let živel v Tržiču, Andrej Gassner mlajši pa je bil rojen v Foxteth parku v Angliji, pristojen v Bludenz na Vorarlberškem ter do leta 1912. avstrijski državljan, nato pa je prevzel angleško državljanstvo. Vsi ostali komanditisti, izvzemši Francesca Glanzmanna, so bili Avstrijci.

Nadalje je šlo za ugotovitev pristojnosti sodišča in za vprašanje, ali se lahko uporabi za spor določba drugega odstavka člena 256 senžermenske mirovne pogodbe. Ob koncu svetovne vojne je bil do 30. julija 1919 kot javni družabnik vpisan Andrej Gassner starejši. Ta bi mogel postati jugoslovanski državljan šele po uveljavljenju mirovne pogodbe t. j. v dobi po 16. juliju 1920. Dne 30. julija 1920 pa že ni bil več javni družabnik Gassner starejši, marveč njegov sin, ki je bil angleški državljan in ki je prevzel poslovodstvo dne 30. julija 1919. Sporne terjatve so zapadle v prvih mesecih vojne leta 1914/15, Andrej Gassner mlajši pa je vstopil kot javni družabnik šele po končani vojni, ko je bil trgovski promet med Anglijo in Avstrijo zopet odprt. Zaradi tega sodišče njegovega državljanstva ni moglo upoštevati, ker je bil javni družabnik Andrej Gassner starejši med vojno in do mirovne pogodbe avstrijski državljan.

Trgovsko sodišče na Dunaju je zaslišalo ravnatelja Länderbanke dr. Sergeja Dubroviča in Bernharda Heimana Binderja iz Londona ter nato 14. decembra 1924 pravomočno obsodilo predilnico, da mora plačati 11.622 funtov 3 šilinge in 8 pensov s 5 % obrestmi od 1. januarja 1924. do 31. marca 1924 in 6 % obresti od 11.622 funtov 3 šilingov in 8 pensov od 1. aprila 1924 ter 295.404.000 kron procesnih stroškov, ne vštevši pristojbino za razsodbo.

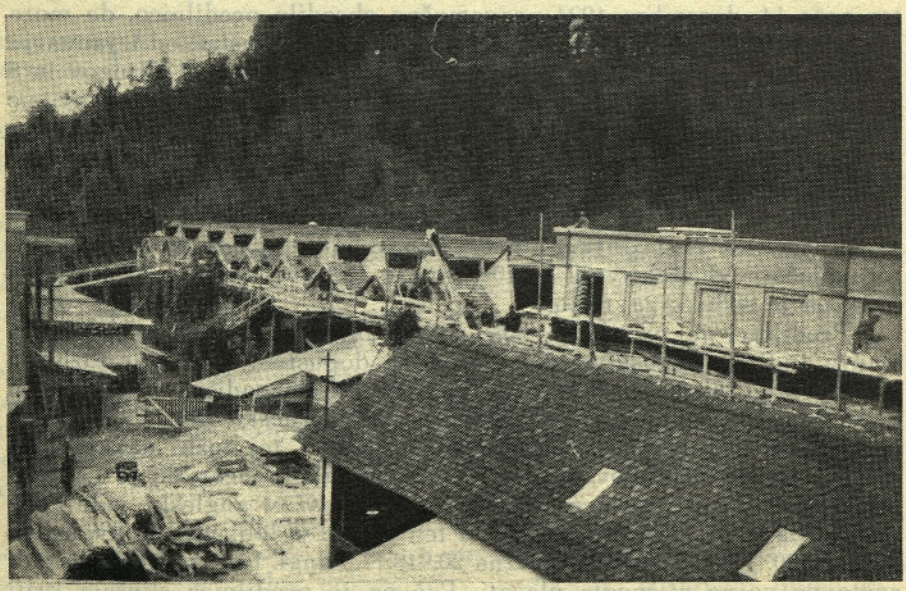
Sodišče je na drugi strani priznalo, da ima predilnica proti Länderbanki protiterjatev 885.137 s 5 % obrestmi od 1. marca 1920. do 15. julija 1920. v nežigosanih kronah v znesku 16.596.36 £ z valuto od 16. julija 1920. Nadaljnji zahtevek Länderbanke, da bi morala predilnica plačati od efektivnih 12.109 funtov 10 %-ne obresti od 1. julija 1924. pa je sodišče zavrnilo.

Predilnici je pretila izvršba, ki je bila po takratnem pravnem stanju tudi na jugoslovanskem ozemlju dopustna. Proti tej tožbi je vložila predilnica pri deželnem kot trgovskem sodišču v Ljubljani ugotovitveno tožbo na Länderbanko zaradi zneska 901.733.36 avstr. kron in zaradi ugotovitve pravnega odnosa. V tej tožbi navaja predilnica razvoj dogodkov v precej drugačni luči in sicer, da je Länderbanka eskontirala menice za kupljeni bombaž v angleški valuti ter da je bila predilnica ob zapadlosti teh menic v dobi med 7. avgustom 1914. in 20. januarjem 1915 dolžna 20.918.17.3 angl. funtov, ki jih zaradi svetovne vojne ni mogla plačati. Pač pa je predilnica skušala kriti svojo obveznost tako, da je 29. oktobra 1915 nakazala na tekoči ra-

čun Länderbanke 630.000 kron, kar je po takratnem tečaju krilo skoraj ves dolg v funtih.

Na ta račun je pozneje predilnica nakazala še druge zneske, tako da je dobroimetje naraslo skoraj na 2 milijona kron. Del tega dobroimetja je pozneje predilnica porabila, ostalo pa je ob koncu vojne še 871.920.36 kron na računu. Tudi po zlomu monarhije je bilo plačilo računa nemogoče, ker je avstrijska vlada stavila dobroimetja državljanov SHS pod zaporo, Jugoslavija pa premoženje avstrijskih pripadnikov pod sekvester in prepovedala vsa nakazila v Avstrijo.

Ko so po zimi 1919/20 zvedeli za vsebino določb mirovne pogodbe, so mnogi avstrijski denarni zavodi **proti** veljavnim predpisom pozvali pripadnike Jugoslavije, da razpolagajo s svojimi dobroimetji pri njihovih zavodih. Tistim, ki tega niso storili, so deponirali dobroimetje v nežigosanih bankovcih pri avstrijskih sodiščih. Länderbanka je ravnala po veljavnih predpisih in držala dobroimetje predilnice pod zaporo. Ko je zvedela za vsebino člena 271 mirovne pogodbe je 12. sept. 1919. odpovedala predilnici vlogo in jo dala na uporabo v nežigosanih bankovcih, s pozivom, da ž njo razpolaga. Takrat je bilo to nemogoče, ker je zapora avstrijske vlade z dne 18. aprila 1919. še trajala, na drugi strani pa je bil uvoz nežigosanih kron v Jugoslavijo prepovedan. Predilnica je zato brzojavno proti temu ugovarjala, nakar je Länderbanka zaprosila okrajno sodišče, da bi sprejelo v varstvo znesek 885.137 kron nežigosanih bankovcev v smislu par. 1425 splošnega državljanskega zakona. Sodišče je tej prošnji ugodilo in

Graditev povečane belilnice 1931—1932

predilnica je bila proti temu ukrepu brez pomoči. Nežigosani bankovci avstroogrske banke takrat že niso več bili ne v Avstriji, ne v Jugoslaviji plačilno sredstvo.

Par. 271 senžermenske mirovne pogodbe, ki je postala 16. julija 1920 pravomočna, je določal, da se morajo dolgovi in terjatve med pripadniki republike Avstrije in kraljevine SHS, ki izvirajo iz predvojne in medvojne dobe, plačati v veljavi kraljevine SHS po povprečnem tečaju zadnjih dveh mesecev pred 1. novembrom 1918. na ženevski borzi. Vsak drug način obračuna so razglasili za neveljaven. Zakonodaja obeh držav je kmalu po 16. juliju 1920. izrecno določila, da se morajo pripadniki obeh držav v medsebojnih privatnopravnih odnošajih ravnati po določbah mirovne pogodbe. S tem je postal polog bankovcev pri sodišču na Dunaju neveljaven. Denar bi bili lahko porabili za kompenzacijo dolga v angleških funtih.

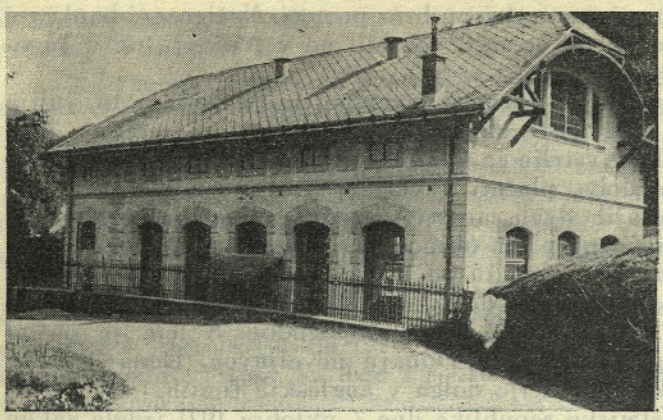
Med tem je avstrijska republika dne 7. oktobra 1921 izdala zakon o Länderbanki, s katerim je bil sedež banke prenesen v Pariz in tudi naslov zavoda spremenjen v »Centralno evropsko Länderbanko«, ki je prevzela vse pravice in dolžnosti prejšnje Länderbanke. Ta banka je 8. avgusta 1922 poslala predilnici obračun, po katerem je znašal njen dolg v funtih z obrestmi in bančno provizijo 41.530.3.11 £ in zahtevala plačilo.

Temu se je predilnica uprla, češ da ni dolžna plačati dolga v angleški valuti, marveč, po določbah mirovne pogodbe, v jugoslovanski valuti in da so obresti tega dolga za tri leta že zastarane ter jih predilnica ne prizna, ker jih banka ni nikdar predpisala in tudi predilnica ni nikoli priznala. Tudi obresti po zlomu Avstrije predilnica ni priznala, ker jih zaradi zakonitih predpisov ni mogla plačati. Protitožba predilnice nato navaja, da so povprečni dnevni tečaji v septembru in oktobru 1918 znašali za Pariz 85.375, za London 22.239 in za Dunaj pa 40.927, medtem ko dinarji na ženevski borzi v tem času niso notirali. Zaradi tega bi bilo treba funte preračunati v švicarske franke, te v francoske franke in slednje v dinarje. Potemtakem bi dolg v funtih znašal 681.134.09 din ter dobroimetje pri Länderbanki 540.602.91, tako da bi ostala neporavnana razlika 140.531.18.

Po takratnem tečaju jugoslovanske krone bi morala predilnica plačati za svoj dolg že 50 milijonov SHS kron, kar bi pomenilo neutemeljeno in nepravično bogatitev Länderbanke. Ker ta dolg ni bil ugotovljen in urejen, je jemal predilnici ves kredit in podjetje samo ni vedelo, kakšna usoda ga čaka. Krajevno je bilo sicer pristojno ljubljansko sodišče, stvarno pa dunajsko. Na koncu je navedla predilnica, da znaša njen interes na spornem predmetu 1 milijon dinarjev.

Spor se je nadaljeval in predilnica je proti prvostopni obsodbi vložila pritožbo. Pritožbo je revizijsko sodišče 23. decembra 1926 na Dunaju zavrnilo z obširno utemeljitvijo, katere argumentacije v okviru te razprave spričo obsežnosti ne moremo podrobneje navajati.

O poravnavi dolgov in terjatev v starih avstrijskih kronah je sklenila nato kraljevina SHS z Avstrijsko republiko sporazum, da

Zunanjost centrale II na Cegelšah

naj se po čl. III. za 100 starih kron izplača upniku v Jugoslaviji 8 dinarjev. Na osnovi tega je Länderbanka poslala predilnici 22. aprila 1925 obračun za dobroimetje predilnice, ki je medtem s 5% obrestmi za pet let naraslo na 1,123.700.10 kron ter obenem nakazala znesek 89.896 din. S tem je bila zadeva predilnične terjatve urejena.

Vprašanje dolga v funtih pa se je vleklo naprej. Položaj se je spremenil šele, ko je čl. 33 finančnega zakona o proračunskih dvanajstinah meseca novembra 1925 določil, da spori glede plačila predvojnih in medvojnih dolgov v zlatu ali v tujih valutah med jugoslovanskimi in avstrijskimi pripadniki ne morejo biti iztoženi in tudi ne predmet eksekucije ali drugih jamstev za kritje. Zakon je izrecno določil, da se to nanaša na fizične in juridične osebe, ki imajo stalno bivališče in sedež na področju države SHS, ki je prej pripadalo avstroogrski monarhiji. S tem je postala tožba dunajskega sodišča v Jugoslaviji neizvršna.

Ko je Länderbanka spoznala, da ji z dobljeno tožbo in izvršnim nalogom ni pomagano, je bila pripravljena neposredno sporazumeti se s predilnico za ureditev obveznosti. S posredovanjem poslovnih zvez so sklenili naposled spomladi leta 1927 sporazum v tem smislu, da je plačala predilnica osnovni znesek kapitala 20.918.17.3 funtov v dveh obrokih. Odpadlo je zaračunavanje obresti in drugih stroškov. Stroški procesa so že do leta 1925 po zabeležkah A. Gassnerja narasli na 1,000.650.38 din, kar je bilo za podjetje sicer občutno, vendar pa znosnejše breme, kakor plačilo terjatve Länderbanke po prvotni zahtevi.

Repatriiranje tujih dobroimetij

Predilnica je imela pri dunajskih bančnih zavodih deponirane iz predvojne in vojne dobe vrednostne papirje, ki jih je bilo treba zaradi repatriacije po naredbi vlade prijaviti jugoslovanskim oblastem. Iz prijave, ki jo je dala predilnica delegaciji ministrstva financ dne

29. septembra 1920, je videti, da je imela pri Nižjeavstrijski eskontni družbi na Dunaju deponirane mirnodobne vrednostne papirje avstroogrske monarhije kot garancijski sklad za viseči dolg predilnice v znesku 915.408 švic. frankov pri švicarskem Kreditnem zavodu v Zürichu. Med temi papirji so bile 4% obveznice Ferdinandove severne železnice iz leta 1904 v znesku 50.000 kron, nadalje depozit 15.000 kron v obveznicah drugega avstrijskega vojnega posojila kot kavcija pri Izvoznem in prodajnem društvu avstroogrskih bombažnih predilnic na Dunaju. Razen tega je predilnica prijavila 5% ogrske zakladne nakaznice z zapadlostjo leta 1923. v znesku 150.000 kron, 5% ogrske zakladne nakaznice z zapadlostjo leta 1925 v znesku 150.000 kron in naslednje zneske avstrijskih vojnih posojil:

5% prvo avstrijsko vojno posojilo iz leta 1914	50.000 kron
5% drugo vojno posojilo	35.000 kron
5,5% tretje vojno posojilo	100.000 kron
5,5% četrto vojno posojilo v obliki sedemletnih zakladnih nakazil	110.000 kron
5,5% peto vojno posojilo v obliki 5 in polletnih nakaznic na drž. sklad	110.000 kron
5,5% šesto vojno posojilo, drž. nakazila	100.000 kron
5,5% sedmo vojno posojilo 9 letnih drž. nakaznic	100.000 kron
5,5% osmo vojno posojilo	100.000 kron
Skupaj vojnih posojil za	720.000 kron

Predilnica je protestirala proti temu, da bi avstrijske oblasti žigosale navedene vrednostne papirje, za katere od 1. oktobra 1919 ni prejemala obresti, ter prosila, da se obveznice nežigosane vrnejo jugoslovanski državi. Razvrednotenje avstrijskih vojnih posojil je prekrižalo račune predilniškega vodstva, da bodo z njimi lahko po vojni odplačali švicarski dolg.

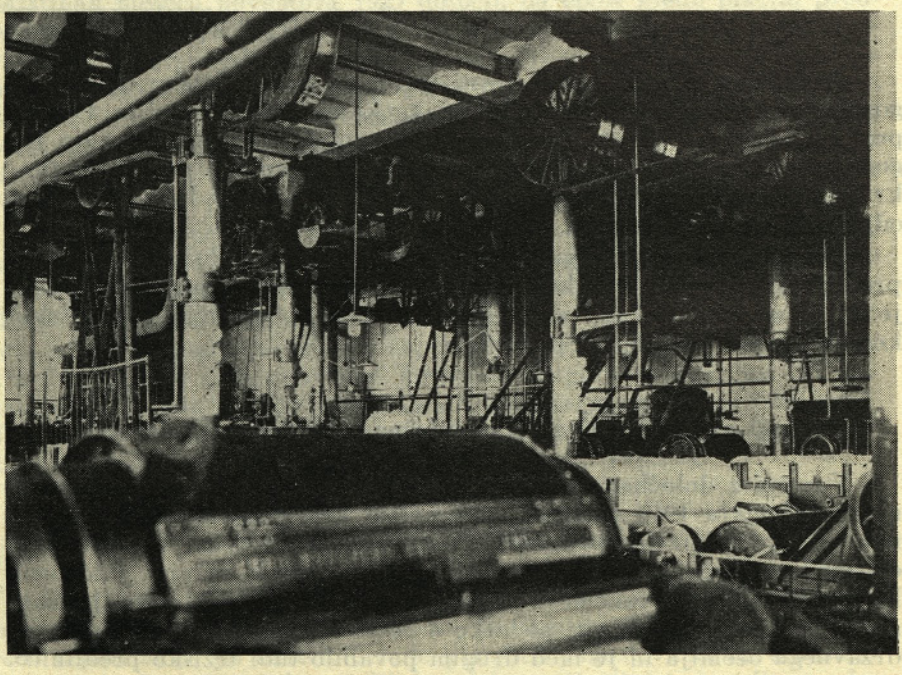
Dobroimetij pri drugih denarnih zavodih in Poštni hranilnici predilnica ni prijavila, ker ni šlo za vrednostne papirje. Bržčas je svoje račune pri teh zavodih likvidirala s pomočjo predarlskih komanditistov in njihovih podjetij.

Predlogi predilnice za sestavo splošne carinske tarife leta 1925

V zvezi z določbami carinske tarife, ki so jo z neznatnimi spremembami maja 1919 razširili na ozemlje kraljevine SHS, so mnoga industrijska podjetja sporočala ministrstvu za trgovino in industrijo opozorila, svoje ugotovitve, mnenja in predloge k raznim določbam, ki bi jih v novih razmerah kazalo spremeniti. Ministrstvo je nato začelo sistematično zbirati podatke o carinskih potrebah razširjenega državnega ozemlja in je med drugim povabilo tudi tržiško predilnico, naj sporoči svoje predloge.

V tem času je vodila jugoslovanska vlada trgovinska pogajanja z Italijo, ki je bila glavna konkurenca in interesent za uvoz bombažnega prediva v Jugoslavijo. Vodstvo tržiške predilnice je z napetim zanimanjem sledilo poteku teh pogajanj, ker je vedelo, da bo Italija izrabila ves politični pritisk za to, da bi dosegla čim ugodnejše pogoje za svojo industrijo, posebno pa tarifne popuste za tekstilne izdelke. Položaj je bil toliko ugoden, ker v kraljevini Srbiji pred vojno ni bilo večje moderne bombažne predilnice, da bi jo carinska tarifa mogla ščititi. Na drugi strani pa so v pristojnih krogih v Beogradu gledali na tržiško predilnico kot podjetje tujega kapitala, ki samo izkorišča vodno moč in domače delavstvo. Vodstvo predilnice se je tega zavedalo in je zato s posebno pozornostjo sestavilo ekspoze o svojih pogledih na bodočo carinsko politiko Jugoslavije glede na bombažno industrijo.

V spomenici dne 25. septembra 1924 poudarjajo, da je srbska carinska tarifa kljub temu, da ni bilo večje bombažne predilnice, določila na uvoz surove preje št. 8 angleške numeracije uvozno carino po t. p. 274/1-a dinarjev 25.— v zlatu za 100 kg. Ker je bila predvojna vrednost take preje 154 din, je znašala torej carinska obremenitev 16 %, kar bi nudilo predilnici zadostno carinsko zaščito. Uvozna carina v tej višini je obveljala tudi v povojni dobi in so pri plačevanju carine v bankovcih priračunavali 900 % ažio tako, da je carina znašala

Stara čistilnica pred elektrifikacijo v letu 1927

250 din. Povišanje ažije pri carini pa še vedno ni izravnalo izrednega skoka cen bombaževine. Povprečna vrednost te preje je bila leta 1924 6.600 din tako, da je bila kljub visoki ažiji carinska zaščita le 3.75 %.

Po obvestilih, ki jih je imela predilnica od svojih poslovnih zvez, je bila uvozna carina v trgovinski pogodbi z Italijo dne 14. julija 1924 pogodbeno znižana na prejo na 20 din v zlatu ali 200 din v novčanicah, tako da se je sorazmerje zaščite zmanjšalo na 3 % oziroma proti predvojnemu stanju pod 1/5 mirnodobne zaščite. Pri višjih številkah prediva je bil položaj za predilniško industrijo še mnogo neugodnejši. Ker so v kraljevini SHS obstajale bombažne predilnice v Dugi Resi, v Litiji in v Tržiču, bi bilo po mnenju predilnice treba zvišati zaščito. To je kazalo storiti tudi iz razloga, ker je imela država možnost pridelovati bombaž v subtropičnih južnih krajih in je šlo torej za kulturo in predelavo domače bombažne surovine.

Glede carinske politike pripominja spomenica, da bolje ščiti v trgovski pogodbi z Italijo tkalniško kakor predilniško industrijo. Opozarja na to, da ima Italija v neposredni bližini naše meje predilnice in tkalnice ter predelovalne obrate in omenja, da je veliko tekstilno podjetje v Trstu Figli di Jakob Brunner dobilo za obnovo in modernizacijo obratov 110 milijonov lir iz reparacijskega sklada.

Spomenica pravi, da daje Italija predilnicam posredne izvozne premije, da pospešuje izvoz prediva. Tržiška predilnica je dobila iz zaupnih virov obvestilo, da namerava Italija odpreti v kraljevini SHS prodajne podružnice, da bi v čimvečjem obsegu lahko plasirala svoje proizvode in obvladala trg. Nato navaja, da so jugoslovanske predilnice sodobno opremljene ter so bile že pred vojno zmožne izvažati svoje proizvode. Ne bi bilo ekonomično, da jih sedaj na lastnem trgu pobija tuja konkurenca, ker pride od 8.3 milijard dinarjev vrednosti celotnega izvoza na tekstilne izdelke 3.5 milijarde torej okrog 42 %. Navedene številke, pravi predilnica, jasno dokazujejo, za kako važen problem gre.

Ker je imela predilnica poseben interes na preji v zavitkih, je obenem predlagala, naj bi v tarifi natanko določili, da spada pod t. p. 276 preja v zavitkih, adjustirana za prodajo na drobno, kakor mule, double, hardwater in knitting. Ker pa to prejo uporabljajo tudi pri šivanju, pletenju in vezenju, pa tudi za tkalsko industrijo, za izdelavo osnove ali votka, se predilnica boji, da bi jo carinili po nižjih postavkah pozicij 274 in 275.

Prizadevanje predilnice ni bilo zaman. Z novo carinsko tarifo, ki je začela veljati 20. junija 1925, je bila carina na bombažne odpadke ter na beljeni bombaž znižana od 14 na 8 din v zlatu, medtem ko ostanejo bombažni odpadki brez razlike za industrijsko predivo prosti carine pod kontrolnimi pogoji, ki jih določi finančno ministrstvo. Carino na bombažno vato so zvišali na 30 din v zlatu, pa je bila pozneje v pogodbi z Avstrijo znižana na 25 zlatih dinarjev. Za antiseptično vato so jo zvišali od 40 na 80 din. Nasprotno so za bombažno prejo v novi carinski tarifi določili uvozno carino, kakor sledi:

Predmet	Enovita bombažna preja		
	Maksimalna	Minimalna	Pogodbena
	din v zlatu za 100 kg		
Num. 12 in manj angleške numeracije:			
a) surova	25	20	20
b) beljena	40	30	30
c) barvana in tiskana	45	35	35
Num. 12 do 29 numeracije:			
a) surova	30	25	25
b) beljena	45	35	35
c) barvana in tiskana	55	40	40
Dvojnata bombažna preja ali na več stremenov:			
Num. 12 in manj angleške numeracije:			
a) surova	30	25	25
b) beljena	45	35	35
c) barvana in tiskana	50	40	40
Preko numeracije 12 do 29:			
a) surova	40	30	30
b) beljena	55	40	40
c) barvana in tiskana	60	45	45
Bombažna preja za nadrobno prodajo, eno in večnitna:			
1. surova	130	100	65
2. beljena	150	120	85
3. barvana in tiskana	180	140	105
Gladke bombažne tkanine, katere 1 m^2 tehtajo nad 120 g in imajo v 1 cm^2 v votku in snutku:			
a) 50 niti ali manj	200	150	120
b) nad 50 do 80 niti	230	170	140
c) nad 80 niti	250	200	180

Predlog predilnice, da bi industrijsko predivo v kosih carinili po 276, ni bil sprejet, temveč je bilo izrecno določeno, da se carini po postavkah 274 in 275.

Zaščita, ki jo je nudila nova carinska tarifa tekstilni industriji, pa ni bila toliko v osnovnih carinah, kakor v dodatkih, ki so jih določale pripombe k tekstilnim postavkam. Po njih so morali uvozniki plačati za luženo, beljeno in polbeljeno prejo in tkanine 40 % dodatek, za barvano 60 %, za tiskane in večbarvne 80 % dodatek. Ti dodatki so bili v pogodbi z Anglijo sicer znižani na 30 oziroma 40 in 60 %, vendar so dajali še vedno bistveno zaščitno premijo domačemu producentu.

Predilnica se ni mogla sprijazniti s tem, da je bil po tarifni postavki 3 a oziroma po 23 b carinske tarife izvoz bombažnih odpadkov obremenjen z izvozno carino, naprej 2 pozneje pa 8 din v zlatu za 100 kg. Predilnica je poprej lahko prodajala odpadke v Italijo, ki je imela posebne tovarne za predelavo bombažnih odpadkov. Ker so za take odpadke dosegli kvečjemu ceno 3.89 din na kg, je pomenila iz-

vozna carina 2 din 51.50 % carinsko obremenitev. Predilniška spomenica primerja to obremenitev z uvozno carino na čisto novo prejo, ki je znašala 3 % in opozarja, da porabi v lastnem obratu vse čiste odpadke in izvaža le tisti del, ki ga morajo na poseben način čistiti. Izvozna carina pa sedaj onemogoča vnovčenje teh odpadkov.

Končno se je predilnica zavzela v svoji vlogi za to, da bi olajšali izvoz specialnih tekstilnih strojev na popravilo v tujino in je predlagala novo stilizacijo t. p. 639. Pritoževala se je čez prakso ministrstva, da ne dovoljuje carine prostega uvoza cevk in tuljkov za navijanje preje po t. p. 471, in se zavzemala za podaljšanje roka veljavnosti carinskih potrdil ministrstva za trgovino. Tudi v tem oziru so njene predloge deloma upoštevali.

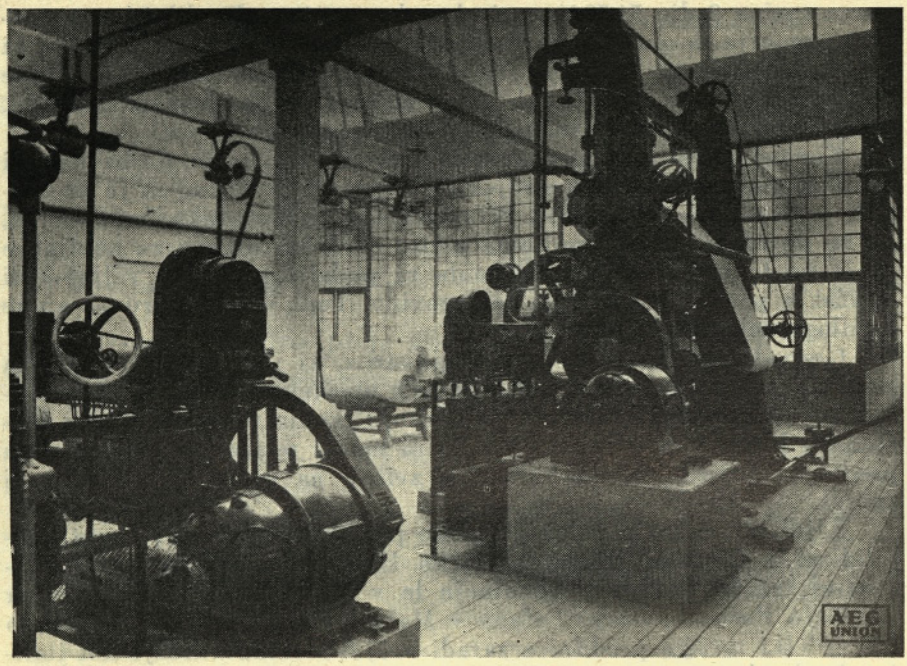
Gospodarsko-finančni komite ministrov, ki je odločal v končnem stadiju o teh predlogih, je moral seveda upoštevati tudi koristi konsumentov, kakor tudi izredno pomanjkanje tkanin ter visoke cene tekstilnega blaga v povojni dobi. Zato ni mogel uvaževati maksimalnih predlogov predilnice, da bi carino zvišali na šest- do sedemkratni znesek.

Kljub temu se je položaj tržiške predilnice po vojni naglo konsolidiral in omogočil izdatne zaslužke. Uvoz italijanske preje je konkuriral tržiški predilnici občutneje le v smeri preko Metkovića na področju Bosne in preko Soluna v Makedoniji. V teh pokrajinah so bili izdelki tržiške predilnice zaradi večjih stroškov dražji kot italijanska konkurenca.

Odnos predilnice do tržiške občine

Pod nemškim režimom župana Karla Mallyja je predilniška družba na osnovi splošnih samoupravnih doklad na pridobnino plačevala občini minimalne prispevke. Predilniška družba je strogo pazila na to, da ne bi nastala precedenca, zaradi katere bi morala plačevati večje samoupravne doklade. Tako je na primer prispevek za župnišče dala z izrecnim poudarkom, da je to prostovoljna in brezobvezna daritev z izrecnim pogojem, da morajo znesek vrniti, če bi bili družbi zaradi tega predpisani davki. Vpliv in posest predilniške družbe se je širila in večala, ne da bi imela občina od tega sorazmerne koristi. Predilniška družba je menila, da je popolnoma zadostila svojim socialnim obveznostim, če skrbi za stanovanja svojega delavstva in gradi dekliške domove ter vzdržuje konsum in da jo delo in potrebe občine preko tega ne zanimajo.

Do izvolitve prvega slovenskega župana Franca Ahačiča leta 1912 so na tržiški občini uradovali nemško. Tudi sejni zapisniki občinskega odbora in spisi so sestavljeni v nemškem jeziku. Edino od leta 1909 naprej je bilo nekaj občinskih javnih razglasov objavljenih z nemškim in slovenskim besedilom. Ahačič pa je kot slovenski župan začel uveljavljati povsod slovensko uradovanje. Vojna je to njegovo delo zelo otežkočila.

Veliki likalnik v belilnici blaga

V novem občinskem odboru, ki je bil izvoljen po vojni marca 1921 je nacionalna zavest občinskega zastopstva dobila še močnejše zagovornike. Ob razpravi o prvih prošnjah za sprejem v domovinsko zvezo, je občinski svet določil kot pogoj za vsakogar, ki bi želel biti sprejet v domovinsko zvezo, da izpolnjuje tri načela, in sicer:

1. da zna slovenski jezik;
2. da narodu ni sovražen;
3. da je državljan Jugoslavije.

Občinsko zastopstvo je želelo izgraditi komunalno gospodarstvo, urediti moderno meščansko šolo, zboljšati vodovod, modernizirati klavnico in urediti vsaj nekaj najbolj perečih vprašanj socialnega skrbstva. Občina je dne 11. marca 1920 od sekvestra Ante Bega kupila poslopje šulferajnske šole na Balosu za 67.850 kron, z namenom da tam namesti novoustanovljeno meščansko šolo. Že za dostop k tej šoli je morala občina prositi predilnico za privolitev, da dotakratno privatno pot od mosta na Balos razglasijo za javno.

Povsem naravno je, da je h kritju rastočih izdatkov, ki so jih nalagale občini nove socialne naloge, skušala pritegniti tudi predilniško družbo kot lastnico največjega podjetja. Družabnika predilnice pa sta se temu močno upirala in stala na odklonilnem stališču, tako

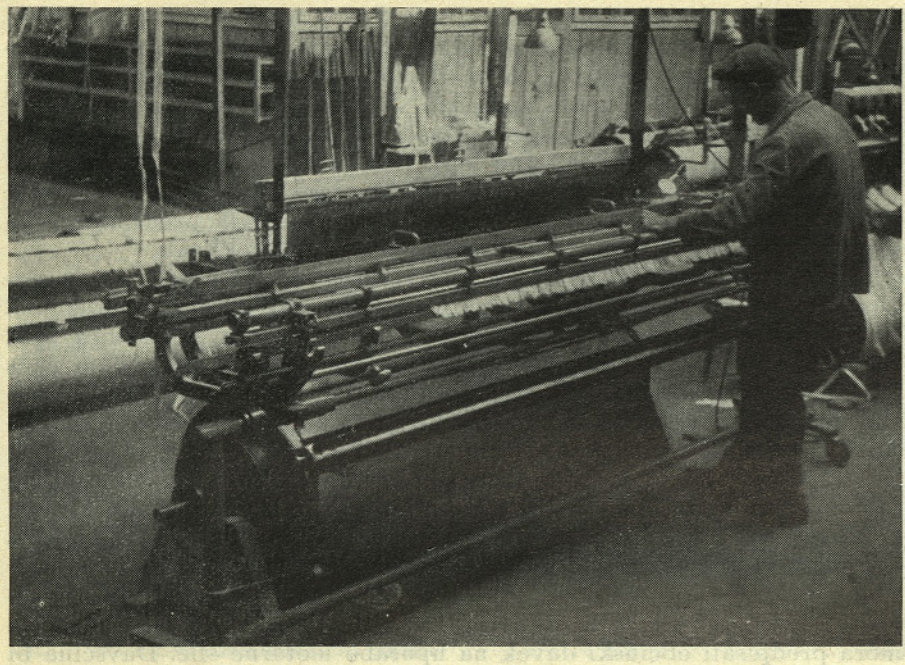
da je moral podpredsednik vlade dr. G. Žerjav osebno posredovati pri A. Gassnerju, da spremeni svoj odnos do občine in uvidi potrebo po sodelovanju in prispevanju. Ob priliki koncesioniranja vodne centrale na Pilarni je morala občina uporabiti skrajna sredstva, da je dosegla pri vodstvu predilnice po dolgem prizadevanju kompromisni sporazum, da je privolila v povečanje poslopja za meščansko šolo, na obnovo vodovoda in zajetje vrelcev in v prostovoljno prispevanje h kritju občinskega proračuna. Zadnjo obljubo, ki jo je dala predilnica tržiškemu županu, pa je hotela tik pred podpisom preklicati.

Šele po posredovanju vladnega svetnika dr. Tomažiča se je posrečilo pomiriti predstavnike predilnice, da niso razbili sporazuma. Tržiški občinski svet je s težavo dosežen sporazum 2. oktobra 1922 soglasno sprejel. Napeti odnos predilniškega vodstva do občine pa s tem še vedno ni popustil. Ko so bila dela, ki jih je prevzela predilniška družba, končana, se je morala občina še naprej boriti s kroničnim primanjkljajem za kritje proračuna.

Županstvu ni preostajalo drugo kakor da poskuša z uvedbo novih samoupravnih davščin prisiliti tržiške industrije k večjim prispevkom. Župan Ivan Lončar je na seji 6. novembra 1923 navedel, da daje 270% doklada na pridobnino le 42.000 din dohodka, medtem ko je v proračunu 458.000 din nepokritih izdatkov. Občina je premišljala o možnostih, kako bi krila primanjkljaj, in prišla slednjič do zaključka, da mora predpisati občinski davek na uporabo motorne sile. Davščina bi bila zadela razen predilnice tudi vse druge tržiške industrije in obrtnike, ki uporabljajo motorno silo v svojih obratih. Sorazmerno bi seveda najmočneje obremenila predilnico, ki je ravno takrat v velikem obsegu preurejala svojo strojno opremo na motorni pogon. Za davščino je glasovalo 17 odbornikov in le dva sta bila proti.

Predilnica je proti občinskemu proračunu vložila priziv, v katerem je kritizirala občinske izdatke in se izrekla načelno proti davščini na motorje. Občinski odbor je obravnaval pritožbo predilnice na seji 23. decembra 1923 in ugotovil, da znaša pridobninski davek za predilnico 6000 din in da za stanovanjske hiše ne plačuje hišno-najemninskega davka, ker stanujejo delavci in nameščenci v njih brezplačno. Naglasil je, da prispeva predilniško podjetje za občino samo 16.000 dinarjev davka. Pritožbo so poslali velikemu županu v odločitev. Le-ta je 23. marca 1924 razveljavil sklep o davku na motorno silo. Občina se je zopet znašla pred vprašanjem, kako najti proračunsko kritje. Napetost je po odločitvi velikega župana še bolj narasla. Nekateri so predlagali, naj bi predpisali davek na tuje delavce, kar bi bilo razen predilnice zadelo posebno Pekovo tovarno čevljev.

Predpis take davščine je zopet zadeval na težave, ker diskriminacija ne bi bila v skladu z mednarodnimi sporazumi ter konzularnimi in trgovinskimi pogodbami. Občinski svetovalec Snoj, ki je bil obenem obratovodja mehanične delavnice v predilnici, je predlagal, naj bi povabili družabnike predilnice na razgovor, če in koliko bi bili pripravljeni prostovoljno prispevati, češ da je predilnica izjavila veli-

Privezovanje osnove. — Podmojster Pavle Kralj popravlja greben

kemu županu, da bo prostovoljno prispevala. Nasproti tej trditvi je izjavil župan, da mu je prokurist ing. H. Sugg izjavil, da bodo plačali le to, kar morajo in nič prostovoljnega.

Šele s posredovanjem finančnega delegata dr. Karla Šavnika so v začetku junija 1924 dosegli poravnavo s predilnico, da bo prostovoljno prispevala 150.000 din za kritje proračunskega primanjkljaja. Za privolitev občine, da sme predilnica graditi daljnovod čez občinsko ozemlje, je dala družba 100 metrov kotenine za mestno ubožnico. Po zapisniku seje dne 25. decembra 1925 je predilnica prispevala k občinskemu proračunu 300.000 din, za leto 1927 pa je privolila le na 200.000 dinarjev prispevka. Slednjič je tudi za naslednje leto 1928 prispevala 200.000 din in kot poseben prispevek 150.000 din. To stanje je trajalo, dokler ni bila izvedena davčna reforma in odpravljen sistem kontingentirane pridobnine.

Obsežne tatvine preje v predilnici

Pri vsej na videz strogi kontroli proizvodnje in prometa je iz predilniškega skladišča neopaženo skoraj dve leti izginjalo mnogo prediva. Obveščevalna služba, ki jo je razpredlo vodstvo po tovarni, je popolnoma odpovedala in šele spori med udeleženci so omogočili

slednjič odkriti in aretirati tatinsko družbo. O tatvinah prediva, v skupni vrednosti nad 100.000 din, je razpravljala ljubljanska porota dne 10. junija 1926.

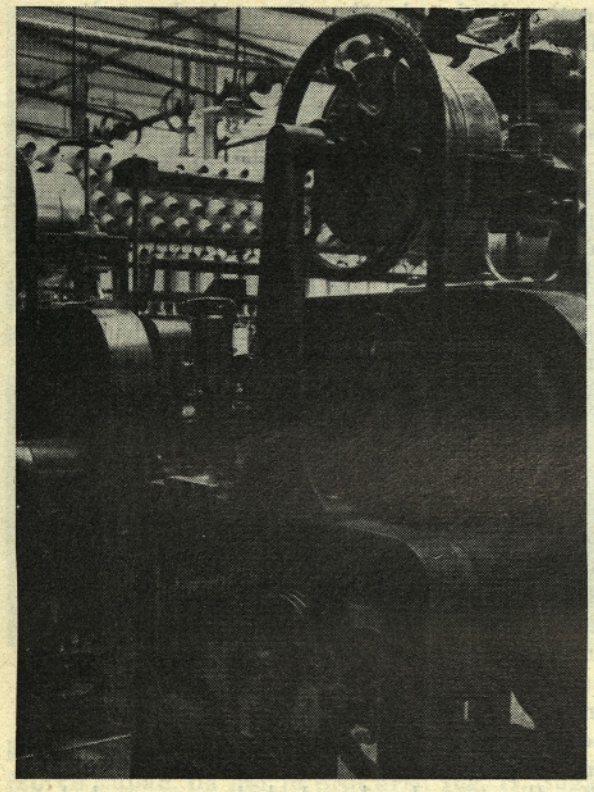
Pred poroto so bili tatvine obtoženi štirje, ki ne bi bili sami kos tako obsežni kraji, da niso imeli voditelja in pomagača v osebi predilskega mojstra Rolanda Wachterja, ki jih je vodil in kril, da jim vodstvo tovarne ni prišlo na sled. Pri tem si je Wachter pridobil toliko premoženje, da je pod firmo svoje žene odprl v Tržiču tik ob tovarni celo trgovino pletenin, ne da bi se zdelo vodstvu predilnice sumljivo. Preja v zavitkih, ki jo je izdelovalo podjetje, je bila v skladišču zložena v balah po 50 zavitkov. Skladišče je bilo dobro zavarovano na otoku, ki sta ga obdajala Bistrica in Mošenik. Kljub temu so že leta 1922 pridno kradli. Wachter je ravnal predrzno in premeteno. Ko je bila nekoč nevarnost, da bi prišle tatvine na dan, je spretno speljal vso preiskavo v napačno smer, obdolžil tatvine in spravil v dolgotrajno preiskavo druge, pridne in poštene delavce, samo da je kril sebe in svoje pomagače.

Tatinska družba je imela svoje skladišče v Križah pri Tržiču, od koder so spravljali blago v Kranj, kjer so ga shranjevali pri Antonu Novaku. Največ ukradenega blaga so prodali neki Rozaliji N. in njenemu sinu Ludviku, ki sta ustanovila na Javorniku lastno pletilnico, v kateri je bilo uslužbenih po 30 pletilk. Blago so prevažali v vrečah, nosili pa so ga tudi v nahrbtnikih ter ga prevažali s kolesi in po železnici.

Dva obtoženca Lokar in Beton sta hodila, kakor je ugotovila preiskava, v tovarniško skladišče preje skozi odprtino, ki sta jo napravila sporazumno z Wachterjem. Odprtino so maskirali od zunaj z drevjem, od znotraj pa z balami. Kradla sta vedno le cele bale z vso embalažo.

Kupčija je šla imenitno. Po ugotovitvah sodišča si je Rozalija N. zgradila hišo, Beton pa je kupil k svoji hiši vrt za 11.250 din. Odjemalcem so lagali, da dobivajo blago od tihotapcev iz Avstrije in je zato cenejše. Prejo jim je deloma barval barvar Wagner v Radovljici, ne da bi vedel, da gre za ukradeno blago. Ob koncu leta 1923 sta se Lokar in Beton sprla zaradi delitve izkupička. Pridobila sta zase vsak svoje tatinske tovariše in nastali sta Lokarjeva in Betonova družba, ki sta obe prodajale blago raznim trgovcem v Ljubljani, katerim sta se predstavljala pod izmišljenimi imeni.

Po sporu z Betonom si je pridobil Lokar še dva mladoletna fanta ter ju zapeljal k tatvini. Kradli so skozi dve leti in ukradli najmanj 11 bal v vrednosti 96.000 din. Lokar pa, ki je postal kar veletrgovec, je vodil celo lastne trgovske knjige o ukradenem blagu. Pri vlomu je imel vedno električno svetilko in si posvetil ter izbral tisto vrsto blaga, ki so jo lažje razpečevali. Trgovcem je nosil vzorce in pravil, da je dobil pavolo iz tujine. Imel je štampiljko z imenom trgovca Jeriša, izdajal pa se je tudi za Zupančiča in nosil vedno s seboj račune tujih firm, da je ljudi laže premotil. Trdil je, da ima na Jesenicah skladišče, kjer ima cele vagone pavole.

Assa Lees v l. 1927 — Stari prstenčasti stroji

Porotniki so stavljena vprašanja o krivdi potrdili in na podlagi tega sta bila obsojena Viktor Lokar in Janez Beton vsak na 5 let težke ječe in oba tudi na povrnitev škode.

Dnevno časopisje je prineslo o porotni razpravi obširna poročila.

Razvoj in rast posesti predilniške družbe

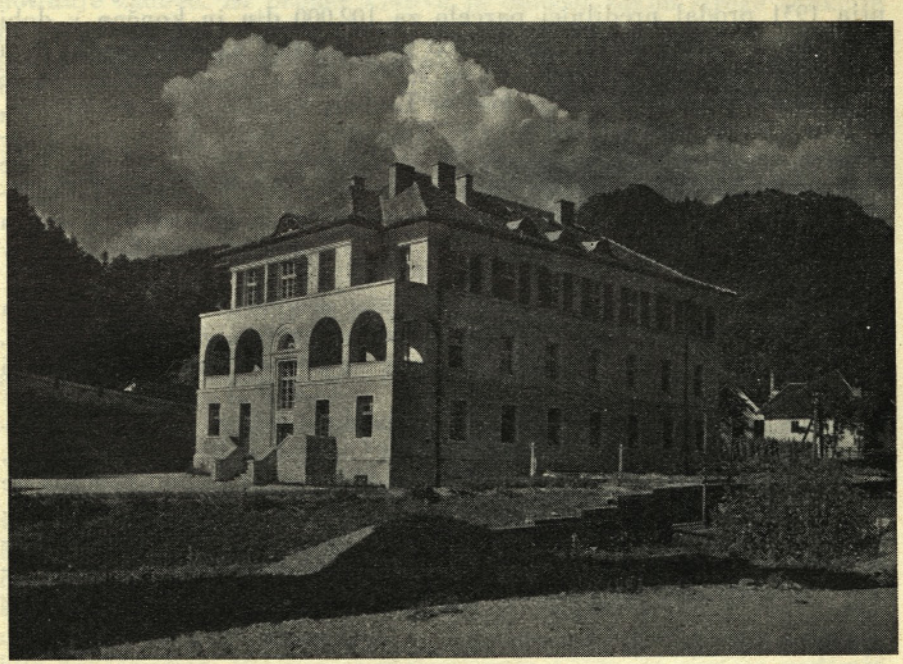
Obseg zemljiške posesti in število poslopij, ki so leto za letom prehajala v last predilnice, je vidno naraščalo. Predilnica je izrabila ugodne priložnostne nakupe poslopij v Tržiču in v Bistrici, ki jih je na to preurejala v stanovanjske objekte za svoje delavce. Razen tega je tudi sama zgradila delavsko kolonijo v Preski in uredila dva dekliška domova. Ponudb za nakup ni manjkalo, posebno po stabilizaciji razmer leta 1926 in med splošno gospodarsko krizo.

Že med prvo svetovno vojno leta 1916 je kupila predilnica od barona Friderika Borna travnik 7194 m² pri Sv. Ani za 800 kron. Nato je 28. julija 1916 sklenila z baronom dr. Karlom Bornom sporazum o prodišču med železniško progo in strugo Bistrice. Od njega je kupila

3 travnike in pašnik, skupno 6570 m² za 12.000 kron. Po vojni je prevzela od stavbenika Matka Curka parcelo pri Pilarni za 2000 kron. Nato je 6. oktobra 1919 vzela v zakup na Pristavi št. 6 hišo Antona Primožiča za dobo desetih let. Leto dni kasneje pa še hišo Maksa in Karla Grosa v Tržiču št. 20. Dne 23. novembra je kupila od dr. Salbergerja hišo št. 138, ki so jo morali po nalogu stanovanjske komisije izprazniti.

Dne 14. julija 1921 je odkupila od barona Karla Borna za 30.000 kron Lončarjev ležarinski prostor za les v izmeri okrog 5700 m². Dne 4. februarja 1922 je kupila od Ivana Jegliča travnik za rezervoar v Preski za 20.000 kron. Isto leto je sklenila zamenjalno pogodbo z Josipom Dornikom za 50.000 kron. Dne 27. oktobra 1922 ji je prodal Peter Gregorc v Tržiču hišo št. 18 s parcelami za 1,100.000 kron. Od Franca Pavliča iz Celovca je 19. maja 1923 prevzela posest pri Sv. Ani št. 198 s poslopji, mlinom, vrtom, travniki, njivami, pašniki in stavbišči, skupno 23.542 m² za 185.000 din.

Z Alfredom Amanom je sklenila 28. julija 1922 zamenjalno pogodbo za novo poslopje na Balosu ob Bistrici za parcele v kat. občini Bistrici. Od krajevnega šolskega sveta in tržiške občine je prevzela sadovnjak in mu zanj odstopila del travnika za šolsko poslopje. Tovarnar Jožef Klofutar je prodal predilnici 1. junija 1923 za 175.000 din

Dekliški dom. Ima dvajset sob s 76 ležišči, menzo in avtomatizirano kuhinjo, ki dodaja tople obroke, mleko in kavo v tovarno. Dom je bil zgrajen leta 1925

hišo z okolnimi parcelami, Franc Kristančič pa 4. septembra 1923 hišo št. 37 v Bistrici s stavbiščem in travnikom za 113.000 din.

Od Franca Bidovca v Podtaboru v občini Podbrezje je kupila dne 10. novembra 1924 gozdno parcelo za 115.000 din. Pri Sv. Ani je iz zapuščine po Jerneju Dovjaku kupila Čarmanovo hišo št. 190 za 190.000 dinarjev dne 10. junija 1922. Alojzija Urbanc je prodala predilnici hišo št. 67 za 54.900 din, Josip Grašič pri Sv. Ani št. 16 pa devet parcel za 31.428 din. S Petrom Teranom z Dobrave se je pogodila za nakup enajst parcel tako imenovanega Rotarjevega polja za 107.500 dinarjev. Ernestina Šter je prodala 1. oktobra 1926 predilnici parcelo za 37.500 dinarjev.

Kmalu nato je 18. novembra 1926 prodal Josip Klofutar predilnici hišo št. 233 za 180.000 din, medtem ko je že 26. aprila istega leta prodal svojo tovarno št. 7 predilnici za 240.000 din. Z Jožefom Kališnikom pri Sv. Ani št. 52 je sklenila 4. septembra 1926 zamenjalno pogodbo za parcele za centralo pri rudniku živega srebra. Dne 7. februarja 1928 je prodala Frančiška Lučki predilnici hišo št. 36, Franc Logar pa hišo št. 207 21. junija 1929 za 100.000 din in slednjič 30. maja 1930 je prodala Jožefa Mokorel v Bistrici stavbni prostor za vratarjevo hišico za 1700 dinarjev.

Dne 10. marca 1930 je kupila predilnica od Malijevih hčera Kuželjevo hišo št. 160 za 200.000 din. Bruno Stare iz Ljubljane je 30. junija 1931 prodal predilnici parcelo za 102.000 din in končno v dobi gospodarske krize je 10. aprila 1933 prodal Jožef Klofutar rodni dom na Ljubeljski cesti 42 predilnici za 360.000 din. Dne 12. aprila 1934 je kupila od Lovrenca Bogataja hišo na Ljubeljski cesti 66 za 100.000 din. V letu 1935 je prevzela od Marije Neswatba pri Sv. Ani hišo z zemljiščem, spomladi 1936 pa hišo št. 74 na Bistrici od Franca Mraka. Dne 9. decembra 1936 je sklenila kupno pogodbo z Jelico Bosak za Dekliški dom za 153.000 din. Kot zadnja je vpisana kupna pogodba z Ivanom Mandeljcem, Ljubeljska cesta 10, ki pa je ostala ob izbruhu vojne v ministrstvu v Beogradu neizpolnjena.

Predilniška posest se je tako v svojem skupnem obsegu razširjala v pravcato veleposestvo, ki je imelo svoje gozdove, žago, ekonomijo, vse vrste mehaničnih delavnic, konsum in skupne domove ter vozni park.

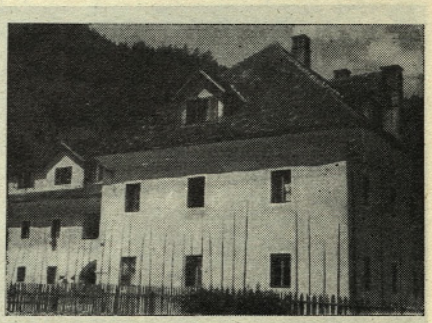
Zemljiška posest predilnice se je razprostirala v petih katastralnih občinah. V k. o. Tržič je merila 312.003 m², v k. o. Bistrici 111.604 m², v k. o. Križe 1046 m² in v k. o. Brezje 31.514 m². Posebno obsežna je bila njena posest v k. o. Sv. Ana, kjer je imela predilnica urejen gozdarski obrat in ekonomijo, na kateri je redila 8 do 10 goved. V odkupljenih gozdovih je 15 let s preredčevalno sečnjo krila svojo potrebo po stavbnem lesu, drveh in surovinami za izdelavo zabojev.

Predilnica in omejitev nakupa nepremičnin v obmejnem pasu od tujcev

Zakon o proračunskih dvanajstinah za mesece julij, avgust in september 1923 je v členu 48 določal, da smejo državljani tujih držav nakupovati nepremičnine v oddaljenosti do 50 km od državne meje le z dovoljenjem vojnega ministrstva in ministrstva za notranje zadeve. Brez teh odobritev sodišča niso smela prevzeti prepisa lastninskih pravic. Ta določba je zadela predilniško družbo, katere oba javna družabnika pa tudi komanditisti so bili tuji državljani. Zakon sicer ni predvideval posebnih sankcij, če se sodišča ne bi ravnala po teh predpisih, in v praksi je — kakor smo videli — predilniška družba brez posebnih težkoč še naprej kupovala nepremičnine in prepisovala lastninsko pravico nase. V prvih letih je naredba dejansko obstajala samo na papirju.

Šele meseca septembra 1926 so dobile oblasti navodilo, da ne smejo dopustiti nobenega prenosa lastnine nepremičnin v korist tujcev.

V finančnem zakonu za leto 1927/28 je bila zadevna določba v členu 342 poostrena tako, da so bili nedopustni ne samo prenosi lastninskih pravic, temveč tudi vknjižbe služnosti v korist tujih lastnikov brez predhodnega dovoljenja vojnega ministrstva in ministrstva za notranje zadeve. Za primer kršitve je določal zakon stroge sankcije proti sodnim uradnikom kakor tudi proti prodajalcu in ničnost takih pogodb. Ta določba je zadela predilnico kot komanditno družbo, katere javna družabnika sta bila tujca, ker komanditna družba ni imela značaja juridične osebe.

Predilniška hiša na »fabriki« — bivša Radeckyjeva tovarna pil na Ravnah

Do jeseni leta 1926 so sodišča kljub navedenim določbam vpisovala prenose lastnine nepremičnin na predilniško družbo brez težav. Ko pa je bilo znano strogo besedilo novih predpisov, je predilnica najprej poskušala doseči olajšave, ker jo je ta predpis oviral pri nakupu nepremičnin. S tem namenom je 10. januarja 1927 vložila prošnjo na notranje ministrstvo, da bi ji izdalo splošno dovoljenje za nakup nepremičnin. Prošnjo je utemeljevala s tem, da obstaja podjetje že nad 40 let, da je pri trgovskem sodišču v Ljubljani protokolirano in da imata oba javna družabnika že desetletja stalno bivališče v Jugo-

slaviji ter da dosedanje posestno stanje jasno dokazuje, da nepremičnine ne nakupujejo v špekulacijske ali druge namene, marveč izključno le za redno obratovanje, to je za povečanje tovarniških naprav ter za graditev in nakup delavskih stanovanjskih hiš, vodnih naprav in vodovodov. V prošnji pravi, da je pri nakupih potrebna hitra odločitev, ker je v Tržiču le malo gradbenega prostora in mora imeti razvijajoča se industrija prost akcijski radij, ki ga ravno ta določba utesnjuje. Naredba po mnenju predilnice tako rekoč navaja, da prodajajo parcele ljudem, ki so nasprotniki industrije in katerim ni treba cele mesece čakati na odobritev. Vsak prodajalec je interesiran na tem, da spremembo posesti po možnosti hitro zaključi, da bi lahko kupnino plodonosno izkoristil in ne bi moral šele celo leto čakati, da mu bo izplačana. Predilnica pa si ni upala plačati kupnine, dokler ni bila prepričana, da bo pogodba odobrena.

Prošnjo za splošno dovoljenje je ministrstvo za notranje zadeve in vojno ministrstvo 25. marca 1927 brez navedbe vzrokov odklonilo s pozivom, da vloži predilnica v vsakem konkretnem primeru posebno prošnjo. Temu se je hotela predilnica na vsak način izogniti, ker bi se obravnavanje take prošnje, ki mora iti skozi vse instance, najbrž precej zavleklo. Argumentacije predilnice ministrstvo ni sprejelo.

Tako je morala predilnica predložiti v odobritev sporazume, ki jih je sklenila s posameznimi lastniki zemljišč v letu 1926 za vodno napravo. Predilnica ni mogla na to niti leta 1927 prositi za koncesijo nove vodne naprave in tudi ne pričeti gradbenih del, ker zadeva ni bila urejena. S tem je izgubila vso gradbeno sezono. Zato je 16. maja

Kolonija Preska gledana s Kovorske ceste

1927 vložila ponovno prošnjo, v kateri je konkretno navedla vse neurejene primere ter predložila sklenjene pogodbe, ki še niso bile odobrene ter natančen seznam parcel in prosila za pospešeno odločitev.

Okrajno glavarstvo v Kranju in ljubljanski veliki župan sta prošnjo priporočila in jo odposlala 22. junija 1927 notranjemu ministrstvu, ki jo je odstopilo 29. junija v izjavo vojnemu ministrstvu. Vojno ministrstvo je poslalo 1. julija spis komandantu IV. armade v Zagreb. Le-ta ga je poslal dravski diviziji, ki je dala končno priporočilno izjavo. Nato je spis obtičal v Zagrebu in ni prišel več v vojno ministrstvo. Ker so pričeli pogodbeniki pritiskati, je na nasvet velikega župana vložila urgenco s prošnjo za pospešitev odločbe. Urgenca je s priporočilom velikega župana 18. avgusta prispela v ministrstvo za notranje zadeve, od tam pa je zmanjkala vsaka nadaljnja sled. Zadeva je ostala neurejena. Kljub tem neprilikam pa je iz zemljiških knjig videti, da je predilnica še nadalje pridobivala razne lastninske pravice na nepremičninah prav do leta 1940.

Mezdne razmere po ugodni konjunkturi 1927/28

Po stabilizaciji dinarja se je morala vsa proizvodnja podjetja prilagoditi novi ravni cen. Povečana kupna moč je ustvarila ugodno konjunkturo, ki se je razvijala od leta 1926 do konca leta 1929. Iz te dobe so se v predilniškem arhivu ohranili trije izkazi delavskih zaslužkov, njihovih temeljnih plač in družinskih doklad ter akordnih mezd.

Prvi je iz oktobra 1927, ko je bilo v tovarni zaposlenih okrog 1000 delavcev. Sestava zaslužkov je bila po posameznih kategorijah naslednja:

Kategorija:	Število zaposlenih	Delavci z družinsko doklado	Število žen z doklado	Število otrok	Temeljna plača z draginjsko doklado na delovni dan
čistilnica in krtače	45	9	6	7	30—40
predpredilke in stezovalke	75	8	2	8	24—33
predilci	62	17	17	15	54—60
predilke	93	9	—	9	26—29
snovalke	5	—	—	—	28—31
vdevalke	11	—	—	—	29—33
zavijači	7	6	6	4	40—48
motovilčarke	42	6	—	6	31—37
tkalke	387	25	—	25	22—32
sukalke	55	1	—	1	18—22
vlažilnica	9	5	5	3	41—58
belilnica preje	21	6	5	3	30—32
belilnica blaga	57	11	6	10	31—36
električne centrale	25	16	13	12	48—60
ključavničarji	44	19	17	16	37—51
mizarji	—	—	—	—	38—50
zidarji	—	—	—	—	44—53
težaki	39	16	12	14	28—31

Zaslužek navijalcev je znašal 60—85 % od zaslužka predilcev.
Zaslužek natikalcev je znašal 35—50 % od zaslužka predilcev.
Učenke v tkalnici so zaslužile dnevno približno 17 din.
Delavke v belilnici preje so zaslužile dnevno od 23—26 din.
Delavke v belilnici blaga so zaslužile dnevno 22—26 din.

Drugi izkaz dnevnih delavskih zaslužkov je datiran z dne 19. januarja 1928. Tovarna ga je sestavila za inšpekcijo dela. Po njem je bilo zaposlenih 1017 delovnih moči, od tega 346 moških in 671 žensk. Mladoletnih od 14—15 je bilo 8 moških in 21 žensk, od 16.—18. leta starosti je bilo zaposlenih 32 fantov in 76 deklet. Nad 18 let starih je bilo 286 moških in 544 žensk. Skupaj je torej bilo pod 18 letmi 187 delovnih moči ali 19 % staleža. Skoraj $^2/_3$ zaposlenih so bile ženske, ki so imele nižje plače kot moški. Dnevni zaslužek se je gibal po posameznih delovnih kategorijah v naslednjih mejah:

delavci v čistilnici	30—36	previjalke	18—21
delavci pri mikalnikih	30—40	delavci v belilnici preje	30—32
delavke pri razrezalkah	24—30	delavke v barvarni preje	30—32
flajerke	26—33	delavke v belilnici	22—26
predilci	54—60	delavci v belilnici blaga	31—36
navijalci	33—51	delavke v belilnici blaga	22—35
natikalci	19—30	ključavničarji	37—51
delavke na prstančnih strojih	26—28	mizarji	38—50
motovilke	31—37	dninarji	31—33
tkalke pri 2 statvah	22—23	elektro-delavci	36—60
tkalke pri 3 statvah	24—26	zidarji	45—53
tkalke pri 4 statvah	26—32	mazači	40—45
sukalke	28—31	nočni čuvaji	37—40

Predilnica je takrat obratovala z 11.948 selfaktorji, 9.992 prstančevimi vreteni in 2.058 sukalnimi vreteni. V tkalnici pa so delali na 571 navadnih tkalnih strojih in 43 dvojno širokih statvah.

Tretji izkaz z dne 24. septembra 1928, ki je bil sestavljen za Trgovsko zbornico v Ljubljani, pa navaja meje akordnih zaslužkov pri osemurnem delavniku na teden, ki so znašali po posameznih skupinah takole:

V tkalnici:	din		din
23 učenk v akordu	96—119	7 učencev v akordu	96—119
103 tkalke v akordu	120—143	4 tkalcev v akordu	120—143
75 tkalk v akordu	144—167	3 tkalcev v akordu	168—191
68 tkalk v akordu	168—191	12 tkalskih mojstrov v akordu	432—455
14 tkalk v akordu	192—215	2 tkalskih mojstrov v akordu	384—407
9 tkalk v akordu	216—239	9 podmojstrov	288—311
V predpripravi za tkalnico:			
11 delavk	168—191	3 mazači v tkalnici	240—263
25 delavk	144—167	2 zavijača	312—335
15 delavk	120—143		

V vlažilnici:

5 preddelavcev	312—335	6 pomožnih delavcev	168—191
5 pomožnih delavcev	216—239		

Vdevalke:

12 delavk v akordu	168—191	4 snovalke v akordu	192—215

Sukalke:

7 učenk	pod 95	16 delavk	120—143
19 delavk	96—119	5 delavk	144—167

V centrali:

1 delavec	384—407	2 delavca	336—359
10 delavcev	264—287	9 delavcev	288—311
1 delavec	360—383		

V belilnici preje in barvarni:

14 delavcev	168—192	3 delavke	120—143
1 delavka	144—167		

V belilnici blaga:

1 mojster	408—431	17 delavcev	192—215
1 mojster	384—407	5 delavcev	144—167
1 mojster	288—311	11 delavk v akordu	216—239
9 delavcev v akordu	264—278	13 delavk	144—167

V čistilnici:	din		din
2 delavca	216—239	15 delavk	120—143
16 delavcev	168—191		

Pri mikalnikih:

1 delavec	240—263	6 delavk	144—167
2 delavca	216—239	1 delavka	120—143
1 delavec	192—215		
5 delavcev	168—191		

Raztezalke:

1 prvi delavec	288—311	63 delavk v akordu	144—167
1 mazač	216—239	15 delavk	120—143

Predilci:

9 predilcev v akordu	312—335	20 natikačev v akordu	120—143
19 navijalcev v akordu	240—263	9 vajencev v akordu	26—119
9 natikačev v akordu	168—191	1 delavec v akordu	240—263

Predilke:	din		din
1 delavka v akordu	192—215	54 predilk v akordu	120—143
11 prvih delavk v akordu	168—191	36 pomagalk v akordu	96—119

V sukalnici:

3	delavci v akordu	192—215	4	zavijalci preje v akordu	264—287
1	delavka v akordu	216—239	2	pomagalki v akordu	168—191
15	delavk v akordu	168—191	2	pomagalki v akordu	144—167
31	motovilk	192—215			

Mojstri:

1	mojster	408—431	1	vratar	288—311
4	mojstri	384—407	1	izdelovalec valjev	288—311
1	mojster	336—359	1	pomočnik	240—263
2	administratorja	240—263	2	učenca	120—143

V skladišču:

5	delavcev	215—239	1	delavka	144—167
8	delavcev	168—191			

V mehaničnih delavnicah:

2	ključavničarja	360—383	1	sedlar	240—263
2	ključavničarja	336—359	1	tesar	336—359
3	ključavničarji	312—335	1	tesar	288—311
3	ključavničarji	264—287	2	tesarja	263—287
4	ključavničarji	240—263	2	kurjača	288—311
4	ključavničarji	216—239	3	kurjači	240—263
1	ključavničar	120—143	1	pomožni kurjač	192—215
6	učencev	pod 95	1	šofer	264—287
2	kovača	288—311	1	zidar	312—335
2	kovača	240—263	2	zidarja	288—311
1	klepar	288—311	1	zidar	264—287
1	klepar	312—335	28	težakov	168—191
2	mizarja	336—359	2	težaka	192—215
2	mizarja	312—335	1	vrtnar	312—335
2	mizarja	240—263	6	delavk	144—167
4	mizarji	216—239	2	nočna čuvaja	216—239
1	sedlar	288—311	1	nočni čuvaj	240—263

Pri teh mezdah je treba upoštevati še brezplačno stanovanje, ki so ga imeli delavci v stanovanjskih hišah predilniške družbe ter poceni preskrbo delavk v dveh dekliških domovih, kjer je stala celodnevna hrana s prenočiščem 8 din. Končno je tudi tovarniški konzum omogočal cenejšo nabavo osnovnih živil. Delavstvo je imelo slednjič v svojem podpornem društvu, predno je bilo vpeljano splošno zavarovanje za starost in onemoglost, socialno oporo, da bo po končani službeni dobi prejemalo iz društvenih skladov ustrezno podporo. Vse to je pripomoglo k temu, da v prvem desetletju po vojni med tovarniškimi delavci v Tržiču ni bilo večjih mezdnih gibanj, ker je bila socialna raven Tržiča v primerjavi z delavstvom v po vojni ustanovljenih tekstilnih industrijah sorazmerno ugodnejša.

Posojila delavcem

Delovni kader je razen z nastanitvijo v hišah, ki so bile last predilnice, vezalo podjetje nase tudi s posojili, ki jih je dajalo svojim uslužbencem in delavcem za graditev hiš, za nakup stanovanjske opreme pa tudi za druge gospodarske potrebe. Taka posojila so mnogokrat znašala po več tisoč dinarjev in celo do deset tisoč. S temi posojili so predilničarji zgradili vrsto hiš v tržiški okolici. Posojila so odobravali kratkim potom, brez posebnih formalnosti, taks, listin in stroškov. Prosilec je podpisal tovarni reverz, v katerem je bila določena višina mesečnih odtegljajev od zaslužka, s katerimi je nameraval vračati posojilo. Navadno so se zavezali odplačevati ob vsakem izplačilu mezd, imenovanem »kotežina«, po 200 do 500 din, nekateri celo več, da bi hitreje odplačali svoj dolg.

V predilniškem arhivu je ohranjena skladovnica map o posojilih. Postopek za odobritev kredita je bil enostaven. Posojilojemalec je podpisal izjavo, da do popolnega odplačila dolga ne bo brez dovoljenja predilnice odtujil svojega sveta in posesti niti je obremenil in da ne bo najel drugih posojil. Zavezal se je v primeru potrebe izstaviti predilnici listino za vknjižbo zastavne pravice z obrestmi. Posojila so dajali na 5 % in 6 %. Na reverzu je bil navadno podpisan še en porok, če pa sta bila mož in žena zaposlena v tovarni, sta zadostovala samo njihova podpisa.

Tovarna je delavcem s tem prihranila pota, sitnosti in stroške. Obrok odplačila se je ravnal po višini zaslužka. Tovarna v praksi, kakor je videti iz spisov, ni imela izgub niti škod niti drugih neprijetnosti. Delavstvo se je v precejšni meri posebno v letih 1928 do 1933 posluževalo kreditov, ki jih je koristno uporabilo za investicije in nakupe. Posojila so jemali delavci tudi, da so lahko odplačali vknjižene dolgove. Tako je Marija Bohinjc dobila 5000 din posojila po 6 % za zidavo hiše in odplačevala 14-dnevno po 250 din. Kristofer Prokop je s posojilom 1500 din nakupil prašiče, ki so ostali last tovarne do odplačila dolga. Zavezal se je, da jih ne bo prej prodal niti zaklal. Peter Strupi si je izposodil 20.000 din, Špendal Ivan 15.000 din, Ivan Janežič 10.000 din, Vinko Zupan 35.000 din, Ivan Borlaj 6.000 din, Andrej in Marija Mrak 40.000 din, Ivana Bajd 10.000 din, Anton Špendal 15.000 din, medtem ko se gibljejo posojila drugih od 600 do 4.000 din. Ob izbruhu krize je imelo 58 delavcev in delavk pri tovarni izposojenih 245.400 dinarjev, kar je bila za predvojne razmere in cene visoka vsota.

Valorizacija družbenega kapitala l. 1925 in 1927

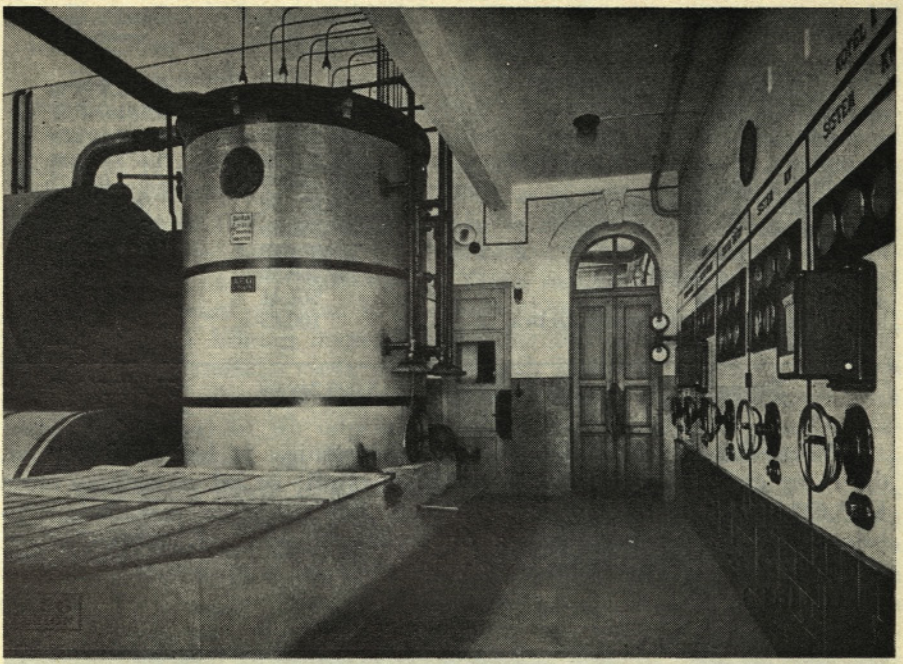
Po družbeni pogodbi iz l. 1908 je znašala glavnica družbe 2,100.000 kron in je bila razdeljena na 21 deležev po 100.000 kron. Po zlomu Avstrije se je ta glavnica spremenila v poslovnih knjigah družbe v 2,100.000 jugoslovanskih kron, zamenjanih z uvedbo dinarske valute

za 525.000 din. Podjetje je v svojih računskih zaključkih odpisovalo ne samo običajne odstotke knjižnih vrednosti svojih naprav, temveč je še posebej obračunavalo nove investicije preko računa izgube in dobička, in razen tega dotiralo posebni rezervni račun pod imenom obnovitveni sklad. Družabniki so stali na stališču, da so knjižne vrednosti investicij vpisane v zlatih kronah, da odpisi in dotacije skladov ne presegajo resnične obrabe ter da je odbitnost postavk utemeljena v veljavnem zakonu o osebnih davkih in v predpisih čl. 31 trgovinskega zakona. Ker davčno oblastvo ni priznalo zaračunane odbitnosti, je podjetje vložilo tožbo na upravno sodišče v Celju, ki je tožbi ugodilo in izpodbijane odločbe dohodninske prizivne komisije razveljavilo. Delegacija ministrstva financ se je proti razsodbi pritožila na Državni svet, ki je dne 10. maja 1927 pod št. 28.095 pritožbo zavrnil. Šlo je v celoti za kakih 44 milijonov jugoslovanskih kron, katerih odbitnost je bila sporna.

Izvajanja finančnih oblasti v tem sporu so dala vodstvu podjetja pobudo, da je sklenilo valorizirati bilančne vrednosti, da ne bi bilo treba nadalje dotirati obnovitvenega sklada. Tako je družba po svojem pravnem zastopniku 22. septembra 1927 vložila pri okrajnem davčnem oblastvu v Kranju valorizacijski spis s predelanimi bilancami za leto 1925 in 1926. V predelani bilanci za leto 1925 so postavke valorizirali iz predvojnih kron na šestkratne zneske v dinarjih. Tako so družbeno glavnico iz prvotnih 2,100.000 kron spremenili v 2,100.000 dinarjev, nato pa še dodali valorizacijsko razliko v znesku 12,115.480.60 din, tako da je iz povojnih 525.000 din, kolikor je znašala po zamenjavi kron, nastalo valoriziranih 14,215.480.60 din, torej približno 27-kratni znesek. Družba je na ta način spretno izkoristila ugodno rešitev spora o odbitnosti dotacij za obnovitveni sklad pred upravnim sodiščem in državnim svetom.

Okrajno oblastvo pa predložene valorizacijske bilance ni moglo brez nadaljnjega vzeti na znanje. Do meritornega obravnavanja bilance ni prišlo, ker je medtem podjetje samo sprožilo stvar po drugi poti. Najelo je znanega strokovnjaka za knjigovodstvo prof. Emila Fritscha iz Karlovih Varov ter pod njegovim vodstvom leta 1926 moderniziralo svoje knjigovodstvo. Po njegovih nasvetih so sestavili novo valorizacijsko bilanco za leto 1925, ki so jo predložili davčnemu oblastvu, ne da bi jo družabniki s svojim pravnim zastopnikom predhodno temeljito proučili. Proučili so jo šele po vložitvi in prišli do zaključka, da ta bilanca nikakor ne ustreza njihovim lastnim gospodarskim potrebam niti ne naši zakonodaji niti zahtevam davčnega oblastva.

Zato so, kakor pravi vloga z dne 9. marca 1928, predloženi »osnutek« bilance zavrgli ter za poslovno leto 1926 ostali pri bilanci, sestavljeni na dotedanjih temeljih in po navodilih pravnega zastopnika šele za poslovno leto 1927 sestavili novo otvoritveno bilanco, ki naj bi bila temelj nadaljnjim bilancam.

Elektrokotel pretvarja nočni tok v pogonsko paro za dnevni obrat

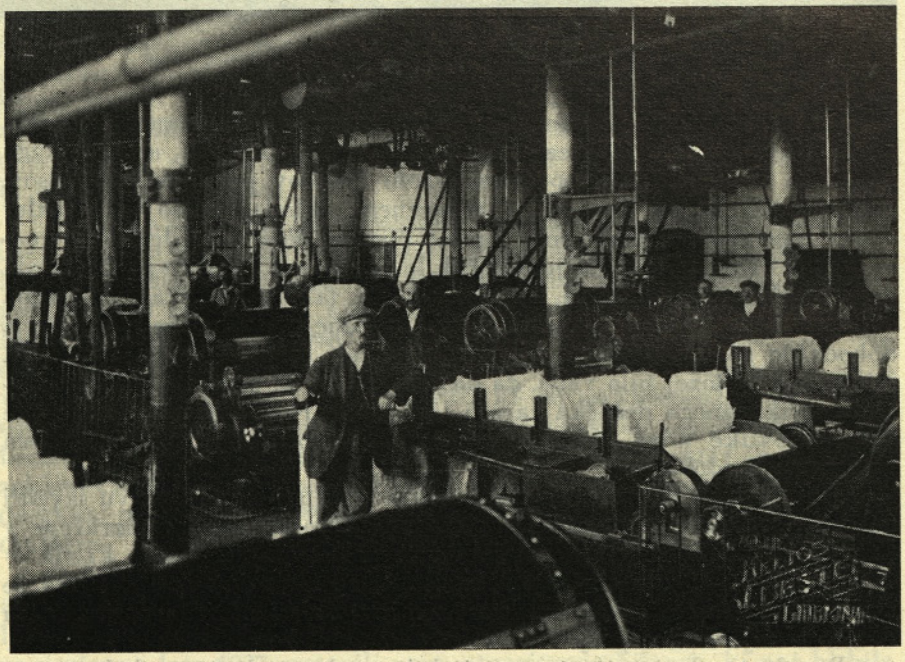
Kakor je videti iz vloge, je nova otvoritvena bilanca izkazala proti bilanci za leto 1926 za din 486.822.40 večji dobiček, a razen tega pa še za din 101.407.37 povečano vsoto odpisov proti vsoti odpisov, nadomestnih nabav in dotacij rezervnega sklada, ki so bile dotlej opravljene davka prosto in v breme čistega dobička. Glede teh zneskov je v vlogi rečeno, da je dobiček le navidezen, toda če pa bi morda davčno oblastvo vendarle menilo, da sta ta dva zneska podvržena dohodnini, ne bodo proti temu vložili nobene pritožbe, če pri odmeri dohodnine za leto 1928 ne bi morda nastali še kaki drugi spori. Ta izjava naj bi torej bila vaba, da davčna oblast za ceno obdavčenja dodatno prikazanega dobička zaradi ljubega miru vzame na znanje vse druge številke nove valorizacijske bilance brez ugovora in s tem valorizacijo odobri.

Valorizacijo bilančnih investicijskih vrednosti so v bistvu izvedli tako, da so bilančne vrednosti po stanju z dne 31. 12. 1926, izražene v kronah, pomnožili z 11, kar naj bi ustrezalo pariteti 1 zlata krona = 11 dinarjev. Pri tem pa so knjižno vrednost strojev iz leta 1919 še pomnožili z 2, ker je bila vrednost strojev v zlati pariteti po prevratu dvakrat višja kakor prej.

Rezultat valorizacije investicijskih vrednosti kaže naslednji pregled:

	Nevalorizirana vrednost (1) kron	Valorizirana vrednost din
a) tovarniška poslopja	808.577.78	8,894.355.58
b) razna poslopja	598.608.87	6,584.697.57
c) predilnica	155.226.89	1,707.495.79
d) tkalnica	497.633.71	5,473.970.81
e) belilnica tkanin	152.460.93	1,677.070.23
f) belilnica in barvarna preje	20.877.50	229.652.50
g) razni stroji	201.586.80	2,220.424.80
h) vodne naprave	549.874.48	6,048.619.18
i) naprave za razsvetljavo	39.468.56	434.154.16
j) industrijski tir	561.41	6.175.51
k) vodna moč pri rudniku srebra . . .	100.15	1.101.65
l) avtomobilski račun	1.—	1.—
Skupaj	3,025.248.08	33,277.718.88

V znesku K 3,025.248.08 so vrednost strojev iz leta 1919 pod c), d), f) in g), t. j. K 721.569.80, dvakrat všteli; če od navedene vsote K 3,025.248.08 odštejemo K 721.569.80, dobimo čisto nevalorizirano bilančno vrednost investicij z dnem 31. 12. 1926: K 2,303.678.28 = = din 575.919.57. To vrednost je valorizacijska bilanca zvišala na din 33,277.718.88.

Stara čistilnica. Od leve na desno stoje Šarabon Jože, Sitar Jurij in Cundrič Andrej Mikalniki

Povprečni valorizacijski faktor (33,277.718.88 : 575.919.57) je bil torej za investicijske vrednosti v dinarjih 57,8.

V posameznih letih izvršeni odpisi so bili v nevalorizirani vsoti investicijskih vrednosti in s tem tudi v valorizirani vsoti upoštevani. S tem v zvezi so v valorizirani bilanci opustili prejšnji obnovitveni sklad, ki je medtem narastel za din 23,931.681.98. Skupaj z vrsto nevaloriziranih odpisov (din 6,514.258.93) in z vsoto nadomestnih nabav v letih 1921 in 1922 (din 3,849.743) bi ta obnovitveni fond dne 31. 12. 1936 znašal din 34,295.683.91, po odbitku v letih 1921—1923 obdavčenih odpisov pa din 29,084.853.36. Vsota valoriziranih odpisov skupaj z nevaloriziranim odpisom iz leta 1926 bi pa znašala din 29,186.260.73. V valorizirani bilanci izvršeni odpisi so bili torej za din 101.407.37 večji, kot je znašala vsota neobdavčenih knjižnih odpisov, izvršenih nadomestnih nabav in v obliki obnovitvenega sklada rezerviranih sredstev, ki naj bi jih odpisali v valorizirani bilanci. Pojasnila pravijo, da te razlike spričo relativne neznatnosti ni treba upoštevati.

Na pasivni strani bilance so valorizirali deleže družabnikov tako, da so k vsoti družbene glavnice v kronah (2,100.000), ki je določena po pogodbi iz leta 1908, prišteli a) znesek 1,680.569.06 krone, ki ga pojasnila označujejo kot »doplačila komanditistov«, ki so bila po teh pojasnilih »v smislu sklepa družabnikov iz predvojnega časa« deloma vplačana, deloma v podjetju puščena s tem namenom, da se komanditne vloge sčasoma podvoje, in b) znesek 172.613.32 krone, ki da je prišel zraven v smislu omenjenega sklepa že leta 1920, ko s kasnejšim znatnim razvrednotenjem denarja še niso računali. Vsota prvih dveh zneskov je znašala 3,780.569 kron. To vsoto so pomnožili z 11, zaradi valorizacije iz starih kron v dinarje, da din 41,586.259.66. Tretji znesek t. j. 172.613.32 krone pa so uporabili za to, da so valorizacijsko vrednost deležev zaokrožili na din 42,000.000.—

Vlogo z dne 9. 3. 1928 je pravni zastopnik tvrdke G. G. podprl še z novo vlogo z dne 28. 3. 1928, naslovljeno na davčno okrajno oblastvo v Kranju. V tej vlogi je navajal, da družabniki tvrdke na svoji skupščini 26. marca 1928 predložene valorizacijske bilance še niso odobrili, ker žele prej vedeti, na kakšno stališče se bo k tej bilanci postavilo davčno oblastvo. Vloga navaja zatem judikaturo iz avstrijske dobe, ki govori v prilog tezi, da tako imenovani valorizacijski dobiček ne sme veljati za dobiček, ki bi bil zavezan dohodnini, in utemeljuje pravilnost izravnavanja valorizacijske razlike s povečano vrednostjo (valoriziranega) kapitala.

Davčno okrajno oblastvo v Kranju je na to vlogo z dopisom št. 183 z dne 12. aprila 1928 odgovorilo, da je delegacija ministrstva financ v Ljubljani izdala odločbo z dne 10. aprila 1928, št. A I 1249 ex 1928, v kateri pravi, da diference, ki nastanejo pri valorizaciji bilančnih aktiv in ki se ne knjižijo prek računa izgube in dobička, temveč s tem, da se postavi v bilanci med pasiva protipostavka, ni smatrati za dohodek v smislu čl. 159 zakona o osebnih davkih. Pogoj

davčne prostosti pa je, da ustrezajo valorizirane vrednosti aktiv dejanskim razmeram.

»Ker so ti pogoji v Vašem primeru dani,« pravi obvestilo nadalje, »ne bo torej valorizacijskega dobička, ki ga izkazujete v bilanci, predloženi za leto 1927, smatrati za dohodnini podvrženega.«

Iz tega obvestila je videti, da je davčno oblastvo valorizacijsko bilanco za leto 1927 presodilo z vidika avstrijskega zakona o osebnih davkih in jo gladko priznalo. V vprašanjih valorizacije v prvi povojni dobi je vladala precejšnja nejasnost in zmeda. Razvrednotenje denarja je zadelo v prvi vrsti socialno šibke sloje, ki so živeli od dohodkov iz službenega in delovnega razmerja ali od svojih prihrankov, ki so jih imeli naložene v denarnih zavodih, kjer so bile po načelu »krona je krona« predvojne zlate krone izpremenjene v žigosane povojne krone in nato zamenjane v dinarje, medtem ko je bil za dohodek iz reprodukcijskih sredstev ustvarjen privilegiran položaj.

Jugoslovanski valorizacijski zakon iz leta 1926, ki je izšel nekaj mesecev po razsodbi upravnega sodišča v Celju, je veljal za podjetja, ki so podvržena javnemu polaganju računov. Na družbo tržiške predilnice kot komanditno družbo se torej ni nanašal. Vendar je jasno postavil načelo, da se na eni strani problem valorizacije ne sme obravnavati po pravnih normah iz časov stabilne denarne vrednosti, in se, ker so bili pri tem prizadeti tudi javnopravni interesi, ne more dopustiti, da bi kapitalne družbe, ki so zavezane javnemu polaganju računov, izvedle valorizacijo po mili volji, marveč je ustvaril potrebne omejitve in kavtele.

Pri valorizaciji kapitala tržiške predilnice je značilen predvsem visok valorizacijski faktor in to, da so vpisali v valorizacijsko osnovo deležev zneske, ki vanjo niso spadali. Valorizacijski faktor, ki je znašal 57.8, je bil pretirano visok in gospodarsko neutemeljen. Pod naslovom »zlate valute« so bili všteti zneski za povojne investicije nad 2.5 milijona kron, ki izvirajo iz dobe razvrednostitve denarja in so bile ravno tako valorizirane po ključu zlate paritete kakor ostali $^2/_3$ kapitala iz predvojne dobe. Značilno je že to, da so prvotno prijavljeno valorizacijo z valorizacijskim faktorjem 24, ki je bila vendarle bolj realna, s poznejšo vlogo preklicali.

Namen take valorizacije je bil, da bi predilniški družbi v naslednjih letih omogočili velike davka proste odpise in da tako iz neobdavčenega čistega dobička ustvarili nov kapital brez dejanskih doplačil in s tem novo podlago za dobivanje izdatnejših rent. Značilno je slednjič tudi to, da v prvotni vlogi niso navedli nobenih pomembnejših zneskov, ki bi jih kot doplačilo prišteli k vsoti. Pri poznejši valorizaciji so bile pod naslovom »doplačila družabnikov« nedvomno skrite neobdavčene rezerve iz prejšnje dobe, ki so jih z valorizacijsko bilanco pretvorili v družbeni kapital. Zanimivo je tudi, da valorizacije deležev od 100.000 kron na 2 milijona din niso prijavili trgovinskemu registru in so bili do nemške zasedbe kot vloge komanditistov vpisani nevalorizirani zneski v dinarjih.

Zaščitni žigi in varstvene znamke predilnice

Svoje izdelke je predilnica po zakonu o industrijski lastnini in o varstvu tovarniških proizvodov zaščitila z varstvenimi znamkami, ki jih je registrirala.

Prvi zaščitni žig so vpisali pri Trgovski in obrtni zbornici v Ljubljani kot registrskem uradu 26. novembra 1897 kot besedno varstveno znamko okrogle oblike z obrobnim nemškim naslovom »Baumwoll Spinnerei und Weberei Neumarktl« s trdnjavskim stolpom in zastavo v sredini. Znamko so registrirali v zeleni, rožnati in rdeči barvi. Registracija je imela številko 2512. Kot druga znamka je bila slika žrebca

Varnostne znamke predilnice, registrirane pred letom 1918

z rogom na čelu v rdeči in zeleni barvi, obdana z napisom tvrdke predilnice. V manjšem merilu so registrirali kot tretjo zaščitno znamko trdnjavski stolp z zastavo v štirioglati obliki in s podpisom Prima Neumarktl v štirih barvah.

Nadaljnji tovarniški žig so registrirali z italijanskim besedilom »Marca registrata Prima Knitting Neumarktl« v beli in rumeni barvi ter Nro 3 fili v zeleni barvi. V okrogli obliki in z modrim tiskom so registrirali tudi italijansko besedilo »Filatura e Tesitura di Cottone Neumarktl«.

V Jugoslaviji je uporabljala po vojni predilnica in tkalnica naslednje vrste varstvenih znamk:

a) varstvena znamka, na kateri je bila naslikana predica v gorenjski narodni noši, ki sedi pri kolovratu in prede, po sliki M. Gasparija;

b) varstvena znamka s sliko Gorenjca v narodni noši, ki drži v desnici zavitek platna, v levici pa dežnik, po sliki M. Gasparija;

c) varstvena znamka z risbo trdnjavskega stolpa s plapolajočo zastavo ter z besedilom: »Bombažna predilnica in tkalnica Tržič, Ed. Glanzmann & And. Gassner, Tržič«.

Predica po M. Gasparijevi sliki — zaščitni znak BPT

Med vojno 1941—1945 so pod nemško zasedbo slovensko besedilo zamenjali z nemškim. Po osvoboditvi se je na istih znamkah zopet spremenil samo naziv podjetja v »Bombažna predilnica in tkalnica Tržič«.

V letu 1947 je dalo podjetje izdelati nove znamke z istimi motivi ter le z manjšimi, nebistvenimi oblikovnimi spremembami.

Niti Bombažna predilnica in tkalnica Tržič niti njena predhodnica »Bombažna predilnica in tkalnica Ed. Glanzmann & And. Gassner« nista imeli ne doma ne v tujini sporov ali nesoglasij zaradi zlorabe žiga.

Žigi so bili prijavljeni v registracijo 26. septembra 1955 in so bili vpisani pod št. 5165 kot okrogli žig predilnice za bombažne tkanine in prediva vseh vrst. M. Gasparijeva predica v barvah in črno z izpisanim imenom firme je bila registrirana dne 26. septembra 1955 pod št. 5167. Stolp z zastavo v črnem tisku z napisom firme in znakom Tržič je bil registriran obenem pod št. 5164 in končno kranjski fant v narodni noši po sliki M. Gasparija v barvah in črno pod št. 5166.

Obratne razmere in poslovni uspehi predilnice v letih 1926—1930

V prvih povojnih letih do stabilizacije dinarske valute je predilniška družba presojala položaj v Jugoslaviji s precejšnjo dozo nezaupanja in rezerve. Skušala se je na vse mogoče načine zavarovati

pred posledicami inflacije in je sklepala med drugim zavarovalne pogodbe pretežno pri tujih zavarovalnih družbah s klavzulo zlate valute. Proti požaru je bila zavarovana pri domačih družbah. Ko se je pričelo gospodarstvo v Jugoslaviji konsolidirati in je Narodna banka prešla v deflacijsko politiko, je dala družba po strokovnem cenilcu ing. E. Klauberu z Dunaja oceniti vrednost tovarniških naprav iz družbenega premoženja. Cenitev je bila težavna posebno pri vodnih pravicah, katerih vrednotenje je odvisno od stopinje izkoriščanja vodne sile. Ing. Klauber je ugotovil, da so se investicije za vodne naprave in centrale glede na prihranek pri kalorični rezervi obrestovale s 13 %. Klauberjevih cenitev predilnica knjigovodsko ni izvedla, marveč jih je odgodila do trenutka, ko bi jugoslovanska valuta prešla na zlati standard. Po knjigah je znašala vrednost vretena konec leta 1924 25.70 zlatih dinarjev, pogonska moč na vreteno 21, torej skupaj 46.70 zlatih dinarjev. Vrednost statve po knjigah je bila 1200 zlatih dinarjev, pogonska moč za statve 245.90, skupaj torej 1445.90 zlatih dinarjev. Vrednost belilnice za prejo in tkanine je ocenil na 508.685 zlatih dinarjev, pogonsko moč pa na 30.000 zlatih dinarjev. Pri cenitvi je upošteval, da je bila v tem času v Lipnici pri Špilju naprodaj predilnica, urejena na parni pogon s premogom, po ceni 30 do 35 švicarskih frankov za vreteno.

Razvoj političnih razmer in položaj družbe v Jugoslaviji je kazal, da bi bilo oportuno, da družba na zunaj prikaže na eni strani čimvečjo udeležbo angleškega kapitala v podjetju, na drugi pa, da bi bilo

»Gorenjc« po sliki M. Gasparija. zaščitni znak BPT platna

priporočljivo, izkazati tudi jugoslovansko udeležbo. V ta namen je komanditist Leo Gassner privolil v to, da so v trgovskem registru prepisali njegove deleže na brata Andreja, njega pa vpisali z deležem, ki je pripadal kot komanditna vloga Andreju Gassnerju kot dediču po Antonu Gassnerju. Da bi se družba izognila pogostnim očitkom, da v podjetju ni jugoslovanske udeležbe, so sklenili, da Leo Gassner pridobi jugoslovansko državljanstvo. To se je tudi zgodilo. Odslej je družba izkazovala formalno 16.45 % udeležbo jugoslovanskega kapitala, ki je dejansko ni bilo.

Nakupljene stanovanjske hiše so adaptirali za dodelitev tovarniškemu delavstvu. V Klofutarjevi hiši so pridobili tri večja stanovanja, na Pavličevem dva, na Čarmanovem posestvu pet, v Kristančičevi pa štiri stanovanja. Gozd Podtabor 31.514 m² so uredili in ga pričeli izkoriščati.

V tovarni so povečali skladiščne prostore in belilnico, ker so računali z zalogo 650.000 m beljenega blaga. Na prošnjo tkalnic iz Kranja in drugih krajev je pričela tovarna prevzemati tuje tkanine proti plačilu v beljenje in barvanje, da bi tako svoje naprave za predelavo tkanin lahko izkoristila v polnem obsegu.

Leta 1928 je tovarna povečala število statev na 1014. S tem je domača poraba preje narastla in so sredi aprila 1928 povečali predilnico za 3544 vreten. Za poskušnjo so postavili v predilnici Casablanca selfaktor z visoko storilnostjo in desetkratno zmogljivostjo. Za poskusni oddelek tkalnice so nabavili polne avtomate 24 statev angleške družbe Northrop 100 m, ki so stali posamezno z montažo po 35.450 din. Ena tkalka je oskrbovala 12 statev, votek baterije pa je natikal mladoletni delavec. Poskusi, da bi tkali na avtomatih težke in grobe kvalitete, kakor Osnaburg, se niso obnesli in so jih nato kot nerentabilne opustili.

Intenzivno si je predilnica leta 1928 prizadevala, da bi dobila koncesijo za zajezitev pri Sv. Ani. Da bi jo mogla dobiti, so zgradili Mariji Golmajer novo hišo s pritiklinami v obsegu poslopja, katero je bila odstopila družbi in ki je prišlo za zgraditev jeza v poštev. Nato je predilnica Simonu Riegerju naročila, naj izdela načrt za zajetje 180.000 kubikov vode. Pri snovanju načrta so pazili posebno na to, da bi se izognili sporom in kompenzacijam z drugimi interesenti, ker je bilo uresničenje celega načrta še dvomljivo. Delo je stalo četrt milijona dinarjev. Predvsem je šlo predilnici za to, da bi si zagotovila štirimetrski padec med centralo pri Sv. Ani in rudnikom srebra. Preskrba s pogonsko energijo je bila v letih 1927/28 naslednja:

	1927	1928	1929
		v kWh	
Centrala Voje, Pilarna in Sv. Ana .	12,208.860	12,051.570	11,602.690
od tega je prišlo na obrate	3,208.716	3,889.961	4,425.274
na električni kotel	9,000.144	8,161.609	7,177.416
poraba premoga je znašala	1,488.905	1,689.457	2,303.000

Poraba premoga je narasla zaradi dolgotrajne in hude zime in obratovanja v dveh izmenah.

Ugodna konjunktura je omogočila, da so pričeli delati v drugi izmeni. V tej dobi visoke konjunkture so dosegle tkalke v tkalnici naslednje povprečne koristne storitve:

na navadnih strojih povprečno 3 in pol stroja na tkalko 65—67 %,
dodatni avtomati 6 4/4 in 2 8/4 strojev na tkalko 68—70 %,
Northrop statve 14 statev na tkalko 85—87 %.

Tkalke so se novim strojem hitro privadile in pri določenih kvalitetah je po ena tkalka stregla 18 do 20 strojev. V belilnici so postavili drugo hidravlično stiskalnico. Leta 1930 so tehnično izpopolnili naprave v mešalnici in čistilnici za prenos bombaža ter nabavili za poskušnjo 6 avtomatov od firme Gvido Bertuletti iz Milana. Kupili so novo gasilno brizgalno, instalirali telefonsko avtomatsko napravo ter kupili štiritonski tovorni avtomobil.

To leto je predilnica predelala rekordno množino bombaža 11.479 bal. Ker so se na bombažnem trgu v Ameriki že videli znaki hude splošne gospodarske krize, je predilnica zmanjšala nakupe bombaža, da je ob koncu leta zaloga znašala le 5233 bal. V Ameriki je rastla brezposelnost in pešal konsum. S padcem cen surovin je tudi proizvodnja naglo nazadovala. Padali so vrednostni papirji, hkrati pa je pričel splošen beg kapitala. Cene so padle celo pod raven predvojnih cen. V Jugoslaviji pa je bila medtem prodaja blaga in preje še zelo živahna in celo močnejša kot prejšnja leta. Tudi cena je bila le za 2 % manjša. Prodaja preje v zavitkih se je skoraj potrojila.

Montaža elektrokotla — na levi Pavlin Janez, v sredini Praust, na desni Snoj Hinko

Predilnica je prodala 193.680 zavitkov preje, 37.364 kg vate, 100.210 kosov surovih tkanin in 94.863 beljenih tkanin. Proizvodnja tkanin pa je dosegla 8,474.591 m. Gibanje prodaje na višku konjunkture v letih 1928 do 1930 je bilo naslednje:

	1928	1929	1930
preja v zavitkih	145.119	169.715	193.680
tkanine v kosih	72.010	79.981	100.210
beljeno blago v kosih	98.844	94.315	94.863

Tržiška predilnica je imela močno konkurenco v litijski predilnici, ki je pričela izdelovati tudi predivo iz indijskega bombaža. Glavna sezija za prodajo prediva je bila v spomladanskih mesecih do aprila ter je oživela zopet po žetvi od septembra do konca leta. Nova oporišča si je pridobila predilnica na beograjskem trgu in v Skoplju, kamor so pošiljali v glavnem cabote. Predznaki krize v letu 1930 so narekovali predilnici budno opreznost. Skoraj vse bombažne borze so beležile silovite padce cen. Srednji bombaž, ki je stal v juniju 1914 7.30 je konec leta 1930 notiral 5.46 d. Padec na liverpoolski bombažni borzi je dosegel 43.6 % in pri tistih vrstah, ki jih je Tržič uvažal, pa od 33 do 41 %. Temu padcu povprečne cene zalog niso mogle slediti. Predilnica je imela v začetku leta ¾ zaloge v bombažu in ¼ v tkaninah, konec leta pa pol bombaža in pol tkanin.

Pa tudi doma je začela l. 1931 pojemati kupna moč podeželskega prebivalstva zaradi padca cen poljedelskim proizvodom. Povpraševali so le po najcenejšem blagu in zanimanje za izdelke boljše kvalitete, ki so bili za podjetje rentabilnejši, je bilo vedno manjše. Na škodo domačih predilnic so uvažali mnogo prediva v kliringu, kjer so ugodni obračunski tečaji omogočali cenejšo nabavo, kakor pri domačih predilnicah. Mariborske predilnice so zato že leta 1930 predlagale naj bi demonstrativno ustavili obratovanje in delavske mezde znižali na polovico. Toda previdnejši gospodarji so ta predlog odklonili.

Predilnica je sklenila v tem času z zagrebško zvezo tkalnic in belilnic triletni sporazum, s katerim so uredili mezdne postavke in razdelili področja odjemalcev. Sporazum je ostal po večini na papirju. Do enotnih prodajnih pogojev ni prišlo. Večina podjetij se predloženih smernic ni držala, marveč so dajali do 11 % popustov in bonifikacij. Kreditne razmere in solventnost trgovcev se je od meseca do meseca slabšala. Število insolvenc in konkurzov je naraščalo, vendar Tržičani niso imeli niti 1 % izgub.

Družbena pogodba KD Tržiške predilnice iz leta 1932

Dne 15. marca 1932 so sklenili v Tržiču po daljšem posvetovanju med družabniki predilniškega podjetja novo družbeno pogodbo. Podpisali so jo Edmund in Albert Glanzmann, Josef in Andrew Gassner, Andrej Gassner-Denk, Karl Komploy in ing. Hugo Sugg v lastnem

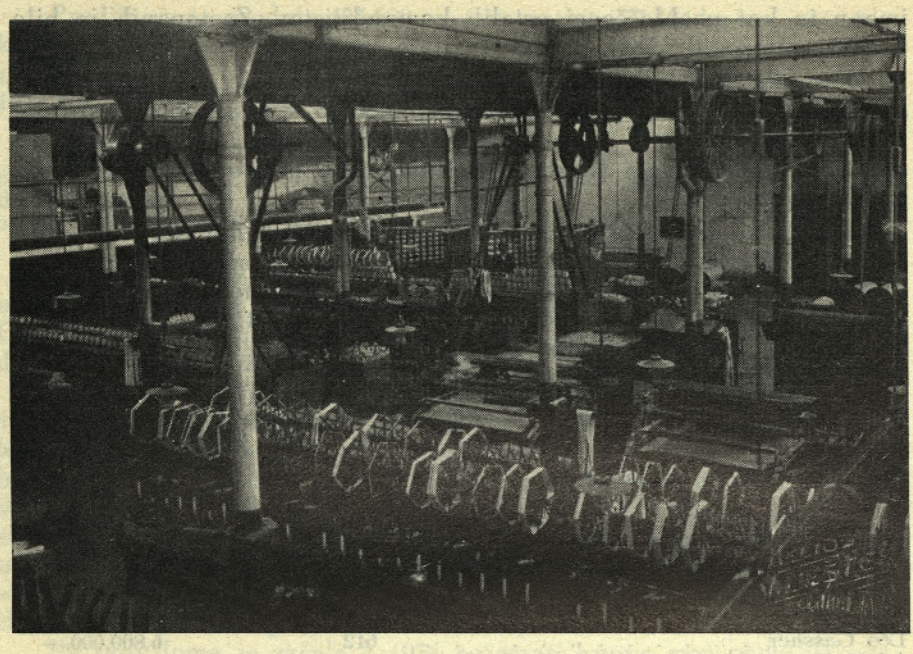
imenu in kot pooblaščenci ostalih komanditistov. Zastopanih je bilo vseh 21 deležev družbe.

Besedilo nove pogodbe uvodoma ugotavlja, da je z uvedbo dinarske valute nastala potreba, da se prilagodijo s kapitalom povojnim vrednotam in da so v ta namen brez novih vplačil in v sporazumu z davčno oblastjo zvišali družbeno glavnico na 42 milijonov din in deleže na 2 milijona din.

Ker pa so se deleži zaradi smrti prvotnih komanditistov in s prenosom na številne dediče razdrobili, se bo delil vsak delež v bodoče v 180 deležniških enot. Denarna vrednost posamezne enote znaša 11.111 1/9 din. Skupno število vseh deležniških enot je s tem naraslo na 3780. V členu II. pogodbe so bili nato navedeni deležniki komanditne družbe ob sklepanju pogodbe ter število enot in znesek glavnice, ki je vsakemu pripadal.

Udeležba je znašala:

Ime in priimek	Število deležnih enot	Znesek kapitala v dinarjih
Edmund Glanzmann	360	4,000.000.—
Andrew Gassner	792	8,000.000.—
Leo Gassner	612	6,800.000.—
Adolf Gassner	81	900.000.—
Helena Hofacker	81	900.000.—
Elisabeta Comploy	81	900.000.—
Irena Fischer	81	900.000.—
Jožef Gassner	96	1,066,666.66 6/9
Dr. Julius Gassner	96	1,066,666.66 6/9
Ida Gassner	96	1,066,666.66 6/9
Andrej Gassner-Denk	96	1,066,666.66 6/9
Hedviga Pankiewicz	144	1,600.000.—
Eugen Getzner	60	666.666.66 6/9
Otto Getzner	20	222.222.22 2/9
Dr. Rudolf Getzner	20	222.222.22 2/9
Margareta Gassner-Getzner	20	222.222.22 2/9
Maria Gassner-Sugg	24	266.666.66 6/9
Anna Getzner-Sugg	24	266.666.66 6/9
Luiza Epple-Sugg	24	266.666.66 6/9
Ing. Hugo Sugg	24	266.666.66 6/9
Reinald Sugg	12	133.333.33 3/9
Renata Sugg	12	133.333.33 3/9
Jožef M. Sugg	8	88.888.88 8/9
Anton G. Sugg	8	88.888.88 8/9
Natalija Sugg	8	88.888.88 8/9
Federico Glanzmann	360	4,000.000.—
Dr. Albert Glanzmann	180	2,000.000.—
Elena Glanzmann-Ruchpani	90	1,000.000.—
Amalija Glanzmann	75	833.333.33 3/9
Mimina Glanzmann	75	833.333.33 3/9
Anna Escher-Glanzmann	60	666.666.66 6/9
Evelina von Polzer	60	666.666.66 6/9
Skupaj	3780	42,000.000.—

Stara motovilnica v kletnih prostorih

To število se je s poznejšimi dediščinami še pomnožilo na 37 deležnikov, ki so imeli svoja bivališča v Avstriji, Švici, Italiji, Nemčiji, Češkoslovaški, Angliji in Ameriki. Med seboj so bili sorodstveno povezani.

Družbeno pogodbo so sklenili na pet let od 1. januarja 1933 do 1938, s tem, da se, če ni odpovedi, molče podaljšuje ponovno za pet let. Javna družabnika sta imela pravico odpovedi z enoletnim odpovednim rokom. Poleg plače sta prejemala tudi tantiemo od doseženega dobička. Za sklepčnost skupščine je bila potrebna navzočnost predstavnikov tretjine družbenih deležev. Pravico do udeležbe so imeli razen javnih družabnikov komanditisti, ki so predstavljali najmanj 180 deležniških enot oziroma 2 milijona din kapitala. Vsaka deležniška enota je dajala pravico do enega glasu.

Primeren del dobička se je moral razdeliti družabnikom preden so odločali o uporabi v druge namene. Morebitno izgubo so prenesli na prihodnja leta, dokler ni bila popolnoma krita. Če pa je znašala izguba nad 50 %, so jo morali odpisati od deležev, obenem pa sklepati o doplačilu kapitala, o sprejemu novih družabnikov oziroma o spremembi oblike družbe. Praktično do tega nikdar ni prišlo. Družabniki so imeli načeloma pravico prenesti deleže na svoje dediče brez predhodne odobritve skupščine. Za prenos na druge osebe pa je bilo potrebno predhodno odobrenje. Komanditna družba se je tako raz-

vijala kot sorodstveno podjetje obeh družinskih skupin Glanzmanna in Gassnerja. Tuji interesenti se vanjo niso mogli vključiti.

Izstopivšemu družabniku je pripadala odpravnina. Višino odpravnine so določili na osnovi bilance in po velikosti deleža izstopajočega družabnika ob upoštevanju tihih rezerv, povprečne donosnosti in prometne vrednosti ter tveganja, s katerim je bilo združeno obratovanje. Odpravnina se je po pravilih izplačala v desetih polletnih obrokih z obrestmi, in sicer največ pol milijona dinarjev na pol leta. V novo pogodbo so vnesli tudi valutno klavzulo, da sme pri izplačilu odpravnine deležnik, ki je prejel prvo polovico v domači valuti, ostali del denarja prejeti v primeru razvrednotenja obračunan po tistem tečaju, ki je veljal za mednarodni valutni promet na dan izplačila prvega obroka.

V splošnem je bil duh določb nove družbene pogodbe mnogo liberalnejši in ne več tako malenkosten, kot v prvi pogodbi. Tudi položaj javnih družabnikov je postal pod očividnim vplivom Gassnerja mnogo močnejši in učinkovitejši. Druge določbe pogodbe so bile analogne prejšnjim pogodbam.

Polnjenje čolničev

Volitve delavskih zaupnikov

V odnosih med družbo in delavstvom je vladal tudi še po prvi svetovni vojni v predilnici konservativen režim. Ustanova delavskih zaupnikov se je zdela lastnikom revolucionarna in so se zato proti njej borili. V dopisu, ki ga je pisal Ed. Glanzmann Zvezi industrijcev leta 1922, pravi, »da ustanove delavskih zaupnikov podjetje ne pozna in da pri njem zaupniki ne obstojajo in jih tudi ne bi priznali, dokler njih eksistenca ni zakonito utemeljena«. Glanzmann poudarja, da vladajo med delodajalci in delojemalci od ustanovitve podjetja dobri odnosi. Mezdna gibanja so urejali v medsebojnem sporazumevanju, razen v enem primeru, ko je prišlo do 24-urne stavke. O vzrokih in začetku te stavke pa ni hotela pozneje vedeti nobena stranka in noben delavec. Tako se je glasilo Glanzmanovo poročilo.

Razume se, da je moralo vodstvo podjetja, ko je izšel pravilnik o volitvah delavskih zaupnikov, svoje stališče revidirati, in ustanovo priznati. Pri prvih volitvah je dobila Socialnodemokratska stranka večino. Zato se je krščanskosocialna skupina intenzivno pripravljala, da bi si pri drugih volitvah, ki so bile februarja 1931 priborila večino za svojo listo. »Delavska pravica« z dne 6. februarja 1930 že skuša ustvariti razpoloženje za krščansko-socialno listo in pravi, da se delavstvo zaveda resnih časov in ne želi biti ločeno v dva tabora, ker je bolj kot kdaj prej potrebna skupnost in solidarnost. Nato po-

Jagodic Ana, udarnica pri motovilkah

udarja, da delavski zaupniki ne smejo biti privesek določene skupine, ampak samostojna institucija, ki ima na umu splošne delavske potrebe. Končno poziva delavstvo, naj bi volilo zaupnike na kandidatni listi jugoslovanske strokovne zveze.

Za volitve 28. februarja 1931 sta bili vloženi dve listi in sicer Splošne delavske zveze Jugoslavije z rdečimi glasovnicami in Jugoslovanske strokovne zveze, strokovna skupina Tržič z belimi glasovnicami. Volilnih upravičencev je bilo 1063. Volitev se je udeležilo 939 volivcev, neveljavnih je bilo 13 glasov.

Nosilec prve liste je bil predilec Rok Stegnar, druge pa monter Franc Bohinjc. Prva lista je dobila 456, druga pa 470 glasov. Količnik je bil 58. Zato je socialnim demokratom pripadlo sedem mandatov in za ostanek še en dodatni mandat, klerikalnim pa 8 mandatov. Tako sta bili končno obe stranki po številu mandatov izenačeni. Pri konstituiranju dne 7. marca 1931 je bil za predsednika zbora zaupnikov izvoljen socialni demokrat Stanko Sova.

Spomladi leta 1935 so bili za delavske zaupnike v predilnici izvoljeni.

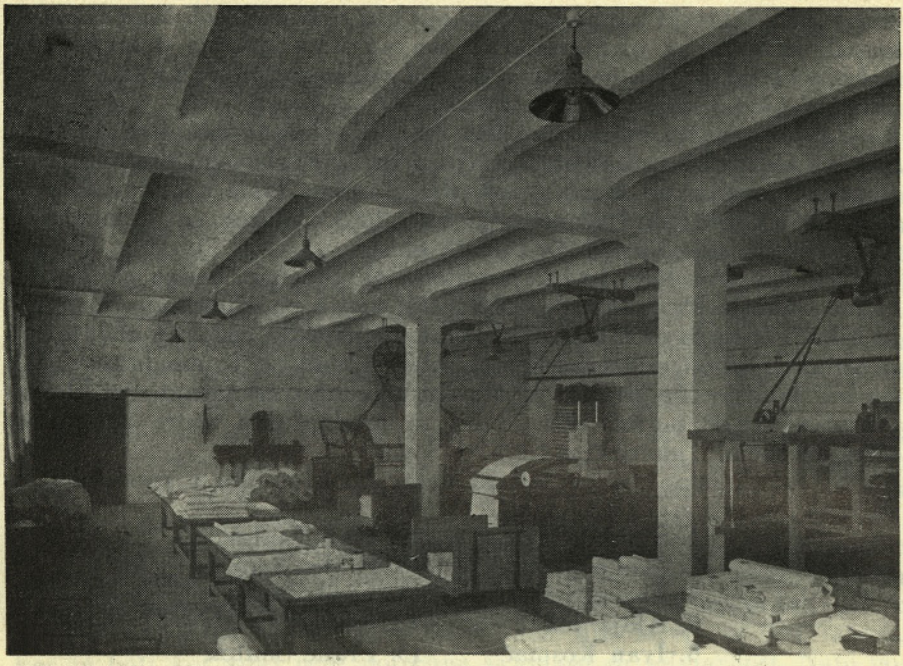
1. Stanko Sova
2. Janko Mežek
3. Franc Selko
4. Alojz Jež
5. Ivan Kosmač
6. Peter Kalan
7. Jože Hočevar
8. Ivan Kalan
9. Ivan Papler
10. Hinko Snoj
11. Ciril Zupan
12. Rudolf Dacar
13. Franc Smitek
14. Anton Mežek
15. Marija Prešeren
16. Ignac Ahačič

Za starešino delavskih in nameščenskih zaupnikov je bil zopet izvoljen Stane Sova. Izvoljena je bila tudi delavka Marija Prešeren.

Delavski zaupniki so imeli pri dnevnem posredovanju, poravnavanju nastalih nesoglasij v obratih in pri tolmačenju delavskih zahtev pri vodstvu predilnice važno vlogo. Le med tekstilno stavko v letu 1936 delavski zaupniki niso bili kos položaju. Po stavki so bile leta 1937 nove volitve. Ob poteku mandatov, leta 1938, so izvoljeni obratni zaupniki prosili pri banski upravi za podaljšanje veljavnosti njihovih mandatov. Banska uprava je z odlokom z dne 25. maja 1938, št. 445 prošnji za leto 1938 ugodila s pripombo, da morajo biti l. 1939 nove volitve. Starešina delavskih zaupnikov v tovarni je bil takrat predilec Peter Strupi.

Transportna in tarifna problematika tržiške predilnice

Tržič je bil pod Avstrijo izbran za sedež predilnice z ozirom na bližino Trsta kot uvozne in izvozne luke za bombaž in tekstilne izdelke in s predpostavko, da bo v kratkem zgrajena železnica med Kranjem in Tržičem. Na železniško zvezo je morala predilnica čakati polnih 23 let, do 6. julija 1908.

Adjustirnica

Po prvi svetovni vojni se je prometni položaj Tržiča bistveno izpremenil. Tržič je postal obmejni kraj s carinarnico drugega reda in mejo na Ljubelju. Proizvodnjo predilnice je z lahkoto absorbiral domači trg in tovarni ni bilo več treba izvažati. Toda v prometu z notranjim trgom je imel Tržič zelo ekscentričen položaj na skrajni severozahodni meji, ker je imel glavne odjemalce za prejo v zavitkih in beljene tkanine v Bosni, Hercegovini in Makedoniji v 600 do 1.000 kilometrov oddaljenih krajih.

Na te trge je prodiralo konkurenčno blago iz tujine, ki je imelo dostop po krajši poti in za katero je železniška uprava v mednarodnih tarifnih sporazumih odobrila razne tarifne olajšave. Tako je bil po jugoslovansko-jadranski tarifi za blago, ki je prihajalo čez Trst ali Reko odobren na naših železnicah pri 5 in 10 tonskih pošiljkah 20%-ni popust, kar se je pri tkaninah močno poznalo. Pozneje so leta 1928. ta popust za dovoz čez Rakek zvišali še za nadaljnjih 10% ter je bil s tem uvoz tekstilij iz Italije v znatnem obsegu favoriziran.

Razen tega je dosegla parobrodarska Expres-agencija za pošiljke bombažne preje in bombažnih tkanin angleškega izvora, ki so jih dovažali v Dubrovnik po morju čez Gibraltar, na jugoslovanskih železnicah pri 10 tonskih nakladah pri prevozu v Beograd 53%, pri 5 tonskih nakladah pa 58% popust. Tako je 10 ton angleške tkanine ali

bombažne preje plačalo iz Dubrovnika v Beograd za 775 km poti din 4715.—, medtem ko je tržiška predilnica na krajšo razdaljo do Beograda morala plačati za 625 km po ugodnostni tarifi 1 b din 8.835.—, torej 4.120.— din več. Tudi uvoz tkanin in preje iz Anglije in Francije čez Solun je v jugoslovansko-grški tarifi užival vozarinske popuste na naših progah.

Predilnica je to konkurenco občutila pri uvozu italijanskega blaga čez Metković; angleškega čez Dubrovnik ter pri pošiljkah, ki so prihajale v državo čez Rakek, kjer je znašala tarifna razlika v določenih relacijah celo do 25 %, kakor kaže naslednja tarifna tabela:

Voznina je znašala para za 100 kg

Daljava km	5 tonske naklade		10 tonske naklade	
	Za domače tkanine razred I a	Za ital. tkanine II	Za domače tkanine I b.	Za ital. tkanine V.
101	2585	2070	2365	1895
201	4365	3495	3965	3175
301	5815	4655	5270	4220
501	8355	6685	7560	6050
701	10715	8575	9685	7750
1001	14250	11140	12870	10300
1201	16605	13285	14990	11995

Transportna obremenitev se je v dobi, ko so bile cene izdelkom znižane, povečevala in je v začetku krize dosegla že v relaciji v Skopje 5 oziroma 7 % od vrednosti blaga, kakor kažejo naslednje številke:

Pri odpremi kosovnega blaga v letu 1926.

Surova tkanina (31 × 56 cm) = cena 9.25.— (100 kg = 600 m) tovornina za 1 kg je znašala na relaciji:

Tržič—Zagreb 190 km para 5.27—0.561 % — kosovna pošiljka
Tržič—Beograd 625 km para 12.95—1.4 % — kosovna pošiljka
Tržič—Skopje 1088 km para 20.33—2.197 % — kosovna pošiljka
Tržič—Sarajevo 673 km para 13.73—1.486 % — kosovna pošiljka

Bombažna preja (Mule NS sur. br. 10 — (Cena za 100 kg 3.450.—) Tovornina za 1 kg je bila:

Tržič—Zagreb 190 km para 31.40—0.910 % — kosovna pošiljka
Tržič—Beograd 625 km para 77.55—2.247 % — kosovna pošiljka
Tržič—Skopje 1088 km para 122.00—3.565 % — kosovna pošiljka
Tržič—Sarajevo 673 km para 82.40—2.388 % — kosovna pošiljka

Pri odpremi kosovnih pošiljk v letu 1929.

Surova tkanina — 31 × 56 cm. Cena 7.25 (100 kg = 600 m). Tovornina za 1 m:

Tržič—Zagreb 190 km para 7.64—1.053 %
Tržič—Beograd 625 km para 18.66—2.573 %
Tržič—Skopje 1088 km para 31.91—4.401 %
Tržič—Sarajevo 673 km para 19.78—2.728 %
Ploče—Metković 195 km para 7.64—1.053 %

Bombažna preja (Mule NS 10, cena za 100 kg 3.330.—). Tovornina za 1 kg je znašala:

Tržič—Zagreb	190 km	para	45.85—1.377 %
Tržič—Beograd	625 km	para	111.80—3.357 %
Tržič—Skopje	1088 km	para	175.55—5.310 %
Tržič—Sarajevo	673 km	para	118.70—3.566 %

Pri odpremi kosovnega blaga v letu 1931.

Baza: surova tkanina (31 × 56 cm, cena din 5.50 — 100 kg — 600 m). Tovornina za 1 m:

Tržič—Zagreb	190 km	para	7.64—1.389 % — kosovna pošiljka
Tržič—Beograd	625 km	para	18.66—3.392 % — kosovna pošiljka
Tržič—Skoplje	1088 km	para	31.91—5.62 % — kosovna pošiljka
Tržič—Sarajevo	673 km	para	19.78—3.596 % — kosovna pošiljka

Bombažna preja: Mule NS 10 (Cena za 100 kg 2500.—). Tovornina za 1 kg je bila:

Tržič—Zagreb	190 km	para	45.85—1.834 % — kosovna pošiljka
Tržič—Beograd	625 km	para	111.80—4.472 % — kosovna pošiljka
Tržič—Skopje	1088 km	para	175.55—7.022 % — kosovna pošiljka
Tržič—Sarajevo	673 km	para	118.80—4.748 % — kosovna pošiljka

Tržič je oddaljen od Skopja 1088 km, medtem ko je bil Solun oddaljen od Skopja le 241 km. V dobi svobodne konkurence in odprte meje za uvoz, so imele te razlike za predilniške račune že pomembno vlogo.

Predilnica je razpošiljala svoje izdelke v kosovnih pošiljkah po 30 do 40 dnevno, v skupni teži 7—8 ton. Prvotno so šle pošiljke na grosiste v glavna mesta pokrajin. Med krizo je pričela predilnica forsirati tudi kupčijo s podeželjem in s solidnejšimi detajlisti v večjih mestih kakor Maribor, Čakovec, Varaždin, Brod, Mostar, Banja Luka, Karlovac, Bihač, Knin, Split, Osijek, Sombor, Subotica, Brčko, Niš, Senta in Pančevo.

Tarifni popusti za dovoz tujega blaga so znatno zmanjšali učinek carinske zaščite, ki je bila v odstotnem razmerju proti ceni blaga že tako razmeroma nižja kot pred prvo svetovno vojno. Predilnica si je prizadevala, da bi jo tovorninsko izravnali s tarifami za tuje blago. Za dobavo blaga svojemu glavnemu skladišču in prodajnemu uradu v Zagrebu je začela zato v rastočem obsegu uporabljati prevoz s kamioni, ki se je med Tržičem in Zagrebom pred vojno zelo razvil. Prednost motornega prevoza je bila v tem, da so nakladali blago v tovarniškem skladišču v Tržiču in ga še isti dan v 4 urah dostavili v skladišče zagrebške centrale, medtem ko je prevoz po železnici trajal najmanj tri dni in je pri tem moralo še posebno vozilo odvažati blago s postaje v Zagrebu do skladišča v mestu.

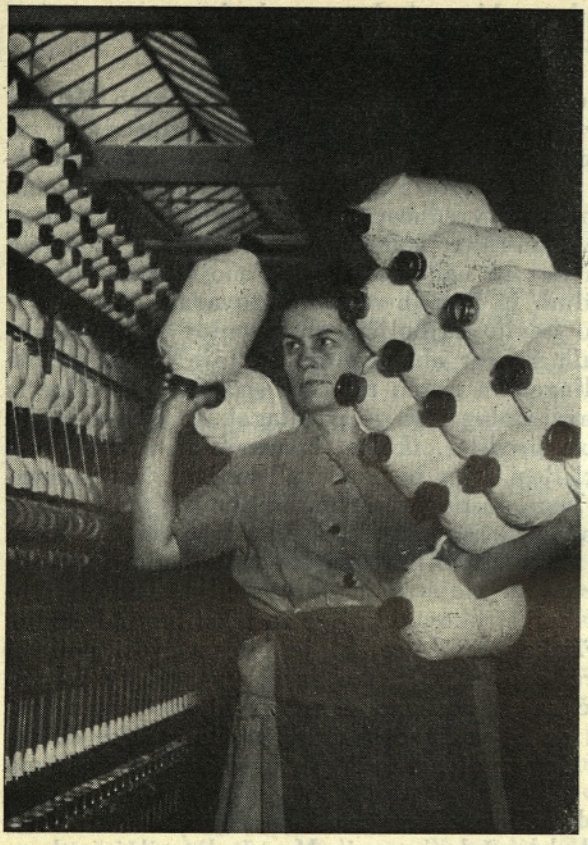
Predilnica in problem strokovnega kadra za tekstilno industrijo

Načelnik industrijskega oddelka ministrstva za trgovino Milivoj Savič je v svoji zbirki razprav pod naslovom: »Naša industrija i zanati, njene osnovice, stanje, odnosi, važnost, putevi, prošlost i budućnost«, v drugi knjigi, ki je izšla leta 1922, pri opisovanju obstoječih predilnic bombaža in po oceni vrednosti uvoza bombažnih izdelkov v splošnih obrisih očrtal smernice bodoče politike vzgoje domačih strokovnih kadrov. Le-ti naj bi nadomestili tuje mojstre in obratovodje, ki so bili na vodilnih in boljših mestih v tovarnah. Predlagal je, da bi poslali določeno število najboljših absolventov strojno-ključavničarskih nadaljevalnih šol ter absolventov srednje tehnične šole v strokovne šole v Reutlingen in ravno tja tudi sposobne predilce iz obstoječih tekstilnih tovarn. Poleg tega je predlagal, da bi ustanovili večerne strokovne šole za predilce, tkalce, barvarje in apreterje v Tržiču, v Litiji in v Dugi Resi, kjer bi poučevali mojstri iz posameznih oddelkov predilnice. Tiste, ki bi se posebno odlikovali pri šolanju, naj bi poslali v tujino na nadaljnji študij, v Karlovcu pa naj bi se ustanovila osrednja šola za tekstilno industrijo s teoretičnim in praktičnim poukom, ki bi vzgajala mojstre in obratovodje. Tudi naj bi napisali ali prevedli in tiskali strokovne knjige za tekstilno industrijo.

Takratno vodstvo tržiške predilnice, ki je bilo v svoji politiki usmerjeno tako, da zadrži svoj stari kader tujcev v obratih na vodilnih mestih, ni bilo nič kaj navdušeno za to, da bi ga čimprej zamenjale domače moči in da bi vodstvo obratov prešlo v roke domačega strokovnega kadra. Zato tudi na Savičeve predloge ni pozitivno reagiralo.

Ko je pozneje občinski odbor v Kranju 13. novembra 1925. sklenil ustanoviti predilsko in tkalsko šolo in se je Mestna hranilnica obvezala, da bo zgradila šolsko poslopje, tovarna Jugočeška pa se je zavezala, da bo podpirala tekstilno šolo, je zavzelo vodstvo tržiške predilnice odločno odklonilno stališče proti ustanovitvi take šole v Kranju. Svoje stališče je utemeljilo s tem, da Kranj ni pravo mesto za tako šolo in da bi morali izbrati bolj nevtralno mesto n. pr. Ljubljano. Nadalje je izjavilo, da bo šola koristila samo kranjski industriji, ker absolventi ne bodo prišli v Tržič. Če čuti kranjska industrija, da je dovolj močna in da potrebuje tako šolo, potem naj jo sama vzdržuje, ker tržiška predilnica nima nobenega interesa na tem, da bi podpirala in kaj žrtvovala za industrije, ki ji delajo samo škodo.

Glanzmann je rekel, da mora predilnica sama v svojih obratih šolati naraščaj za mojstre in da ji je pri takem položaju nemogoče, da bi podpirala sebične namene občine Kranj in tovarne Jugočeške. Po mnenju tržiške predilnice je edino pravo sredstvo za pospeševanje domače tekstilne industrije, da da država zmožnim mladim ljudem štipendije, da se izšolajo v industrijskih centrih v tujini. Končno pa dvomi, da bi bilo mogoče vzdrževati tako šolo brez učnega osebja iz

Kresalj Ivanka prenaša navitke predpreje za krilne stroje

tujine. Zato so prvotno tudi odklonili, da bi se udeležili ankete pri oblastnem odboru v Ljubljani.

Na tej anketi so razpravljali o zahtevi tržiške predilnice, naj bi šolo ustanovili v kakem nevtralnem kraju, toda so bili vsi navzoči soglasni, da je za šolo primerno mesto Kranj, ki ima že lepo napredujočo tekstilno industrijo. Opozarjali so na to, da so tudi v tujini strokovne šole tam, kjer je industrija najmočneje zastopana.

Ko so sklenili, da bo šolo ustanovila ljubljanska oblast, je Glanzmann pripisal na zadevno poročilo, da jim je prav, če se šola ustanovi brez njihove odgovornosti in ne da bi zahtevali od njih žrtve. Ravnali se bodo po tem, kar bo šola pokazala. V pismenem odgovoru Zvezi industrijcev pa je v imenu firme odgovoril, da bi morebiti revidirali stališče, če bi imeli jamstvo, da bo šola založena s potrebnimi učili in da bodo v njej poučevale le praktično in teoretično izvežbane izkušene učne moči, ker edino tako vodstvo bi moglo vzgojiti zadovoljiv naraščaj za tekstilno industrijo. Glanzmannov umik je bil torej očividen.

O vprašanju obrtnega šolstva je namreč že leto dni prej dalo vodstvo predilnice Zvezi industrijcev zelo značilen odgovor. Šlo je za naredbo, ki jo je izdalo ministrstvo za trgovino in industrijo, namreč, da morajo vsa industrijska podjetja, ki zaposlujejo najmanj 25 vajencev, ustanoviti v smislu zakona iz leta 1922 na lastne stroške svoje obrtne šole.

V zvezi s tem poroča predilnica Zvezi, da je v njenih obratih zaposlenih samo pet vajencev in še ti pri delovodji, ki ima koncesijo za strojno ključavničarstvo in železostrugarstvo. Predilnica sama nima nobenega vajenca in bi v primeru potrebe tudi pri njihovem delovodji zaposlene vajence odslovili. Sicer pa predilnica meni, da bi morala stroške obrtnega šolstva kriti država in avtonomna telesa, ki pobirajo visoke davščine, skrbeti za strokovno izobrazbo vajencev in pripominja, da ima tržiška občina v svojem proračunu za obrtno šolo predvidene potrebne zneske in da jo vzdržuje popolnoma sama. V uvodu navedena naredba bi bila torej brez vsakega pomena, ker plačuje predilnica 90 % k občinskim izdatkom.

Vodstvo predilnice je s tem izpričalo, da mu ni prav nič do vzgoje domačih strokovnih kadrov in je želelo obdržati še naprej pozicijo tuje enklave na slovenskih tleh. Tudi v Kranju so leta 1926. nastale težave, ker je nova večina občinskih odbornikov zavrnila gradbene kredite za šolo ter so morali nadaljnja gradbena dela ustaviti. Šolsko poslopje je zato ostalo v surovem stanju štiri leta nedograjeno. Toda iniciatorji niso popustili. S pol milijonsko podporo oblastne samouprave je tekstilna šola v Kranju končno septembra 1930. vendar lahko pričela s poukom. Oblastna samouprava in trgovska zbornica sta dali tudi podpore domačim strokovnjakom, da so izpopolnili svoje znanje v tujini. Redni pouk na šoli je trajal spočetka 33 ur tedensko. Šolo so obiskovali slušatelji iz vseh krajev Slovenije pa tudi iz Primorja, Trsta, Varaždina, celo iz Bosne in Istre. Učni uspehi so bili zelo zadovoljivi. Šola je dobila ščasoma laboratorij, preizkuševalnico, tkalnico in delavnico ter strokovno knjižnico.

Dne 16. oktobra 1930. so pričeli na šoli s tečaji za delavstvo v tekstilni industriji, ki so bili številno obiskani. Pri večernih tečajih je pouk trajal od 19.—21. ure. V šolski delavnici so se priučili tkanja mnogi brezposebni delavci, ki so nato dobili zaposlitev. Šola je naučila ročnega tkanja tudi več interesentov s kmetov, ki so se pozneje ukvarjali s tkanjem domačega lanu. Dne 9. avgusta 1933, je uprava Dravske banovine ustanovila pri šoli še banovinsko preizkuševalnico za tekstilno industrijo.

Vse to je končno vplivalo na vodstvo tržiške predilnice, da je revidiralo svoje stališče in se odločilo za sodelovanje. V ta namen je delegiralo v šolski odbor ing. Franca Smolika, sedanjega profesorja Tehnične visoke šole v Ljubljani, ki se je z vnemo oprijel poverjene mu naloge. V šolski odbor so vstopili vidni predstavniki tekstilne industrije iz Maribora, ljubljanske okolice in s podeželja. Namen šole je bil, da vzgoji dobre tehnične uradnike, ter jim posreduje

Aljančič Helena, tkalka; vlaga votek v čolnič

podrobno znanje tkalstva in vseh področij tekstilne industrije. V šolo so sprejemali prvenstveno kandidate z daljšo tovarniško prakso in štirimi razredi srednje šole. Pouk je trajal dve leti in so učenci morali opraviti šesttedensko počitniško prakso v tekstilnih tovarnah. Za vzdrževanje so prispevale po ključu tekstilne industrije. Po letu 1930., ko se je šola uspešno uveljavila, se tudi vodstvo tržiške predilnice ni več upiralo plačevanju prispevkov.

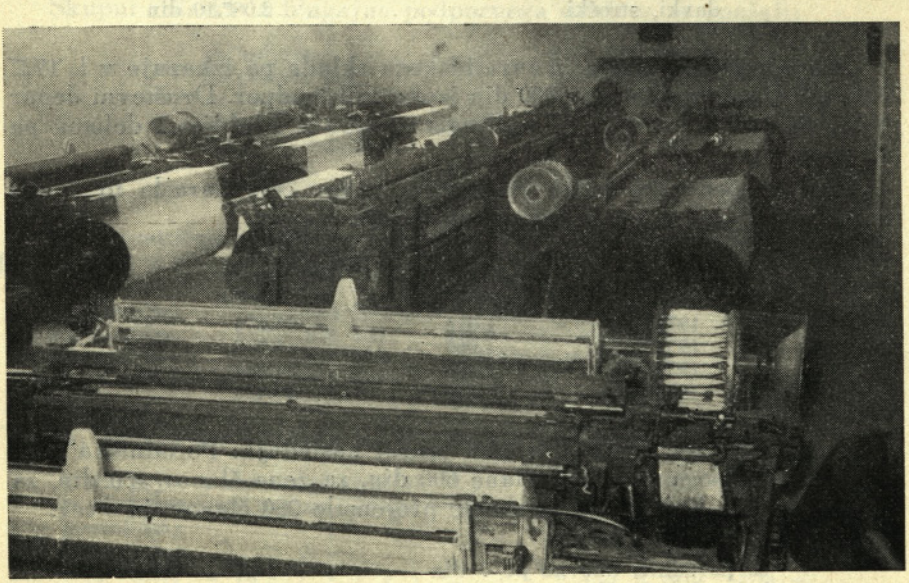
Podporno društvo bombažne predilnice
Likvidacija obratne bolniške blagajne

Ob ustanovitvi bombažne predilnice je bila obenem ustanovljena tudi obratna bolniška blagajna na osnovi predpisov takrat veljavnega zakona o bolniškem zavarovanju delavstva. Blagajna je poslovala 32 let, nakar je bila z razpisom deželne vlade za Slovenijo, oddelka za socialno skrb z dne 2. maja 1919 razpuščena. Po vladni naredbi je

izročila svoje premoženje in arhiv okrajni bolniški blagajni v Ljubljani, iz katere se je pozneje razvil Okrožni urad za zavarovanje delavcev za vso Slovenijo. Na podlagi vladnega razpisa so prevzeli likvidatorji blagajne Miha Rožanc, Franc Nosan in M. Berger gotovino v blagajni 3.337.27 kron ter 5.5 % zadolžnico prvega avstrijskega vojnega posojila v imenski vrednosti 10.000 kron, ki so jo še takrat ocenili na 50 % vrednost. Obratno bolniško blagajno je zadela enaka usoda kot vse druge zavode in bolniške blagajne, da je zaradi vojne prišla ob svoje prihranke, ker je avstrijsko vojno posojilo izgubilo pozneje vsako vrednost, krone pa so bili v relaciji 4:1 zamenjali v dinarje. Likvidacija blagajne je bila zaključena 7. junija 1919 in njene posle je prevzela poslovalnica okrožnega urada za socialno zavarovanje v Tržiču.

Tovarniško delavstvo pa se že v prvem desetletju obstoja tovarne ni zadovoljilo z dajatvami obratne bolniške blagajne in je že takrat želelo, da bi jih dopolnilo s prostovoljnim zavarovanjem. Tako je že leta 1896 prišla iz vrst delavstva pobuda, da se ustanovi posebno Podporno društvo, katerega članstvo bi bilo prostovoljno, za podpiranje članov v bolezni, za primer nezgod ter ob onemoglosti in v starosti. Iniciativni odbor je sestavil društvena pravila, ki jih je odobrilo deželno predsedstvo z odlokom dne 2. junija 1897, št. 2680.

Po par. 2 pravil je bil namen društva podpirati delavce, mojstre in uslužbence predilnice, ki so zaradi bolezni, nezgode ali nesreče zašli v bedo. Društvo je črpalo sredstva za podpore iz prispevkov članstva, ki jih je plačevalo vsakih 14 dni v blagajno. Po desetih letih obstoja

ATR — avtomatske tkalske statve

je društvo ustanovilo tudi starostno in podporno blagajno za onemogle delavce, ki so bili najmanj deset let včlanjeni. Pri razpustu naj bi po pravilih premoženje dobila predilnica, da ustanovi novo dobrodelno društvo, če ne pa, da daje iz sredstev podpore revnim delavcem predilnice.

Pod Jugoslavijo je pravila vnovič potrdil veliki župan ljubljanske oblasti 29. aprila 1927. Predsednik društva je bil Leo Gassner, podpredsednik je bil Hinko Snoj, dolgoletni blagajnik Franc Pirc, tajnik pa Albert Laibacher. Arhiv društva se ni ohranil, ostala je le blagajniška knjiga za dobo 1926—1941. Iz nje je videti, da je imelo društvo 1928. leta 28. redni letn iobčni zbor, katerega se je udeležilo 29 delegatov, ker med vojno 1914—1918 ni bilo občnih zborov. Članov je bilo takrat 626 in je na vsakih deset članov pripadal en delegat. Bolniško podporo so v tem letu izplačali 66 članom za skupno 2.848 dni bolehanja. Bilanca za leto 1927 izkazuje:

premoženje	71.810.41 din
prispevki članov	38.399.— din
prispevek predilnice . . .	9.613.25 din
globe	802.— din
obresti	5.136.26 din
Skupaj	125.760.92 din

Izplačane bolniške podpore so znašale .	22.371.— din
izredne podpore	5.110.— din
premoženje	96.202.82 din
davki, stroški	2.087.10 din

Blagajna starostnega in invalidskega sklada pa izkazuje v l. 1927 25.964.71 din dohodkov in 9800 din izplačanih podpor. Društveni denar je bil naložen deloma pri Kreditnem zavodu v Ljubljani, deloma pa pri predilnici.

Med gospodarsko krizo je število članov celo naraslo in s tem tudi obseg dajatev ter izkazuje naslednje stanje:

leto	članov	dni bolehanja
1932	1.012	5.155
1933	1.065	8.548
1934	1.200	11.384
1935	1.225	13.435

Višina dajatev društva je bila takrat naslednja: Porodniška podpora 200 din, posmrtnina za člane 600 din, za žene članov 400 din, za otroke 250 din. Bolniško podporo je prejemalo 280 članov, in sicer:

60 porodnic, dnevno po 7 din	1.679.— din
boleznino 52 članov po 7 din	2.201.— din
nadaljnjih 105 članov skupaj	5.703.— din

Bolniška podpora se je stopnjevala ter je znašala po 7 din, 10 din in 15 din. Starostni in invalidski sklad je izplačeval dnevno 20 din, mesečno torej 600 din, za pogrebne stroške pa so izplačevali trimesečno rento 1.800 din. Dne 1. januarja 1935. izkazuje blagajna podpornega društva premoženje 216.877.96 din. Predilnica je bila v društvu včlanjena kot redni član. Ob petdesetletnici obstoja je naklonila blagajni darilo 25.000 din.

Premoženje starostnega in invalidskega sklada je znašalo v začetku 1935. leta din 1,275.962.72. V letu 1935. je bilo izplačanih za bolezen 111.286 din, posmrtnin 10.800 din, rent 31.070 din, z ostalimi dajatvami skupaj 169.336.77 din. Starostnemu skladu je ob petdesetletnici podarila predilnica 100.000 din. Pravico do podpore si je pridobil član z 22. dnem članstva, pri nezgodah pa že z 8. dnem na dobo pol leta.

Na 36. občnem zboru društva 29. februarja 1936. je bila predložena bilanca, iz katere je videti, da je bilo v letu 1935 izplačano naslednje število podpor:

31 članom izredna podpora v skupnem znesku	5.100	din
13 članom za novorojence po din 200	2.600	din
9 umrlim članom pogrebnina po din 600	5.400	din
4 članom za umrlo ženo po din 400	1.600	din
2 članicam za umrlim možem po din 400	800	din
12 članicam in članom za umrle otroke po din 250	3.000	din
Skupaj	18.500	din

Skupni izdatki iz blagajne podpornega društva so znašali:

za bolezen	111.286	din
za primer smrti	10.800	din
za novorojence članov . . .	2.600	din
za izredne podpore	5.100	din
upravni izdatki	1.520	din
Skupaj	131.306	din

Iz starostnega sklada je prejemalo v letu 1935. starostno in invalidno rento 8 članov in članic, in sicer:

1 član mesečno	din 560—600	1 član mesečno	din 368
1 član mesečno	din 600	1 članica mesečno	din 407
1 član mesečno	din 300	2 člani mesečno	din 150
1 članica mesečno . . .	din 400		

Vsi izdatki podpornega društva« so znašali leta 1935

iz blagajne podpornega društva	din	131.306.—
iz blagajne star. in invalidnega fonda rent	din	31.070.—
pogrebnina	din	1.800.—
odpravnina	din	3.243.50
6% rentni davek	din	1.917.27
Skupaj	din	169.336.77

Ker so dajatve izredno narasle in je iz društvene blagajne prejemalo skoraj 30% članov podpore, je bilo društvo primorano zvišati članarino za bolniško blagajno od 5 na 7 din in prispevek za starostni in invalidni sklad pa na 10 din. Čakalno dobo pri boleznih in pri obratnih nezgodah, kakor tudi pri nezgodah pri prihodu ali odhodu z dela, so zvišali za 7 dni.

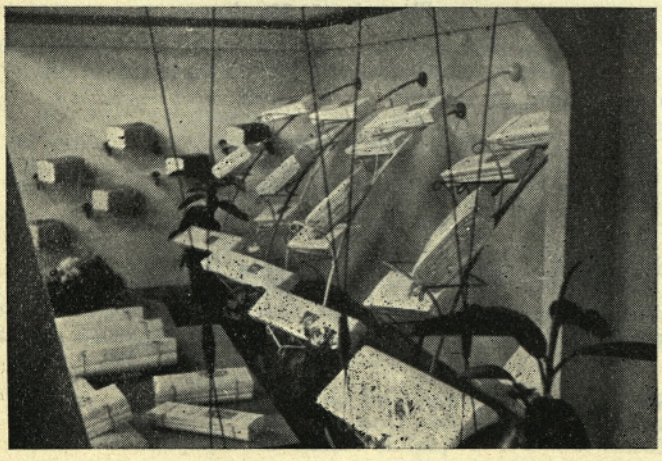
Porodnicam, ki so bile članice društva, je pripadala po enoletnem članstvu enkratna podpora v znesku 200 din, enako kot ženam članov, toda samo če so bile po izčrpanju porodniške podpore pri blagajni OUZD še bolne, potem jim je pripadala še nadaljnja bolniška podpora.

Z mesečno ali tedensko plačo nastavljeni člani niso imeli pravice do redne bolniške podpore za čas, dokler so prejemali plačo, pač pa so lahko v izjemnih primerih zaprosili za izredno podporo. O upravičenosti je sklepal društveni odbor.

Navzlic koristni službi, ki jo je opravljala blagajna v dobro zavarovancev, in navzlic objektivnemu vodstvu, levičarska frakcija delavcev ni bila z njo zadovoljna in je naslovila vlogo na ministrstvo za socialno politiko, da bi društvo razpustilo in blagajno likvidiralo.

Zadnji 40. občni zbor društva je bil 30. marca 1940. Število članov je bilo dotlej naraslo na 1.225. V zadnjem letu pred vojno je prejemalo bolniško podporo 144 oseb, katerim je bilo izplačanih 9.529 din, pogrebnina pa 26 članom. Odpravnino je zaradi izstopa iz društva dobilo 38 članov, mesečne podpore pa 29 oseb. Skupno je blagajna izplačala 242.255.96 din. Premoženje podporne blagajne izkazuje 204.091.46 din. Premoženje starostnega sklada je naraslo od 1. 1. 1939 na 1,898.807.95 din, do 31. 12. 1939 pa na 2,065.459.14 din.

Ker je bila društvena organizacija prostovoljna, so spričo nedvomnih znakov druge svetovne vojne mnogi člani zaprosili društveno upravo, naj bi blagajno likvidirali in prispevke izplačali.

Razstava izdelkov na Gorenjskem sejmu v Kranju

Predsedstvo je željo upoštevalo in je z okrožnico obvestilo člane, da je ukrenilo vse potrebno za likvidacijo in izplačilo prispevkov. Glede na vojne zapletljaje so delo pospešili, da bi začeli čimprej izplačevati denar. Izplačilo je bilo nato dejansko še pravočasno opravljeno. Ob prihodu Nemcev je Gestapo 24. aprila 1941 ukinil društveno delovanje in naročil, da je treba vse spise in premoženje izročiti županstvu. Društvo je to izvršilo 28. aprila 1941 in s tem zaključilo svoje koristno delovanje. Arhiv je prevzel kot zastopnik županstva načelnik V. Japelj.

Obratovanje predilnice med gospodarsko krizo

Glavni odjemalec bombažnih izdelkov je kmečko ljudstvo, ki je v času krize tako osiromašilo, da je moralo nakupe omejiti samo na najnujnejšo potrebo za perilo in obleko. Pri nakupih je iskalo le najcenejše blago. Zaradi tega je nastal zastoj pri prodaji dražjih in boljših vrst.

Tovarna se je morala zato preusmeriti na izdelavo pretežno cenejšega blaga, ki ga je detajlna trgovina zahtevala ter je morala prodajo boljšega blaga nadomestiti s cenejšim. Navzlic temu je bil celotni promet leta 1933 večji kot prejšnje leto, ker so prodali več surovih izdelkov, preje v zavitkih in beljenega blaga.

Na drugi strani pa je predilnica močneje občutila konkurenco malih tkalcev in manipulantov, ki so delali z minimalno režijo, kupovali uvoženo prejo v kliringu, plačevali nizke mezde in se tudi sicer niso mnogo brigali za delavstvo ter so tako lahko ponujali nižje cene. Mali tkalci so dali proti plačilu svoje izdelke v mariborskih tovarnah apretirati. V tekstilno industrijo so se bili namreč v tem času vrinili ljudje, ki niso bili iz tekstilne stroke in ki so imeli malo znanja o tkanju. Kupili so rabljene tkalske statve, da bi izkoristili konjunkturo, in izdelovali oksforde, domestike, molinose, kanafas in inlete. Mnogi od njih so delali v treh izmenah in prodajali na trgu blago zelo poceni. Taka tekstilna podjetja so hitro napredovala in se širila. Mnoga podjetja so tudi prešla v druge roke in so z novim kapitalom obratovala naprej.

Ker so medtem tržiške obrate opremili deloma z novimi stroji večje zmogljivosti, ki so omogočili povečati proizvodnjo v predilnici za 20 %, v tkalnici pa za 32 %, je nastalo vprašanje, ali bo v dobi krize sploh mogoče prodati toliko večje količine. Preje v zavitkih so leta 1933 prodali 350.538 zavitkov, medtem ko so leta 1932 prodali še 361.691 zavitkov, ker se je močno uveljavila posebno v Bosni italijanska konkurenca. Blizu 50 % preje v zavitkih, ki se je je porabilo v Jugoslaviji, je bilo inozemskega izvora, ker so prodajali tuji zastopniki vse tri vrste ceneje. Boljši je bil položaj glede surovih tkanin, saj je prodala predilnica 104.211 kosov blaga, ali za 18 % več

Razstavni oddelek BPT na Gorenjskem sejmu leta 1933

kot prejšnje leto. Med krizo so prodajali samo proti plačilu v gotovini brez vsakih odbitkov. Kljub temu je obseg odprtih faktur dosegel višino dvomesečnega prometa. Zakon o zaščiti kmečkih dolgov je imel velik vpliv na trgovsko omrežje. Zaradi tega je morala biti predilnica pri oddaji blaga opreznejša in strožja v pogojih.

Kritično dobo, ko so postajali denarni zavodi drug za drugim nelikvidni, je tovarna s svojo prožno in spretno organizacijo direktne prodaje in redukcije kreditov zelo ugodno prestala. Blagajne v Tržiču in Zagrebu so razpolagale vedno z zadostno gotovino. Da ne bi morali reducirati delavstvo, so zmanjšali delovni čas. Seveda se je s tem občutno zmanjšal tudi zaslužek in poslabšal gmotni položaj delavstva. Nove težave pa so nastale z nakupom bombaža zaradi manjšega priliva tujih deviz, posebno dolarjev in funtov. Jugoslavija je sklenila s svojimi glavnimi trgovskimi partnerji klirinške sporazume, po katerih je bilo nabavljanje prediva za tkalnice ugodnejše, kakor pa so ga mogle dati domače predilnice, ki so morale plačevati višje tečaje in premije za nakup deviz. Gospodarska depresija je trajala tri leta in je jela popuščati šele v drugi polovici leta 1934.

Ob splošnem zboljšanju gospodarskega položaja v letu 1935. je tovarna kupila 13.419 bal bombaža po 400 funtov, predelala pa je 12.740 bal. Posebno močno je narasla prodaja sukane preje, katere vrednost je presegla vrednost surovin in beljenih tkanin. Zboljšanje položaja v prehodni dobi od 1934/1935 kažejo najbolje naslednje številke:

prodaja:	1935	1934	Razlika
število zavitkov preje	568.298	311.553	+ 256.298
vata v kilogramih	2.650	1.350	+ 1.300
surove tkanine 50 m kos	85.540	104.321	— 18.781
beljeno blago 34 m kos	100.005	84.448	+ 15.557

izkupiček:	1935 din	1934 din	Razlika din
za prejo in vato	28,741.861	18,615.148	+ 10,126.713
za surovo blago	23,706.121	25,873.609	— 2,167.488
za beljene tkanine	24,264.567	22,126.572	+ 2,137.995
Skupaj	76,712.549	66,615.329	+ 10,097.220

Delavcev je bilo v tovarni v začetku leta 1935 1.121, ob koncu leta pa 1.103.

Predilnica je v letu 1935 praznovala 50 letnico svojega obstoja in 80 letnico soustanovitelja in tehničnega vodje E. Glanzmanna. Delavstvo je priredilo ob tej proslavi sprevod po mestu z baklado in godbo, katerega so se udeležili vsi oddelki tovarne z mojstri in prvimi delavci. Proizvodnja vseh obratov je bila v primerjavi s predhodnim letom naslednja:

	1935	1934
tkalska preja v kilogramih	2,038.413	2,089.959
število zavitkov sukane preje	415.808	410.943
surovo blago enostavne širine v m . . .	7,722.379	8,476.056
lastno apretirano blago m	3,478.488	3,442.187
apretirano blago m za tuj račun	3,246.547	3,425.003

V tem letu je Tržič dosegel pri prodaji sukane preje vodilno vlogo. Prodali so 568.298 zavitkov preje, medtem ko je Duga Resa prodala le kakih 380.000, Litija 130.000 in Doctor v Mariboru kakih 100.000. Vse tovarne so prodale 1,178.000 zavitkov.

Druge predilnice so leta 1935 že uvedle 24 urno obratovanje v treh izmenah. Tržiška predilnica pa je ostala le pri dveh izmenah. Mariborska podjetja so vabila tržiško predilnico, da bi prešla še na tretjo izmeno, pa je to z utemeljitvijo odklonila. Tkalnica kljub povečavam ni mogla zadostiti povpraševanju po dvojno širokem blagu in je svoje izdelke sproti prodala. Beljeno blago tržiškega izvora je bilo dobro vpeljano in so ga lahko prodajali tudi potem, ko so prišle nove konkurence »Kosmanos« v St. Pavlu pri Preboldu in Marko Rosner v Mariboru s svojimi izdelki na trg.

Bilančni podatki so se ohranili iz te dobe le za nekaj let, ker so knjigovodstvo še pred nemško zasedbo uničili. Tudi mezdni podatki za dobo krize niso ohranjeni. Po razpoložljivih podatkih so znašali bilančni dobički, davčna osnova in odmerjeni davek v letih 1927 do 1935:

Bilančno leto	Bilančni dobiček	Davčna osnova	Odmerjeni davek
1927	2,677.336.10	ni podatkov	ni podatkov
1928	808.335.05	ni podatkov	129.813.84
1929	ni podatkov	822.745.—	82.274.50
1930	608.256.55	750.125.—	75.012.50
1931	ni podatkov	624.757.—	62.475.70
1932	ni podatkov	508.437.—	111.855.70
1933	1,157.804.68	769.006.—	169.181.32
1934	950.970.95	1,753.916.05	385.861.30
1935	813.959.03	1,732.892.—	381.236.—

Poslovni promet predilnice se je gibal med 78.8 v letu 1935 in 90.4 milijona din v letu 1929. Za prva leta krize 1931/32 podatki niso znani. Iz razpoložljivih izkazov lahko povzamemo, da gospodarska kriza tržiški predilniški družbi v primerjavi s položajem na drugih industrijskih področjih ni povzročila velike škode.

Izgradnja padca pri rudniku srebra pri Sv. Ani za predilniško centralo

Izgradba te stopnice je bila sklenjena na občnem zboru komanditistov dne 3. aprila 1933. Dela so se začela šele zadnje dni, ker so morali prej razpraviti nekatera sporna vprašanja z lastniki obrežja in ker so čakali do julija, da prispe kabel visoke napetosti za razsvetljavo in pogonsko moč novega delovišča. V jesenskem času pa so hude poplave, ki so nastopile izjemoma zelo zgodaj, že v drugi polovici septembra zadržale delo in povzročile veliko škodo. Konec novembra pa je pritisnil hud mraz s snegom, da so morali vsa dela na prostem ustaviti. Skoraj tri četrtine del so bili dotlej že opravili.

Nova centrala leži med ustjem odtočnega kanala strojnice in žage Friderika Borna (bivša pnevmatična in hidravlična strojnica rudnika za živo srebro pri Sv. Ani) in med jezom predilniške vodne naprave Sv. Ana. Izkoriščen padec je 69.55 mm.

Maksimalna obratna voda je 2 m³/sek. Po vodnem katastru znaša:

	lit/sek	učinki k. s.
vodna množina, absolutni minimum	754.5	880
vsakoletna nizka voda	1280	937
10-mesečna voda	1370	975
9-mesečna voda	1425	1012
8-mesečna voda	1480	1130
6-mesečna voda	1660	
5—4-mesečna voda	2000	

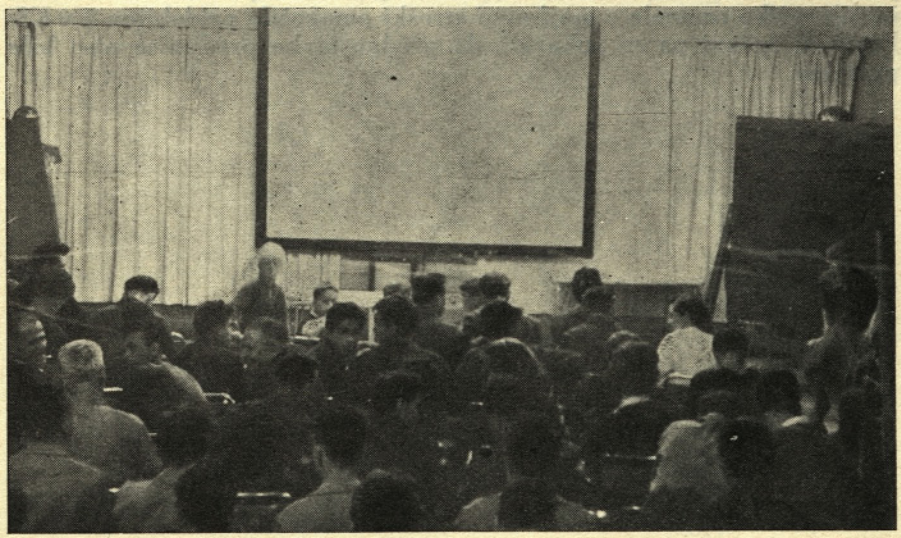
Centrala ima 2 francis turbini (od tega 1 rezerva) po 750 obratov na minuto.

Večina zgradb naprave je ležala na parcelah, ki so bile deloma last predilnice deloma na parcelah mejašev, s katerimi so bili sklenjeni dogovori.

Za strojno opremo je predilnica dosegla carine prost uvoz. Dela bi morala biti končana do konca oktobra 1934 in v tem času bi morala biti naprava tudi že po novih predpisih kolavdirana. Kolavdirali pa so jo šele 13. decembra 1934. Od tega dne naprej je tekla 60-letna koncesijska doba. Predilnica je bila tako preskrbljena s pogonsko močjo za normalno storitev tudi za primer najnižjega stanja vode.

Pri obratovanju v dveh izmenah so nočno moč uporabljali samo osem ur. Za ta čas je bilo v tovarni dovolj možnosti, da so uporabljali paro. Zato so opustili nameravani zbiralnik ob jezu, za katerega so bili rezervirali 4 m padca. Pri natančni kontrolni meritvi se je pokazalo, da so bruto padec 75.40 m napačno izmerili ter da je v resnici znašal le 68.90 m. S tem, da so opustili prejšnji načrt zbiralnika ob jezu, so lahko centralo zgradili nekaj niže na lastni zemlji. Za centralo pri rudniku srebra so naročili agregat za 1200 do 1500 sek/lit z učinkom 900 do 1050 KS. Na podlagi izkušenj, ki so jih imeli iz obratov, so predvideli tudi prostor za drugi agregat.

Preložitev kabla visoke napetosti od šentanske centrale do te centrale na razdaljo tri kilometre in pol, je veljala z vsemi stroški 585.000 dinarjev. Stroški za opremo jezu in strojev z zaščitnimi napravami so znašali skupaj 1,174.000 din, od tega za Franciscovo špiralno polavtomatično turbino 562.000 din, za generator 850 KVA 283.000 din, zgraditev jezu, zaščita obrežja in regulacija potoka 630.000 din, glavni rov, dolg 1305 m, računano po 2700 din meter, skupaj 3,523.500 din, pomožni rov 80 m po 1600 din meter, skupaj 128.000 din, vodni zbiralnik 580.000 dinarjev, 230 m dolga tlačna cev iz armiranega betona, po 3600 din, skupaj 828.000 din, centrala 540.000 din, pokrit odtočni kanal 300.000

Predvajanje filmov delavcem med delovnim odmorom

dinarjev, regulacija Mošenika 520.000 din, železobetonski most čez Mošenik 79.000 din, torej vsa gradbena dela skupaj 7,173.600 din.

Pri srednjem učinku centrale 800 KS je stala turbinska konjska sila približno 11.000 din, medtem ko je na Pilarni prišla na 14.650 din. Ob centrali so zgradili hišo z dvema stanovanjema za strojnega mojstra in čuvaja.

Pri šentanski centrali je povzročala zatvornica na jezu, ki je bila predpisana brez odprtine za pesek, spočetka velike težave. Ob poplavah niso mogli odstraniti naplavljenega kamenja drugače, kakor da so zatvornice popolnoma vzdignili. Pri tem je padla gladina obratne vode pod talno črto rova, tako da ni mogel več dobivati vode. Dokler so obratovali v eni izmeni, so med opoldanskim in večernim odmorom lahko odprli zatvornico in odplavili naplavljeni pesek tako, da je voda zopet lahko dotekala v rov.

Ko so pa pozneje leta 1935 vpeljali 24-urno obratovanje, je povzročila vsaka poplava obratne motnje. Položaj je postal nevzdržen, ko so regulirali ves vodni tok in ko je ves pesek naplavljal gornji kanal ter ogrožal obstoj jeza. Zato so morali kakih 100 m nad jezom vzidati betonski prag z grabljami, da je odvajal pesek v tlakovan kanal, ki je bil pod jezom zopet speljan v strugo. Ta dela so stala 990.000 din. Bila pa so zaradi varnosti obrata nujno potrebna.

Pri graditvi temeljev za novo centralo so odkrili na Rotarjevem polju tako močno talno vodo, da ji ob deževju niso bili kos niti z osmimi črpalkami. Zato so sklenili zgraditi dva jaškasta vodnjaka s črpalkami, ki bi pri nizki vodi dvigala vodo 1 do 2 m v spodnjo strugo, da bi jo lahko spodnja centrala izkoriščala. Računali so, da bi pridobivali najmanj 150 sek/lit, kar bi pri 130 m padca do šentanske in pilarniške centrale z majhnimi stroški omogočilo pridobitev 200 KS. Poznejši računi pa so pokazali, da predpostavke predilnice niso bile pravilne.

RAZDOBJE 1936–1950

Socialni boji — Tekstilna stavka
Poskusi avtarkcije
Med drugo svetovno vojno — NOB
Osvoboditev — Nacionalizacija
Vključitev v petletni plan

Energetsko gospodarstvo predilnice in modernizacija strojne opreme

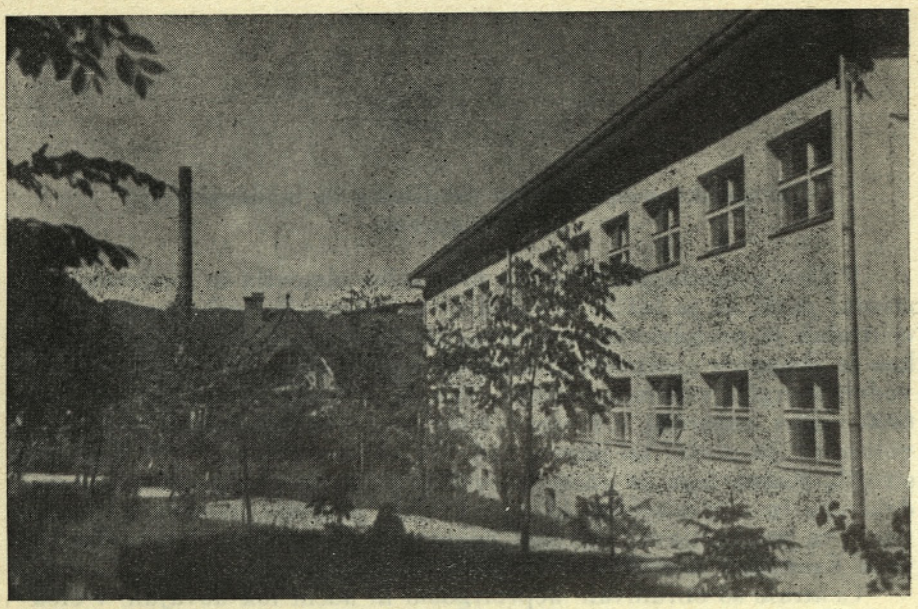
V času gospodarske krize je predilnica obnovila in modernizirala strojni park, ki je bil že zastarel in izrabljen. V dveh novih vodnih centralah je pridobivala povprečno 2400 kilovatov pogonske energije, kar je skupno z električnimi kotli omogočilo ekonomično izkoriščanje vodne energije v polnem obsegu. Tok je prihajal od central na vodih 6000 voltov napetosti v tovarno, kjer so ga transformirali na 380/220 voltov in je služil za pogon nad 500 elektromotorjev pri delovnih strojih. Razen tega je razsvetljeval tovarno in okrog 400 stanovanj delavcev in nameščencev, ki jim je dalo podjetje brezplačno stanovanje in razsvetljavo. Odvečni nočni tok so nameravali oddajati na vode Kranjskih deželnih elektrarn.

Centrale so obratovale nepretrgoma in nočni tok dovajale v električne kotle za pridobitev pare za kurjavo za tovarniški obrat. Skupaj so dajale kakih 16 milijonov kWh letno. Mehanični obrati so porabili povprečno 7 milijonov tako, da so ostalih 10 milijonov kWh spremenili v električnih kotlih v kakih 13.000 ton pare, kar je pomenilo prihranek 5000 ton premoga.

Ker je bilo v zimskem času vode najmanj, poraba elektrike pa največja, je imela tovarna za rezervo parne kotle po 56 m² kurilne površine, ki so delovali v jesenskih in zimskih mesecih in porabili povprečno 1500 ton premoga. Da bi izkoristili nočni in dnevni odpadni tok iz vodnih central so kupili v letih 1923 in 1928 električne kotle sistema Penzold pri tvrdki AEG za skupno 4000 KW zmogljivosti. H kotlu pripadajoči akumulator toplote cirkulacijskega sistema ima za 50 m³ čiste prostornine, medtem ko ima leta 1932 kupljeni Ruthsov akumulator 90 m³ prostornine.

V obeh skupaj lahko akumulirajo kakih 14 ton pare ali 11.000 kWh pri porastu pritiska od 4 na 13 atm. To akumulativno toplotno energijo porabijo v podobi pare čez dan za ogrevanje in proizvodnjo v tovarni. Poleg tega izravnava Ruthsove konice in doline obtežbe tako, da so oddajali kotli enakomerno in gospodarsko. Razen tega so l. 1932 obnovili parovodne in kondenzne mreže, tako da so stroški za premog v enem letu pri trboveljski premogokopni družbi padli od 800.000 na 100.000 din. Tržiška tovarna je bila v tem oziru med tekstilnimi podjetji v državi najbolj gospodarsko urejena.

Obnovili so napravo parnih kotlov, zgradili čistilno napravo Neo-Permutit v zvezi 40 m³ betonskim rezervarjem za zbiranje kondenzata in ogrevanje kemično čiščene vode. Nova kotlovna naprava je stala

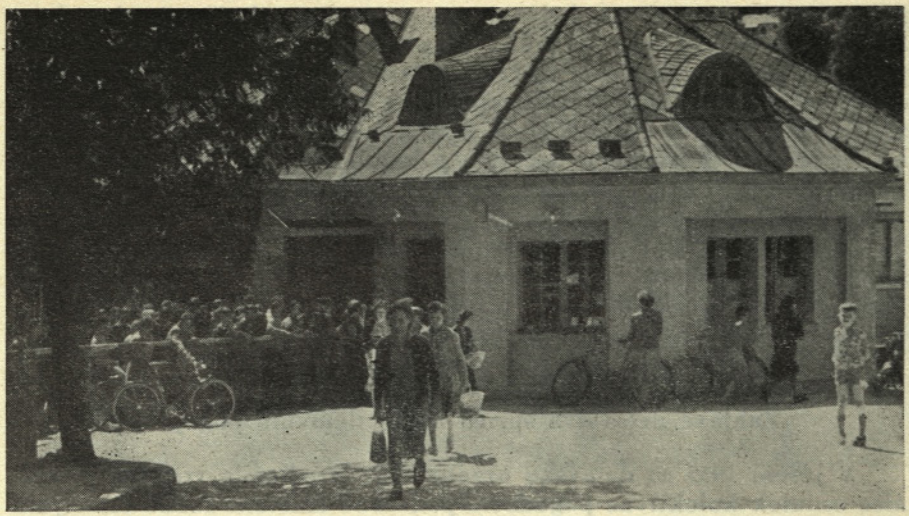

Novo upravno poslopje BPT

3.2 milijona din in je porabila letno 3000 ton zdroba in proizvajala pri 4.5-kratni vparitvi 13.500 ton pare. Lastna cena na tono pare je bila pri novi napravi 66.20 din, medtem ko je pri prejšnji napravi stala 100 din. Prihranek je znašal torej 33.80 din, oziroma letno 456.000 dinarjev. S tem je bil dosežen v tovarni višek toplotne ekonomije.

V obdobju 1935 do 1938 je bila investicijska dejavnost usmerjena na pocenitev same proizvodnje. To nujnost so narekovale splošne konkurenčne razmere, pa tudi potrebe trga. Preja na selfaktorjih je postajala predraga in jih je podjetje postopno zamenjalo z Rieterjevimi predilnimi stroji. Modernizacija in obnova je zajela tudi flajerje in raztezalke, čistilnico, polovico mikalnikov, angleške predilne stroje in valjčne ležaje pri vretenih. Obenem so vse stroje motorizirali tako, da je transmisijski pogon ostal samo pri mikalnikih. Modernizirali so tudi pripravljalnico za tkalnico in škrobilnico.

K pnevmatični mešalni napravi, kupljeni leta 1929, so prišli v letih 1934/35 štirje rahljalci tvrdke Platt z dvema kompletnima agregatoma izmed katerih je bil eden za amerikanski in dolgovlaknati bombaž, pa so ga lahko uporabljali tudi za staničnino. Drugi agregat je bil za kratkovlaknati bombaž in odpadke. Tudi čistilne aparate so v letih 1939 do 1941 delno izpopolnili. Razprašilno napravo so obnovili l. 1940 in preuredili na električni pogon. Poleg 71 starih krtač iz leta 1891 do 6903 so postavili v letih 1935 do 1938 45 Plattovih mikalnikov ter vrsto pomožnih strojev, kar je omogočilo povečanje storitve in boljšo

Delavstvo zapušča po opravljenem delu tovarno — ob vratarjevi loži

ureditev dela. Tudi tri četrtine stezalnih strojev so v letu 1937 zamenjali za nove Platt stroje. Del grobih in srednjih vreten so v letih 1934 do 1937 izmenjali, ostala je še polovica starega parka iz časov pred prvo svetovno vojno. Raztezalke so tedaj uredili na električni pogon. Modernizirali so strojno napravo za izdelavo osnove s 30 Rieterjevimi prstančnimi stroji. Pri tem je ostalo v obratu še 20 strojev starih od 30 do 50 let. Tudi sukalnico so v dobi po gospodarski krizi opremili z novimi stroji na električni pogon.

Veliko prednost ima predilnica v tem, da so njene mehanične delavnice opremljene z delovnimi stroji, ki omogočajo, da lahko opravijo vsa remontna popravila, pa tudi nadomestne dele lahko izdelajo v lastnem obratu neposredno in brez motnje za glavni obrat. Nove švicarske stroje za sukalnico so montirali domači profesionisti iz predilniških delavnic. Za tkalnico so na poskušnjo kupili štiri avtomatične stroje za menjavo votkov in Nortroph statve najmodernejše konstrukcije, za kosovno belilnico pa nov škrobilni stroj za težko apreturo iz Chemnitza. Montirali so nove križno navijalne stroje s 100 glavami in sukalne stroje z 248 vreteni ter štiri stroje za sukano prejo kupljene v Nemčiji. Vsa ta nova strojna oprema je bistveno spremenila režim dela, pa tudi razpored delovnih moči in storitev.

Velike težave je imelo tehnično vodstvo tovarne z obratovodjo belilnice Jožefom Hnykom, ki je bil nekoliko čudaški in s katerim so imeli delavci velike preglavice. Hnyk je prejemal že od leta 1925 izredno visoko plačo 10.000 din mesečno, pa se je pri tem trmoglavo branil, da bi vzgojil domačina za vodjo belilnice, kar je bila po zakonu o inšpekciji dela njegova dolžnost. Njegov kapital je bila zbirka

receptov za postopek pri beljenju, apretiranju in barvanju, ki jih ni hotel nikomur zaupati. Od dobrega beljenja in kvalitetnega barvanja pa je bil odvisen trgovski sloves izdelkov. Tovarna je bila tako zelo odvisna od njega, da bi bila morala v primeru njegovega odhoda zapreti belilnico in ustaviti novo tkalnico. Glanzmann se je trudil, da bi pri obnovitvi službene pogodbe pridobil Hnyka, da bi mu zaupal recepte za pripravljanje lužil, barv in maščob in dovolil vpogled v vso manipulacijo, pa se mu je to le deloma posrečilo. Tovarna je več let iskala strokovnjaka, da bi organiziral belilnico in barvarno in je končno pridobila nekega Švicarja iz Mülhouse, da je za drag denar prišel za nekaj mesecev za to v Tržič. Hnyk je končno vendarle uvedel svojega zeta Šarabona v svojo recepturo.

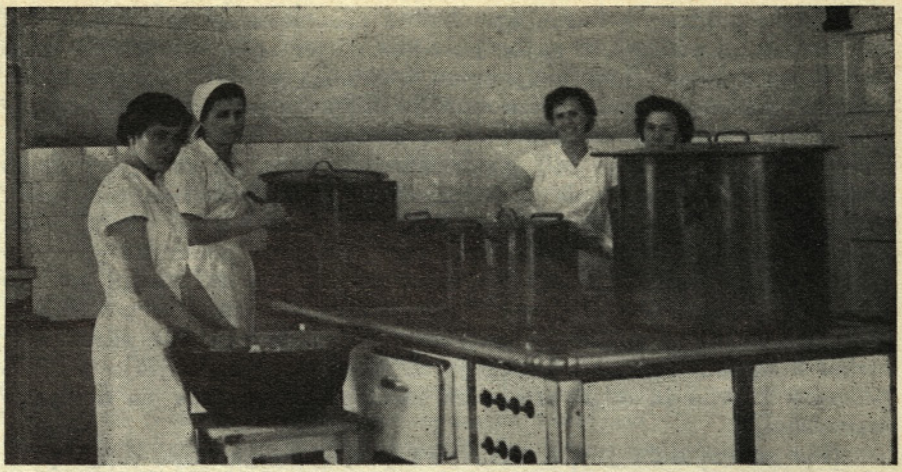
Zahteve delavstva spričo novih delovnih pogojev

V jeseni 1935 so delavske organizacije predložile vodstvu predilnice osnutek kolektivne pogodbe s podrobno izdelano tarifo temeljnih mezd, premij in dodatkov za vse vrste delovnih mest v predilnici, pripravi, motovilnici in zavijalnici, nadalje za tkalnico, belilnico, barvarno, mehanične delavnice in električne centrale. Razprave o teh osnutkih so se razbile. Delavci so grozili s stavko, vendar to pot do stavke ni prišlo.

Predložen osnutek je vodstvo tovarne temeljito proučevalo, nato pa kot celoto odklonilo z izjavo, da je pripravljeno, da se pogaja o posameznih vprašanjih, kar je zopet delavstvo odklanjalo.

Delavstvo prihaja z avtobusi na delo iz daljnih krajev

Kuhinja v delavskem domu

Potek razprav je namreč dal podjetju povod, da je dne 3. oktobra 1935 dalo nabiti na razglasnih deskah tovarne naslednji razglas:

»Pred nedavnim časom nam je Delavska zbornica v Ljubljani predložila predlog kolektivne pogodbe, katerega so izročile Splošna delavska strokovna zveza Jugoslavije, Jugoslovanska strokovna zveza in Narodna strokovna zveza na željo v našem podjetju zaposlenega delavstva. Sklenitev kolektivne pogodbe smo odklonili iz razloga, ker druga podjetja, ki plačujejo mezde, ki so daleč pod standardom naših delavcev in v socialnem oziru za svoje delavstvo niso ničesar storila, nam ravno zaradi teh nizkih mezd konkurirajo na nelojalen način in naše podjetje, ki skrbi v vsakem oziru za svoje delavstvo, izpodrivajo s tržišča. Svetovali smo organizacijam, da skušajo s pogodbami ali na drug način doseči pri teh tovarnah znosne življenjske razmere za delavstvo in dvigniti življenjski standard delavcev na ono višino, ki ga imajo delavci v naši tovarni. Izrazili smo našo pripravljenost vprašanje kolektivnih pogodb ponovno proučiti, čim bo organizacijam to uspelo.

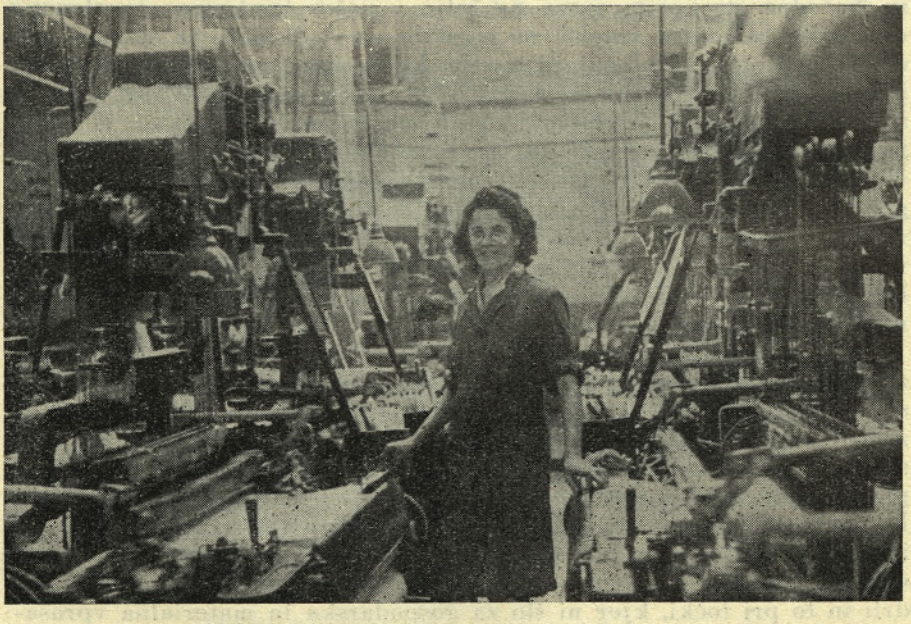
Kljub temu smo bili pripravljeni v nekaterih vprašanjih, ki so z uzakonitvijo novih določb postala za naše delavstvo aktualna in ki so bila nejasna, najti sporazumno z delavstvom glede njih izvajanj zadovoljivo rešitev. Pri zadevnih pogajanjih, ki so trajala tri dni, se je o vseh glavnih točkah dosegel sporazum in je bilo naše podjetje pripravljeno nuditi delavstvu marsikatero izboljšanje preko zakona. Ko je bil včeraj dosežen o vseh glavnih točkah sporazum, kako se bo izvajal zakon in kaj bo nudilo podjetje svojemu delavstvu, so zastopniki delavskih organizacij zaradi neke formalnosti pogajanja razdrli in to pri točki, kjer ni šlo za gospodarska in materialna vprašanja delavstva, temveč za popolnoma postranska vprašanja formalnosti.

V dobi petdesetih let, odkar obstoja naša tovarna, so vladali med delavstvom in podjetjem najboljši odnošaji ter se nadejamo, da bodo naši delavci kljub temu neljubemu incidentu uvideli, da jim v teh težkih časih gospodarske krize more le mirno in prijateljsko sporazumevanje s podjetjem donašati stalno korist.«

Namen razglasa je bil, prepričati delavstvo, da mu je vodstvo podjetja naklonjeno in da je pripravljeno v medsebojnih razpravah proučiti možnosti in načine, da se na novo sistemizirajo mesta, oceni storitev delavcev pri novih strojnih napravah in s primerno prireditvijo mezdnih tarif zboljša življenjska raven. Na eni strani je bilo stvarno treba upoštevati ponovno podražitev življenjskih potrebščin, na drugi strani pa pritisk konkurence, podražitev nabave surovin in vedno neugodnejše obratne pogoje. Z razglasom je podjetje skušalo prevaliti krivdo in odgovornost za neuspeh razgovorov na delavske organizacije.

Nov sistem dela je del delavstva prejel resignirano, drugi pa s tihim uporom in vidnim nerazpoloženjem.

Uvedba šeststatvenega sistema namesto prejšnjega štiristatvenega je navdala tkalke s strahom, da bo prišlo do večjih redukcij in odpustov. Zato je delavstvo zahtevalo naj bi se vrnili k štiristatvenemu sistemu. Delavstvo je videlo, da bo po novem sistemu obratovalo 114 statev manj in da je neogibno, da bo vodstvo nekaj delavcev odpustilo. Glanzmann je zato poklical k sebi delavskega zaupnika Zupana

Mladič Ana pri listovkah (tkalnih strojih)

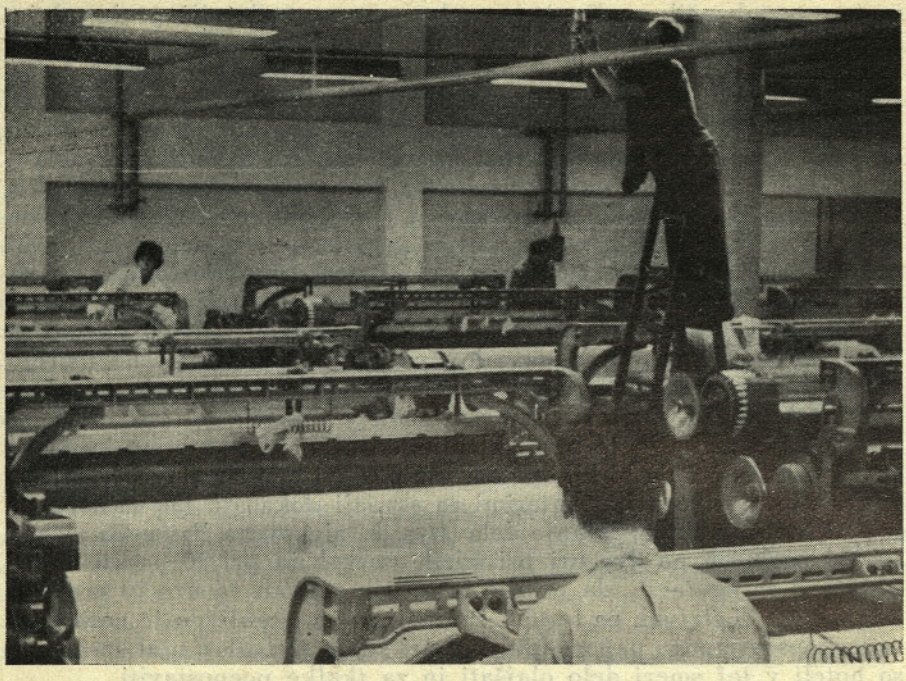
in mu raztolmačil ozadje in potrebo po reorganizaciji proizvodnje, ki nujno zahteva, da mora Tržič spremeniti sistem, če hoče sploh še biti zmožen konkurence. Pojasnil mu je, da je bilo leta 1922 v Jugoslaviji osem tkalnic, medtem ko jih je leta 1935 obratovalo že 68.

O tem razgovoru je Glanzmann zabeležil, da mu je Zupan rekel, da je to z njihovega stališča razumljivo. Vodstvo je čutilo, da delavstvo odklanja šeststatveni sistem in da raste razpoloženje za stavko. Domnevalo pa je, da so to povzročile stare tkalke, ki se bojijo, da bodo ob zaslužek. Druge delavke pa so potegnile za seboj, ne da bi prav vedele, za kaj gre. Povod za vznemirjenje je dalo to, da so delo na strojih stare tkalnice ustavili. Delavstvo je izjavljalo, da ne gre za mezdne zahteve oziroma za povečanje zaslužkov, temveč samo za to, da bi delali na štirih statvah, ker pri šestih statvah ne morejo vzdržati in bi v dveh letih vsi pomrli. Samoumevno so pri tem računali, da bo ostala stara štiristrojna tarifa v veljavi.

Vodstvo podjetja je nato sklenilo, da ostane nedostopno in da ne bo popuščalo, češ da bi bilo potem vse postavljeno na glavo. Delali so poskušnje po dve uri, s katerimi so skušali dokazati, da vodstvu ne gre za brezčutno izkoriščanje delavstva do njegovega fizičnega zloma. Pri 30 poskusih po dve uri pri štirih statvah in pri 20 poskusih pri 6 statvah so ugotovili, da je bilo pri štirih statvah na uro 70 prekinitev, pri šestih statvah pa le 46.5. Priznati so pa morali, da je natikanje superkopsov mnogo napornejše, kot pri štirih statvah s pinkopsi. Zato so hoteli v tej smeri delo olajšati in za tkalke poenostaviti.

Delavstvo pa za te račune ni bilo dovzetno in je 22. aprila 1936 konkretno formuliralo 17 točk svojih zahtev ter zahtevalo, da se o njih začne razprava. Delavstvo je zahtevalo:

1. odpravo šeststatvenega in uvedbo štiristatvenega sistema;
2. preja naj se sorazmerno razdeli na stole;
3. za pokvarjeno prejo naj se nadomesti razlika med dobrim in slabim blagom;
4. odpravi naj se čiščenje vozlov (tkalkam);
5. nastavi naj se še eden popravljavec grebenov;
6. vodstvo naj skrbi, da pripravi vtegovalnica zadostno število izgotovljenih valjev;
7. skrbi naj za to, da bodo statve in grebeni vedno dobro pregledani in da se pokvarjeni deli nadomeste;
8. vsakemu oddelku naj se dodeli vlagalec valjev z dnevno plačo 50 din. Vlagalec naj ostane samo pri svojem delu;
9. v tkalnici naj se zaposli na vsakih 150 strojev po ena pomagalka, razen pri avtomatskih strojih, kjer že pomagalke delajo;
10. delavkam na »Northropih« naj se dodeli zopet 12 strojev in se tarifa primerno regulira;
11. čakalna doba za vso tkalnico naj se natanko izplačuje;
12. priskrbi naj se zadostno število »kopsov«;
13. na avtomatskih strojih naj ostanejo štirje natikovalci z dnevno plačo 26 din;

Vključili smo v plan 101 stroj nove tkalnice

14. vozačem valjev in izgotovljenega blaga naj se plača zviša na 4.50 din na uro;

15. odpadejo naj razne protekcije in nepotrebne nadure (1580—1932—2130—9012/133) — 136 dobra preja, 81—84 slaba preja.

16. izplačilna doba naj ostane 14-dnevna;

17. delavkam, ki delajo na 12 navadnih strojih naj se delo reducira na 6. strojev.

Vodstvo tovarne je zahteve proučilo in nato odprlo o njih razpravo. Pri pogajanjih sta bila navzoča Gassner in Glanzmann, trije delavski zaupniki in šest delegatk. Po izčrpani razpravi so sklenili poravnalni sporazum, s katerim je podjetje od predloženih 17 sprejelo samo 6 točk in sicer 2., 6., 7., 9., 11. in 12. O ostalih točkah so se po zapisniku dogovorili takole:

K točki 3. se je podjetje zavezalo nadomestiti za pokvarjeno prejo razliko med dobrim in pokvarjenim blagom. Delavca, ki je zakrivil okvaro, so kaznovali.

K točki 4. Kadar nastanejo pri delu napake (vozli) v takem obsegu, da je očividno tega kriva kaka tehnična napaka, mora delavka na to **takoj** opozoriti svojega mojstra. Za čas, ko statve zaradi take napake ne obratujejo, dobi delavka odškodnino in sicer 35 par za

navadne statve, 70 par za dvojne statve na uro, začenši po dovršeni prvi uri, ko se je stroj ustavil. Odškodnina za avtomatske stroje znaša 17 oziroma 34 par na uro, začenši po dovršeni prvi uri. Tarifa za 35 in 70 par je računana za štiristatveni sistem. Za čas, ko stroj stoji zaradi napak, ki jih je zakrivila delavka sama, le-ta ne dobi odškodnine pri 6 statvah 25 oziroma 50 par na uro.

K točki 5. Na vsaki izmeni bo vodstvo podjetja zaposlilo po enega popravljavca grebenov.

K točki 8. Število vlagalcev valjev ostane isto. Plače ostanejo akordne. Podjetje se je zavezalo, da bo zahtevalo od mojstrov in vlagalcev, da pri popravilu strojev pomagajo drug drugemu in da mojstri kontrolirajo delo vlagalcev.

K točki 13. Na avtomatskih strojih ostanejo 4 natikovalci. Prejemali bodo akordne mezde. Za primer, da so brez lastne krivde zadržani od dela, dobe odškodnino.

K točki 14. Podjetje je priznalo vozačem 32 din dnevne mezde.

K točki 15. Podjetje bo obravnavalo pritožbe, če jih konkretno po predpisih vložijo delavski zaupniki.

K točki 16. Izplačilna doba se določi na 15 dni.

III. k točki 1. Podjetje se je zavezalo, da bo opravilo pri sistemu šestih statev vse potrebne preureditve in popravila tako, da bodo vsi dosedanji zdravju baje škodljivi vplivi čimbolj ali popolnoma odstranjeni. Delavstvo bo začelo redno delo, da preizkusi popravila. Glede mezd ostane za štiristatveni sistem s starimi kopsi dosedanja tarifa, ki se javno objavi. Po preizkusni dobi bodo posredovali delavski zaupniki po potrebi na temelju dokazil za morebitne korekture.

K točki 10. Podjetje bo proučilo delo pri Northropih in bo, če ugotovi večji napor delavk, pri teh strojih povečalo akordno plačo.

K točki 17. Podjetje je privolilo v redukcijo dela po želji prizadetih delavk od 12 navadnih strojev na 6 navadnih strojev s pogojem, da dobe tiste, ki delajo manj, za bodoče ustrezno mešano blago v predelavo — enako, kot ostale na 6 strojih.

Podjetje si je pridržalo pravico, da pri morebitnih bodočih tehničnih preureditvah delo na statvah primerno na novo preuredi.

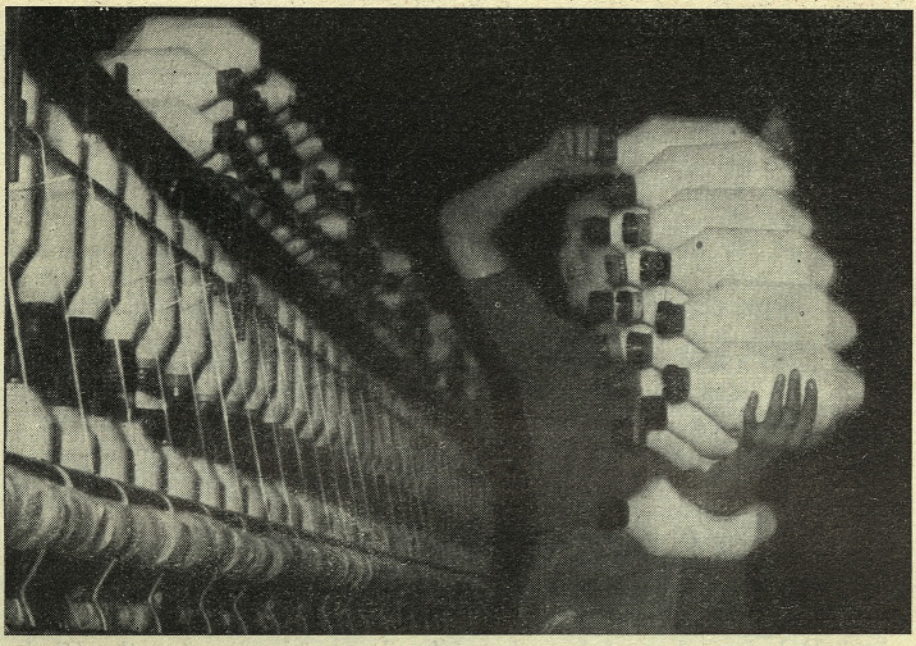
Končno je podjetje izjavilo, da veljajo dane koncesije za točke 2. do 17. Točka 16. velja absolutno kot obvezno sklenjena, toda le če se bo izvajal sporazum obojestransko tudi v smislu prve točke.

Podjetje je nato uvedlo za sistem 6 tkalskih strojev vozača kopsov.

Zapisnik so podpisali kot zastopnik inšpekcije dela ing. Gorjanc, zastopnik okrajnega glavarstva dr. Paul Schwab, poslovodje dr. Viljem Elbert in ing. Hugo Sugg.

Uspeh aprilskih pogajanj in rezultati prakse so napotili delavstvo, da je mesec dni kasneje 28. maja nastopilo s 14 novimi zahtevami in sicer:

1. podjetje naj zaposli na vsako izmeno pri 6-strojnem sistemu vozača kopsov in popravljavca grebenov. Listki za popravila grebenov naj odpadejo;

Pernuš Mira z naročjem kopsov pri prstenčastem stroju

2. točka 6 sporazuma se ne izvaja v polni meri.

3. na vsakih 150 statev naj podjetje zaposli po eno pomagalko;

4. mojstri ne izpolnjujejo svojih dolžnosti do vlagalcev in vlagalci ne do mojstrov, kakor je bilo pri pogajanjih sklenjeno;

5. delavke na Northropih zahtevajo odpravo filerjev in vzpostavitev vilic. V drugem primeru naj se jim dodeli 14 strojev in prizna prejšnja tarifa;

6. čakalna doba se ne plačuje v redu. Postopek pri tem ni v skladu z dogovorom. Za čakanje na kopse naj se plačuje čakalna doba takoj s prvo uro;

7. naj se akordne postavke za posamezne oddelke po oddelkih po vsej tovarni javno objavijo;

8. razsvetljava v tkalnici naj se izboljša;

9. vozniki blaga naj dovažajo prazne valje. Valje je treba pravočasno popraviti tako, da jih bo vedno dovolj na razpolago;

10. delavke pri čiščenju strojev je enakomerno razdeliti na obe izmeni in po oddelkih. Plačevanje tkalkam za čiščenje strojev naj odpade;

11. stare delavke naj podjetje obdrži na eno izmeno;

12. natikovalcem pri avtomatih plače še niso zadovoljivo urejene;

13. udevalke zahtevajo, da se za kvaliteto Dowglas s 3- in 4-vrstnimi lamelami zviša tarifa od 58.80 na 62 din; za kvaliteto 1720 s 3-vrstnimi lamelami 5200 nitmi, naj se tarifa zviša od 48 na 52 din.

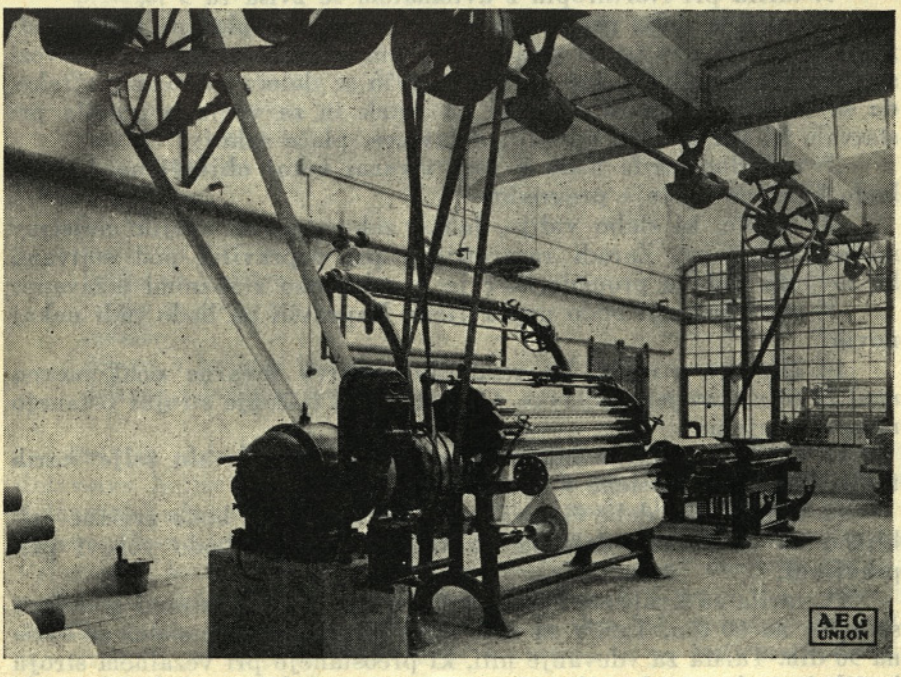
Za vtegovanje niti, ki jih je treba vtegovati v žico in greben, kar pride iz vezalnega stroja, naj se tarifa zviša za sto niti od 1.50 na 1.80 din;

14. vsem močilcem naj se izplačuje 54 % premija brez odbitka od celega produkta ne glede na kvaliteto. Tudi pomagačem vlažilcev naj se dodeli enaka plača po najvišjem zaslužku pomagača. Premijska knjiga naj bo ob vsakem zaključku izplačilne periode vsem močilcem na vpogled.

Videti je, da je šlo torej deloma za organizacijska, deloma za mezdna vprašanja. Delavstvo je predlagalo, naj bi poklicali k razpravi Staneta Sovo, Cirila Zupana in Slavka Kryštufka kot delavske zaupnike in od delavk pa izvoljene zastopnice Valentino Avsenek, Antonijo Mokorel, Mimi Pišljar, Marijo Pavlin, Terezijo Gregorin in Jožefo Erlah.

Tovarna je zahtevi ugodila in razpisala razpravo, na kateri so pojasnili in kompromisno uredili delavske zahteve.

O doseženem sporazumu so sestavili dne 9. junija 1936 zapisnik. Pri razpravi so bili navzoči kot zastopniki delodajalca gg. Edmund

Stroj za lomljenje apretur

Glanzmann, ing. Hugo Sugg, Anton Bahun st., Anton Bahun ml. in dr. Viljem Elbert, kot zastopniki delavstva delavski zaupniki Stanko Sova, Ciril Zupan, Slavko Kryštufek in v ta namen izvoljeni delavski delegatki Antonija Mokorel in Valentina Avsenek.

Po daljši razpravi so sklenili:

1. na vsaki izmeni bo zaposlen voznik kopsov, katerega dolžnost je odpeljati prazne zaboje in pripeljati prazne valje za šeststatveni in štiristatveni sistem s superkopsi.

Vodstvo tovarne bo izučilo novega popravljalca grebenov, tako da bo na vsaki izmeni po en popravljavec.

Listke za popravilo grebenov je treba izdajati in mora vsaka tkalka najprej zahtevati listek od svojega mojstra, če tega ni, pa od mojstra dvorane;

2. vodstvo tovarne bo po možnosti skrbelo za to, da bo vedno dovolj izgotovljenih valjev na razpolago, kar je začasno zaradi raznih preuredb še združeno s težavami;

3. ker je do sedaj na vsaki izmeni pri 220 strojih uveden šeststrojni sistem, sta za zdaj v vsaki izmeni zaposleni dve pomagalki. Ker pa nimata še zadostnega števila statev, namreč 300, morata v svojem prostem času pomagati pri štiristatvenem sistemu;

4. vodstvo tovarne bo ponovno opozorilo mojstra in vlagalce valjev na njihove dolžnosti;

5. tarifa pri Northropih z avtomatom se zviša za 5 %;

6. čakalna doba pri šeststrojnem sistemu bo plačana pri navadnih statvah na uro po 25 par, pri širokih statvah po 30 par. V zvezi s točko 4 zapisnika z dne 23. aprila 1936 se določi sporazumno tako, da se čakalna doba za čakanje na votek in za večja popravila pri statvah, ki jih morajo opraviti delavnice, plača takoj;

7. akordne tarife bodo v vsej tovarni takoj objavljene, brž ko bodo končane sedanje preureditve;

8. tkalke, ki slabo vidijo, lahko zahtevajo od svojih mojstrov močnejše žarnice. Zaradi razsvetljave pri popravilih pod statvami bo tovarna zadevo proučila, ker je to združeno z raznimi težavami;

9. stari valjarji bodo popravljeni. Napravili pa bodo tudi nekaj novih;

10. čiščenje strojev bo razdelilo vodstvo tovarne enakomerno med za to nastavljene delavke. Odtegljaji za čiščenje strojev ostanejo neizpremenjeni;

11. Vodstvo tovarne bo, kolikor mogoče, upoštevalo želje starih tkalk, da bodo zaposlene v eni izmeni;

12. natikovalci dobe čimprej akordne mezde, ki bodo zvišane približno na 26 din. Ta določba bo veljala, brž ko bodo vozovi pripravljeni;

13. tarifa za kvaliteto Dowglas 210 s tri- in štirivrstnimi lamelami se zviša na 60 din. Tarifa za 1720/188 s trivrstnimi lamelami se zviša na 50 din. Tarifa za vdevanje niti, ki preostanejo pri vezalnem stroju in jih je treba z roko vdevati, se zviša na 1.70 din na sto niti;

14. mezde močilcev in pomagačev ostanejo neizpremenjene. Premijsko knjigo dobe močilci in pomagači na vpogled.

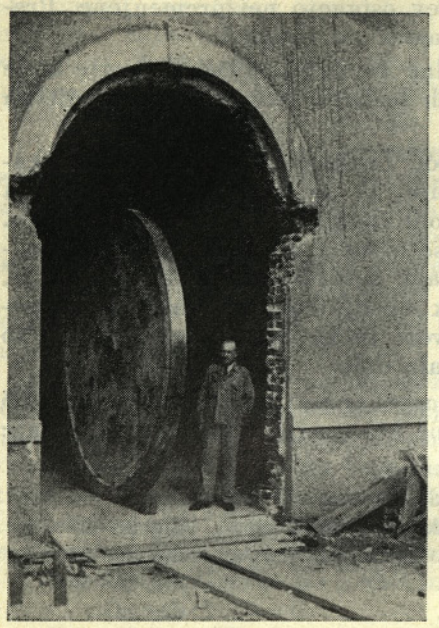
Točka 13 je stopila v veljavo dne 16. junija 1936. Podjetje si je pridržalo pravico, da pri morebitnih bodočih tehničnih preureditvah delo ustrezno na novo preuredi.

Zapisnik so podpisali vsi navzoči. Zahteve delavstva so bile, kakor je videti, omejene na vprašanja, ki so nastala zaradi novega načina dela v tkalnici, kjer se je oblikovala nova mezdna ureditev. Pogajanja so potekala stvarno in so slonela na primerjalnih številkah. Vodstvo podjetja je upoštevalo delavske zahteve in jim je, kakor kaže zapisnik, v večini točk ugodilo oziroma našlo kompromisno bazo za sporazum z delavstvom in za odstranitev ovir, ki so povzročale nesporazume in otežkočale delo.

Dnevne mezde so se v času gospodarske depresije v letu 1933 gibale v tržiški tovarni za posamezne kategorije v naslednjih mejah:

delavci v čistilnici in pri mikalnikih dnevno	din 30—36
delavke v čistilnici in pri mikalnikih dnevno	din 21—23
glavne predilke	din 29—32
raztezalke	din 24—30
pomagalke	din 24
predilci	din 54—60
navijalci	din 38—46
natikovalci	din 18—24
težaki	din 29—31
delavci v belilnici	din 31—36
delavke v belilnici	din 24—27
ključavničarji	din 48—60
mizarji	din 40—56
kovači	din 43—52
tkalke na 2 statvi	din 22—23
tkalke na 3 statve	din 24—26
tkalke na 4 statve	din 26—32
sukalke	din 18—21
delavci v belilnici blaga	din 30—40
delavke v belilnici blaga	din 20—25

Pri tem je treba poudariti, da je tržiška predilnica nudila svojemu delavstvu boljše pogoje kot večina drugih tekstilnih industrij. Med delovnim kadrom je bilo sredi leta 1933 zaposlenih še 20 tujih državljanov. Devet je bilo med njimi slovenskih beguncev iz Koroške in Primorske, ki so delali kot navadni delavci. Tujcev neslovenske narodnosti je bilo 11 ali 1% delovnega kadra, bili pa so na vodilnih mestih. Poleg njih je delalo v tovarni 27 domačih mojstrov in podmojstrov, ki so se praktično izučili v tovarni in po letih napredovali do mojstrskega položaja.

Veliki zamašnjak za selfaktorje zapušča v spremstvu nadmojstra po modernizaciji strojev tovarno

Predzgodovina in ozadje velike tekstilne stavke

Med leti 1926 in 1930 se je tekstilna industrija v Jugoslaviji po uveljavljenju nove carinske tarife izredno razmnožila. Kriza v letih 1930 do 1933 jo je zadela manj občutno kot druge industrijske panoge. Brezposelnost v tekstilni industriji je bila v primerjavi s splošno brezposelnostjo trikrat manjša. Tekstilna podjetja delavcev niso odpuščala, temveč so v dobi krize skrajšala delovni teden in s tem seveda tudi zaslužke delavstva. Le polagoma so obnovila polno obratovanje. Novi razcvet tekstilne industrije je začel že leta 1934.

V Sloveniji, kjer je bila tekstilna panoga med vsemi jugoslovanskimi pokrajinami najbolj razvita, je bilo leta 1926 v tekstilnih podjetjih zaposlenih kakih 5000 delovnih moči, leta 1930 pa že kakih 9000. Za leto 1935 izkazuje statistika v Sloveniji 225 obratov s približno 15.000 delovnimi močmi. Od teh je bilo 48 večjih, ki so zaposlovali kakih 90 % vsega delavstva, drugi so bili manjši obrati obrtniškega značaja.

Zaradi pomnoženega števila industrijskih podjetij je začelo specializiranje za razne vrste proizvodov in potrebe domačega trga. Obrati so se izpopolnili tako, da so leta 1936 že zalagali 70 % domačega trga. Mezdne razmere in delovni pogoji v tekstilnih podjetjih so bili zelo različni. V mnogih obratih so grobo kršili socialno zakonodajo. Higienske razmere so bile slabe, varnostne naprave v obratih v mnogih primerih nezadostne in lastniki podjetij se povečini za na-

stanitev in prehrano delavstva niso zanimali. Pritožbe delavstva čez tuje nadzorno osebje so bile posebno v novih tkalnicah na dnevnem redu.

Tekstilno delavstvo se je rekrutiralo povečini s podeželja in se spočetka ni dovolj zavedalo pomena in važnosti organizacije. Tako se je v večini novih povojnih podjetij pustilo dolgo dobo izkoriščati ob minimalnih mezdah. Po podatkih Delavske zbornice iz leta 1935 je zaslužilo 1200 delavcev in 3600 delavk po 3 din na uro. Med njimi je bilo 580 takih, ki so prejemali le po 1.50 din in 630 le po 1.80 din na uro. V mnogih podjetjih je bil osemurni delavnik prava izjema, medtem ko je bil deseturni pravilo. Na mnogih krajih so uvajali celo 12-urni delovni čas.

Že v letu 1935 je delavstvo v več tovarnah zahtevalo kolektivne pogodbe. Na zadovoljiv način je bilo to vprašanje urejeno le v predilnici v Litiji. Razen Litije so bile kolektivne pogodbe sicer sklenjene tudi v Jaršah, na Otiškem vrhu in pri Stori v Št. Vidu; delovno razmerje pa ni bilo povsod urejeno na zadovoljiv način. Tržič je spadal med obrate, v katerih je bila mezdna raven nadpovprečna, vendar so se lastniki upirali kolektivni pogodbi, ki bi uredila delovne odnošaje, ker niso hoteli biti pravno vezani, čeprav jim ni pretila nevarnost, da bi s kolektivno pogodbo finančno kaj prida izgubili. Mnoga podjetja so se izgovarjala, da bi bilo treba urediti delovne odnose za večja področja skupaj, tako na primer za vse obrate v banovini, oziroma, če mogoče, v vsej državi na enotni osnovi.

Vzrok velike neenotnosti mezd in delovnih pogojev je bilo konkurenčno trenje med podjetji. Nekatera podjetja, ki v svojih izdelkih še niso imela konkurence, so plačevala izredno visoke mezde, ki za povprečje drugih niso mogle biti odločilne. Tako je mariborski tovarnar Hutter v januarju 1936 predlagal banski upravi, naj določi minimalno urno mezdo 3.50 din z 10% zvišanjem v krajih do 20.000 prebivalcev in z 20% v krajih z nad 20.000 prebivalci. Tehnično in finančno manj močna podjetja takega izenačenja niso hotela kar tako sprejeti. Leto dni kasneje se je tudi banska uprava, ki je določala minimalne mezde, odločila kompromisno za nižjo osnovo, kot jo je predlagal Hutter.

Jeseni leta 1935 je začela Delavska zbornica zbirati gradivo o mezdah v tekstilni industriji. Na anketi tekstilnega delavstva v Mariboru septembra 1935 so delavski delegati zahtevali, naj se začno takoj priprave za predložitev enotne kolektivne pogodbe za vse tekstilne stroke. Iz predstavnikov delavskih organizacij, Jugoslovanske strokovne zveze, Splošne delavske strokovne zveze in Narodne strokovne zveze je bil sestavljen centralni tarifni odbor, ki je po posvetovanjih s svojimi krajevnimi in okrožnimi pododbori izdelal osnutek kolektivne pogodbe.

Osnutek so 11. julija 1936 poslali podjetjem in banovini s prošnjo, naj se čimprej razpišejo pogajanja. Predlagana kolektivna pogodba je bila v splošnem in tarifnem delu zasnovana po vzorcu češkoslova-

Del stavkovnega odbora leta 1936. Od desne na levo sedijo: Prešern, Švigelj, Sova, Mežek, Jež, Jančeva in Debevčeva

ških kolektivnih pogodb v tekstilnih podjetjih. V ožjem tarifnem odboru so bili tajniki strokovnih organizacij in sicer Lovro Jakomin za SDSZ, Peter Lombardo za JSZ in Vekoslav Bučar za NSZ.

Mesec dni po predložitvi osnutka 14. avgusta 1936 je nadzorstvo dela sklicalo prvo razpravo o kolektivni pogodbi. Na njej so predstavniki delodajalcev izjavili, da nimajo pravih pooblastil in so delavski zastopniki zato mislili, da hočejo zadevo zavleči in da je nikakor ne smatrajo za nujno. Pod pritiskom inšpekcije dela pa so končno vendarle sklenili, da se bo razprava čez 14 dni nadaljevala.

Podjetniki osnutka kolektivne pogodbe iz taktičnih razlogov niso odklonili, pač pa so zavlačevali razpravo in izjavili, da ne smatrajo, da bi bila potrebna takojšnja rešitev. Zato do stvarnih pogajanj sploh ni prišlo. Delavstvo je smatralo to zavlačevanje vendarle kot dejansko odklonilni odnos do predloženih zahtev. Strokovne organizacije so zato sklicale zborovanje, da bi obvestile delavstvo o zavlačevanju pogajanj. Na zborovanjih so govorniki iz centralnega tarifnega odbora poskušali pomiriti delavstvo s tem, da so naglašali kot glavno zahtevo po takojšnjih pogajanjih.

Zborovanja so pokazala, da z razpravami in posvetovanji ne bo mogoče najti zadovoljivega izhoda in se je del zborovalcev vedno odločneje nagibal k temu, da je treba začeti z akcijami.

Zborovanje v Kranju 10. avgusta je potekalo v velikem razburjenju. Delavstvo je stalo na stališču, da ne bo izbiralo sredstev za obrambo svojih interesov. Stavka sicer ni bila sklenjena, ker je delavstvo zaradi dolge priprave in oportunističnega stališča v mezdni borbi izgubljalo zaupanje v centralni tarifni odbor in ker je vedelo iz izkušnje drugih stavk, da je stavka učinkovita samo takrat, kadar je nenadna, celotna in ostra. V delavskih borbah je zato do stavkovnih akcij prišlo največkrat mimo vodstev strokovnih organizacij in proti volji oficialnih voditeljev Ursovih, krščanskih in narodnih sindikatov. Delavstvo je v takih borbah vodila Komunistična partija.

Izbruh in potek stavke avgusta 1936

Borba tekstilnega delavstva v jeseni leta 1936 je bila ena največjih sindikalnih borb v zgodovini slovenskega delavstva in sicer tako po številu delavstva, ki je v tem gibanju sodelovalo, kakor tudi po oblikah, ki jih je imela ta borba. Posebnost tega gibanja pa je bila, da je delavstvo uporabilo nove načine sindikalne borbe, namreč stavke z zasedbo tovarn, kakor jo je bilo nekaj mesecev poprej uspešno uporabilo francosko delavstvo, v času svoje močne razredne borbene aktivizacije, ki je bila značilna za razdobje Ljudske fronte.

Delavski dom s pogledom na Tržič

Tekstilna stavka se je pripravljala konspirativno, mimo strokovnih organizacij in tarifnega odbora. Vodstvo tovarne o njej ni bilo vnaprej obveščeno. Komunistični organizatorji stavke so šli za tem, da bi vse tekstilno delavstvo v Sloveniji stopilo hkrati v stavko. Pričela naj bi stavka v tovarnah v Kranju, od koder bi se potem razširila na druge obrate na Gorenjskem in bi pridobila nato tudi mariborsko skupino tekstilnih obratov za stavko.

V podjetju so takrat delale tri strokovne organizacije: Splošna delavska strokovna zveza (SDSZ), Narodna strokovna zveza (NSZ) in Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ). Med temi organizacijami je bilo mnogo medsebojnih političnih trenj in nezaupanja, ki so ga sejale druga v drugo. Vsekakor je bila ta prestižna borba odsev strankarskih trenj, ne pa neenotnosti delavskega razreda. Enotnost delavskega razreda se je najbolje pokazala v stavki. Prav te enotnosti pa so se kapitalisti bali, zato jim je bilo kar prav, da so se boji med posameznimi političnimi strankami odbijali tudi v odnosih med delavskimi organizacijami.

V Tržiču je imela jugoslovanska strokovna zveza sestanek v Rokodelskem domu, kateremu je prisostvoval Lombardo. On je poročal o osnutku kolektivne pogodbe, katerega razpravo tovarnarji zavlačujejo. Dejal je, da bi bilo zato treba »speči stavko«, da bi pospešili sprejem kolektivne pogodbe. Na tem sestanku so sklenili, da bodo stopili v stavko. Od tega trenutka je tudi jugoslovanska radikalna zajednica močno agitirala za stavko. K temu so jo navajale razen zahteve članstva po solidarnosti v akciji, predvsem bližajoče se občinske volitve. S stavko so hoteli pridobiti delavce in tako na volitvah prevzeti občino, ki je bila do takrat v rokah jugoslovanske nacionalne stranke.

Prvo vest, da bo drugi dan v Jugočeški in Jugobruni izbruhnila stavka, je prinesel 19. avgusta 1936 v Tržič delavski zaupnik Stane Sova. Sova je sporočil, da se želi, da bi se Tržič pridružil stavki.

Ob izmeni posad je 20. avgusta ob 14. uri dejansko izbruhnila stavka v Jugočeški in Jugobruni, tako da je posada ostala v tovarni in zasedla tudi pisarne ter ustavila obratovanje. Dne 21. avgusta so nato na zahtevo udarnih kolon ustavili delo v tekstilnih podjetjih Franjo Sirc, Tekstilindus, A. Prah, Božič, Intex, Taler v Škofji Loki, Stora v Št. Vidu in v Gameljnah, Beer & Hribernik v Tacnu in F. Eifler v Ljubljani.

Okrajno glavarstvo je pozvalo nato tržiško predilnico, naj pošlje svoje predstavnike na pogajanja v Kranj. Vodstvo predilnice je to odklonilo, češ da v Tržiču ni stavke. Ob pol petih so telefonično sporočili, da bo udarna kolona 60 kolesarjev napadla tržiško predilnico. Tudi železnica je sporočila, da je v opoldanskem vlaku velika množina delavk na poti v Tržič. Vodstvo predilnice je zaprosilo nujno orožništvo za asistenco, nakar so pripeljali z avtomobili žandarje z bližnjih postojank. Kolesarje in delavke je orožništvo ustavilo pred

Obednica v Delavskem domu

verigami vhoda v tovarno. Kordon je bil kmalu prebit, nato je kolona vdrla proti tovarniškim vratom, pred katerimi je stal ing. Sugg s ključi. Stavkajoči so mu poskušali vzeti ključe in delavke so ga hotele vreči v vodni kanal.* Iz množice so se razlegali klici, da je ban na njihovi strani, da tovarno lahko ustavijo, samo napasti je ne smejo.

Medtem je pet stavkajočih preplezalo zid in vdrlo v tovarno. Prvi je preplezal zid Tratnik. V tovarni so jih zadržali, da niso mogli spustiti sirene. Na telefonični poziv je zahteval Golmajer, da se stavkajoči vrnejo. Iz Kranja so sporočili, da so bila pogajanja industrijcev s stavkajočimi prekinjena in da bodo kranjski delavci poslali zaupnike, da pomirijo napadalce v Tržiču. Medtem je prispelo novo ojačenje orožnikov.

Zbrano delavstvo je oblegalo zadnja vrata, Z avtomobilom sta prispela zaupnika Pristav in Rode ter mirila stavkajoče. Prišlo je do raznih incidentov z zaupniki Sovo in Zupanom. Ob pol šestih je odredilo vodstvo podjetja, naj zapusti delavstvo tovarno pri obednici, ker so bila glavna vrata zasedena. Delavci Lukanc, Jezernik, Janežič in Švigelj so se temu uprli, češ da pojdejo iz tovarne le pri tistih vratih, pri katerih so prišli v njo.

Po brezuspešni akciji je končno tudi udarna kolona popustila. Delavke so se vrnile z vlakom, drugi pa s kolesi. Ob sedmih so spo-

* Podrobnosti opisuje Zbornik, stran 32 in stran 97 do 104.

ročili iz Kranja, da je bila razprava s stavkajočimi, ki jo je vodil ing. Gorjanc, zaključena in da je industrija sprejela vse tri točke resolucije ter privolila v amnestijo stavkajočih. Na podlagi tega naj bi v ponedeljek dne 24. avgusta delo obnovili. Ob sedmih zvečer je bilo nato v Kranju zborovanje, na katero razen organizacijskih tajnikov nihče ni prišel.

Že dne 22. avgusta sta sporočila mojstra Böhm in Stransky, da je produkcija v tovarni zelo padla in da je delavstvo zelo vznemirjeno. Ob pol treh je govoril iz Ljubljane strokovni tajnik Lombardo z zaupnikom Zupanom in mu priporočal, naj zaupniki vplivajo na ljudi, da ne bi prišlo do stavke, ker zanjo ni povoda. Drugi dan pa je tržiški župan Globočnik srečal v Kranju Golmajerja, ki mu je v razgovoru izjavil, da Tržič mora stavkati in bo stavkal. Dne 25. avgusta je prišel Golmajer v Tržič, kjer je bila nato na konferenci v rdečem konsumu sklenjena stavka.* Ta večer je Golmajer tudi vodil še en sestanek v rdečem konsumu, ki so mu prisostvovali pristaši delavske strokovne zveze Jugoslavije (Lukanc, Švigelj, Gross, Legat, Sova in Kovač, Tončka Mokorelova, Mimi Pišlerjeva in Šolarjeva).

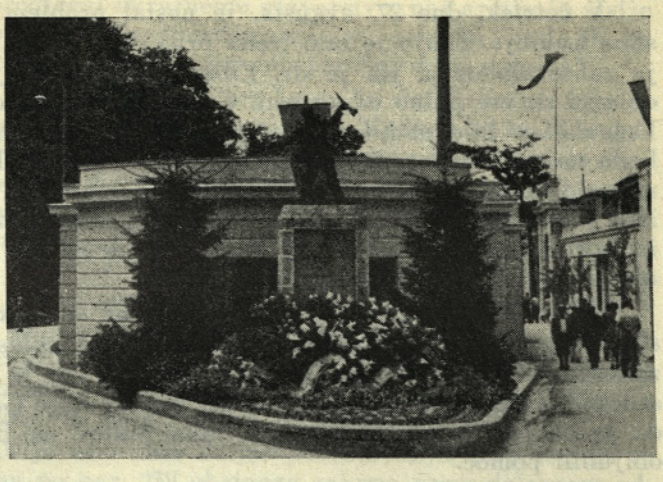
Vodilni mojstri so v sredo dne 26. avgusta zvedeli v tovarni, da bo ob izmeni ob 14. uri izbruhnila stavka. Nato so dali demontirati sireno. Ing. Sugg je hotel dati zapreti velika vrata tovarne, toda delavstvo, ki se je zbiralo pred pisarno in pred glavnim vhodom, tega ni dopustilo. Posebno bojevite so bile delavke. Na poziv so prišli v pisarno zaupniki in izjavili, da o stavki nič ne vedo. Vodstvo tovarne je nato poklicalo Rudolfa Brenčiča, ki je veljal za načelnika stavkovnega odbora. Brenčič je prišel v pisarno z Ivanom Krajnikom in oba sta izjavila, da za stavko nista vedela. Brenčič je rekel, da je prevzel funkcijo v stavkovnem odboru, da bi vzdrževal red. Krajnik je govoril o podpisu kolektivne pogodbe. Vprašanje, če so predložili zahteve, sta zanikala. Prosila sta, da naj pokličejo zaupnike. Zaupnik Sova je nato izjavil, da je prišlo do stavke, ker je nameravala tovarna 28. avgusta izpreti delavstvo.

Vodstvo predilnice je komaj sedaj jasno uvidelo, da ne gre za mezdna vprašanja, marveč da ima stavka razredno-politično obeležje. Fran Leskošek - Luka je ocenil ob proslavi 20-letnice na zborovanju v Kranju septembra 1956 tekstilno stavko s sledečimi ugotovitvami:

»Stavka je imela strogo razredno-politični značaj. To je bil oster boj med delavci in kapitalisti ter reakcionarnimi oblastniki. Bil je boj za ekonomske in politične pravice. Ta boj je bil tako oster, da so se morali pokazati ne samo podjetniki in njihovi pomagači, ampak tudi oblast v pravi luči. Vsa druga sredstva so jim odpovedala in morali so z nasiljem in orožjem nad goloroke delavce.«

Spričo teh dejstev vodstvu predilnice ni kazalo drugega kakor, da so se pričeli sporazumevati s stavkajočimi za varnostne ukrepe

* Prim. Zbornik. stran 34/35 in stran 104 in Glanzmannov dnevnik stran 129 in dodatek VIII.

Spomenik padlim borcem in žrtvam svetovne vojne v preddvorju tovarne

proti požaru, za ohranitev reda in za dodelavo tistega blaga, ki je bilo v kosovni in prejni belilnici v delu, da se ne bi pokvarilo. Ugotovili so, da bodo ta dela trajala približno dva dni. Stavkovni odbor, katerega celotna sestava vodstvu predilnice še ni bila znana, je prevzel skrb za razsvetljavo in za vodno črpalko ter za gasilsko službo. Postavili so stavkovne straže, ki so nadzirale prihajajoče in odhajajoče iz tovarne.

Stavkajoči so nato zaprli obrate in dali navodila za prenočevanje v tovarni. Delavke so legle k počitku kar med stroji in v nabiralnikih preje. Tudi v skladišču bombaža so spali ljudje. Pozneje so na poziv iz pisarne skladišče bombaža zaprli. Tako je potekel prvi dan stavke, brez posebnih pripetljajev. V stavkovnem odboru je bil Rudolf Brenčič predsednik, Jožko Švigelj podpredsednik. Med odborniki so bili Franc Štrukelj, Janez Košir, Avgust Florjančič, Joža Sajovic, Franc Šuligoj, Alojz Jež, Janez Kosmač, Ignac Štucin in Anica Kočevarjeva. Skupaj jih je bilo 15 do 18. Med stavko so zvišali število stavkovnega odbora na 40 do 45 oseb.

Stavkovni odbor je postavil tovariša Franca Jezernika za poveljnika straže, ki jo je organiziral takoj po pričetku stavke.

Ženske so stražile od 7. do 19. ure, moški pa od 19. do 7. ure. Stavkovni odbor je tudi sklenil, da se mora vse mokro blago v belilnici posušiti, da se ne bi delala škoda. Prav tako je sklenil, da nihče od vodečih uslužbencev — tako obratovodje in mojstri — nima vstopa v tovarno, razen Snoja, Hnyka in Šarabona; Hnyk je dal iz skladišča 50 kosov blaga, da so imeli delavci kje spati.

Vsi, ki so odhajali iz tovarne po opravkih, so dobili izhodne liste, ki so jih morali pri povratku vrniti. Imeli so organizirano tudi kurirsko službo, več kolesarjev in 2 motociklista.

V četrtek, dne 27. avgusta, je nastal problem improvizacije zasilne kuhinje. Zanjo je bilo treba priskrbeti drva. Prvi deputaciji, ki je zahtevala drva, jih je dr. Elbert odklonil in jo opozoril, da so delavci za vse polno odgovorni. Grozil je s prijavo in kaznovanjem. Delavke so bile nad tem postopanjem ogorčene in so zagrozile, da bodo ustavile delo v belilnici, če ne dovolijo drv. Pred pisarno se je nabralo do pol devetih zjutraj kakih 800 delavk in razburjanje množice je naraščalo. Padali so medklici, da delavci nočejo nič zastonj in da bodo drva plačali. Držali bodo pa tudi besedo glede dela v belilnici, da se jim ne bo moglo nič očitati.

Gassner je medtem alarmiral iz pisarne angleško in švicarsko poslaništvo ter jih zaprosil za intervencijo pri oblasteh, da se obnovi zakonito stanje. Množica, ki je za to zvedela, je zahtevala, da zasedejo pisarne in prekinejo telefone, vendar se je Gassnerju posrečilo, da je obvestil angleškega odpravnika poslov na Bledu, kjer so mu obljubili pomoč.

Po dolgem prerekanju je razburjenje množice popustilo in so se končno dogovorili z vodilnimi uradniki zaradi namestitve kuhinje, zastran kajenja in dela v belilnici. Posebne ekipe stavkajočih so odšle nato, da nabavijo v mestu živila in priskrbijo vse potrebno za prehrano stavkajočih. Druge ekipe so odšle v okolico, da zberejo živila pri kmečkih posestnikih za stavkajoče, tretji pa so priredili zbiranje denarnih prispevkov v Tržiču.

V splošnem se je javnost ugodno odzvala ter so ekipe nabrale dovolj živil in denarja za delavstvo. Zelo veliko je prispevala sindikalna organizacija Jugoslovanske strokovne zveze v tovarni Peko. Kuhinjo so postavili pred kotlarno. Pri mesarjih so si izposodili kotle. Hrane je bilo dovolj in je vsakdo lahko dobil dvojni obrok. Stavkajoči so nato zasedli park in se kratkočasili z godbo in zabavo. Naslednji dnevi so potekli brez bistvenih sprememb položaja stavkajočih.

Ob improviziranem ognjišču se kuha hrana za stavkajoče delavstvo

Dr. Elbert je predlagal okrajnemu glavarstvu, naj aretirajo vodje stavke, obkolijo tovarno in ne pustijo donašati nobenih živil, ali pa naj nasilno izpraznijo obrate. Glavar teh predlogov ni sprejel.*

Odposlanstvu, ki se je zglasilo pri banu, je dr. Natlačen izjavil, da ne bo pustil pisati o stavki in o pogajanjih. Medtem je že 28. avgusta izšel v »Slovencu« članek o mezdnem gibanju v Tržiču, ki je vseboval več napačnih navedb. Vodstvo tovarne je zaradi tega zahtevalo popravek. Besedilo je sestavil župnik Vovk in je bil popravek čez nekaj dni objavljen. Ban je nato sklical sekretarje organizacij in dovolil, da so smeli pripeljati s seboj vsak po enega delavca. Tajnik Delavske zbornice F. Uratnik je pri tej priliki izjavil banu, da delavstvo predilnice nič ne zahteva, da jih pa jezi večni »justament« podjetja. Istega dne je prišel še v predilnico predstavnik angleškega poslaništva, ki so mu stavkajoči dovolili vstop in sprehod po tovarni. Delavke so funkcionarja spremljale s posmehovanjem.**

Pri družabnikih je bilo nato daljše posvetovanje, na katerem so sklenili, naj tovarna po par. 239 obrtnega zakona vsem delavcem odpove službeno razmerje in odpusti vse, ki nočejo delati. To je vodstvo nemudoma izvršilo. Obenem je vodstvo podjetja odjavilo delavstvo pri bolniški blagajni ter poslalo obvestilo o pismeni odpovedi stavkovnemu odboru v tovarno v roke predsednika Rudolfa Brenčiča in vsem delavskim zaupnikom. Vest o odpustu so stavkajočim sporočili na večernem sestanku in so jo le-ti vzeli mirno na znanje.

Novo razburjanje je nastalo zaradi maše, ki naj bi jo na prošnjo odposlanstva bral v tovarni v nedeljo tržiški župnik Vovk. Sklicevali so se na to, da je že prejšnjo nedeljo v Kranju bral mašo v tovarni dekan Škrbec in izjavili, da je tudi škofijski ordinariat za to. Potrebno pa je bilo pismeno dovoljenje podjetja in okrajnega glavarstva. V imenu podjetja je dr. Elbert to odklonil. Jožko Švigelj, ki je obvestil delavstvo o odpovedi delovnega razmerja, pa je dodal, da zadeve ni treba vzeti resno, ker bo podjetje kmalu na kolenih.

O delovni odpovedi so obvestili tudi okrajno glavarstvo in socialni oddelek banovine. Tržiški občini je poslalo vodstvo predilnice obvestilo o odpovedi s pripombo, da bo pri obnovi obratovanja precej delavcev ostalo brez zaslužka. Občinska uprava je bila zaskrbljena zaradi te pripombe in je o tem takoj poročala banski upravi.

V nedeljo, 30. avgusta je del delavstva odšel v cerkev. V splošnem je bilo videti, da je strogi režim prvih dni popustil in da je bilo lažje dobiti propustnice za izhod iz tovarne. Stavkajoči so popoldne priredili v parku s svojo godbo veselico. Stavkovni odbor je imel v nočnih urah seje. Nanje so prihajali zunanji delegati s kolesi. Na nedeljskem zborovanju je zaupnik Sova izjavil, da bo skrbel za to, da ne bo nihče odpuščen, češ da so to samo prazne grožnje lastnikov.

---

* Primerjaj Zbornik, stran 42, 104 in 130.
** Prim. Zbornik, stran 36.

Upravno osebje BPT pred vojno. V sredini sedita E. Glanzmann in A. Gassner

Vodstvo tovarne pa je izdalo kot nadaljnji ukrep proti stavkajočim, da morajo hranjenci in stanovalke v dekliškem domu plačati odslej hrano vnaprej in se posebej prijaviti. Odredba je povzročila med delavkami znatno razburjenje. Stavkovno vodstvo jim je zato prepovedalo, da bi se tam hranile. Sprevod delavca Jakoba Pretnarja, ki je umrl za opeklinami, zadobljenimi pri popravljanju strehe tkalnice, je v ponedeljek popoldne spremljal oddelek pevcev, ki so nosili venec s trakom: »Stavkajoče delavstvo«. Stavkajoči so se zbrali ob kanalu ter spremljali mimohod pogrebcev. Del voditeljev stavke je šel za pogrebom.

Na vsakodnevnih zborovanjih, ki so jih imeli proti večeru na tovarniškem dvorišču ali v veži, so sproti obveščali sodelavce, kako potekajo pogajanja za kolektivno pogodbo. Delavci pa so zahtevali čedalje točnejša poročila, ker se je šušljalo, da pogajanj sploh ni več.

Dne 1. septembra je tovarna izplačala mesečne plače. »Slovenec« pa je objavil preklic trditve, da je tovarna nameravala zaračunavati delavcem stanarino, razsvetljavo in vodarino. Stavkajočim so na sestanku v tovarni prečitali Uratnikov članek v »Slovencu« in govornik je končal s pozivom, naj vzdržijo, ker so delodajalci že na kolenih. Stavkajoče je bodrilo obvestilo, da je tudi Maribor pričel stavkati.

Ta dan so tekstilni industrijci ustanovili Zvezo delodajalcev tekstilne stroke v Dravski banovini, v katero so vpisali tudi tržiško

Stavkujoči si kratijo čas s petjem in igrami

predilnico. V upravo nove zveze so bili izvoljeni za podjetja v Kranju M. Horvitz in F. Sirc, kot namestniki pa Heller, Sinovec in Brumen. Stavkajoči so bili obveščeni, da vlada na vseh posvetovanjih med industrijci močna razprtija in neenotnost. Zaradi tega je tržiška predilnica prijavila svoj izstop iz Zveze delodajalcev. Ker je Rudolf Brenčič odpotoval, je prevzel vodstvo stavke Jožko Švigelj.*

Medtem so v Mariboru izgubili glavo. Delodajalci so skušali stavko za vsako ceno takoj končati. Hutter je dal delavcem tridnevni plačan dopust. V Tržiču je prišel obratovodja Böhm prosit, da bi mojstrom izplačali zaslužke in je predložil seznam zasluženih mezd. Glanzmann je prejel anonimno pismo, v katerem pisci zahtevajo odstranitev Böhma, Otto Stranskega in Lepote, ki jih označuje pismo za glavne krivce.

Ker je obenem začelo stavkati tudi delavstvo tekstilne tovarne v Št. Pavlu pri Preboldu, je dobila tekstilna stavka največji obseg. Pri tem pa je bil centralni tarifni odbor, ki ni bil iniciator, ampak samo pognan v akcijo, popolnoma osamljen, brez stika in vpliva na delavske množice, in so položaj obvladali komunisti. Industrijci so delavskim zastopnikom izjavili, da se ne bodo prej pogajali, dokler ne bo delavstvo tovarn izpraznilo. Upanje na izravnanje spora je prišlo na mrtvo točko. Potrebna je bila oblastna intervencija.

---

* Primerjaj Zbornik, str. 39.

Dne 5. septembra je izdal ban dr. Natlačen naredbo »O očuvanju javnega miru in reda ob stavkah in mezdnih gibanjih«, po kateri je bilo tudi omejevanje osebne svobode ter omejevanje ali preprečevanje svobodnega lastnikovega razpolaganja z zaprtimi in odprtimi obratnimi prostori in s predmeti, ki so v njih, razglašeno po členu 2. in 3. za delikte, ki se uradno kaznujejo, ne glede na sodno kazensko postopanje.

Klerikalci so bili v začetku stavke zelo aktivni, ko pa je župnik Vovk odklonil, da bi bila v tovarni maša, so videli, da so njihovi šefi proti stavki, in so močno popustili. Kar nenadoma so imeli vsi kake razloge, da morajo domov in marsikdo od njih se ni več vrnil v tovarno.

Obenem z naredbo je dal ban delavstvu sporočiti, naj prostovoljno zapusti tovarno, sicer bo prisiljen uporabiti silo. Banova naredba, ki jo je žandarmerija dostavila tudi stavkovnemu odboru v predilnici, je delavstvo razburila posebno, ker je orožništvo pozvalo stavkajoče, naj se v izogib kazni razidejo. Stavkovni odbor je sklical sejo, da se posvetujejo o nadaljnji taktiki. Starejši delavci so hoteli oditi, a so jih mlajši končno zadržali.

Istočasno je ban dal sporočiti delavstvu, da mu ne odreka pravice do stavke in da bo skrbel, da bo kolektivna pogodba vsebovala določilo, da zaradi stavke ne more biti nihče odpuščen. Centralni tarifni

Pri pogrebu tov. Pretnarja, ki se je ponesrečil pri delu v tovarni, nosi Peter Ahačič venec z napisom »Zadnji pozdrav — stavkajoči«

odbor se je proti banu zavezal, da bo vplival na delavstvo, da zapusti tovarne. Ban pa naj s svoje strani posreduje, da podjetja ne bi najemala stavkokazov.

Ban je to obljubil in določil skrajni rok za izpraznitev tovarn 14. september. Velik del stavkajočih v Tržiču, kjer je bila močna skupina pristašev slovenske ljudske stranke, je bil pripravljen na bansko naredbo neposredno reagirati.

Zanimiva je vloga centralnega tarifnega odbora in vodstva splošne delavske strokovne zveze na čelu s tajnikom Jakominom ter delegata Delavske zbornice Golmajerja. Tržiški delavski zaupniki, posebno pa člani Splošne delavske strokovne zveze, so bili proti stavki in niso spočetka hoteli razumeti političnega pomena stavke in potrebe solidarnosti z borbo drugih delavcev. Centralni tarifni odbor in vodstvo Splošne delavske strokovne zveze se je s tekstilnim delavstvom v Kranju na tem vprašanju dokončno razšlo. Centralni tarifni odbor je sklical shode v Mariboru in Celju, kjer je nastopal proti stavki in hotel za vsako ceno pomiriti delavce. Vodstvo Splošne delavske strokovne zveze je bilo za mezdno borbo po starem načinu in bi bilo pristalo tudi na manjšo stavko. Ko pa so videli revolucionarni val in novo obliko borbe, so se prestrašili in z vso silo nastopili proti stavki.

Medstavkovni odbor je pošiljal svoje agitatorje v tekstilne centre, da bi pripravili delavstvo za vstop v solidarnostno stavko.

Delavci so v stavki spoznali svoje prijatelje. Strokovne organizacije in Centralni tarifni odbor so ves čas stavke in pred njo zastopali oportunistično stališče. Ovirali so in preprečevali, da bi se stavka razvila na vsa podjetja, preprečevali generalno stavko tekstilnih delavcev in razbijali v težki borbi skovano enotnost delavcev s tem, da so silili delavce, naj zapustijo zasedene tovarne.

V tem navzkrižju stališč in akcij je že 8. septembra stavkovno vodstvo po posebni deputaciji, v kateri so bili Ernest Lukanc, Peter Ahačič in A. Hočevar, izročilo Glanzmannu pismo, da želi delavstvo končati stavko in pričeti delati, če se tovarna obveže, da ne bo izvajala posledic, pristala na 100 % amnestijo, se priključila pogajanjem za kolektivno pogodbo in jo tudi podpisala. Ta korak so baje napravili po nasvetu Majerščiča, ki je bil banov politični zaupnik.

Odslej se je ves nadaljnji razvoj sukal samo okrog vprašanja likvidacije stavke. Dne 9. septembra je vodstvo tovarne odgovorilo pismeno, da dokler je tovarna zasedena in zakonito stanje ni vzpostavljeno, ni govora o obnovi obratovanja v tovarni.

Odklonilno stališče in negotovost, kakšne posledice bodo izvajali lastniki po končani stavki, je močno vplivala na razpoloženje stavkajočih. Klerikalni somišljeniki, ki so bili od začetka po navodilih svojih političnih voditeljev z vso vnemo za stavko, so odkrito izjavljali, da nočejo več stavkati. Stavkovnemu vodstvu ni preostajalo drugega, kot likvidacija stavke.

II. No. 24.094/1.

Naredba

o očuvanju javnega miru in reda ob stavkah in mezdnih gibanjih.

Nameščenci in delavci industrijskih, obrtnih in trgovskih podjetij imajo po obstoječem pravnem redu možnost, da uveljavijo svoje težnje po zboljšanju službenih pogojev v prostem dogovoru s podjetnikom, po potrebi tudi s posredovanjem občepravnih oblastev; kot zadnje sredstvo jim je dana možnost stavke. Vsaka stavka pa se mora izvajati tako, da se ne krši temeljna pravna načela in veljavni zakonski predpisi ter da se varuje red in mir kot temeljni pogoj za državno in javno varnost ter za zboljšanje gospodarskih in socialnih razmer.

Ob zadnjih stavkah so stavkajoči ponekod šli preko meje, ki jim je nujno postavljajo zakoni. Zasedli so obrate, ki jih na zahtevo upravičene osebe niso hoteli zapustiti, kar je po § 250. kazenskega zakona kaznivo z zaporom do 1 leta ali v denarju do 10.000 din. Omejevali so osebno svobodo oseb, ki so hotele zapustiti obratne prostore ali ki so hotele delati, ter so deloma povzročili materialno škodo, za kar vse odgovarjajo po zakonu. Vse to so storili deloma iz nevednosti, deloma pa nahujskani od oseb, ki hočejo motiti javni mir in red ter na račun stavkajočih in na škodo splošnega blagostanja doseči svoje temne cilje. Občepravna oblastva sicer hočejo s svojim posredovanjem med delodajalci in delojemalci zaščititi pravice in interese i enih i drugih v mejah možnosti, ki so podane v strukturi celotnega narodnega gospodarstva, morajo pa skrbeti za obče blaginjo in javno korist in zato ne morejo trpeti nobenih nezakonitosti in nasilij, bodisi da izhaja pobuda zanje iz vrst zasebnikov, bodisi iz vrst poklicanih zastopnikov delavskih interesov. Pri tem delu mora podpirati upravna oblastva vsa dobromisleča javnost.

Radi očuvanja miru in reda ob mezdnih gibanjih in stavkah predpisujem na podstavi čl. 67. v zvezi s čl. 65. in 66. zakona o notranji upravi tole

naredbo:

Ne glede na sodno kazensko postopanje se kaznuje, in sicer uradoma:

1. nagovarjanje in zapeljevanje nameščencev ali delavcev k dejanjem, ki so bodisi uradoma bodisi na predlog kazniva po kazenskih zakonih;

2. omejevanje osebne svobode v obratnih prostorih;

3. omejevanje ali preprečevanje prostega lastniškega razpolaganja z obratnimi prostori, take zaprtimi kakor tudi odprtimi, in s predmeti, ki so v njih;

4. nasilno odvračanje od dela, bodisi z grožnjami bodisi z dejanji;

5. donašanje alkoholnih pijač in predmetov, ki naj bi služili za udobje, zabavo ali razvedrilo osebam, ki se nepravičeno zadržujejo v obratnih prostorih;

6. izražanje oziroma izkazovanje odobravanja ali simpatij v kakršni koli obliki osebam, ki so nepravičeno zasedle obratne prostore, oziroma vršijo druga nezakonita dejanja v zvezi s stavko, kakor tudi nabiranje in dajanje denarnih prispevkov ter nabiranje in darovanje živil ali obleke zanje;

7. postajanje ali zbiranje v gručah pred obrati, ki se v njih stavka ali kjer se stavka pripravlja.

Gori navedena dejanja se kaznujejo v smislu čl. 69. zakona o notranji upravi z globo od 10 do 1000 din, ob neplačilu denarne kazni v odrejenem roku pa z zaporom od 1 do 20 dni.

Ta naredba stopi v veljavo z dnem objave v »Službenem listu kraljevske banske uprave Dravske banovine.«

Kraljevska banska uprava Dravske banovine v Ljubljani,
dne 5. septembra 1936.

Ban:
Dr. Natlačen s. r.

* »Službeni list« z dne 7. septembra 1936, št. 567/72. A.

Naredba bana dr. M. Natlačena z dne 5. septembra 1936 o kazenskih sankcijah proti stavkujočim

Likvidacija stavke in prepoved obratovanja

Dne 10. septembra je bilo že videti priprave na izpraznitev tovarne. Stavkajoči so čistili stroje, urejali blago in pospravljali, da je bila tovarna do vseh podrobnosti v brezhibnem stanju. Vodstvo tovarne je medtem zaprosilo tržiškega sodnika dr. Papeža, naj razpiše komisijo za pregled tovarne po izpraznitvi. Dne 11. septembra ob 14.30 so stavkajoči v četverostopih v sprevodu prostovoljno izpraznili vse tovarniške prostore. Na čelu sprevoda so korakali voditelji stavke, med njimi Ernest Lukanc, Stanko Sova, Ignac Zupan in Peter Ahačič ter delavke Mici Pavlin in Anica Hočevar. V sprevodu je šlo kakšnih 700 ljudi do Sokolskega doma, kjer je bilo kratko zborovanje in nato razid. Ključe tovarne so oddali orožništvu, ki je nato zasedlo tovarno in zaprlo vse obratne prostore. Pri vodstvu tovarne je interveniral po nalogu bana načelnik dr. Hubad, da bi podjetje sprejelo vse delavce nazaj. Prvo, kar je sledilo izpraznitvi, je bilo iskanje povzročiteljev stavke.

Banovina je za vse dolžila Henrika Snoja. Dne 12. 9. je prejel Glanzmann obvestilo, da bo tovarna ponovno zasedena, če lastniki do ponedeljka ne podpišejo kolektivne pogodbe. Komisijski ogled je ugotovil, da je bila tovarna pospravljena in čista kakor še nikdar prej. Dne 13. septembra je dobil dr. Schwab nalog, naj še enkrat vpliva na vodstvo tovarne, da vzame vse delavce nazaj. Če tega ne bi storilo, bo izdalo okrajno glavarstvo naredbo, po kateri bo obratovanje tovarne in sprejemanje delavcev začasno prepovedano. Tako naredbo je imel medtem dr. Schwab že v žepu.

Značilno je, da je bila naredba datirana z 19. aprilom 1936, medtem ko je bila izdana šele 13. septembra 1936. Naredba, ki je postala zgodovinski dokument, se je glasila:

No: 4824/1 Sresko načelstvo v Kranju
dne 19. aprila 1936.

N a r e d b a

Ker je v industrijskem podjetju Glanzmann & Gassner, predilnica v Tržiču, nastala stavka, se je upravičeno bati, da bo delavstvo nasedlo raznim hujskačem in da ne bo obdržalo onega reda in discipline, ki je v težkih razmerah potrebna in da bo tako prišlo do nezakonitosti in nasilja, kar utegne imeti za vse prizadete nedogledne posledice in škode.

Da se prepreči vsako nepremišljeno dejanje, s katerim bi se moglo motiti javni mir in red ter ogrožati varnost ljudi in imovine, izdajam in razglašam na podstavi čl. 67 v zvezi z čl. 65 in 66 zakona o notranji upravi sledečo

naredbo

Čl. 1. V omenjenem podjetju kakor tudi njega bližnji okolici, se prepoveduje vsako zbiranje in shajanje oseb predvsem vseh bivših in sedanjih delavcev v podjetju. Od te prepovedi so izuzete le osebe, ki spadajo k vodstvu podjetja in obratni delavski zaupniki v izvrševanju svoje funkcije.

Čl. 2. Prepoveduje se ne glede na določila zakona o društvih, shodih in posvetih vse sestanke v kraju in okolici tega podjetja in v drugih bližnjih krajih, če je tem sestankom namen razpravljati o sporu in delavskem gibanju v omenjeni tovarni. Tak sestanek se sme vršiti šele potem, ko sresko načilstvo izda za to na prošnjo svoj izrecni pristanek.

Čl. 3. Prepoveduje se kakršnokoli izražanje v pisani, tiskani ali govorjeni besedi, s katerim bi se na delavstvo škodljivo ali razburljivo vplivalo, izzivalo k neredom ali nasiljem ali vzpodbujalo k stavki. Posebno velja ta prepoved za tako delovanje, če je podprto z grožnjami bodisi proti delavstvu ali podjetju.

Čl. 4. Vsakdo, kdor bi se pregrešil zoper to naredbo, bo kaznovan na podstavki čl. 69, toč. 3 zakona o notranji upravi z denarno globo din 500.—, oziroma ob neplačilu denarne kazni v odrejenem roku z zaporom do 10 dni. Kazen se bo izrekla ne glede na sodno kazensko postopanje po kazenskem zakonu.

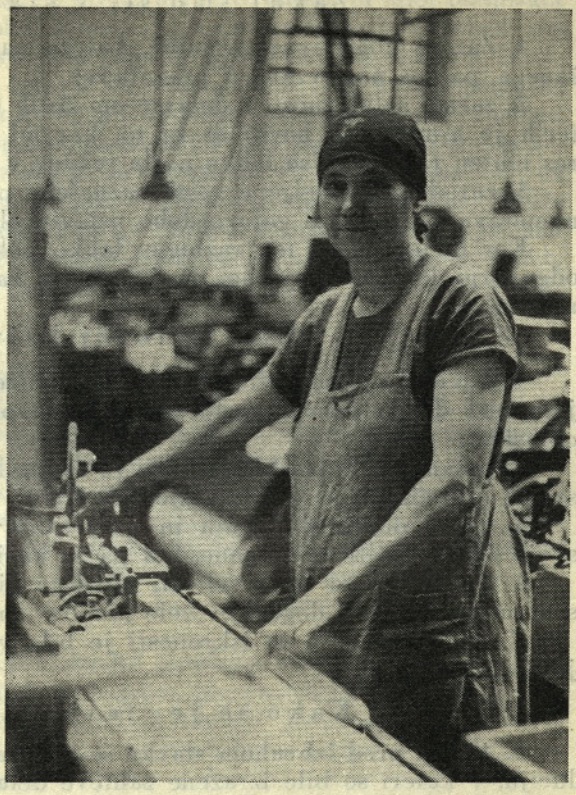
Čl. 5. Ta naredba stopi v veljavo takoj po krajevno običajni razglasitvi.

Sreski načelnik dr. Gregorin s. r.

Naredbo je orožništvo obenem dostavilo občini v razglasitev. Vodstvo tovarne si je belilo glavo, na čigavo pobudo je prišlo do te naredbe in se je balo, da jo bodo delavci izkoristili, tovarno ponovno zasedli ter da je to prvi korak k zaplembi podjetja. Sodeč po nekaterih izjavah je kazalo, da je bila naredba izdana na zahtevo delavcev, toda delavski voditelji so to ogorčeno zanikali. Nekateri znaki so kazali, da sta pri stvari imela svoje prste vmes dekan Škrbec in Majeršič. Posledica naredbe je bila, da so lastniki izdali okrožnico, da znižujejo pisarniškemu uradništvu, kateremu ob stavki služba ni bila odpovedana, s 15. septembrom 1936 plače na polovico, ker tovarna ne more obratovati.

Policija je medtem začela preiskave na domovih in je aretirala kakih 20 ljudi. V Kranju so aretirali dr. Jožeta Vilfana in vrsto študentov. V Semperitu so odkrili glavno ognjišče in dobili tudi tiskarno, kjer so tiskali letake. Vodstvo predilnice je zahtevalo, naj aretirajo voditelje stavke, predvsem Zupana in Sovo. Dne 16. septembra 1936 so orožniki izpraznili Jugočeško in Jugobruno.

Položaj, ki je nastal v Tržiču, je bil občini zelo neljub. Župan Globočnik je zato v imenu mesta posredoval na banovini ter opozarjal, da so posledice stavke zelo hude. Trgovci in obrtniki ne mo-

Tkalka Majdič Ana pri delu na tkalnih strojih

rejo priti do denarja za oddano blago in delavstvo je izgubilo nad milijon dinarjev zaslužka s stavko, ki jo občuti večina tržiškega prebivalstva.

Dne 17. septembra so delodajalci končno sestavili osnutek kolektivne pogodbe.

Med delavci je nastopila razdvojenost in po Tržiču so razširili letake katoliških delavcev kot poziv na tržiško javnost. Letak se je glasil:

JAVNOSTI!

Zaradi stavke, katera razburja vso tržiško javnost, nas je bilo nad 1000 delavcev nepričakovano postavljenih na cesto. S tem smo ostali brez dela in brez zaslužka, naše družine pa brez kruha in morda prav kmalu tudi brez strehe. Kdor ve, kaj pomeni to za našega delavskega očeta in delavsko mater, ta bo razumel našo obtožbo in obsodbo tistih, ki so stavko povzročili.

Zakaj smo šli v stavko?

1. Zaradi kolektivne pogodbe, katera nam ne da ničesar izboljšanega, pač pa nam vzame 7 praznikov;

2. zaradi solidarnosti z delavstvom tistih tekstilnih podjetij, v katerih je upravičeno boriti se za to, kar mi že imamo. Če bi bil to res tehten razlog, bi se lahko našla rešitev v sporazumu s podjetjem;

3. zaradi neutemeljene vesti, raznešene po glavnem zaupniku, da namerava podjetje za gotovo dobo ustaviti obrat.

Ker bi se zaradi teh razlogov lahko pokrenili mirnejši in manj odgovorni koraki, je jasno, da je stavka za nas nepotrebna in neupravičena.

Kdo je torej kriv?

1. Levičarski elementi in njihovi simpatizerji, ki so umetno ustvarjali med delavstvom razpoloženje nezadovoljstva proti podjetju in oblastem;

2. posamezni delavski voditelji in zaupniki, kateri so delali preko svojih organizacij in preko volje delavstva;

3. nekaj dobro situiranih in sitih ljudi, katerim je bilo več za svoje temne politične namene, kot pa za koristi delavstva;

4. ljudje, ki so se naveličali mirnega življenja in si po zgledu sodobnih svetovnih dogodkov žele neredov in uporabe orožja.

Koliko poštenosti in iskrenosti je bilo v početju teh ljudi, nam jasno priča način

Kako se je stavka vodila

1. 14 dni pred izbruhom stavke še ni bila izročena podjetju resolucija, v kateri so bile izražene zahteve delavstva, dasi je bila oblastem odposlana. Zakaj gospodje pri stavkovnem odboru niso storili tega, kar bi morali takoj prvi dan, naj pojasnijo sami.

2. Predsednik stavkovnega odbora je začutil potrebo, da je že po nekaj dneh predsedovanja pobral šila in kopita ter prepustil stavkajoče delavstvo negotovi usodi.

3. Delavstvo je bilo s praznimi obljubami, grožnjami in silo primorano ostati v podjetju. Nikakor nismo proti upravičeni, dobro premišljeni in od vsega delavstva odobreni stavki. Pred vso javnostjo pa obsojamo to, da bi nekateri vsemogočniki v podjetju, na račun naših lačnih družin uveljavljali svoja komunistična načela.

Kaj storiti?

V našem interesu in interesu podjetja želimo reda, dela in miru. Posledice, ki bi se eventualno izvajale, naj zadenejo povsem nepristransko prave krivce. Mi delavci pa bodimo stvarni. Ne dajmo se begati od neodgovornih elementov in ne nasedajmo lažnivim govoricam. Zaupajmo oblastem in pravim zaščitnikom delavskih interesov.

Letak je bil anonimen in podpisan:

KATOLIŠKI DELAVCI V TRŽIČU.

Zbornik pravi, da je bilo splošno mnenje, da sta ta apel podpisala Majeršič in Pravst. Banska uprava je nato pričela uporabljati ves pritisk, da bi omehčala vodstvo tržiške predilnice in olajšala likvidacijo spora. Tako je ban izjavil, da bodo določbe kolektivne pogodbe za predilnico obvezne tudi, če ne sodeluje pri razpravah. Podban dr. Majcen je sporočil županu Globočniku, naj pooblaščeni predstavniki delavstva vložijo prošnjo, da se prepoved dela ukine ter da jamčijo za mir in red v Tržiču. Vodstvo predilnice pa je vložilo ugovor proti prepovedi dela. Ban dr. Natlačen je pri tem stal na stališču, da Tržič ne sme prej pričeti delati kakor ostale tovarne, ker bi to sicer lahko vplivalo na pogajanja v Ljubljani.

Epilog tekstilne stavke

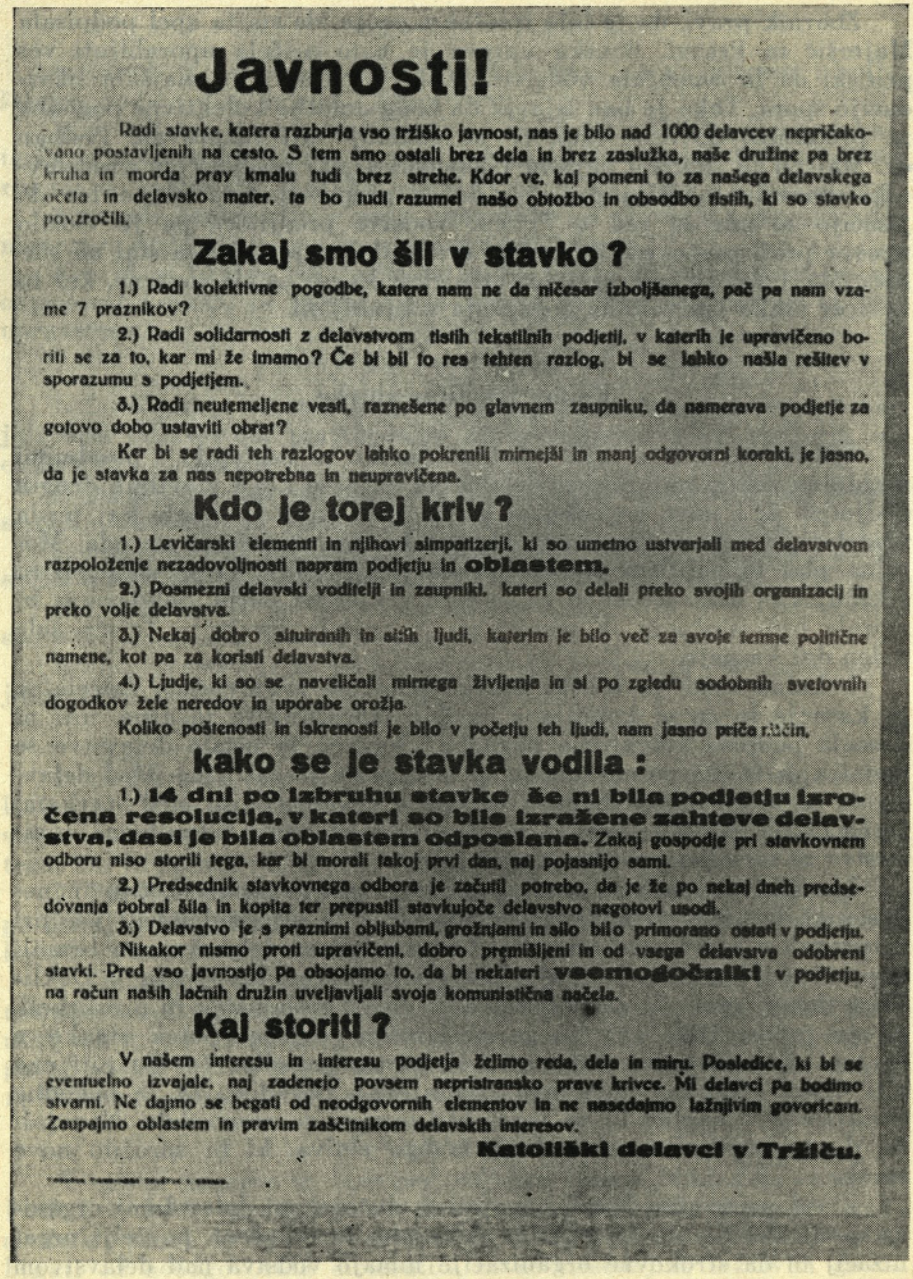
Tržiško delavstvo med tekstilno stavko ni nastopilo s posebnimi mezdnimi zahtevami. Bilo je deloma na boljšem kot v številnih drugih podjetjih in z novo pogodbo ni imelo upanja, da bi moglo kaj prida pridobiti. S tega vidika za stavko ne bi bilo stvarnega povoda. Moralna plat in politični pomen stavke je bil zanj, da se solidarizira s kranjskim delavstvom in ga podpre v njegovi borbi. Solidarnost bi morala biti istočasna. V resnici pa je pričela stavka v Tržiču šele teden dni kasneje.

Lokalno vzeto je tržiška stavka potekala svojevrstno. Pričela se je kasneje in se ni končala z nasilno izpraznitvijo tovarne, niti ni dosegla podpisa kolektivne pogodbe,* temveč je ostalo delavstvo še nadaljnjih 14 dni po odredbi bana brez posla in zaslužka. Med delavstvom se je po objavi banove uredbe o čuvanju mira med stavkami jasno čutila razdvojenost, ki se je po posredovanju odposlanca ministrstva za socialno politiko še povečala.

Lastniki podjetja so ves čas gibanja ostali trmoglavi, trdi in nedostopni. Izstopili so iz Zveze delodajalcev in niso sodelovali več pri razpravah o kolektivni pogodbi. Odpovedali so delavstvu, se branili improvizacije zasilne kuhinje, dosegli prepoved hranjenja v Dekliškem domu, apelirali na posredovanje tujih poslaništev in preskrbeli, da je predstavnik angleškega poslaništva ogledal potek stavke v tovarni. Branili so se podpisati kolektivno pogodbo, češ da niti ena niti druga stran ne namerava izpolnjevati pogodbe, da je pogodba sestavljena v naglici in ne more biti osnova za resno delo. Navajali so, da je nepopolna in vsebuje mnogo netiva, ki bi sprožilo nove stavke.

Zlasti pa se niso hoteli pogajati z obstoječimi delavskimi organizacijami, češ da stavka ni bila sklenjena in odločena po želji organizacij in da strokovne organizacije nimajo vodstva nad delavstvom v svojih rokah. Smatrali so, da podjetje ni krivo, če je izšla naredba

* Primerjaj Zbornik, str. 62.

Javnosti!

Radi stavke, katera razburja vso tržiško javnost, nas je bilo nad 1000 delavcev nepričakovano postavljenih na cesto. S tem smo ostali brez dela in brez zaslužka, naše družine pa brez kruha in morda pray kmalu tudi brez strehe. Kdor ve, kaj pomeni to za našega delavskega očeta in delavsko mater, ta bo tudi razumel našo obtožbo in obsodbo tistih, ki so stavko povzročili.

Zakaj smo šli v stavko?

1.) Radi kolektivne pogodbe, katera nam ne da ničesar izboljšanega, pač pa nam vzame 7 praznikov?

2.) Radi solidarnosti z delavstvom tistih tekstilnih podjetij, v katerih je upravičeno boriti se za to, kar mi že imamo? Če bi bil to res tehten razlog, bi se lahko našla rešitev v sporazumu s podjetjem.

3.) Radi neutemeljene vesti, raznešene po glavnem zaupniku, da namerava podjetje za gotovo dobo ustaviti obrat?

Ker bi se radi teh razlogov lahko pokrenili mirnejši in manj odgovorni koraki, je jasno, da je stavka za nas nepotrebna in neupravičena.

Kdo je torej kriv?

1.) Levičarski elementi in njihovi simpatizerji, ki so umetno ustvarjali med delavstvom razpoloženje nezadovoljnosti napram podjetju in **oblastem.**

2.) Posamezni delavski voditelji in zaupniki, kateri so delali preko svojih organizacij in preko volje delavstva.

3.) Nekaj dobro situiranih in višjih ljudi, katerim je bilo več za svoje temne politične namene, kot pa za koristi delavstva.

4.) Ljudje, ki so se naveličali mirnega življenja in si po zgledu sodobnih svetovnih dogodkov žele neredov in uporabe orožja.

Koliko poštenosti in iskrenosti je bilo v početju teh ljudi, nam jasno priča njihovo početje.

kako se je stavka vodila:

1.) **14 dni po izbruhu stavke še ni bila podjetju izročena resolucija, v kateri so bile izražene zahteve delavstva, dasi je bila oblastem odposlana.** Zakaj gospodje pri stavkovnem odboru niso storili tega, kar bi morali takoj prvi dan, naj pojasnijo sami.

2.) Predsednik stavkovnega odbora je začutil potrebo, da je že po nekaj dneh predsedovanja pobral šila in kopita ter prepustil stavkujoče delavstvo negotovi usodi.

3.) Delavstvo je s praznimi obljubami, grožnjami in silo bilo primorano ostati v podjetju.

Nikakor nismo proti upravičeni, dobro premišljeni in od vsega delavstva odobreni stavki. Pred vso javnostjo pa obsojamo to, da bi nekateri **vsemogočniki** v podjetju, na račun naših lačnih družin uveljavljali svoja komunistična načela.

Kaj storiti?

V našem interesu in interesu podjetja želimo reda, dela in miru. Posledice, ki bi se eventuelno izvajale, naj zadenejo povsem nepristransko prave krivce. Mi delavci pa bodimo stvarni. Ne dajmo se begati od neodgovornih elementov in ne nasedajmo lažnjivim govoricam. Zaupajmo oblastem in pravim zaščitnikom delavskih interesov.

Katoliški delavci v Tržiču.

Anonimni letak vali krivdo za stavko na komuniste

o prepovedi dela in naj zato skrbijo za njeno ukinitev tisti, ki so jo povzročili.

Za akcijo samo je bilo sedaj najvažneje zaščititi stavkovno vodstvo proti represalijam, ki jih bi nameravala podjetja uporabljati zaradi stavke nad delavstvom. Lastniki podjetja so namreč izjavljali, da zaradi odpovedi nimajo delavcev, in da pri ponovnem sprejemanju delavcev ne bodo sprejeli v tovarno hujskačev in kričačev. Odločno so zanikali, da bi nameravali reducirati plače. Gassner in Glanzmann sta obljubljala, da bosta sklenila kolektivno pogodbo pod pokroviteljstvom oblasti z delavskimi zaupniki, ki bodo v svobodnih volitvah na novo izvoljeni. Tako v Tržiču.

S splošnega stališča gledano je pomenila kolektivna pogodba za tekstilno delavstvo kot celoto veliko politično zmago. Predvsem so tekstilni delavci pogodbeno-pravno fiksirali svoje priborjene pravice in nastopili kot celota v zaščito teh pravic. To samo po sebi je bilo vredno žrtev, ki jih je delavstvo pretrpelo.

Dne 23. septembra je bila zahtevana kolektivna pogodba podpisana in z njo moralna zmaga dosežena. Ko so delavski zaupniki zapuščali poslopje, kjer so podpisali kolektivno pogodbo, sta bila aretirana zaupnika Sova in Zupan iz Tržiča. Vsi delavski zaupniki so šli zanje posredovati k banu in še isto popoldne sta bila izpuščena. Nista se pa upala takoj vrniti v Tržič, ker so klerikalci proti njima nahujskali delavce. Ustvarili so mnenje, da stavka v Tržiču ni bila potrebna in da sta ta dva kriva zanjo.

Na splošno vzeto podjetja niso smela več plačevati nižjih mezd, kakor so bile določene. Dosežen je bil enoten okvir za ureditev delovnih odnošajev. Delavske organizacije so ob podpisu kolektivne pogodbe izdale naslednji razglas:

»TEKSTILNEMU DELAVSTVU SLOVENIJE!

Borba tekstilnega delavstva je z uspehom končana. Med delavskimi strokovnimi organizacijami, delavskimi zaupniki in med Zvezo tekstilnih podjetij v Dravski banovini se je dosegel po dolgotrajnih težkih pogajanjih sporazum glede kolektivne pogodbe.

Tekstilno delavstvo v Sloveniji je dobilo urejene delovne razmere z enotno kolektivno pogodbo. S tem je dosežen cilj Vaše borbe in zato naj se prične z delom takoj.

Ko Vas o tem obveščamo, se prav dobro zavedamo, da v novi kolektivni pogodbi ne boste našli vsega, kar ste od nje pričakovali. Nova kolektivna pogodba sicer plač nikomur ne znižuje, ker nam je uspelo dobiti pogodbeno zagotovilo, da se event. višje plače, kot so predvidene v pogodbi, ne bodo znižale. Povišale pa se bodo mezde po kolektivni pogodbi v novih kategorijah in obratih, kjer so bile dosedaj izredno nizke. Naše napore za splošno dvignjenje višine delavskih mezd nam je zelo oteževalo dejstvo, da je tekstilno delav-

Tekstilnemu delavstvu Slovenije!

Borba tekstilnega delavstva je z uspehom končana. Med delavskimi strokovnimi organizacijami, delavskimi zaupniki in med Zvezo tekstilnih podjetij v Dravski banovini se je dosegel po dolgotrajnih težkih pogajanjih **sporazum glede kolektivne pogodbe.**

Tekstilno delavstvo v Sloveniji je dobilo **urejene delovne razmere z enotno kolektivno pogodbo.** S tem je dosežen cilj Vaše borbe in zato naj se prične z delom **takoj.**

Ko Vas o tem obveščamo, se prav dobro zavedamo, da v novi kolektivni pogodbi ne boste našli vsega, kar ste od nje pričakovali. **Nova kolektivna pogodba sicer plač nikomur ne znižuje,** ker nam je uspelo dobiti pogodbeno zagotovilo, da se eventualno višje plače, kot so predvidene v pogodbi, ne bodo znižale. Povišale pa se bodo mezde po kolektivni pogodbi v onih kategorijah in obratih, kjer so bile dosedaj izredno nizke. **Naše napore za splošno dvignjenje višine delavskih mezd nam je zelo obteževalo dejstvo, da je tekstilno delavstvo na splošno povsod slabo plačano,** ne samo pri nas, temveč tudi v drugih državah, predvsem glavnih, ki k nam uvažajo tekstilno blago, t. j. v Italiji, pa tudi v Čehoslovaški.

Kolektivna pogodba, na katero smo pristali, se giblje v tarifnem delu na realni višini mezd, kakor jih predvidevajo nekatere čehoslovaške kolektivne pogodbe.

Če vpoštevate, kako velika je moč delavstva na Češkoslovaškem in kako majhna je pri nas, če dalje vpoštevate, da se v sedanji akciji tudi te male sile niso strnile disciplinirano okrog svojih strokovnih organizacij in svojega vodstva, boste lahko precenili, kako silni so bili napori Vaših strokovnih organizacij in njihovega skupnega vodstva za častni konec tega boja.

One so storile do kraja svojo dolžnost in lahko gredo s prezirom preko klevet in obrekovanj, ki jih razširjajo med Vami zavestno ali podzavestno ljudje zlobnih namenov.

Velik delavski boj je uspel. Zavedajte se veličine dejstva,

1. da so priznala s podpisom te pogodbe vsa tekstilna podjetja Slovenije Vaše strokovne organizacije,

2. da so priznala načelo, da se medsebojna konkurenca ne sme vršiti na račun Vaših mezd, in

3. da so se postavile za ureditev delovnih razmer tisočem delavcem enotne smernice.

Če bo kdo upravičeno ugovarjal, da so te smernice v tej ali oni podrobnosti slabe, moramo odgovoriti:

Ogromen napor nas vseh skupaj nam je dal temelj in okvir, katerega bomo v prihodnjosti z mnogo manj napora lahko zboljšali.

Smatrajte to, kar je doseženo, za začetek dela, ki se mora v bodočnosti izpopolnjevati in ki se bo izpopolnilo.

Za danes je s kolektivno pogodbo priznano, da delavstvo, kadar prodaja svojo delovno moč, ni podrejen činitelj, temveč enakopraven sopogodbenik. Že to je uspeh, ki je bil vreden velikega boja.

V tem boju so pokazale široke množice delovnega ljudstva velik pogum in brezmejno požrtvovalnost.

To so lastnosti, na katerih se gradijo uspehi. Vam vsem, ki ste te lastnosti pokazali bodi izrečena naša iskrena zahvala!

Našega uspeha pa ne bi bilo, ako ne bi vsa javnost in ako ne bi sama državna oblast, razumela, da gre naš boj za nedotakljive pravice delovnega človeka in nam nudila vse opore, ki je mogoča.

Tudi na to stran izrekamo javno iskreno zahvalo!

Ta velika borba je prva borba, v katero ste šli. Razumljivo je, da pri tem še niste imeli izkušenj in da ste delali napake, včasih pa tudi poslušali nezrele in neresne nasvete.

Iz tega črpajte za bodočnost, veliko šolo.

Zavedajte se resnice: Vsak, kdor blati in napada Vaše zaupnike, kdor izpodkopava organizacijsko disciplino in zaupanje do Vaših vodstev, je zaslepljenec ali odkrit sovražnik, ki ga nikjer ne bo, kadar bo zopet treba braniti v težki borbi Vaše koristi.

V Ljubljani, dne 23. septembra 1936.

Splošna del. strokovna zveza Jugoslavije Lovro Jakomin, s. r.

Jugoslovanska strokovna zveza Peter Lombardo, s. r.

Narodna strokovna zveza Vekoslav Bučar, s. r.

Skupni proglas strokovnih organizacij z dne 23. septembra 1936 o uspehu tekstilne stavke

stvo na splošno povsod slabo plačano, ne samo pri nas, temveč tudi v drugih državah, predvsem v glavnih, ki k nam uvažajo tekstilno blago, to je Italija, pa tudi Češkoslovaška.

Kolektivna pogodba, na katero smo pristali, se giblje v tarifnem delu na realni višini mezd, kakor jih predvidevajo nekatere češkoslovaške kolektivne pogodbe.

Če upoštevate, kako velika je moč delavstva na Češkoslovaškem in kako majhna je pri nas, če dalje upoštevate, da se v sedanji akciji tudi te male sile niso strnile disciplinirano okrog svojih strokovnih organizacij in svojega vodstva, boste lahko precenili, kako silni so bili napori Vaših strokovnih organizacij in njihovega skupnega vodstva za časten konec tega boja.

One so storile do kraja svojo dolžnost in lahko gredo s prezirom preko klevet in obrekovanj, ki jih razširjajo med vami zavestno in podzavestno ljudje zlobnih namenov.

Velik delavski boj je uspel. Zavedajte se veličine dejstva,

1. da so priznala s podpisom te pogodbe vsa tekstilna podjetja Slovenije Vaše strokovne organizacije,

2. da so priznala načelo, da se medsebojna konkurenca ne sme vršiti na račun Vaših mezd in

3. da so se postavile za ureditev delovnih razmer tisočem delavcev enotne smernice.

Če bo kdo upravičeno ugovarjal, da so te smernice v tej ali oni podrobnosti slabe, moramo odgovoriti:

Ogromen napor nas vseh skupaj nam je dal temelj in okvir, katerega bomo v prihodnjosti z mnogo manj napora lahko zboljšali.

Smatrajte to, kar je doseženo, za začetek dela, ki se mora v bodočnosti izpopolnjevati in ki so bo izpopolnilo.

Za danes je s kolektivno pogodbo priznano, da delavstvo, kadar prodaja svojo delovno moč, ni podrejen činitelj, temveč enakopraven sopogodbenik. Že to je uspeh, ki je bil vreden velikega boja.

V tem boju so pokazale široke množice delovnega ljudstva velik pogum in brezmejno požrtvovalnost.

To so lastnosti, na katerih se gradijo uspehi. Vam vsem, ki ste te lastnosti pokazali, bodi izrečena naša iskrena zahvala!

Našega uspeha pa ne bi bilo, ako ne bi vsa javnost in ako ne bi sama državna oblast razumela, da gre naš boj za nedotakljive pravice delovnega človeka in nam nudila vse opore, ki je mogoča.

Tudi na to stran izrekamo javno iskreno zahvalo!

Ta velika borba je prva borba, v katero ste šli. Razumljivo je, da pri tem še niste imeli izkušenj in da ste delali napake, včasih pa tudi poslušali nezrele in neresne nasvete.

Iz tega črpajte za bodočnost veliko šolo.

Zavedajte se resnice: Vsak, kdor blati in napada Vaše zaupnike, kdor izpodkopava organizacijsko disciplino in zaupanje do Vaših vod-

stev, je zaslepljenec ali odkrit sovražnik, ki ga nikjer ne bo, kadar bo zopet treba braniti v težki borbi Vaše koristi.

V Ljubljani, dne 23. septembra 1936.

Splošna delavska strokovna zveza Jugoslavije
(Lovro Jakomin) l. r.

Jugoslovanska strokovna zveza
(Peter Lombardo) l. r.

Narodna strokovna zveza
(Vekoslav Bučar) l. r.«

Prepoved dela po naredbi okrajnega glavarstva v Kranju je ostala v veljavi tudi še po podpisu kolektivne pogodbe 23. septembra in ugasnila šele 25. septembra ob 22. uri. Dne 26. septembra so prišli zopet vsi nameščenci in mojstri prvič po stavki na delo v tovarno. Pričele so se priprave na ponovni sprejem delavcev in postopno obnovo obratovanja, ki so trajale več dni. Glavnih voditeljev stavke niso takoj sprejeli na delo, marveč šele pozneje. Delo je zaradi stavke in prepovedi počivalo mesec dni. Delavska zbornica je odpuščenima Stanku Sovi in Cirilu Zupanu nudila pravno zaščito, da sta vložila tožbo proti podjetju.

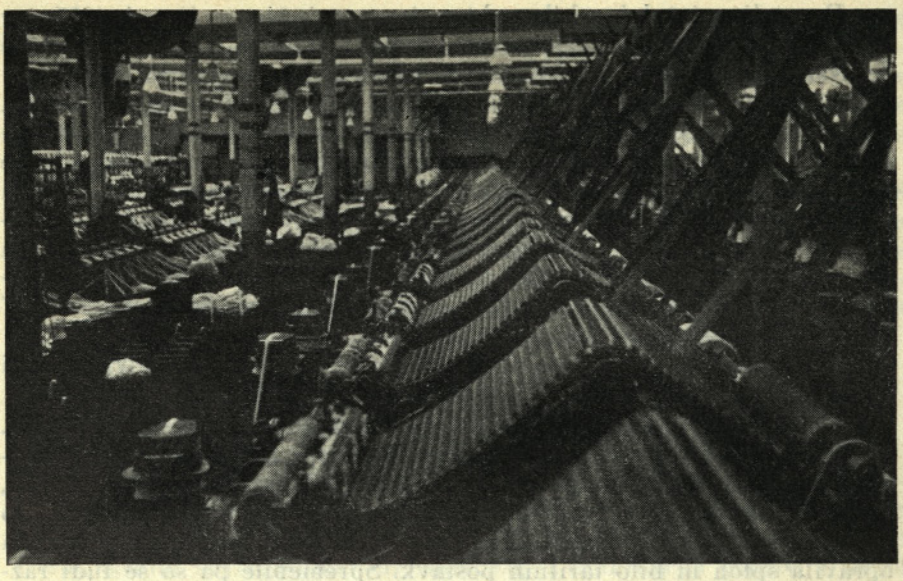
Predilnica pa je s svoje strani tožila zaupnika Sovo in Hočevarja in šest članov stavkovnega odbora za škodo, ki je nastala med stavko. Očitali so jim, da so komunistični, temni elementi. Na sodišču so bili člani stavkovnega odbora po glavni obravnavi maja 1937. leta končno oproščeni, le zaupnika Sova in Zupan sta imela še nadaljnje obravnave vse do 1938. leta, ko sta bila tudi onadva oproščena. Tožba zoper tržiške zaupnike je bila ustavljena šele 20. januarja 1939. leta, ko se je imenovanima posrečilo dokazati, da je komisija, ki je pregledala tovarno še isti dan, ko so jo delavci zapustili, ugotovila, da ni bilo nobene škode.

Pot voditelja Splošne delavske strokovne zveze Jugoslavije in glavnega zaupnika v Tržiču Sove je bila med stavko in po njej svojevrstna. Ko pa je prišlo do stavke, je sicer malo zadržano, toda pošteno deloval. Kasneje so uspeli tržiški klerikalci odgovornost za stavko prevrniti nanj. Podjetje ga je odpustilo in ga tožilo kot zaupnika zaradi škode. Brezposeln je bil več kot štiri leta.

Po končani stavki je Glanzmann naslovil na mojstre v tovarni svarilen razglas, ki ga je napisal sam. V prostem slovenskem prevodu se glasi:

»Gospodom mojstrom:

Nesrečna stavka je končana in zdaj pričenjamo novo dobo, v kateri mora vsakdo težiti za tem, da se prejšnje neugodne razmere ne bi povrnile. V tem oziru pripada mojstrom kot zveznim organom med delavstvom in podjetnikom velika vloga, ki jo morajo častno in zvesto izpolniti. Ljubosumnost, ki škodljivo vpliva na obratovodstvo,

Mikalniki

mora brezpogojno prenehati in v tej smeri bomo sami delali in ukrepali najstrože; kjer bo potrebno tudi z **odpusti.**

Mojstri imajo poleg svojih dolžnosti kot obratovodje tudi nalogo, da vplivajo na razpoloženje delavcev in poizvedo zanj, da bi bilo vodstvo **pravočasno** obveščeno o morebitnem nastajajočem nezadovoljstvu in da bi ga po možnosti preprečilo. Če bi se bilo to zgodilo pred zadnjo stavko, bi jo bili bržčas lahko preprečili in se ognili tolikšnim nevšečnostim.

To svarilo naslavljam **z vso resnostjo** na vse mojstre in **višje mojstre** in vodstvo bo skrbelo za to, da ne bodo izzvenela v prazno. Gospod doktor Elbert, ki se nanj lahko obrnete z vprašanji, Vam bo podrobneje obrazložil, kako so mišljena.«

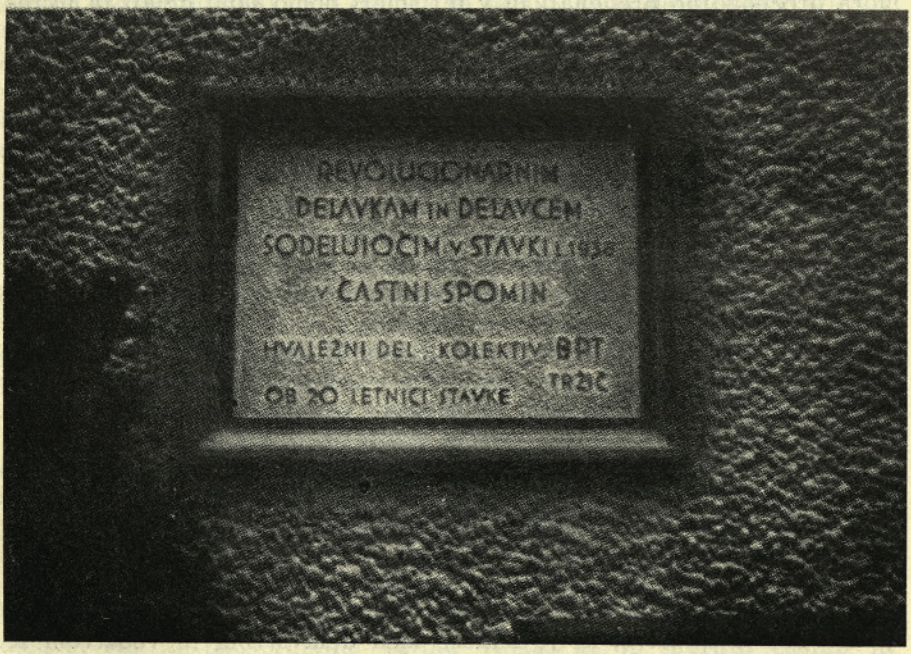
Iz besedila in podčrtanih besed je moč sklepati, da je Glanzmann menil, da je v veliki meri zakrivila stavko medsebojna rivaliteta med vodilnim kadrom samim in njegovo nepravilno ravnanje z delavstvom ter neobveščenost vodstva podjetja o pravem razpoloženju delavstva. Izredno strog ton, v katerem opozarja mojstre na njihove dolžnosti in grozi z odpusti, dokazuje, da vodstvo tovarne ni bilo zadovoljno z obratovodji, za kar je bržčas imelo konkretno podlago.

Glanzmann svojega namena z razglasom ni dosegel. Iz tega se je razvilo v tovarni in izven nje vohunstvo obveščevalne mreže, denuncianstvo in ovaduštvo, ki je odnose med delavstvom in vodstvom še poslabšalo. Medtem pa je bilo jedro problema povsem drugod.

Formuliranje delavskih zahtev in pogajanja v jeseni 1935 ter spomladi in v poletju 1936 so se gibala v pogrešni smeri, da se je delavstvo izgubljalo v podrobnostih, medtem ko je prezrlo glavni cilj pogajanj. Predilniška družba je v letih 1931 do 1936 reorganizirala ves ustroj tovarniških obratov in pri tem znatno povečala proizvodnjo, obenem pa je z novim strojnim parkom znatno znižala izdatke za mezde. Vse to se je zgodilo pri skoraj neizpremenjenem številu delavstva. Podatki iz obratne statistike kažejo, da je podjetje prihranilo pri mezdah s to reorganizacijo v mnogih primerih do 33, pa celo 40 odstotkov in so izdatki za mezde v tem času padli za pol milijona do tričetrt milijona dinarjev letno, pri tem pa izdelali leta 1937 že za 1,290.000 metrov več blaga.

Teh podatkov delavstvo ni imelo, da bi lahko na njihovi podlagi določilo svoje zahteve, ki se jim vodstvo ne bi bilo moglo upirati.

Kolektivna pogodba tekstilcev je veljala do 31. decembra 1937. V dveh letih so se v praksi pokazale razne njene slabosti in pomanjkljivosti. Zaradi naglice in pritiska, pod katerim so jo sprejeli, je vsebovala mnogo dvoumnosti, ki so jih podjetniki razlagali po svoje. Upoštevala ni raznolikosti dela v tekstilni stroki in za mnoga opravila sploh ni bilo tarifnih postavk. Spremenile pa so se tudi razmere v splošnem, kakor tudi v tekstilni industriji. Z večjo draginjo je narasel eksistenčni minimum in mezde niso več ustrezale. V indu-

Spominska plošča na tekstilno stavko vzidana ob 20-letnici

striji so začeli uporabljati nove vrste strojev in izdelovati nove vrste blaga, ki jih kolektivna pogodba ni predvidevala. Zato so med delavstvom in med podjetji nastajali spori. Iz vprašalnih pol, ki jih je Delavska zbornica razposlala v posamezna podjetja, je videti, da je zahtevalo delavstvo novo kolektivno pogodbo ali pa vsaj temeljito zboljšanje stare.

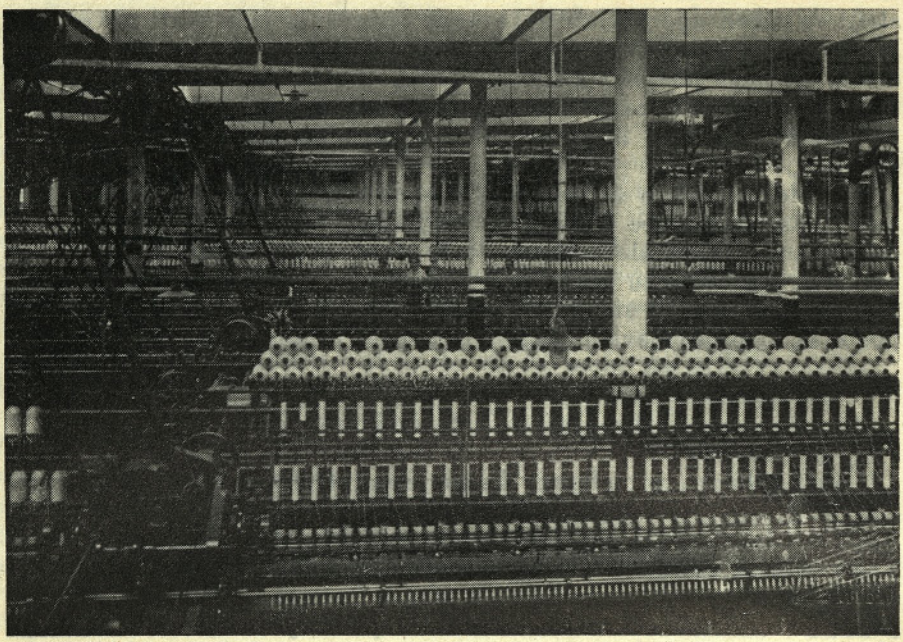
Glede na vse to so delavske organizacije začele jeseni leta 1938 akcijo za zboljšanje kolektivne pogodbe. V glavnem so strokovne organizacije zahtevale zvišanje vseh mezd za 15 odstotkov, priznanje plačanih dopustov in zboljšanje kolektivne pogodbe z novimi tarifnimi postavkami za stroje in vrste blaga, ki jih prejšnja kolektivna pogodba ni predvidevala. Industrijci so te zahteve odklonili.

Predilnica in devizni predpisi

Med splošno gospodarsko krizo je dotok deviz iz tujine v Jugoslavijo v primerjavi s prejšnjim padel pod polovico. Zaradi depresije v Ameriki so skoraj popolnoma prenehale pošiljke izseljencev in je s tem ugasnil najizdatnejši vir dohodkov z dolarskega področja, ki je bil važen za tekstilno industrijo zaradi nakupa bombaža. Zmanjšal pa se je tudi izvoz iz naše države na področje svobodnih valut po obsegu in vrednosti, ker je večina prometa odtekala v klirinške države. Narodna banka je bila zaradi tega že leta 1932 prisiljena uvesti zelo strog režim kontrole nad porabo deviz, po katerem so morali uporabniki vsako denarno nakazilo v inozemstvo utemeljiti z dokazilnimi dokumenti. Posebne komisije so pregledovale devizne kontrolnike industrijskih in trgovskih podjetij in preverjale uporabo deviznih nakazil v uvozne namene.

Za vsak uvoz so morala podjetja vložiti posebno prošnjo, utemeljiti potrebo, predložiti osnutek fakture, izpolniti tiskovine s podrobnimi statističnimi podatki o obratovanju ter prositi Narodno banko za dodelitev deviz. Pri Narodni banki je odločal poseben odbor, v katerem so bili predstavniki vseh gospodarskih ministrstev, o obsegu in kontingentiranju dodelitve deviz za zaprošene količine uvoza. Da bi se potrebe po tujih plačilnih sredstvih zmanjšale, je Narodna banka pritiskala na podjetja, naj kupujejo surovine po možnosti doma oziroma v klirinških državah. Količine bombaža, ki so jih mogli nakupiti v Makedoniji, so krile v najboljšem primeru 5 odstotkov letne potrebe. Iz klirinških držav pa so lahko dobivali samo predivo, vendar dosegljive količine še daleč niso zadostovale niti za kritje potreb številnih tkalnic v Jugoslaviji.

Tržiška predilnica, ki je takrat zaposlovala kakih 1100 delavcev, je potrebovala mesečno za protivrednost 2.5 milijona din tujih deviz za uvoz bombaža. Že konec junija leta 1932 se je v vlogi na Narodno banko pritoževala, da od meseca marca ni dobila nobenih deviznih nakazil in da zaradi tega ni mogla kriti dolgov za uvoženi bombaž, ki

Stari del selfaktorjev — Zadnji so bili demontirani leta 1939

so znašali 855.17.3 funtov šterlingov, 678.499.91 švic. fr. in 93.200.82 dolarjev. Narodna banka zahtevanih deviz predilnici ni nakazala. Zato si je vodstvo predilnice pomagalo deloma z dobroimetji pri bankah in podjetjih v tujini, v Švici, v Bludenzu in Trstu.

Narodna banka je predilnici svetovala, naj naveže stike z izvozniki in izkoristi izvozne devize za sklenitev kompenzacijskih poslov za bombaž. In res se je predilnici posrečilo dobiti od izvoza jabolk in aluminijevih polfabrikatov del deviz za kompenzacijske kupčije za nakup bombaža, toda to še ni zadostovalo niti za kritje računov za zmanjšane količine bombaža. Devizne težave, ki so se pričele že leta 1932, so trajale vse do druge svetovne vojne.

Da bi se izognila dodelitvi dolarjev za nakup bombaža, je enkrat Narodna banka, drugič pa carinska uprava zahtevala, naj podjetje plača pošiljke bombaža v kliringu, čeravno je bilo i eni i drugi dobro znano, da je po klirinških sporazumih to nemogoče. Ker so bili finančniki in dobavitelji indijskega bombaža v Švici, je banka zahtevala, naj podjetje nakaže fakturne zneske za bombaž v švicarskem kliringu.

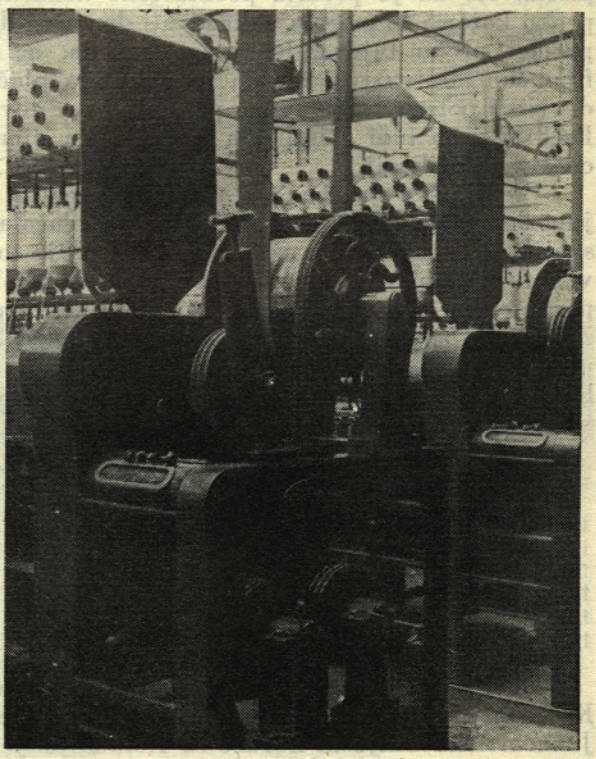
Podoben primer je bil z bombažem, ki je prihajal čez Trst in je bil prehodno v Trstu vskladiščen. Predilnica je pač vplačala po zahtevi Narodne banke za ta bombaž fakturni znesek 7,902.376 din z veljavno premijo 28.5 % v italijanski kliring za plačilo pošiljk, ki

so prispele v prvih treh mesecih leta 1933 na njen naslov, toda italijanski državni zavod za blagovni promet s tujino je 11. aprila odklonil izplačilo klirinške protivrednosti za surovi bombaž z utemeljitvijo, da plačevanje tranzitnega blaga v klirinškem sporazumu z Italijo ni predvideno.

Predilnici ni kazalo drugo, kakor da nakupi pri hrvaških bankah, brez nakazila Narodne banke potrebne dolarske zneske in jih nakaže svojim dobaviteljem. Za to je zvedel finančni minister, ki je odredil pregled deviznega poslovanja tržiške predilnice. Inšpektorji finančnega ministrstva so dolge tedne kontrolirali obračune surovin in blaga, ki ga je prejemala predilnica iz tujine, zasliševali uradništvo in lastnike ter sestavili o pregledu obširen zapisnik.

Kontrolna komisija se je obregnila ob to, da odobrava švicarski dobavitelj lastniku predilnice pri nakupih bombaža na posebnem računu provizijo 400 točk za vsak angleški funt.

Šef predilnice A. Gassner je izjavil, da je ta provizija izključno njegova zasebna in osebna zadeva, ki ni v nobeni zvezi s firmo in pripomnil, da je do konca prve vojne imel lastno firmo Gassner & Co. v Liverpoolu s tremi podružnicami v Ameriki. Ob likvidaciji tvrdke se je dogovoril z novim dobaviteljem, da mu bo dajal provizijo od

Stari Howard prstenci v predilnici

vseh nakupov bombaža. To so vedeli vsi družabniki podjetja, ki so s tem soglašali, ker jim je Gassner za protiuslugo večkrat priskrbel iz svojih dobroimetij kredite in blago v tujini.

Pripomnil je, da je dobivala predilnica pošiljke direktno brez vsakega posredništva, po dnevnih cenah, ki bi jih morala plačati vsakemu drugemu dobavitelju. Končno je omenil, da že več let pri teh dobavah ni bilo povoda za reklamacije, kar je dokaz, da je bilo kupljeno in tudi dobavljeno brezhibno dobro blago.

Pri pregledovanju računov je nastalo predvsem vprašanje, zakaj predilnica nakazuje in prejema večino deviznih zneskov v korist svojih računov po švicarskem Kreditanstaltu, in po isti poti tudi odobrava raznim komitentom izplačila, ne da bi imela za to predhodno dovoljenje finančnega ministrstva. Prav tako je od svojih inozemskih dobroimetij izplačevala račune komanditistom ter špediterjem in drugim dobaviteljem, kakor so ugotovili v saldakontih, predvsem na račun Getzner & Comp. na Dunaju ter po tvrdki Fco. Glanzmann v Trstu in dobaviteljev v Winterthuru. Dalje je preiskava ugotovila, da je predilnica porabila interne dinarje, ki so jih ji poslovne zveze dale na razpolago, ne da bi o tem obvestila finančno ministrstvo.

Komisija je videla v tem prekršek družbe proti deviznim predpisom, češ da je prezrla pooblaščene denarne zavode v Jugoslaviji, preko katerih bi morala nakazovati denar in da opravlja svoj plačilni promet preko tujega denarnega zavoda, ne da bi o tem obvestila finančno ministrstvo, ter da je nakupila plačilna sredstva za kritje deviznih potreb v privatnem prometu brez dovoljenja Narodne banke. Predilnici so tudi očitali, da ni prijavila dinarjev, ki jih je prejela od svojih afiliacij.

Predilniška družba je v formalnem oziru res prezrla pooblaščene jugoslovanske denarne zavode ter je plačala inozemske dobave po svojih direktnih poslovnih zvezah. Bil pa je to tudi edini način, da je v krtični dobi, ko Narodna banka ni dajala na razpolago deviz, in pozneje, ko je začela uvoz kontingentirati in pri tem vsako četrtletje zmanjšala uvozne kontingente, lahko vzdržala kontinuiteto dela in proizvodnje v tržiškem obratu. Iz obratnih statistik vidimo, da je bilo število instaliranih in obratujočih vreten ter proizvodnje preje v razdobju krize naslednje:

Leto	Instaliranih vreten	Obratujočih vreten	Proizvodnja v kg prediva	Številka preje ang. numeracije
1932	23.636	15.438	1,551.002	13.17
1933	22.040	16.728	2,140.960	12.10
1934	20.444	18.217	2,089.958	13.35
1935	21.320	17.815	2,038.413	13.14
1936	20.365	19.350	2,103.774	13.00
1937	19.770	18.550	2,459.010	12.32

Devizno poslovanje predilnice je postajalo vedno bolj zamotano. Ko je predilnica s težavo pridobila nekaj kompenzacijskih poslov za Južnoafriško Unijo in koruze za Holandijo, je Narodna banka večino

transakcij odklonila. Vodstvo predilnice se ni rado spuščalo v take dvostranske posle z novimi firmami, katerih boniteta ni bila znana, in ki so bili spričo devalvacije zahodnih valut tvegani.

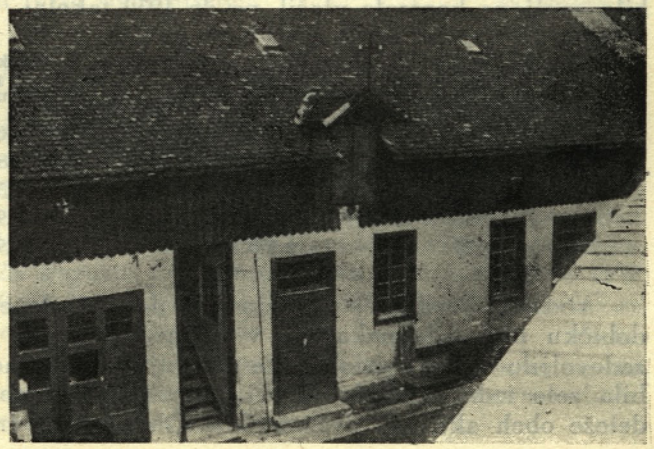
Prijava udeležbe tujega kapitala pri predilnici

Ustanovitelji predilnice so bili, izvzemši skupino Glanzmannov, avstrijski državljani nemške narodnosti, ki so po razpadu Avstrije postali za Jugoslavijo avtomatično tujci. Med njimi je bil Andrew Gassner, ki je leta 1912 dobil angleško državljanstvo. Glanzmanni so bili sicer rojeni v Trstu in so živeli deloma v Italiji, deloma v Jugoslaviji, ohranili so pa švicarsko državljanstvo.

Po smrti prvotnih komanditistov so se deleži drobili na 37 dedičev, ki so imeli svoja bivališča v Avstriji, Švici, Angliji, Nemčiji, ČSR in ZDA ter v Jugoslaviji in Italiji. Po posameznih letih je bil po državah bivališč razpored kapitalne udeležbe članov komanditne družbe predilnice naslednji:

Po državljanstvu družabnikov je imela	kapitalno udeležbo dinarjev			
	1919	1925	1931	1940
Švica	175.000	175.000	14,000.000	9,333.333 3/9
Anglija	175.000	175.000	9,066.666 6/9	9,277.777 7/9
Avstrija	175.000	175.000	10,066.666 6/9	—
Jugoslavija . . .	—	—	6,800.000	6,911.111 1/9
Italija	—	—	266,666 6/9	3,311.111 1/9
Nemčija	—	—	900.000	13,044.444 4/9
ČSR	—	—	900.000	—
ZDA	—	—	—	122.222 2/9

Večje spremembe v porazdelitvi deležev po državni pripadnosti družabnikov so nastale torej šele v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno. Konec leta 1930 je pripadalo na osnovi števila deležev

Mizarska delavnica BPT v starih prostorih

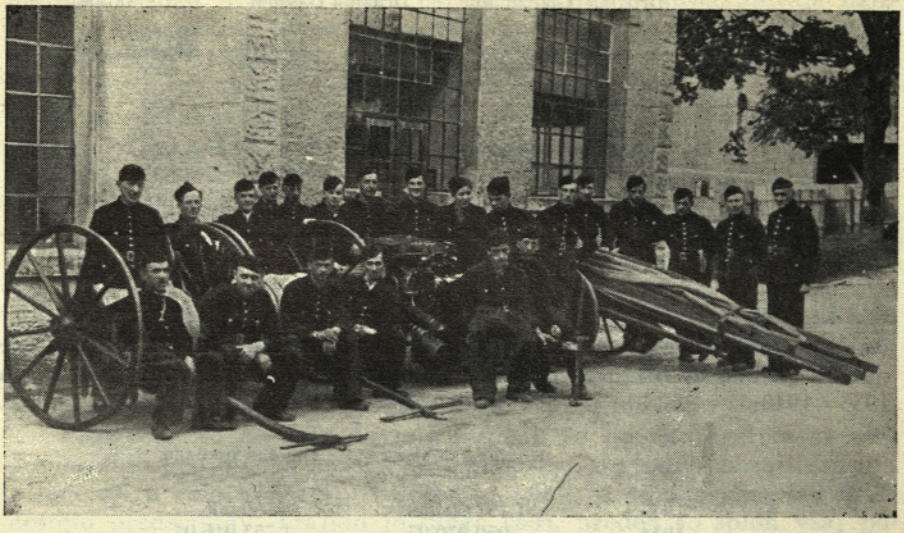
Delitev črne kave delavstvu v obratih

javnemu družabniku Ed. Glanzmannu 360 glasov, Andreju Gassnerju 792 in Levu Gassnerju, ki je medtem dobil jugoslovansko državljanstvo, pa 612 glasov. Od ostalih deležnih enot je pripadalo švicarskim državljanom 900, avstrijskim 939, ČSR 81, Italiji in Angliji pa po 24 deležnih enot.

Plačilne težkoče, s katerimi se je morala boriti Narodna banka spričo padca vrednosti dinarja in obsega jugoslovanskega uvoza ter zaradi zmanjšanega dotoka tujih deviz med gospodarsko krizo, so povzročile, da je pričela istočasno tudi strogo kontrolirati odtok kapitalnih rent v tujino. Kot podjetje z dejansko tujo kapitalno udeležbo je tudi tržiška predilnica prišla pod to nadzorstvo. Narodna banka je zahtevala, naj podjetje izkaže, koliko je znašal čisti dobiček in koliko ga pripada tujim državljanom. Predilnica je nato izkazala Narodni banki stanje razdelitve dobička v dobi od leta 1935, ko je bila vpeljana kontrola plačil, pa do 1939 takole:

Leto	Skupni čisti dobiček	Koliko je od tega pripadlo tujim deležnikom
1935	813.559.03	682.175.19
1936	1,025.460.16	859.433.31
1937	1,630.343.52	1,366.383.15
1938	2,332.723.90	1,955.044.81
1939	2,384.195.25	1,998.181.86

Vodstvo predilnice je izjavilo, da navedene vsote deležev na dobičku niso bile nakazane v tujino. Verjetno je, da je podjetje zadovoljilo svoje soudeležnike iz svojih dobroimetij v tujini, ki so bila zelo izdatna. Dobiček, ki je pripadal tujcem, je bil izvzemši deleže obeh aktivnih družabnikov Glanzmanna in Gassnerja, ki sta

Tovarniška gasilska četa — na skrajni desni je poveljnik mojster Janez Kališnik

vodila podjetje in jamčila z vsem svojim privatnim premoženjem za obveznosti predilnice, čista kapitalna renta. Letna odškodnina, ki sta jo vodilna družabnika prejemala za sodelovanje v podjetju, je znašala za vsakega po 360.000 din letno, za ing. Hugo Sugga pa 240.000 din in je podjetje plačalo tudi davek za navedene prejemke. Formalno razmerje domačega in tujega kapitala je bilo konec decembra 1940 naslednje:

a) skupni deleži jugoslovanskih lastnikov 6,911.111 1/9

b) skupni deleži tujih solastnikov 35,088.888 8/9

Zaradi teritorialnih sprememb, ki so nastale pred in med vojno, se je tudi udeležba tujih družabnikov po državljanstvu znatno spremenila. Po okupaciji Avstrije je močno narasel delež Nemčije na podjetju; potem ko je Italija dobila južno Tirolsko, pa tudi italijanski delež. Od tedaj se pojavlja tudi udeležba ZDA s 122.222 2/9 din. Pod Jugoslavijo je bilo vpisanih v trgovski register 36 udeležnikov, dne 30. julija 1919 Andrew Gassner, dne 4. februarja 1930 in 18. oktobra 1930 z 20, dne 23. avgusta 1932 eden, v letu 1936 pet, v letu 1937 sedem in v letu 1940 pa dva deležnika. Pomnožitev števila deležnikov je v glavnem nastala v razdobju 1930 do 1940.

Med družinami obeh ustanoviteljev podjetja Glanzmannom in Gassnerjem so bile deležne enote razdeljene po državljanstvu dedičev ob izbruhu druge svetovne vojne takole:

Državljanstvo	Družina Glanzmann		Družina Gassner		Skupaj	
	število deležnih enot	odstotek udeležbe	število deležnih enot	odstotek udeležbe	število deležnih enot	odstotek udeležbe
jugoslovansko . . .	—	—	622	16.45	622	16.45
nemško	156	4,13	1018	26.93	1174	31.06
švicarsko	840	22,22	—	—	840	22,22
angleško	—	—	835	22,09	835	22,09
USA	—	—	11	0,30	11	0,30
italijansko	264	6,98	34	0,90	298	7,88
Skupaj	1260	33,33	2520	66,67	3780	100 %

Ker so knjigovodstvo tvrdke pred vojno po nalogu družabnikov uničili, so se ohranili le delni podatki predilničnih bilanc. Po teh podatkih je znašal bilančni dobiček in odmerna davčna podlaga v letih 1933—1940:

Leto	Bilančni dobiček din	Davčna podlaga din
1933	1,157.804.68	769.006.—
1934	950.970.95	1,753.916.05
1935	813.959.03	1,732.892.—
1936	1,025.460.16	1,866.633.64
1937	1,630.343.52	1,700.056.32
1938	2,332.732.90	2,871.800.—
1939	2,384.194.25	2,871.800.—
1940	8,689.193.70	7,146.939.—

Od leta 1935 do 1940 se je izkazani dobiček podeseteril. **V času najhujše krize je podjetje gradilo in investiralo, ne da bi družabniki in deležniki kaj prispevali k napravnemu kapitalu.** Dobičke, ki so pripadli tujim deležnikom, so se pred zaporo tujih nakazil razdeleli med deležnike in so bili ob izbruhu vojne v depotu londonskih bank pretvorjeni v zlate palice.

Nabava potrošnih in pogonskih potrebščin za predilnico

Pod vodstvom zasebnih lastnikov je bila tržiška predilnica vajena kupovati še iz avstrijske dobe potrošni material, številne utenzilije, instalacijski material, strojne dele in orodje, pogonski obratni material, tehnične predmete, olje, maščobe in kemikalije, sredstva za apretiranje, barve in lake ter elektrotehnični material po pretežni večini na področju Avstrije in le deloma v Nemčiji in Švici. Strojne dele je pač kupovala zaradi patentov v Švici, Nemčiji in Angliji. Do prve svetovne vojne je bil direktni promet s temi dobavitelji in neposredna izvedba naročil možna brez posebnih stroškov.

Ob razsulu Avstrije je carinska meja presekala zveze z dotakratnimi dobavitelji. Za uvoz večine potrebščin so morali po novi carinski tarifi plačati uvozno carino, ki je bila za nekatere predmete raz-

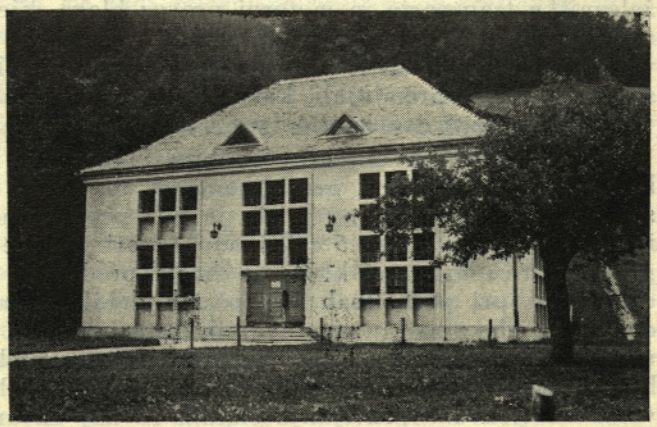
meroma visoka. Jugoslovanska carinska tarifa je predvidevala možnost carine prostega uvoza le za del teh predmetov, kadar so prihajali v državo kot kompletne instalacije za nove ali obnovljene oddelke, ali za zgraditev vodnih central in razširjenje obratov.

V prvem desetletju po vojni je predilniško vodstvo po stari navadi še nadalje kupovalo večino potrebščin v tujini in je celo trošilo angleški premog do leta 1926, ko je nova carinska tarifa zaščitila domače premogokope z uvozno carino na tuj premog.

Šele pozneje so začeli pod pritiskom gospodarske krize in uvoznih dovoljenj polagoma misliti na to, da bi znaten del potrebščin lahko nadomestili z domačimi proizvodi. Vzporedno z rastjo in množitvijo tekstilnih podjetij v Jugoslaviji se je namreč pričela razvijati tudi industrija utenzilij, industrija kemičnih lužil ter belilnih sredstev za tekstilna podjetja, pa tudi industrija strojnih in akcesornih delov, ki jih uporabljajo v velikih množinah v predilnicah.

Proizvode so od leta do leta boljšali in prilagojevali zahtevam posameznih podjetij in naročnikov. Toda tuji mojstri v obratih so bili v tem oziru zelo konservativni ter so imeli proti domačim izdelkom nešteto predsodkov. Trajalo je dolgo časa, preden so sploh vsaj poskusno vpeljali cevke, ki jih je izdelovala domača kartonažna industrija in stročnice ter tulce, ki so bili v ceni in kvaliteti enakovredni uvoženim.

Tudi izdelava utenzilij se je od leta do leta množila in kvalitetno boljšala. Nekatera industrijska podjetja usnjarske stroke, kakor tovarna usnja v Konjicah, so z uspehom vpeljala izdelavo pikerjev, raznih vezav iz eksotičnega usnja, usnjenih vložkov, odbijal, jermen in trakov. Mali obrtniški obrati pa so začeli izdelovati iz domačega črnega gabra v okolici Kranja tkalske čolničke. Predilniško vodstvo je dolgo odlašalo preusmeritev na te domače proizvode, proti katerim je imelo razne, večinoma neutemeljene pomisleke, vendar je praksa kmalu pokazala, da domači izdelki kvalitetno ustrezajo in da so tudi

Centrala na pilarni

v cenah konkurenčni. Z malimi spremembami pri kurilnih napravah so lahko začeli uporabljati z zadovoljivim učinkom tudi domač premog iz zasavskih rudnikov.

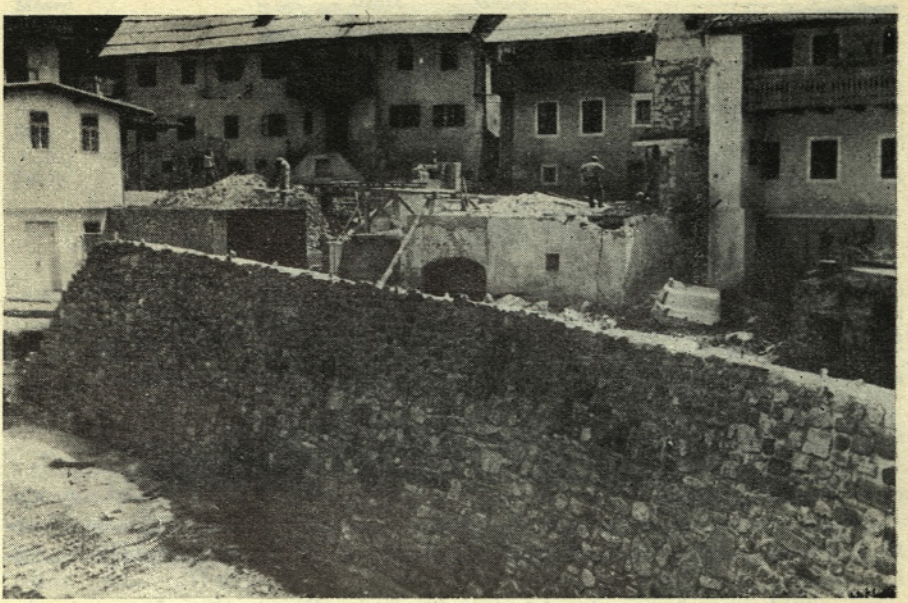
Za dnevna popravila, ki so v obratih vedno nujna in ne trpijo odlašanja, pa je izpopolnjevala predilnica strojni park lastnih delavnic, jih opremila s potrebnim orodjem in delovnimi stroji, da so bile v rastočem obsegu ne samo kos tekočim popravilom, marveč so lahko izdelovale tudi kompletne nadomestne dele in strojno opremo za lastne potrebe pa tudi za druge investicije. Jugoslovanska kemična industrija je že lahko krila potrošnjo koruznega in krompirjevega škroba, amonijeve sode, žveplene kisline, klorovega apna, papirja za zavijanje in adjustiranje, lepenke, vrvarskih izdelkov, vseh usnjarskih potrebščin, karbida, firneža in številnih drugih drobnih izdelkov.

Število predmetov, ki so jih morali še uvažati iz tujine, se je s specializacijo industrijske proizvodnje v Jugoslaviji vidno skrčilo. Pa tudi pri bombažu kot glavni surovini se je neposredno pred vojno zaradi deviznih težkoč postavljalo vprašanje, da se ga vsaj deloma nadomesti z nemško staničnino ali italijanskim fioccom, ki so ga lahko uvažali v kliringu. Vojna pa je onemogočila nakup bombaža, kar je končno prisililo podjetje, da se je popolnoma preuredilo na predelavo umetnih vlaken.

Zavarovanje podjetja in dajatve za socialno zavarovanje delavstva

Spričo vnetljivosti bombaža in nevarnosti požarov, posebno v elektrificiranih obratih, je skušalo vodstvo zavarovati podjetje proti stalnim in občasnim nevarnostim pri obratnih napravah, pri vskladiščenih zalogah surovin in obratnih sredstev, preje ter tkanin. Zavarovanje je raztegnilo tudi na vse pošiljke, ki so prihajale na riziko predilnice kot prejemnika iz prekmorskih dežel, pa tudi na železniške transporte in motorni prevoz blaga, kjer so dostikrat nastajali požari. Vodstvo je imelo zaradi tega mnogo opraviti z zavarovalnimi družbami, ki so prevzemale zavarovanja. Zavarovalne police so pogostokrat spreminjali, kakor se je spreminjalo posestno stanje, vrednost zalog in transportov ter strojnih naprav.

Razen obratnih objektov so bile zavarovane tudi stanovanjske hiše delavstva z vsemi pritiklinami za 10,553.730 din. Oprema Gassnerjevega stanovanja na gradu je bila pred vojno zavarovana za 6 milijonov din, od tega 5 milijonov za orientalske in perzijske preproge. Spričo interesa, ki ga je imela predilnica na tem, da bi na eni strani pri poškodbah in požarih dobila polno odškodnino, na drugi pa, da stroški zavarovalnih premij ne bi preveč bremenili upravnih izdatkov, je bila včlanjena pri avstrijskem društvu bombažnih predilcev in tkalcev na Dunaju, ki je imelo poseben zavarovalni oddelek za opravljanje stalnih revizij zavarovanj po obratih.

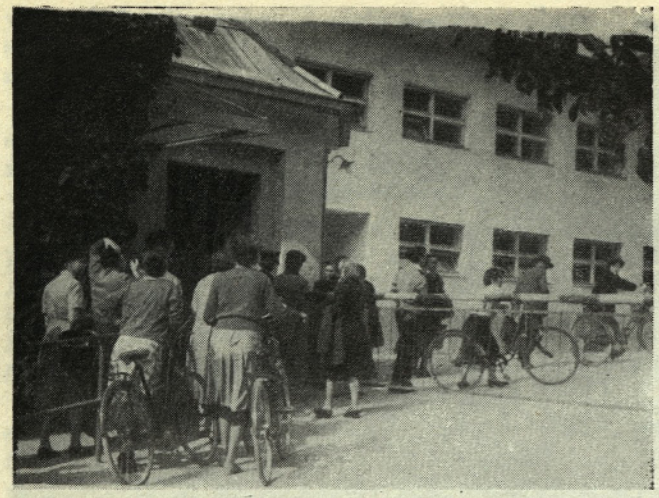

Rušenje starih stavb pod Virjem in regulacija ceste v dolino

Ta oddelek je imel specializirano strokovno osebje, ki je nadziralo stanje varnostnih naprav, funkcioniranje protipožarnih aparatov, pravilnost požarnih avtomatov in gasilnih naprav.

Tako je predilnica dosegla znatne popuste pri zavarovalnih premijah. Popuste so dajale zavarovalne družbe v sorazmerju kakor se je zavarovalni riziko zmanjšal z intaktnostjo vseh naprav. Tovarna je imela zavarovane vse pošiljke bombaža od vkrcanja na parnike pri prevozu z ladjami, pa tudi železniške pošiljke iz pristanišč in iz Strumice do Tržiča. Večino zavarovanj je prevzela Jadranska zavarovalna družba, ki je večje zneske pozavarovala pri tujih zavarovalnicah.

Prispevek, ki ga je plačevala predilnica za **socialno zavarovanje** svojega delavstva, je znašal pred vojno približno poldrugi milijon dinarjev letno. Pri odmeri in predpisovanju teh prispevkov je prišlo med predilniško upravo in osrednjo administracijo SUZOR v Zagrebu dostikrat do sporov in napetosti. Kot nosilec nezgodnega zavarovanja je SUZOR občasno nadzoroval zaščitne naprave pri strojih, kontroliral tveganje nezgod pri delu v raznih oddelkih ter na podlagi svojih opažanj in ugotovitev kritiziral naprave, zahteval od tehničnega vodstva varnostne ukrepe in zaščito zaposlenih delavcev. Tako je nekje predpisal zagraditev in zaščito transmisijskih jermen, drugod zopet opremo obratnih prostorov z opozorili proti nevarnosti nezgod, zahte-

Delavstvo odhaja iz tovarne

val pa je tudi preureditev delovnih prostorov, zboljšanje razsvetljave, premestitev posameznih oddelkov, ojačenje ventilacije in izpremembo delovnih načinov.

Vodstvu predilnice se je zdelo, da je SUZOR s tem, da se vmešava v tehnična vprašanja razporeda strojnega parka in organizacije proizvodnje, prekoračil svojo pristojnost, češ da mu ne gre pravica do soodločanja pri organizaciji dela in razporedu obratov in zato nima niti pooblastila niti so mu dale dejanske nezgode v podjetju za to utemeljenega povoda.

SUZOR pa je dosledno vztrajal na tem, da je treba ugotovljene pomanjkljivosti odstraniti, razsvetljavo delovnih prostorov zboljšati in nekatere oddelke iz podpritličja premestiti drugam. Na predloge SUZOR-a je predilnica odgovarjala izmikajoče, »da se zadeva proučuje«, ali pa, »da bo pomanjkljivosti polagoma odstranila«, oziroma »da se bo to zgodilo, ko bo nova tkalnica dograjena« ali pa »da se ne more ukreniti nič, dokler ni nova belilnica urejena«.

Z odgovori podobne vsebine, ki niso naznačili nobenega določenega roka niti obvezne izjave, kdaj se bo predlogu ugodilo, se SUZOR ni zadovoljil. Tudi ni smatral za zadosten odgovor »da delajo novo električno napeljavo« in je zahteval precizno pojasnilo. Na to mu je Glanzmann v jezi odgovoril, »da bi bilo treba poprej urediti še druga važna vprašanja in da podjetje ne more prenašati strojev z enega poslopja v drugo kot trgovec svoje blago s police na polico.« Vnela se je žolčna polemika, med katero je predilnica prosila, naj SUZOR pojasni, kako naj odvadijo delavce, kakor zahteva SUZOR, da ne bi sesali niti v čolniček, če to sami kljub prepovedi še vedno delajo.

Dajatve za socialno zavarovanje, ki jih je plačevala predilnica, so znašale na primer v letu 1938:

Mesec	Vsota	Mesec	Vsota
Januar	120.292 din	Avgust	123.872 din
Februar	110.910 din	September	121.725 din
Marec	106.269 din	Oktober	120.230 din
April	123.046 din	November	116.145 din
Maj	121.201 din	December	127.046 din
Junij	121.264 din		
Julij	118.890 din	Skupaj	1,430.890 din

Od tega odpade na zavarovanje za:

bolezen	767.070 din	Osnovni prispevki	1,352.501 din
starost	320.071 din	Nezgodna renta	78.389 din
nezgode 9 %	78.939 din	Delavska zbornica	33.036 din
borza dela	153.385 din	Končna vsota	1,430.890 din

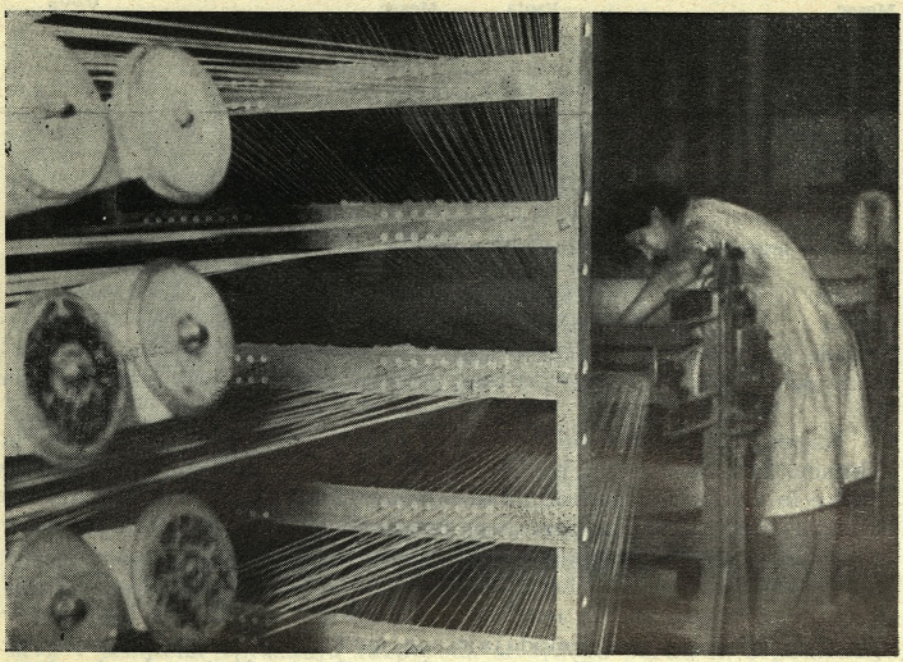
Napetost med predilnico in SUZOR se je stopnjevala in dosegla vrhunec, ker SUZOR ni pošiljal predilnici plačilnih nalogov za prispevke in doklade in podrobnih obračunov, temveč je predilnici kratko malo nasvetoval, naj za vse vrste prispevkov sama izračuna po tabelah, koliko je dolžna plačati. Ta odgovor je predilnica označila kot višek samovoljnosti in lagodnosti, ki si jo dovoljuje SUZOR pri ogromnem številu svojih uradnikov. Ugotovila je, da pri 1.200 zavarovancih nima ne med delodajalci ne med delojemalci v upravi socialnega zavarovanja nobenega predstavnika in da je tako izročena na milost in nemilost administraciji, ki v dejanske zavarovalne razmere nima v praksi nobenega vpogleda in se na prošnje svojih članov ne ozira. Slednjič je predilnica naprosila ravnatelja ljubljanskega OUZD dr. Jožeta Bohinjca, da vpliva na SUZOR, da neha šikanirati predilnico.

Predilnica in odkup bombaža v Jugoslaviji

V okviru avtarkičnih ukrepov v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno je vlada vpeljala obvezen odkup za domač pridelek bombaža ter so morale vse predilnice, ki so želele uvoziti tuj bombaž, poprej odkupiti določene količine domačega bombaža iz Makedonije.

V jugoslovanski Makedoniji so bile prastare kulture bombaža. Pod turškim gospostvom so kmetje raje sejali mak, kakor pa kultivirali bombaž, katerega uspevanje je bilo včasih zaradi zgodnjih jesenskih slan v več krajih problematično. Kar so kmetje bombaža pridelali, so ga porabili večinoma v lastnem domačinstvu za polnjenje blazin in posteljnih odej, ali pa so ga sami spredli in stkali. Izvoza skoraj ni bilo.

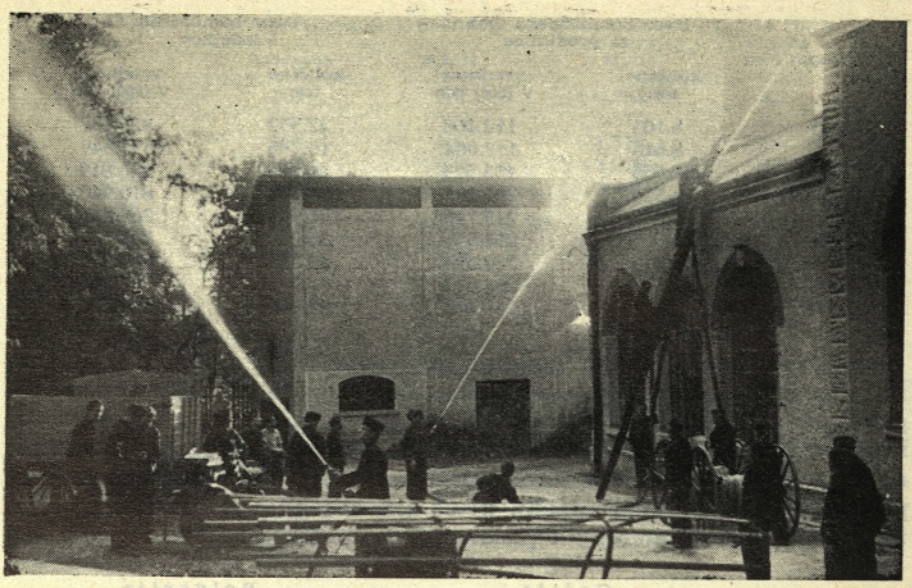
Po prvi svetovni vojni pa so se začele jugoslovanske oblasti zanimati za kulture bombaža ter razpravljati o ukrepih, da bi njegovo proizvodnjo povečali, da bi vsaj deloma krili potrebo domačih pre-

Tov. Hladnik Francka pri Cord strojih

dilnic in zmanjšali uvoz tujega bombaža. Propagatorji te zamisli so se opirali predvsem na uspehe, ki so jih dosegli Bolgari in Grki, ki so v povojnih časih več kot podesetorili površine bombažnih kultur in količine pridelka bombažnega vlakna. Iz statistike poljedelskega ministrstva o obdelani površini je videti, da je bilo stanje bombažnih kultur leta 1925 v Makedoniji naslednje:

Okraj	Število občin, kjer so gojili bombaž	Z bombažem zasejana površina v hektarih	Skupni donos kilogramov	Povprečni pridelek na ha v kg
strumiški	9	251	280.000	1.116
djevdjeliški	5	214	52.500	245
dojranski	4	128.50	55.700	434
negotinski	10	101	10.100	100
radoviški	4	38.80	3.900	100
veleški	12	38	6.500	170
ovčepoljski	4	24	4.800	200
kavadarski	7	22.50	2.200	98
kočanski	3	8	3.000	375
štipski	3	5.10	800	157
V 10 okrajih in 61 občinah		830.60	419.500	

Občasne praktične vaje gasilske čete: gašenje požara

Načelnik ministrstva trgovine Milivoj Savić je v svojih razpravah, ki jih je objavilo ministrstvo, ugotovil, da dajejo nasadi bombaža v Makedoniji letno od 120—150 ton vlakna za trgovino. Dr. Milan Vlajinac pa trdi v svoji knjigi »Istorija proizvodnje pamuka u našim krajevima«, da mora biti proizvodnja mnogo večja, ker se skoraj tretjina vsega pridelka porabi v domačinstvih in sploh ne pride v promet.

Južne pokrajine jugoslovanske Makedonije imajo sicer subtropično podnebje, ki je primerno za gojitev bombaža. Toda kultiviranje je bilo primitivno, brez zadostnega gnojenja in namakanja. Zato je bil tudi uspeh spočetka zelo skromen in podpovprečen. Razvoj in širjenje bombažnih kultur je ovirala stalna nevarnost, da pritisne v jeseni prezgodaj, že v oktobru preden bi bombaž dozorel, mraz s slano, ki bi uničila ves pridelek in bi bil celoten napor in vsi stroški zaman. Strumiško polje in Djevdjelijska ravnina je namreč obdana z visokimi hribi in tu v jeseni včasih nenadoma pade slana po dolinah.

Navzlic tem oviram je začela jugoslovanska vlada pod vtisom hudih posledic gospodarske krize premišljati, kako bi zmanjšala uvoz tekstilnih vlaken, ki jih je bilo treba kupovati v tujini za dolarje in funte. Odtok plačilnih sredstev za bombažno vlakno in bombažne tkanine v kritični dobi 1931—1938 je nujno narekoval potrebo, da se skuša domača proizvodnja povečati in kar najbolj izboljšati, da bi razbremenila našo trgovinsko in plačilno bilanco. Uvoz v Jugoslavijo je bil v tej dobi po statistiki zunanje trgovine naslednji:

Leto	Uvoz bombažnega vlakna za predilnice		Uvoz bombažnih izdelkov	
	količine ton	vrednost v (000) din	količine ton	vrednost v (000) din
1931	8.103	112.468	27.352	878.437
1932	8.618	117.004	19.795	535.349
1933	10.555	153.523	26.826	686.819
1934	14.576	204.162	34.757	810.940
1935	14.899	215.746	31.970	765.263
1936	16.807	254.556	33.030	790.746
1937	20.815	322.694	43.225	1,060.966
1938	21.635	264.072	39.100	787.914
1939	18.067	237.460	33.651	690.700

Naraščanje uvoza po količini in vrednosti je nalagalo vladi in Narodni banki spričo splošne krize dolžnost, da bi takoj spočetka primerno zmanjšali ne samo uvoz tkanin in prediva, v katerem so bili doseženi že z razvojem tekstilne industrije v Jugoslaviji znatni uspehi, temveč tudi uvoz surovega bombaža. V tem oziru so dajali propagatorjem poguma uspehi, ki so jih dosegli v sosedni Bolgariji in Grčiji po vojni in ki jih ponazorujejo naslednje številke:

Leto	Grčija		Bolgarija	
	površina v hektarih	proizvodnja vlakna v stotih	površina v hektarih	proizvodnja vlakna v stotih
1922	7.488	18.150	1.737	2.090
1923	11.615	24.928	1.659	2.861
1924	16.263	31.860	2.146	2.704
1925	15.470	37.231	2.941	4.483
1926	14.915	39.788	3.014	5.007
1927	14.581	28.164	5.152	7.496
1928	15.404	33.327	5.310	6.968
1929	20.202	34.199	5.375	9.063
1930	20.163	36.182	5.462	8.133
1931	18.482	30.630	5.534	8.986
1932	20.253	49.253	8.037	13.021
1933	38.190	95.741	20.533	23.950
1934	44.641	112.531	30.254	62.582
1935	53.736	146.997	35.170	86.060
1936	72.275	157.642	45.200	62.310
1937	84.852	ni podatkov	46.000	68.570
1938	76.830	ni podatkov	50.000	60.000

V jugoslovanskem delu Makedonije, ki leži v istem subtropskem pasu pa so bili do leta 1936 rezultati žetev in donosnost kultur nesorazmerno manjši, kar kaže naslednja razpredelnica:

Leto	Površina v ha		Skupni donos vlakna v stotih	Donos stotov vlakna na 1 ha
	zasejana	požeta		
1922	963	833	1.870	2,24
1923	535	514	1.469	2,86
1924	772	731	2.779	3,80
1925	880	831	4.195	5,0

Leto	Površina v ha		Skupni donos vlakna	Donos stotov vlakna
	zasejana	požeta	v stotih	na 1 ha
1926	707	657	2.784	4,2
1927	632	500	1.371	2,7
1928	708	602	1.572	2,6
1929	1.003	977	4.228	4,3
1930	1.365	1.306	4.496	3,4
1931	840	747	2.470	3,3
1932	951	911	3.919	4,3
1933	1.075	820	2.279	2,8
1934	1.351	1.211	5.133	4,2
1935	1.439	1.365	2.095	1,5
1936	1.833	1.810	4.353	2,4
1937	3.090	2.815	6.882	2,4
1938	5.481	5.051	12.386	2,5
1939	5.450	ni podatkov	ni podatkov	ni podatkov

Obdelana in požeta površina v Jugoslaviji je po letu 1936 naglo naraščala, vendar je donos na hektar ostal enak donosu iz prvih povojnih let. Sicer pa bi pokazal v Jugoslaviji rezultat žetve, če upoštevamo samo občine, kjer je bilo nad 10 ha zasejanih z bombažem, nekoliko drugačno sliko, in sicer:

Občina	Okraj	Površina pod bombažem	Skupna žetev kg	Na ha kg
valandovska	dojranski	118.20	53.100	450
bogdanaška	djevdjelijski	105	21.000	200
dabiljska	strumički	81	81.000	1.000
murtinska	strumički	70	84.000	1.200
stojakovaška	djevdjelijski	52	13.200	254
mirovaška	djevdjelijski	45	13.500	300
beljuška	strumički	30	30.000	1.000
krivolaška	negotinski	27	2.700	100
negotinska	negotinski	22	1.700	76
podareška	radoviški	20.50	2.000	97
novoselska	strumički	20	26.000	1.150
trnovska	strumički	18	27.000	1.500
besviška	negotinski	15	1.500	100
prnarlijska	radoviški	14	1.400	100
džumalijska	ovčepoljski	10	1.500	100

Center je ostal v valandovski in dabiljski občini, kjer so se z največjo vnemo poprijeli obdelovanja bombaža.

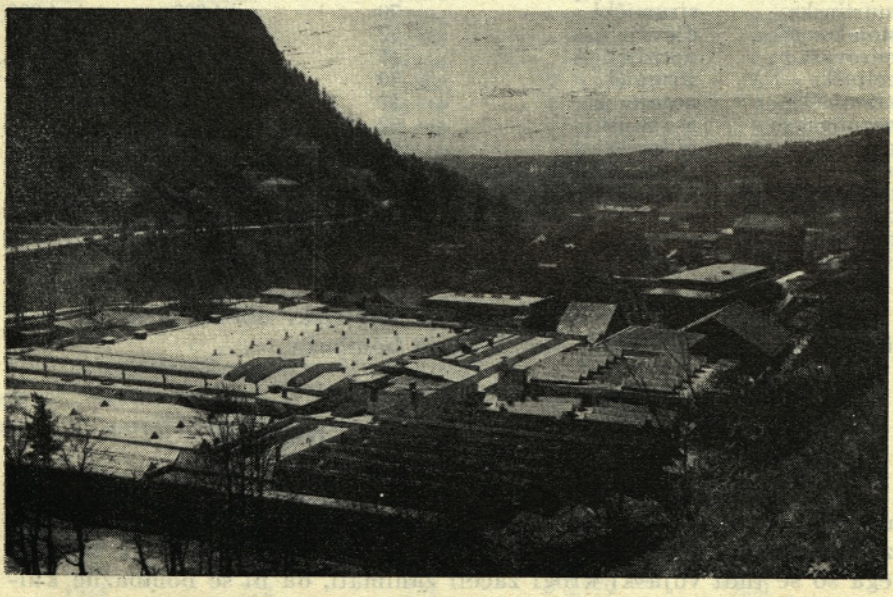
Uredba o prisilnem odkupu bombaža

Poskusi, da bi predli in tkali domača bombažna vlakna, ki so bili napravljeni v Nišu in Dugi Resi, so rodili zadovoljive rezultate ter je izdelana tkanina ustrezala predpisom za javne dobave. Na podlagi tega so se tudi vojaški krogi začeli zanimati, da bi se bombažne kulture čimbolj razširile.

Samo po sebi se razume, da bombažni trg ni bil organiziran ter je bil odkup in prodaja v rokah večjih trgovcev v Skoplju in v Strumici. Pridelovalci so bili večinoma mali kmetje, ki niso imeli naprav za čiščenje vlakna in obiranje semen od bombaža, kakršne imajo v kolonijah. Lastniki predilnic in mojstri so gledali na vso to akcijo kot tujci, deloma s prikritim posmehom, delamo z nezadovoljstvom. Navzlic temu je vlada vztrajala na tem, da domače predilnice odkupijo domači bombaž po ceni ameriškega midlinga. Predilnice so to obremenitev sprejele z negodovanjem, posebno ker je bil v domačem bombažu večji odstotek vlage, kakor je dopusten v mednarodnem prometu, in ker so bili prevozni stroški iz Strumice kot centra za zbiranje bombažnega pridelka, do Tržiča večji kot za ameriški bombaž s področja Misisipija do Trsta.

Po vzoru bolgarskega zakona z dne 24. septembra 1934 je tudi jugoslovanska vlada 17. oktobra 1936 izdala »Uredbo o odkupu domačega bombaža«, ki jo je pozneje dopolnila in izpremenila z uredbo z dne 7. avgusta 1939. Po tej uredbi so bili uvozniki bombažnega vlakna in industrije, ki predelujejo bombaž, dolžni kupiti od domačih proizvajalcev ves za industrijsko predelavo primeren bombaž po ceni, ki jo določi minister za trgovino v sporazumu z ministrom za poljedelstvo. Ceno naj bi določili in objavili najkasneje do 15. marca vsakega leta.

Po prvotnem besedilu uredbe so smeli določiti odkupno ceno 50 % nad povprečno ceno za bombaž standarda Midling na newyorški borzi v prejšnjem letu. Po uredbi iz leta 1939 pa so ceno lahko določili ne-

Pogled na tovarniške objekte leta 1940

odvisno od newyorške borze. Če so hotele predilnice dobiti uvozna dovoljenja, so morale odkupiti sorazmerni del domačega pridelka od zadrug proizvajalcev, ki jih je bilo ustanovljenih 15 na vsem področju. Bombaž za odkup so zbirali, razsemenili, čistili in stiskali v bale pri zadrugah na proizvajalnem področju. Vsak kupec je moral položiti pri Hipotekarni banki kot jamstvo za odkup 20 % kavcijo od vrednosti bombaža, ki mu je bil dodeljen. Pri odkupu je moral pridelovalcu plačati polno ceno, banka pa mu je postopno vračala kavcijo šele pozneje, ko je bil bombaž prevzet.

Za bombaž iz žetve leta 1937 je bila določena cena 17.50 din za kilogram čistega vlakna, za leto 1938 16.20 din, za leto 1939 pa 16 din. Namen uredbe je bil, vzpodbuditi povečanje proizvodnje in zmanjšati uvoz surovega bombaža iz tujine. Specialno v Makedoniji pa so želeli s tem doseči, da izkoristijo za nasade bombaža vso zemljo, na kateri so poprej sadili mak, ker je bilo treba spričo mednarodnih konvencij o zatiranju proizvodnje mamil pridelovanje opija zmanjšati.

Vladni ukrep je bil naperjen samo proti predilnicam kot podjetjem tujega kapitala, ki so imele z odkupom znatno večje stroške, kakor jih je stal kljub podražitvi deviz tuj bombaž. Toda za zboljšanje kultur bi bilo potrebno vplivati tudi na proizvajalce, da bi bolje obdelovali in gnojili zemljo, da bi si priskrbeli izdatnejše in odpornejše seme ter da bi bolje negovali bombaž. Pričakovati je bilo, da bo nov režim omogočil pridelovanje bombaža v Črni gori in v Makedoniji ter na delti Neretve, za kar pa so bila potrebna predhodno velika javna dela, da bi ti zaostali kraji napredovali. V tem oziru je do druge svetovne vojne ostalo večinoma pri načrtih in je bil praktičen uspeh malenkosten. Slaba stran sistema prisilnega odkupa je bila v tem, da so ga vpeljali, preden so organizirali zbiranje in sortiranje pridelka, preden so opremili zbirališča s potrebnimi napravami za čiščenje bombažnih kadulj in odstranjevanje semena od vlakna. Zadruge so bile improvizacije brez strokovnega vodstva in brez ustreznega obratnega kapitala. Z njimi so hoteli izločiti posredništvo trgovcev, ki so prej kupovali pridelek in trgovali z bombažem.

Ko je uredba že veljala, so zadruge šele iskale zasilna skladišča, kjer pa ni bil bombaž zavarovan proti vlagi. Šele kasneje so začeli uvažati aklimatizirano seme iz Bolgarske, da bi z njim regenerirali kultiviranje bombaža v jugoslovanski Makedoniji. Posledica vsega tega je bila, da je bombaž, ki so ga prevzemale predilnice, imel 11.8 do 12 % vlage, kar je 3.8 oziroma 4 % nad dovoljeno mero v mednarodnem prometu. Ker je bila določena odkupna cena 17.50 din veljavna pri prevzemu v Makedoniji, so morale predilnice plačati še vse stroške prevoza, pretovarjenja in vskladiščenja. Tako je stala manipulacija in dovoz v Strumico 0.35 din, dovoz na postajo Udovo 0.20 din, železniški prevoz od Udova do Tržiča 1.08, stroški kavcije 0.39 in 3 % več vlage 0.58, tako da je veljal domači bombaž, postavljen v tržiško predilnico, 20.25 din.

Ameriški bombaž, ki ga je predilnica uvažala čez Trst, je stal postavljen v Trst 11 din, dovoz iz Trsta do Tržiča pa 0.31 din in kontrolna taksa, ki so jo morali plačati na naših carinarnicah, 0.12 din, skupno torej 11.43 din. Razlika je znašala 8.82 din. V primerjavi z ameriškim bombažem standarda strickt middling, ki je stal postavljen v Trst 12.20 din in v Tržič 12.63 din, je znašala razlika 7.62 din. Ker je šlo za razmeroma manjše količine, so predilnice pač morale prevzeti to breme. Razlika v primerjavi s proizvodnjo na svetovnem trgu je pokazala vso zaostalost naše poljedelske proizvodnje, pa tudi prevoz od bombažnih plantaž v delti Misisipija do Trsta, na šestkrat večjo razdaljo kot iz Strumice do Tržiča, je bil pri ladijski tovornini cenejši kot na jugoslovanskih železnicah.

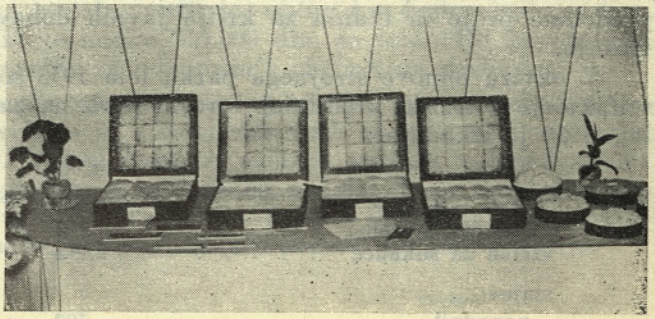
V celoti so bombažne predilnice prevzele 1937 leta 60.708 kg v vrednosti 1,062.390 din. Tržič je prejel prvo pošiljko domačega bombaža 2. decembra 1937 v vagonu 144—515. Pošiljka je tehtala 5.020.9 kg. Predilnice so dale domače vlakno pregledati po dr. ing. Hočevarju, vodji preizkuševališča za tekstilno industrijo v Kranju, ki je za vsako balo natanko ugotovil vlago. Preizkušnja je pokazala, da je vlakno zelo neenakomerno ter da je med njim mnogo »mrtvega bombaža«. Tudi čvrstost vlakna je bila različna. Najkrajše vlakno je merilo 17 mm, najdaljše pa 23 mm. V balah je bilo mnogo nezrelih vlaken. Ker bombaž ni bil stisnjen, ni bilo moč izkoristiti tovorne teže železniških vozil.

Bombaž je bil bele barve in lahnega sijaja. Porabljali so ga kot primes k polameriškemu sortimentu. Dostikrat so na baterih nastale težave, ker niso mogli z njimi dobiti enakomerno težkih navojev. Neprilike je povzročalo tudi odpadanje nezrelih vlaken. Tudi na čistilnih, mikalnih in krilnih vretenih so se pojavljale te pomanjkljivosti. Na predilnih strojih so domači bombaž predli z istim vijanjem, ravno tako dobro kakor tujega. Zaradi neenakomernosti pa predivo iz njega ni bilo dovolj elastično. Če niso določili posebnih kvalitetnih pogojev, so lahko iz njega predli do št. 20. Po kvalifikaciji je ustrezal midlingu, po kvaliteti pa povprečnemu suratskemu bombažu, vendar se je dal bolje čistiti kakor suratski.

Ko je izšla uredba o odkupu bombaža, je posebna delegacija, v kateri je bil za tržiško predilnico Leo Gassner, odpotovala v Makedonijo na proizvodno področje, pregledala naprave za čiščenje in stiskanje bombaža in dala zadružnim funkcionarjem potrebna navodila. Nato je društvo bombažnih predilnic, ki je imelo svoj sedež v Ljubljani, organiziralo odkup, prevoz in razdelitev bombaža. Ker je bila določena enotna odkupna cena za vse vrste za industrijsko predelavo uporabljivega bombaža, proizvajalci niso imeli pravega interesa, da bi si prizadevali vzgojiti boljši bombaž. Predilnice so bile prisiljene odkupiti ves ponudeni in uporabljivi bombaž in odbitki zaradi kvalitetne manjvrednosti niso bili dopustni. Uredba je enostransko favorizirala pridelovalce v škodo industrije, kar v tej meri ni bilo utemeljeno, ker je bilo znano, da so možnostim razširjenja bombažnih

kultur postavljene naravne meje spričo podnebja in da v nobenem primeru domače kulture ne morejo kriti več kot maksimalno desetino povprečne domače potrošnje.

Spričo velike razlike med ameriškim in domačim bombažem je na zahtevo predilnic ministrstvo odobrilo povračilo razlike. Konkretno je bilo za prvo kampanjo 1937/38 določeno, da se iz bombažnega sklada, kamor se je stekal dohodek od kontrolne takse, vrne kupcem domačega bombaža po 6.70 din za kilogram. Tržič je dobil kot povračilo 91.364.42 din. S tem regresom je bila razlika obeh vrst bombaža v glavnem izravnana.

Razstava bombažnih standardov

Za leto 1938 je bila določena odkupna cena 16.20 din. Ministrstvo je tudi predpisalo način odvzemanja vzorcev in višino odbitkov. Zadruge so prijavile 710 ton bombaža za odkup, pozneje pa niso mogle držati niti odkupnih rokov in dejansko niti polovica prijavljene količine ni prišla na trg. Medtem se je položaj z nakupom bombaža v tujini zaradi vojnih priprav močno poslabšal. Narodna banka je kontingentirala uvoz in je odredila tržiški predilnici kontingent 450.000 kg za eno četrtletje. Od prediva, ki ga je predilnica izdelala iz uvoženega bombaža, je smela porabiti zase le 1/3, ostalo pa je morala dati za druge tkalnice na razpolago uradu za razdelitev bombažnega prediva, ustanovljenemu pri Zvezi tekstilne industrije v Beogradu. Prediva niso več smeli prodajati drugače kakor na nakazila razdelilnega urada.

Predilnica v dobi dirigiranega gospodarstva 1936—1940

V novi konjunkturi, ki se je začela ob koncu leta 1935, je nameravalo vodstvo predilnice dokončati svoj notranji investicijski program modernizacije strojne opreme, pa ni zmoglo vseh investicij, ker se je mednarodni gospodarski položaj medtem poslabšal. Od leta 1936 se je Nemčija v okviru svojega štiriletnega gospodarskega načrta intenzivno pripravljala na oborožen spopad in pri tem sprožila pospešeno oboroževanje tudi pri zahodnih in vzhodnih silah. Jugoslavija je računala

s tem, da bo lahko ostala v tem spopadu nevtralna, pa so jo ukrepi sosednih držav prisilili k vedno pogostnejšim intervencijam v gospodarstvu.

Tako je tudi Jugoslavija z letom 1936 stopila v razdobje dirigiranega gospodarstva, pri katerem so v vseh panogah industrijske predelave omejili prost promet in prosto razpolaganje s surovinami in izdelki ter skušali z dirigiranjem proizvodnje in potrošnje doseči skladnost in čim enakomernejšo preskrbo države in prebivalstva. To je bilo zlasti čutiti v tekstilni stroki. Ministrstvo za trgovino in industrijo je pripravilo vrsto naredb, med katerimi je bil predviden tudi državni nakup bombaža v inozemstvu in načrtna porazdelitev predelane preje in tkanin za kritje javnih dobav in za civilno potrošnjo.

V okviru obnove strojnega parka leta 1938 so likvidirali zadnje selfaktorje v tržiški predilnici. Strojni park na začetku in ob koncu leta 1938 je izkazoval:

	1. I. 1938	31. 12. 1938
vreten selfaktor	1.804	—
prstančevih vreten	17.212	19.268
vreten za sukanec	2.154	2.154
statev:		
navadnih	597	583
širokih	45	59

Po vpeljavi novih Rieterjevih vreten se je kvaliteta preje zboljšala, medtem ko so stari selfaktorji in vretena povzročali pogostne pritožbe. Povečali so prodajo surovega blaga osnaburg, wassertucha, domestikov in cabotov. Proizvodnja tovarne je v primerjavi z letom 1936 v celem obsegu narasla in sicer so izdelali:

	1937	Razlika proti 1936
kopsov preje	2,459.010 kg	+ 355.241
povprečna številka	12.32 ½	— 0.68 ½
preje v zavitkih	298.866 kom.	+ 84.249
surovega blaga	9,124.854 m	+ 1,148.503
beljenega in apretiranega	5,847.263 m	+ 1,321.626
izdelano na uslugo	1,687.816 m	— 1,792.628

Proti koncu leta je bilo v tovarni zaposlenih 1147 delavcev in uslužbencev.

Prodaja je potekala skladno s sezono, vendar predilnica ni mogla prodati vse proizvodnje, ker so postali odjemalci previdnejši in je trgovsko omrežje skušalo najprej vnovčiti svoje drage zaloge. Prodali so 422.825 zavitkov preje ter 99.168 kosov surovega in 94.727 kosov beljenega platna v skupni fakturni vrednosti 78,687.644 din. Tuja konkurenca je prenehala, ker večina klirinških držav ni več dopuščala izvoza preje.

Zaradi povečanja proizvodnje sukane preje je v belilnici pričelo primanjkovati prostora za vskladiščenje. Zato so izkoristili prostor med staro belilnico preje in skladiščem bombaža za delno povečanje belilnice in za pridobitev prostora za odpremo tkanin. Stroški za nova poslopja in razširitev tkalnice za novo dvorano 700 m², v kateri so namestili 59 dvojno širokih statev, so bili predvideni na 3.3 milijona din, pri belilnici in barvarni ter prizidek pri tkalnici pa na 1.8 milijona din. Končno so na Balosu leta 1938 zgradili poleg meščanske šole novo trinadstropno stanovanjsko hišo za uradnike, s sedmimi stanovanji in dvema kletnima stanovanjema, tako da so se konec avgusta 1938 stanovalci lahko vselili. Gradbeni stroški so znašali 1,400.000 din.

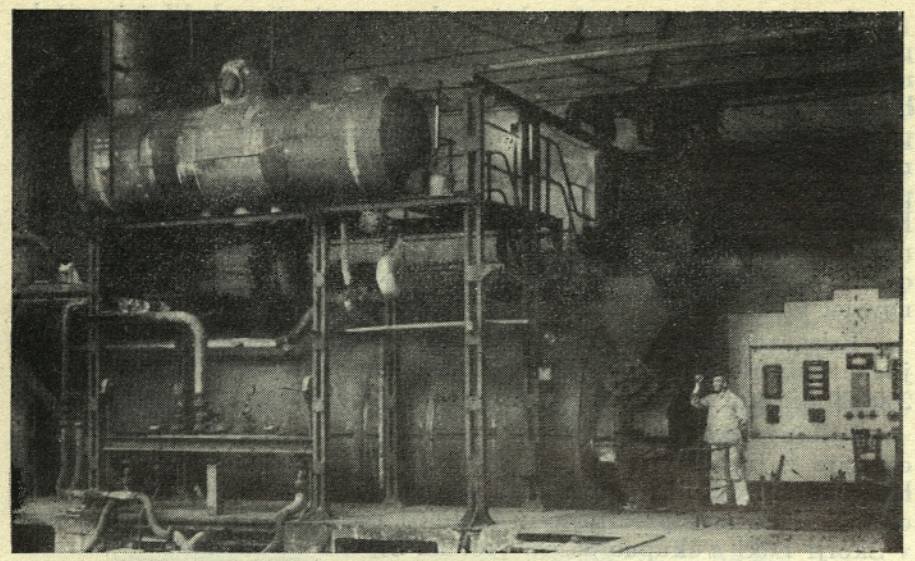
Prispevek, ki ga je dala predilnica občini kot nadomestilo za krajevne doklade in ki je znašal 325.000 din, so leta 1938 povečali za 200.000 din kot prispevek za adaptiranje občinskega poslopja.

Položaj tržiške tovarne v okviru splošnega razvoja tekstilne industrije v Jugoslaviji se je v dvajsetih letih po prvi svetovni vojni bistveno spremenil. V tem času so namreč zgradili v mariborskem okrožju štiri nove predilnice in tkalnice, nadalje dve v Kranju in eno v Škofji Loki s skupno 86.596 vreteni. Število instaliranih in obratujočih vreten po posameznih predilniških obratih je bilo naslednje:

	vreten
Tržič	18.376
Duga Resa	38.388
Litija	36.796
Doctor & drug, Maribor	17.072
Mariborska tekstilna industrija	8.280
Zelenka & drug, Maribor	10.000
Škofja Loka	13.460
Hutter & drug, Maribor	15.784
Jugobruna, Kranj	22.000

V mnogo večjem obsegu pa je po Sloveniji naraslo število tkalnic. Posebno mali obrati z omejenim številom statev so se naglo množili, odkar je ministrstvo trgovine in industrije omejilo izdajanje dovoljenj za ustanavljanje industrijskih podjetij v obmejnih krajih.

Kapital navedenih predilnic je bil, izvzemši neznatno udeležbo pri Hutterju, tujega izvora. Predilnice so ustanovile že leta 1929 društveno organizacijo, h kateri so pozneje pristopile tudi predilnice vigogne Jožko Povh in J. Penca iz Novega mesta in J. Erlich iz Maribora. Društvo je bilo včlanjeno v Mednarodni zvezi bombažne industrije v Manchestru, kjer je imelo v upravnem odboru svojega predstavnika. Družabnik tržiške tovarne A. Gassner je imel kot predstavnik najstarejše jugoslovanske predilnice in angleški državljan tu pomembno vlogo ter je predsedoval društvu do svojega odhoda iz Jugoslavije leta 1940. Društvo je obravnavalo aktualno problematiko predilništva in je imelo prvenstveno informativno vlogo. Poskusi, da bi dosegli enotnost v kondicijah in enakomernost pri določanju prodaj-

Nova kotlovna naprava

nih cen, se niso obnesli in so člani društva razpečavali svoje izdelke po prosti kalkulaciji in v svobodni konkurenci.

V letu 1938 se je splošni položaj na trgu vidno zboljšal. Kmet je prišel zopet do gotovine in tudi cene poljskih pridelkov so pričele polagoma naraščati. Poslovna izguba tržiške predilnice na dvomljivih terjatvah je znašala v zadnjem predvojnem letu 128.468 din ali 0.16 % obrata. Pri velikih insolvencah v Beogradu, Zagrebu in Novem Sadu predilnica na srečo ni bila udeležena, izvzemši zagrebške tvrdke Šandor Polak. Samo petnajstim grosistom je dajala tovarna 2 % popusta od faktur.

Poskusi, ki jih je napravila tržiška predilnica, da bi prišla do bombaža in preje s kompenzacijskimi kupčijami ali z izvozom izdelkov oziroma po obstoječih kliringih, niso rodili večjih sadov. Konkretne predloge je sporočila Narodni banki za zamenjavo koruze, krme, lesa, koncentratov svinca, oglja in usnja, toda banka jih ni odobrila. Predilnica je nato poskušala v Egiptu in Palestini, kjer je sondirala teren za izvoz izdelkov, toda tudi ti napori so bili zaman.

Pogajanja za turški bombaž, ki jih je vodila vlada, so se končala s tem, da so ostale predilnice brez bombaža in da je v jugoslovansko-turškem kliringu zaradi prenaglega izplačevanja zneskov jugoslovanskim izvoznikom zamrznilo 3,390.000 din. Predilnica v Tržiču si je pomagala s tem, da je uvažala iz Švice bombažne odpadke, kar je bilo mogoče takrat še izven kontingenta. Od klirinških zaključkov pa je prejela namesto kupljenih 140 ton le 92 ton, večinoma iz Italije. Pri tem pa se je morala že sprijazniti s pribitki, ki so dosegli 57 %

nad zaključeno ceno. Končno je odkupila 28.291 kg domačega bombaža na prostem trgu po 20 do 21 din, ker po uradno določeni ceni 16 din ni bilo blaga na razpolago.

Zanimivo je tudi poročilo beograjske »Politike« z dne 5. septembra 1940, da so v deliblatskem samostanu v Srbiji odkrili zalogo 10 vagonov bombaža, ki je bil last tržiške predilnice. Sledila je obsežna preiskava, kako in zakaj je bil ta bombaž skrit v samostanu.

Kontingent za uvoz bombaža 2100 ton je kril pri takratni proizvodnji le 58 % zmogljivosti tržiške predilnice v dveh izmenah, kakor je obratovala pred vojno. Konec novembra so sicer kontingent povečali na 2425 ton, toda zaradi zavlačevanja izdaje uvoznih dovoljenj ga predilnica ni mogla pravočasno izkoristiti. Preskrba s surovinami je postajala od dne do dne bolj problematična.

Največje neprilike je povzročala angleška blokada pomorskega prometa, ki se je začela takoj ob pričetku vojne na evropskem kontinentu. Bombaž je bilo treba plačati vnaprej in ga prevažati na lastno nevarnost, da ga eventualno zavezniki zaplenijo. Za transporte je bilo treba preskrbeti konzularna potrdila in »Navicerts«, ki so jih angleški konzulati izdajali šele po temeljitih poizvedbah. Bombaž iz angleških kolonij in dominionov je bilo dovoljeno kupovati le z angleškimi izvoznimi dovoljenji in proti dokazilu o uvozu prejšnjega leta. Za nevtralne dežele kakor je bila Jugoslavija, je odločal o tem na predlog Mednarodne zveze predilcev »Ministry for Economic Warfare«. Tržiški predilnici so iz neznanih razlogov zaplenili 260 bal braziljskega bombaža v vrednosti £ 2,831.9.9, medtem ko na isti ladji 369 bal bombaža za Tržič istega izvora niso zaplenili.

Upokojenci BPT na proslavi 70-letnice

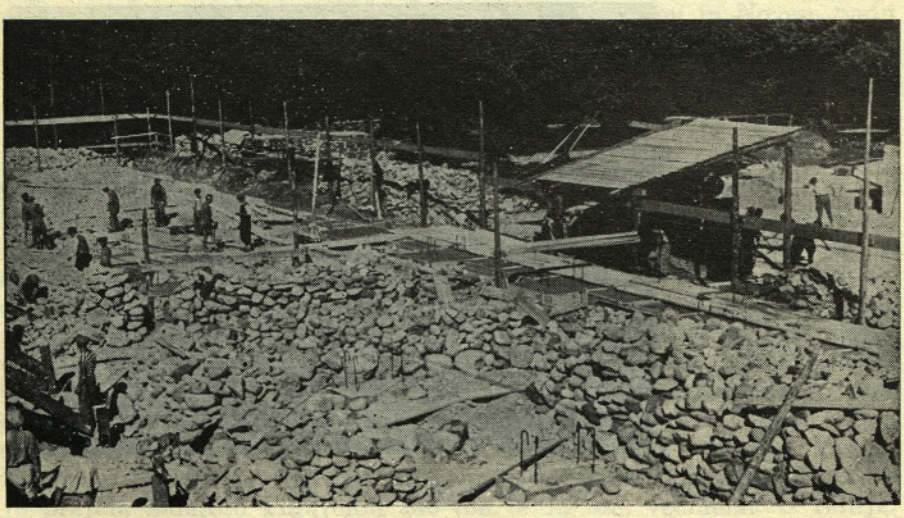
Preusmeritev pri nakupih bombaža

Vojna na evropskem kontinentu, ki je onemogočila reden pomorski dovoz bombaža iz Indije in Amerike, je zahtevala preusmeritev glede preskrbe s surovinami. Bili sta dani dve možnosti in sicer na eni strani preskrbe iz nevtralnih dežel, na drugi strani pa nadomestitev bombaža z umetnimi vlakni, ki bi jih kupovali v Nemčiji in v Italiji. Že pri trgovinskih pogajanjih leta 1938 je nemška delegacija ponudila dobavo staničnine, italijanska pa fiocca. Takrat so jugoslovanske predilnice dobavo odklonile, misleč, da bodo še lahko kupile pravi bombaž.

Za dobavo bombaža je prihajala v tem času v poštev kot najbližja nevtralna dežela leta 1939 Turčija. S posredovanjem jugoslovanskega poslaništva v Ankari so turško vlado prosili za dobavo 2000 vagonov bombaža. Ministrski predsednik pa je izjavil, da morajo najprej kriti domačo potrošnjo in napraviti ustrezne rezerve za vojaštvo, nakar bodo šele ugotovili, koliko ostane razpoložljivega bombaža za izvoz.

Odposlanca predilnic Milije Pavlović iz Beograda in Karl Fišer iz Maribora sta nato v Mali Aziji, v Smirni in Adani kupila večje količine bombaža po ceni, ki je bila približno 50 % višja od svetovne paritete. Ta bombaž so z velikimi težkočami pripeljali deloma v Solun, deloma v Carigrad in Varno, od koder naj bi ga po Donavi prepeljali v Jugoslavijo. Zaradi pomanjkanja tovornih ladij se je prevoz tega bombaža zelo zakasnil in so del pošiljk ob Hitlerjevem napadu na Jugoslavijo zaplenili še na poti.

Ker so računali, da bo Sovjetska zveza ostala v drugi svetovni vojni nevtralna, je nato delegacija predilnic Milije Pavlović od niške

Urejanje temeljev in gradiva za centralno skladišče

predilnice, Karel Fišer iz Maribora in Franjo Sirc iz Kranja sklenila v Moskvi tri pogodbe z rusko izvozno družbo za tekstilije »Eksportlan«. Po prvi pogodbi naj bi dobavili Jugoslaviji 1980 t bombaža, ki bi stal cif Varna 407—586 dolarjev po raznih klasifikacijah in kvalitetah. Odpošiljanje naj bi pričelo dne 1. julija 1941. Povprečna cena bi bila torej 503.30 dolarja. Bale so bile hidravlično stisnjene in so tehtale 180 do 190 kg. Vsaki bali je bila priložena natančna analiza dolžine, jakosti vlakna in vlage.

Druga pogodba se je nanašala na 645 ton bombažnih odpadkov raznih kvalitet, katerih dobava naj bi se začela že 1. marca 1941. Surovine so dejansko odposlali z ladjami in sicer za Varno 420 ton, v Štetin pa 225 ton, vendar spričo zakasnitve in zamrznjenega morja v severnih lukah niso do začetka vojne prispele v namembne luke. Zato so jih morali preusmeriti na železnico.

Tretjo pogodbo so sklenili za predelavo ruskega bombaža v naših predilnicah tako, da bi delo plačali s surovim bombažem. Dogovorili so se bili, da bodo dobavile predilnice po tisoč ton prediva mesečno, od tega 200 ton dvonitnega. Pogodba bi bila za zaposlitev predilnic in preskrbo domačega trga z bombažem zelo ugodna. Bili so to prvi gospodarski stiki med jugoslovansko tekstilno industrijo in Sovjetsko zvezo, ki so dobili konkretno obliko, toda napad Hitlerja na Jugoslavijo in nato vojna z Rusijo je preprečila njihovo izvedbo.

Kontrola cen predilniških izdelkov Potrošniška skupnost

Leta 1939 je finančno ministrstvo objavilo seznam blaga, katerega uvoz iz neklirinških držav je bil dovoljen le po predhodni odobritvi odbora za kontrolo uvoza pri Narodni banki. Med temi predmeti je bil tudi surovi bombaž iz c. p. 38 ter bombažna prediva in tkanine iz c. p. 274—277 carinske tarife. Uvoz je bil dopusten samo iz klirinških držav, med katere so spadale takrat Bolgarija, Grčija, Italija, Madžarska, Nemčija, Poljska, Romunija in Češkoslovaška. Po vrhu je ministrstvo trgovine in industrije odredilo v zadnjem predvojnem letu še kontrolo cen predilniških proizvodov in ustanovilo v ta namen poseben urad, ki ga je vodil univ. prof. Jovanović. Tržiško predilnico so pozvali, naj predloži podrobne kalkulacije in seznam prodajnih cen svojih izdelkov, ki ga v naslednjem kratko navajamo:

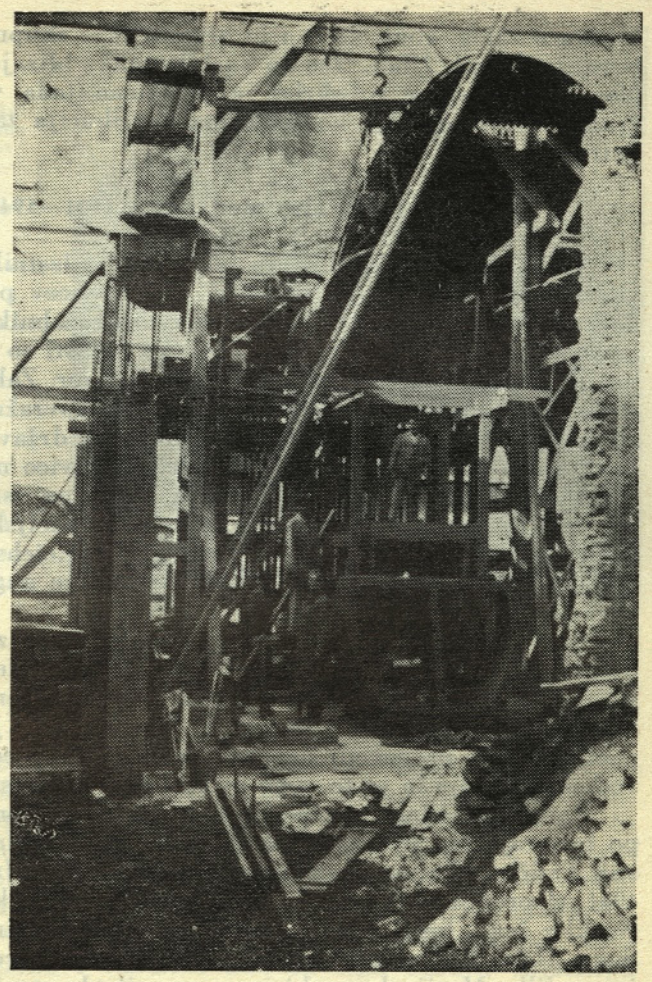
Označba blaga	Širina cm	Votek niti št. preje	Osnova niti št. preje	Prodajna cena 10. febr. 1940	Prodajna cena 20. julija 1940
Cabot 1320	78/80	19.5/20	19.5/20	5.—	5.25
Domestik 9012 . . .	76	22/18	23.6/16	6.20	6.60
Rjuhe 108	150	20/14	24.3/16	13.—	13.75
Domestik A . . .	76	14/8	22.5/10	7.50	8.25
Osnaburg 31 x . .	76	13/6	17.1/8	7.50	7.85
Wassertuch 100 . .	76	21/10	19/12	8.25	9.30

Označba blaga	Širina cm	Votek niti št. preje	Osnova niti št. preje	Prodajna cena 10. febr. 1940	Prodajna cena 20. julija 1940
Dowlas	200	25.5/20	28.1/20	22.—	24.50
Prirodno platno . .	80	22.5/16	22.5/16	7.75	8.65
Triglav	80	22.5/16	22.5/16	7.75	8.65
Madapolan	70	19/20	19/24	5.40	5.85
Orjaško platno . .	74	19.5/20	19.5/20	5.80	6.40
Madapolan Amerikan	74	22.5/20	22.5/20	6.75	7.30
Kmečko platno . .	80	15/8	15.2/8	8.—	8.85
Slovensko platno .	74	22.5/16	25.8/18	7.55	8.50
Domače platno . . .	150	15/8	15.2/8	16.25	17.—
Madapolan Extra .	90	22/18	23.6/16	8.10	9.85
Chiffon	80	32/30	32/30	8.25	9.—
Ljerka	80	32/30	32/30	8.25	9.—
Rjuhe 1520	150	22.5/20	22.5/20	14.—	15.25
Prti	120	25.5/16	28.4/20	14.—	15.—
Chiffon Vera . . .	80	28/32	29/32	7.25	7.90
Wallis W/501 . . .	70	22/10	27.7/18	8.—	9.—
Gradl 1260	80	18/16	30.4/20	7.35	8.10
Trikotbarchent surov — 501 . .	65	22/10	27.7/18	7.75	8.50

Občutna množitev denarja v obtoku je pospeševala naraščanje cen posebno blaga, katerega je prihajalo vedno manj v promet. Delavstvo je na splošno zaradi rastoče draginje zahtevalo zvišanje mezd, ki ga je industrija odklanjala. Končno je zaradi tega odpovedalo kolektivno pogodbo, sklenjeno med splošno tekstilno stavko leta 1936. Vlada je skušala zajeziti porast cen z raznimi ukrepi, posebno s kontrolo cen. Kontrolnemu uradu je šlo predvsem za to, da bi se najcenejše vrste blaga prekomerno ne podražile. Kakor je iz izkaza videti, so v Tržiču cene narasle od 5 do 12%. Drugod je bil porast večji.

Med ukrepi, s katerimi je vlada želela preprečiti mezdna gibanja med delavstvom, je bila tudi akcija za preskrbo delavstva z živili, katerih cene so zaradi večjega izvoza naglo naraščale. Trgovske zbornice so sicer trdile, da zaenkrat še ni potrebe po organizaciji potrošnikov, vendar je vlada kljub temu izdala uredbo o obveznem ustanavljanju potrošniških skupnosti pri industrijskih podjetjih. Za ustanovitev skupnosti so na eni strani imenovala svoje predstavnike podjetja, na drugi strani pa delavski zaupniki. S tem, da so sestavili zapisnik o njihovem imenovanju, so smatrali, da je skupnost potrošnikov v smislu uredbe ustanovljena. Skupnost ni morala imeti svojih prostorov, ali nabavljati živila na svoj račun in riziko in poslovati kot aprovizacija, marveč je le kupovala posamezna živila, kadar se je za to pokazala potreba.

Bolj pereče pa je postalo vprašanje aktiviranja skupnosti, ko je bila 17. februarja 1940 objavljena uredba o enomesečni rezervni hrani. Uredba je veljala za B. P. T. Tržič, ker je bilo tam dnevno zaposlenih nad tisoč delavcev. Banska uprava je 14. avgusta 1940 z okrožnico pozvala tržiško predilnico, da sodeluje pri nabavi rezervne hrane in s

Montažni oder za nove kotlovne naprave

svojim kapitalom omogoči nakup. Po nasvetu banske uprave naj bi predilnica v lastni režiji nabavila večje količine hrane za svoj delavski okoliš, oziroma dala denar za nabavo hrane banski upravi.

Potrošniška skupnost je svoje delovanje omejila v letu 1940 in v prvem četrtletju leta 1941 na skupne nabave zalog moke in sladkorja. Ker so bile pred tem že vpeljane potrošniške nakaznice, je delila po 2 kg sladkorne sipe za odraslega družinskega člana, za otroke pa po 1 kg po ceni 17 din. Mast je delila iz svojega skladišča po 3 kg po 29.50 din, belo moko na družino 4 kg po 8.50 din, enotno moko po 4 kg po 4.75 din. Fižol je bil po 6 din, testenine pa po 15 din.

Banska uprava je medtem ustanovila lasten prehranjevalni zavod Prevod kot ustanovo za preskrbo prebivalstva. Proti koncu leta 1940 so ustanovili tudi občinske prehranjevalne odbore z nalogo, da vodijo

evidenco zalog, kontrolo cen in organizirajo skupne akcije za preskrbovanje revnih ljudi. Vse to so bili znaki bližajoče se vojne vihre. Namesto svobodne preskrbe je polagoma toda vedno bolj izrazito gradila svoje omrežje kontrolirana distribucija zalog in racioniranje potrošnje.

Predilnica med vojno 1941—1945

Vojni požar na kontinentu je vznemiril lastnike tako, da so ustavili nameravano obnovo tkalnice. Več mesecev pred nemškim napadom na Jugoslavijo je odpotoval glavni družabnik Andrev Gassner v inozemstvo in se ni več vrnil. Nemške oblasti so zato takoj po okupaciji hotele postaviti podjetje pod sekvester. Zahtevale so podroben izkaz družabnikov, ki so bili državljani sovražnih držav. Le-te so ob okupaciji Tržiča razglasili za sovražne državljane. Med temi je imel Andrew Gassner po svojih deležih pravico na 802 deležni enoti, Jožef Sugg, Anton Sugg in Natalija Jones pa vsak po 11 enot. Teh 835 enot in nanje pripadajoče deleže je okupacijska oblast že v prvih dneh zaplenila in prenesla na premoženje Reichsgau Koroške s pridržkom morebitne poznejše zakonite ureditve angleškega sovražnega premoženja.

Ob pričetku okupacije je tržiška predilnica zaposlovala 1163 delovnih moči, med njimi 686 žensk in 71 mladoletnikov. V podjetju sta delala dva inženirja, 30 mojstrov, 46 nameščencev in 106 strokovnih delavcev. Obratovali so v dveh izmenah, kar je postalo med okupacijo zaradi prepovedi nočnega prometa in predpisov o zatemnitvi vedno težavneje in je že samo po sebi zahtevalo omejitev proizvodnje.

Zaradi značilnosti pripominjamo, da so v času politične napetosti po beograjskem prevratu, na poziv nemških oblasti po radiu, zapustili Tržič pred oboroženim napadom Nemcev na Jugoslavijo 31. marca 1941 od predilniških nameščencev naslednji nemški državljani: Franc Neckl z ženo, Josip Zell, Hugo ing. Sugg z ženo (ing. Rainald), Rupert Sugg, Hans Kuhar, električar, Anton Kuhar, lovec pri L. Gassnerju in predilka Marija Lang, ki so se po prihodu nemških čet zopet vrnili na svoja delovna mesta. Nemcem sta šla M. Klemenc in dr. Ebert z deputacijo nasproti.

Na predlog komanditista Andreja Gassnerja-Denka so Andreju Gassnerju odvzeli pravico do podpisovanja firme, niso ga pa iz komanditne družbe izključili. Na njegovo mesto je družba imenovala kot javnega družabnika Leona Gassnerja, ki je bil medtem izstopil iz jugoslovanskega in dobil nemško državljanstvo.

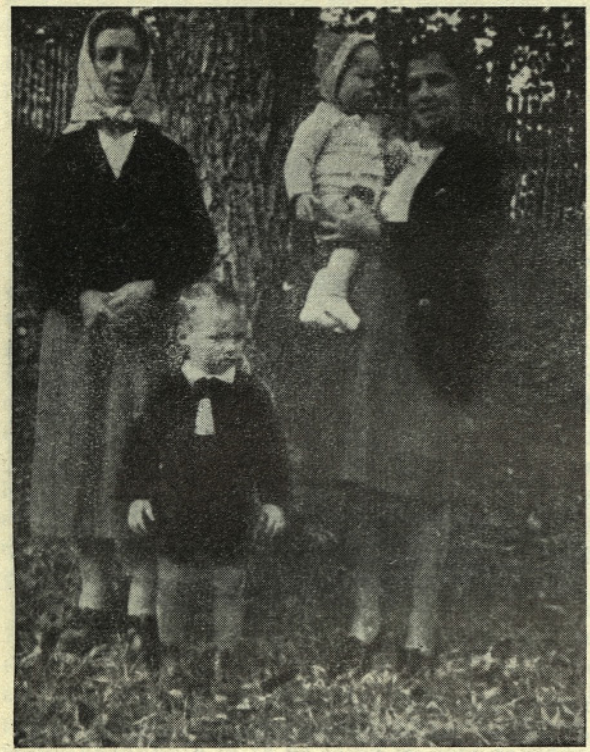
Predilnico so po zasedbi takoj vključili v nemški proizvodni sistem ter je delala po naročilih Reichszeugmeistra in gospodarskega urada na Bledu za preskrbo vojaštva s perilom in obleko. Ko je zmanjkalo bombaževine, so predilnici nakazali iz italijanskih tovarn »Italviscosa« stanično vlakno. Nato je med vso drugo svetovno vojno predilnica predelovala izključno umetna vlakna.

Okupator požiga Verbičevo kočo pod Storžičem, kjer je bilo izdano zavetišče partizanov

Vojno stanje je iz osnove izpremenilo poslovne razmere predilnice. Bila je naenkrat odrezana od jugoslovanskega trga, kjer je imela mnogo obveznosti in terjatev, od denarnih zavodov, s katerimi je poslovala do vojne, namreč s Kreditnim zavodom za trgovino in industrijo v Ljubljani ter njegovo podružnico v Beogradu, s Hrvaško banko in Prvo hrvatsko štedionico v Zagrebu, z Bosensko deželno banko v Sarajevu in Poštno hranilnico v Beogradu. Večine blagovnih računov ni bilo več mogoče likvidirati. Terjatve predilnice pri odjemalcih so bile knjižene s 7,256.658 din, od tega uprava vojaškega monturnega zavoda v Beogradu 5.4 milijona din. Manjše pošiljke, ki so bile pripravljene za odpremo desetim odjemalcem, zaradi prekinitve prometa niso mogli odposlati. 17 odjemalcev je bilo že dalo vnaprej naplačila na naročeno blago, a predilnica zaradi novih mej med okupirano Gorenjsko in ostalo Jugoslavijo ni mogla izvršiti sprejetih naročil. Neobračunanih dolgov je imela v začetku aprila 1941 1.6 milijona din, dolgov z delnim naplačilom pa za 1.9 milijona dinarjev. Za stroje, ki so bili naročeni v Nemčiji, je založila vnaprej 95.000 RM. Dobroimetje v Švici je znašalo 8.696 dolarjev in 3.912 angl. funtov.

Poleg tega je bilo mnogo odprtih računov za naročeno in deloma že dobavljeno pomožno blago, potrošni material ter utenzilije. Podjetje je imelo slednjič v tujini deponirano večje število delnic ameriških podjetij za kakih 31.000 dolarjev ter dobroimetja v Švici 128.000

Bečanova Francka z družino v izseljeništvu v Nemčiji

dolarjev in v Londonu 65.000 angl. funtov. Za ta dobroimetja so se posebno zanimale okupacijske oblasti. Da bi ugotovili odnos ing. Sugga do tiste veje njegovih sorodnikov, ki so živeli v Angliji, je Gestapo aretiral ing. Sugga in ga pridržal zaradi zasliševanja več dni v priporu. Okupacijske oblasti so se tudi takoj zanimale za arijsko poreklo družabnikov in je moralo vodstvo predilnice priskrbeti vse potrebne listine za dokaz njihovega nežidovskega porekla.

Največje vsote pa je bila položila predilnica na račun kupljenega bombaža v Turčiji in Rusiji pri uradu za razdeljevanje bombaža v Beogradu, ki ga ni prejela. Predilnica je bila kupila in vnaprej plačala:

Za 670 ton turškega bombaža	din	12,544.930.13
Za 302 toni ruskega bombaža	din	5,651.311.—
Za 41 ton ruskega bombaža	din	636.771.—
Za 27 ton ruskega bombaža	din	965.285.—
Za 10 ton Fioco	din	370.461.—
Skupaj 1050 ton	din	20,168.758.13

Ta bombaž je bil pripravljen ob izbruhu vojne deloma v Brajli, 2.450 ton na grškem parniku Pelas in parniku Krasnaja, deloma pa v

pristanišču Varni, 721 ton ruskega izvora na parniku »Znameja« in 740 ton na parniku »Svatneja.«

Preden so nemške oblasti dodelile stanično vlakno v predelavo predilnicam, so zahtevale podroben pregled stanja obratov in podatke o povprečni izdelavi prediva, o številu vreten in o porabi surovine pri 8-urnem delovnem času letno. Za predilniško industrijo na Gorenjskem je Leo Gassner takrat sestavil naslednji pregled:

	Povprečna štev. preje	Število vreten	Poraba ton
Glanzmann & Gassner, Tržič . . .	12.5	20.784	1.700
Intex, Kranj	18	8.112	437
Predilnica Litija	19	38.432	1.960
Predilnica Škofja Loka	16	21.180	1.270
Adolf Prah, Kranj	20	1.600	76
Sirc Franc, Kranj	—	5.600	v montaži

Sekvestracijo podjetja so nemške oblasti opustile, ker sta bila Leo Gassner in dr. Viljem Elbert kot člana Kulturbunda vpisana Volksdeutschera, oba Sugga pa sta bila že tako po poreklu rajhovca.

Okupacijske oblasti so preiskale poslovanje podjetja do vseh podrobnosti. Takoj so poklicale iz Nemčije knjigovodske strokovnjake, da ocenijo vrednost vseh naprav, razčlenijo knjigovodsko stanje in sestavijo še pred zamenjavo dinarjev za marke novo bilanco po predpisih, ki so veljali za nemško industrijo. Inventarizirali so vso privatno imovino Andreja Gassnerja na tržiškem gradu, kjer so bile dragocene zbirke antikvitet, umetnin iz vseh delov sveta, eksotičnih redkosti iz kolonij, ki jih je Gassner zbral na svojih številnih potovanjih, izdelki umetne obrti visoke vrednosti, predvsem pa obsežna zbirka preprog iz dežel Srednjega, Bližnjega in Daljnega Vzhoda. Komisija za komisijo je obiskovala tržiški grad in vsakokrat odnašala iz zbirk dragocene predmete za opremo pisarn ter reprezentacijskih prostorov oblasti.

Vrednost nepremičnega premoženja, ki je pripadalo podjetju, so ocenili na 213.538.000 din. K temu je bilo prišteti še premično premoženje v vrednosti 94.4 milijona din. Od blaga je bilo v Tržiču vskladiščenih 31 milijonov din, ostanek so bila dobroimetja in terjatve, ki so postale zaradi vojne dvomljive. Položaj podjetja se je po zaplenitvi deleža Andreja Gassnerja kompliciral, ker je namesto njega vstopil v družbo Gauverwalter Nadmessnigg. Vojaštvo je zasedlo Dekliški dom in se nameravalo nastaniti tudi na gradu. Po daljših intervencijah so se končno dali pregovoriti, da so to namero opustili. Pritiskali pa so na vodstvo tovarne, da bi podjetje prodalo tržiški grad. Gassner in Glanzmann sta se proti temu branila češ, da brez občnega zbora in privolitve komanditistov ne morejo o tem sklepati. Med vrednostnimi papirji so v tovarni našli v blagajni 115 delnic tržiške lokalne železnice, manjše število bančnih delnic in za 8.000 din 7% investicijskega posojila iz leta 1921.

Žrtve fašističnega nasilja

V samo podjetje nemške oblasti niso postavile stalnih nadzornih organov, niti tovarniške zaščite, kakršno so imeli na Jesenicah. Nemški eksperti so za rok zamenjave dinarjev dne 30. junija 1941 sestavili naslednjo bilanco:

Aktiva:	Stanje 1. I. 1941	Dotok v dinarjih	Stanje dne 30. junija 1941
Naložbe in imovina v napravah			
1. obratne zgradbe	9,618.382.—	—	9,618.382.—
2. stanovanjske in druge zgradbe	9,549.943.—	—	9,549.943.—
3. gradbeni račun		168.413.97	168.413.97
4. stroji in strojne naprave:			
a) predilnica	11,219.882.—	—	11,219.882.—
b) tkalnica	2,048.020.—	—	2,048.020.—
c) belilnica preje	834.087.—	—	834.087.—
d) belilnica blaga	15.848.—	—	15.848.—
e) pogonske centrale	4,996.181.—	32.627.—	5,028.808.—
f) naprave za razsvetljavo	24.218.—	—	24.218.—
g) razno	788.141.—	—	788.141.—
5. industrijski tir	1.—	—	1.—
6. avtomobilski park	99.192.—	2.254.—	101.446.—
7. vozila	1.—	2.000.—	2.001.—
8. poslovna oprema Tržiča	3.300.—	31.775.—	35.075.—
9. poslovna oprema v Zagrebu	1.—	—	1.—
10. stanovanjske opreme	11.058.—	—	11.058.—
11. kmetijske obratne naprave	1.—	—	1.—
12. razno	1.—	—	1.—
Skupaj	39,208.257.—	237.069.97	39,445.326.97
13. udeležbe	3,898.650.—		3,898.650.—
Skupaj	43,106.907.—	237.069.97	43,343.967.97

Obratujoča trgovina:

1. stanje zalog		
a) surovin, pomožnega in obratnega materiala	13,643.484.—	
b) polizdelkov in izdelkov	24,906.666.—	
Skupaj	38,550.150.—	
2. vrednostni papirji	98.400.—	
3. naplačila	2,618.176.—	
4. terjatve iz dobav in storitev	9,546.268.—	
5. blagajna	1,602.603.80	
6. dobroimetja v bankah in pri poštni hranilnici	57,892.232.43	
7. ostale terjatve	14,119.420.26	124,437.250.49
Vsota		167,771.227.46

Pasiva:

1. glavnica		42.000.000
2. rezerve		91,767.756.78
3. dobroimetja družabnikov		15,333.354.85
4. izprememba vrednosti		
a) pri terjatvah	233.688.—	
b) pri imovini v napravah	4,713.061.—	4,946.749.—

V. *Obveznosti*

1. posojila	147.185.53	
2. podporni sklad	1,566.014.07	
3. naplačila	475.671.60	
4. dolgovi iz dobav in storitev	1,172.118.—	3,360.989.20
VI. *Postavka računske razmejitve*		1,092.675.80
VII. *Prenos dobička*		
dobiček 1. I. 1941	8,689.193.70	
dobiček 30. VI. 1941	581.508.13	9,270.701.83
Vsota		167,771.227.46

Revizijo tovarniškega knjigovodstva so opravili revizijski organi ustanove Schwäbische Treuhandgesellschaft, Stuttgart. Po internih knjigovodskih beležkah, ki jih je vodil solastnik Andrew Gassner, je bila večina postavk imovine v napravah že s 1. januarjem 1940 v celoti odpisana na 1 din in je bilo to stanje odločilno za razdelitev dobička deležnikov.

Usoda delovnega kadra med okupacijo — Prehajanje delavcev v partizane

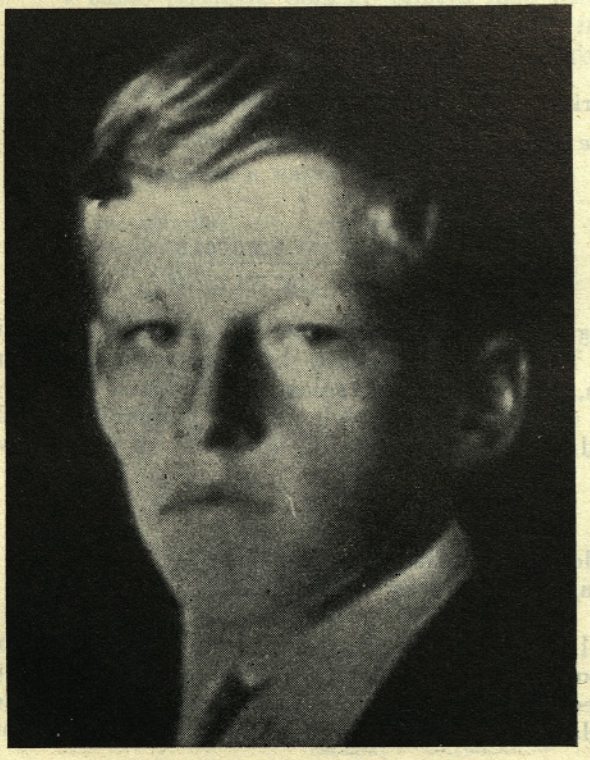
Okupator ni mogel s surovinami, ki jih je imel na razpolago, nuditi tovarni tiste zaposlitve, ki jo je imela pred zasedbo. Redukcije staleža so bile torej neogibne. Zaradi skrčenja obratovanja so že do konca avgusta odpovedali delovno razmerje 47 moškim in 247 žen-

skam. Nemška tajna policija je začela rešetati politično usmerjenost predilniškega delovnega kadra ter je aretirala 26 oseb, od teh 17 delavcev. Za razselitev je določila 11 uslužbencev, od tega 6 moških in 5 žensk. Med njimi so bili predvideni:

Marija Berger	Ladislava Sajovic
Franc Jerman	Rudolf Ahačič
Antonija Jerman	Marija Ahačič
Lovro Sajovic	Marija Ošabnik
Francka Sajovic	Edi Ošabnik
Bogomir Sajovic	Peter Kalan

Med prvimi aretiranci so bili:

Pavla Markič	Andrej Bodlaj	Rudolf Zupan
Mihaela Kranjc	Viktor Srečnik	Anton Zupan
Peter Ahačič	Marija Purger	Andrej Janežič
Antonija Mokorel	Jožefina Murnik	Ivan Kalan
Marija Bečan	Franc Čadež	Frančiška Krsnik
Karel Bečan	Peter Zaplotnik	Jožefa Muzik
Franc Bečan	Johan Šarabon	Jožef Pegrin
Franc Snedic	Ana Mokorel	Julijana Strnad
Mihael Knific	Stanislav Uranič	Stanislav Puceli

Roblek Vladimir, partizan iz predilnice, padel v bojih

Obenem so se pričele delovne odpovedi. Prvim so odpovedali za konec avgusta v predilnici 23 moškim in 140 ženskam, v tkalnici 60 delavkam in 7 gradbenim delavcem. Nadaljnje odpovedi so sledile 8. septembra, ko so odpovedali 80 delavkam, nato 15. septembra 8 in 24. septembra nadaljnjim 18 delavkam. Med odpuščenimi delavkami 8. septembra je bila ena mati s štirimi otroki, 9 mater s tremi in 30 z dvema otrokoma. Pri odpovedi 24. septembra pa so bile štiri matere s tremi otroci. Odpovedali so vsem poročenim, če je bil mož zaposlen, pa tudi znatnemu številu samskih. Spričo teh redukcij je večje število delavk prostovoljno zapustilo tovarniško delo.

Vse delovne moči, katerim je bilo odpovedano, so bile po nemških predpisih takoj na razpolago delovnemu uradu v Radovljici. Ta je poslal nekatere v tekstilne tovarne v Bludenz in druga predarlska ter tirolska industrijska središča. S tem se je število delovnega kadra v tovarni skrčilo na 839 oseb, od tega 387 moških, 448 žensk in 4 mladoletne, ki še niso bili izpolnili 18. leta. Porazdelitev teh redukcij na posamezne obrate kaže jeseni 1941 naslednji pregled:

	Moški	Ženske	Skupaj
Predilnica			
preseljeni	1	1	
zaprti oziroma pobegli	3	3	
odpovedano	25	144	
Skupaj	29	148	177
Tkalnica			
preseljeni	2	2	
zaprti in pobegli	3	6	
odpovedano	10	100	
Skupaj	15	108	123
Belilnica za prejo			
zaprti in pobegli	8	—	
odpovedano	4	2	
Skupaj	12	2	14
Kosovna belilnica			
preseljeni	1	2	
odpovedano	—	1	
Skupaj	1	3	4
Delavnice			
zaprti	3	—	3
Gradbeni in poljski delavci			
preseljeni	2	—	
odpovedano	8	—	10
Skupaj	10	—	331

Sestava delovnega kadra, ki je ostal v predilnici, je bila po starosti naslednja:

Delavstvo v obratih

Starost let	Moški kvalificirani	Moški priučeni	Moški nekvalificirani	vajenci	Ženske priučene	Ženske nekvalificirane
14—17	—	2	—	1	1	—
18—20	—	1	2	1	39	—
21—25	2	5	5	—	40	—
26—30	8	16	4	—	63	—
31—35	13	32	9	—	66	1
36—40	18	39	11	—	71	—
41—45	13	22	9	—	41	1
46—50	10	12	9	—	31	—
51—55	8	14	5	—	33	1
56—60	1	7	5	—	16	2
61 in več	8	13	11	—	22	3
Skupaj	81	163	70	2	423	8

Trgovski in tehnični nameščenci

Starost let	Moški kvalificirani	Moški pomožni	Ženske kvalificirane	Ženske pomožne
14—17	—	—	—	—
18—20	—	—	1	—
21—25	1	1	1	2
26—30	3	1	1	—
31—35	7	7	2	2
36—40	7	4	—	2
41—45	10	6	1	2
46—50	2	4	1	1
51—55	2	5	1	1
56—60	1	3	—	—
60 in več	3	7	—	—
Skupaj	36	38	8	10

Po Landratovem razglasu z dne 8. oktobra 1942 so se morali do konca oktobra zglasiti vsi moški na podlagi odredbe o uvedbi vojnega

Odkritje spomenika padlih borcev in žrtev NOV iz BPT

Ahačič Karel, partizan, padel 24. aprila 1945 pri Grgarju

prava in delovne službe v zasedenih pokrajinah. Razglas je samo pospešil odhod večine v partizane.

V letu 1943 so pričele okupacijske oblasti mobilizirati predilniško delavstvo za nemško obrambo in za razne vojne službe. Mobilizacija je zadela mnogo delavcev iz predilnice in tkalnice ter profesionalne delavce, ključavničarje itd., pa tudi vajence. V celoti je bilo vpoklicanih v nemško vojno službo 32 delavcev in 2 delavki. Od teh sta po zabeležkah dva padla.

K partizanom sta odšli iz tovarne 102 osebi. Največ jih je odšlo v januarju in februarju 1944. Od tistih, ki jih je NOB mobilizirala, se jih je deset vrnilo v tovarno. Janeza Karpuljca so ustrelili pri kolodvoru domobranci, predilca Janeza Avseneka so našli mrtvega, Franca Ahačiča pa so ustrelili pri Sv. Ani.

Pozneje so dne 10. marca 1944 partizani mobilizirali 33 delavcev iz podjetja, od katerih so se med vojno trije vrnili. Dne 7. in 8. junija 1944 javlja vodstvo predilnice, da so partizani odpeljali še štiri delavce. Dne 11. avgusta 1944 so partizani v Bistrici mobilizirali

18 delavcev, med njimi tudi ing. Franca Smolika, tehničnega vodjo podjetja. Delovni urad je proti koncu vojne predilnici dodeljeval mladoletne kot vajence in ženske delovne moči kot novinke, s katerimi seveda ni bilo mogoče nadomestiti izgube kvalificiranih delovnih moči.

Vodstvo tovarne si je prizadevalo, da bi dobilo čimveč nakazil za surovino in blagovna naročila, da bi si zagotovilo trajno obratovanje. Podjetje poudarja v poročilih, da je kljub redukcijam ohranilo svojo proizvodno zmožnost ter da izkorišča z električnimi kotli vso odpadno energijo in jo izpreminja v paro, tako da je poraba premoga minimalna. Vendar vsi ti napori vodstva niso mogli zadržati stalnega nazadovanja proizvodnje, h kateri je delavstvo mnogo pripomoglo, zavedajoč se, da gre večina proizvodnje za nemške oborožene sile. Stanje proizvodnje ponazorujejo naslednji podatki:

Leto	Proizvodnja preje v kg	Številka preje Proizvodnja blaga	v metrih
1939	2,129.197	13.66	9,083.802
1940	1,951.236	14.56	7,592.238
1941	817.826	16.90	3,848.767
1942	554.538	22.50	2,935.624
1943	548.793	22.29	2,150.080

Poslovna poročila navajajo, da so vojne razmere, težavnejša prehrana in politično preganjanje močno vplivali na delovno moralo, ter da je tudi ostalo delavstvo začelo popuščati. Kot surovino so uporabljali 77.3 % staničnega vlakna, 20 % konopne preje, 2 % kupljenih odpadkov in 0.7 % bombaža. Tovarna je delala proti plačilu tudi za predilnico v Pottendorfu, ki je bila bombardirana in je zanjo spredla 37.472 kg staničnih vlaken. Pri taki surovinski bazi je znašal povprečni odpadek 9.5 %. V primerjavi s predzadnjim vojnim letom je bil položaj naslednji:

V predilnici:	v kilogramih	
	1943	1944
surovine na skladišču	189.144	24.450
dotok	409.208	687.973
skupaj	598.352	713.423
predelano	572.902	650.449
ostalo na skladišču	25.450	62.974
Od izdelane preje je bilo oddano tkalnici	408.666	316.828
prodano	172.571	269.344
izdelano proti plačilu	—	27.880
skupaj	581.237	614.052

Predilnica in sukalnica sta bili zaposleni z 78.7 % zmogljivosti. Še v zadnjem vojnem letu je izdelala 2,217.124 m enojne širine surovih tkanin, od tega so 193.764 m prodali, ostanek pa oddali v belilnico. V tkalnici je od 623 statev delalo samo 323 ali 47.8 %. Tudi dejanske

Okupatorske čete odhajajo potolčene proti Ljubelju

ure dela so padle za 31 %. Od izdelanih tkanin so prevzele vojaške oblasti 61.6 %, ostanek pa so prodali za civilno potrošnjo na Gorenjskem in Koroškem. Predilnica se je zato pogajala, da bi odstopila 100 ozkih tkalskih statev neki sosedni tkalnici, pa do tega ni prišlo.

Soustanovitelj tovarne Edmund Glanzmann je v letu 1944 izpolnil 90. leto in se je spričo vojnih razmer odpovedal nadaljnjemu delu. Na njegovo mesto je stopil kot javni družabnik njegov nečak dr. Albert Glanzmann, ki je bil obenem vpisan v novi rajhovski trgovski register protokoliranih tvrdk pri okrajnem sodišču v Kranju. Ing. Suggov sin Rupert Sugg je 13. julija 1944 dobil prokuro ter postal zaupnik nemških oblasti.

Predilnica se je morala ob okupaciji z vsem poslovanjem prilagoditi nemškim predpisom in cenam na nemškem trgu. Prehod je bil v začetku precej težaven.

Predilnica je izvozila med vojno 12.596 m blaga na Hrvaško na podlagi nemško-hrvaškega sporazuma iz meseca aprila 1944. Na drobno je prodala le 16 % proizvodov, vse ostalo pa je odšlo v Nemčijo in Vzhodno Marko.

Partizanski napadi na predilniške centrale
Vojne žrtve tovarniškega kadra

Okupator je zlepa in zgrda skušal pridobiti ljudstvo zase. Sprva so se dan za dnem vrstili ustrahovalni razglasi in objave o ustreljenih talcih in ubitih partizanih. Šele ko je uvidel, da s silo ne more zatreti

osvobodilnega gibanja, je začel Gaulajter v javnih razglasih pozivati ljudstvo, naj vendar uvidi, da vodi ta boj v pogubo, naj se iztrezni in naj ne podpira partizanskih akcij. Medtem pa so partizanski odredi postajali vedno bolj aktivni in so se pojavljali že v neposredni bližini tovarne in njenih naprav. Tržiča samega sicer bombandiranje ni hudo prizadelo, pač pa so dolgi alarmi močno ovirali delo v tovarni. Ko je eskadrilja letal dne 27. decembra 1944 odvrgla tovor bomb na bližnje pobočje hribov, je bilo od eksplozije in zračnega pritiska v tovarni razbitega mnogo okenskega stekla, drugače pa ji zavezniške vojne operacije niso povzročile večje škode.

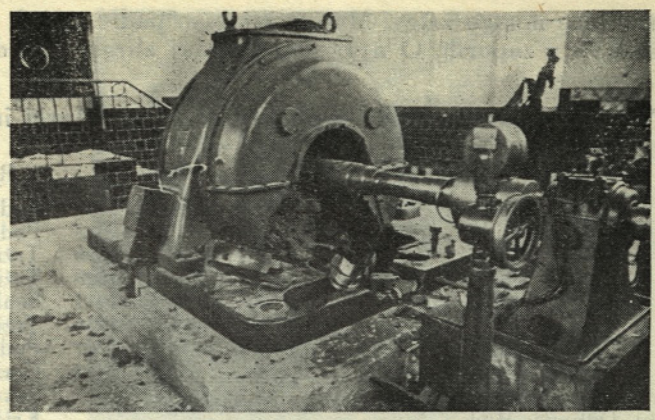
Partizanski odredi so v drugi polovici leta 1944 osredotočili svoje akcije na tovarniške pogonske centrale, ki so bile izven Tržiča. Onesposobitev central je pomenilo onesposobitev tovarne za delo.

Zato so dne 31. julija 1944 ob eni ponoči partizani napadli centralo pri rudniku srebra in jo skušali razstreliti, pa se mine, ki so jih položili pod generator, niso razpočile. Nato so 4. avgusta 1944 ob pol enajstih ponoči zasedli električno centralo pri Sv. Ani in položili razstrelivo pod generator 2000 kVA. Veliki generator je eksplozija uničila. Dne 11. septembra 1944 so nato partizani razstrelili dva generatorja po 475 kVA v centrali na Pilarni in naslednji dan zvečer napadli centralo pri rudniku živega srebra, kjer so uničili oba generatorja po 660 kVA pri Sv. Ani in v centrali predilnice 470 kVA.

V šentanski centrali je mina uničila litoželezno stojalo na generatorju in vse glave tuljav na eni šestini oboda, poškodovala pa je tudi ostale. Odletele so lopate za hlajenje na rotorju in tudi izolacija

Nemci in belogardisti z zadnjim plenom zapuščajo Tržič

Od partizanskih min porušen generator

tuljav je bila poškodovana. Odvodi in glave kablov so bile uničene. Temeljno ploščo je iztrgalo izpod stojala za ležaj. Na dveh starih strojih iz leta 1906 se mine niso vžgale, poškodovana pa sta bila od zračnega pritiska. Na stikalni plošči je bilo uničenih 8 instrumentov.

V centrali na Pilarni je temeljno ploščo na strani turbine na generatorju AEG Union s stojalom in z ležajem vred raztrgalo in tri četrtine tuljav na statorju poškodovalo. Stikalna plošča je bila raztrgana, instrumenti poškodovani in marmor razstreljen.

V centrali rudnika živega srebra je bil zvit spodnji obod ohišja iz jeklene pločevine na generatorju, uničena tretjina vseh tuljav in poškodovane glave drugih tuljav. Pri vzbujevalnem stroju je bil podstavek ležaja zvit in natrgan, na rotorju izolacija tuljav poškodovana in 8 lopat ventilacije odtrganih. Uničeni so bili tudi vsi kabli z glavami vred. Na drugem generatorju se je na strani sklopke zvil obod temeljne plošče. Uničen je bil ležaj s stojalom vred. Na statorju pa je bila uničena četrtina vseh tuljav in poškodovane glave drugih tuljav. Zamašnjak na turbini je dobil veliko luknjo v dnu. Stikalno ploščo je vrglo na tla in se je razbila na drobne kosce. Vsi instrumenti in napetostni regulator so bili poškodovani.

Predilnica je za poškodovane centrale takoj naročila pri AEG na Dunaju nove tuljave za generatorje, toda dunajska tovarna je zahtevala daljši rok za dobavo, med katerim je bil Tržič že osvobojen.

V centrali na Pilarni je predilnica skušala sama popraviti en generator z lastnimi sredstvi, toda najvažnejši 2000 kVA generator pri Sv. Ani je bil uničen in ga med vojno predilniške delavnice niso mogle popraviti. Tudi spomladi 1945 so 21. februarja v bližini Sv. Ane uničili ob prehodu čez most telefonski kabel visoke napetosti, vendar je predilnica škodo kmalu popravila. Zaradi okvar v centralah je narasla poraba premoga na 1540 ton.

Tvegani ukrepi in pogostni bojni spopadi z okupatorjevimi četami so zahtevali tudi med delovnim kadrom tržiške predilnice in

tkalnice mnogo žrtev. Mnoge žrtve so padle zaradi mučenja v taboriščih in v zaporih. O njih smo dosedaj zbrali naslednje podatke:

V narodnoosvobodilnih bojih so padli tile delavci in delavke iz BPT:

Ime in priimek	Rojen	Rojstni kraj
1. Ahačič Franc	26. III. 1909	Podljubelj
2. Ahačič Albin	1. III. 1918	Podljubelj
3. Ahačič Peter	24. VI. 1896	Tržič
4. Ahačič Karl	13. XI. 1928	Tržič
5. Bečan Karl	4. XI. 1915	Seničnica (Medvode)
6. Bečan Mici	11. V. 1916	Tržič
7. Bodlaj Andrej	3. XI. 1907	Podljubelj
8. Burger Jožef	17. II. 1912	Cerklje
9. Dolenc Peter		Javornik
10. Dolinar Mici		Križe
11. Halužan Ignac	27. VII. 1909	Tržič
12. Hafnar Janez	14. XII. 1901	
13. Javornik Jože	26. III. 1912	Tržič
14. Janovšek Karl	22. VII. 1906	Bistrica
15. Knific Lado		Tržič
16. Knific Marija		
17. Kotnik Marjan	4. XII. 1901	Leoben
18. Kosmač Janez	25. VIII. 1906	Križe
19. Koprivnik Rudi	31. III. 1925	Tržič
20. Koprivnik Jože	1919	Ljubljana
21. Krystufek Stanislav		Bistrica
22. Krystufek Ivan		Bistrica
23. Kanduš Nande		Podljubelj
24. Krajnik Janez		Voklo
25. Karpucelj Janez		Mojstrana
26. Kavar Blaž		
27. Kveder Janez		
28. Lučki Franc	11. IV. 1913	Tržič
29. Meglič Kristjan	24. XII. 1918	Podljubelj
30. Meglič Aleš		Podljubelj
31. Mežek Andrej	30. XI. 1924	
32. Mokorel Andrej	30. XI. 1881	Kovor
33. Mokorel Tončka	17. I. 1911	Tržič
34. Markovič Anton	25. VIII. 1899	Tržič
35. Markovič Franc	4. X. 1919	Tržič
36. Markovič Janez	29. XII. 1921	Tržič
37. Mladič Franc	26. IX. 1904	Tržič
38. Ovsenek Jože	1. III. 1905	Tržič
39. Perko Henrik	16. VII. 1902	Tržič
40. Pavlin Jože	19. III. 1915	Ljubno
41. Roblek Vladimir	7. VIII. 1928	Tržič
42. Rakovec Marija	11. X. 1899	Breznica
43. Srečnik Viktor	18. XII. 1913	Tržič
44. Sušnik Franc	4. VII. 1902	Podnart
45. Šolar Stanislav	3. VIII. 1922	Kovor
46. Šebat Katarina	10. X. 1912	Gozd
47. Špendal Janez		Zvirče
48. Zadnikar Peter	1. VIII. 1907	Tržič
49. Zupan Ignac	21. VII. 1910	Podtabor (Podbrezje)
50. Zalar Zofija	25. III. 1925	Mirna (Dolenjsko)

Prihod partizanov dne 12. maja 1945 v Tržič

Za desetorico ni bilo doslej mogoče ugotoviti podrobnejših podatkov.

V trajen spomin žrtvam velike vojne ter v opomin živečim je postavil borcem-partizanom pred starim upravnim poslopjem delovni kolektiv bronast spomenik.

Narodnoosvobodilna borba se je od leta 1943 stopnjevala in dosegla leta 1944 višek. Okupator je požgal eksponirane koče, domove ter zaselke, da ne bi mogli služiti za oporišča partizanom. Požgana je bila vas Gozd nad Križami. V obratu je delovala peta kolona. Proti njej so nastopili organizirani napredni delavci, ki so se borili za zboljšanje plač.

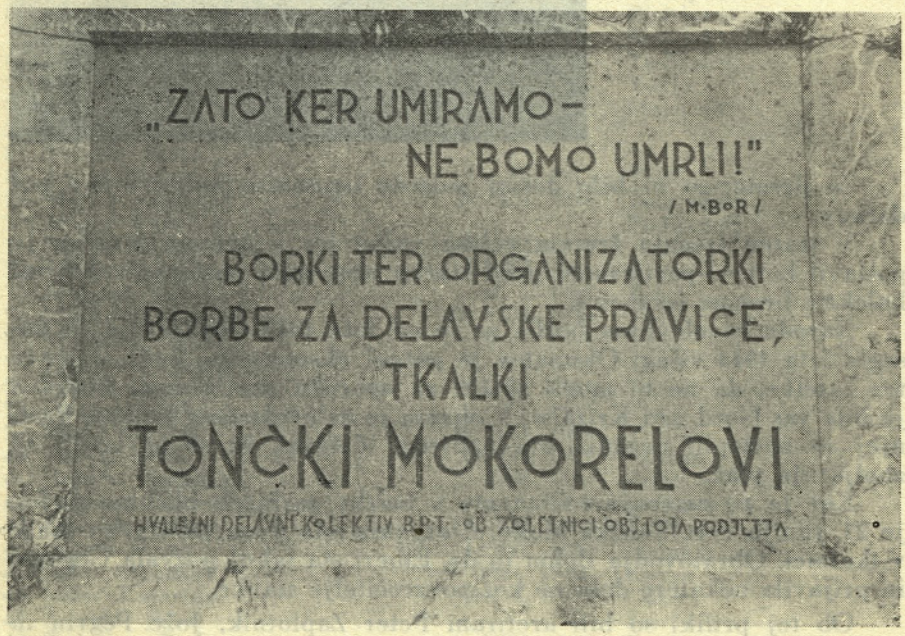
Ker je po zamenjavi dinarjev v marke zaslužek občutno padel, je 25. junija 1941 Tončka Mokorel organizirala dvourno stavko tkalk v tkalnici. Obratovodja Böhm in dr. Elbert sta takoj pozvala Gestapo in prijavila nekatere delavce kot povzročitelje stavke.

Ob tej priliki so bili aretirani Peter Zaplotnik, Jože Pegrin in Andrej Janežič, Petru Ahačiču in Tončki Mokorel pa se je posrečilo pravočasno pobegniti k partizanom. Peter Ahačič je pozneje padel v

borbi pod Storžičem, Tončko Mokorel pa so ujeli v Kranju, ker jo je Kumerdej izdal in jo odpeljali v taborišče Rawensbrück, kjer je umrla mučeniške smrti. V trajen spomin njene borbenosti so ob proslavi 70-letnice odkrili vzidano spominsko ploščo na pročelju tovarne.

Navzlic strogi kontroli se je začela med okupacijo širiti partizanska literatura med delavstvom. V tovarni so se množile sabotaže. Iz nje so odnašali blago k partizanom. V zadnjih dveh letih so delavci že množično odhajali v partizane. Spričo dobro organizirane obveščevalne službe sta dne 14. novembra leta 1944 popoldne prišla partizana Bruno in Binče mimo vratarja k blagajni, zahtevala ključ in pobrala ves denar 31.336.94 RM, ki je bil pripravljen za izplačilo ter neovirano zopet odšla iz tovarne. Proizvodnja v podjetju je padala, ker so sabotaže ovirale dovoz surovin in potrošnega materiala.

Borci, ki so padali v stotinah in žrtvovali svoja mlada življenja v drugi svetovni vojni, so se borili v veri in upanju v nov svet, v katerem bi vladala socialna pravičnost in ki bi omogočil, da se socialna raven delovnega človeka dvigne, zaostali kraji gospodarsko razvijejo in da preidejo proizvajalna sredstva v last splošne ljudske imovine in v upravo delovnega ljudstva. Sem je sodilo tudi premoženje, ki so ga ustvarile v dveh generacijah delovne roke tržiških predilničarjev in tkalcev.

Spominska plošča boriteljici za delavske pravice T. Mokorelovi, odkrita ob proslavi 70. letnice tovarne leta 1955

Predsednik sindikata Valjavec ob proslavi 70-letnice

Ob osvoboditvi in v prehodni dobi

Prve dni po osvoboditvi je teklo delo v tovarni v nezmanjšanem obsegu naprej, kakor zadnje dni okupacije. Nemški uradniki, ki so ostali v Tržiču, so mislili, da bo tudi po drugi svetovni vojni komanditna družba skrbela za to, da bodo obdržali mesta, ki so jih imeli v stari Jugoslaviji in med okupacijo. Na to so se prav posebno zanašali, češ da pripada glavni del kapitala angleškim državljanom oziroma skupini državljanov nevtralne Švice. Niso pa računali s tem, da bo narodnoosvobodilni vojni na bojiščih sledila integralna politična in socialna revolucija v državi.

Uprava državne varnosti je takoj po osvoboditvi izdala prve ukrepe, s katerimi je bilo 12. maja 1945 blokirano vsako razpolaganje z denarnimi sredstvi in premoženjem tovarniške družbe po dotakratnih organih. Do imenovanja delegata MIR-a Adolfa Praha dne 30. maja 1945 je ostalo staro osebje začasno pod vodstvom Leona Gassnerja na svojih mestih. Po naredbi vlade so morala vsa industrijska podjetja obratovati naprej in sprejemati vse vračajoče se delovne moči, ki so prihajale iz taborišč, zaporov in repatriirance, ki so bili razseljeni in so se vračali v domovino. Delovni kader v tovarni je bil v maju 1945 naslednji:

v predilnici	46 delavcev	184 delavk	14 mojstrov
v tkalnici	19 delavcev	162 delavk	2 mojstra
v belilnici	16 delavcev	13 delavk	4 mojstri

v delavnicah, pomožnih obratih in pisarnah 138 oseb.

Skupno torej 81 delavcev, 359 delavk, 20 mojstrov in 138 nameščencev ali 598 oseb.

Polagoma se je začel vračati v tovarno stari delovni kader, ki je bil med vojno reduciran ali pa je prostovoljno izstopil. Vračale

so se enote, kakor tudi nove delovne moči, ki prej še niso delale v tovarni.

Pod okupacijo je delavstvo prejemalo plače po odredbah šefa civilne uprave za zasedene kraje z dne 19. decembra 1941; gibale so se od 0.33 do 0.77 RM na uro, plače nameščencev pa od 130—750 RM na mesec. Mezde so v polovici maja in v juniju leta 1945 do zamenjave mark izplačevali v markah in so dosegle skupno 262.492.57 RM na kar je po zamenjavi, preračunano v dinarje, znesło mesečno 157,495.54 din. V drugi polovici leta 1945 pa se je račun mezd po izdanih tarifnih predpisih v dinarjih naglo stopnjeval in je znašal

v prvi polovici meseca julija	din	434.070.16
v drugi polovici meseca julija	din	578.475.16
v prvi polovici meseca decembra	din	1,151.554.68
v drugi polovici meseca decembra	din	1,130.934.69
skupaj za vse leto 1945	din	11,312.838.39

Socialno zavarovanje je med okupacijo vodila blagajna za socialno zavarovanje v Kranju. Po osvoboditvi je bila predilnica zopet priključena ljubljanskemu Zavodu za socialno zavarovanje.

Blagajniško stanje je izkazovalo 12. maja 1945 145.861.44 RM gotovine. Predilnica je v finančnem oziru obvisela ob koncu vojne pri bankah s 349.873.51 RM naložb in terjatev, od tega 262.514.14 RM pri Bank für Kärnten. Po zamenjavi so bile te terjatve preračunane na 209.924 din.

Ker je bil delovni čas v zadnji dobi vojne reduciran na štiri tedenske delovne dni, je imela tovarna pri štiridnevnem obratovanju na teden za dva meseca surovin, tkalnica pa razpoložljivo prejo pri delovnem času 5 dni na teden za 3 mesece. Belilnica je obratovala zaradi pomanjkanja blaga samo 3 dni na teden. Obrat je bil odvisen od proizvodnje tkalnice oziroma od zunanjih naročil za predelavo njihovih izdelkov. Umetna vlakna, ki jih je imela predilnica na zalogi, so bila stanična vlakna iz lesa in vlakna iz lanu in konoplje. Med izdelki je bilo blago za spodnje perilo, posteljnino, obveze in podloga za čevlje.

Tovarna je imela ob osvoboditvi samo en tovorni avto znamke Saurer s plinskim generatorjem na drva. Tri konje in ostala vozila so rekvirirale in odpeljale domobranske enote, ko so zapuščale Tržič. Denarni zavod za Slovenijo je priskrbel prvi denar, ki je bil potreben za tekoča izplačila. Za mezde in plače so potrebovali mesečno kakih 74.000 RM, za izplačilo materiala pa kakih 150.000 RM. Prehrana delavstva je bila v zadnjih mesecih pred osvoboditvijo zelo pomanjkljiva. Na živilske karte že več mesecev ni bilo mogoče dobiti pripadajoče prehrane in zaloge družin so bile močno izčrpane. Konsuma in aprovizacije tovarna med okupacijo ni imela. Tudi z obutvijo so bili delavci slabo preskrbljeni, ker so jo dobili le v redkih primerih in

Proslava osvoboditve Tržiča dne 12. maja 1945 pred občinskim domom — na levi se še vidi okupatorski bunker

na posebne nakaznice. V stanovanjskih hišah, ki so bile last tovarne, je stanovalo 1.362 ljudi. Od tega je bilo v tovarni zaposlenih 387.

Pri inventarizaciji zalog ob osvoboditvi so ugotovili naslednje količine surovin, polizdelkov in blaga:

Zaloge blaga v tovarni so 14. maja 1945 znašale:

a) surovo blago 128.422.2 m v vrednosti	52.316.15 RM
b) v manipulaciji 106.367.8 m	35.731.48 RM
c) izgotovljeno blago 429.860.2 m	309.011.78 RM
d) za tuj račun izdelano 30.187.8 m	6.156.69 RM
Že fakturirano blago 4.012.1 m	403.239.10 RM

Popis zaloge preje je izkazal:

a) v kopsih	kg 35.493.27	117.758.12 RM
b) v predelavi	kg 20.471.—	63.953.79 RM
c) na strojih	kg 47.956.—	10.846.54 RM
	Skupaj	192.558.45 RM

Izgotovljenega blaga 28.399.5 m	30.955.45 RM
Za tuj račun je bilo na zalogi	2.825.93 RM

(Za Tekstilindus in Tovarno gume v Kranju RM 226.339.83)

Inventura surovin je ugotovila:

umetnih vlaken iz lesa v uporabi	11.050 kg	19.232.50 RM
umetnih vlaken iz lanu in konoplje	10.959 kg	37.379.31 RM
v predelavi	14.000 kg	31.341.56 RM
v odpadkih	8.343 kg	1.311.34 RM
trakasto železo	2.965 kg	593.— RM
preja v kopsih	16.436 kg	54.588.35 RM
vata (v paketih)	1.550 kg	2.401.85 RM
	Skupaj	146.847.91 RM
	delo za tuj račun	1.648.21 RM
	Vsota	148.466.12 RM

Tovarna je potrebovala pri eni izmeni za šest mesecev za redno obratovanje 196 proizvodov raznega potrošnega materiala za izdelavo tkanin, za beljenje, barvanje, apretiranje, kakor kemičnih proizvodov, potrošnih utenzilij in pomožnega materiala ter 750 ton surovega bombaža pri eni in 1500 ton pri dveh izmenah. Med vojno so skrčili porabo na 350 ton.

Od tega je popolnoma manjkalo 67 vrst, torej dobra tretjina deloma utenzilij, deloma pa materiala za predelavo. Zvez z nekdanjimi dobavitelji po večini ni bilo mogoče takoj obnoviti.

Leta 1945 so znašale zaloge surovin v tovarni 2.166 ton. Po zamenjavi RM v dinarje so predstavljale zaloge naslednjo vrednost:

zaloge surovin	97,496.000 din
zaloge polizdelkov	12,720.971 din
zaloge izdelkov	19,381.012 din
zaloge pomožnega materiala	6,140.053 din

Finančni položaj podjetja je bil po surovi bilanci vzeto, kljub izkazani izgubi medvojnih let v znesku 769.053.54 RM, knjigovodsko ugoden. Vendar je treba upoštevati, da je bila po osvoboditvi vrednost dobroimetja pri nemških bankah, vrednostnih papirjev in izterljivost dolgov problematična. **Rezerve podjetja so za 466 % presegale glavnico družbe.** Podjetje je imelo zavarovalne pogodbe večinoma pri Jadranski zavarovalni družbi, deloma pa tudi pri Kärntner Landes Brand- und Schaden Versicherung, pri Allgemeine Elementar in Allgemeine Unfall Versicherung na Dunaju. Vsa ta zavarovanja je bilo treba postopoma prenesti na novo ustanovljeni državni Zavarovalni zavod v Ljubljani.

Delavnice tovarne in obratovališča, izvzemši električne centrale, so bile v redu. Za centrale pa so bili nadomestni deli naročeni pri tvrdki AEG-Union na Dunaju in J. M. Voith v St. Pöltenu. Od teh dobav je bilo odvisno, kdaj bo mogoče obnoviti polno obratovanje. Generator tretje centrale so hoteli poslati v popravilo v dunajsko tovarno. Ker pa je bilo tudi električno omrežje na več mestih po-

škodovano in potrebno popravil, je tovarna potrebovala električarje in elektrotehnike.

V tovarni je bil tradicionalni običaj, da so obhajali in nagrajevali delovne jubileje in sicer jubilej 25-letnega dela, nato jubilej 30-letnega, 40- in 50-letnega dela. Ta običaj je trajal do leta 1930 in je bil vpeljan že iz časov pred prvo svetovno vojno. Tako sta ob koncu vojne praznovali delavki Ana Sušnik in Barbara Dolenc 50-letni delovni jubilej, 40-letni pa trije delavci in dve delavki, medtem ko je bilo število 25-letnih jubilantov nad sto.

Obnova obratovanja 1945/46

Prva naloga delovnega kolektiva je bila obnova razdejanih central, kjer je bilo poškodovanih ca. 74% vseh instaliranih strojnih naprav za vzpostavitev normalnega obratovanja podjetja. Poleg tega pa je pritisnila prvo in drugo leto obnove še huda suša, da so proizvajali le 11% vsega možnega toka. Popravilo električnih naprav je terjalo velike napore in zahtevalo mnogo iznajdljivosti, ker ni bilo na razpolago potrebnega materiala. Največ preglavic je povzročalo popravilo centrale pri Sv. Ani, ki je bila najbolj poškodovana. Jugoslovanska vojna misija je na Dunaju preskrbela nov zamašnjak. Sljudo je podjetje dobilo v Makedoniji, šelak v Beogradu, papir pri firmi Bonač v Ljubljani, baker sta prevaljala podjetje Kovina v Slovenski Bistrici in podjetje Wagner v Mariboru. Vse ostalo konstrukcijsko delo, pa so opravili domači strokovnjaki s pripravami, ki so jih dale domače delavnice.

Delo je z velikim uspehom vodil monter Kermauner iz Črnuč, pomagali pa so mu domači monterji Kurnik, Šarabon in drugi. Njihovemu požrtvovalnemu delu je treba prisoditi, da je 1. oktobra 1945 začela obratovati centrala na Pilarni, 23. junija 1946 centrala II in 1. novembra 1946 pa centrala pri Sv. Ani. Predilnica je nato razvijala svojo delavnost najprej po dispozicijah MIR-a, nato pa kot podjetje splošnega državnega pomena po direktivah Glavne direkcije zvezne tekstilne industrije v Beogradu.

S pogonom central se je podjetje bližalo normalnemu obratovanju v vseh oddelkih, kar kažejo naslednje številke: v avgustu 1945 je bilo od 20.784 montiranih vreten v pogonu samo 11.527 na eno izmeno, v marcu naslednjega leta sta tekli že polni dve in v oktobru istega leta že tri izmene.

Podoben je bil proces v tkalnici, kjer je bilo prve mesece po osvoboditvi od 624 montiranih statev v pogonu samo 310 na eno in 48 statev na dve izmeni, v juliju naslednjega leta pa sta obratovali skoraj popolni dve izmeni.

Tudi oplemenitilnica je kljub pomanjkanju kemikalij začela postopoma obratovati in je v začetku 1947. leta dosegla normalno dnevno proizvodnjo.

Graditev skladiščnega poslopja

V predilnici je delalo 380 vreten kordna tkiva.

V splošnem v prvem letu obnove povprečna proizvodnja posameznega delavca ni bila na zadovoljivi višini. Krivo je bilo deloma veliko število novincev-učencev, ki so se šele uvajali v delo, deloma pa fluktuacija delavstva iz enega podjetja v drugo in pa to, da tarifne razmere v prehodni dobi prvih dveh povojnih let, še niso bile urejene. Uvedba akorda 1. julija 1946 je to popravila. Dvignila je produktivnost delavstva in s tem tudi proizvodnjo.

Neposredno pred osvoboditvijo so izdelovali v tovarni mešano prejo iz bombaža in umetnega vlakna in surov, beljen in barvan sukanec, Izdelovali pa so tudi prejo mešano iz staničnega vlakna in vistre ter blago iz navadne preje. Zaloga umetnih vlaken je zadostovala do septembra. Medtem so začele prihajati pošiljke ameriškega bombaža UNRRA akcije. Tovarni tako ni bilo treba prekiniti obratovanja, temveč je takoj prešla zopet na predelavo vegetabilne surovine.

Stanje motorjev v tovarni je ostalo med okupacijo nespremenjeno in so jih prevzeli ob osvoboditvi nepoškodovane in sposobne za obratovanje. Tovarna je imela 127 motorjev do 5 kW, v skupni zmogljivosti 254 kW, dalje 46 motorjev med 5 in 10 kW, v skupni jakosti 276 kW, 41 motorjev izmed 10—20 kW, v jakosti 451 kW, in dva motorja po 80 kW, skupno torej 216 motorjev z 1141 kW. Popolnoma pa je bila iztrošena zaloga pri kemikalijah, lepilih, apreturnem materialu, barvah, lakih, bencinu, špiritu, mazivih in nafti.

Z odlokom MIR-a LRS je bil dne 30. maja 1945 postavljen za delegata v predilnici industrije na osnovi členov 1, 3, 4, 8, 9 in 10 odloka AVNOJ-a z dne 21. novembra 1944 Adolf Prah. Prah je v Tržiču ostal le nepolne tri mesece. Kot strokovnjak se je trudil, da bi čimpreje

usposobil tovarniške naprave za polno obratovanje v vseh oddelkih. Prva skrb mu je bila, da uvede domače mojstre v posle obratovodij, da bi mogli odpustiti obratovodje nemške narodnosti. Zato je naročil nemškim nameščencem naj zberejo podatke o delovnem razporedu in sestavijo začasne delovne programe. Pri tem je že opetovano naletel na prikrit, deloma pa tudi na odkrit odpor.

Kakor je razvidno iz zapisnika z dne 9. junija 1945 se je vodja tkalnice Anton Böhm mlajši branil, da bi izročil posle Brunu Kurniku in tudi ni hotel izročiti prepisa produkcijskega načrta, ki ga je hranil na svojem stanovanju in o katerem je trdil, da ga je uničil.

V prvih mesecih se je v tovarni nastanilo vozarstvo artiljerijske brigade 16. divizije, ki je zbirala in neprestano dovažala v tovarno zapuščene zaloge municije po 20 do 30 voz dnevno. To je pomenilo veliko nevarnost za tovarno. Delegat je zato posredoval, da bi vojaštvo in municijo premestili drugam, da bi mogli obnoviti redno obratovanje. Prvi čas so bile delovne ure od 8 do 14.

Ob osvoboditvi so bili v podjetju naslednji tuji državljani:
dr. Albert Glanzmann, javni družabnik, švicarski državljan,
ing. Hugo Sugg, tehnični vodja, prokurist, avstrijski državljan,
Rupert Sugg, tekstilni tehnik in prokurist, avstrijski državljan,
Franz Nekl, vodja belilnice, poprej ČSR, nemške narodnosti,
Josip Zell, blagajnik, avstrijski državljan,
Josip Navratil, vrtnar, državljan ČSR in
Olga Samohvalova, avstrijska državljanka.

Nemci po narodnosti, ki so imeli ali so si pridobili pod pritiskom zakona o inšpekciji dela jugoslovansko državljanstvo, so bili:
Oton Stransky, obratovodja predilnice,
Edvard Stransky, mojster,
Anton Böhm star., vodja tkalnice,
Anton Böhm ml., pomočnik obratovodje,
Josip Stepan, vodja belilnice,
Franc Schwickart, po rodu iz Vipave, ki se je bil priglasil za Volksdeutscherja, in
dr. Viljem Elbert, prokurist, personalni in davčni referent.

Do obtožbe so se vsi svobodno gibali. Šele meseca junija so jih aretirali, pozneje zopet po večini izpustili. Dne 24. decembra 1945 so jih oblasti nato izselile.

Izseljeni so bili ing. Hugo Sugg, Oto in Edi Stransky, Anton Böhm starejši in mlajši, Franc Nekl, Josip Zell, Franc Schwickart in dr. Viljem Elbert. Ing. Franc Smolik je bil po povratku iz partizanov postavljen kot zaupnik delavstva za namestnika delegata. Poleg tehničnega vodstva tovarne je prevzel tudi posle predsednika pripravljalnega odbora enotne sindikalne organizacije.

Od Glanzmannov se je nečak dr. Albert odselil iz Tržiča v začetku marca 1947 na podlagi rednega potnega dovoljenja. Edmundu Glanzmannu je bila prva prošnja za izselitev zavrnjena. Na drugo prošnjo je prejel 24. decembra 1947 dovoljenje, da se izseli, vendar

ga ni več mogel izkoristiti. Umrl je v svoji vili ob tovarni 29. decembra 1947, star 92 let. Vnuki so pozneje odpeljali nekaj pohištva iz Glanzmannove vile. Leo Gassner je po prestani kazni odšel v Anglijo in je umrl na srčni kapi v Nairobi v Afriki na potovanju, medtem ko je Andrew umrl že med vojno v Leeds na Angleškem na svojem posestvu.

Pred zamenjavo mark v dinarje je bila za 30. junij 1945 sestavljena bilanca, ki izkazuje 14,283.089.81 mark aktiv in isto toliko pasiv.

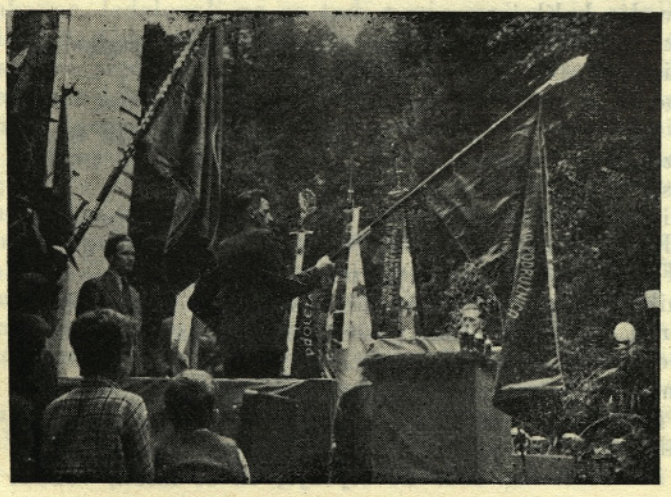
V tej bilanci je izkazana bilančna izguba okupacijske dobe, ki je znašala za razdobje 1941—1944 . . . . . 575.484.24 RM
v času od 1. januarja do 30. junija 1945 . . . . . 281.681.46 „

Skupaj . . . 857.681.70 RM

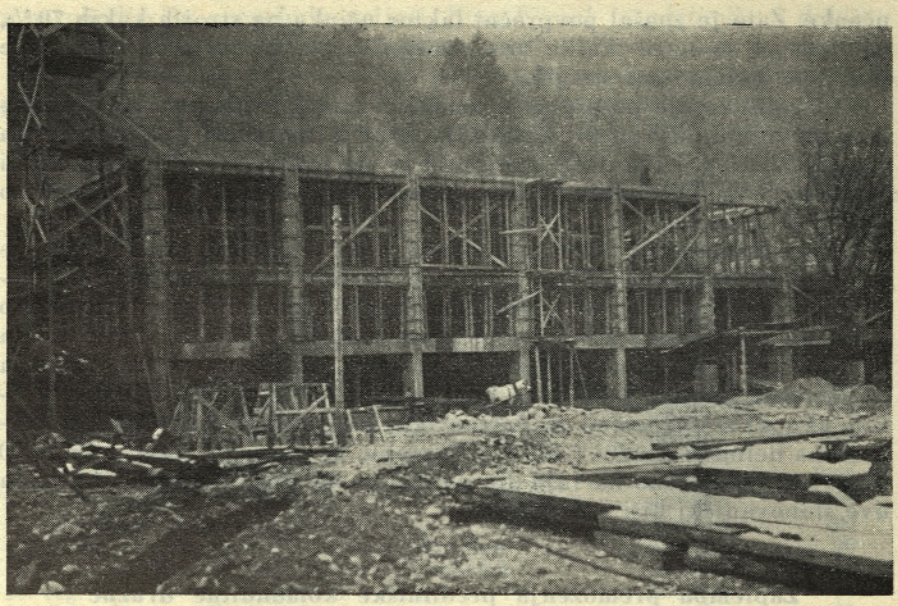
Večino zalog izdelanega blaga je tovarna oddala za potrebe jugoslovanske vojske, za bolnice in zavode, del pa na nakazila ministrstva trgovine za vračajoče se pripornike taborišč, razseljence in begunce.

Dejansko zaslužene mezde so v juniju že izplačali po tarifi, ki je veljala šele od 1. julija naprej. Delegat Adolf Prah je dvignil v ta namen pri Denarnem zavodu za Slovenijo za tekoča izplačila 945.000 dinarjev. Po njegovem poročilu je bila tovarna sama v brezhibnem stanju in bo lahko obratovala s polno zmogljivostjo, kakor hitro bo prispel bombaž.

Deležniki Albert Glanzmann, Leo Gassner in ing. Hugo Sugg ter prokurist Rupert Sugg so zaprosili v juniju za delno izplačilo dobroimetij pri podjetju za potrebe preživljanja. Prošnji je bilo ugodeno in izplačila odobrena. Družabniki so bili v poslovanju z delegatom zelo uslužni, ker so še zmerom upali, da bodo ostali na svojih mestih.

Razvitje sindikalnega prapora ob 20-letnici tekstilne stavke. Prapor razvija tov. Golmajer, predsednik sindikata

Betonsko ogrodje za osrednja skladišča BPT

Obnova obratovanja je bila v prvih mesecih otežkočena zaradi pomanjkanja potrošnega materiala in pogonskega toka. Ko pa so zadnjega septembra prispele UNRRA pošiljke bombaža so ves mesec aktober delali že samo z bombažem. Proizvodnja je postopoma naraščala od meseca do meseca in je v januarju presegla oktobrsko produkcijo za 25 %, in v februarju pa za 51 % ne glede na število in kakovost preje. Kljub vsem težavam so vendar dosegli 85 % predvojne dnevne produkcije. Prva skrb po osvoboditvi je bila, kakor omenjeno, da obnovijo centrale, kar je bilo združeno z velikimi težavami glede nabave potrebnega specialnega materiala in izurjenih elektrotehnikov. V 6 mesecih intenzivnega dela so popravili 2 stroja in dvignili proizvodnjo na 73 % običajnih zimskih minimov.

Zaradi težav s tokom so morali razdeliti delo v predilnici na vseh 24 ur, da bi dosegli največjo možno produkcijo. V tkalnici je proizvodnja blaga v januarju 1946 narasla za 47 %, v februarju za 52 % nasproti oktobru 1935. Od meseca maja do oktobra 1945 so dobili 116 učenk, ki jih je bilo treba šele priučiti. Poleg tega je bila tkalnica prisiljena omejevati proizvodnjo v korist drugih tkalnic v državi, ki jih je morala tržiška predilnica zalagati s prejo. Tako se je gibala njena produkcija na 60 % zmogljivosti.

Tovarna je dobila nalog, da mora s tkalnico preiti na eno izmeno, s predilnico pa na tri. Zaradi tega so morali oddati polovico ljudi iz tkalnice v predilnico. Skoraj polovico tkalk so predstavljale

učenke. Zato je znašal povprečni faktor učinka na strojih kakih 70 %, medtem ko so stare tkalke brez težav dosegle 85 do 90 %. Skoro vse tkalke so delale na 4 strojih.

Obratni čas je po poročilu delegata znašal v juniju 1945 v čistilnici, pri mikalnikih in pri raztezaljkah 24 ur na teden, pri prstančevih strojih 32 ur, pri sukalnih strojih 40 ur na teden. V tkalnici so delali 5 dni po 8 ur. Disciplina je bila spočetka slaba. Dnevno je manjkalo okrog 25 delavcev.

Vojna škoda je bila prijavljena s 123,113.459 din. Od tega je znašala stvarna poškodba v centralah 3,926.500 din. Ostalo je bil nedosežen dobiček. Prijavo je priznala okrajna komisija za vojno škodo v Tržiču s sklepom z dne 28. septembra 1945, št. 1765. Vojnega dobička ni bilo, ker je tovarna obratovala pasivno. Zemljiška posest podjetja je obsegala kakih 130 ha in je bila vpisana na 32 zemljeknjižnih vložkih, skupaj s služnostmi za daljnovode. Podjetje je bilo 100 % udeleženo na delniški družbi LADA v Zagrebu, ki je imela glavnico 625.000 dinarjev, razdeljeno na 1250 din delnic po 500 din. Ta družba je imela dve stanovanjski hiši v Zagrebu.

Zaplemba premoženja predilniške komanditne družbe

Medtem je dozorelo vprašanje pravne in dejanske zaplembe sovražne imovine v smislu odloka AVNOJ-a z dne 21. novembra 1944 o prehodu sovražnikovega imetja v državne roke, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasedbi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile. Do avgusta 1945 je bila ta imovina samo pod poverjeništvom vladnega delegata. Med okupacijo se je stanje komanditistov toliko spremenilo, da je okupator zaplenil — kot rečeno — vse deleže angleških državljanov v korist Koroške dežele, kar je

Godba na pihala

z osvoboditvijo prenehalo veljati. Ema Füssel je odstopila 6 deležev Edmundu Glanzmannu in skupščina družabnikov je 24. junija 1941 na občnem zboru v Tržiču odvzela Andreju Gassnerju pravico do poslovanja in podpisovanja. Tako je bilo stanje kapitalnih deležev družabnikov tovarne na dan osvoboditve 9. maja 1945 naslednje:

Družabniki	Državljanstvo	Število deležniških enot	
1. Elisabeta Comploj roj. Gassner, Dunaj	nemško	91	
2. Luisa Epple roj. Sugg, Bludenz	italijansko	34	
3. Anna Escher roj. Glanzmann, Aleksandrija	švicarsko	265	
4. Irena Fischer roj. Gassner, Lučane (ČSR)	nemško	90	
5. Ema Füssel roj. Glanzmann, Dunaj	nemško	150	
6. Adolf Gassner, Bludenz	nemško	91	
7. Andrew Gassner (3), Tržič †	angleško	802	
8. Josef Gassner, Bludenz	nemško	10	
9. dr. Julij Gassner, Feldkirch	nemško	105	
10. Kurt Gassner, Bludenz	nemško	48	
11. Leo Gassner (4), Tržič	nemško	622	
12. Richard Gassner, Bludenz	nemško	48	
13. Denk-Andre Gassner, Bludenz	nemško	105	
14. Margareta Gassner roj. Getzner, Bludenz	nemško	20	
15. Mariana Gassner roj. Getzner, Dornbirn	nemško	32	
16. ing. Josef Getzner, Bludenz	nemško	31	
17. Otto Getzner, Feldkirch	nemško	20	
18. dr. Rudolf Getzner, Feldkirch	nemško	20	
19. dr. Albert Glanzmann (5), Trst-Tržič	švicarsko	310	
20. Amalija Glanzmann, Trst	švicarsko	110	
21. Edmund Glanzmann (6), Tržič	švicarsko	6	
22. Ida Glanzmann, Trst	švicarsko	156	
23. Irmgarda Hennig roj. Gassner, Dunaj	nemško	11	
24. Helena Hofacker roj. Gassner, Bludenz	nemško	90	
25. Natalia Jones roj. Sugg, Castle Munsley	angleško	11	(7)
26. Kristina Kammerlander roj. Gassner, Dunaj	nemško	48	
27. Marta Kohler roj. Gassner, München	nemško	48	
28. Walpurga Polaczek roj. Gassner, Insbruck	nemško	11	
29. Evelina dr. Polzer roj. Glanzmann, Buso, Rovigo	italijansko	264	(2)
30. Elisabeta Ronge roj. Getzner, Poysdorf	nemško	31	
31. Anton G. Sugg, Castel Munsley	angleško	11	(7)
32. ing. Hugo Sugg, Tržič	nemško	24	
33. Josef-Marett Sugg, Castel Munsley	angleško	11	(7)
34. ing. Reinald Sugg, Dunaj	nemško	17	
35. ing. Renata Sugg, München	nemško	17	
36. Rupert Sugg, Tržič	nemško	10	
37. Gertruda Wisenthal, New York	ZDA	11	
	skupaj	3780	

Ko so narodnoosvobodilni odbori zbrali vse osebne podatke, je javno tožilstvo vložilo tožbo proti vsem članom komanditne družbe zaradi kaznivega dejanja iz člena 14 uredbe vlade Slovenije z dne 24. maja 1945. Vojaško sodišče v Ljubljani je pod opr. št. sod. 1474/45 dne 22. avgusta 1945 spoznalo obtožence za krive in jih obsodilo v smislu zakona o konfiskaciji imovine z dne 9. julija 1945 na zaplembo vsega privatnega premoženja na ozemlju FLRJ in deležev, s katerimi

so bili soudeleženi pri tvrdki »Bombažne predilnice in tkalnice Ed. Glanzmann in And. Gassner v Tržiču ter na prisilno delo treh let.

Sodbo je ljubljansko sodišče predložilo nato Vojaškemu sodišču IV. armije, ki je kot drugostopno sodišče dne 25. septembra 1945 izločilo iz obtožbe Jožefa Sugga, Antona Sugga, Natalijo Jones, ženo Leona Gassnerja in Gertrudo Wisenthal. Glede ostalih je potrdilo razsodbo prvostopnega sodišča na zaplembo vse zasebne imovine. Oprostilo pa je obtožence kazni odvzema svobode s prisilnim delom, izvzemši Ruperta Sugga, ki je bil obsojen na tri leta odvzema svobode s prisilnim delom, zaplembo premoženja in deleža pri firmi. Spremembo razsodbe je utemeljilo drugostopno sodišče s tem, da pri prvostopni razsodbi niso upoštevali visoke starosti obsojenih družabnikov dr. Alberta Glanzmanna, Lea Gassnerja in ing. Huga Sugga.

S to razsodbo so bili zaseženi premoženjski deleži 31 komanditistov podjetja in sicer je bilo zaplenjenih posameznim družabnikom naslednje število deležniških enot:

1. Leo Gassnerju	622	17. Richardu Gassnerju	48
2. ing. Hugu Suggu	24	18. Kurtu Gassnerju	48
3. Anni Escher	264	19. Luizi Epple	34
4. Evelini Polzer	264	20. ing. Josefu Getznerju	31
5. Idi Glanzmann	156	21. Marijani Gassner	32
6. Emmi Füssel	150	22. Elizabeti Ronge	31
7. Albertu Glanzmannu	310	23. Ottu Getznerju	20
8. Amaliji Glanzmann	110	24. dr. Rudolfu Getznerju	20
9. dr. Juliusu Gassnerju	105	25. Margareti Gassner	20
10. Andre-Denku Gasnerju	105	26. Irmgardi Hennig	11
11. Heleni Hofacker	90	27. Walpurgi Polaczek	11
12. Ireni Fischer	90	28. ing. Reinaldu Suggu	17
13. Adolfu Gassnerju	91	29. ing. Renati Sugg	17
14. Elizabeti Comploj	91	30. Jožefu Gassnerju	10
15. Marti Gassner poroč. Kohler	48	32. Rupertu Suggu	10
16. Kristini Kammerlander	48		

Tako je bilo skupaj zaplenjenih 2928 deležev. Nezaplenjenih je ostalo 852, od katerih sta 802 enoti pripadali Andreju Gassnerju, ki je med vojno živel na posestvu v Londonu.

Vzporedno z razsodbo sodišča je tudi okrajna zaplembena komisija v Kranju z odločbo z dne 15. avgusta 1945, DF. S. št. 20/1-7 in 80/8-14, 80/16, 20/15 in 20/17-23 zaplenila premoženje deležnikov pri tržiški tvrdki. Proti prvostopni odločbi je bila vložena pritožba na Okrožno zaplembeno komisijo v Ljubljani, ki je s svojo odločbo št. 37/46 dne 12. marca 1946 zavrnila pritožbo in potrdila odločbe okrajne zaplembene komisije za 22 deležnikov. V tej odločbi so bili izpuščeni Luisa Eppel, Anna Escher, Andrej-Denk Gassner ter cela Glanzmannova družina, Natalija Jones, Evelina Polzer, ing. Hugo Sugg, Jožef Sugg, Rupert Sugg in Gertruda Wisenthal. Razlogi za izločitev v razsodbi niso bili navedeni.

Z nadaljnjo odločbo št. 38 okrožne zaplembene komisije v Ljubljani je bila zavrnjena pritožba proti odločbi okrajne zaplembene komisije v Kranju z dne 26. februarja 1946, s katero je bilo zaple-

Predsednik DS Milan Ogris čestita tovarišici Nežki Kokalj

njeno ne samo individualno premoženje deležnikov, marveč tudi firme Glanzmann & Gassner K. D. v Tržiču kot take. Odločba je potrdila krajevno in stvarno pristojnost prvostopne komisije in veljavnost njene odločbe ter ugotovila, da ustreza razsodba določbam zakona in zakonitim predpisom. S tem je bil opravljen tisti del postopka za likvidacijo imovine podjetja v Jugoslaviji.

Tvrdka bombažne predilnice in tkalnice Ed. Glanzmann & Gassner je ostala še nadalje protokolirana v trgovskem registru in komanditna družba kot taka z družbeno pogodbo komanditistov in s svojim premoženjem, ki ga je imela v tujih valutah, dobroimetjih in depojih v tujini, pa je obstajala še naprej, ker ni bila po določbah pravil niti likvidirana, niti razpuščena.

Z odločbo z dne 15. decembra 1945, št. 6376 je uvedlo ministrstvo za gospodarstvo nadzorstvo nad večjim delom zemljišč veleposestva, ki je bilo last podjetja, ki pa je spadalo pod agrarno reformo. Razen tega je še okrajna agrarna komisija v Kranju vzela dele zemljišča od predilniškega veleposestva v svoj zemljiški sklad in jih dodelila agrarnim interesentom.

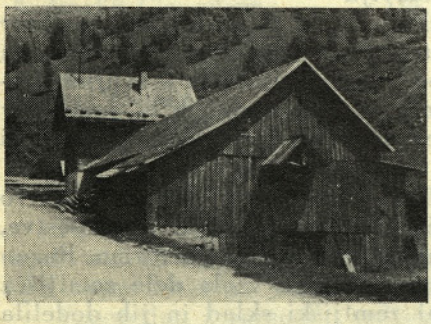
Likvidacija predilniškega veleposestva
Začasno izkoriščanje dodeljenih tovarniških ekonomij

Razen tovarniških objektov, vodnih central in 82 stanovanjskih hiš je v desetletjih svojega obstoja pridobila lastništvo obsežnih zemljišč, gozdov in obdelane zemlje, deloma v zvezi s pridobivanjem vodnih pravic in oporišč za daljnovode, deloma pa za potrebe svoje lastne ekonomije in pomožnih obratov. Tako je ob koncu druge svetovne vojne zemljiška posest predilnice izkazovala po katastru naslednje površine:

1.	Gozdovi	65.0473 ha
2.	Njive	8.1348 ha
3.	Travniki	37.5874 ha
4.	Vrtovi	6.6188 ha
5.	Pašniki	2.8667 ha
6.	Stavbišča	6.9342 ha
7.	Ostalo davka prosto zemljišče	3.7939 ha
	Skupaj	130.9833 ha

Nekateri pašniki so bili že prerastli v gozdove. Gospodarskega načrta za gozdno posest predilnica ni imela, pač pa je predlagala vsako leto sečnjo in pomladitvena dela. Letno so sekali kakih 100 m³ mehkega lesa in 300 m³ drv. Okrogel les so žagali na lastni žagi pri Sv. Ani za potrebe lesene embalaže podjetja in v druge industrijske namene.

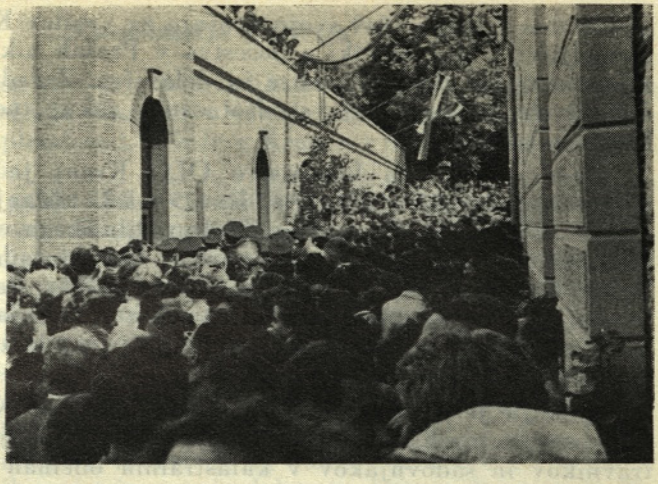
Med okupacijo posestvo ni utrpelo večje škode. Na tako imenovani Kramarjevi gubi je imela predilnica lastno ekonomijo. Pridelke in proizvode ekonomije so dobivali po režijskih cenah nameščenci in delavci. Sadovnjake in vrtove ter nekaj njiv in travnikov v skupni izmeri kakih 12 ha so razdelili med delavstvo, ki je plačevalo za pol hektara kakih 100 din letne zakupnine. Predilnica je imela pri Sv. Ani žago samico na vodni pogon s krožno žago. Gozdno službo je upravljal Henrik Snoj.

Žaga pri Sv. Ani

Posest je bila za podjetje važna, ker so bile na njej zgrajene tri električne centrale, vodni zajemalki in zbiralniki, struge in druge vodne naprave. Pašnike in travnike je izkoriščala tovarna za pridobivanje krme za svojo konjsko vprego za prevoz, ki ga ni mogla opravljati z motornimi vozili. Ker so pridelali premalo krme na lastni posesti, je morala še dokupiti 5 ton sena in 5 ton ovsa letno.

Gozdov predilnica ni kupila v špekulativne namene, zato je skrbela za racionalno gospodarstvo. Podjetje je potrebovalo letno za izdelavo zabojev, za prage industrijske proge ter za popravila stanovanjskih hiš od 1.500 do 2.000 m³ lesa, tako da je razen lastnega lesa dokupovalo okrog 1.100 m³ pri drugih tvrdkah. Del gozdov je kupila zaradi zaščite rednega dotoka vode k električnim centralam, ki je bil po gozdnih predpisih zaščiten. Drv je porabila tovarna za

Udeleženci proslave 70-letnice ogledujejo tovarniške naprave

lastne obrate kakih 40 m³ letno, ostala drva so razdelili med zaposleno osebje po lastni ceni.

MIR LRS je potrdil navedbe podjetja glede gozdov in stavbišč za razširitev tovarne kakor tudi glede pridobivanja krme in je stal na stališču, da bi morala posest ostati brezpogojno pri podjetju.

Na Kramarjevi gubi so od živega inventarja ostali ob osvoboditvi trije konji in 4 krave. Predilnica je predlagala, naj ji prepustijo še nadalje zemljišča, ki jih je potrebovala za svoj industrijski obrat, vendar oblasti tega predloga niso upoštevale.

Gozdni del veleposestva sta prevzela 19. decembra 1945 v imenu državne gozdne uprave ing. Milan Šter in oskrbnik France Ulčar. Prevzemitelja sta obenem prepovedala samovoljno razpolaganje z zavarovanim imetjem 65 ha gozdov.

Vzlic prigovoru je poverjeništvo za kmetijstvo OLO Kranj dodelilo Kramarjevo gubo z odlokom dne 27. februarja 1951 v upravljanje in izkoriščanje zadružni ekonomiji pri Sv. Ani. Napori predilnice, da bi ji ekonomijo vrnili v lastno upravljanje, so bili do leta 1956 zaman.

Kot nadomestilo za izgubljeno posest v šentanski dolini, pa so predilnici ponudili ekonomijo v Prašah pri Mavčicah in ekonomijo v Kovoru. Ekonomija v Prašah se je pokazala zaradi oddaljenosti kot neustrezna in pri vseh investicijah, ki jih je napravila predilnica, ni mogla nadomestiti donosa njene prejšnje posesti v šentanski dolini.

Na drugi strani pa je MLO Tržič v imenu zemljiškega sklada dal predilnici v zakup parcele na »Cimpru«, ki so obsegale pet njiv in štiri travnike v izmeri 33.033 ha proti letni najemnini 2.310 din.

Nato je sledila odločba okrajnega sodišča v Kranju z dne 17. marca 1946 in z dne 12. maja 1948, s katero so dodelili predilnici v izkoriščanje prejšnjo posest Franca Drakslerja v Prašah št. 1 in v občini Jama št. 86, ki je bila prepisana na splošno ljudsko premoženje. Ker pa so Praše preveč oddaljene od Tržiča, je predilnica po-

novila dne 5. maja 1949 svojo prošnjo za vrnitev Kramarjeve gube z utemeljitvijo, da pridelki s posestva v Prašah nikakor ne zadoščajo za naraščajoče potrebe menze in delavstva. Zaradi tega je vzela za dobo dveh let gospodarjeve odsotnosti v zakup tudi posestvo v Podbrezju v izmeri 5 ha.

Poverjeništvo za kmetijstvo OLO Kranj je pustilo predilnici z odločbo z dne 27. junija 1949 št. 175 v izkoriščanje po čl. 16 zakona o agrarni reformi in kolonizaciji od predilniškega veleposestva 37.3250 hektarov njiv, travnikov in stavbišč v katastralnih občinah Sv. Ana, Križe, Bistrica in Tržič. S tem so bile izločene stanovanjske hiše in k njim pripadajoča zemljišča, ki so zopet postala last predilnice. Kramarjeva guba pa je ostala v upravljanju in izkoriščanju zadružne ekonomije pri Sv. Ani.

Slednjič je poverjeništvo za kmetijstvo OLO Kranj 27. februarja 1951 izročilo predilnici v upravljanje in izkoriščanje še 4.3151 ha njiv, travnikov in sadovnjakov v katastralnih občinah Kovor in Bistrica po členu 16 zakona o agrarni reformi z dne 6. novembra 1947 Ur. list 59. Dodeljena ekonomija je bila v zelo slabem stanju in njiv niso že več let gnojili. Predilnica je popravila poslopje, orodje in poljedelske stroje. Dodeljena ekonomija je bila registrirana kot izvenindustrijski obrat 12. marca 1951 pod št. 243-94/2.

Dne 10. aprila 1951 je bil sklenjen dogovor z MLO Tržič glede delitve Cenove gube med MLO Tržič in predilnico, tako da bi od 10.9740 ha približno 4 ha pripadli podjetju. Dogovor ni bil realiziran. Parcele veleposestva so prepisali na gozdno upravo KLO Sv. Ana in ostanek v zemljiških knjigah po sklepu sodišča v Kranju št. 747 od 18. oktobra 1951 na predilnico.

Sestava zemljiškega posestva predilnice po kulturah in katastralnih občinah je bila naslednja:

Katastrska občina	Poslopja m²	Vrtovi m²	Travniki m²	Pašniki m²	Njive m²
Tržič	69.106	54.664	146.154	3.569	31.303
Bistrica . . .	4.580	22.401	23.990	26.905	—
Sv. Ana . . .	2.437	11.635	182.840	22.982	46.972
Križe	—	1.046	—	—	—
Podbrezje . .	—	—	—	—	—
Skupaj	76.123	89.746	352.984	53.456	78.275

Katastrska občina	Gozdovi m²	Razno m²	Neproduktivno m²	Skupaj m²
Tržič	6.229	97	881	312.003
Bistrica	28.475	426	4.827	111.604
Sv. Ana	556.027	596	30.530	854.019
Križe	—	—	—	1.046
Podbrezje	—	—	—	31.514
Skupaj	622.245	1.119	36.238	1,310.186

Sistemizacija podjetja

V trgovskem registru protokoliranih tvrdk je bila zabeležena zaplemba imetja Andreja Gassnerja in 21 komanditistov na podlagi odločbe okrajne zaplembne komisije v Kranju z dne 15. januarja 1946 šele 26. marca 1946.

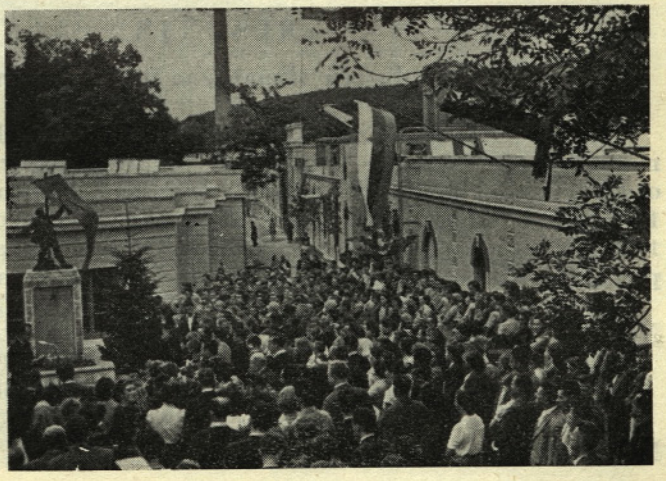
Nato je bil 31. julija 1946 na podlagi odločbe okrajnega sodišča v Kranju vpisan prenos deležev komanditistov na državo FLRJ.

Dne 23. novembra 1946 pa so bili po odločbi okrajne zaplembne komisije v Kranju št. 1709 preneseni na državo FLRJ deleži Edmunda Glanzmanna in Andreja Gassnerja kot javnih družabnikov, nadalje komanditistov Jožeta Sugga, Antona Sugga in Natalije Sugg.

Delež Gertrude Wisenthal je bil prenesen na FLRJ z registracijo 4. decembra 1946 na osnovi odločbe okrajnega sodišča z dne 26. novembra 1946, št. 372.

Po odločbi ministrstva industrije in rudarstva z dne 23. avgusta 1945, št. 1024, je bil registriran vpis delegata Antona Recerja in 28. junija 1947 pa vpis firme v register državnih gospodarskih podjetij. To je bila zadnja registracija v starem registru privatnih podjetij na sodišču. Podjetje je do 6. maja 1947 poslovalo naprej pod starim imenom Bombažna predilnica in tkalnica Ed. Glanzmann in Andrew Gassner Tržič tudi še po zaplembi imovine podjetja. Komanditna družba kot taka ni nikjer v povojnih odločbah in spisih omenjena.

Po sistemizaciji tovarne kot državnega gospodarskega podjetja je podjetje upravljal delegat, ki je vodil posle po navodilih in s pooblastilom MIR-a v Ljubljani. Kot nacionalizirano podjetje velikega obsega in važnega pomena za obnovo, je prišla predilnica v sklop in pristojnost Glavne direkcije Zveze tekstilne industrije kot zveznega strokovnega organa ministrstva lahke industrije. Prvi delegat, kakor omenjeno, je bil Adolf Prah, postavljen z odločbo MIR-a z dne

Komemoracija pred spomenikom padlih v pridvorju tovarne

30. maja 1945. Njemu je sledil dne 25. avgusta 1945 Anton Recer, najprej kot delegat, po ustanovitvi državnega gospodarskega podjetja, pa kot direktor podjetja, imenovan z odločbo MIR-a št. 1024.

Delegatu ministrstva je AOR dodelil 24. januarja 1947 kot posvetovalni organ pod št. 6330 strokovni svet, v katerem so sodelovali vsi obratovodje in od primera do primera po potrebi tudi drugi delavci in uslužbenci podjetja. Strokovni svet se je sestajal tedensko enkrat in obravnaval vsa konkretna vprašanja proizvodnje. Prvi člani strokovnega sveta so bili:

Ing. Franc Smolik, obratovodja podjetja,
Vladimir Pernuš, glavni knjigovodja,
Kristijan Perko, vodja predilnice,
Štefan Demšar, vodja tkalnice,
Alojz Šarabon, vodja belilnice,
Niko Kržišnik, vodja barvarne in
Franc Hafner, predsednik sindikalne organizacije.

Nacionalizirana bombažna predilnica in tkalnica je bila z odločbo Zvezne vlade FLRJ, št. 55/3 z dne 6. maja 1947 ustanovljena kot državno gospodarsko podjetje, katerega operativno-upravni vodja je bila Glavna direkcija Zvezne tekstilne industrije v Beogradu. Listina o ustanovitvi državnega gospodarskega podjetja se glasi:

IV broj 55/3
6. maja 1947
Beograd.

Na osnovu čl. 5 u vezi čl. 69 Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima na predlog Ministra industrije FNRJ Vlada FNRJ donosi

REŠENJE

o privrednom preduzeću »Bombažna predilnica in tkalnica, Tržič

1. Privredno preduzeće Bombažna predilnica i tkalnica Ed. Glanzmann i And. Gassner, Tržič, koje je prešlo u državnu svojinu na osnovu odluke Zaplembene komisije u Kranju broj 1709/9 od 26. 2. 1946 god. i odluke Okrajnog sodišča u Kranju broj Zp 372/46-58 od 19. 11. 1946 god., nastaviće saobrazno Osnovnom zakonu o državnim privrednim preduzećima, sa svojim radom pod firmom:

a) na slovenačkom jeziku BOMBAŽNA PREDILNICA IN TKALNICA,
b) na srpskom jeziku: PAMUČNA PREDIONICA I TKAČNICA,
c) na hrvatskom jeziku: PAMUČNA PREDIONICA I TKAONICA,
d) na makedonskom jeziku: PREDILNICA I TKAONICA ZA PAMUK.

Sedište preduzeća je u Tržiču.

2. Novčani iznos u svrhu pribavljanja osnovnih sredstava, kao i obratna sredstva odrediti će preduzeću Ministar finansija FNRJ u sporazumu sa Ministrom industrije FNRJ.

3. Predmet poslovanja preduzeća je izrada pamučnog prediva i izrada i oplemenjivanje pamučnih tkanina.

4. Preduzeće je opšte državnog značaja i nalazi se pod administrativno-operativnim rukovodstvom Glavne direkcije savezne tekstilne industrije i svilarstva Ministarstva industrije FNRJ.

Ministar industrije FNRJ:
Boris Kidrič s. r.

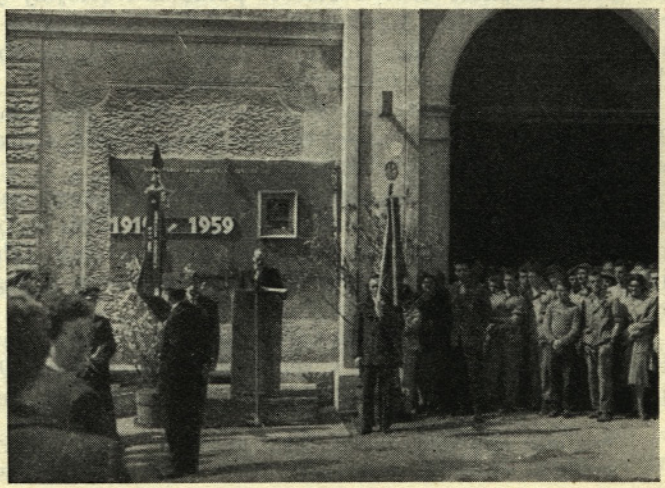
Pretsednik vlade FNRJ
Ministar narodne odbrane
Maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito s. r.

Delegat predilnice je bil že 9. decembra 1946 pod št. 18.723 od ministrstva Zvezne industrije FNRJ pooblaščen, da na osnovi čl. 1 in 15 Zakona o nacionalizaciji privatnih podjetij prevzame in zajamči neprekinjeno redno poslovanje ter opravi inventarizacijo vse nacionalizirane imovine po stanju z dne 9. decembra 1946.

Izpremembo naziva tvrdke je podjetje predložilo ministrstvu za industrijo šele 23. avgusta 1946 na uradni poziv, da bi se firma preimenovala v Bombažno predilnico in tkalnico Tržič v slovenskem in obenem registrirala v srbohrvaškem in makedonskem jeziku.

Osnovna sredstva so bila za registracijo navedena z 31,791.018.— din
obratna sredstva pa s . . . . . 50,868.244.50 din

Predmet poslovanja je bilo obratovanje bombažne predilnice in mehanične tkalnice ter s tem v zvezi obratov za oplemenitenje, belje-

Proslava 40-letnice KPJ 1919—1959. Govornik Tribušon Milan

nje in barvanje tkanin in preje, kakor tudi trgovanje z izgotovljenimi izdelki in manufakturnim blagom.

Na osnovi čl. 7 stavek 3 osnovnega zakona o državnih gospodarskih podjetjih in člena 3 uredbe o ukinitvi glavne direkcije Zvezne tekstilne industrije, je Zvezna vlada FLRJ na predlog ministra lahke industrije in predsednika Zvezne planske komisije v okviru decentralizacije dne 22. julija 1949 izročila podjetje vladi Ljudske republike Slovenije, ki ga je v smislu čl. 5 navedenega zakona razporedila pod upravno operativno vodstvo Glavne direkcije tekstilne industrije LRS v Ljubljani. Obenem so bila izpremenjena pravila podjetja o organizaciji in poslovanju z dne 16. maja 1947, št. 10285 glede naziva tvrdke in pripadnosti pod AOR.

Ob prehodu na podjetje republiškega pomena so znašala

osnovna sredstva po bilanci za leto 1948 . . . . . 29,276.843.89 din
obratna sredstva . . . . . 67,333.772.03 din

Podjetje so bili pooblaščeni zastopati pred oblastmi in zanj prevzemati obveze v obsegu zakonitih določb in pravil podjetja Anton Recer, direktor, Alojzij Jež, pomočnik direktorja, Vinko Ude, personalni referent v primeru odsotnosti direktorja, ter Feri Debevc, šef računovodstva za sopodpis. Predilnica je bila nato registrirana pri ministrstvu financ LRS kot državno gospodarsko podjetje 25. novembra 1949 z odločbo 243.594 ter je z registracijo dobila lastnost pravne osebe in pravico do poslovanja po novih predpisih.

Dne 20. aprila 1950 je bil direktor Anton Recer po službeni potrebi premeščen ter je bil na njegovo mesto imenovan za direktorja Albin Bicman, za sekretarja pa Karl Kravcar, ki sta bila 22. maja 1950 vpisana v register državnih gospodarskih podjetij pri ministrstvu za finance. Dne 22. maja 1950 so bili v registru državnih podjetij izbrisani direktor Anton Recer, pomočnik Alojzij Jež in personalni referent Vinko Ude. Kravcarja so izbrisali z odločbo finančnega ministrstva LRS z dne 22. julija 1950, št. 243-284, in obenem registrirali Alojza Hermana kot tehničnega vodjo.

Z odločbo ministrstva za finance LRS z dne 14. oktobra 1950, št. 243-254 je bil vpisan za sekretarja Vinko Bida s pravico do podpisovanja v odsotnosti direktorja.

Direktor Albin Bicman je bil zaradi prekoračenja službenih pravic z odločbo LRS MIR z dne 3. novembra 1951, št. 6002 razrešen svojih funkcij. Obenem z njim je bil razrešen tudi tehnični vodja podjetja Alojzij Herman in sta bila oba izbrisana v registru ministrstva za finance dne 12. novembra 1951.

Za direktorja podjetja je bil imenovan nato z isto odločbo Dušan Horjak, ki je bil vpisan v register 19. novembra 1951. V tej odločbi je ugotovljeno, da je znašala po bilanci z dne 31. decembra 1950:

vrednost osnovnih sredstev tovarne . . . . . 25,444.567.78 din
vrednost obratnih sredstev tovarne . . . . . 39,236.518.27 din

Istočasno je bil v register državnih podjetij vpisan kot tehnični vodja podjetja ing. Franc Smolik s pravico zastopanja direktorja.

Za zagotovitev delavske prehrane in preskrbe so pri ministrstvu za finance LRS dne 25. novembra 1949 pod št. 243.394/2 registrirali kot izvenindustrijske obrate predilniškega podjetja:

Delavsko-industrijski magazin v Tržiču,

Delavsko-uslužbenska restavracija v Tržiču in

Ekonomija v Prašah pri Kranju.

S sklepom seje MLO Tržič z dne 18. aprila 1950 je podjetje prevzelo otroške jasli Tržič v upravo.

Po sklepu I. O. MLO Tržič z dne 18. aprila 1950 je prešel v upravo Bombažne predilnice in tkalnice tudi »Dom igre in dela« z vsemi pravicami in obveznostmi, vendar s pridržkom, da ostane na grajskih parcelah neizpremenjena zaznamba upravnega organa MLO Tržič.

Po likvidaciji potrošniških nakaznic in uvedbi svobodnega trgovskega prometa, je po zapisniku z dne 15. marca 1951 podjetje izročilo vse poslovalnice industrijskega magazina z vsemi pripadajočimi osnovnimi sredstvi in z drobnim inventarjem mestnemu trgovskemu podjetju »Preskrba« v Tržiču, ki jih je vključilo v svoje obrate, na osnovi odločbe z dne 27. februarja 1951, VIII, št. 112.

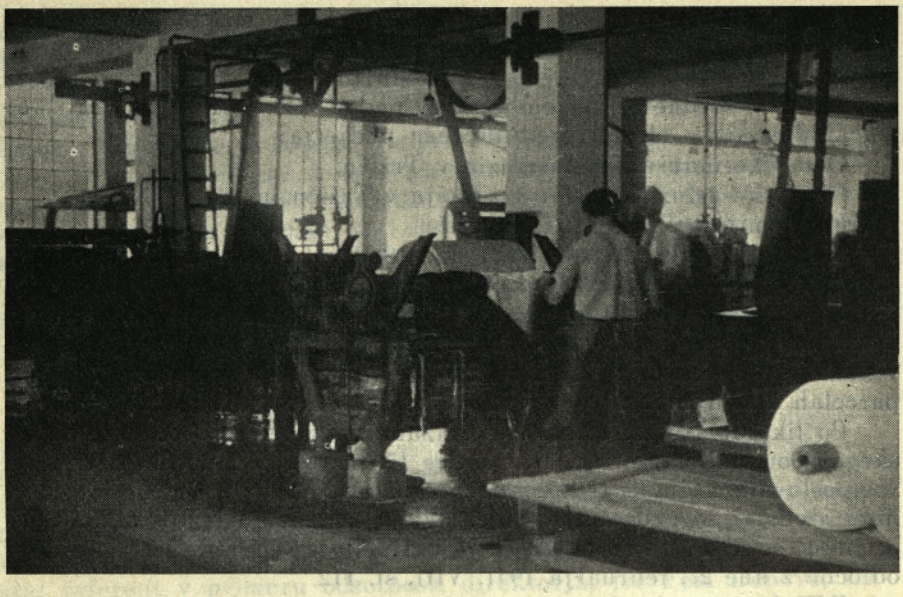
DID kot zavod takrat še ni bil registriran in je registracija pripadla predilnici. V ta namen je dne 30. decembra 1950 predilnica izdala odločbo, s katero se je na podlagi določb Uradnega lista FLRJ, št. 81/692-48, št. 39/334-49 in št. 31/180-50 ustanovila oziroma prevzela DID Tržič. MLO se je obvezal, da bo še naprej skrbel za popravila in prezidavo pri DID-u, ki bo odslej posloval pod nazivom »Otroški vrtec«, ki se vzdržuje iz prispevkov staršev in prispevkov podjetja.

Obenem so bile z odločbo Bombažne predilnice in tkalnice št. 903 ustanovljene v Tržiču »Otroške jasli«, ki so bile dotlej pod skupnim vodstvom Tovarne čevljev Triglav in MLO Tržič, za otroke od 6 tednov do 3 let za čas, ko so matere zaposlene v tovarni. Jasli je vodila upravnica. Organizacijsko so sodile v sklop izvenindustrijskih obratov podjetja.

Dne 8. avgusta 1951 je bil registriran vpis Viktorja Bertonclja, finančno gospodarskega ravnatelja in Ferija Debevca, šefa računovodstva, ki sopodpisuje listine. 21. septembra 1951 pa je bil izbrisan Feri Debevc in imenovan za šefa računovodstva Janko Lončar, namestnik komercialno finančnega vodje.

Dne 4. januarja 1952 sta bila izbrisana pod št. 243-94/11-51 v registru podjetja sekretar Vinko Bida in finančno gospodarski vodja Viktor Bertoncelj. Namesto njih sta bila vpisana sekretar Perajič Vladimir in Pernuš Vladimir, komercialno-finančni vodja s pravico do podpisa oziroma sopodpisa.

Dečje jasli so bile kot socialna ustanova registrirane pri ministrstvu financ dne 31. januarja 1951 pod št. 243-94. Otroški vrtec pa je bil kot izvenindustrijski obrat Bombažne predilnice in tkalnice in

Žigri — stroji za barvanje v belilnici

socialno-prosvetna naprava registriran pri ministrstvu za finance dne 23. februarja 1951, št. 243-94/1.

Dne 12. marca 1951 je bil registriran pod št. 243-94-2 vpis izvenindustrijskega obrata predilnice ekonomija v Kovoru. Dne 15. marca 1951 pa je bil izbrisan delavsko industrijski magazin v Tržiču kot izvenindustrijski obrat predilnice. Osnova izbrisa je bila odločba predilniške uprave o izločitvi magazina z dne 27. februarja 1951.

Dne 27. junija 1952 je bila sklenjena med predilnico in tovarno obutve »Triglav« pogodba o priključitvi vodovoda tovarne Triglav na vodovodno omrežje predilnice z dnem 30. julija 1952, proti plačilu mesečne vodarine po ceniku mestnega vodovoda v Tržiču. Pogodba je bila sklenjena za 3 leta. Tovarna čevljev je imela 120 iztočnih odprtin. Mesečno vodarino so določili na 4805 dinarjev.

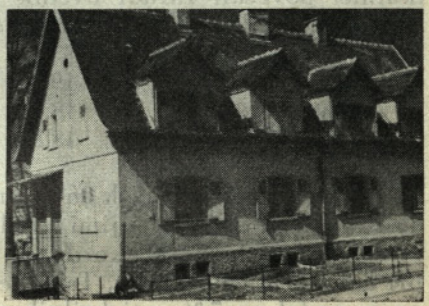
Dne 24. marca 1952 je bila z odločbo upravnega odbora predilnice ustanovljena posebna uprava stanovanjskih hiš, ki so ji poverili skrb za vzdrževanje hiš in urejanje stanovanjskih vprašanj. Uprava je bila označena kot samostojen izvenindustrijski obrat v sklopu predilnice, ki je posloval kot tak dokler ni hiš prevzela leta 1954 v upravo stanovanjska skupnost.

Dne 21. februarja 1953 je bil nato v registru izbrisan izvenindustrijski obrat Delavsko-uslužbenska restavracija v Tržiču, ki je bila po sklepu upravnega odbora likvidirana.

Dne 30. marca 1953 je bil z odločbo državnega sekretariata za proračun in državno administracijo premeščen in v registru izbrisan

direktor podjetja Dušan Horjak in na njegovo mesto vpisan ing. Franc Žitnik. Ob komisijski izročitvi poslov so ugotovili knjigovodsko stanje vrednosti osnovnih sredstev z 2,434.108.265 dinarjev, stanje sklada osnovnih sredstev pa na 809,456.808 dinarjev. Dne 20. aprila 1953 je bil z odločbo DSP in DA izbrisan tehnični vodja ing. Franc Smolik, ki je postal profesor tehnične visoke šole v Ljubljani.

Dne 13. marca 1953 pa je predilnica sklenila z elektroenergetskim sistemom v Ljubljani pogodbo za dobavo električnega toka za vso občino Sv. Ana, dokler ne bo dograjen daljnovod na Ljubelj. Predilnica si je v pogodbi pridržala pravico, da jo lahko odpove in razdere, če bi tok potrebovala za lastne obrate.

Dvojček v stanovanjski koloniji v Preski

Dne 5. oktobra 1954 je predilnica sklenila z Ljudskim odborom Tržič pogodbo, s katero je LOMO Tržič prevzel investicijo 6 milijonov din za dograditev 4 stanovanjskih hiš na Blekah, ki jih je v surovem stanju dogradila predilnica in investirala vanje 14 milijonov din. Predilnica se je sporazumela o razdelitvi stanovanj in o načelnem sodelovanju pri urejanju stanovanjskega vprašanja do odstranitve stanovanjske krize.

Šestmesečno tekmovanje predilnice od marca do septembra 1946 Novatorstvo in racionalizatorstvo

Že s 1. marcem 1946 je priredila predilnica tekmovanje, ki je po ugotovitvah tekmovalne komisije Zveze delavcev in nameščencev tekstilne industrije doseglo do 31. avgusta 1946 naslednje rezultate:

Pri teoretično maksimalni kapaciteti predilnice pri metrični številki 34, ki znaša 22.5 g na vretensko uro in praktično dosegljivih 20.7 g na vretensko uro, so po natančnih meritvah dognali, da napravijo najboljše predice v dopoldanski izmeni 96 % teoretično možne storitve, v popoldanski izmeni 87 %, na nočni pa 82 %. S 1. julijem so vpeljali v predilnici norme in akord in je s tem dnem tudi pričelo tekmovanje za prekoračenje norm. V juliju so dosegli 20.40 g ali 98.5 % postavljene norme, avgusta pa so jo že prekoračili za 1.5 %

ter dosegli 21 g na vretensko uro. Pri povprečni metrični številki 34 je dosegla v dobi tekmovanja proizvodnja v tonah:

v marcu	163.0	v juniju	172.0
v aprilu	160.0	v juliju	246.5
v maju	194.5	v avgustu	246.6

Tekmovanje pa ni bilo enostransko usmerjeno samo na količinsko povečanje proizvodnje, marveč tudi na zmanjšanje odpadkov, kar je v znatni meri odvisno od spretnosti in znanja delavca. Proizvodne stroške so med tekmovanjem po uvedbi akordov znižali v predilnici za 8 %, v tkalnici za 20 %, v belilnici pa za 10 %. Proizvodnjo so v tkalnici povečali zaradi uvedbe dela na šestih strojih. Proizvodnja metrične številke 34 na obratujočo vretensko uro je znašala v gramih:

v marcu	19.0	v juniju	18.40
v aprilu	18.0	v juliju	20.40
v maju	18.72	v avgustu	21.0

V predilnici je kakih 26 % predic presegalo normo, 48 % pa jo je doseglo in le 26, med njimi predvsem novinke, je ostalo pod normo. Povprečni zaslužki v akordu so se gibali med 12 in 16 din na uro, pri nekaterih celo 17 din. Tako je odstotek mezd računan na kilogram preje padel na 7 %, pri krilnih strojih pa na 12 %.

V tkalnici se je proizvodnja več ko podvojila, in sicer je znašala:

v marcu	330	v juniju	455
v aprilu	323	v juliju	672
v maju	390	v avgustu	690

Število faktično vtkanih votkov je doseglo (v tisočih):

v marcu	632	v juniju	915
v aprilu	648	v juliju	1390
v maju	788	v avgustu	1456

Težave je povzročalo to, da je tkalnica v februarju prešla na eno izmeno in se nato morala zopet vrniti na dve. Strojni park tkalnice je štel v tem času 52 % gladkih strojev do 1 m širine, 5 % keprov, 5,5 % Northrop avtomatov, 5 % listavk in 12.5 % pa statev raznih tipov nad 1 m širine.

Kot norma je bil postavljen 80 % učinek na stroj. Kakih 28 % tkalk je normo prekoračilo, 50 % doseglo, ostalih 22 % pa je ostalo pod normo, povečini novink. V tkalnici je v tem času 18 % vseh tkalk upravljalo šest strojev z večjimi čolnički in superkopsi. Pri tkalkah na štirih strojih so dosegle 260.000 votkov na dan, na šestih pa 450.000, kar pomeni veliko pocenitev blaga. Težili so za tem, da bi sistem

Proslava 20-letnice stavke tekstilcev

šestih strojev uvedli čimprej v vsej tkalnici, kar pa ne pomeni izkoriščanja delavk, ker zaslužijo pri šestih več kot pri štirih. Tekmovalci so pazili na racionalno izrabo surovin in na zmanjšanje odpadkov. Odstotek odpadka so zmanjšali tako od 5 na 2.5 %.

Delo v belilnici in apreturi je oviralo pomanjkanje kemikalij. Po metraži je znašala proizvodnja obeh oddelkov:

v marcu	373	v juniju	516
v aprilu	255	v juliju	557
v maju	433	v avgustu	702

V času tekmovanja je bilo zaposlenih 1576 delavcev in nameščencev, od teh je bilo nad 96 % sindikalno organiziranih. Sindikat je med drugim skrbel, da olajša preskrbo s premogom in drvmi, z delovnimi oblekami in deloma tudi z živili.

Od predlaganih 26 delavcev so razglasili za udarnike 6, drugim pa so priznali denarne nagrade. Prvi udarniki predilnice so bili:

Franc Selko, klepar pri obnovi central,
Anton Benčina, mojster munge v belilnici za blago,
Jožefa Zupan, delavka v predilnici na raztezalkah,
Ernestina Kralj, predica na krilnih strojih v predilnici,

Jožefa Jerman, predica na krilnih strojih, v predilnici,
Šter Blaž, manipulant preje v predilnici.

Pod delavsko upravo si je delavstvo zelo prizadevalo, da bi z lastnimi izumi in konstrukcijami zboljšalo strojne naprave v tovarni. Že pri obnovi central in obratovanja je prišla do izraza zavest delavcev, da postajajo samostojni upravitelji nacionaliziranega podjetja, kar je iz temelja spreminjalo njihov odnos do vseh tovarniških naprav. Imeli so mnogo dobrih domislekov, kako bi delo v raznih fazah proizvodnje poenostavili in manipulacijo olajšali.

Pri novejših strojnih konstrukcijah, ki so zaščitene z mednarodnimi patenti, je bilo seveda v tovarni razmeroma malo možnosti novih izumov. Zato je delavstvo posvetilo največjo pozornost racionalnemu izkoriščanju, čiščenju in ohranitvi strojnega parka, ki je spričo te pozornosti lahko vzdržal dvojno normalno življenjsko dobo. Pri vsem tem pa so iznajdljivi praktiki tovarne neprestano kritično premišljali o funkcioniranju naprav in samoiniciativno prišli na originalne zamisli o izboljšavah.

O teh prizadevanjih je poročala predilnica Zvezni upravi za tekstilije 3. decembra 1946. V poročilu opisuje strojna izboljšanja, ki so jih uvedli na sukalnih in navijalnih strojih ter pri motovilih mojster Franc Stegnar, vodja mehanične delavnice tehnik Ciril Kogej, tkalski mojster Filip Bukovec, Avgust Paulin in Viktor Dornik, vlagalec osnov Franc Avpič in mojster v pripravljalnici Andrej Janežič.

Glavna direkcija je najbolje ocenila racionalizatorski predlog, ki ga je sprožil Bruno Kurnik, obratovodja tkalnice, za cenejši način proizvodnje kordov s tem, da jih tkejo na nov način direktno iz navitkov. Finančni efekt je strokovna komisija ocenila na 1,661.000 din. Iznajditelju so priznali odškodnino 50.220 din in ga razglasili za novatorja. Tudi drugim predlagateljem zboljšanja naprav Francu Avpiču, Filipu Bukovcu, Viktorju Dorniku, Avgustu Paulinu, Cirilu Kogoju in Andreju Janežiču so priznali nagrade. Skupaj z upravo sindikalne podružnice so nekatere proglasili za udarnike, od drugih pa je Glavna direkcija zahtevala, da izpopolnijo svoje predloge in pošljejo dodatna pojasnila o svojih zamislih za dokončno oceno predlogov.

RAZDOBJE 1950–1960

Izpolnjevanje planskih nalog v petletki 1947—1951

Kolektiv prevzame upravljanje

Socialne pridobitve samoupravljanja

Obnova in povečanje strojnih naprav

Izgradnja ustroja uprave

Organizacija izobraževanja v podjetju

Planske naloge predilnice 1947—1951

V drugi polovici leta 1947 je bila tovarna že v celoti vključena v petletni plan. V povojni dobi se je močno razširila kot nova veja proizvodnje v predilnici izdelava kordov, ki jih uporabljajo pri proizvodnji avtomobilskih in kolesnih plaščev. Tako je že v letu 1948 sprejela predilnica povečan proizvodni plan ter ga tako finančno kakor tudi količinsko in po izbiri izpolnila in celo prekoračila za 3 %. Od celotnega plana so pripadali posameznim proizvodnim skupinam naslednji odstotni deleži:

Označba proizvoda	Predvideno %	Izpolnjeno %
industrijsko predivo	40.6	40.9
kmečka preja	4.2	4.2
tkanina za moško perilo	32.0	29.5
tkanina za posteljnino	5.5	6.4
industrijska tkanina	15.7	14.1
podloga	—	0.8
gaza	—	0.9
brisače	—	0.1
vata	0.1	0.5
odpadki	1.9	2.4
	100.0	100.0

Po posameznih proizvodnih skupinah so plan proizvodnje izpolnili takole:

	%
industrijsko predivo	103.8
kmečko predivo	102.9
moško perilo	94.9
posteljnina	120.3
industrijska tkanina	92.5
vata	353.6
odpadki	118.7
storitve	1335.9

Za izdelke so bile vpeljane nove označbe, namesto prejšnjih tujk. Trgovska označba za posteljno perilo so bile znamke Vesna, Elan, Borec, Zila, za telesno perilo pa Polet, Triglav, Orjak, Breza in Zmaj. Pred vojno so bile v navadi označbe: Šifon, Ljerka, Batistna tkanina, naravni šifon, Vera, Amerikan, Madapolan, orjaško platno, slovensko platno, Wassertuch, prirodno platno, gradl, kmečko platno, brisalke, Dowlas, Wallis in molinosi. Predilnica je izpolnila polno dobavo za

široko potrošnjo, le pri izdelavi korda je zaostala. Odpremila je 227 vagonov preje, 98 vagonov tkanin, 56 vagonov odpadkov in razen tega še 2057 kosovnih pošiljk.

V letu 1948 so planirali 1,972.000 m² tkanin, dosegli pa 2,020.135 m² tako, da so plan presegli za 48.135 m².

Med najvažnejše povojne investicije sodi graditev centralnega bombažnega skladišča. Dotlej je imela tovarna le manjša skladišča na oddelkih, kar je manipulacijo zelo oteževalo. Spričo razširitve administrativnega poslovanja je bilo tudi nujno, zgraditi novo upravno poslopje. V predpripravi je bilo treba postaviti nov lomilec bal z razpršilcem. Na terenu pa je bila neodložljiva regulacija Tominčevega potoka. Do konca leta 1948 so v navedene namene investirali:

I. skladišče v tovarni	10,813.317.06	din
upravno poslopje	5,548.709.74	„
lomilec bal	1,581.321.38	„
regulacija Tominčevega potoka	1,479.610.94	„
vzdrževanje poslopij	195.623.08	„
študije in priprava investicij	10.258.—	„
skupaj	19,628.840.2	din
II. stanovanjska hiša Virje	6,951.367.92	din
stanovanjska hiša Bistrica	6,207.456.33	„
stanovanjska baraka Preska	588.584.17	„
skupaj družbeni standard	13,747.408.42	din

V povojni dobi je posvečalo vodstvo obratov veliko pozornost racionalizaciji. Poročila navajajo, da prihrani predilnica s tem, da izrablja odpadni tok za proizvodnjo pare letno do 3300 t premoga. Strojne naprave predilnice so bile v letu 1948 v polni meri izrabljene. Glavni uspeh so dosegli s tem, da so skrajšali proizvodni proces. Zaposlenih naj bi bilo po planu 1723 delavcev, od teh v predilnici 675, v tkalnici pa 547, v ostalih obratih pa 419 oseb.

Leto 1948 zaznamuje veliko valovanje delavstva. V začetku leta je bilo zaposlenih 1889 delovnih moči, ob koncu pa 1771. Med letom jih je prišlo 629, odšlo pa 747. Stanovanjska kriza je dosegla v tem letu višek. Poročilo omenja, da so morale spati na eni postelji po dve do tri delavke, kar je seveda onemogočalo pravi počitek.

Pošiljke surovega bombaža so prihajale neredno, vendar pa v toliki meri, da ni bilo zastojev v proizvodnji. Težave je povzročalo to, da je bil bombaž, ki ga je prejemala predilnica, desetih raznih porekel in zelo neenake kakovosti. Največ je prihajalo bombaža iz ZDA, ZSSR in iz Združenih držav Brazilije, pozneje tudi iz Turčije. Smirenski bombaž je bil po kvaliteti podoben strikt middlingu. Iz Indije v tej dobi bombaža ni bilo.

Nov stanovanjski blok, zgrajen na balosu leta 1959

V planskih letih so bombaž za predilnico nabavljale surovinske centrale v Beogradu, posebno Centrotekstil, pozneje tudi Jugotekstil in Tekstil-Impex, katerim dostavlja predilnica specifikacijo, kakšne vrste in količine potrebuje.

V letu 1949 je bila predilnica zadolžena z 8,172.000 m² proizvodnje. Za oddajo tekstilij je skrbelo trgovsko omrežje najprej na blagovne nakaznice, pozneje pa na industrijske bone. Veliko povpraševanje je bilo po blagu za telesno perilo in za posteljnino, ki ga kontingenti niso mogli kriti. Plan je predilnica izpolnila pri industrijskem predivu po obsegu in vrednosti s 87.4 %, pri kmečkem predivu po vrednosti 95.1 %, po asortimentu 87 %, vata po količini in vrednosti 132.2 %, tkanine po količini 105.6 %, po vrednosti 106.5 % in po asortimentu 91.5 %. Kontrolo pri proizvodnji so poostrili ter zajeli z njo vse faze izdelave. Nadzorovali so številko, trdnost in vlago proizvoda. Za napake so izrekali kazni, vendar se je to razmeroma redko dogajalo in tudi blaga z napakami je bilo razmeroma malo.

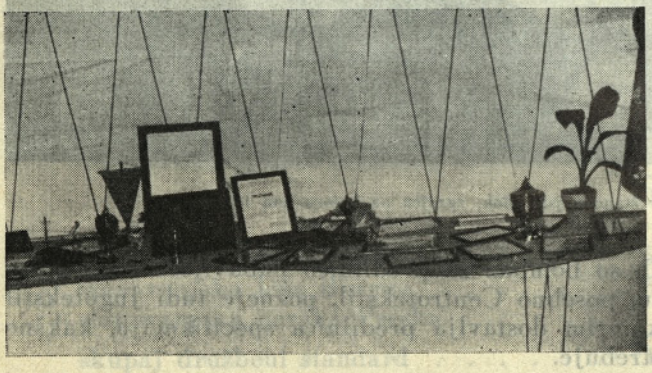
Plan proizvodnje pogonske energije je predvideval 3,327.000 kWh, dosegli pa so 4,279.000 kWh. Povprečna zaposlitev je bila 1355 delavcev, 251 nameščencev, 50 vajencev, 14 pomožnega osebja in 68 izvenindustrijskih delovnih moči, skupaj 1738 oseb.

V letu 1949 so bila tudi vsa delovna mesta kategorizirana. Delavstvo je presegalo norme povprečno s 102.2 %. Skrajne meje, med katerimi so se gibali učinki dela, so bile najnižja 75 %, najvišja pa 140 %.

V letu 1950 so plansko zadolžitev izpolnili takole:

	Po količini	Po vrednosti	Po sortimentu
predilnica	106.93	97.1	94.1
tkalnica	92.8	99.5	89.2
proizvodnja vate	107.5	107.5	100.0

V obratu je bilo 20.784 vreten in od 624 samo 497 statev. Predilnica je napravila 152.132.880 vretenskih delovnih ur. Predvideno je bilo, da izdela 3,304.100 kg preje, izdelala pa je le 3,177.877 kg. Tovarna je prejela 4,265.000 kg bombaža, predelala pa ga je 3,604.000 kg. Prodaja tkanin izkazuje 7,332.685.40 m, kordov pa 327.861.28 kg, vate 91.790.70 kg, enotne preje 2,888.220 kg in sukane preje pa 226.095.57 kg. Lastna cena teh dveh proizvodov je znašala po novih predpisih 389,499.919.48 din.

Diplome

Valovanje delovnega kadra se je medtem nekoliko ustalilo. Stalež je izkazoval 1. januarja 1951 1935 oseb, ob koncu leta pa 1328 oseb. S koncem decembra 1951 je prenehal distributivni sistem s kontingentiranjem in oddajo na točke in bone. Tako je tudi tržiška predilnica, kakor drugi obrati, prešla na sistem tržnih zalog in svobodne prodaje izdelkov.

Izpolnitev petletnega plana

Pri izpolnjevanju petletnega plana je imela predilnica razen neprilik z dobavo surovin težave tudi s tem, da je ravno v odločilnem obdobju zapustil obrate kader starejših ljudi, ki so bili dosegli že polna službena leta in so samo čakali na upokojitev. V polletju od oktobra 1950 do konca marca 1951 je zapustilo tovarno 48, med njimi 37 upokojencev, od katerih je bila dobra polovica udarnikov. Odhajajoče je številčno nadomestila mlada delovna sila, ki pa v polletni priučitveni dobi še ni mogla doseči uspehov. Zaradi izpada izvežbane delovne sile se je produkcija skrčila za 1020 kg, zaradi novincev pa 650 kg, skupaj torej dnevno za 15 %. Plan je izpolnjevalo podjetje v polletnem tekmovanju 1950/51 takole:

Predilnica

Izpolnjevanje plana po mesecih Mesec	Količina v %	Vrednost PLC v %
1950 oktober	99.4	98.2
1950 november	100.1	99.8
1950 december	98.0	96.1
1951 januar	87.6	74.4
1951 februar	73.4	79.3
1951 marec	81.4	81.6
skupaj povprečno	90.0	88.2

Tkalnica

Izpolnjevanje plana po mesecih Mesec	Količina v %	Vrednost PLC v %
1950 oktober	81.4	87.5
1950 november	97.4	101.6
1950 december	95.4	101.7
1951 januar	92.4	86.9
1951 februar	90.4	89.0
1951 marec	87.6	86.2
skupaj povprečno	90.8	92.2

Neizpolnitev planov v predilnici v mesecu februarju je šlo na račun pomanjkanja bombaža, ko so morali tri tedne delati le v dveh izmenah. Poleg tega je velik del kadra v mesecu marcu obolel za

Tov. Gašperlin Marija oddaja glasovnico pri tretjih volitvah v DS

gripo. V maju je zopet nastalo kritično pomanjkanje bombaža, ki se je zavleklo do junija in povzročilo 1,330.176 vretenskih ur zastoja. Upoštevati je treba končno tudi, da je bil osnovni plan predilnice za leto 1951 za kakih 40 ton večji kot v letu 1950.

Delovna sila v predilnici je bila številčno stalna, povprečno 476 ljudi po seznamu. V tkalnici pa je vplivalo na proizvodnjo to, da je izdelovala šotorsko platno in težje predmete za vojaštvo, kar v osnovnem planu ni bilo predvideno.

Delovni kolektiv se je zavedal, kako je važna izpolnitev plana prediva in oskrbovanja tkalnic ter preskrba ljudstva s tekstilijami. Mnogi sodelavci so napenjali vse sile za izpolnitev plana in obveznosti, ki so jih bili prevzeli v tekmovanju. Svojo nalogo je delovni kolektiv častno izpolnil.

Petletni plan je izpolnil 19. decembra 1951 ob devetih zjutraj. Tržiški delovni kolektiv je prvi med večjimi podjetji tekstilne industrije izpolnil plan. V tem oziru se le malokatero podjetje lahko primerja s tržiško tekstilno tovarno. Delovna disciplina je bila odlična. Odstotek bolezenskih izostankov je znašal 2.2 %, neupravičenih pa 0.3 %.

Za merilo proizvodnosti dela je bil za čas šestmesečnega tekmovanja na čast desete obletnice ustanovitve OF postavljen normativ na 16.1 votka na izvršeno delovno uro vseh zaposlenih. Izpolnili pa so normo:

	%		%
oktobra 1950	105.7	januarja 1951	106.2
novembra 1950	110,3	februarja 1951	103.0
decembra 1950	103.5	marca 1951	100.6

Zvesta svoji tradiciji je posvečala tržiška tovarna vedno največjo pozornost kakovosti svojih izdelkov in ohranitvi svojega slovesa, ki ga uživa med odjemalci. K temu je posebno pripomogla oplemenjevalnica, ki izdeluje 100 % blago najboljše kakovosti. Razen tega dela oplemenjevalnica usluge tudi drugim podjetjem tekstilne industrije širom po Sloveniji, kolikor ji dopuščata material in delovna sila. Plan je belilnica izpolnila v polletju 1950/51 takole:

Mesec	% plana brez uslug	% plana z uslugami
oktober 1950	79.87	141.34
november 1950	89.43	133.68
december 1950	86.54	155.91
januar 1951	108.64	160.93
marec 1952	97.66	142.23

Število zaposlenih v belilnici je padlo od decembra 1950 do marca 1951 od 74 na 49. Pri tem pa se je storilnost dela dvignila za ca. 30 %. Delovni kolektiv belilnice je izpolnil po količini letni plan za leto 1950 7 septembra, petletni plan pa 1. oktobra 1950. Skoro vsak tretji delavec v tem oddelku je bil udarnik. Številne diplome, tekmovalne

Mojster belilnice Sajevic Jože voli

zastavice, častna zastava in 599 udarnikov, to najzgovorneje potrjujejo. Kot priznanje zaslug je Prezidij ljudske skupščine LRS odlikoval 2. aprila 1951 devetnajst najboljših delavcev in uslužbencev B. P. T. z redom dela.

Delovni kolektiv prevzame tovarno v upravljanje

Upravljanje podjetja so prevzeli izvoljeni organi delovnega kolektiva dne 3. septembra 1950 brez zunanjih svečanosti ob navzočnosti članov delavskega sveta. Predsednik DS je imel v tem zgodovinskem trenutku na zbrane predstavnike delovnega kolektiva nagovor, v katerem je na kratko orisal zgodovino tovarne v dobi zasebnega podjetništva in pomen revolucionarne prelomnice po drugi svetovni vojni, ko je politična oblast prešla v roke delovnega ljudstva in je nacionalizirala tovarne, da jih kot obče ljudsko premoženje izroči v upravo in gospodarjenje delavskemu razredu. Spričo zgodovinske pomembnosti tega dejanja navajamo govor v celoti. Govornik je rekel:

Tovariši; tovarišice!

Ob današnji slovesnosti, ko prehaja tovarna v delavske roke, bom podal kratko poročilo o našem podjetju od ustanovitve do danes.

Podjetje je bilo ustanovljeno v letu 1887. Ustanovitelji so za postavitev tovarne predvidevali tri možnosti in to, v Podnartu ob Savi, v Tržiču in v Spitalu na Dravi. Vodilni moment, da so se odločili za gradnjo tovarne v Tržiču, je bila vodna sila, ki naj bi dajala najcenejši energetski vir, in cenena delovna moč, ki je bila zaradi lege

kraja zagotovljena. S trgovskega vidika je bilo važno predvsem to, da bi bila tovarna čim bližje takrat industrijsko zaostalemu Balkanu, saj so bili v bodočnosti glavni odjemalci Hrvatska, Bosna in Srbija. Tudi izdelki — beljeno blago, so bili temu prilagodeni. Podjetje je lahko zaradi gornjih pogojev postalo vodilno in skoraj brezkonkurenčno, tako v pogledu cene, kot v pogledu kvalitete. Obratovanje je bilo v prvih časih kljub gornjemu zelo otežkočeno, saj so morali vse surovine dovažati s konjsko vprego s Podnarta in prav tja odvažati izgotovljene proizvode.

Požar v letu 1891 je tovarno docela uničil in je sedanjo obliko dobila tovarna šele pri ponovni graditvi.

Po prizadevanju ustanoviteljev tovarne je bila v letu 1908 zgrajena železnica Kranj—Tržič, katere delničarji so bili lastniki tovarne in veleposestnik baron Born. S tem je bila tudi za Tržič dana večja možnost za gospodarski procvit in je od takrat mesto na pomembnosti mnogo pridobilo.

Zaradi pridobitve stalne delovne sile so podjetniki gradili lastne stanovanjske hiše, oziroma so pokupili vse hiše, ki so bile naprodaj in so dali za tiste čase kar primerna stanovanja delavstvu.

Po načelih, ki so veljala v kapitalistični družbi, je podjetje služilo lastnikom le za dosego njihovih dobičkov, kar je možno le z izkoriščanjem delovnega človeka; vse kar so sicer pozitivnega storili za delavca, je bilo izvedeno le z namenom, da se njihov sistem izkoriščanja še bolj učvrsti.

Delavski svet BPT. V prvi vrsti od sredine proti desni Peter Zaplotnik, inž. Žitnik, M. Tribušon direktor Horjak Dušan

Zgodovina podjetja kaže večkrat na razne poizkuse delavskega gibanja zaradi izboljšanja življenjskih pogojev. Vse te poizkuse pa je znalo vodstvo likvidirati z odpustitvijo, ali pa z grožnjo odpusta. V stari Jugoslaviji je vodstvo smatralo za primernejše, da socialistično, klerikalno in desničarsko strujo spravi direktno pod svojo kontrolo s tem, da so tem organizacijam načeljevali njihovi zaupniki.

Med svetovno vojno tovarna ni obratovala in je delo ponovno začelo leta 1919.

V letu 1921 je bilo v podjetju organiziranih kakih 800 delavcev. Moč te organizacije se je pokazala istega leta pri volitvah, kjer je enotna socialistična stranka zmagala. Leta 1924 je bil razvit prapor delavskega društva »Svoboda«, katerega člani so bili skoraj v celoti člani kolektiva predilnice. Slavje je trajalo par dni, dokler ga ni žandarmerija razbila.

Praznovanje 1. maja do leta 1928 ni bilo dovoljeno, šele po tem letu je bilo dopuščeno tako, da je bil 1. maj dela prost, neplačan dan. Zborovanje pa se je vršilo v senci bajonetov. Udarci, ki jih kapitalizem deli, tudi našemu delavstvu niso bili prizanešeni. Kriza, ki je stalni periodični pojav kapitalističnega gospodarskega sistema, kar je rezultat protislovja med kupno močjo in proizvajalnimi silami, je tudi delavstvo naše tovarne v letih 1929 do 1933 močno prizadela, saj je bilo dovoljeno delati le 5—7 ur dnevno in 3—5 dni v tednu. Tako na pol zaposleno delavstvo je bilo skoraj štiri leta izročeno propadanju in životarjenju. Lastniki so pa ta način reševanja krize smatrali za posebno veliko uslugo delavstvu. Vedeti moramo tudi to, da je bil za domačina-Slovenca možen vzpon le do gotove stopnje. Vse vodilno osebje je moralo biti nemškutarsko, če že ne nemško. Vodenje tovarne je moralo v tistih časih za našega človeka izgledati pretežko, za kar naj bi bili usposobljeni le tujci.

To so bile glavne ovire, da se napredno gibanje ni moglo razmahniti. Vendar pa se je pokazala, ko so bili življenjski interesi delavstva v bistvu ogroženi, spontana enotnost v borbi za zaščito interesov, ki je našla svojega izraza v stavki leta 1936. Stavka je trajala štiri tedne. Glavni voditelji so bili tovariši Stanko Sova, Jože Švigelj in Stanko Zupan. Zadnji je še danes v tovarni. Po krivdi takratne oblasti, delavstvo v tej stavki ni doseglo zahtevanih pravic, ker so bili med njimi mlačneži, pač pa se je revolucionarnost delavstva s to stavko še bolj razvila, kar je prišlo do končnega izraza v NOB. 14-letnico te stavke obhajamo prav te dni.

NOB nam je postavila temelje socialistične domovine — ljudsko oblast. Program po izgonu okupatorja je bil — obnova porušene domovine in ustvaritev socialistične družbe. Delavstvo naše tovarne in vse prebivalstvo Tržiča je pravilno razumelo klic OF in KPJ; pristopilo je k obnovi in obračunalo, izločilo iz svoje srede izkoriščevalce delavstva in nasprotnike socialističnega reda. Ljudska država je prevzela tovarno, s tem pa je prenehalo izkoriščanje človeka po človeku.

Revolucionarna preobrazba je dokazala, da znajo sinovi slovenske zemlje voditi ne samo podjetja, temveč gospodarstvo cele države. Za naše strokovnjake vodenje podjetja ni bila več skrivnost. Med drugim so se lotili obnove najbolj kompliciranih strojnih naprav v porušenih elektrocentralah; nadomestne dele, ki so jih prej uvažali iz inozemstva, so pa že takrat sami izdelali, ter s tem omogočili normalno obratovanje podjetja.

Podjetje je v pičlih štirih letih zgradilo dva moderna 12-stanovanjska bloka s komfortnimi trisobnimi stanovanji, dve udobni samski stanovanjski hiši, popravilo ter preuredilo večino slabih hiš in v njih uredilo stanovanja, primerna delovnemu človeku socialistične države, česar bivši lastniki radi samega delovnega človeka ne bi naredili v takem obsegu in s tem udobjem.

Današnja slovesnost, ko sprejemajo delavci tovarno v svojo upravo, je velik korak naprej k graditvi socializma in učvrstitvi delavskih pravic: V polnem razumevanju pomembnosti tega dogodka ponovno sklenimo, da nam bodo interesi skupnosti vedno na prvem mestu in da bomo tovarno vodili tako, da bo v prospeh našega kolektiva in v napredek socialistične graditve.

Živel pobudnik in vodja delavskih razredov maršal Tito!

Zbor je ob tej priliki sprejel resolucijo, ki so jo z zborovanja poslali predsedniku NV LRS Mihi Marinku in ki se je glasila:

»V trenutku, ko prevzemamo vso skrb in odgovornost naše tovarne v svoje roke, Vam pošiljamo borbene delavske pozdrave. Opravičili bomo zaupanje, ki ga ima naš višji forum do nas. Uporabiti hočemo vse naše dosedanje izkušnje za čim boljše in koristnejše upravljanje tovarne in dela samega.

Dobro se zavedamo dolžnosti, ki jo prevzemamo, in vseh težav, ki nas čakajo. Trdno pa smo prepričani, da bomo pri vseh našli polno razumevanje in podporo. Nenehno bomo gledali, da bo naša tovarna v ponos ne samo našega obmejnega Tržiča, temveč vseh dobro mislečih državljanov FLRJ. Naj živi delavski razred nove Jugoslavije!

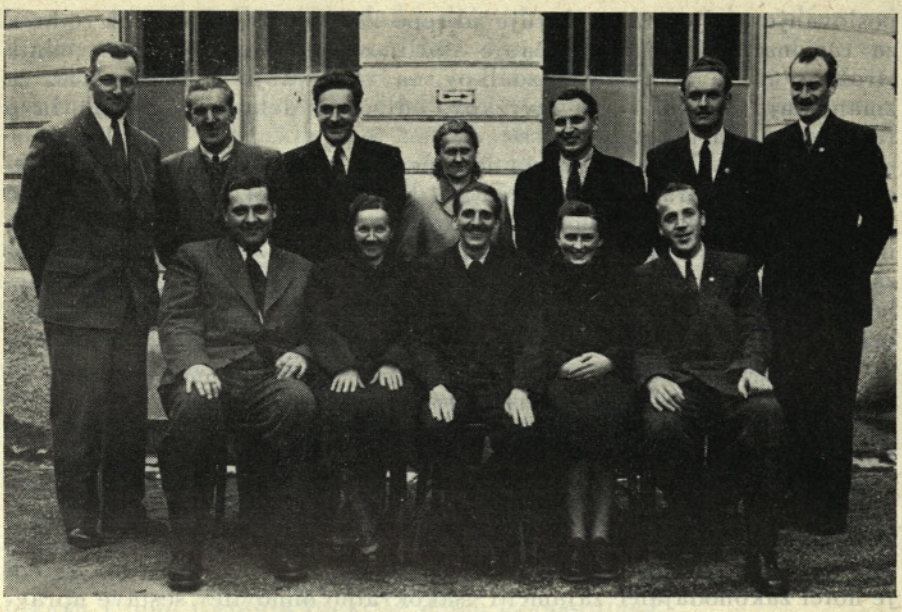
Naj živi naš najvišji vodja in delavec tovariš Tito!

Tržič, dne 3. 9. 1950.

Delavci in nameščenci Bombažne predilnice in tkalnice Tržič.«

Delavski svet in Upravni odbor sta se kot mandatarja kolektiva v polni meri zavedala važnosti zgodovinskega trenutka, pa tudi težkega bremena dela, ki sta ga s tem prevzela. Brez odlašanja in praznovanja sta začela obravnavati problematiko podjetja in sistematizacijo izgradnje socialističnega ustroja tovarne.

Z izvolitvijo DS in UO ter s simboličnim prevzemom obratov v upravo je bilo uresničeno ustavno načelo neposrednega sodelovanja delavcev pri izvajanju gospodarske kontrole in v borbi za izpolnitev planskih malog. Delavci so s tem dobili boljši vpogled v delo in probleme podjetja, pa tudi možnost neposrednega vpliva na proizvodnjo in na vodstvo podjetja. Z leti si pridobivajo na tem sektorju koristne izkušnje. Ustanovitev delavskih svetov ni zmanjšalo pomena direk-

Upravni odbor za dobo 1952/53: na levi sedi direktor Horjak Dušan, v sredini pa je predsednik UO Tribušon Milan

torjev, katerih pooblastila, dolžnosti in odgovornost se niso v ničemer izpremenile. Tudi sindikalna organizacija je še naprej ostala pobudnik socialističnega tekmovanja in mobilizator delavskega razreda za planske naloge.

Sestava in delovno področje delavskega sveta in upravnega odbora

Delavskemu svetu (DS) in upravnemu odboru (UO) je začrtal zakon široko delovno področje, ki je zahtevalo od vsakega člana poznavanje tematike gospodarske ekonomije in problematike podjetja v sklopu gospodarske povezanosti družbenega plana. Oba organa sta zato skušala doprinesti svoj delež k urejanju zastavljenih vprašanj. Po temeljnem zakonu o gospodarjenju delovnih kolektivov s tovarnami v imenu družbene skupnosti in v okviru državnega gospodarskega plana spada po čl. 23 v posebno delovno področje delavskega sveta, da potrjuje temeljne plane in zaključni račun podjetja, da razdeljuje akumulacijo, ki ostane podjetju na razpolaganje, ter da sklepa o gospodarjenju s podjetjem in o izpolnjevanju gospodarskega plana.

Upravni odbor sestavlja po členu 27 zakona predloge za temeljne plane podjetja, sprejema mesečne operativne plane, skrbi za pravilno

poslovanje podjetja, izpolnjuje ukrepe za pospeševanje proizvodnje, za racionalizacijo, za povečanje storilnosti, za znižanje proizvodnih stroškov in za zboljšanje izdelkov, za varčevanje z materialom, za zmanjšanje odpadkov in izvržkov, odloča o delovnih normah in o razglasitvi udarnikov.

Upravni odbor izpolnjuje ukrepe za strokovni napredek delavcev in za njih pravilni razpored na delovna mesta, skrbi za pravilno uporabo predpisov o delovnih odnosih v podjetju pri plačah, dninah in napredovanju delavcev, za zaščito delavstva v tehničnem oziru, za socialno zavarovanje ter za zboljšanje življenjskih pogojev delavca in slednjič ukrepa o varstvu in pravilnem uporabljanju splošnega ljudskega premoženja, s katerim podjetje razpolaga, ukrepa o razkrivanju, preprečevanju in odpravljanju škodljivosti, potrate in drugih oblik brezvestnosti do splošnega ljudskega premoženja. Upravni odbor je slednjič odgovoren za izpolnitev plana in pravilno poslovanje podjetja.

Volitve delavskega sveta so vsako leto meseca februarja ali marca. Važna je zakonska določba člena 6, da nihče ne sme biti član upravnega odbora nad dve leti zapored in da se v novi upravni odbor lahko voli največ tretjina članov prejšnjega upravnega odbora. S tem je hotel zakonodajalec zajamčiti vsakokratno obnovitev sestave upravnega organa in omogočiti, da bi čimvečje število sodelavcev prevzelo funkcije delavskega upravljanja. Kratko trajanje mandata bi sicer lahko v prvi dobi nekoliko oviralo kontinuiteto, ki je bila pri izgradnji novega sistema koristna in potrebna.

Prve volitve v delavski svet so bile 14. maja 1950. Na njih je bilo izvoljenih 65 članov delavskega sveta. Upravni odbor je bil izvoljen dne 25. avgusta 1950 ter je skupno z direktorjem štel 11 članov. Od izvoljenih 65 članov delavskega sveta je bilo zaposlenih v predilnici 16, v tkalnici 22, v belilnici 3, v delavnicah in centralah 15. Name-

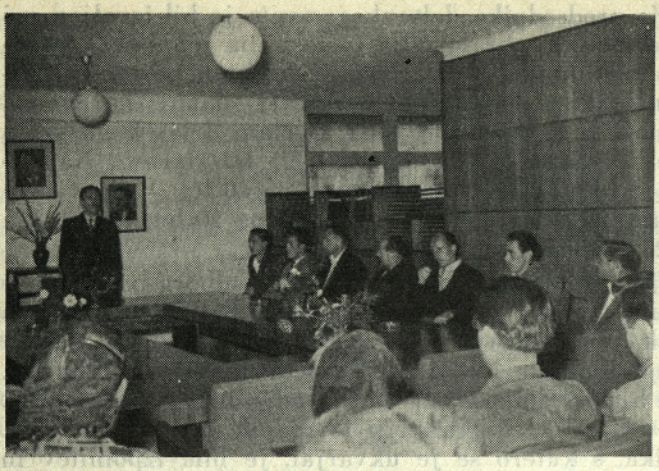
Ogled tovarne

ščencev je bilo 9. Za predsednika delavskega sveta je bil izvoljen pri konstituiranju Maks Senica, obratovodja in tekstilni tehnik. Za predsednika upravnega odbora pa je bil izvoljen Viktor Bertoncelj, finančno komercialni vodja predilnice. Izmed 11 članov upravnega odbora je bilo 7 moških in 4 ženske. Med 65 člani delavskega sveta je bilo 7 mladincev, ki še niso bili dopolnili 25 let starosti. Najstarejšemu članu DS je bilo 52 let, najmlajšemu pa 20 let. V upravnem odboru je bil najstarejši član star 43, najmlajši pa 20 let. Povprečna starost je znašala 20—30 let.

Med člani DS je bilo 27, med člani upravnega odbora pa 8 komunistov. Na dan volitev je bilo v podjetju zaposlenih 1582 delavcev in uslužbencev, od teh 536 moških in 1024 žensk. Mladincev do 25. leta je bilo 517. Od zaposlenih je bilo 1317 delavcev in 265 uslužbencev. Med nameščenci je bilo 67 mojstrov, 7 obratovodij in 191 uslužbencev. Prvi DS je imel v svoji dveletni funkciji 18 rednih in 4 izredne seje. Glavna problematika, s katero se je ukvarjal, je bila izpolnitev in razporeditev plana na vsakega posameznega delavca, nadalje vprašanje kvalitete dela in znižanje proizvodnih stroškov ter zaščite delavstva. UO je imel 40 rednih in 4 izredne seje. Zaradi fluktuacije delovne sile in zaradi izprememb na vodilnih mestih sta bila oba organa v dobi trajanja funkcije delno izpopolnjena.

Druge volitve DS in UO za leto 1952/53 so bile 19. marca 1952. Na njih je bilo izvoljenih 45 članov DS. UO je bil izvoljen 27. marca 1952 in sicer 9 voljenih članov, ki skupaj z direktorjem vodijo upravo podjetja. Od članov DS je bilo zaposlenih v predilnici 20, v tkalnici 13, belilnici 3, v ostalih obratih pa 5, uslužbenci pa 4. V svetu je bilo 27 žensk in 28 moških, v UO pa 7 moških in 3 ženske. Med člani DS je bilo 11 mladincev in tudi v UO je bil 1 mladinec. V DS je bilo 25 komunistov, v UO pa 7. Na dan 19. marca 1952 je bilo v podjetju zaposlenih 1168 delavcev in uslužbencev, od teh 428 delavcev in 470 delavk. Mladincev do 25. leta je bilo med njimi 365. Najstarejšemu članu DS je bilo 54 let, najmlajšemu pa 23. Pri UO je bil najstarejši 44, najmlajši pa 20 let. Povprečna starost je bila 25 let. Med zaposlenimi je bilo 1031 delavcev, 42 mojstrov, 7 obratovodij, 88 uslužbencev. Drugi DS je imel 13 rednih in 3 izredne seje, UO pa 40 rednih in 3 izredne seje.

UO je del poslov poveril v smislu člena 35 temeljnega zakona komisijam: tarifni sestavo pravilnika o plačah in sistemizacijo delovnih mest, stanovanjski kategorizacijo stanovanj in komisiji za izdelavo pravil o poslovanju podjetja. Na sejah UO so razen tekočih zadev obravnavali posebno zakon o novem finančnem sistemu, o izpolnjevanju proizvodnega plana, vprašanje prevedbe delavcev, rezultate ankete o delovnih pogodbah, o stanju izvenindustrijskih obratov, o vprašanju višine akumulacije ter bilanco in zaključni račun. Razen tega je sklepal UO o reorganizaciji dela po obratih in izmenah, analiziral režijo podjetja ter izdajal ukrepe za večjo proizvodnjo:

Milan Trebušon odpira sejo UO ob 70-letnici.

UO se je med drugim na več sejah podrobno ukvarjal s tarifnimi vprašanji in pripombami kolektiva k osnutku tarifnega pravilnika. Razpravljal je o problematiki strojnega parka, o finančnem stanju podjetja, o prireditvi strokovnih tečajev in o organizaciji prodaje proizvodov, nadalje o vprašanju vojaških dobav in sistemizaciji delovnih mest v podjetju.

Za tretje volitve, ki so bile 23. marca 1953, sta bili vloženi dve kandidatni listi. Za člane DS je bilo 105 kandidatov, za UO pa 19 kandidatov. Od članov DS je bilo zaposlenih v predilnici 15, v tkalnici 14, v belilnici 4 in pri pomožnih obratih 7, nameščencev 5. Med člani DS je bilo 7 žensk in 38 moških. Od članov UO je bilo zaposlenih 5 v predilnici, 3 v tkalnici in 2 nameščenca. Po spolu je bilo 7 moških in 3 ženske. Dva člana DS še nista bila dopolnila 25 let. Tudi 1 član UO je bil mlajši od 25 let. V DS je bilo 18 komunistov, v UO pa 8. Najstarejšemu članu UO je bilo 44, najmlajšemu pa 23 let. Povprečna starost je bila nad 34 let.

Socialni sestav tovarniškega kolektiva na dan volitev je bil naslednji: med 1222 zaposlenimi je bilo 1087 delavcev, 45 mojstrov, 7 obratovodij in 83 uslužbencev. Mojstrov, obratovodij in uslužbencev skupaj je bilo 135.

Od zaposlenih 1222 delavcev in uslužbencev je bilo 450 moških in 772 žensk, med njimi 370 mladincev do 25 let.

Tretji delavski svet predilnice za razdobje 1953/54 je imel 11 rednih sej, upravni odbor pa 36 rednih, na katerih je razpravljal med drugim o problematiki proizvodnje, novih cenah, tarifnih zadevah, o kriterijih za razdelitev presežka plač, o razvrstitvi delavstva v skupine, o problematiki surovin, o poročilih delovnega inšpektorja in obratnega higienika, o kadrih in o sprejemanju nove delovne sile.

Za četrte volitve DS je vložila sindikalna podružnica prvo kandidatno listo, na kateri je bilo 55 kandidatov. Drugo listo je vložilo

51 predlagateljev s 50 kandidati. Vseh kandidatov je bilo 105, med njimi 49 žensk. Volitve so bile 23. marca 1954. Upravni odbor je bil izvoljen 8. aprila 1954 in sicer izmed 11 kandidatov 9. Med njimi je bilo v DS 18 žensk in 27 moških in pri UO pa 7 moških in 3 ženske. Mladincev pod 25 letom je bilo pri DS 5, pri UO 2. Komunistov je bilo v DS 25, v UO pa 8. Najstarejšemu članu UO je bilo 49 let, najmlajšemu pa 23 let. Na dan volitev je bilo v predilnici zaposlenih 1306, od teh 1167 delavcev in 139 uslužbencev; 464 moških in 842 žensk. Mladincev pod 25 letom je bilo 413, med uslužbenci je bilo 51 mojstrov, 7 obratovodij in 81 nameščencev. Volilnih upravičencev je bilo 1174, glasovalo pa je 1086 ali 92.5%. Neveljavnih je bilo 27 glasov.

Po obratih se razdelijo izvoljeni člani DS na predilnico 12, tkalnico 16, belilnico 6, zunanje obrate 7, uslužbencev 4. Za predsednika DS je bil pri konstituiranju izvoljen Milan Tribušon, mojster v belilnici, za predsednika UO pa Slavko Teran, mojster v pregledovalnici blaga.

Delovni red predilnice

Delovni red vokvirja in obeležuje vsebino delovnega razmerja in pravic ter dolžnosti, ki izvirajo iz njega. Upravni odbor si je prizadeval nasloniti določbe delovnega reda na zakonite predpise in formulirati za vse morebitne spore in dvome ter možnosti različnega tolmačenja jasne odredbe. V čisto novi in posebni koncepciji določa odnos delavcev do aktivnosti, ki je glavni cilj in namen podjetja.

Sekretar Milan Tribušon referira na partijski konferenci

Delovni red BPT z dne 6. junija 1949 je bil izdan v smislu splošnih navodil za predpisovanje delovnega reda (Ur. list FLRJ, št. 31/261-49). Namen delovnega reda je bil, da omogoči in pospeši utrditev socialistične zavesti in delovne discipline, pravilno organizacijo dela, popolno in racionalno izkoriščanje delovnega časa in povečanje produktivnosti dela.

Z njim so dane smernice za izoblikovanje lika socialističnega delavca-proizvajalca in njegovega odnosa do delovne skupnosti in do podjetja, kjer sodeluje. Osnovna dejavnost podjetja je izdelava bombažne preje in bombažnih tkanin ter njih barvanje oziroma apretiranje. Vse druge dejavnosti podjetja morajo biti usmerjene na to osnovno dejavnost in njej podrejene, da jo pospešujejo in izpopolnjujejo.

Pri sestavi delovnega reda so upoštevali vse predpise, ki so obravnavali posredno ali neposredno snov, katero je zajel delovni red. Tu prihajajo zlasti v poštev predpisi uredbe o ustanovitvi in prenehanju delovnih razmerij (Ur. list FLRJ, št. 84/711-48), pravilnik o vsebini in načinu sklepanja delovnih pogodb (Ur. list FLRJ, št. 29/247-48), uredbe o delovnih knjižicah (Ur. list FLRJ, št. 84/712-48), uredbe o disciplinski in materialni odgovornosti delavcev v državnih podjetjih, uradih in ustanovah (Ur. list FLRJ, št. 27/225-49), pravilnik o organizaciji in delu komisij za delovne spore (Ur. list FLRJ, št. 27/228-49), uredbe o varstvu nosečih žen in doječih mater v delovnem razmerju (Ur. list FLRJ, št. 31/259-49) z dodatnimi spremembami št. 88/700-49).

Delovni red je obsegal prvotno sto členov. Glede na dodatne spremembe pa se je njegov obseg razširil na 108 členov. Spremembe so vnesli v besedilo že v mesecu oktobru 1949 glede na uredbe o spremembah in dopolnitvah uredbe o varstvu nosečih žen in doječih mater v delovnem (uslužbenskem) razmerju (Ur. list FLRJ, št. 88/700-49).

Snov delovnega reda je razdeljena na devet poglavij, kakor sledi:

1. poglavje. — Uvodne določbe.

2. poglavje. — Ustanovitev in prenehanje delovnih razmerij. To poglavje obsega predpise o odpovedi delodajalca in delojemalca, o odpustu iz podjetja, o izstopu iz podjetja, o prestanku delovnega razmerja po zakonu in o premestitvi delavca k drugemu delodajalcu.

3. poglavje. — Razporeditev delavcev.

4. poglavje. — Delovni čas, odmori in dopusti. V tem poglavju obravnavajo zlasti posebne pravice žen v delovnem razmerju, in še posebej v primeru nosečnosti in poroda. Na tem mestu so tudi predpisi, ki govorijo o nadurnem in nočnem delu ter daljših dopustih, novatorjev, racionalizatorjev in izumiteljev.

5. poglavje. — Izplačevanje plač oziroma prejemkov ter splošni predpisi o prejemkih.

6. poglavje. — Tehnično in zdravstveno-tehnično varstvo pri delu.

7. poglavje. — Disciplinska odgovornost delavcev. To poglavje obravnava pravice in dolžnosti delavcev v podjetju ter njihovo odgovornost v primeru kršitve delovne discipline, našteva disciplinske

kazni za primer kršitve delovne discipline ter podrobneje obravnava, za katera dejanja se izrekajo posamezne disciplinske kazni. V tem poglavju se obravnava tudi vprašanje pristojnosti za izrekanje disciplinskih kazni.

8. poglavje. — Materialna odgovornost delavcev. Na tem mestu razpravlja o pristojnosti za izrekanje odškodninskih odločb ter o višini odškodninskih zneskov, za katerih nalaganje so pristojni posamezni organi podjetja.

9. poglavje. — Končne določbe.

Kakor se vidi, je zajemal delovni red v glavnem vse predpise, ki so do takrat urejali delovna razmerja. S časom pa je postal delovni red iz leta 1949 glede na pozneje izdane številne predpise in uredbe, ki se nanašajo na delovno razmerje in delovno zaščito ter inšpekcijo dela — zastarel, tako da v mnogih določbah ni bil več v skladu z novimi predpisi. Revizija predpisov je bila zato nujno potrebna. Med novimi predpisi omenjamo zlasti:

— temeljni zakon o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji (Uradni list FLRJ, št. 43/391-50),

— uredbo o dodelitvi sklada za plače in o zaslužkih delavcev in uslužbencev v gospodarskih podjetjih (Uradni list FLRJ, št. 11/108-52),

— uredbo o prepovedi zaposlovanja žena in mladine pri določenih delih (Uradni list FLRJ, št. 11/109-52); s spremembami 27/314-52),

— uredbo o prejemkih delavcev in uslužbencev gospodarskih organizacij, kadar niso na delu (Uradni list FLRJ, št. 27/313-52),

— navodilo k uredbi o prejemkih delavcev in uslužbencev gospodarskih organizacij, kadar niso na delu (Uradni list FLRJ, št. 46/346-52),

— uredbo o organizaciji posredovanja dela (Uradni list FLRJ, št. 16/164-52),

— uredbo o postopku pri odpovedi delovnega razmerja delavcev in uslužbencev gospodarskih organizacij (Uradni list FLRJ, št. 20/208-52),

— uredbo o oskrbnini in drugih pravicah delavcev in uslužbencev, ki začasno niso v delovnem razmerju (Uradni list FLRJ, št. 16/162-52),

— navodilo k uredbi o postopku pri odpovedi delovnega razmerja delavcev in uslužbencev gospodarskih organizacij (Uradni list FLRJ, št. 26/306-52),

— uredbo o nagrajevanju vajencev (Uradni list FLRJ, št. 37/447-52),

— uredbo o vajencih (Uradni list FLRJ, št. 39/478-52),

— navodilo o pristojnosti tovariških sodišč sindikalnih podružnic (Uradni list FLRJ, št. 77/620-49),

— pravilnik o organizaciji, sestavu in delu tovariških sodišč (Uradni list FLRJ, št. 105/801-49),

— zakon o socialnem zavarovanju delavcev in uslužbencev (Uradni list FLRJ, št. 10/72-50).

Vse te in tudi še druge novejše predpise je upošteval delovni red iz leta 1952.

Iz vsega navedenega se vidi, da delovni red iz leta 1952 ni bil nadomeščen z drugim delovnim redom, temveč so določbe oziroma

Med partijsko konferenco BPT 21. februarja 1960

vsebina delovnega reda prešle v pravila podjetja iz leta 1955/56 ter da je snov, ki se nanaša na delovno razmerje, kasneje leta 1958 še posebej obdelana v pravilniku o delovnih razmerjih. Razen tega pa so bili predpisi pravilnika o delovnih razmerjih, ki govorijo o disciplinski in materialni odgovornosti delavcev v BPT, še posebej obdelani v posebnem pravilniku o disciplinski in materialni odgovornosti delavcev v BPT Tržič.

Delovni red uveljavlja vse pridobitve štiridesetletne borbe za delavske pravice. Uspehi te borbe postajajo vidni, če ga primerjamo s starim tovarniškim redom, ki sta ga predpisala Glanzmann in Gassner kot zasebna podjetnika leta 1899, ko je še veljal 12-urni delovni čas in delavstvo še ni imelo pravice do plačanih dopustov, do pokojnin, do socialnega skrbstva in delavske zaščite.

Delovni pogoji, predvsem pa tempo dela in proizvodnje, so se močno stopnjevali in moderni stroji zahtevajo od vsakega posameznega delavca mnogo več tehničnega znanja in koncentracijo pri upravljanju in del s stroji. Položaj delavca se je torej v temelju spremenil. Iz najemniškega mezdnega razmerja je postal svoboden delavec-proizvajalec, ki mu je poverjeno upravljanje splošne ljudske imovine, za kar pa je prevzel tudi vse tveganje in odgovornosti.

Pozneje so bili objavljeni novi predpisi in izdelani novi pravilniki, o katerih podajamo posebno poročilo na straneh 344—345, vendar delovni red iz leta 1952 ni nikdar prenehal veljati, četuti je njegova

vsebina kasneje dejansko obdelana v novih pravilih in v pravilniku o delovnih razmerjih ter pravilniku o disciplinski in materialni odgovornosti delavcev.

Pravila predilnice

Organsko strukturo in ustroj predilnice določajo sedaj nova pravila podjetja.

Delavski svet bombažne predilnice je na svojem rednem zasedanju dne 20. maja 1955 na osnovi člena 23 temeljnega zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji po delovnih kolektivih (Uradni list FLRJ, št. 43/391-50) ter na osnovi členov 50 do 52 uredbe o ustanavljanju podjetij in obrtov sprejel pravila podjetja, ki vsebujejo 142 členov, razdeljenih na deset poglavij. MLO Tržič je dne 4. julija 1955 na podlagi člena 78 zakona o ljudskih odborih mestnih občin izdal odločbo o potrditvi pravil, ki so s tem dnem začela veljati.

Prvo poglavje pravil je deklarativnega značaja in vsebuje konstitutivno določbo, da je bilo podjetje ustanovljeno z odločbo vlade FLRJ, št. 55/3 z dne 6. maja 1947 ter da ima lastnost pravne osebe in možnost pridobivanja imovinskih pravic ter obveznosti. V splošnih določbah je nato določen naziv firme in predmet poslovanja, to je, da ima poleg izdelovanja tudi pravico trgovati z izdelki.

Izven svojega sedeža ima tržiška predilnica tri predstavništva:

1. predstavništvo za LR Hrvatsko, razen hrvatske Istre z Reko, za LR Bosno in Hercegovino ter LR Črno goro s sedežem v Zagrebu, Šubičeva 62;

2. predstavništvo za LR Srbijo, za avtonomno pokrajino Vojvodino in Kosovsko metohijsko oblast ter za LR Makedonijo s sedežem v Beogradu, Kulina bana 10;

3. predstavništvo za LR Slovenijo vključno hrvatsko Istro z Reko s sedežem v Ljubljani, Polje 192.

Pravila določajo, da upravlja podjetje delovni kolektiv z delavskim svetom in upravnim odborom kot izvoljenimi organi delovnega kolektiva. Delavski svet šteje 45 članov, vendar ima možnost število članstva zmanjšati ali povečati med 15 in 120. Delavski svet ima najmanj vsakih šest tednov redno sejo. Izredne seje sklicujejo po potrebi, bodisi na pobudo predsednika ali na predlog sindikalne podružnice, upravnega odbora, direktorja ali tretjine delavskega sveta. Upravni odbor šteje 9 članov, od katerih morajo biti tričetrtine delavcev iz proizvodnje.

Drugo poglavje pravil vsebuje določbe o organih za upravljanje podjetja, sistemizira njihovo izvolitev ter sestavo in določa najvažnejše naloge posameznih upravnih organov in način upravljanja.

Položaj, pravice in dolžnosti direktorja določa tretje poglavje. Delovni red ga determinira kot organizatorja delovnega procesa in neposrednega izvajalca družbenega plana ter reprezentanta podjetja pred državnimi organi in opredeljuje njegov odnos do upravnega od-

Fink Marija pri sukalnih strojih

bora in delavskega sveta. Med naloge direktorja, ki je neposredno odgovoren za izpolnjevanje zakonov in sklepov delavskega sveta in upravnega odbora ter za disciplino v podjetju, sodi tudi določanje cen, sklepanje v zvezi s tarifnim pravilnikom in varnostna služba v podjetju. Za direktorja je predpisana strokovna kvalifikacija, poznavanje problematike tekstilne tovarne do vseh podrobnosti in najmanj petletna uspešna praksa v gospodarski in tekstilni stroki.

O pravicah in dolžnostih ter kvalifikaciji tehničnega in strokovnega osebja podjetja govori četrto poglavje. Med to osebje sodijo tudi obratovodje obratov. V delovno področje tehničnega vodje sodi koordinacija dela med posameznimi obrati, skrb za pravilno delovanje strojnega parka, odgovornost za kakovost in količino proizvodnje, izdajanje delovnih nalogov in skrb za izpopolnitev strokovnega kadra.

Organizacijo podjetja predpisujejo pravila v petem poglavju, kjer določajo delovna področja in razmerje med organizacijskimi enotami. Po členu 67 je podjetje organizirano v tri osnovne obrate, in sicer: predilnica, tkalnica in oplemenjevalnica, in štiri pomožne obrate: elektroobrat, mehanična delavnica, mizarska delavnica in gradbeni oddelek (kapitalna izgradnja).

Upravni aparat obsega štiri oddelke in sicer tehničnega, komercialnega, računovodstvo in sekretariat. Sekretariat je bil osrednja točka za notranjo in zunanjo administracijo. S tega vidika mu je bilo do oktobra 1956 poverjeno vodstvo pravnih in personalnih zadev, izvenobratnih poslov in komunikacij v podjetju in izven njega.*

* Z oktobrom 1956 so po sklepu delavskega sveta ustanovili organizacijski oddelek, ki je deloma prevzel posle sekretariata.

Posvetovalni organ direktorja je strokovni svet, v katerem sodelujejo vsi obratovodje in od primera do primera tudi drugi delavci in uslužbenci podjetja. Sestanejo se vsaj enkrat tedensko ter obravnavajo na sejah vsa konkretna vprašanja proizvodnje.

Sklepanje prodajnih pogodb sodi v delovno področje prodajnega oddelka. Ta oddelek mora skrbeti, da se pogodbe sklenejo pod najboljšimi pogoji. Zato proučuje položaj na trgu in registrira vse ugotovitve o potrebah blaga, nadzoruje zavijanje in odpremo, vodi dopisovanje s kupci in fakturira blago.

Nabavni oddelek skrbi za nabavo surovin in potrebščin, rezervnih delov, kontrolira dospevanje faktur in vodi terminsko evidenco. Njegova naloga je, da vodi evidenco kritičnega materiala, skrbi za zadostno nabavo surovin in vodi dopisovanje z dobavitelji.

Bistveno različne v primerjavi s pravili podjetniških družb iz dobe privatnega kapitalizma so določbe 6. do 12. poglavja. Podobnih določb prejšnja pravila sploh niso poznala.

Šesto poglavje pravil obravnava sestavo družbenega plana, postopek pri izdelavi tarifnega pravilnika in sestavo zaključnega računa.

Sedmo poglavje ureja finančno in materialno poslovanje podjetja.

Osmo poglavje pa govori o ustanovitvi in prenehanju delovnega razmerja. Delovno razmerje nastaja po teh določbah s pismeno ali ustno delovno pogodbo, ki se glasi na določen ali nedoločen čas. Poskusna delovna doba lahko traja največ 14 dni. Delavci in uslužbenci imajo pravico, da delovno razmerje vsak čas odpovedo. Za sklenitev delovnega razmerja se zahteva dopolnitev 15 let, pri učencih pa 14 let starosti in končana sedemletka.

Odpoved se daje v pismeni obliki in odpovedni rok traja mesec dni. Odpoveduje se vsakega prvega v mesecu. Za delavce in uslužbence z delovnim stažem nad 15 let oziroma za visokokvalificirane delavce pa velja dvomesečni odpovedni rok. Delovni čas traja 8 ur dnevno oziroma 48 ur tedensko. V predilnici, kakor tudi v tkalnici, delajo v treh izmenah, od katerih traja:

prva od 6. zjutraj do 14. popoldne,
druga od 14. popoldne do 22. zvečer,
tretja od 22. zvečer do 6. zjutraj.

V belilnici se dela v dveh izmenah in sicer:

od 6. zjutraj do 14. popoldne,
od 14. popoldne do 22. zvečer.

Člena 112 in 113 določata pravice in dolžnosti delavcev taksativno v 31 konkretnih primerih ter jih specifično opredeljujeta. Zaščiti dela žensk in mladoletnikov sta posvečena člena 116 in 119.

Disciplinske prekrške za hude kršitve delovne discipline obravnava člen 123. Kot kazni določa člen 125 za manjše nerednosti, prestopke in kršitve delovnih obveznosti naslednje kazni:

1. pismeni opomin ali pismeni ukor,
2. pismeni strogi javni ukor,
3. denarna globa v višini 10% zaslužka do 1 meseca.

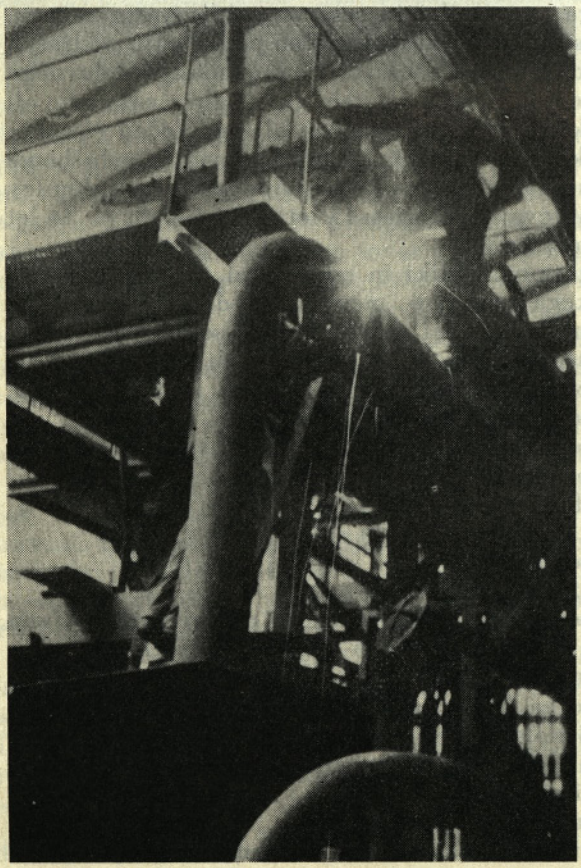
Kazni za hujše prekrške proti delovnim obveznosti so:

1. denarna globa v višini 10 % zaslužka za dobo 6 mesecev,
2. premestitev na delo z nižjo tarifno postavko za dobo 6 mesecev,
3. odpust iz podjetja.

Za materialno škodo, ki jo povzroči podjetju, odgovarja član delovnega kolektiva po načelih splošnega imovinskega prava. Odločbo o povračilu škode do višine 50.000 din izda disciplinsko sodišče; če je škoda večja, mora vložiti tožbo pri rednem sodišču. Suspendiranemu delavcu pripada do konca meseca plača, za naslednji mesec pa samo tretjina plače.

Zaključno poglavje vsebuje predpise o higiensko-tehnični zaščiti delavstva. V tej obliki so bila pravila predilnice vzorna kodifikacija samouprave in organizacije podjetja.

Spričo okolnosti, da je uredba o predpisih zveznih upravnih organov, ki so prenehali veljati (Uradni list FLRJ, št. 42/353-53), določala, da je prenehalo veljati tudi splošno navodilo za predpisovanje delov-

Montaža novega parnega kotla

nega reda (Uradni list FLRJ, št. 31/261-49) ter glede na okolnost, da zajema obvezna vsebina pravil po členu 52 uredbe o ustanavljanju podjetij in obrtov tudi vse tiste določbe, ki so tvorile vsebino delovnega reda, je postalo jasno, da bodo s časom vse določbe delovnih redov prešle v pravilnike podjetij ter da bodo delovni redi postali več ali manj nepotrebni.

Nova pravila BPT iz leta 1955 kakor tudi prečiščeno besedilo pravil iz leta 1956 ne razveljavljajo delovnega reda, dejansko pa ob upoštevanju nekaterih medtem izdanih novih predpisov v celoti zajemajo njegovo vsebino.

Problematika tarifne politike — Sestava tarifnega pravilnika

Višina rednega zaslužka, ki ga prejme delavec na roko, je po členu 41 tarifnega pravilnika odvisna od tarifne postavke za njegovo delovno mesto, od izpolnitve individualnih nalog in od doseženega dejanskega dohodka oziroma sklada za plače podjetja. Zaslužek ni avtomatičen, temveč je odvisen od izpolnitve vrste pogojev. Tarifni pravilnik, ki je baza za oceno storjenega dela in izračunanje zaslužka, naj bi v svojih določbah vseboval vso stimulacijo, obenem pa tudi kautele proti malomarnosti, nedelavnosti, sabotaži in izkoriščanju. Zato so bile potrebne določbe o oceni zaslužka po učinku na eni, pa tudi o upoštevanju posebnih delovnih pogojev, ki otežkočajo delo, na drugi strani. Treba je bilo zato predvideti učinkovite sankcije za primer kršitve discipline, obenem pa je bilo treba nagraditi večjo prizadevnost in večjo odgovornost na vodilnih mestih. Posebno težavno je bilo vskladiti in pravilno tarifno razmeriti razna delovna mesta, pri tem pa budno paziti, da ostane celotni učinek v okviru predvidenega in dosegljivega sklada plač. Sestava pravilnika je bila torej kočljiva in zamotana zadeva. Spričo obsežnosti gradiva navajamo le nekaj konkretnih določb, ki jih vsebuje tarifni pravilnik.

Sestava in izvedba tarifnega pravilnika podjetja je zahtevala zato dokaj dolgotrajen postopek. Po členu 7 uredbe 108/52 je izdelala predlog pravilnika tarifna komisija pri upravnem odboru, nakar ga je dobil na vpogled kolektiv najmanj 8 dni pred zasedanjem delavskega sveta. Pravilnik so morali potem, ko ga je sprejel delavski svet, poslati višjemu sindikalnemu organu v potrditev. Ta ga ali potrdi ali pa izreče o njem v 15 dneh svoje pripombe. Če se glede pripomb višji sindikati ne sporazume s podjetjem, predložijo arbitraži sporno vprašanje.

Tarifni pravilnik mora po uredbi člena 10 obsegati tarifne postavke za ugotavljanje zaslužka, ki je določen na podlagi delovnih mest oziroma del, nadalje predpise o načinu, kako se ugotavlja delovni učinek, kaj se plača pri zastoju v delu, kako se obračuna in izplačuje zaslužek in o pravicah glede določanja tarifnih postavk.

Tarifni pravilnik lahko pooblasti upravni odbor ali direktorja podjetja oziroma posebno komisijo, da določajo norme za posamezna dela in da delavski svet o njih izda cenik. Tarifni pravilnik se sestavi na določeno dobo in če delavski svet in pristojni sindikalni organ ne zahteva, da se obnovi, lahko njegovo veljavnost podaljšajo.

Uredba predpisuje v členu 16 minimalne zneske za tarifne postavke, izpod katerih ne more iti nobeno podjetje, in sicer:

pri delavcih z visoko kvalifikacijo, 30 din na uro,
pri delavcih s kvalifikacijo, 26 din na uro,
pri delavcih s polkvalifikacijo, 23 din na uro,
pri delavcih brez kvalifikacije, 20 din na uro,
za uslužbence, ki opravljajo dela, za katera se zahteva
višja strokovna izobrazba, 230 din dnevno ali 6000 din mesečno,
srednja izobrazba, 192 din dnevno ali 5000 din mesečno,
nižja izobrazba, 165 din dnevno ali 4200 din mesečno,
za pomožna dela, 146 din dnevno ali 3900 din mesečno.

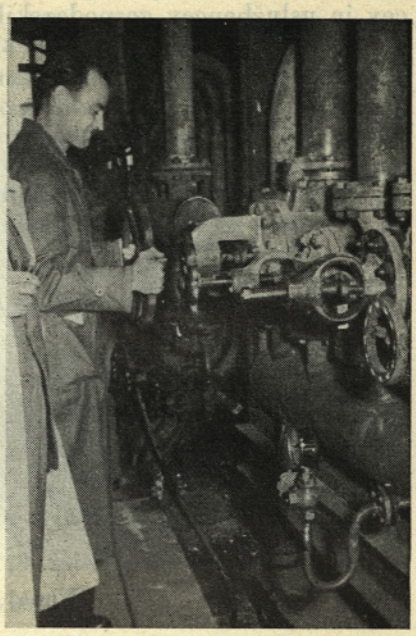
Pred vojno je tarifne postavke določil lastnik podjetja ali njegov ravnatelj, kolikor niso veljale kolektivne pogodbe, kjer so bile tarifne postavke določene na osnovi mezdnih pogajanj. V sedanjem režimu odpadejo mezdna gibanja, ker delavstvo samo upravlja podjetje, je pa tudi izključeno vsako enostransko vsiljevanje mezd in akordov. Uredba omogoča z določbami člena 13 polno prožnost, da se lahko pravilnik dopolni ali spremeni.

Izdelava predilniškega tarifnega pravilnika je imela več razvojnih faz. Tarifni pravilnik bombažne predilnice in tkalnice Tržič so izoblikovali in spreminjali v prvih štirih letih pod naslednjimi okolnostmi:

Upravni odbor predilnice kot podjetja republiškega pomena je v smislu člena 7 in naslednjih uredbe o delitvi sklada za plače in o zaslužkih delavcev in uslužbencev (Uradni list FLRJ, št. 11/108-52 z dne 7. marca 1952) izdelal v mesecu aprilu 1952 prvi tarifni pravilnik, ki ga je delavski svet sprejel 28. aprila 1952, republiški odbor sindikata tekstilcev pa potrdil 20. maja 1952.

Dodatno je upravni odbor predilnice na redni seji dne 24. julija 1952 na osnovi člena 7 uredbe o delitvi sklada za plače in o zaslužkih delavcev in uslužbencev gospodarskih podjetij ter v smislu člena 121 prvotnega tarifnega pravilnika — izdelal ločeno od besedila tarifnega pravilnika kot poseben dodatek: »Spremembe in dopolnitve tarifnega pravilnika predilnice«, nakar je spremembe in dopolnitve potem, ko jih je sprejel delavski svet dne 28. avgusta 1952, potrdil Republiški odbor sindikata tekstilcev v Ljubljani.

Zaradi preglednosti so potem sestavili prečiščeno besedilo, ki pa ni bilo objavljeno, ker so medtem naknadne spremembe gospodarskega sistema zahtevale sestavo novega tarifnega pravilnika. Novi pravilnik je sestavil upravni odbor 24. februarja 1953, nakar ga je delavski svet sprejel 5. marca 1953.

Predsednik DS Milan Ogris odpira nove kotlovne naprave

Po tem pravilniku člena 2 so plačni sklad razdelili takole:

a) *med delavce:*	Število delavcev	Plačni fond	⌀ urna mezda
visokokvalificirane	9	1,431.168	61.60
kvalificirane	574	52,710.533	36.65
polkvalificirane	436	35,407.447	32.30
nekvalificirane	96	7,341.215	30.30
Skupaj	1115	96,890.363	34.70

Povprečno na uro 34,7 din ali na mesec 7079 din.

b) *med uslužbence:*	Število uslužbencev	Plačni fond	⌀ urna mezda
z višjo strokovno izobrazbo	11	2.017.000	73.45
s srednjo strokovno izobrazbo	72	7,126.000	59.65
z nižjo strokovno izobrazbo	2	162.000	32.45
pri pomožnih delih	1	72.000	29.—
Skupaj	86	9,377.000	43.68
Vse podjetje skupaj	1203	106,267.363	35.34

Povprečno na uro 43,68 din ali na mesec 8910 din.
Povprečje na uro 35,34 din, na mesec 7209 din.

Na osnovi določbe čl. 53 uredbe o plačah delavcev in uslužbencev gospodarskih podjetij (Ur. list FLRJ, št. 56/484-1953) ter določbe o podaljšanju roka tarifnega pravilnika gospodarskih organizacij (Ur. list FLRJ, št. 6/79-54) je upravni odbor ob sodelovanju sindikalne organizacije v smislu odstavka 1. člena 17. cit. uredbe o plačah delav-

cev in uslužbencev gospodarskih organizacij sestavil v aprilu in prvi polovici maja 1954 nov osnutek tarifnega pravilnika.

Ob upoštevanju vseh pripomb, ki so jih na ta predlog med anketo podali delavci in uslužbenci podjetja ter republiški odbor sindikata tekstilcev, je nato delavski svet na rednem zasedanju dne 9. julija 1954 sprejel tarifni pravilnik za leto 1954.

Delavske prejemke so izplačevali iz plačnega sklada, ki je bil za leto 1954 za tri izmene sestavljen takole:

Delavci:

Razvrstitev po kvalifikaciji		Plačni sklad po pravilniku	ϕ mesečna plača
visokokvalificirani	75	10,331.049	11.479
kvalificirani	725	70,310.698	8.081
polkvalificirani	555	48,413.741	7.269
nekvalificirani	99	7,994.908	6.730
Skupaj	1454	137,050.396	7.855

Uslužbenci:

visokokvalificirani	25	4,674.000	15.580
kvalificirani	59	6,402.000	9.042
polkvalificirani	2	186.000	7.750
Skupaj	86	11,262.000	10.913

Delavci in uslužbenci skupaj:

visokokvalificirani	100	15,005.049	12.504
kvalificirani	784	76,712.698	8.154
polkvalificirani	557	48,599.741	7.271
nekvalificirani	99	7,994.908	6.730
Skupaj	1540	148,312.396	8.026

V primerjavi s predhodnim vidimo v kratkem razdobju enega leta velik porast števila visokokvalificiranih in kvalificiranih delavcev in tudi uslužbencev z višjo strokovno izobrazbo, pa tudi povprečnih zaslužkov. Ta porast je nastal, ker so mojstrska mesta priznali kot visokokvalificirana in so mojstri za to opravili izpite. Mesta tkalk in predic pa so bila v Tržiču priznana kot kvalificirana.

Dodatki so bili stalni in občasni. Med njimi je treba razlikovati:

a) dodatke za odgovornost v višini 4, 8 in 12 din,

b) dodatke za posebne pogoje dela, ki se gibljejo od 1 do 3 din,

c) dodatke za nadurno delo, za nočno delo, za delo na dan tedenskega počitka, za delo na dan državnih praznikov.

Plačni sklad so bremenile tudi hranarina za bolehanje do 7 dni, dnevnice za potovanje, devizne kazni, honorarji, nagrade, premije, štipendije in plačila za ločeno življenje, kakor je v 29 točkah pravilnika taksativno navedeno.

Povsod, kjer se je dal delovni učinek meriti, so bile uvedene po členu 27 akordne postavke. Kot osnovne plače za matično delavnost je določal pravilnik za navadne delavce 30—31, za priučene 31—34,

Skupina udarnic in udarnikov BPT v letu 1949

za specializirane delavce 34—37, za kvalificirane 37—40, za mojstre in višje mojstre 46—52 din. Začetniška urna mezda je bila po pravilniku 25 din.

Zaslužke so izplačevali po členu 49 t. n. na 10. dan v mesecu, akontacijo pa 25. v mesecu.

Ob sestavi tarifnega pravilnika so bila sistemizirana tudi delovna mesta v podjetju, in sicer je pripadalo na:

Obrat	Delovnih mest
predilnica	478
(od tega sukalnica in motovilnica)	(77)
tkalnica	390
belilnica	110
mehanična delavnica	33
elektrodelavnica in kotli	40
zunanji obrati	27
upravna režija	36
skupaj	1114
uslužbenci	86
skupaj	1200

Od vseh 1061 delavcev jih je leta 1952 delalo povprečno 673 ali 63.5 % v akordu. Razen v tkalnici so norme povsod prekoračili.

Tarifni pravilnik predilnice je bil sestavljen zelo skrbno. V besednem delu obsega veljavni pravilnik 92 členov, v katerih so urejena vprašanja, ki vplivajo na obliko in višino zaslužka delavca za stor-

jeno delo ter urejajo način obračuna med podjetjem in delavcem za primere odsotnosti, prekinitve obratovanja, ki je neodvisno od volje in delovanja delavcev, pritožbeni postopek v zvezi z delovnim razporedom. ob začasnih premestitvah, v preizkusni dobi, zaradi skrajšanega delovnega časa, prejemkov vajencev ter raznih doklad, do katerih ima delavec v določenih pogojih pravico.

Vsebinskemu delu je kot bistveni sestavni del dodana tarifa plač za matično delavnost, za zunanje obrate in režijsko delo, sestavljen po posameznih delovnih mestih in kvalifikacijah. Tarifni del je skušal kalkulativno oceniti pri vsakem delovnem mestu tiste okoliščine, ki odločilno vplivajo na višino mezdnega zaslužka, posebno na potrebno strokovno kvalifikacijo in na pomembnost delovnega mesta glede na odgovornost ter na morebitne težje delovne pogoje.

Pri podjetju deluje kot pomožni organ upravnega odbora tarifna komisija, ki določa akordne postavke in jih predlaga upravnemu odboru v odobritev. Po členu 32 dobivajo delavci in uslužbenci, ki zaradi prekinitve dela niso mogli delati, 70 % osnovnega zaslužka, kolikor traja prekinitev do 48 ur. Nadurno delo se plača, če ga je odobril pristojni organ, oziroma, če je bila ugotovljena dejanska potreba po nadurnem delu, ki je bilo izjemoma odrejeno. Delavci, kakor tudi uslužbenci, so plačani za nazaj. Od prejemkov odtegnejo dajatve za električni tok in razsvetljavo, stanovanje, denarne globe in odškodnine na podlagi odškodninskih odločb.

Po členu 54 imajo delavci pravico do deleža pri končni delitvi plačnega sklada za prejšnje leto. Za novince je uvedena 14-dnevna poskusna doba, med katero dobivajo 90 % plače novega delovnega mesta. Prejemki vajencev so urejeni po predpisih uredbe o učencih v gospodarstu.

Med dopustnimi kaznimi je tudi denarna globa v višini 10 % zaslužka ter premestitev na nižje plačano delovno mesto.

Predsednik UO Tomazin in direktor Žitnik se poslavljata od odhajajočih sodelavcev — upokojencev iz podjetja 1959

Število dni letnega dopusta se ravna po službenih letih in znaša pri 10 letih službe 12 delovnih dni, nad 25 let službe pa cel koledarski mesec.

Sestava tarifnega pravilnika je za živ obrat, kjer se delovni pogoji in delovna mesta pogosto spreminjajo in kjer je pri raznovrstnosti dela in pri neenakosti storitve, ki jih zahteva od delavcev posamezno opravilo, nadalje da se stopnjuje in zajamči najmočnejša produktivnost obratov, izredno težaven posel, ki ni nikdar tako dognan, da bi bil nespremenljiv. Samo ugotavljanje norm, sestava akordnih postavk, regulacija dela žensk, mladoletnih in vajencev zahteva neprestano proučevanje posameznih delovnih faz in storilnosti pri raznih vrstah izdelave. Tarifni pravilnik je bil kolektivno delo naporov sindikalne organizacije in organov uprave tovarne, delavskega sveta in upravnega odbora v stalnem kontaktu s tarifno komisijo.

Pravilnik je bila najtežavnejša preizkušnja sposobnosti organov za upravljanje podjetij, ki je ni bilo mogoče takoj spočetka prestati brez težav in pomanjkljivosti. Za uspešno ureditev tarifnega vprašanja so potrebni trije predpogoji.

Pravilnik je moral ostati elastičen in prilagodljiv. Predpise naj pravilno tolmači in natanko izvaja. Naloga organov namreč ni bila samo, da ga sestavijo, marveč tudi, da skrbe za njegovo izpolnjevanje.

Kljub vsej skrbnosti pa je tudi v tej redakciji ostalo več vprašanj odprtih. Zato je upravni odbor za leto 1955 izdelal v temelju nov tarifni pravilnik, ki deli gradivo na XXIII poglavij in vsebuje v tekstu 92 členov. Izdelava novega pravilnika je bila potrebna tudi zaradi novih predpisov o plačah (uredba 56/637 iz leta 1954). Izmed na novo formuliranih omenjamo nekaj predpisov. Med drugim določa člen 12 vodilne uslužbence podjetja. Člen 19 daje direktorju pravico da sprejema, premešča in odpušča delovne moči.

Člen 24 pojasnjuje, da se, ko tovarna ne obratuje, plačuje v tkalnici z 80 % vrednosti ustrezne tarifne postavke, v predilnici pa s 100 %. Prave prekinitve dela so tiste, ki trajajo nad 3 dni, ne glede na vzrok prekinitve. Člen 25 določa, da se plača delavcem, ki niso mogli delati trikrat po 8 ur zaradi pomanjkanja surovin ali zaradi elementarnih nezgod, 70 % t. p. Člen 26 ugotavlja, da veljajo prekinitve nad 48 ur za višjo silo in zanje podjetje ne odgovarja. Pač pa morajo delavci prevzeti medtem drugo delo, ki jim ga odkažejo.

Člen 30 govori o meritvi delovnega učinka norm in akordnih postavk za meter, votek, kos ali hks. Kot normo definira delovni učinek povprečno dobrega delavca, ki ima prakso in zahtevano spretnost. Norme določa direktor ob sodelovanju strokovnega sveta. Sprememba norm je potrebna, če se spremeni material, vitje, gostota, če se dodeli več strojev, če se poveča število obratov ali uvede nov delovni postopek. Člen 33 uvaja premiranje in člen 37 našteva elemente za določitev višine zaslužka.

Člen 41 predpisuje, da se od doseženega dobička najprej izloči 50 % za zvezni davek, nato odračunajo obveznosti, nakar se odtegne

Udeleženci tekstilijade na Zelenici

delež MLO in OLO. Člen 48 dodeljuje dodatek za redno nočno delo, če traja najmanj 30 dni, po 12.5 %, za redne nočne izmene pa 10 %. Člen 52 prizna pravico do dopusta delavcu, ki je delal najmanj 20 mesecev v podjetju. Izmera plačanega dopusta znaša do 10 let 12 dni, do 15 let 15 dni, do 20 let 20 dni, do 25 let 25 dni, nad 25 let službe pa 26 dni. Člen 55 govori o izrednih plačanih dopustih. Člen 57 ureja zadeve potnih in selitvenih stroškov. Člen 63 določa odškodnino za ločeno življenje s 3000 do 5000 din mesečno. Členi 66 do 69 obravnavajo terensko delo, člen 70 pa povračilo stroškov do 600 din za mesečne delavske karte.

K tarifnemu pravilniku so priložene številne priloge, izkazi delovnih mest, akordnega dela in podatkov iz družbenega plana in plačnega sklada za leto 1955. Plačni sklad za leto 1955 je predvideval

za visokokvalificirane	12,672.000 din
za kvalificirane	84,057.000 din
za polkvalificirane	47,628.000 din
za nekvalificirane	6,408.000 din
povprečna plača je znašala pri podjetju leta 1954	8.501 din
v letu 1955 pa	8.516 din

V letu 1955 je tovarna vpeljala za stimulacijo proizvodnosti s posebnim pravilnikom **premijski sistem. Elementi** premijskega sistema so proizvodnost, kvaliteta, storilnost, povečanje proizvodnje z boljšo organizacijo dela in manjšo delovno silo, realnost normativov in realizacija proizvodov. Premije se obračunavajo vedno za pretekli mesec. Pripadajo delavcem tudi, če kak faktor ni bil dosežen, če je količinski plan izpolnjen 100 %.

Namen premiranja je doseči boljšo organizacijo dela, zboljšati kakovost izdelkov, prihraniti več na surovinah in ostalem materialu in povečati storilnost, skratka povečati gospodarski uspeh. Sistem je uveden na podlagi količinske izpolnitve proizvodnih planov. Pri tem

se upošteva tudi kvalitetni faktor. Na premijo so vezani tisti uslužbenci in delavci, ki ne delajo po normi. Le-ti, če dosežejo dobiček z znižanjem proizvodnih stroškov, imajo poleg rednega deleža tudi še pravico do posebnega deleža pri delu dobička, ki ostane po obdavčenju in po poravnavi obveznosti iz dobička po zakonu. Ta delež znaša 20 % od doseženega znižanja lastne cene. Gospodarski svet MLO Tržič določi, koliki del tega se lahko porabi za nagrado delavcem.

Baza premiranja je povečanje storilnosti in prihranek materiala ob enakem ali manjšem številu delovnih moči.

Sestava delovnega kadra ob 70-letnici

Delovni kader je štel 4. julija 1955 490 delavcev in 1033 delavk, skupaj torej 1549 oseb. Med aktivnimi delavci sta zastopani dve generaciji. Vojna je sicer starejše kadre zelo razredčila. Starejše delovne moči so po uvedbi pokojnin čakale samo še na prevedbo, potem pa odšle s polnimi leti službe množično v pokoj. Tako se je število nad 50 let starih v tovarni zmanjšalo na 138, med njimi 17 takih, ki so bili rojeni pred letom 1900. Sestava starega kadra po letih rojstva in spolu je bila naslednja:

Leto rojstva	Moški	Ženske	Skupaj
1888	1	—	1
1889	—	1	1
1892	1	—	1
1893	—	1	1
1894	1	—	1
1895	1	—	1
1896	1	—	1
1897	1	3	4
1898	2	1	3
1899	—	3	3
1900	12	2	14
1901	12	7	19
1902	12	7	19
1903	7	6	13
1904	12	11	23
1905	18	15	33

Na drugi strani pa je delalo v tovarni 61 mladincev pod 18 let starosti in sicer rojenih:

	Moški	Ženske	Skupaj
1938	11	26	37
1939	11	10	21
1940	—	3	3

Glavnina delovnega kadra sestoji iz delovnih moči, rojenih v dveh desetletjih po prvi svetovni vojni v letih 1918—1937 in sicer skupaj 897, medtem ko je bilo delovnih moči, rojenih pred in med prvo svetovno vojno, 362. Splošni padec števila rojstev med prvo svetovno vojno

Štab mladinske delovne brigade »Stane Žagar«. Na desni stoji Marjan Bizjak iz BPT

prihaja tudi tu jasno do izraza. Po posameznih letih tridesetletnega razdobja 1906—1937 je rekrutacija delavstva za predilnico naslednja:

Leto rojstva		Moški	Ženske	Skupaj
1906	Obdobje do izbruha prve svetovne vojne	10	17	27
1907		19	20	39
1908		12	15	27
1909		8	25	33
1910		15	27	42
1911		9	26	35
1912		12	28	40
1913		8	20	28
1914	Vojna leta	7	21	28
1915		5	22	27
1916		3	7	10
1917		3	2	5
1918		11	10	21
1919	Obdobje med obema svetovnima vojnama	11	19	30
1920		10	25	35
1921		12	26	38
1922		11	19	30
1923		12	27	39
1924		13	26	39
1925		16	23	39
1926		10	18	28
1927		13	27	40
1928		14	36	50
1929		21	44	65
1930		18	40	58
1931		22	60	82
1932		17	46	63
1933		10	44	54
1934		6	39	45
1935		12	40	52
1936		17	43	60
1937		20	20	40

Po stalnem bivališču je bilo 849 delovnih moči iz Tržiča, od teh 286 delavcev in 563 delavk ali kakih 55 % vsega kadra. Iz neposredne okolice Tržiča je bilo:

	Delavcev	Delavk	Skupaj
iz Bistrice	68	120	188
iz Pristave	18	24	42
iz Slapa	9	13	22
iz Loma	3	19	22
od Sv. Ane	45	60	105
	143	236	381

Izven tega ožjega okoliša prihajajo na delo v tovarno še 315 ali okrog 20 % delavstva, in sicer iz naslednjih dvajset krajev:

Iz kraja	Moški	Ženske	Skupaj
Golnik	—	1	1
Križe	16	41	57
Leše	12	34	46
Kovor	13	28	41
Zvirče	3	10	13
Dolina	1	16	17
Popovo	—	1	1
Visoče	2	7	9
Žiganja vas	4	16	20
Palovče	5	12	15
Sv. Neža	8	13	21
Podbrezje	2	15	17
Gojzd	1	2	3
Sebenje	3	7	10
Seničnо	2	1	3
Duplje	1	10	11
Goriče	—	1	1
Loka	5	5	10
Retnje	5	12	17
Veterno	—	2	2

Gasilska četa v Podljubelju ob kumovanju prapora

Občina Tržič zajema torej nad polovico delovnega kadra. Okrog 315 oziroma 26 % pa se rekrutira iz neposredne okolice Tržiča. Od drugih so močneje zastopani kraji ob železniški progi, kjer imajo delavci znižane mesečne vozovnice.

Gasilska četa predilnice — Zavarovanje podjetja in kolektiva

Obratovanje elektrificirane bombažne predilnice in tkalnice je znatna požarna nevarnost. Zato je podjetje že od prvega požara vzdrževalo poleg požarnega zavarovanja tudi lastno gasilsko četo in izpopolnjevalo tovarniške gasilne naprave.

Tovarniški gasilci so bili organizacijsko prvotno v sklopu mestnega gasilstva. Leta 1932 pa so registrirani kot prostovoljno društvo in kot samostojna formacija. Gasilska služba je bila ustanovljena na pobudo E. Glanzmanna leta 1894, ko so po velikem požaru tovarno obnovili in povečali. Takrat so nabavili ročno brizgalko, ki jo je poganjalo 8 mož, in namestili po obratih in skladiščih razno ročno gasilno orodje, pozneje pa tudi požarne avtomate.

Prvi četi je poveljeval kot prvi poveljnik Safelberger, nato pa Johan Lampreht do leta 1902. Oba sta bila po rodu iz Švice. Za njima je prevzel poveljstvo predilniški višji mojster Stransky. Po prvem požaru v opekarni so ustanovili pravo požarno četo, povsem ločeno od mestne požarne brambe. To neodvisnost je zahteval tehnični vodja podjetja Glanzmann. Glavnemu požaru predilnice je sledil požar lope, kamor so takrat spravljali oljnate odpadke. Požar so hitro omejili. Zadušili so ga pa šele domači gasilci in delavci.

V juniju leta 1903 je gorelo nad čistilnico, v mešalnici bombaža oziroma v takratnih komorah. Tudi ta požar so omejili domači gasilci. Leta 1905 so zgradili v predilnici Sprinklerjevo napravo proti požarom, ki obstaja še danes. V tovarni so namestili ročne in moderne minimakse, a na dvorišče okoli tovarniških objektov, kakor tudi po dvoranah pa so postavili nadzemeljske in podzemeljske hidrante, ki so zelo važni. Ročna brizgalna, ki jo je imela tovarniška požarna bramba, s časom ni več ustrezala potrebam službe. Zato je vodstvo tovarne kupilo leta 1930 novo moderno motorno brizgalno. S tem se je uresničila želja mnogih starih in mladih predilniških gasilcev. Z razpoložljivimi sredstvi je požarna četa, ki so jo vodili stari preizkušeni gasilski veterani, pomagala gasiti tudi požare v okolici in je tako rešila mnogo ljudskega imetja.

Mnogi člani gasilske čete so vse svoje življenje delali v tovarniškem gasilstvu ter doprinašali delež za deležem za stvar skupnosti, med njimi Safelberger, Lori Ahačič, Johan Lampreht, obratovodja Oton Stransky in Sitar, ki so že umrli. Za njimi so najstarejši še živeči člani:

Janez Stucin	Janez Pavlin
Ignac Lenartek	Avgust Osobek
Franc Jerman	Janez Kališnik
Hinko Snoj	Pepe Cundrič

in še mnogi drugi.

To so imena, ki so in ostanejo svetel zgled sedanji in bodoči generaciji. V letih okupacije so okupacijske oblasti hotele gasilsko četo vključiti v splošno gasilstvo. Temu se je odločno uprl tedanji poveljnik Janez Kališnik in s tehtnimi dokazi utemeljeval pred višjim gasilskim forumom v Celovcu svoje stališče. Dosegel je, da je ostala četa samostojna samo za obrambo tovarne v sestavi tedanje »Luftwaffe« protiletalske zaščite.

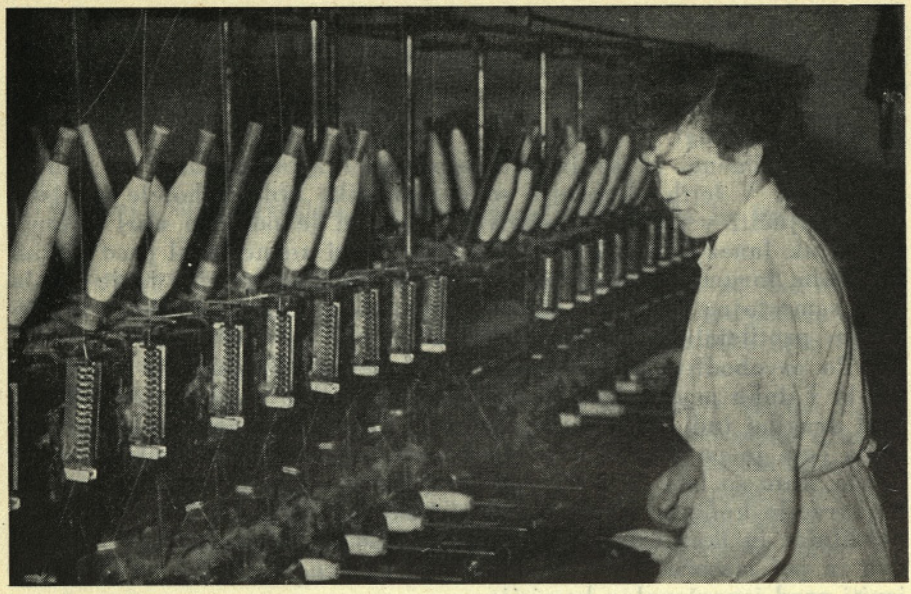
Po osvoboditvi od leta 1945 do danes se je gasilska četa razvijala v duhu modernizacije. Pridobila je veliko gasilskih rekvizitov, med drugimi tudi novo veliko motorno brizgalno. Tako dobro opremljena četa je po zmogljivosti enaka ostalim starejšim gasilskim društvom. Zato so leta 1952 zaprosili na okrajni gasilski zvezi Kranj za registracijo kot prostovoljno industrijsko gasilsko društvo Bombažne predilnice in tkalnice Tržič, čemur je bilo ugodeno. Leta 1953 je bil dva in pol mesečni tečaj za izprašane gasilce, ki je bil zaključen z izpiti pred izpraševalno komisijo.

Tovarniška uprava na čelu z delavskim svetom, kakor tudi sindikalna podružnica so pripomogle, da je gasilska četa opremljena tako, kakor to zahtevajo predpisi.

Gasilska četa šteje 54 mož in je sestavljena po pretežni večini iz mojstrov raznih oddelkov, profesionistov in šoferjev. Praktične vaje ima od spomladi do jeseni po dva- do trikrat na mesec redno vsak ponedeljek po dve uri. V tem letu je imela 150 orodnih in 5 mokrih vaj. Vadili so tudi izven tovarne na stanovanjskih objektih BPT.

Leta 1954 je praznovala 60-letnico svojega obstoja. Zadnji požar v tovarni je bil leta 1951 v lopi odpadkov. Gasilci so ga omejili in pogasili. Največja nevarnost ognja je v čistilnici, pri odpadkih in v skladišču lesa, olj, bencina in maziv. Gasilska služba se koncentrira vsak dan na preventivno službo proti požarni nevarnosti. Za ročno gašenje je v tovarni 262 aparatov Minimax, v tovarniškem rajonu pa 15 nadzemeljskih, dva podzemeljska in pet zidnih hidrantov. Poleg tega je Sprinklerjeva naprava z rezervoarjem s 400 hl vode, ki omogoča takojšnjo zatopitev prostora, kjer bi izbruhnil ogenj.

Poveljnik gasilske čete je po posebni pogodbi z dne 13. junija 1952 zadolžen, da nadzoruje vse gasilske naprave, seznani delavstvo na delovnih mestih z uporabo ročnih aparatov; skrbi za polnjenje avtomatov, pregleduje delavnice, obratovališča električne centrale, stanovanjske hiše, skrbi za izvajanje prepovedi kajenja in vodi raportno knjigo. Četa ima razen ročnega gasilnega orodja dve motorni brizgalni, večjo s 1000 cm^3 za 1200 litrov vode in manjšo z 250 cm^3 za 600 litrov vode na minuto. Četa se udeležuje gašenja požarov in reševalnih akcij tudi izven obrata, v mestu in v okolici.

Mrak-Horvat Pavla pri previjanju votka

Poleg protipožarnih zaščitnih ukrepov v tovarni je predilnica zavarovana proti ognju, poškodbam in drugim nevarnostim, ki so v neposredni in posredni zvezi z obratovanjem. V zadnjih letih je plačala za premije raznih vrst zavarovanj Državnemu zavarovalnemu zavodu naslednje vsote:

1948	1,194.263 din	1952	3,723.985 din
1949	1,646.401 din	1953	5,900.591 din
1950	1,762.193 din	1954	8,783.894 din
1951	1,962.693 din		

V letu 1955 je bilo 24 orodnih vaj in 3 nočne vaje. Udeležba je bila vsakokrat okrog 30. Vadili so z 2 motorkama in hidranti, s spuščanjem po vrveh in plezanjem po lestvah. Četa ima 3 častnike in 2 podčastnika iz šole in 3 strojnike. Četa sodeluje tesno povezana s sindikalno podružnico B. P. T.

Poslopja in strojne naprave podjetja so bile prvotno zavarovane za vsoto 2,236.526.000 din, in dodatno za 1,954.793.900 din, stanovanjske hiše za 438,842.900 din, oba dekliška domova pa za 33,601.000 din.

Izven tega je še kolektivno zavarovanje za smrt in za trajno nesposobnost s premijo po 20 din mesečno, h kateremu so pristopili prostovoljno razen 15 vsi člani kolektiva in dodatno individualno zavarovanje, ki ga je sklenilo 360 zavarovancev za dodatno rento z mesečnimi premijami od 30 do 90 din.

Obratna higienska služba

Mnoge naprave v tovarni po vojni niso več ustrezale tehničnim in higienskim predpisom za zaščito delavstva. Zato je postalo vprašanje ureditve garderob in stranišč ter odprave raznih nedostatkov posebno pereče. Na podlagi navodil o tovarniških higienikih, ki so bila objavljena v Uradnem listu FLRJ, št. 40/310-47 in 46/369-47, so tudi v predilnici določili mesto obratnega higienika. Za specializacijo v tej stroki so poslali tov. Franca Sajovica na enomesečni tečaj v Ljubljano. Z letom 1948 je nastopil službo higienika v tovarni. Njegovo delovanje je obsegalo v prvi vrsti skrb za prvo pomoč. Spričo razsežnosti delovnih mest je bilo v tovarni 13 omaric z dezinfekcijskim in obvezilnim materialom in priročna ambulanta s po dvema posteljam ain nosilmi. Za zdravniško pomoč je ordiniral ambulantni zdravnik dnevno po dve uri, da je imelo delavstvo možnost neposrednih zdravniških pregledov. Obratni higienik skrbi za dezinfekcijo, dezinsekcijo in deratizacjo obratnih prostorov, vodi stalni pregled sanitarnih naprav, nadzoruje pa tudi stanovanjske prostore in »Dekliški dom« v sanitarnem oziru. Obratni higienik je obenem predsednik higiensko-tehnične komisije, v kateri so izbrani sodelavci iz vseh obratov. Razen tega je le-ta za primer množičnih nezgod od PLZ določila za službo prve pomoči v vseh obratih 82 praktično izvežbanih delavk.

Ker zaposluje podjetje 62 % ženske delovne sile, je bila pozornost delavskega sveta in upravnega odbora usmerjena tudi na to, da se ženi-delavki omogoči takšno stanje v pogledu higiene, kot ga zahteva značaj družbe. Stanovanja delavk in žena, ki stanujejo v baraki v Preski ali v Dekliškem domu, so preuredili po sodobnih higienskih predpisih, pa tudi v drugih stanovanjskih hišah, ki so bile last pod-

Vdevanje niti pri prstančnih strojih

jetja in v kateri stanujejo delavci, so v veliki večini preuredili sanitarne naprave. V tovarni sami je urejen poseben prostor za žensko higieno. Delajo na to, da se taki prostori uredijo tudi v tkalnici. Garderobe, umivalnice in kopalnice so urejene s težnjo, da se dvigne delovni človek v smislu osebne higiene ter tako krepi njegova delovna sposobnost. Izvedene deratizacije in dezinsekcije so bile učinkovite. Tehnična zaščita pri strojih je deloma urejena, deloma se še dela na tem po navodilih okrajne inšpekcije dela z okraja. Za najbolj umazana dela, zlasti v delavnicah, je poskrbljeno, da dobivajo delavci brisače in pralni prašek za umivanje. Kjer so delovni pogoji zdravju škodljivi, so predvidena zaščitna sredstva že s samim pravilnikom.

V škrobilnici in barvarni, kjer so delovni pogoji razmeroma najslabši, opravljajo razne izboljšave. Stalno so kontrolirali izpolnjevanje predpisa tarifnega pravilnika namreč, da na nekaterih delovnih mestih v podjetju ne smejo biti zaposlene ženske, zlasti noseče žene in mladina.

Skupno šteje PLZ podjetja 310 članov, od katerih so v letih 1952 in 1953 naslednje ekipe absolvirale tečaje in opravile izpite:

	Število tečajnikov
sanitetna ekipa	80
kemična ekipa	40
služba VRV	22
gasilska ekipa	15

Imeli so 6 vaj z vsemi enotami PLZ. Oprema PLZ se izpopolnjuje. Program higiensko-tehnične zaščite se postopoma v okviru razpoložljivih sredstev v gradbeništvu in v kurativnem, kakor tudi v vzgojnem in preventivnem oziru izpopolnjuje po potrebah službe in obratovarnja.

Izvenindustrijski obrati predilnice

Reorganizacija skrbstva za prehrano in preskrbo delovnega kolektiva podjetja na eni ter sodelovanje kolektiva pri zaščiti in vzgoji otrok, katerih matere so zaposlene v tovarni, je zahtevalo, da je moralo podjetje poleg svoje osnovne matične delavnosti prevzeti v letih 1947 do 1951 več naprav, ekonomij, zavodov in neindustrijskih obratov, da zadosti nalogam sodobno pojmovanega odnosa do človeka, ki sodeluje v podjetju. V ta sektor delavnosti so sodile ekonomije v Prašah in Kovorju, menza oziroma delavsko-uslužbenska restavracija v podjetju, industrijski magazin, otroške jasli oziroma otroški vrtec, DID v Tržiškem gradu ter uprava stanovanjskih hiš predilnice. Prve štiri so bile le prehodnega značaja, da omogočijo prehrano delavstva v letih, ko je po vojni primanjkovalo življenjskih potrebščin, kar so v Tržiču kot obmejnem industrijskem središču posebno močno čutili.

Upravljanje teh izvenindustrijskih obratov je spravilo predilnico v nemalo zadrego in se je zato 19. septembra 1949 obrnila na Glavno

direkcijo tekstilne industrije z daljšo vlogo, v kateri je pojasnila svoj položaj in težave, ki jih je povzročilo upravljanje popolnoma ločenih izvenindustrijskih obratov.

a) Ekonomije in DUR

Industrijski magazin, delavsko-uslužbenska restavracija in ekonomija v Prašah so imele svojo neposredno ali posredno prvo osnovo v uredbi o delavskih preskrbovalnicah z dne 27. decembra 1947 (Uradni list FLRJ, št. 1110/824-47), čeprav je bil delavski industrijski magazin ustanovljen že prej po odločbi ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS, št. 247/3 z dne 23. avgusta 1947. Delavska preskrbovalnica podjetja se je že v začetku organizirala na eni strani v smer neposredne prehrane delavcev in uslužbencev podjetja s tem, da je ustanovila menzo za skupno prehrano delavcev in uslužbencev, na drugi pa industrijski magazin za oskrbovanje delavcev in uslužbencev ter njihovih družin s posameznimi proizvodi široke potrošnje. Ker je delalo v podjetju kakih 1500 delavcev, je bil tudi obseg delovanja delavske preskrbovalnice znaten. Postavljalo se je vprašanje skupnega ali ločenega upravljanja teh obratov.

Nejasnost se je še povečala po uveljavljenju uredbe o ustanavljanju delavsko-uslužbenskih restavracij in uprav za družbeno prehrano z dne 27. 8. 1948 (Ur. l. FLRJ z dne 28. aprila 1948, št. 74/629-48). Ta uredba namreč omenjene nejasnosti ni razjasnila, ker je obravnavala vprašanje preskrbe delavcev in nameščencev izključno z vidika delavskih in uslužbenskih restavracij oziroma menz, katerim daje značaj samostojne gospodarske enote v okviru podjetja. Ta gospodarska enota mora imeti po uredbi svoj gospodarski plan in mora voditi pravilno knjigovodstvo ter sme zato imeti lastno ekonomijo.

Predilnici pa ni kazalo, da bi vodila vsako podjetje ločeno kot gospodarsko enoto z lastnimi plani.

Ekonomija v Prašah je imela v bistvu isti smoter, kakor delavsko-uslužbenska restavracija in delavska preskrbovalnica v ožjem pomenu besede oziroma industrijski magazin. Menza brez ekonomije v Prašah sploh ne bi mogla delovati, na drugi strani pa sta industrijski magazin (preskrbovalnica) in ekonomija, ki je svoje odvečne pridelke dobavljala magazinu za nadrobno razpečevanje med delavce in uslužbence, tesno sodelovala.

Ekonomija v Prašah je bila predilnici dodeljena za potrebe tovarne v izkoriščanje 22. novembra 1947. Obsegala je 12 njiv in 2 travnika v katastralni občini Jama vlož. št. 76 ter 12 parcel njiv, travnik, 4 parcele vrtov in 3 pašnike v katastralni občini Praše h. št. 1. Upravljal jih je KLO Mavčiče. Prej so bile last Franca Drakslerja. Predilnica jo je prevzela 16. decembra 1947. Na ekonomiji so bila potrebna razna popravila, nabava orodja in adaptacija. Predilnica je investirala v ekonomijo in nabavo materiala 938.873.89 din. Opravila

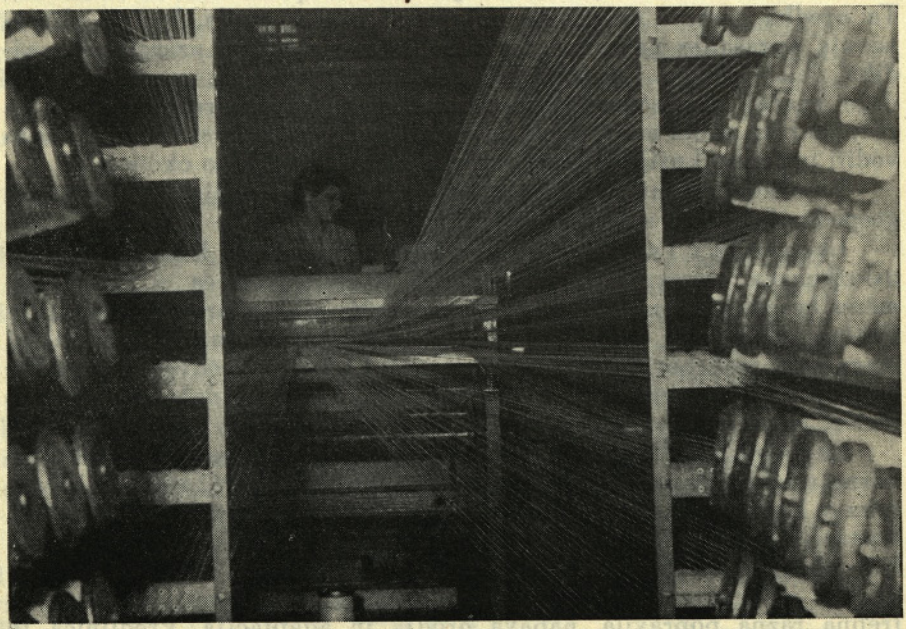
je popravil za 538.948.93 din. Skupno je torej izdala 1,493.632 din. Vrednost ekonomije je porasla zaradi investicij predilnice za din 871.394.82.

Od tovarne je bila oddaljena 28 km in je bila zato izdatnejša kontrola nemogoča. Vodili so jo brezbrižni upravitelji, ker tovarna med svojim delavstvom ni imela osebja za kmetijska dela. Pridelke je oddajala menzi in Industrijskemu magazinu, vendar je bila vsa leta pasivna. Leta 1952 je zaključila z izgubo 156.903 din, ki se je v naslednjem letu povečala približno na pol milijona dinarjev. Po sklepu U. o. predilnice dne 7. marca 1952 naj bi zato ekonomijo Praše oddali komurkoli. KLO Mavčiče se je branil prevzeti jo in je predilnica to dosegla le s popuščanjem. Izgubo 156.903 din so krili iz proračuna. Likvidacija ekonomije je bila neposredno povezana z likvidacijo DUR in industrijskega magazina.

Delavsko uslužbenska restavracija je z letom 1952, ko je prenehala oblastvena distribucija živil in je bil blagovni promet sproščen, izpolnila svojo nalogo in prešla v likvidacijo. Obratovanje DUR so zaključili z 79.132.79 din izgube. Kot registrirano izvenindustrijsko podjetje je bila izbrisana 21. februarja 1953.

V letu 1951 je imela DUR 90.796 dinarjev izgube.

Dne 15. marca 1951 je bil izbrisan v registru ministrstva za finance kot izvenindustrijski obrat delavsko-industrijski magazin v Tržiču. Prevzelo ga je mestno trgovsko podjetje »Preskrba«, ki mu

Hladnik Francka dela pri Cord strojih

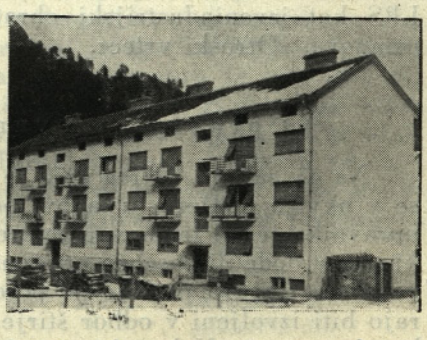
načeluje Janko Mozetič ter ga vključilo v mestne obrate. Predilnica mu je izročila vse poslovalnice industrijskega magazina z vsemi pripadajočimi osnovnimi sredstvi in drobnim inventarjem. Pravna osnova prodaje je bila odločba predilnice o izločitvi industrijskih magazinov iz podjetja z dne 27. februarja 1951 VIII/BB št. 112/51. Poslovanje magazina je bilo aktivno in je presežek delno kril izgubo DUR.

Medtem je okrajna komisija za agrarno reformo pri OLO Kranj-okolica, poverjeništvo za kmetijstvo na podlagi čl. 16 zakona o agrarni reformi in kolonizaciji dne 27. februarja 1951 dodelilo predilnici iz zemljiškega sklada 5 njih in 6 travnikov, 2 sadovnjaka in stavbišče deloma v občini Kovor deloma v k. o. Bistrica v skupni izmeri 4.3151 ha v upravljanje in vzdrževanje. Ekonomija Kovor je bila registrirana 12. marca 1951 pod št. 243-94 kot izvenindustrijski obrat predilnice. Zemljišče je bilo v zelo slabem stanju, njive že vrsto let niso gnojili in tudi streha poslopja je puščala. Predilnica je opravila potrebna popravila, obnovila obdelavo njiv ter postavila ograjo. Kakor je videti iz zapisnika z dne 8. aprila 1954 je predilnica odstopila IO MLO Tržič nepremičnino z vsem inventarjem, kakor je bila prej v njeni upravi. Izročila jo je na temelju odločbe svojega upravnega odbora z dne 4. marca 1954.

Zemljišča predilnice, ki so ostala v njeni upravi oziroma pri katerih je predilnica vpisana v zemljiški knjigi kot upravni organ, merijo skupno 37,3250.10 ha. Na MLO Tržič pa je kot upravni organ prešlo stavbišče Grad in travnik v izmeri 0.2310 ha.

b) Otroške jasli in otroški vrtec

Na tržiškem gradu, ki je po osvoboditvi pripadel MLO Tržič, so ustanovili DID, ki ga je v prvi dobi upravljal MLO sam s svojimi organi. Z odločbo z dne 5. junija 1950 je izvršni odbor MLO izročil

Povojne stanovanjske zgradbe BPT za Virjem

»Dom igre in dela« z vsemi pravicami in obveznostmi ter osebjem predilnici s pridržkom, da ostane na gradu še nadalje neizpremenjena zaznamba »upravnega organa MLO«. Predilnica naj bi opravila samo registracijo DID. Z istim dnem je MLO izročil predilnici tudi »otroške

jasli«, z vsemi obveznostmi, skladi in osebjem, katerih registracija še ni bila prijavljena.

Nato je predilnica dne 30. decembra 1950 izdala odločbo, da se ustanovi DID, ki je bil dotlej samostojna ustanova, v okviru bombažne predilnice in tkalnice, ki bo skrbela za redna popravila na gradu, kjer ima DID svoj sedež, prevzela stroške potrebnih prezidav in sodelovala na področju izobraževanja in socialnega skrbstva.

Smoter DID je bil, da omogoči ženam v čimvečjem številu sodelovanje pri socialistični izgradnji države s tem, da se v »Vrtcu« neguje in vzgaja prvenstveno otroke od 3 leta dotlej, ko začne hoditi v šolo. Ima pa »Otroški vrtec« tudi poseben šolski oddelek za šoloobvezne otroke od 7. do 14. leta. DID je posloval pod imenom »Otroški vrtec Bombažne predilnice in tkalnice v Tržiču«.

Vrtec ima svoj sedež, kot rečeno v tržiškem gradu ob Ljubeljski cesti. Vzdržuje se iz prispevkov staršev in iz prispevka države oziroma predilnice. Višino prispevkov staršev in prispevkov podjetja za posameznega otroka določa v smislu točke B, (Odločba o elementih, iz katerih je sestavljena struktura normiranih stroškov za varstvo in vzgojo otrok in mladine) z dne 15. 12. 1949 (Uradni list, št. 107/908-49 z dne 24. decembra 1949).

Organizacijsko je bil Otroški vrtec v sklopu predilnice, v ostalem pa samostojen in je imel lasten proračun dohodkov in izdatkov. Upravnik je zastopal Vrtec ter zanj podpisoval samostojno. Omejitev predilnice je bila v tem, da mora upravnik mesečno predložiti račune glavnemu računovodji predilnice, s katerim mora skupno proučevati vsa morebitna sporna in dvomljiva vprašanja glede dohodkov in izdatkov vrtca.

Z odločbo finančnega ministrstva z dne 31. januarja 1951, št. 243.94 je bila socialna ustanova »Dečje jasli« vpisana kot izvenindustrijski obrat predilnice. Nato je bila pod isto številko 23. februarja 1951 registrirana kot državno gospodarsko podjetje pri ministrstvu za finance LRS kot izvenindustrijski obrat predilnice tudi socialno-prosvetna ustanova, »Otroški vrtec«.

c) Uprava stanovanjskih hiš predilnice

Na 43. seji 11. marca 1952 je upravni odbor predilnice sklenil, da se v okviru podjetja ustanovi posebna uprava stanovanjskih hiš. Za upravnika je bil imenovan referent kapitalne izgradnje Mirko Majer, ki so mu dodelili poseben upravni odbor, devetih članov, od tega osem voljenih. Uprava posluje po posebnem pravilniku, ki odreja, da morajo biti izvoljeni v odbor štirje člani hišniki in štirje iz vrst uslužbencev uprave. Naloga uprave je bila, da razbremeni upravni odbor predilnice in poveri obravnavanje konkretnih vprašanj vzdrževanja in graditve najbolj prizadetemu oziroma zainteresiranemu delu kolektiva. V njegovo delovno področje sodi odločanje o odškodnini, ki jo

morajo plačati stanovalci, o popravilih, ter da ureja stanovanjsko vprašanje v tesnejšem stiku s stanovanjsko komisijo predilnice.

Stanovanjsko vprašanje je bilo po drugi svetovni vojni v Tržiču še bolj pereče kakor po prvi. Predilnica je skušala pomagati s tem, da je pričela graditi štiri stanovanjske hiše na Blokah.

Upravnemu odboru stanovanjskih hiš so izročili 82 hiš in dva dekliška domova, v katerih stanujejo delavci in nameščenci predilnice. Že v prvem letu 1952 so bile hiše potrebne večjih popravil, stroški za 941 del so znašali 13,480.749 din. Prošenj za stanovanja je bilo

Povojne stanovanjske zgradbe BPT na Balosu

vloženih za leto 1951 sto. Stanovanja je dobilo 28 družin, in 6 samcev sobe. Ostalim, med temi 22 zelo nujnim, pa ni bilo moč ugoditi. Spričo nujnih potreb so preselili nekaj družin, ki so živele v vlažnih in nezdravih stanovanjih. Podjetje je imelo 1951. leta 412 družinskih stanovanj, kar je bilo za nastanitev delavstva mnogo premalo. Samskih sob je bilo skupaj z dekliškima domovoma in barakami v Preski 106. V letu 1951 so dokončali popravila na Blekah št. 13 in potrošili za investicije 1,833.305, za velika popravila 2,004.307 in za redno vzdrževanje 900.000 din.

Za stanovanja se je bil v Tržiču vedno hud boj. Stanovanjska komisija predilnice je obravnavala v letu 1952 stanovanjsko problematiko na 13 rednih sejah. Od 84 prošenj je ugodila 34, med druugim je odobrila nekatere zamenjave stanovanj. Uprava je leta 1952 razpolagala takrat že s 437 družinskimi stanovanji in 35 samskimi stanovanji. V dekliškem domu, kjer je prostora za 120 samic, jih je stanovalo v letu 1952 le 73. V Spodnji Preski stanuje v desetih sobah 27 delavk, med njimi tudi žene in otroci. Nujno potrebna bi bila gradba doma za samce. Za leto 1953 je načrt stanovanjskih hiš predvideval naslednje izdatke:

velika popravila	16,793.869 din
nove hiše	21,076.592 din

Razen tega je predilnica gradila za Virjem in na Blekah nove stanovanjske hiše. Po pogodbi z dne 5. oktobra 1954 so štiri hiše, ki so bile v surovem stanju že dograjene in v katere je predilnica investi-

BPT je skupno z MLO zgradila štiri četvorčke pri pilarni

rala 14 milijonov din, izročene MLO Tržič, da bi jih dogradil s pogojem, da si od 16 stanovanj predilnica pridrži v novih hišah toliko stanovanj, kolikor ustreza njenemu prispevanju k gradbenim stroškom. Lastninska pravica bi pripadala tisti pogodbeni stranki, ki je več prispevala h gradbenim stroškom. Druga pogodbena stranka pa obdrži služnostno pravico do stanovanj, ki jih mora dobro vzdrževati.

Z ustanovitvijo stanovanjskih skupnosti je predilnica izročila stanovanjske hiše v upravo skupnosti, uprava pa je nehala delovati.

Delovna disciplina — Izostanki in prekrški

O delovni disciplini v podjetju lahko govorimo z več vidikov. Zunanji moment za presojo izpadov v produkciji so izostanki delavcev, vzroki in število teh in trajanje izostankov. Notranji moment pa so zastoj in motnje v produkcijskem procesu samem in neizkoriščanje strojnih naprav, ki ima lahko najrazličnejše posledice. Slednjič pa je kritični moment tudi število prekrškov proti delovni disciplini in obseg sankcij, ki jih je zahteval delovni red, da se ohrani delovna morala kolektiva.

Sodeč po poročilu predsednika delavskega sveta za leto 1952 so bili vzroki izostankov in število za produkcijo izgubljenih delovnih dni v letu 1952 naslednji:

	Izostanek delovnih dni
izvrševanje državljanskih dolžnosti	985
porodi	3.863
bolezen	12.611
odobreni izostanki	3.056
nezgode	746
neopravičeni izostanki	50
dopusti	15.182

Obratnih nezgod je registriranih 77 primerov s 736 dni izpada za produkcijo. Od tega je bilo 42 zaradi lastne neprevidnosti, 67 manjših in 10 srednjih.

Disciplinskih kazni je bilo po poročilu iz leta 1953 izrečenih 109, od tega 49 pismenih opominov, 28 pismenih ukorov in 25 strogih ukorov. Odločbe o denarnih kaznih so bile izdane v 68 primerih v skupnem znesku 10.130 din. Kaznovanih je bilo 58 moških in 61 žensk. Prekrški, zaradi katerih so bile izrečene kazni, so bili:

	Primerov
tatvine v podjetju	8
medsebojne tatvine	5
neposlušnost in žaljenje starešine	4
pijančevanje v službi	6
pretepi na delovnem mestu	21
kršitev hišnega reda	18
malomarnost	17
neopravičeni izostanki	5

Kazni so bile vzgojnega značaja.

Za čas od leta 1953 do konca junija 1955 sestavljeni statistični pregledi kažejo, da je bilo v obratih nezgod:

leta 1953 77, od tega 2 hujša primera s 580 izgubljenimi delovnimi urami;

leta 1954 66, od tega 1 hujši primer s 628 izgubljenimi delovnimi urami;

do 30. junija 1955 57, od tega 2 hujša primera s 607 izgubljenimi delovnimi urami.

Izguba delovnih dni zaradi nezgod je nenehoma naraščala in je že v prvi polovici 1955 presegla celotno izgubo v letu 1953. Statistika izostankov zaradi porodov kaže naslednjo sliko:

leta 1953 36 porodnic, izostanek 2976 dni;

leta 1954 72 porodnic, izostanek 5341 dni;

do 30. junija 1955 33 porodnic, izostanek 3019 dni.

Leta 1953 je prišlo v podjetje 182 novih delovnih moči. Statistika izostankov zaradi bolezni je sestavljena po dveh skupinah. Do 7 dni bolehanja gre namreč v breme plačnega sklada, nad 7 dni pa na stroške socialnega zavarovanja. Do 7 dni je bilo:

leta 1953 1113 obolenj s 5943 izgubljenih dni za produkcijo;

leta 1954 1530 obolenj s 6003 izgubljenih dni za produkcijo;

do 30. VI. 1955 1074 obolenj z 4484 izgubljenih dni za produkcijo.

Videti je stalno naraščanje števila obolenj. V prvi polovici l. 1955 je doseglo že skoraj število primerov v vsem letu 1953.

Pri obolenjih s trajanjem izostanka nad 7 dni pa je slika naslednja:

leta 1953 436 obolenj z 9538 izgubljenih delovnih dni;
leta 1954 489 obolenj z 9141 izgubljenih delovnih dni;
do 30. VI. 1955 889 obolenj z 9217 izgubljenih delovnih dni.

Tudi v tem primeru je bilo leto 1955 že v prvi polovici zaradi gripe rekordno po številu obolenj, kakor tudi po trajanju izostanka od dela. O problemu, ki se tu pojavlja so razpravljali na občnih zborih sindikalne organizacije, kakor tudi na sejah delavskega sveta. Navajali so razne vzroke, vendar protiukrepi še niso rodili zaželenih sadov. Iz poročil predsednika DS je videti, da so izplačali v letu 1952 iz plačnega sklada za bolehanje 2,017.767 din bolniških prispevkov ali toliko kolikor bi plačalo podjetje vsem delavcem za 5.9 delovnih dni. Delavcem, ki so bolehali nad 7 dni pa je izplačal zavod za socialno zavarovanje 3,953.143 din, kar je enako skupnemu zaslužku kolektiva za 11.5 dni. Tovarna je izgubila zaradi bolezni 17.4 del. dni.

V prvem polletju 1955 je odpadlo zaradi nezgod, bolezni in porodov 17.327 dni, kar predstavlja več kot 11 delovnih dni kolektiva, ki šteje 1558 delovnih moči. Največ je bilo obolenj v aprilu in sicer 333 primerov z 1668 dnevi do 7 dni in 291 primerov z 2767 dni izostankov nad 7 dni.

Za zboljšanje zdravstvenega stanja v tovarni bi bile potrebne klimatske naprave v obratih ter naprave za zatiranje prahu in ropota. Delavstvo najbolj boleha na dihalnih organih in od glavobola, kar je deloma posledica prašenja surovine, deloma pa zastarelosti nekaterih naprav.

Kakih 23 % vsega zaposlenega delavstva ali povprečno 350 delavcev je prejemalo v letu 1954 otroške doklade. Pri tem je število upravičencev in število otrok naraslo od 326 upravičencev in 555 otrok v marcu 1954, na 390 upravičencev in 663 otrok v juniju 1955, znesek otroških doklad pa od 1,439.798 din v marcu 1954 na 1,782.680 din v juniju 1955.

Izplačevanje otroških doklad v letu 1955 izkazuje za 373 prejemnikov 636 otrok 1,654.547 din.

Celoten stalež kolektiva je bil:

Na dan	Možkih	Žensk	Skupaj
1. 1. 1953	446	775	1221
1. 7. 1953	443	790	1233
1. 1. 1954	464	849	1313
1. 7. 1954	497	974	1471
1. 1. 1955	516	1042	1558
1. 7. 1955	516	1042	1558

Zavarovanje delavcev proti nezgodam, za bolezen, za starost in onemoglost je za podjetje znatno breme. Razen tega kar plačuje po

Graditev stanovanjskih blokov na Cankarjevi cesti — Srednji blok je zgradila BPT. Ima 12 stanovanj po 3 sobe

predpisih iz lastnega plačnega sklada, mora plačati Zavodu za socialno zavarovanje letno naslednje prispevke:

Leto	din	
1950	15,622.517	
1951	15,402.000	
1952	48,073.734	
1953	11,567.578	drugo je šlo iz splošne akumulacije
1954	71,724.078	

Skupno je plačalo v petih letih kakih 200 milijonov dinarjev.

Notranji vzroki zastojev v predilnici so različni. V letu 1954 so znašali 6 % oziroma 7,619.584 vretenskih ur. Vzrok je dostikrat v tem, da distribucija ni dostavljala podjetju bombaža pravočasno po sortimentu. S tem so nastajali zastoji pri premenjanju surovin in zaradi pomanjkanja predpreje (38.3 %). Med vzroke zastoja je sodilo nadalje čiščenje (30 % vseh zastojev), popravila, skupno 6.9 %, pomanjkanje delavcev 18.7 %, pomanjkanja bombaža 13 % in remont 14 %. V sukalnici so zaradi zastojev izgubili 4,411.137 vretenskih ur. Od tega je bilo 94.4 % zastojev nad 8 ur. Zastoji v tkalnici so nastali zaradi popravil, čiščenja, vlaganja osnov, vezanja in odsotnosti delavcev. Skupaj so znašali v letu 1954 179.756 strojnih ur. Razen tega je prišlo v zimskih mesecih od januarja do marca večkrat do zastoja zaradi pomanjkanja pare oziroma premoga.

Pretežni del delavstva in uslužbencev se je bil med vojno in okupacijo gmotno izčrpal, potrošil zadnje prihranke in ponosil obleko in obutev. Tako ni imel za obnovo opreme po vojni nobenih rezerv. Zato se je v velikem številu poslužil nabavnih kreditov, ki jih je dajala Narodna banka in druga podjetja za nabavo oblačil in opreme.

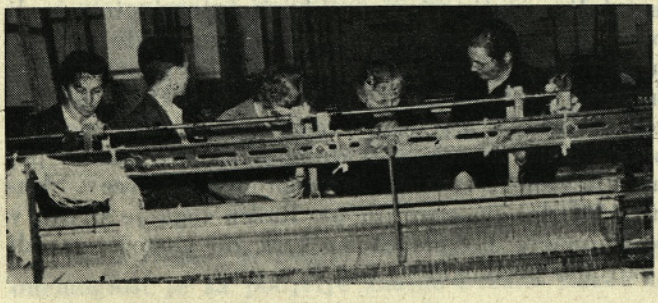
Iz plačilnih seznamov tovarne je videti, da so znašali odtegljaji od plač za obročna odplačila milijon dinarjev mesečno. Ob koncu leta 1953 je imelo še 447 delavcev in uslužbencev tržiške predilnice nabavne kredite pri Narodni banki. Z novo regulacijo prejemkov se je stanje bistveno zboljšalo.

Vzgoja kadrov 1946—1956

Kader mladincev v tovarni je imel prva povojna leta ob sklenitvi delovnega oziroma učnega razmerja zelo različno osnovno izobrazbo, kar je bila pač razumljiva posledica vojnih razmer. Zakonski predpisi in določbe delovnega reda podjetja (člen 14) določajo, da morajo mladinci, ki hočejo postati učenci v gospodarstvu oziroma vajenci, dovršiti sedmi oziroma osmi letnik, ali nižjo gimnazijo (vsaj dva razreda) ter biti duševno in telesno zdravi in sposobni, da se učijo stroke ali obrti. Pred sklenitvijo učne pogodbe morajo dopolniti 18 let.

Zanje velja po členu 55 delovnega reda osemurni delavnik, ki je razdeljen na praktično in teoretično delo. V tkalnici delajo praktično po 8 ur ob torkih, sredah, petkih in sobotah. Šolo imajo ob ponedeljkih in četrtkih ter so deležni teoretičnega pouka od 12. do 18. ure. Vajenci mehanične delavnice delajo praktično od 6. do 11. ure vse dni razen ob petkih in ob sobotah, ko delajo od 6. do 14. ure. Dvanajst ur tedensko imajo torej teoretični pouk. Njihova tedenska zaposlitev traja 48 ur. Vajencev je bilo po navedbah tovarne:

Leta	Povprečno
1947	40
1948	41
1949	50
1950	44
1951	37
1952	32
1953	20

Gostje razgledujejo statve za dvojnoširoko platno

Za dobo pred prvo svetovno vojno navaja statistika obrtno nadaljevalne šole v Tržiču, v katerih se je začel pouk oktobra 1882, naslednje število vajencev predilniške in tkalske stroke:

Leto	Predilcev	Tkalcev	Leto	Predilcev	Tkalcev
1888	4	2	1897	14	—
1889	4	2	1898	18	—
1890	9	2	1899	15	1
1891	10	1	1900	12	—
1892	8	—	1901	7	1
1893	10	—	1902	10	—
1894	9	—	1903	10	1
1895	12	1	1904	13	1
1896	14	—	1905	10	1

Potem manjkajo podatki do leta 1909, ko so vpisani 3 predilniški vajenci, enako tudi leta 1910.

Vajence je imela tudi mehanična delavnica predilnice, ki jo je vodil strokovni mehanik H. Snoj. Število se je po dopisih sodeč, gibalo med 5 in 6 učenci. V predvojni Jugoslaviji je v letih 1920 do 1940 ravnatelj meščanske šole reorganiziral šolo in pri tem opustil pripravljalni razred in ustanovil tri postopne razrede. Koristi te reorganizacije so se kmalu pokazale; žal je morala šola l. 1941 prenehati.

Po vojni je ljudska oblast ustanovila v Tržiču 1. decembra 1945 šolo za učence v gospodarstvu. Prva povojna vzgoja je morala skrbeti predvsem za splošno izobrazbo učencev, ker so prihajali v šolo učenci, ki med okupacijo ali sploh niso hodili v šolo, ali pa so obiskovali nemške šole. Ko se je z leti osnovna izobrazba postopoma zboljšala, je nastopil čas za uvedbo posebnega strokovnega pouka. Tako so v oktobru 1953 odprli vajensko tekstilno šolo, ki je imela povprečno 37 učencev in učenk. Zadnje tri mesece šolskega leta se je število učencev dvignilo na povprečno 57. V letu 1954 je bilo 61, in v letu 1955 pa 88 vajencev tekstilne stroke in drugih v predilnici zastopanih strok.

V šolskem letu 1955/56 je bilo stanje vajencev v sklopu tovarne:

I. letnik je tkalski in je imel 21 vajencev.

Vajenci ostalih strok so pripadali:

	Vajencev
elektrostroki	2
ključavničarski stroki	3
mizarski stroki	1
avtomehanični stroki	1
Skupaj	28

V II. letniku so se razdelili vajenci na stroke takole:

	Vajencev in vajenk
tkalska stroka	14
predilska stroka	14
strojno ključavničarska stroka	5
mizarska stroka	2
Skupaj	35

V III. letniku pa so bile stroke zastopane z naslednjim številom vajencev:

	Vajencev in vajenk
tkalska	15
predilska	14
kleparska	1
zidarska	1
mizarska	1
avtomehanična	1
pleskarska	3
strojno ključavničarska	3
Skupaj	39
Skupaj v vseh letnikih	102

Razen splošnih predmetov je obsegal učni načrt za predilniško stroko: strokovno računstvo, tehnologijo predenja in sukanja, tehnično risanje ter tvarinoznanstvo. Tkalska stroka ima kot posebni predmet vezavo in dekompozicijo ter kemično tehnologijo v vseh treh letnikih. Specialno tvarino poučujejo razen profesorjev in učiteljev za splošne predmete tekstilni tehniki in obratovodje tovarne. Predilnica je dobrodelno oskrbovala vse vajence z učili in učnimi potrebščinami. Del vajenk je bil iz Bele krajine. Zaradi vojne nekatere niso imele več kot 1 do 2 razreda osnovne šole, kar je napredek in pouk v šoli zelo oviralo. To so partizanske sirote, ki so jih na prošnjo Zveze borcev sprejeli na delo. Absolventi šole morajo opraviti pomočniški izpit in napredujejo v tovarni do kvalificiranih delavcev.

Razen tega je uprava predilnice priredila leta 1950 prvi tečaj za kvalifikacijo predilcev, tkalcev in belilcev. Leta 1952/53 je bilo v drugem tečaju iste vrste 28 kandidatov za kvalificirane in 15 mojstrov za visoko kvalifikacijo. Priredili so tudi polletni tečaj za strojnike v električnih centralah. Tečaj za oplemenilce v letu 1953/54 je obiskovalo 9 kvalificiranih in 2 visokokvalificirana. Predavali so profesorji tekstilne šole iz Kranja in profesorji iz Tržiča po štiri ure trikrat tedensko. V letu 1955/56 je bil tečaj za kvalifikacijo, ki so ga obiskovali preddelavci in nižji mojstri, skupno 45 oseb. Vse tečaje je financirala uprava podjetja. V navedenih letih so mnogi delavci iz tovarne obiskovali tudi večerno delavsko gimnazijo. Organizacijski oddelek je preko referata za izobrazbo in v povezavi z zveznim in republiškim centrom za vzgojo kadrov začel posredovati vodilnemu osebju posebne tečaje o poučevanju podrejenih, o reševanju problemov v praksi itd., po metodah praktičnega izobraževanja vodilnega kadra.

Med počitnicami so prihajali v tovarno praktikanti, ki jih delimo v dve vrsti. V prvi vrsti niso bili od stroke in so delali med počitnicami, da prihranijo nekaj denarja, drugi pa so bili slušatelji tehnične visoke šole, oddelkov za kemijo, strojništvo in elektrotehniko in

dijaki tekstilnih šol, na počitniški praksi. Mednarodna zveza študentov je leta 1933 poslala v predilnico na prakso enega Norvežana in enega Nemca. Vseh praktikantov je bilo 19.

Tržiška predilnica je izpolnila tudi svojo nalogo kot kadrovska matica za nove tekstilne industrije v drugih republikah. Tako je po eno leto prakticiralo v tovarni 38 Makedoncev, ki so jih poslala tekstilna podjetja, in 22 Bosancev, da se izvežbajo v praktičnem delu. Predilnica jim je omogočila tudi izpopolnitev v teoretičnem pogledu.

Končno je predilnica odobrila 8 štipendij, in sicer 2 za predilniško, 4 za tkalsko in 2 za belilniško stroko. Omeniti je treba, da je posameznim obratovodjem in specialistom uprava omogočila bivanje in prakso v tujih podjetjih, tako za oplemenjevanje v Švici in za klasifikacijo bombaža v Bremenu. Specializacija in kvalitetna usposobljenost se izpopolnjuje od leta do leta, medtem ko pred vojno privatnemu podjetništvu ni šlo v račun, da bi domačini napredovali do vodilnega kadra v obratih.

Pomen in delo podružnice sindikalne organizacije v tovarni

Sindikalni podružnici je pripadala naloga, da združi delavstvo, ki je bilo pred vojno razcepljeno v tri strokovne organizacije in je pripadalo raznim političnim strankam, v enotno delovno fronto in strokovno organizacijo, da v vsakem posamezniku vzbudi zavest in izoblikuje miselnost socialne revolucionarnosti, da ga seznanja s pra-

Člani izobraževalnega društva »Svoboda« v Tržiču leta 1924 v katerem je sodelovalo mnogo članov iz BPT. Slikano pred Rdečim konsumom

vilnim gledanjem na socialistično preobrazbo industrije in njenega ustroja. Naloga sindikatov je bila, da pritegnejo v svojo organizacijo vse delavstvo, da ga pravilno vzgajajo in usmerjajo za njegovo delo na političnem, socialnem in kulturnem področju.

V razvoju sindikalne povojne delavnosti se jasno kažeta dve obdobji. Prelomno je bilo leto 1950, ko so podjetja prešla v upravo voljenih organov delovnih kolektivov in je s tem delavstvo prevzelo tudi odgovornost za ohranitev, uspeh in napredek podjetij.

V prvem razdobju se je sindikalna organizacija borila proti reakcionarstvu in mobilizirala članstvo za delovni polet, za organizacijo tekmovanj, udarništvo, za racionalizatorstvo in za uveljavljanje na vseh toriščih kulturno prosvetnih in umetniških nastopov ter za gojitev raznih športnih panog. Odziv, razgibanost in zanimanje, ki ga je v tej smeri dosegla, so v polnem obsegu dokazali potrebo in koristnost naporov, ki jih je vložila v to delo.

Politični vzgoji so bili posvečeni cikli predavanj in obratnih konferenc, seminarji in tečaji, na katerih si je delavec pridobil znanje, potrebno za uspešno izpolnjevanje nalog. Delovni zanos povojnih let je bil v predilnici izreden. Sindikat je dosegel vrsto delovnih zmag. Že v letu 1949 so, sodeč po poročilu občnega zbora podružnice z dne 26. februarja 1950, razglasili 768 udarnikov, med njimi so bile 11-kratne, 10-kratne, 9-kratne in 8-kratne udarnice, ki so ogromno doprinesle k izpolnitvi planskih nalog. Uspehi tekmovanj so v glavnem zasluga propagande in prizadevanj sindikalne organizacije.

V letu 1951 so razglasili 579 udarnikov, 19 pa jih je prejelo odlikovanje reda dela. Tržiška predilniška brigada je dosegla na tekmovanju prvo mesto in naslov najboljše predilske brigade Slovenije.

V kulturnoprosvetnem in športnem oziru se je delavstvo predilnice naslonilo in skupinsko vključilo v tržiška prosvetna društva Partizan, Slovensko planinsko društvo, Ljudska tehnika, SKUD Ivan Cankar, SŠD Ljubelj, ustanovilo pa je tudi moški in ženski pevski zbor, tovarniški orkester, lutkovno sekcijo, odbojkarsko in smučarsko sekcijo. Sindikalna knjižnica nudi članom obilo strokovnega in leposlovnega čtiva za samoizobrazbo.

Za razvedrilo in skupne manifestacije je sindikalna podružnica priredila poučne izlete, udeležbo na političnih zborovanjih v Dolenjskih Toplicah in na Okroglici, katerih se je udeležilo mnogo članov. Stalno skrb posveča podpiranju obolelih in socialno ogroženih članov, ki jim je n. pr. leta 1949 izplačala 77.909 din, v letu 1952 pa 97.199 dinarjev podpor.

Po osnovnem načelu, da osredotoči svojo delavnost na povzdigo življenske in ideološke ravni delovnega človeka, je sodelovala pri obravnavanju vseh perečih vprašanj, tako pri stanovanjski, kakor pri tarifni komisiji. V dobi distribucije je sindikalna podružnica sodelovala pri razdeljevanju industrijskih izdelkov, živil in športne opreme. Najzaslužnejšim članom je omogočila brezplačen oddih v po-

čitniških domovih. Leta 1949 je za 57 članov potrošila v ta namen 113.950 din.

Z letom 1950 je razvoj socializma dosegel že tako visoko stopnjo, da so delovni kolektivi prevzeli upravo podjetij. S tem je vsakemu delavcu dana možnost, da lahko vpliva na razvoj in soodloča pri ukrepih, od katerih je odvisno zboljšanje njegovega gmotnega položaja. Sindikalna podružnica je zato na sestankih v obratih tolmačila delavcem spremembe v našem gospodarstvu, obrazložila nov finančni sistem in vlogo delavcev samih za pravilno in uspešno izvajanje nove finančne politike. Najtesneje je sodelovala s tovarniškim komitejem, delavskim svetom in upravnim odborom. Tudi v tarifni komisiji sta sodelovala dva člana izvršnega odbora sindikalne podružnice. Zavedajoč se, da je treba skrbeti za zdravje in dobre delovne pogoje, se organizacija bori za higiensko in tehnično zaščito. V tem prizadevanju je že dosegla stvarne in lepe uspehe. Na vsakomesečnih rednih sestankih z delovnim kolektivom, delavstvo postopoma seznanja s podrobno problematiko podjetja in mu pojasnjuje njegov gospodarski in finančni položaj.

Sindikalni podružnici so predsedovali po osvoboditvi 1945—1955:

leta 1945 Jože Dolinšek
leta 1946 Franc Hafner
leta 1947 Franc Košir
leta 1948 Avgust Florjančič
leta 1949 Silva Bertoncelj
leta 1950 Slavko Teran
leta 1951 Franc Štucin
leta 1952 Silva Bertoncelj
leta 1953 Slavko Teran
leta 1954 Milan Koprivnik
leta 1955 Gašper Golmajer

Izgradnja socialističnega družbenega reda je zahtevala dolgotrajne in vztrajne napore, da bi premagali vse neogibne ovire in ustvarili tisto splošno zavest in razgledanost, ki je po osvoboditvi delavstvu potrebna za izpolnjevanje nalog samoupravljanja podjetij in socialnega zavarovanja. Sindikat je tudi dolžen boriti se proti kršitvi delovne discipline, za zboljšanje delovnih pogojev in za zaščito socialno šibkih, za uveljavljanje naprednih teženj v podjetju, za »demokratičnost v odločanju in disciplino v izvrševanju«.

Problematika in potek planske proizvodnje 1953—1956.

Rastoče zadolžitve s planskimi nalogami v razdobju 1954 do 1959 so zahtevale povečano delovno storilnost kadrov, obenem pa tudi postopno obnovo strojne opreme. Dotlej pa je bilo treba zmogljivost izrabljenega strojnega parka do skrajnosti izkoristiti in povečati napor delovnih ekip, da premagajo ovire, ki so od časa do časa ogrožale pravočasno izvedbo plana. Proizvodnja je zahtevala najpazljivejše vzdrževanje ter hiter in točen remont strojev, da normalni tek pro-

izvodnje ne bi bil oviran. Neogibna je bila tudi vpeljava nočnega dela za prehodno dobo v tkalnici, čeravno je bila želja delovnega kadra, da se utrudljivo nočno delo po možnosti časovno omeji in čimprej likvidira.

Iz poročila delavskega sveta za leto 1953 povzamemo, da je bilo predelanih 2407 ton bombaža. Od tega je bilo 1875 ton amerikanskega, 184 ton grškega in 48 ton turškega bombaža. Povprečno je bilo s predelavo surovine po seznamu zaposlenih 385 delovnih moči, dejansko pa je bilo na delu le 350. Obratovanje je potekalo brez večjih motenj. Remontna skupina je popravila sedem prstančevih strojev ter delala na obnavljanju mikalnikov.

Plan tkalnice v letu 1953 je bil izvršen s 97.3 %, oziroma izraženo v tekočih metrih 8,743.000 m. Dosežen je bil na ta način, da je tkalnica delala na širokih statvah v treh izmenah. Za izdelavo navedene metraže je rabila tkalnica 1,388.000 kg preje. V tkalnici je po seznamu delalo 430, dejansko pa 386 delovnih moči. Proizvodnjo je ovirala zastarelost lamel, lučalnic, razpenjalcev, listov in drugih utenzilij.

V oplemenitilnici je prve mesece leta 1954 primanjkovalo toka in pare. Po količini je z uslugami vred izvršenih 9,911.000 m, vendar po sortimanu plan ni bil dosežen, ker je tržišče zahtevalo več barvanih kot beljenih tkanin. V belilnici je delalo povprečno 130 delavcev na tekočem traku. Zaradi tega so bile vsako leto težave z izkoriščanjem letnega dopusta in je bila splošna želja, da se belilnici dodeli kolektivni dopust. Kosmatilni stroji so bili v dokaj slabem stanju. Čutila se je potreba, da se pospešeno dokonča nova barvarna, za katero so računali, da bo lahko pričela delati še pred zimo.

Strokovna sestava kadra

V splošnem je bilo leta 1953 zaposlenih v podjetju 1132 delavcev, od tega 722 žensk in 91 uslužbencev, med njimi 49 žena. Iz podjetja je odšlo 112 delavcev, na novo pa jih je bilo sprejetih 192, med njimi 143 žensk in 9 nameščencev, tako da je konec leta štel delovni kader 1218 delovnih moči in 88 nameščencev.

Po strokovni plati je bila delovna ekipa v letih 1954 in 1955 takole sestavljena:

Skupina	Leto 1954 število	Leto 1955 število	∅ plača na uro din
visokokvalificirani	88	83	75.95
kvalificirani	796	771	41.70
polkvalificirani	567	525	36.26
nekvalificirani	89	91	33.14
skupaj	1540	1470	41.21

Predilnica je bila edino podjetje, ki v letu 1953 ni odpuščala delavcev zaradi pomanjkanja dela. S tem je ublažila brezposelnost, ki

se je pojavljala na tržiškem področju, kjer je bilo registriranih 367 nezaposlenih.

V podjetju je bilo 55 vajencev, od tega 30 tekstilne stroke, 16 ključavničarskih, 4 pleskarski, 3 mizarski in 2 zidarska vajenca. To leto je podjetje prvič v zgodovini sprejelo vajence tekstilne stroke, da bi si zagotovilo kvalificiran kader proizvajalcev ter za vsako delovno mesto starejših delavcev, ki so bili tek pred upokojitvijo, pravočasno vzgojilo nadomestnike. Podjetje je organiziralo tri strokovne tečaje, katerih uspeh se je pokazal pri polaganju strokovnih izpitov. Izpit za visokokvalificirane delavce je opravilo 15, za kvalificirane pa 34 delavcev.

Zaradi izostankov je bila bruto-produkcija zmanjšana za 46.3 milijonov din, zaradi dopustov pa za 65.7 milijonov din. V akord je bilo vključenih povprečno 590 delavcev. Povprečna mesečna plača je znašala za visokokvalificirane delavce 12.326, za kvalificirane 7.742, za polkvalificirane 7.149 in za nekvalificirane 6.483 din. Podjetje je posedovalo 437 družinskih stanovanj in 35 samskih stanovanj v lastnih zgradbah. Zanimanje za dodelitev stanovanj je bilo znatno, vendar je stanovanjska komisija mogla ugoditi le v 27 primerih, medtem ko je 98 prošenj za dodelitev stanovanj ostalo nerešenih. Zlasti občutna je bila potreba po stanovanjih za samce.

Nove vrste surovin — Začetni poizkusi izvoza

Mnogo težkoč je povzročala nabava surovin, potrošnega in pomožnega materiala v inozemstvu. Zaradi slabe kvalitete nekaterih domačih utenzilij je bilo podjetje primorano, da kupuje kvalitetne izdelke v tujini, vendar ji porast deviznih tečajev na obračunskih mestih in visoki uvozni koeficienti podražujejo nabavo v občutni meri. V letu 1954 so fakture uvoznega blaga predilnice znašale po uradnem tečaju 42.2 milijona dinarjev, medtem je dejansko plačilo zahtevalo 76.9 milijona dinarjev in je razlika v breme podjetja dosegla 34 milijonov dinarjev.

Poleg odkupa domačega bombaža se je predilnica zanimala tudi za nove vrste domačih in tujih surovin in jih želela praktično preizkusiti. V letu 1954 je predelala za poizkusno izdelavo preje 6 ton kotonina iz novosadske tovarne. Po navodilih tekstilnega inštituta je pričela z mešanico 40% kotonina in 60% bombaža, kar se pa ni obneslo.

Nato je samostojno prešla na mešanico 30% kotonina in 70% bombaža, ki pa tudi zaradi neustreznega bombaža pri Nm 20/1 ni uspela. Slednjič je pričela z izdelavo Nm 16/1. Izdelek je poslala tekstilnemu inštitutu v Reutlingen-Stuttgartu v analizo, od koder je prejela laskavo priznanje, da se lahko kotoninska preja primerja z vsako inozemsko. Proizvodnja pa se ni mogla razviti v širšem obsegu, ker je bila cena za naše razmere predraga. Negotovo stanje surovin,

Tovarniški komite: od leve proti desni Hrovatič, direktor Žitnik, Tribušon, Rozin in Hazim Omerovic

kjer bi bila zaželena vsaj minimalna trajna zaloga bombaža v višini dvomesečne porabe po možnosti enotnega izvora in kvalitete, je vzpodbujalo podjetje, da bi z izvozom ali predelavo proti plačilu za inozemski račun pridobilo devize za nakup bombaža.

Prvi koraki v tej smeri so bili narejeni že leta 1954. Predilnica je v tem letu izvozila v Turčijo 711.779.8 m, v Anglijo 2,095.094 m, v Etiopijo 40.157 m in v Sirijo 10.000 m. Vrednost izvoza je bila 147.259 turških obračunskih dolarjev in 364.595.64 USA $. Na teh devizah je participiral kolektiv z 80 % in je z njimi kril 17 % rednega nakupa bombaža. Izvoz je dosegel skupaj 2,388.000 m² blaga. Pri izvozu je zadela na močno konkurenco Španije in Japonske. Želeti je, da oblasti podprejo napore predilnice v smeri povečanja in razširitve izvoza tkanin; da bi mogla dobiti devize za kritje lastnih uvoznih potreb, za surovine in ostali material.

Položaj za prodajo proizvodov je bil kljub temu, da je bilo tržiško blago nekoliko dražje, ugoden in so odjemalci dajali prednost tržiškim izdelkom, katerih kvalitetna izdelava jim je dobro znana. Od vseh izdelkov je bilo prodanih v Sloveniji 20 %, v Bosni in Črni gori 35 %, v Srbiji, Makedoniji in Vojvodini pa 45 %. Dobro četrtino preje so odkupila industrijska podjetja za reprodukcijo. Za široko potrošnjo je oddala tovarna nad 4 milijone metrov blaga.

Iztrošenost strojev v tovarni je knjigovodsko dosegla 60.84 %, strojnih naprav in instalacij 80.35 %, pri velikem orodju in inventarju 51.05 %. Dejanska iztrošenost je bila medtem mnogo višja, ker je bil znaten del strojev in naprav nad 50 let v obratu. Iztrošenost gradbenih objektov je bila ocenjena na 59.66 %.

Proizvodnja in plan leta 1955 — Kmečka preja

V leto 1955 je podjetje vstopilo skoraj brez zalog bombaža. Zato prvih pošiljk niso mogli uporabiti tako, kot bi bila zahtevala kvaliteta proizvodnje. V letu 1955 so nabavili 1261 ton amerikanskega, 443 ton grškega, 422 ton ruskega, 397 ton turškega, 198 ton makedonskega, 191 ton braziljanskega in 97 ton egiptovskega bombaža. Razen tega so kupili 33 ton kotonina, 152 ton turških odpadkov, 11 ton strips in 471 ton staničnega vlakna. Skupna nabava je dosegla 3676 ton, od katerih so predelali 3016 ton. Med uporabljenimi surovinami je bilo 2636 ton bombaža, 5 ton kotonina, 337 ton staničnega vlakna, 37 ton odpadkov in 11 ton strips.

Proizvodnja je dosegla 2,727.816 km enonitne preje povprečne številke 29,74, od katere so oddali v tkalnico 1,491.484 kg, v sukalnico in motovilnico 593.928 kg, prodali pa so 639.229 kg. Na trgu je bilo veliko povpraševanje po preji za hišno uporabo in domačo obrt. Proizvodnja in prodaja teh vrst preje se je v letu 1955 gibala takole:

Vrsta	Proizvodnja	Prodaja
Mule	109.387 kg	105.282 kg
Double	40.465 kg	41.243 kg
Knitting	15.041 kg	14.316 kg
Hardwater	86.187 kg	87.390 kg
Skupaj	251.080 kg	248.231 kg

V sukalnici, motovilnici in belilnici so predelali 196 ton enonitne kmečke preje, 55 ton večnitne kmečke, 83 ton za kord, 149 ton sukane preje za industrijo, 28 ton pa preje v različnih predenjih.

V letu 1954 je namreč pričela konjunktura v tekstilu, ki je trajala še preko sredine leta 1955. Šele proti koncu leta se je položaj normaliziral.

Plan je bil l. 1955 izvršen v 000 din, s sledečim uspehom:

bruto proizvod	4,735.810	103.5 %
materialni stroški	1,762.334	99.5 %
amortizacija	119.058	102.5 %
obresti osnovnih sredstev	49.680	102.0 %
obresti obratnih sredstev	68.972	95.5 %
plače	154.255	109 %
socialno zavarovanje	65.331	107.8 %
prometni davek	1,582.146	98.5 %
sklad za kadre	2.825	100.0 %
dobiček	928.737	125.7 %
stopnja	19.6 %	

Za lažjo orientacijo navajamo nekaj obratnih podatkov.

Število normiranih delovnih mest je 732, to je 49.5 % vseh zaposlenih. Ø izvršitev norm je dosegla 103.04 %. Za prekoračenje norm je bilo izplačanih 1,852.579 din. Vajencev je bilo konec leta 1955 — 102, konec leta 1954 — 87. Ø dobijo mesečno po 2.590 din

Skupina udarnic v času obnove

plače. Obenem s T. P. je bil uveljavljen tudi premijski pravilnik. Vanj je vključenih 179 delovnih mest ali 12.2 %. Na račun premij l. 1955 je izplačanih 1,902.709 din, a bilo na razpolago 2,950.698 din.

Znižanje lastne cene je bilo doseženo s povečanjem izplena, prihrankom pri cevkah, povečanjem storilnosti, štednjo z električnim tokom in prihrankom pri škrobu. Tkalnica je izdelovala 70 artiklov za široko potrošnjo in reprodukcijo. Zaradi nekvalitetne preje je bilo delo otežkočeno. Kvaliteta utenzilij se je v l. 1955 zelo poslabšala, posebno za pogonska jermena, udarna jermena in gože, katerih poraba je bila mnogo večja kot l. 1954.

Izvoza v prvem polletju ni bilo. V vsem letu 1955 pa so izvozili 1,150.771.8 m. Nad polovica je bila po metraži stanična preja v vrednosti 125,926.622 din. Bombažne preje so izvozili za 86.7, surovih tkanin za 36.6, beljenih pa za 37,7 milijonov din. Tako je vrednost izvoza dosegla skupaj 287 milijonov din.

Od proizvedenih 11,523.611 m² tkanin so dobavili reprodukciji 2,431.328 m, JLA 3,190.950 m, za široko potrošnjo pa 4,654.763 m. Vodja belilnice je bil poslan v Švico, da se seznani z raznimi novostmi pri obdelavi beljenih tkanin, katerih kvaliteto je podjetje skušalo stalno izboljšati.

Padec dobička — Zvišanje L. C.

Družbeni plan OLO Kranj je 1956 za predilnico določal skupen dohodek 4.633,278.000 din ter 838,949.000 din dobička. Dobiček je bil prvotno planiran na podlagi doseženega v letu 1955, a je bil pozneje

nekoliko znižan, vendar ne v zadostni izmeri. Občuten padec dobička od 934 milijonov v letu 1955 na 780 milijonov v letu 1956 je bil v glavnem posledica znižanja izvoznih koeficientov za tkanine ter slabe kvalitete bombaža, ki ga je dobilo podjetje iz pomoči. Proizvodnja se je v obeh letih razvijala takole:

Vrsta proizvoda	leto 1955 ton	leto 1956 ton
bombažna preja	2,423.2	2,538.5
stanična preja	290.3	378.9
cotonin	14.3	15.2
Skupaj	2,727.8	2,932.6
vata	3.1	44.5
odpadki	101.9	165.0
Skupaj	2,832.8	3,142.0
Randman	96.0 %	95.98 %

Zaradi surovin se je v predilnici lastna cena zvišala. Delavstvo je moralo vložiti mnogo več truda, da bi izdelalo prejo, rezultat sam pa je bil negativen, medtem ko sta tkalnica in belilnica dosegli znižanje lastne cene. Končni obračun dobička je pokazal znižanje za 58 milijonov proti planiranemu predvsem zaradi znižanja izvoznih koeficientov. Temu ustrezno se je znižala tudi planirana udeležba podjetja, namreč plače iz dobička in sklad za samostojno razpolaganje.

Povprečni zaslužek na uro je znašal pri delavcu 40.64 din na uro, pri nameščencih pa 57.29 din. Skupaj je bilo napravljenih 1,557.676 delovnih ur plačanih po času ter 1,705.153 ur plačanih po učinku, 59.912 pa plačanih nadur.

Preskrba s surovinami v letu 1956 je bila zadovoljiva. Predilnica je predelala 3,273.650 kg raznih vlaken.

Tov. Borc Mavricij v razgovoru s tov. Klemencem

Kvaliteta bombaža sicer ni ustrezala potrebam in željam predilnice, kar je vplivalo na izkoristek in kvaliteto preje. Tudi makedonski bombaž ni bil najboljše kvalitete, vendar je zanj podjetje doseglo bonifikacijo, ki pa še vedno ni mogla izravnati izpada pri izkoriščanju. Vlaga makedonskega in grškega bombaža je bila še stalno nad normalo. Predilnica je tolerirala 10 % proti običajnim 8.5 %. Takega bombaža so porabili vsega skupaj 11 ton. Kotonin so predelovali v razmeroma majhni količini. Vzrok temu je bila visoka cena in slab izkoristek, kar povzroča, da je kotoninova preja mnogo dražja kot bombažna. Stanično vlakno je podjetje kupovalo le od firme Lenzing, ki je za predelavo najbolje ustrezalo. Neindustrijske preje so prodali 284.111 kg, od tkanin so prodali surovih 5,392.254 m, beljenih 4,003.383 m, barvanih 1,026.374 m, skupaj 10,422.013 m.

Od tega je bilo prodanega v tuzemstvu 7,353.088 ali 70.5 %, izvozili so 2,966.063 surovih tkanin, med temi je bilo 1,856.996 m iz stanične preje in 1,110.067 m iz bombažne preje.

Konkurenca na domačem trgu — Struktura izvoza

Kot v letu 1935 je bilo tudi v letu 1936 povpraševanje po industrijski preji močno in s prodajo ni bilo težav. Pri preji za domačo obrt se je opažalo popuščanje povpraševanja za mule-prejo, kar je bilo po večini posledica novega prometnega davka, deloma pa tudi to, da je kvaliteta proizvoda popustila. Edini predmet, po katerem je bilo še povpraševanje, je bil hardwater. Prodali so ga nad 100 ton, a bili bi ga lahko prodali tudi 300 ton.

Od prodanih tkanin je bilo 33 % surovih, 39 % beljenih, 13.1 % barvanih. Belilnica ni zmogla zadovoljiti povpraševanja po beljenih tkaninah. Produkcija barvanih tkanin je bila otežkočena zaradi pomanjkanja vode in pare. Konkurenca je prodajala surove tkanine po ugodnejših cenah, kakor jih je zmogla tržiška tovarna. Medtem ko je bil Tržič po kalkulaciji primoran zahtevati za blago 256 din, so druge tkalnice enako blago prodajale že po 212 din, ker so bile za 80 % manj zadolžene z dobičkom, kakor tržiška predilnica.

V splošnem se je opažala na zunanjem trgu že sorazmerna zasičenost s surovimi tkaninami. Izvoz je dosegel 29.5 % skupne prodaje. Pretežno so izvozili surove tkanine, le 1.3 % je bilo beljenih in 2.05 % barvanih. Izvožene tkanine so imele povprečno širino 90 cm, beljene tkanine iz bombaževine so bile široke 200 cm, barvane iz stanične preje pa povprečno po 90 cm. Obvez proti kupcem v inozemstvu predilnica ni mogla izpolniti, ker znatna količina tkanin iz staničnega vlakna zaradi neenakomernosti surovine in napak ni bila sposobna za izvoz.

Cene za neindustrijsko prejo so s 1. marcem zvišali, ker je bil prometni davek povečan na 30 % prodajne vrednosti. Tudi za industrijsko prejo so bile cene s 1. decembrom povečane, medtem ko so

Šinkovec Ana pri vdevanju votka

cene tkanin ostale neizpremenjene. Utenzilije domačega izvora niso ustrezale zahtevam obrata in je bilo podjetje primorano nabaviti znaten del utenzilij iz tujine.

Zaradi raznovrstnosti strojnega parka je morala tovarna vedno imeti obsežnejšo zalogo pomožnega materiala. Posebno močne so bile zaloge v veji 117, pod katero spada zaradi velike asortacije 1523 pozicij. Vrednost zaloge elektromateriala, ki šteje 687 pozicij, je znašala 27.6 milijona din, in je bilo še pri tem mnogo vrst le v nezadostnih količinah na razpolago. Vrednost utenzilij z 279 pozicijami je izkazana z 48.7 milijona din, ker je za dražje inozemske utenzilije morala imeti primerno rezervo. Podobno velja tudi za ovojni material, ki ga dobavljajo papirnice le v količinah nad 2500 kg. Njegova zaloga je zaradi razne širine in barv znašala 20 milijonov dinarjev.

Ustroj predilnice

V predilnici je teklo 20.772 vreten. Od vseh montiranih vreten je bilo 14.296 Wc in 6488 Pc. Od 146 milijonov s tem parkom teoretično dosegljivih vretenskih ur so v 293 delovnih dneh dosegli 129,284.494 produktivnih vretenskih ur. Zastojev je bilo 16.6 milijona ur, od tega 9 milijonov zaradi pomanjkanja delovne sile, ker pri prehodu na tri

izmene niso mogli dobiti dovolj delovne sile. Tretjo izmeno so začeli uvajati v juliju in je do konca leta 1954 polno obratovalo v nočni izmeni že okrog 20 strojev.

Predilnica je imela za predelavo sedem različnih vrst bombaža in tri vrste staničnega vlakna na razpolago. Ker je bila sestava surovine različnega izvora in pri tem še raznih standardnih razredov in dolžin stebla, so morali mešanice, katerih je bilo 40, skoraj vsak teden menjati. Normalno obratovanje je bilo s tem zelo otežkočeno. Od 2,579.836 kilogramov preje je bilo le 1,172.540 kilogramov od ameriškega bombaža. Od stanične volne je bilo 173 ton italijanskega, 85 ton švedskega in 48 ton nemškega izvora. Kotonina je predelala predilnica le okrog 5 ton. Tovarna je bila torej količinsko s surovinami zadostno preskrbljena, vendar v pogledu kvalitete še dokaj pomanjkljivo. Pri predelavi staničnega vlakna so se pojavljale težave pri strojnem parku, pa tudi zaradi različnih dolžin vlaken in raznih vrst izvora. Posebno kritično je bilo stanje v novembru. Da ni prišlo do zastoja, so morali predelati več stanične volne.

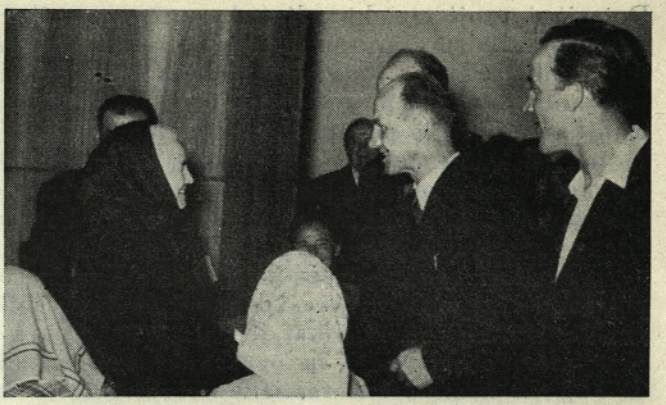
S 1. januarjem leta 1955 bi bili morali že kompletno obratovati v treh izmenah, vendar zaradi pomanjkanja delovne sile to ni šlo. Delavke na mikalnikih, ki so morale posluževati 18 strojev, so bile preobremenjene in je pri tem razumljivo trpela tudi kvaliteta proizvodov. V ČSR naročene cevke niso pravočasno prispele. Na srečo so ji predilnice iz Kranja, Škofje Loke in Litije lahko priskočile na pomoč, da so mikalniki mogli nemoteno obratovati.

Perspektive za leto 1956 so bile zaradi pomanjkanja delovne sile precej nezadovoljive. Plan so dosegli le z izrednim naporom delavstva in s smotrno reorganizacijo dela. Glede na veliko vrst preje in tkanin, ki jih izdeluje podjetje, bi bilo potrebno, da bi uvozne centrale dobavile tovarni tudi ustrezne surovine za kvalitetno proizvodnjo.

Sukalnica in tkalnica — Oplemenjevalnica

V sukalnici je bilo montiranih 220 vretenc za dvojenje in 2412 vretenc za sukanje, od teh 380 za kord prejo. Teoretično bi se s tem številom vreten dalo doseči v 305 delovnih dneh 11,780.560 vretenskih ur. Doseženih pa je bilo le 7,751.000 produktivnih ur. Razlika je nastala — kakor je omenjeno — zaradi pomanjkanja delovne sile, deloma zaradi pomanjkanja preje in šele v tretji vrsti zaradi naročil. Pri vsem tem je industrijske preje tovarna izdelala 287.237 kg proti 190.566 kg v letu 1954. Tudi pri kmečki preji je proizvodnja od 78.369 zavitkov v letu 1954 porasla na 127.650 zavitkov. Skupna produkcija je bila torej za 64 % večja.

Tovarna je imela zelo velika naročila. Zaradi pomanjkanja delovne sile so delali v nadurah in so podjetju v popoldanski izmeni priskočile na pomoč celo upokojenke. Kordne preje ni bilo mogoče sukati v zadostnih količinah na kord strojih, ker je bila proizvod-

Tov. Stucin, direktor tovarne »Peko« pozdravlja Francko Šterovo ob 70-letnici tovarne

nja predsukalnih strojev premajhna, čeravno so tekli v treh izmenah. Zato je predilnica odkupila od tovarne v Mostarju sukalni stroj za kord, ki tam ni bil v uporabi. Po planu bi morali izdelati dnevno po 320 kg velkorda za plašče za kolesa.

Tkalnica je imela leta 1955 600 tkalskih strojev. Od teh je bilo 492 ozkih in sicer v širini 105 do 118 cm in 108 strojev, širokih od 145 do 250 cm. Po dva stroja sta bila vedno v velikem popravilu. Proizvodni plan za leto 1955 je bil postavljen na 10.4 milijona kvadratnih metrov ali 11,142.657 tekočih metrov blaga. To je bilo za 946.000 m² več kot v letu 1954. Tkalnica je izvršila plan s 102 %. Povprečna teža blaga v letu 1955 je znašala 158.3 grama na m². V splošnem se je delo tkalnice odvijalo normalno, le višje številke preje niso imele ustrezne trdnosti; enako tudi ne preje iz stanične volne.

Plan oplemenjevalnice je bil presežen za 4.3 %. Z uslugami skupaj so obelili 5,234.075 m² tkanin, kar predstavlja skoraj polovico proizvodnje. V tem pa niso zajete tkanine, ki so bile pred barvanjem beljene. V letih 1953 in 1954 je imela tovarna okrog tretjine beljenih tkanin, ostali dve tretjini pa sta bili barvani ali surovi. Odstotek beljenih tkanin se je tako dvignil, da so bili kotli za kuhanje skozi vse leto do skrajnosti izkoriščeni.

Kvaliteto tkanin je podjetje izboljšalo z uporabo natrijevega hipoklorita kot belilnega sredstva iz optičnega belilnega sredstva, ki ga je dodajalo apreturam. Apretiranje je oviralo pomanjkanje krompirjevega škroba ter so morali namesto njega uporabljati večje količine koruznega škroba slabše kvalitete, ki se ni dobro vezal z ostalimi apreturnimi sredstvi. Tkanina se je prašila ter je škrob z nje odpadal.

Problem pogonske moči in delovne sile do leta 1955

Neprijetna ovira pri oplemenjevanju je bilo pomanjkanje pare v zimskem času. Zaradi tega so v zimskih mesecih obelili po četrt milijona kvadratnih metrov tkanin manj, kakor v ostalih mesecih.

Dotrajani stroji so zahtevali vedno več popravil. Parna instalacija je bila v slabem stanju, tesnila domače izdelave so trajala komaj teden dni, medtem ko so inozemska izdržala tudi po leto dni. Ventili iz polivinilne mase so bili nezanesljivi, krhki in so se radi lomili. Pomanjkanje pare je povzročalo, da so morali blago po dvakrat kuhati in tudi beljenje je bilo neenakomerno, medtem ko so barvanje v zimskem času morali sploh opustiti. Elektrokotel je mogel v zimski dobi delovati le z minimalno zmogljivostjo, kolikor je bilo pač električne energije na razpolago.

Zaradi nizkega vodnega stanja je električna energija krila samo potrebe obratov. Oba stara kotla v kalorični centrali sta predelala v eni uri 1250 kg premoga, kar je dalo 3750 kg pare na uro. Za tehnološki proces obratovanja in ogrevanja je pomenilo to primanjkljaj 2250 kg. Za nameravano razširitev obratov in za montažo klimatičnih naprav ter rekonstrukcijo oplemenilnice je bilo nujno potrebno, da se postavi nov kotel z zmogljivostjo 10 ton pare na uro. Pri obratovanju v treh izmenah so morali vsa večja popravila opravljati v nadurnem času. V delavnicah in pogonskih obratih so morali pomnožiti strokovno osebje, za kar je bilo potrebnih 15 električarjev, 3 čistilci motorjev, 1 strugar, 3 kurjači in več strežnega osebja. Večkratne zastoje so povzročali rezervni deli slabe kvalitete.

Od povprečnega števila delavcev po seznamih 1375 je bilo vključenih v delo po normah 732 delavcev, od tega 363 v predilnici, 317 v tkalnici, 42 v oplemenjevalnici in 10 v skladišču blaga. Povprečno so dosežene norme v letu 1955 s 104.4 %. Norme so ostale nespremenjene, razen če je sprememba materiala in ostalih delovnih pogojev zahtevala spremembo. Opažala se je velika razlika pri doseganju norm med tkalnico in predilnico. Na vsako spremembo materiala je tkalnica občutneje reagirala kakor predilnica, ker je vsako pretrganje niti povzročalo zastoj.

Med letom 1955 je prišlo v podjetje 56 delavcev in 74 delavk, odšlo pa je 55 delavcev in 87 delavk. Konec leta je bilo zaposlenih 1370 delovnih moči, med njimi 911 žensk. Od maksimalno možnih delovnih dni je doseženih 88.3 %. Z bolehanjem nad 7 dni je podjetje izgubilo 12.268 delovnih dni, z letnimi dopusti pa 22.988, z bolehanjem do 7 dni 8675 ter s porodniškimi dopusti 3609 delovnih dni.

Naprave BPT v službi socialističnega skrbstva

V socializmu je vsa skrb podjetja posvečena odnosu do delavca, ki je pri njem v delovnem razmerju, da ga na delovnem mestu zaščiti tehnično pred nevarnostjo nezgod, da mu nudi ustrezno stanovanje, v primeru obolelosti tudi zdravniško pomoč, mu olajša dohod na delo v tovarno, priskrbi poceni izdatno prehrano ter mu ob plačanem dopustu omogoči oddih v počitniških domovih ob morju. Tem ciljem in namenom služijo posebne ustanove in naprave, ki jih pod-

jetje finančno podpira z izdatnimi dotacijami, da jim tako omogoči uspešnejšo izpolnitev poverjenih nalog. Zato so organizirane kot samostojne gospodarske in računske enote z lastnimi upravnimi organi.

Samostojne enote so obratna ambulanta BPT, Delavski dom, Sindikalni počitniški dom in Uprava stanovanjske skupnosti. Poleg skrbnosti, katero posveča podjetje higiensko tehnični zaščiti svojega delovnega kadra, so tudi navedene samostojne ustanove posvečale skrb za zdravstvo, za prehrano in za počitniški odmor delavstva na morju. Navedene ustanove imajo svoje upravne organe, ki poslujejo po posebnih pravilnikih in ki seznanjajo delavski svet in upravni odbor ter preko njih delovni kolektiv o uspehu delovanja ter ovirah in težkočah, ki nastajajo v obratovanju. V naslednjem podajamo kratek pregled njihovega dela in prizadevanj.

Ta skrb dobiva v socialistični izgraditvi od leta do leta tvornejše oblike in izrazitejše dokaze. Izgradila se je v stopnjevanem obsegu preventivna zdravstvena služba, vpeljal delovni odmor, uredila okrepčevalnica, vpeljal topli obrok, razdeljevanje kave in mleka, stanovanjski servisi in pralnica, olajšal dohod na delo in povratek domov za oddaljenejše sodelavce, vse to so nepobitne in zgovorne pridobitve samoupravljanja. Obenem se strokovni izobrazbi kadrov in ideološki razgledanosti posveča v vseh smereh in oblikah od seminarjev, predavanj, do tečajev in filmov posebna pozornost.

Gostje na proslavi ob igranju državne himne

Socialno zavarovanje — Obratna ambulanta

Obratna ambulanta je bila ustanovljena z aktom P/BB 770/56 z dne 17. septembra 1956. Upravlja jo sedemčlanski upravni odbor, ki ga imenuje občinski ljudski odbor. Posluje po lastnem pravilniku, ki vsebuje tudi predpise o plačah. Upravnik je dr. Andrej Robič.

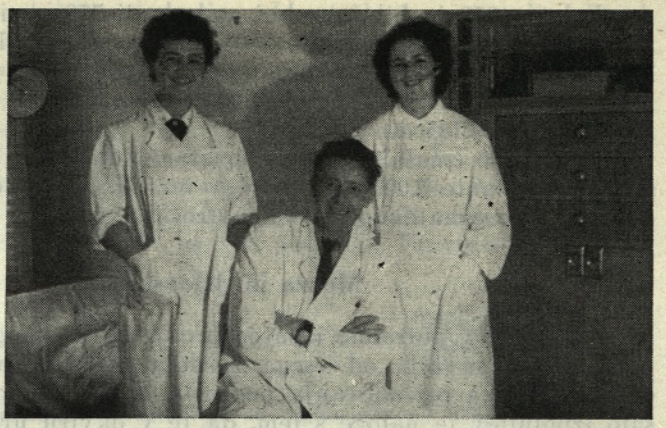
Z letom 1956 je prišlo tudi izplačevanje kratkoročnih dajatev iz sredstev socialnega zavarovanja v podjetje in se je s tem poslovanje približalo zavarovancem. Takrat so prejemali redno dvakrat mesečno bolezensko in porodniško oskrbnino in druge dajatve. Od 1. oktobra 1956 pa se je z redno nastavitvijo zdravnika v obratni ambulanti tudi zdravstvena služba zboljšala. Število bolnikov je sicer v letu 1956 poraslo na 6,88 %. Nezgod je bilo 152 in so prizadeti izostali 1730 dni od dela. V letu 1957 je opravila ambulanta 16.385 kliničnih pregledov, 1635 laboratorijskih pregledov ter dala 2468 injekcij in napravila 1752 preobvezovanj. Posebno pogosta so bila obolenja na dihalih zaradi prahu pri delu v predilnici in mrzle pijače, vendar je to število bistveno padlo, čim je podjetje pričelo nuditi delavstvu črno kavo. Trajanje obolenj bi se zmanjšalo, če bi organizirali manjši oddelek za rehabilitacijo. Na drugem mestu so obolenja prebavnih organov in jeter in na tretjem mestu pa živčna obolenja. Obratna ambulanta je do 31. decembra 1957 pregledala 1221 članov kolektiva.

V letu 1958 je bilo opravljenih 14.425 kliničnih pregledov proti 16.385 v letu 1957. Število je padlo, ker ni bilo epidemije gripe in ker se je s preventivnim zdravljenjem splošno zdravstveno stanje izboljšalo, tako da se je število bolnikov, ki jih je treba poslati na specialne preglede, znatno zmanjšalo.

V letu 1958 je bilo zabeleženih primerov bolezni nad sedem dni v breme socialnega zavarovanja 2952 s skupnim bolehanjem 22.882 dni. Na bolezninah so prejeli 8,740.641 dinarjev. V letu 1959 je zabeleženih 108 nezgod in zaradi njih izgubljenih 1299 delovnih dni. Število obolenj nad sedem dni je bilo 2190 in izgubljenih delovnih dni pa 22.159. Bolniki so prejeli za dobo bolehanja 9,720.366 din. V letu 1959 je bilo v obratni ambulanti BPT opravljenih 13.888 ambulantnih pregledov in 1086 laboratorijskih pregledov.

Bistveno se je izboljšalo živčno stanje, posebno pri delavkah, z ukinitvijo nočnega dela v tkalnici. Da bi se mogle gospodinje, ki imajo otroke, po nočnem delu odpočiti, je bila urejena posebna soba za otroke na Spodnji Preski številka 17, v kateri ima prostora 10 otrok v starosti pod tri leta. Soba je opremljena z otroškimi mizicami in igračami in se je na ta način omilila ukinitev otroškega doma, jasli.

Sistematični zdravniški pregledi so se izkazali kot močan preventivni ukrep za pravočasno odkrivanje obolenj, kar je omogočilo kratkotrajnejše zdravljenje. Za svoje delo ima obratna ambulanta rentgenski aparat, sterilizator, mikroskop ter ostale ustrezne instrumente in naprave. Za kritje izdatkov, ki so znašali leta 1957 2,123.802 din, je prejela ambulanta od Zavoda za socialno zavarovanje 700.000 din

Osebje ambulante BPT v sredi dr. Andrej Robič, ki je bil letos na Himalaji, H. Stern na levi in V. Rožič na desni

dotacije za investicijski sklad, od BPT pa 1,050.000 din. Po nabavi lastnega inventarja ja ambulanta lahko vrnila Zdravstvenemu domu v Tržiču posojena osnovna sredstva.

Težkoče v obratih povzročajo zdravniška potrdila, s katerimi ne dovoljujejo nočnega dela oziroma priporočajo dodelitev lažjega dela. Število takih je doseglo že 7 % staleža in še vedno narašča, medtem ko je število mest lažjega dela zelo omejeno. Pretežno delovna mesta zahtevajo od delavca polno storilno sposobnost. To stanje je slabo vplivalo na storilnost in organizacijo dela. Poleg tega so morali zaradi dopustov, bolezni in porodnic premeščati delovno silo z oddelka na oddelek, kar je povzročalo med delavci v nočni izmeni negodovanje in nerazpoloženje.

Glavno poklicno obolenje v tovarni je bisinoza. Da bi preprečili oziroma omilili to obolevanje, so nabavili inhalator na elektriko, s katerim so pri kroničnih bolnikih dosegli lepe uspehe. Te vrste bolnikov pošilja podjetje tudi prvenstveno na okrevališče k morju, posebno tiste, ki so zaposleni pri mikalnikih kot najbolj ogroženih delovnih mestih. Poleg sistematičnih in periodičnih pregledov je zajelo preventivno delo obratne ambulante predvsem zdravstvena predavanja, individualne in tovarniške intervencije, ki jih je bilo nad 300 in s katerimi so pomagali reševati osebne probleme zaposlenega delavstva.

Zobna ambulanta

S 1. aprilom 1958 je bila ustanovljena zobna ambulanta, ki je pričela poslovati v juniju. V njej je bil prvotno zaposlen samo zobotehnik, od oktobra naprej pa tudi stalno zobozdravnik in zobna instrumentarka. Zobna ambulanta je opravila leta 1958 zobnih storitev za 977.355 din. Stroški za njene storitve in opremo so znašali 1,224.817 din. Prvo leto je glede na kasni pričetek zaključilo z izgubo.

V letu 1959 je bilo v zobni ambulanti 379 prvih in 298 ponovnih pregledov. Narejenih je bilo 4694 konservativnih in 1475 tehnih del. Zobna ambulanta je nato leta 1959 pridobila nov prostor za tehniko ter ima sedaj vse pogoje za uspešno delo. Nato je ambulanta dosegla v letu 1959 389.183 din viška.

Skupaj so znašali stroški obratne ambulante 2,531.231 dinarjev, zobne ambulante 3,007.440 dinarjev ter izkazujeta obe skupaj 429.538 dinarjev presežka dohodkov nad stroški.

Menza in delavski dom

Zagotovitev potrebne izdatne prehrane po zmogljivi ceni v udobnem okolju je bila od vsega začetka delavskega samoupravljanja osrednja točka prizadevanja podjetja. Kot matično podjetje je olajšalo izpolnitev te naloge s tem, da je v okviru uredbe krilo stroške za elektriko, vodo, amortizacijo in obresti iz dohodka osnovne delavnosti; prevozne stroške in kurivo pa iz sklada za samostojno razpolaganje. Menza je imela zmogljivost 110 oseb. Cena celodnevne prehrane je bila določena na 120 din. V letu 1955 je izkazovala 5,054.084 din izdatkov ter 4,195.034 din inkasa in je zaključila z 859.052 din primanjkljaja.

S 1. januarjem 1956 je bila menza registrirana pri okrajnem sodišču ter je že v tem letu uredila posebno ločeno knjigovodstvo. V naslednjem letu pa je spremenila svoj naziv.

Delavski dom BPT je postal pravni naslednik delavsko-uslužbenske menze ter je bil registriran pri Okrožnem gospodarskem sodišču v Ljubljani pod Fi 113/57 dne 24. januarja 1957. Pobudo za preimenovanje firme je dal Delavski svet. Utemeljil jo je s povečano potrebo oskrbovanja delovnega kolektiva s hrano in stanovanjem. Število naročnikov na hrano je v drugem polletju poraslo na 140 ter so morali povečati jedilnico in nabaviti ustrezni drobni inventar.

Za vzgojo stanovalk v delavskem domu je skrbela upravnica Petkova, ki je organizirala Singer-tečaje za šivanje, krojenje, vezenje in pletenje. Predavanja o spolni vzgoji in zdravstvu je imela medicinska sestra Vogelnikova. Kljub draginji in zvišani režiji je dom nudil dobro in izdatno celodnevno hrano za 140 din. Deloma se je to posrečilo s tem, da je nabavljal špecerijo pri grosističnem podjetju, kar je bilo za 12 % ceneje kot v Tržiču ter je zneslo 180.000 din prihranka na leto. Z lastno vzrejo prašičev je pridobil drugi vir dohodkov 150.000 din. Tako je v letu 1957 znašala realizacija 6,232.252 proti 3,556.988 din ter je bila torej za 75 % višja kakor v letu 1956. Število izdanih obrokov je znašalo:

Obrok	1958	1957	1956
zajtrkov	34.219	27.755	14.440
kosil	48.795	36.414	26.743
večerij	36.634	28.620	18.605
nočnin	35.490	35.356	15.896

V letu 1958 je bilo poslovanje zelo otežkočeno zaradi nepredvidenih stroškov in sprememb v vodstvu. Gospodarstvo so morali uravnovesiti z dosegljivimi dohodki. Zaradi draginje in porasta cen živil so stroški znatno narasli ter bi uravnovešenje po starih cenah pomenilo močno poslabšanje hrane. Uprava je morala zato povišati celodnevno preskrbo na 180 din. Kljub težkočam je bil uspeh v splošnem zadovoljiv. Naprave kuhinje so izpopolnili in povečali, vzidali so kombiniran električni štedilnik z zmogljivostjo 400 oseb ter nabavili hladilnik iz sredstev za skupno porabo podjetja. Finančni rezultat je bil v letu 1958:

dohodki	8,804.395 din
izdatki	8,908.218 din
izguba	103.823 din

Novega kuhinjskega inventarja so nakupili za 206.936 din, posteljnine pa za 107.124 din. Investicije so bile knjižene na sredstva skupne porabe podjetja.

Prvomajsko praznovanje kolektiva BPT leta 1958 na Podljubelju

Pomembna novost v tovarni v letu 1958 je bila uvedba polurnega odmora za malico. V ta namen je bila urejena v tovarni okrepčevalnica, kjer so mrzla in topla jedila ter brezalkoholne pijače na razpolago. Delavstvu je tudi na razpolago črna kava, katere se v precejšnji meri poslužuje.

V letu 1959 je poslovanje delavskega doma ponovno izkazalo izgubo zaradi povišanja cen živil. Želja uprave podjetja pa je medtem bila, da se poslovanje menze postavi na zdravo osnovo ter dvigne na višino sodobnih obratov družbene prehrane. V ta namen so bila dotirana potrebna sredstva za nabavo nove opreme za jedilnico, naročena sodobna oprema za kuhinjo in univerzalni kuhinjski stroji, ki bodo brezdvomno doprinesli v bodoče uspešnemu poslovanju menze. Bilančno daje poslovanje delavskega doma v primerjavi z družbenim planom za leto 1959 naslednjo sliko:

Ekonomska enota	Planirano	Ustvarjeno	Stroški	Izguba
»Dom«	300.000	295.549	435.413	139.864
»Menza«	10,500.000	10,643.439	11,129.597	486.158
topli obroki	1,200.000	1,388.800	1,208.502	+ 180.298
okrepčevalnica	6,000.000	5,944.772	5,979.913	35.141
skupno	18,000.000	18,272.560	18,753.425	— 480.865

V letu 1959 je bil uveden topli obrok, ki se ga poslužuje dnevno 150 do 160 delavcev. Razen tega so na razpolago v okrepčevalnici tudi druga mrzla jedila. Po obratih se dnevno razdeli 300 litrov tople črne kave.

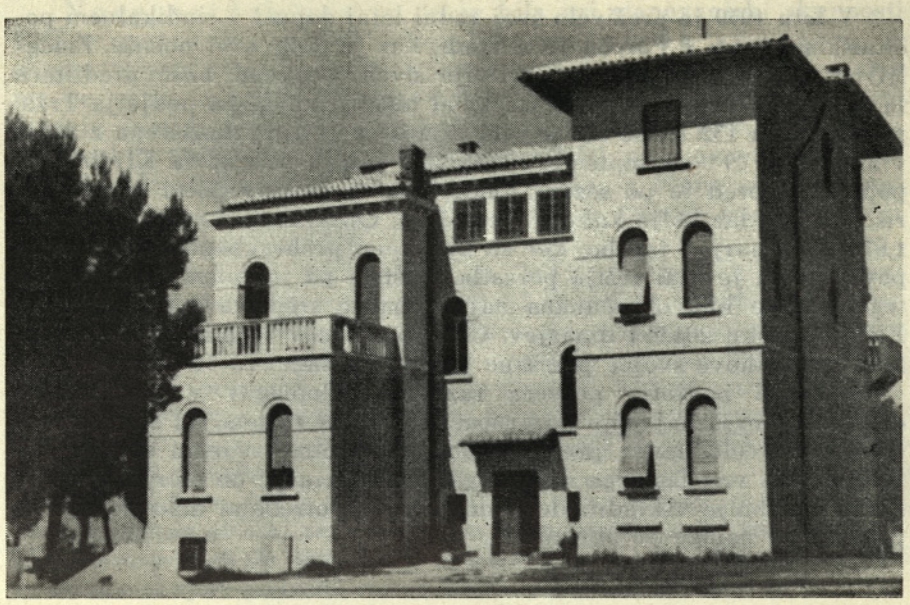
Na delovnih mestih s težjimi pogoji pa delijo pol litra mleka dnevno na osebo.

Posle upravnika Delavskega doma je s 1. januarjem 1960 prevzel tov. Ignac Stucin, ki se je z vso vztrajnostjo posvetil reorganizaciji celokupnega podjetja.

Sindikalni dom v Poreču

Počitniški dom Poreč je ustanovila BPT z odločbo z dne 14. decembra 1954, št. 505 P/BB. Zanj je bila najeta posebna zgradba. Dom je registriran pri okrožnem gospodarskem sodišču na Reki. Upravlja ga poslovni odbor petih članov, od katerih je tri člane delegirala sindikalna podružnica. Uprava doma je sklenila najemno pogodbo z Mestnim narodnim odborom v Poreču, ki ji je prepustil vilo Geržino v brezplačno uporabo na deset let. BPT je zgradbo adaptirala in napeljala vodovod. Napeljava vodovoda je stala 868.344 din ter so bila dela končana 21. maja 1955. Stroški adaptacije so znašali 1,688.862 din, oprema 2,951.141 din. Skupaj je bilo investiranih 5,760.451 din iz sklada za samostojno razpolaganje.

Dom je bil otvorjen 22. maja 1955 v navzočnosti članov delavskega sveta. Delavci podjetja plačajo pri letovanju v domu samo

Sindikalni počitniški dom BPT v Poreču

stroške prehrane, tuji pa celotne režijske stroške, prehrano in amortizacijo. V sezoni je bilo v domu zaposlenih najprej 8, pozneje 7 oseb. S turističnim društvom v Tržiču in SAP-om pa je bila urejena redna avtobusna proga med Tržičem in Porečom, kar olajša potovanje članov BPT na morje. Zaposlenemu osebju je odobrena brezplačna prehrana.

Prvo leto je znašala izguba pri domu 968.977 din. S smotrnim delom in gospodarjenjem pa so izgubo zmanjšali v naslednjem letu na 390.170 din. To vsoto so krili iz sklada plač in dobička. V letu 1957 je preživelo v domu in njegovih napravah svoj letni dopust 850 oseb, od katerih je bilo 479 članov kolektiva, 30 njihovih svojcev in 197 otrok ter 128 gostov iz drugih podjetij in upokojencev. Dom je izkazoval 3,765.500 din dohodkov ter 4,155.670 din izdatkov.

Zmogljivost doma je v juliju in avgustu v polnem obsegu, v juniju in septembru pa le delno izkoriščena. V letu 1958 je v sindikalnem domu preživelo dopust 958 oseb z 7988 nočninami, med njimi 457 delavcev in uslužbencev BPT z 239 otroki. Dogradili so 4 weekend hišice po 2 in 4 po 4 postelje ter se je zmogljivost doma povečala na 115 postelj, od teh 43 v vili.

Obračun je izkazal 6,864.550 din stroškov in 5,337.756 din prejemkov, torej 1,526.794 din razlike, ki je nastala deloma zaradi dviga cen prehrane, deloma pa zaradi obračuna amortizacije 621.883 din. Podjetje je po pristanku DS krilo razliko iz sklada skupne porabe.

V letu 1959 je preživelo svoj redni letni dopust v sindikalnem počitniškem domu v Poreču 1.118 ljudi, kar je dalo 9.261 nočnin. Zmogljivost doma je bila s postavitvijo dveh weekend hišic predilnice in tkalnice Maribor in dveh weekend hišic gradbenega podjetja Tržič povečana na 132 ležišč ter je bila v mesecu juliju izkoriščena z 80 %, v avgustu z 79 %, v septembru s 55 %, v juniju pa z 42 %. Kljub 30 % popustu v pred in po sezoni, zmogljivost ni bila v polni meri izkoriščena, vendar bolje kakor v letu 1958. Obračun penzionov izkazuje 1,872.211 dinarjev izgube, ker so bile cene prehranbenim predmetom povečane in je tudi režija porastla. Nastala pa je deloma tudi zaradi tega, ker je bila obračunana najemnina za sredstva skupne porabe BPT v znesku 204.984 dinarjev. Cene penzionov so bile za lastne delavce in njihove svojce povišane povprečno samo za 50 dinarjev.

Vodstvo podjetja posveča razporedu dopustov v sindikalnem domu ob morju največjo pozornost ter stremi za tem, da bi za zmogljivo ceno celodnevne preskrbe omogočilo čim večjemu številu koristnikov iz vrst lastnega delovnega kadra bivanje ob morju. Pri tem skuša čim bolje vskladiti dobo dopustov s potrebami delovne sile za proizvodne naloge po obratih.

Uprava stanovanjske skupnosti

Uprava stanovanjske skupnosti je bila ustanovljena z odločbo Občinskega ljudskega odbora v Tržiču dne 4. januarja 1957 ter posluje po lastnem pravilniku. Upravlja jo devetčlanski svet, ki je v tesni povezavi s svetom stanovanjske skupnosti. Pod njegovo upravo spada 84 stanovanjskih stavb z 487 stanovanji. Za popravila in vzdrževanje stanovanj je porabila v letu 1957 9,160.049 din. Na svojih sejah je obravnavala 134 prošenj za stanovanja, od katerih jih je 17 pozitivno rešila. Nerešenih je ostalo še 117. V večini primerov gre za družinska stanovanja. Stanje glede vzdrževanja stanovanj in popravil hiš se je proti času, ko so bile v upravi občinske stanovanjske skupnosti, bistveno zboljšalo.

Delavski svet predilnice je dotiral upravo stanovanjske skupnosti z visokimi zneski z namenom, da se zboljšajo stanovanjske razmere delavcev. Zaradi starosti in iztrošenosti je pa še vedno večji del stanovanjskih objektov v slabem stanju, ker popravila niso bila pravočasno izvršena.

Uprava stanovanjske skupnosti bi potrebovala 73 milijonov, da bi lahko objekte adaptirala v toliki meri, da bi se doseglo redno vzdrževanje. Zato bi bila potrebna dotacija 15 milijonov dinarjev skozi pet let. Ker uprava ni imela lastne delovne sile, se je morala posluževati obrtniških delavnic, kar je vzdrževanje podražilo. V letu 1958 je imela uprava na razpolago 8,579.537 din, od katerih odpade polovica na dotacije. Za popravila in vzdrževanje je porabila 7,010.731 dinarjev.

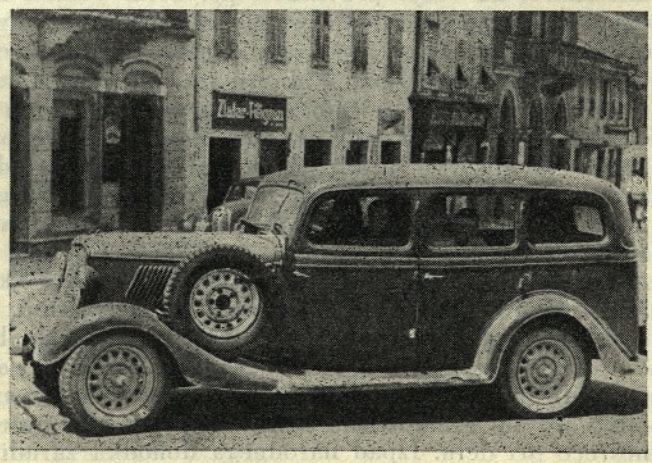
Nova pridobitev je, da je bila pri stanovanjski skupnosti BPT v mesecu marcu 1959 ustanovljena servisna skupina, ki obsega 13 profesionistov, med njimi 4 mizarje in 4 slikarje-pleskarje ter po enega zidarja, tesarja, električarja in inštalaterja. Ta skupina je opravljala najnujnejša vzdrževalna dela na predilniških stanovanjskih poslopjih. Vrednost izvršenih del na stanovanjskih poslopjih v letu 1959 je znašala 13,681.197 dinarjev. Stanovanjska skupnost je imela za te stroške delno kritje iz lastnih sredstev in iz petmilijonske dotacije BPT.

Pomembna pridobitev je bila pralnica kot servisni obrat uprave stanovanjske skupnosti, ki je pričela obratovati meseca septembra 1959 na Balosu. Servis sprejema perilo v pranje, sušenje in likanje. Mesečna zmogljivost je zaenkrat 1.400 kg suhega perila ter se bo po instalaciji dodatnega bojlerja v bodoče povečala. Pralnica se vzdržuje z lastnimi sredstvi in se pričakuje, da bo v bodoče lahko znižala cene uslugam, čim bodo odpadle dajatve, katerih bodo servisi USS oproščeni.

V dekliškem domu v Preski je bilo ustanovljeno otroško zavetišče, katerega stroški so znašali skupaj s honorarji 275.262 dinarjev. Matere so prispevale 30.400 din, ostanek pa je krilo matično podjetje iz sklada skupne porabe.

Higiensko-tehnična zaščita

V obratih se ukvarja s higiensko-tehnično zaščito delavstva splošni oddelek pod vodstvom var. teh. Francita Šarabona. Njegovo delo je bilo v zvezi z rekonstrukcijo posameznih obratov nekoliko otežkočeno. Delavski svet je imenoval tudi posebno komisijo, ki proučuje zaščitne ukrepe in razpravlja na svojih sejah po lastnih pobudah ter prejetih

Avtomobil sindikalnega doma za nakup živil. Za volanom upravnik doma Tonček Dornik

predlogih o izboljšanju delovnih pogojev, odpravljanju nepravilnosti in preprečevanju nesreč pri delu. V letu 1957 so izdelali normativ osebnih zaščitnih sredstev, ki ga je potrdil inšpektorat za delo OLO Kranj.

Za zaščito zdravja delavcev so odpravili mnogo pomanjkljivosti, vendar so morali nekatere odložiti do konca rekonstrukcije tovarne. Zaščita strojev je bila napravljena, v kolikor je zastarelost strojnega parka to sploh dopuščala. Elektroenergetska inšpekcija je opravila leta 1957 dva pregleda v tovarni in v hidrocentralah ter pri dvigalih. Delalo se je na zboljšanju ventilacije, klimatičnih naprav, pobijanju ropota in zboljšanju razsvetljave. Uredili so prostore za obedovanje in kopalnice. Vsega se ni moglo urediti naenkrat, temveč se zaščita izvaja postopoma in vzporedno z rekonstrukcijo tovarniških obratov.

V letu 1957 je bilo registriranih 111 nezgod, od tega 25 na poti na delo oziroma z dela, med ostalimi pa je bila ena smrtna nesreča. Več kot polovico nezgod je, kakor je ugotovila preiskava, nastalo zaradi neprevidnosti oziroma pomanjkanja sposobnosti, 16 primerov zaradi fizičnih napak oseb, 104 primeri zaradi okvare na strojih, 5 zaradi kršenja delovne discipline in 4 zaradi tesnega delovnega prostora. Zaradi nesreč je bilo izgubljenih v letu 1957 6992 delovnih dni, zaradi nezgod na poti pa 526. Produkcija je izgubila zaradi nesreč 53,083.264 din narodnega dohodka.

Higiensko-tehnična zaščita podrobno proučuje vse okolnosti, v katerih se primerijo nezgode ter raziskuje vzroke. Število nezgod v splošnem narašča in bo treba poostriti kontrolo. Deloma se tudi več nezgod prijavlja, ker dobijo delavci 100% hranarino. Z motorizacijo tkalnice, rekonstrukcijo strojnega parka in z odpravo transmisijskega pogona je storjen velik korak napredka. Preostaja pa še vprašanje pobijanja ropota in prahu ter ureditev klimatskih razmer.

HTZ skuša s predavanji in poučnimi filmi dvigniti zavest in vzbuditi smisel za večjo previdnost pri delu. Vendar bo treba še mnogo truda in vzgoje, da bo ves delovni kader upošteval svarilne znake, obratovalne predpise in se ravnal po zaščitnih ukrepih.

Število vseh nezgod v obratu ter na poti z dela in na delo v letu 1958 je bilo 153 ter je bilo zaradi tega izgubljenih 1.786 delovnih dni v breme socialnega zavarovanja. Zaradi nesreč pri delu je izpadlo 1206 delovnih dni, zaradi nesreč na poti 580, zaradi bolezni 24.417 in zaradi porodov 7271, skupaj torej 33.474 dni. Nezgode so obremenile podjetje za 138.914 din zaradi nesreč pri delu, zaradi bolezni pa za 1,856.649 din.

V letu 1959 je bilo 115 obratnih nezgod s skupnim izostankom 391 delovnih dni. Kratkih obolenj do sedem dni, ki gredo v breme podjetja, je bilo registriranih 2.453 s 5.553 izgubljenimi delovnimi dnevi. Največ poškodb je bilo na prstih rok in na ostalih delih rok, poškodb nog je bilo le 21, poškodb glave in trupa pa še manj. Zanimivo je, da v nadurnem delu, ki ga je bilo precej, ni bilo nobene nesreče pri delu. Izpad narodnega dohodka zaradi nezgod je znašal:

V letu	1958	1959
pri delu	9,310.320 din	7,799.648 din
na poti na delo in z dela	4,477.600 din	1,470.016 din
skupaj	13,787.920 din	9,269.664 din

Po vzroku je bilo največ nesreč zaradi naglice pri delu in zaradi preziranja nevarnosti. Večkrat so tudi vzrok stroji in naprave s hibami.

Izdelan je bil tudi pravilnik o požarnovarnostni službi v BPT. Število požarov in povzročena škoda v zadnjih treh letih je bila naslednja:

Leto	Število požarov	Škoda dinarjev
1957	18	132.385 din
1958	16	69.240 din
1959	14	92.963 din

Prostovoljno gasilsko društvo, ki obstaja v BPT je leta 1959 povečalo svoje članstvo na 60 članov. Gasilski dom predilnice je opremljen z vsem potrebnim orodjem. Poleg vrste ročnih gasilnih aparatov sta bili v letu 1959 nabavljeni dve cevni maski s črpalko in dva kisik aparata. V tovarni zaposleni poklicni gasilci opravljajo službo pod poveljstvom vodje dežurnih gasilcev. V vseh oddelkih tovarne je nameščena najpotrebnejša oprema in pribor za gašenje. Gašenja z ročnimi gasilnimi aparati je bilo v letu 1959 naučenih v seminarju 1.250 delavcev.

Sindikalna organizacija 1957—1959

Sindikat BPT deluje v tesni povezavi z upravo podjetja, organi delavskega samoupravljanja in partijsko organizacijo. Sodeloval je pri vseh važnejših odločitvah ter proučeval predloge organov delavskega samoupravljanja, zlasti glede tarifnega pravilnika, predpisov o normah, premijskega pravilnika ter plana investicijske graditve. Sindikalna organizacija je dala, kakor smo že poročali, svoje pripombe in sugestije, pa tudi pobude glede organizacije prehrane, prevoza, letovanja, preventivnega zdravljenja ter splošnega zboljšanja življenjskih pogojev. Razen tega je posvečala posebno pažnjo organizaciji kulturnoprosvetnega dela med članstvom, prirejanju poučnih ekskurzij, tekmovanj in prosvetnih nastopov.

Komisija za športna razvedrila je organizirala sankaške tekme, katerih se je udeleželo nad 100 članov kolektiva. Med njimi je posebno omeniti tekstilni veleslalom na plazovih Begunjščice, pri katerem so sodelovali sindikati vseh tekstilnih tovarn v Sloveniji. Nogometaši so odigrali šest tekem. Strelci so zasedli v tekmah drugo mesto. Kegljači so se šestkrat pomerili s sindikalnimi podružnicami v Tržiču, šahisti pa so v okrajnem sindikalnem tekmovanju zasedli prvo mesto. Lahkoatleti so nastopili na turnirju v Jaršah.

Mladinka Cerar Marija čestita predsedniku sindikata BPT Marjanu Pernušu v imenu pionirjev tržiških šol ob prvomajski proslavi 1960

Prirejen je bil prvomajski izlet 1958 v Podljubelj, katerega se je udeležilo okrog 300 članov, ter kolektivni izlet belilnice pod Storžič, štirje izleti v Bohinj, dva na Plitvička jezera in eden v Laško in Rimske toplice ter skupni ogled velesejma v Zagrebu, v splošno zadovoljstvo udeležencev. V letu 1959 je bila prirejena sindikalna proslava Dneva žena v domu Partizana, dne 8. marca, katerega se je udeležilo nad 400 delavk iz kolektiva. Spored je bil organiziran s sodelovanjem glasbene šole in osemletke ter je vseboval recitacije, baletne točke, godbo in petje.

Spomladi je bilo več prireditev v proslavo 40-letnice ZKJ, med 20. in 25. aprilom. 13. februarja so tekmovali kegljači v Kranju, dne 22. marca pa je bil organiziran tekstilni veleslalom na Zelenici. Udeležilo se ga je 80 tekmovalcev in je ekipa BPT osvojila pokal. Za tekmovalce je organizacija nabrala 40 daril. Pri tekmovanju strelcev, za katero je dala BPT devet ekip, je med 40 ekipami dosegla drugo mesto. Nogometne tekme so igrali mladinci z industrijsko ekipo tovarne »Peko«.

Prirejeni so bili štirje izleti, in sicer mladincev v Železarno na Jesenicah, tkalcev v Jarše, predilcev v Tiskanino v Kranj ter izlet na Bled in v Bohinj. V proslavo 1. maja 1959 je bil organiziran množični izlet v Podljubelj s campingom pri centrali 1. Tovarna je prispevala za prireditev znesek 100.000 din. Tekmovale so razne ekipe fizkulturnikov iz obratov in lahkoatletov.

Končno je sindikat skrbel tudi za socialno ogrožene člane ter je na vloženih 36 prošenj odobril 145.000 din podpor v denarju in 48.000 din v blagu, ki ga je dobila sindikalna podružnica v zamenjavo za odpadno volno. Podpore so podeljevali v višini 3000 do 5000 din na osebo.

V letu 1959 je bilo prirejenih več množičnih izletov obratov v naravo, na Jezersko, pod Golico, pod Storžič, na Lom in Slaparsko vas, na Bizeljsko ter v Logarsko dolino. Nadalje so si posamezni obrati ogledali industrijske naprave, tako predilnico Maribor in Ptuj, Litostroj, hidrocentrale, elektrarne v Medvodah in Žirovnici; tkalnica tovarno dekorativnih tkanin, predilnica »Gorenjski sejem« in nameščenci Gospodarsko razstavišče v Ljubljani. Vseh devetnajst izletov se je udeležilo 1.147 članov kolektiva.

V letu 1959 je bil prvič izvoljen pri sindikalni podružnici poleg IO tudi 25-članski sindikalni plenum, ki posreduje širšemu krogu udeležbo na delu sindikalne organizacije. Plenum je imel deset zasedanj, na katerih je razpravljal o aktualnih vprašanjih in problematiki podjetja. Med drugim je na devetem zasedanju direktor podjetja obrazložil okvirni perspektivni plan razvoja BPT. IO je imel 15 rednih in 4 izredne seje.

Olajšanje prihoda na delo

V podjetje prihaja po stanju leta 1959 1253 delavcev ali okroglo pet šestin peš. Pretežna večina delavstva je iz Tržiča in iz Bistrice ter prihajajo na delo po eden ali dva kilometra peš ali s kolesi. Iz okolice se vozi na delo 105 oseb s kolesi, z vlakom pa jih je prihajalo samo 11. Bistveno se je zboljšalo prihajanje na delo leta 1958, ko je podjetje organiziralo dovoz in odvoz delavcev z avtobusi. Avtobusnih zvez se je posluževalo 265 oseb ali okroglo 17 % delavcev, v letu 1959 pa že 309.

Posebno važni so avtobusni prevozi po desnem bregu Bistrice do Kovora in Podbrezij, Leš in Gorič ter za smer proti Podnartu. Nič manj važne pa so tudi zveze s Podljubeljem ter čez Križe v smeri Žiganje vasi, Sebenj in proti Golniku. Z avtobusi prihaja v tovarno iz Leš 66 ljudi, iz smeri proti Podbrezju 69 ljudi, od Podljubelja 80 ljudi ter iz smeri Križe—Sebenje—Žiganja vas 36 ljudi. Kljub temu pa hodi še okrog 230 delavcev tudi do 9 km daleč na delo.

Za delavce, ki se vozijo na delo z avtobusom, plačuje podjetje stroške nad 600 din, kar znese mesečno 250.000 din. Uvedba avtobusnih prog je pozitivno vplivala na produktivno sposobnost delavstva, ki prihaja sedaj na delo spočito, medtem ko je bilo poprej posebno ob slabem vremenu, mrazu in vročini že ob prihodu povečini utrujeno. Za omogočitev prevoza z avtobusi je plačalo podjetje v letu 1958 3,480.986 dinarjev, kar je bilo med delovnim kadrom sprejeto s polno simpatijo.

Nov stanovanjski blok na Balosu

Starostna sestava delovnega kadra

Po popisu iz srede oktobra 1936 je bila sestava delovnega kadra naslednja:

Starostno razdobje	Moški	Ženske	Skupaj
15—20 let	113	163	276
20—25 let	77	288	305
25—30 let	78	181	259
30—35 let	61	131	192
35—40 let	42	61	103
40—45 let	39	127	160
45—50 let	69	112	171
50—55 let	47	36	83
nad 55 let	18	7	25
Skupaj	534	1046	1580

Povprečje je torej znašalo 34 let, kar je bilo vsekakor zadovoljivo. Mladoletnih delavcev je v podjetju 17.5 %. Skupaj z delavkami in delavci do 25 let pa je zaposlenih v obratih okrog 36 % delovnega kadra. V starosti nad 55 let so zaposlene pretežno moške delovne moči in to na višje kvalificiranih delovnih mestih, medtem ko odhajajo delavke z ozirom na krajšo delovno dobo v pokoj že po pretežni ve-

čini še pred 50 letom. Iz starostnega razdobja od 50 do 55 let je tovarna zaposlovala samo 83 delovnih moči, od tega 36 žensk.

Po popisu delavstva z dne 1. februarja 1960 pa je bila starostna struktura delovnega kadra naslednja:

do 20 let	145
od 21 do 25 let	300
od 26 do 30 let	302
od 31 do 35 let	234
od 36 do 40 let	184
od 41 do 45 let	96
od 46 do 50 let	186
od 51 do 55 let	117
od 56 do 60 let	31
nad 60 let	4

Povprečna starost delovnih moči v podjetju se je zboljšala na 33.07 let. Dve tretjini ali 1020 delavcev in delavk je starih od 21 do 40 let. Mladincev in mladink je v podjetju povprečno 10 %. Šestnajstletnih je 19, 17-letnih 25, 18-letnih 21 in 19-letnih 33. Najstarejši sodelavec ima 72 let.

Valovanje delovne sile 1957—1958—1959

Strokovna kvalifikacija kolektiva — Izkoriščanje delovnega časa

Valovanje delovnega kadra se je sicer v splošnem ustalilo, vendar je tudi v letu 1957 prišlo v podjetje 141, odšlo pa 145 delavcev. Med vzroki valovanja so po večini družinske razmere. Pojavljajo pa se tudi samovoljne zapustitve dela, preselitve v drugi kraj in zaposlitev pri drugem delodajalcu. V splošnem je valovanje delovne sile precej kvarno vplivalo na izvršitev planskih nalog, ker je bilo treba pridobiti nove delavce, jih predhodno priučiti, kar je vse povzročalo težave pri izpolnjevanju delovnih nalog. Delovna disciplina je bila povprečno zadovoljiva, vendar je bilo izrečenih 40 disciplinskih kazni.

Sprejemanje delovne sile je bilo v letu 1958 v skladu s perspektivnim planom ObLO Tržič glede zaposlovanja delovne sile omejeno. Ta plan je predvideval do leta 1961 za predilnico 1601 delavcev. Zato posredovalnica za delo v Tržiču ni v zadnjem četrtletju 1958 nakazala tovarni nobenih novih delavcev. Zaradi tega sicer ni bilo bistvenih motenj v proizvodnji, vendar se je občutilo pomanjkanje moške delovne sile.

V letu 1958 je prekinilo delovno razmerje 167 delavcev, od tega 82 moških. Odpovedalo je 93 oseb, samovoljno pa jih je izstopilo 22, medtem ko je bilo upokojenih 20 in odšlo k vojakom 17. Delavski svet je naročil posebni komisiji, da proučuje razloge odpovedi delovnega razmerja in da sklepa delovne pogodbe, da bi mogli kadrovsko politiko popolnoma vskladiti s koristmi podjetja. Vprašanje delovne discipline in izostankov delavcev je postalo v tem letu zelo pereče.

Ob koncu leta 1958 je bila sestava zaposlene delovne sile v primerjavi z leti 1956 in 1957 naslednja:

Skupina	1956	1957	1958	1959
visokokvalificirani	28	63	64	65
kvalificirani	721	724	730	730
polkvalificirani	492	559	588	577
nekvalificirani	72	79	89	77
skupaj	1373	1425	1471	1449
uslužbencev	—	129	134	137
vajencev	69	36	19	22

V letu 1958 je prišlo v podjetje 75 delavcev in 109 delavk ter 14 uslužbencev, od tega 9 žensk. Odšlo pa je iz podjetja 82 moških ter 85 žensk ter 10 uslužbencev in 6 uslužbenk. Premeščenih je bilo 9 delavcev in 12 delavk. Valovanje je bilo torej nadmerno močno in za podjetje kvarno. Visoko kvalificiranih je 64 delavcev, 43 nameščencev in 5 nameščenk, kvalificiranih 732, od teh 525 žena. Od uslužbencev je imelo srednješolsko izobrazbo 86, od teh 67 žensk. Polkvalificiranih delavcev je imelo podjetje 588, med njimi 405 delavk. Z nižjo izobrazbo je bilo 9 uslužbencev in 9 uslužbenk, nekvalificiranih delavcev je bilo 20, delavk pa 69.

Skupaj je delavski zbor obsegal 1463 oseb, od tega 994 žensk. Na delu pa je bilo povprečno 1280 delovnih moči. Vajencev je imelo podjetje 19. Stalež delavcev in nameščencev izkazuje 1620 oseb, od tega 1075 žensk. V letu 1959 je sklenilo delovno razmerje 148 oseb, prekinilo pa ga je 160 delavcev. Fluktuacija je presegla 10 %. Vzroki so bili v glavnem 25 % upokojitve, 21 % premestitve v druge gospodarske organizacije, 18 % družinske razmere, 15 % JLA in le 11 % samovoljnih izstopov.

Proslava 70-letnice obstoja BPT leta 1955

Pri maksimalnem izkoriščanju delovnega časa je bilo možnih 585.516 delovnih dni. Dejansko izvršenih pa je samo 418.971 ali 71 %. Zaradi nedelj je za proizvodnjo izgubljenih 86.230 delovnih dni, zaradi praznikov 11.581, zaradi dopustov 30.507, zaradi bolezni 28.853, zaradi porodov 6949. Med delovnim časom je bilo izgubljenih zaradi odsotnosti delavcev 19.612 delovnih ur.

S 1. januarjem 1958 je začel veljati nov zakon o delovnih razmerjih. Z njim je bila izpolnjena občutna praznina, ki je bila v delavski zakonodaji zelo problematična. Vsaka gospodarska organizacija je dotlej na svoj način urejala razmerje, kar je mnogokrat povzročalo nesoglasja. Po novih predpisih velja 48-urni tednik, lahko pa se za enega ali več dni delovni čas skrajša ali se mora druge dni nadomestiti. Nočno delo se sme vpeljati le v izjemnih primerih. O uvedbi odloča delavski svet. Za vsako uro nočnega časa se je povišal osebni dohodek za 12.5 %.

Nadurno delo je v načelu prepovedano, vendar se izjemoma dovoljuje pri delih, ki morajo biti končana brez prekinitve, v primerih, kjer je potrebno, da se prepreči kvarjenje surovin in končno, če določa predpis ali državni organ, da se mora delo končati v določenem roku. Nadurno delo sme trajati največ do 8 ur tedensko. Letni plačan redni dopust traja od najmanj 12 do največ 30 dni. Določi ga upravni odbor ali delavski svet po delovni dobi ali drugih merilih. Pravico do dopusta dobi delavec po 11 mesecih nepretrgane delovne dobe.

Najkrajši odpovedni rok je mesec dni, pri delovni dobi nad 15 let v istem podjetju pa 3 mesecev. Pismeno se lahko dogovori tudi krajši rok najmanj 15 dni, največ pa 6 mesecev. Delavci, katerim je bilo delovno razmerje odpovedano brez njihove krivde, pripada odpravnina. Odmor med delom traja pol ure in se šteje v redni delovni čas. Tedenski počitek čez nedeljo mora trajati 32 ur.

Problem pri delovni sili osnovnih obratov je bil v tem, da je visok odstotek zlasti žena, delal s skrajšanim delovnim časom (štiri ure) ter da ima mnogo žen v predilnici zdravniško prepoved nočnega dela. Iz tega sledi, da je v dnevnih izmenah delovne sile preveč, in ni racionalno izkoriščena, v nočni izmeni pa delovne sile manjka in ostajajo nekateri stroji nezasedeni.

Organi samoupravljanja 1957 do 1958

Delavski svet BPT, ki je bil izvoljen 23. aprila 1957, je štel med 45 člani, 31 moških in 14 žensk. Od skupnega števila je 8 mladincev. Iz proizvodnje je 26 delavcev, tehničnih delavcev je 17, iz uprave podjetja pa dva. Po posameznih obratih je štela predilnica 18 članov, tkalnica 15, belilnica 4, pomožne delavnice 6 in uprava 2 člana. Šestnajst članov delavskega sveta je sodelovalo že v prejšnjem sestavu sveta.

Med važnejšimi sklepi, ki jih je sprejel delavski svet v letu 1957, je omeniti sklep o kritju izgube 1,5 milijona din pri sindikalnem počitniškem domu iz viška plačnega fonda, nadalje, da se nabavi nov razpenjalni sušilnik v belilnici za 248.707 DM ter da se vgradi kotel v kalorični kotlarni za 44,5 milijona din. Izreden dobiček 6,729.470 din je razdelil delavski svet tako, da je prejela stanovanjska skupnost 1,5, investicijski sklad podjetja 4,8 milijona din, 300.000 din sklad za kadre in 129.470 din upravni odbor za razne dotacije. S svojimi sklepi je dopolnil investicijski plan za leto 1957 glede nabave električnega vozila za promet v podjetju in dvigala v centralnem skladišču.

Enajstčlanski upravni odbor, ki je bil nato izvoljen na prvi seji delavskega sveta, šteje 6 moških in 5 žensk. Med njimi sta dva mladinca. V upravnem odboru je 7 delavcev iz proizvodnje in 4 tehnični delavci. Predilnica je v njem zastopana s 3, tkalnica s 5 člani, zunanji obrati z 2 in belilnica z 1 članom. Upravni odbor je posvečal intenzivno skrb tekoči problematiki izvajanja družbenega plana ter rekonstrukciji strojne opreme. Podrobno je v sodelovanju s partijsko organizacijo in sindikatom obravnaval vprašanja tarifne politike in določal postavke za nova delovna mesta in norme ter način premiranja. Do konca decembra 1958 je imel 28 rednih in 2 izredni seji.

Sestava delavskega sveta, ki je bil izvoljen leto nato, 23. aprila 1958, pa je bila naslednja:

Obrat	Člani	m	ž	LMS	ZKJ	VK	K	PK
predilnica	18	10	8	7	7	3	11	4
tkalnica	15	6	9	1	6	4	11	—
belilnica	4	2	2	1	3	—	2	2
zunanji obrati . . .	8	8	—	—	6	2	6	—
skupaj	45	26	19	9	22	9	30	6

Delavski svet je imel v letu 1959 devet rednih, tri izredne seje in sedem seminarjev. Na rednih sejah je obširno obravnaval pravilnik o normah, osnutek tarifnega pravilnika, analizo zaključnega računa, premijski pravilnik, poročilo o potrebi nadurnega dela, plan investicij za leto 1959, vprašanje spremembe norm ter rezultate ankete o kadrovski politiki in končno o delitvi sredstev v fond, ki se je formiral pri ObčLO Tržič za pomoč prizadetim po elementarni nesreči. V ta namen je odobril delavski svet 10 milijonov dinarjev pomoči.

Upravni odbor je imel v tem razdobju 48 rednih in 4 izredne seje. Na njih je obravnaval tekoča vprašanja iz problematike podjetja, predvsem o izvršenju plana, rekonstrukciji osnovnih obratov; zlasti predilnice, o montaži novih tkalskih strojev, kakor tudi o glavnih operativnih nalogah tehničnega, komercialnega, finančnega in organizacijskega značaja, dalje o pobudah in poročilih komisij pri DS, uprave stanovanjske skupnosti ter prejete pritožbe in prošnje. Sej so se poleg članov udeleževali vodje sektorjev, predstavniki DS, TK in ZK ter sindikata.

Delavski svet BPT od marca 1951 do marca 1952. V prvi vrsti v sredini je predsednik DS Peter Zaplotnik in član UO Perko Vili

Za boljšo povezavo s člani kolektiva je Delavski svet sklenil, da je na zasedanjih delavskega sveta obvezna udeležba mojstrov, da bi lahko podrobneje obrazložili in tolmačili sprejete sklepe svojim skupinam.

Upravni odbor, izvoljen 23. aprila 1958, je štel 7 moških in 4 ženske člane, med njimi eno mladinko. V njem je 6 delavcev iz proizvodnje in 5 tehničnih delavcev. Po obratih je zastopana predilnica s 5 člani, tkalnica s 3, belilnica z enim in zunanji obrati z dvema članoma.

Upravni odbor je imel v letu 1958 40 rednih sej in 9 izrednih ter je na njih obravnaval vprašanja tekoče problematike podjetja, posebno izvrševanje plana v zvezi z rekonstrukcijo osnovnih obratov, montažo nove strojne opreme ter tekoče zadeve tehničnega, finančnega, komercialnega in organizacijskega značaja. Razpravljal je o uvedbi tehničnih norm ter posvetil posebno pozornost pripravam za sestavo novega tarifnega pravilnika.

Podjetje je vodil kot **direktor** do 30. junija 1958 Galof Valter. S 1. julijem je prevzel vodstvo ing. Franc Žitnik, ki je že pred Dušanom Horjakom vodil podjetje. V krog vodilnih nameščencev podjetja spadajo: **tehnični vodja** Ladislav Rozin, **finančni vodja** Janez Lončar, **komercialni vodja** Anton Božič ter **organizacijski vodja** do konca maja 1958 Dušan Goltez, nato pa Milan Ogris, ki je obenem tudi ljudski poslanec.

Prvi upravni odbor BPT l. 1950 pred novim upravnim poslopjem

Po organizacijski shemi se je pri podjetju konstituiral tudi **kolegij** petih članov **poslovne uprave** in **strokovni** svet, katerega člani so tehnični vodja in vsi vodje obratov, oziroma samostojnih oddelkov. Na ta način je delavska samouprava povezana tako, da je direktor seznanjal člane poslovne uprave s sklepi delavskega sveta in upravnega odbora, poslovne uprave pa so podajale poročila o delu posameznih sektorjev direktno ali po direktorju na sejah delavskega sveta in upravnega odbora. Člane kolektiva pa obveščajo navedeni organi z razglasi in naznanili na razglasni deski v podjetju in v obratih.

V podjetju so 27. marca 1958 ustanovili **klub mladih proizvajalcev** z namenom, da se mladina vključi v konkretno delo pri reševanju gospodarskih, političnih in družbenih problemov v podjetju. Sestavljen je iz mladincev v vseh obratih. Deluje v obliki razgovorov, predavanj, analiz in poučnih ogledov industrijskih obratov in naprav.

Delavski svet za leto 1960/61

Pri volitvah dne 22. aprila 1960 so bili izvoljeni naslednji člani Delavskega sveta BPT:

Ahačič Karel, 1928, strojnik v hidrocentrali
Aljančič Anica, 1911, vodnica snemalne kolone na rieterovih strojih
Benedik Anka, 1929, tkalka
Berlot Rudolf, 1932, pomočnik finančnega vodje

Bizjak Marjan, 1934, podmojster na angleških prstančevih strojih
Brejc Jože, 1918, podmojster mizarske delavnice
Dolinar Marjan, 1931, pomočnik obratovodje oplemetilnice
Drobnič Jožefa, 1931, predica na flajerjih
Golmajer Gašper, 1916, vodja čistilne kolone
Hafner Mara, 1931, prevzemalka preje
Hladnik Ivica, 1941, delavka v belilnici preje
Jezernik Franc, 1934, mazač na mikalnikih
Klemenc Janez, 1919, mojster čistilnice
Koprivnik Milan, 1920, tkalski mojster
Kralj Dorca, 1913, motovilka
Lang Vili, 1929, mojster v mehanični delavnici
Mandelj Dušan, 1936, podmojster na rieterovih prstančevih strojih
Markič Tinca, 1933, tkalka
Meglič Marija IV., 1927, tkalka
Mencinger Pavla, 1916, predica na flajerjih
Mežek Mirko, 1926, delavec v skladišču bombaža
Mokorel Tončka, 1929, tkalka
Mrak Tilka, 1929, vodja tkalske obratne pisarne
Perko Marija, 1921, vodnica snemalne kolone na rieterovih strojih
Pirjevec Pavla, 1913, sukalka
Plevnik Štefka, 1912, tkalka
Pogačar Milka, 1930, vodnica snemalne kolone na angleških strojih
Prešern Rudolf, 1911, mojster navijalnice,
Rengeo Štefan, 1935, podmojster tkalnice
Ropret Blaž, 1929, pomožni statistik
Ropret Franc, 1924, mojster belilnice blaga
Sajovic Marjan, 1933, strojni ključavničar
Selko Mara, 1925, delavka v adjustirnici
Slabe Marjan, 1935, podmojster na ried strojih
Sova Stanka, 1918, tkalniški mojster
Srečnik Ivana, 1927, vodnica snemalne kolone na angleških prstančevih strojih
Stritih Francka, 1916, delavka pri oddaji (pregledu) blaga
Šter Blaž, 1907, vodja vlagalnice
Štrukelj Pavel, 1933, električar
Valjavec Matevž, 1919, mojster na rieterovih prstančevih strojih
Zaplotnik Tončka, 1927, tkalka
Zavrl Cilka, 1927, tkalka
Zavrl Francka II. 1912, preddelavka v tkalnici
Zibler Janez, 1928, dvoranski mojster
Žurga Ivana, 1918, predica na flajerjih (krilnih strojih)

Za predsednika DS BPT je bil soglasno izvoljen tov Milan Koprivnik.

Volilnih upravičencev je bilo 1507, volilo pa jih je 1327 ali 88 %. V DS je bilo izvoljenih 23 moških in 22 žensk, od katerih pripada predilnici 8 moških in 10 žensk, tkalnici 5 moških in 10 žensk, oplemenitilnici 2 moška in 2 ženski, zunanjim obratom pa 8 moških. Mladinskih kandidatov je bilo 21, izvoljenih pa je bilo 9 mladincev in 5 mladink.

V prvi volilni enoti, ki zajema predilnico z vlagalnico, sukalnico in motovilnico, je bilo izvoljenih 18 članov. V drugi volilni enoti, kamor spada tkalnica s pripravljalnico in pregledovalnico blaga, so izvolili 15 članov, v tretji volilni enoti, kjer so volili delavci iz ople-

menitilnice, belilnice in barvarne 4, in v četrti volilni enoti, kamor spadajo zunanji obrati, transportna grupa in vsi sektorji uprave, pa 8 članov DS.

Upravni odbor in komisije BPT

DS je sprejel sklep, da bo tudi nov UO v bodoče imel 11 članov. Nato so bili od 20 predlaganih kandidatov izvoljeni v Upravni odbor sledeči člani:

Stanko Sova
Ivanka Mašič
Alojz Bodljaj
Marjan Dolinar
Vili Lang
Janez Ziblar
Vili Perko
Ivana Srečnik
Marija Zupan VI.
Joži Kalan
Janko Oman

Pri konstituiranju je bil za predsednika UO izvoljen tov. Marjan Dolinar.

DS je nato na predlog sindikalne podružnice imenoval naslednje komisije, ki bodo delale kot študijski organ pri novem DS in sicer:

Komisija za sklepanje in odpoved delovnega razmerja

Stanko Sova, predsednik
Gašper Golmajer
Janez Ziblar
Hazim H. Omerović
Anica Mokorel
Ivanka Mašič, tajnik
Branko Veselinovič

Komisija za osebne dohodke

Franc Ropret, predsednik
Rudi Hrovatič
Jože Šolar
Janez Ziblar
Štefka Drčar, Tajnik
Ivana Žurga
Štefka Plevnik

Stanovanjska komisija in komisija za družbeni standard

Jože Brejc, predsednik
Janez Janc
Franc Bačnik
Jelka Vogelnik
Marjan Markič
Miro Pirih
Marjan Zupan

Disciplinska komisija

Janez Klemenc, predsednik
Janez Štular
Tončka Zaplotnik

Komisija za osnovna sredstva

Blaž Šter, predsednik
Franc Podlesnik, tajnik
Metod Ahačič

Komisija za higiensko-tehnično zaščito

Marjan Bizjak
Franc Sajovic
Ada Anderle
Viktor Dornik
Franc Šarabon
Jožefa Drobnič

Komisija za pregled potnih nalogov in izkoriščanje reprezentančnega fonda

Štefan Rengeo, predsednik
Ilka Mrak
Ivica Bertoncelj

Komisija za investicije

Rudi Berlot, predsednik
Peter Zaplotnik
Tine Tomazin
Vida Golič
Mirko Majer, tajnik

Komisija za zaposlovanje invalidov

Matevž Valjavec
Franc Kersnik
Blaž Ropert, predsednik
Dr. Andrej Robič
Franci Šarabon
Jelka Vogelnik, tajnik
Mara Trstenjak

Upravni odbor socialnega sklada

Rudolf Prešern, predsednik
Ivka Babič
Francka Stritih
Franc Bačnik
Marija Hafner, tajnik
Cilka Seidl
Minka Peraić

Upravni odbor centra za izobrazbo

Ladislav Rozin, predsednik
Milan Ogris
Mišo Petek, tajnik
Rudi Ahačič
Ciril Kogej
Andrej Hladnik
Miro Pirih
Miloš Babič
Zdravko Križaj

Glede **komisije za napredek proizvodnje** je bil DS mnenja, da naj se formira pri DITIS-u oziroma pri sekciji mojstrov. Ker je bil formiran upravni odbor centra za izobrazbo, je odpadla komisija za štipendije.

Poslovni pravilniki

Na podlagi novih uredb s področja delovnega prava in zakonitih predpisov o upravljanju in gospodarjenju s splošno ljudsko imovino je BPT sestavila za specifične odnose in potrebe svojih obratov in kadrov pravilnike, s katerimi je do podrobnosti uredila poslovanje organov samouprave in komisij ter določila njihovo pristojnost za urejanje vprašanj vsakodnevne problematike tekočega poslovanja. Z njimi je zajela zadeve delovnih odnosov v vsej širini. Vsak pojav se sedaj podrobno proučuje, proizvodno delo pa strokovno in znanstveno nadzoruje.

Za poslovanje organov samoupravljanja in komisij so bili na podlagi zakonov in uredb izdelani naslednji pravilniki:

1. Poslovnik delavskega sveta, izdelan na osnovi členov 10 do 24 temeljnega zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi pod-

jetji ter na podlagi določbe 27 pravil BPT in glede na specifične razmere v podjetju dne 3. julija 1958, obsega 86 členov.

2. Poslovnik upravnega odbora, sestavljen na osnovi določb členov 25 do 35 temeljnega zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji ter ustreznih določb pravil BPT v Tržiču je bil sprejet 30. junija 1958 ter obsega 28 členov.

3. Pravilnik o delovnih razmerjih, sestavljen v smislu določb členov 345 do 347 ter na podlagi predpisov zakona o delovnih razmerjih je prikrojen na posebne razmere in potrebe BPT. Sestavljen in odobren je bil dne 20. maja 1958 in vsebuje 199 členov in 12 poglavij. V njem je podrobno začrtan postopek pred in ob nastajanju delovnega razmerja, določeni splošni pogoji in način sklepanja delovne pogodbe, sprejemanja delavcev, nastop dela in uvajanje novinca, razporeditev na delovnem mestu, redni delovni čas, odmori in počitek, pogoji nadurnega dela, dopustov in delavskih pravic. Na drugi strani pa vsebuje točne določbe o dolžnostih, o materialni odgovornosti delavcev za škodo, ki jo napravijo podjetju pri opravljanju dela, ter o njihovi odgovornosti in delovni disciplini. Pravilnik podrobno določa disciplinski postopek, pristojnost disciplinskih organov ter primere odstranitve z dela. V osmem oddelku obravnava določbe o higienskem in tehničnem varstvu pri delu, o zaščiti žena, mladine in invalidov ter o prenehanju delovnega razmerja in končno o uveljavljanju pravic iz delovnega razmerja.

4. Pravilnik o disciplinski in materialni odgovornosti delavcev BPT, sestavljen na podlagi člena 23 temeljnega zakona in v okviru

Seja upravnega odbora BPT

predpisov VIII. poglavja zakona o delovnih razmerjih ter ustreznih določb pravilnika o delovnih razmerjih v BPT, vsebuje 170 členov in 12 prilog.

5. Pravilnik o delu tarifne komisije BPT, sestavljen za olajšanje dela upravnega odbora v zvezi s tarifnim pravilnikom in proučevanjem sistema plačevanja delavcev in uslužbencev podjetja ter v smislu določb člena 12 uredbe o plačah delavcev gospodarskih organizacij, je v veljavi od junija 1956 ter vsebuje 11 členov.

6. Tarifni pravilnik je najobsežnejši operat ter obsega poleg splošnih določb o obračunavanju delovnega zaslužka, nadurnega dela ter nadomestila za letni dopust tudi vse določbe o ugotavljanju delovnega učinka, o premiranju, potnih stroških ter o ocenjevanju delavcev, o izrednih dodatkih za leta zaposlitve ter nagradah ob upokojitvi, slednjič o razporeditvi osebnih dohodkov in posebnih določbah. Snov je redigirana v 92 členih. Sedanji tarifni pravilnik, ki je izdelan na podlagi novih vidikov cenitve dela po storilnosti in prehoda na sistem osebne dohodnine, je bil objavljen s 1. januarjem 1959 ter vsebuje za vsak posamezni obrat in delovno skupino ter za vsako vrsto strojev tarifne postavke za vse storitve po urah in po normah. Njemu je priključen tudi premijski pravilnik, ki ima 19 členov in premijske tabele ter lestvice za premiranje kvalitete, za izvrševanje plana, za rentabiliteto poslovanja, prodajne režije in ostalih vrst upravnega dela.

7. Pravilnik o delu komisije za novatorstvo, racionalizatorstvo in izumiteljstvo je bil objavljen junija 1956 na osnovi določb člena 16 in členov 140 in 141 pravil BPT in ima 17 členov. Njemu se je v l. 1959 pridružil pravilnik o dajanju predlogov.

8. Pravila sindikalnega počitniškega doma BPT v Poreču so bila predpisana 30. decembra 1958 in obeležujejo organizacijo ter poslovanje sindikalnega doma, določbe glede pravice do uživanja storitev ter gospodarjenja in nadzora nad poslovanjem.

9. Pravila socialnega sklada BPT z dne 27. novembra 1958 urejajo poslovanje socialnega sklada BPT in podeljevanje priložnostnih podpor socialno ogroženim članom delovne skupnosti, ki so zaradi bolezni ali smrti oziroma izredne gospodarske nesreče prišli v neprilike. Priložnostne podpore podeljujejo bodisi brezplačno, t. j. brez obveznosti vračanja ali pa kot brezobrestna posojila. Sklad upravlja poseben upravni odbor pod predsedstvom tov. M. Ogrisa.

10. Pravilnik o delu komisije za štipendije BPT je izdelan v smislu določb člena 23 temeljnega zakona o štipendijah in točke 35 člena 16 pravil BPT. Uveljavljen je bil junija 1956 ter določa postopanje pri podeljevanju štipendij, sklepanju pogodb s štipendisti in o obveznostih štipendistov po končanih študijah.

11. O uporabi osebnih motornih vozil podjetja je sprejel delavski svet poseben pravilnik v skladu z načelnimi določbami zvezne uredbe.

12. Pravilnik delavskega doma BPT je bil sprejet 10. junija 1957 ter vsebuje 26 členov. Ureja dolžnosti in pravice uprave in uživalcev naprav delavskega doma.

13. Pravilnik o požarnovarnostni službi v BPT.
14. Pravilnik o obiskih tujih oseb v podjetju.
15. Pravilnik centra za izobrazbo.

Materialna odgovornost delavcev

Namen pravilnika o disciplinski in materialni odgovornosti delavcev je, da uredi v okviru zakona o delovnih razmerjih disciplinsko in materialno odgovornost z namenom, da se vzdržuje in krepi delovna disciplina, zaščiti splošno ljudsko premoženje in pravice samih delavcev. Po členu 5 mora delavec varovati družbeno premoženje ter vlagati v delo svoje osebne in strokovne sposobnosti ter smotrno uporabljati proizvajalna sredstva.

Zato mora delavec izpolnjevati obveznosti in dolžnosti, ki izvirajo iz delovnega razmerja in opustiti vse, kar ni v skladu z zavestjo graditelja socializma in z načelom tovariškega sožitja v podjetju. Delavec je disciplinsko odgovoren, če prekrši delovno disciplino z naklepom ali iz malomarnosti. Kazenska odgovornost ter materialna odgovornost za povzročeno škodo ne izključujeta disciplinske odgovornosti, če je bila prekršena tudi delovna disciplina.

Za lažje kršitve delovne discipline veljajo tiste, ki s svojimi posledicami le v manjši meri kvarno vplivajo na potek poslovanja in delovnega procesa, na ugled podjetja in organov upravljanja ter delovnega kolektiva. Pravilnik navaja nato v členu 13 deset točk lažje kršitve delovne discipline, katera se kaznuje s pismenim opominom, ukorom, strogim javnim ukorom ali denarno kaznijo do višine 5 % enomesečnega dohodka.

Primerov težjih prekrškov delovne discipline navaja pravilnik 63. Med njimi je omalovaževanje predpisov in predpostavljenih, negospodarsko trošenje materiala, ponavljajoče se obrekovanje in razdori, surovo obnašanje proti sodelavcem in zlonamerno kritiziranje nalogov ter tudi izven tovarne javno izrečene težke žalitve, ki so v neposredni zvezi z delom v podjetju. Člen 20 navaja deset primerov težkih kršitev, ki se kaznujejo z odpustom iz podjetja. O denarnih kaznih določa člen 22, da se izrekajo za lažje kakor tudi za težje kršitve samostojno ali poleg druge disciplinske kazni. Plačane denarne kazni se vlagajo v posebni sklad, katerega sredstva se uporabljajo za zboljšanje socialnih služb v podjetju.

Načeloma se izrekajo denarne kazni za kršitve, ki izvirajo iz koristoljubja oziroma iz dobičkaželjnosti in pri neopravičenih izostankih ter zaradi pijančevanja. Višina kazni ne sme presegati 10 % delavčevega osebnega dohodka za dobo treh mesecev. Vendar tudi ne sme biti manjša od 100 din. Prvi neopravičeni izostanek se kaznuje s 3 %, ponovni izostanek pa s 5 %, dva zaporedna dneva neopravičenega izostanka z 10 % mesečnega dohodka ter končno tri z 10 % za dobo treh mesecev.

Od načela, da ne sme biti denarna kazen manjša od 100 dinarjev, se odstopa v primerih, ki se nanašajo neposredno na tehnološki oziroma delovni proces in ki se ugotovijo takoj brez posebnih preiskav. Taki primeri in višina denarne kazni so navedeni v posebnih seznamih za vsako vrsto obratov. Najnižja disciplinska kazen je 5 dinarjev, najvišja pa 200 dinarjev. Progon za lažje kršitve zastara v 30 dneh od napravljene kršitve, za težje pa v šestih mesecih.

Delavec, ki je bil disciplinsko kaznovan, je rehabilitiran, če v enem letu po izdani odločbi o kazni ne napravi nobene kršitve, oziroma če ga je kaznovala disciplinska komisija, pa v treh letih, ter se kazen črta iz evidence. Pravilnik določa podrobno postopek preiskave in ugotavljanja prekrškov in poslovanje disciplinskih organov ter pritožbeno pristojnost in dokazni postopek. Najstrožje se kaznujejo primeri pijanosti na delu.

Potek proizvodnje v letih 1956—1959

V letu 1956 se količinski plan proti letu 1955 ni spremenil ter je predvideval 2800 ton preje, od katere se je moralo stkati, obeliti in pobarvati 10.4 milijona kvadratnih metrov tkanin. Vreme delu ni bilo naklonjeno. Bila je suha in mrzla zima. Stanje voda je padlo pod normalo. Proizvodnja električne energije se je zaradi tega občutno zmanjšala. Težkoče so bile tudi pri dobavi premoga. Vse to je najbolj prizadelo obrat belilnice in deloma tudi škrobilnico. Zato je

Delavski svet BPT v letih 1958—1960

tkalnici začelo primanjkovati škrobljenih osnovnih valjev, kar je oviralo izvedbo plana.

Nato je izbruhnila v februarju epidemija gripe, ki je zajela delovni kader v velikem obsegu. Trajanje bolezni se je zavleklo do meseca marca. V poletju pa tkalnica ni imela dovolj delovne sile in nadomestila za tiste, ki so bili na dopustu. Šele v zadnjem četrtletju se je položaj izboljšal ter omogočil izvršitev plana. Plan predilnice pri številki 29 je znašal 2800 ton. Izvršenih je bilo pri bazni številki 34.2 534.364 kg, kar se mora označiti glede na iztrošeni strojni park kot zadovoljivo lep uspeh.

Zastojnih vretenskih ur je bilo registriranih 12.4 milijona. Razlogi zastojev so bili različni, deloma tudi pomanjkanje delovne sile. Tkalnica je kljub vsem oviram dosegla plan. V tkalnici so naredili za izvršitev plana 10.006 nadur, v predilnici pa 10.453, v katerih niso všteti remonti. Planska naloga je bila leta 1957 po poročilu takole izvršena:

	Količina	% izvršitve
Bombažna in stanična preja	3.209 ton	109.3
Bombažne tkanine	10.951 m²	104.8
Enonitna preja	2.503 tone	108.1
Večnitna preja	265 ton	114.3
Kord sukano	110 ton	106.8
Kmečka preja	231 ton	113.5
Surove tkanine	4.856 m²	125.4
Beljene tkanine	5.527 m²	94.8
Barvane tkanine	569 m²	76.4
Kord tkanine	378 m²	104.4

Po družbenem planu OLO Kranj je bila predilnica zadolžena za bruto produkt 5.020,881.000 din, izvršeno pa je bilo 5.139,545.000 din. Ker je bila stopnja prometnega davka za tkanine znižana od 43 na 38 %, kar znese 117,362.000 din ter ukinjen prometni davek na izvožene tkanine v znesku 96.1 milijona din, se je spremenil bruto produkt za 213,693.000 din.

Sukalnica je bila izkoriščena po planu prodaje. Tkalnica je obratovala po letu 1956 v dveh in pol izmenah. V juliju 1957 pa je bila tretja izmena ukinjena, ker so prišli postopno novi avtomatski tkalni stroji v pogon. Montaža avtomatov je bila v začetku novembra zaključena. Tako je tkalnica v letu 1957 delala povprečno v 2 in 1/4 izmeni, medtem ko se je v naslednjem letu izkoriščanje dvignilo na 98.7 %. Ozko grlo je bila navijalnica, kjer so morali pri nizki gostoti tkanin in grobih številkah obratovati na nekaj strojih tudi ponoči.

V belilnici so meseca decembra 1957 montirali tretji kotel za beljenje blaga z ozirom na večjo proizvodnjo tkalnice in naraščajoče povpraševanje po beljenih tkaninah. S tretjim kotlom se je povečala zmogljivost od 5600 na 8161 m² beljenih tkanin. Barvarna je obratovala po potrebi, ker je bilo malo naročil za barvaste tkanine. V kalorični kotlarni je zaradi dotrajanosti materiala padel pritisk levega kotla od 12.5 na 7 atm., zaradi česar je padla kapaciteta proizvodnje

pare od 2.5 t/h na 1.5 t/h. Zaradi tega je bila preskrba obratov za proizvodnjo in kurjavo nezadostna, kar se je kritično občutilo posebno v zimskem času, ko sta dajala oba kotla samo 3 tone pare na uro ter je bila tudi kvaliteta pare dosti slabša. Medtem je bil cevovod za paro v tovarni zgrajen za višji pritisk in posledica nedostatkov je bila, da so stroji delali neracionalno ter je pri tem trpela kvaliteta proizvodnje.

Pri novem dimocevnem ekraniziranem kotlu znaša kurilna površina 245 m², dovoljeni pritisk pare pa 13 atm. in maksimalna proizvodnja 7 t/h. Kot kurivo se uporablja premogov prah ter je kurjenje avtomatizirano. Premog sušijo s pomočjo plina, ki nastaja pri izgorevanju. S tem podjetje lahko uporablja cenejši premogovni prah, ki ga na navadnih rešetkah ne more. Poraba za polno kapaciteto znaša v 24 urah 32 ton. S postavitvijo novega kotla je bil leta 1957 najprej rešen problem proizvodnje pare. V belilnici je po uvedbi novih avtomatskih tkalskih statev nastalo nato ozko grlo pri sušenju, ki so ga odpravili šele z nabavo novega razpenjalno sušilnega stroja.

Za barvarno je bila določena nabava dveh jigger strojev iz nerjaveče pločevine, ki v dveh izmenah na osem valjih obarvata 4800 m blaga. Pri sedanjih dotrajanih strojih je imel obrat najmanj 30 % zastoja, kar pomeni dnevno izgubo pri dveh izmenah 2800 m. Z novo napravo je olajšano barvarjem delo in zmanjšana poraba pare.

Proizvodnja pa je bila naslednja:

	1955	1956	1957	1958	1959
Predilnica, proizvodnja preje pri ⌀ Nm 29 . . .	2.803.000	2.865.687	3.072.652	3.270.440*	3.252.646
Tkalnica: tkanine v m²	10.618.647	10.884.176	11.249.739	11.951.556	11.488.801
Izvršeni votki . .					
Oplemenilnica: Izvršenje z uslugami	22.844.669	23.113.115	23.743.621	22.845.035	23.092.993
	10.477.825	10.732.391	11.021.025	12.357.101	13.183.787
Elektrika v kWh .	19.584.825	18.218.875	18.215.025	17.933.125	18.752.000
Para ton	23.779	22.511	23.609	24.920	25.284

Odstotek izostankov delavcev v predilnici je dosegel 13.6 %. Primanjkovalo je trdih cevk, ker niso bile pravočasno nabavljene.

Sestava surovin pa je bila bolj homogena kot prejšnja leta. 93.2 % je odpadlo na bombaž, od katerega je bilo 63 % ameriškega, 15.5 % ruskega in 13.5 % grškega izvora. Pri ameriškem so opažali veliko količino prahu in odpadkov, medtem ko je bil ruski kvalitetno dober, le preostro egreniran. Grški in braziljski je bil mehkega karakterja, trdnost vlaken slabša ter so ga v glavnem porabili za predenje votka.

Burmanski bombaž je bil zelo kratek in grob, vendar za predenje nizkih številk izvrsten. Makedonski bombaž še ni bil klasificiran in

* Preja je imela v letu 1958 ⌀ Nm 26.7.

so ga delili po žetvah. Prva in druga je bila po navadi dobra, tretja pa slaba. Vedno so tudi težkoče zaradi vlage, ki se giblje med 12 in 17 %. Poleg bombaža so uporabljali sivo in bleščeče stanično vlakno. Sivo se je dobro predlo, bleščeče pa mnogo slabše in je bila izdelava preje neenakomerna, kar je vplivalo tudi na kvaliteto.

Z ozirom na obrabljenost strojnega parka so organizirali remontne skupine, ki so sproti temeljito popravljale stroje ter jih usposobile za nadaljnje obratovanje. Remontirali so jih v čistilnici, kjer so odstranili prašni stolp in predelali mešalno celico v ta namen. Avtomatske tkalske stroje so začasno montirali v spodnjem traktu skladišča in je bilo prvih 25 strojev že sredi junija 1957 v pogonu.

Montaža je zadovoljivo potekala, kljub temu, da so strokovni kader morali še priučevati. Pojmljivo je, da prvi metri izdelkov niso bili najboljši. Pojavljale so se napake ter so morali nekatere dele skoraj na vseh strojih izmenjati. Pri tkanju najširših artiklov je bila obraba čolničkov zelo velika. V septembru in oktobru so montirali še ostalih 75 avtomatov, tako da je bil konec oktobra že ves park v obratu.

Izvršitev planskih nalog v letu 1958/59

Zaradi spremembe asortimana količinski plan za leto 1958, ki je bil zasnovan na Nm 26.53, medtem ko je bila Nm izvršitve 26.88, kar pomeni težinsko razliko 31 ton, ni bil dosežen. Proizvodnja tkanin v belilnici je bila 11,951.556 m² proti planiranim 12,112.683 m². Na izvršitev so vplivale spremembe v širinah tkanin. V gornjih številkah je zajeto tudi blago, ki ga je kupila tovarna v Ajdovščini in v Preboldu zaradi dodelave in izpopolnitve asortimana. V predilnici se je izkoriščenje zmogljivosti zaradi uvedbe polurne malice 22. januarja znižalo za 2 %. V sukalnici je izkoriščenje zmogljivosti doseglo maksimum. Isto velja tudi za tkalnico. Pri belilnici se je zmogljivost beljenih tkanin povečala za 2,561.000 m², pa je bila kljub temu v treh izmenah izkoriščena že s 83 %. Delo barvarne narekujejo potrebe prodaje. Močno se je spremenil račun proizvodnje, ker polurni odmor pomeni izgubo 184.000 kg preje. Zaradi odsotnosti delavcev se je zastoj povečal za 22 % in je bilo s tem izgubljenih nadaljnjih 135.000 kg preje. Vsota izgub, ki predstavlja 319 ton, je bila zelo občutna.

Od 3553 ton surovin je bilo leta 1958 2400 ton amerikanskega, 358 ton ruskega, 250 ton makedonskega in 544 ton grškega bombaža. Stanične volne so predelali samo 29.5 tone, turških odpadkov pa 17.6 tone, tako da je produkcija slonela v letu 1958 z 98.7 % na porabi bombaža. Izkoristek je bil v letu 1958 za 2 % nižji od prejšnjega leta, ker se je poraba staničnega vlakna znižala od 108.5 na 29.5 tone in so namesto tega uporabljali nižje sorte bombaža. Bombaž je imel povprečno 1.57 % več vlage kakor normalno, kar pomeni skupaj 57.5 tone izgube na teži. Nabavljeni bombaž tudi v mnogo primerih ni

Vladimir Perajić-Planina bivši sekretar BPT, edini preživeli borec Okrogelske tragedije

ustrezal kakovosti, ki je bila navedena v izvornih spričevalih, za kar je podjetje doseglo delne bonifikacije.

V predilnici je bilo 18,620.995 vretenskih ur zastoja, kar pomeni izpad v proizvodnji 396.627 kg. Skupni povprečni izostanki od dela so dosegli 16.2 %, od katerih odpade v tkalnici na dopuste 8 %, na bolehanje 6.3 %. Proti temu igrajo zastoji, ki se pojavljajo v tehnološkem procesu z 76.152 kg le podrejeno vlogo.

Kvaliteta tkanja se je popravila, medtem ko se do septembra pri tkalkah ni moglo doseči zadostne skrbnosti in odgovornosti za kvaliteto proizvodnje. Zato so uvedli premiranje tkalk, obenem pa tudi denarne odškodnine za nekvalitetno blago. Tkalke, ki so kljub novim ukrepom izdelovale slabo blago, so prestavili na mesto, kjer niso mogle povzročati škode na račun kvalitete. Nekoliko je bila vzrok tudi pomešana preja, deloma tudi iztrošenost cevk za superkopse in neenakomernost preje, kar pri redkejših tkaninah povzroča meglen izgled.

Dnevna zadolžitev tkalnice je bila pri gostoti 19.5 cm in povprečni širini 105.25 cm 42.058 m², ali letno 12,112.683. V oplemenitilnici so v letu 1958 pobelili za 50 % več tkanin kot v letu 1957, surovih tkanin pa je bilo za polovico manj. Storilnost se je povečala s postavitvijo tretjega kotla in racionaliziranjem obrata pri smojenju in pri razškrobljavanju za 16 %. Delavcev s potrdili za opravljanje lažjega

dela v oplemenitilnici niso mogli nikjer zaposliti, njihovo število pa se medtem vedno veča.

Pereč problem je bila tudi fluktuacija, ker je oplemenitilnico zapustilo 20 delavcev, kar pomeni 17 % kadra. Na novo sprejetih je bilo 24, kar je veliko breme in slabo vpliva na kvaliteto izdelkov in na storilnost. Kot glavni vzrok so navajali neustrezne tarifne postavke za delo v oplemenitilnici.

Popravljanje okvar pri nepretrganem delu povzroča znatne težave ter jih morajo zato opraviti izven delovnega časa. Največ popravil je bilo pri ventilih in parni instalaciji, za katere ni bilo zadosti ustreznega materiala na zalogi v skladišču. Čiščenje madežev je kljub vestnemu delu in znanju odločilno vplivalo na višino ostankov in odbirka. Mlajše delavke se tega niso zadostno zavedale. To delo lahko opravijo le žene, ki so po naravi natančne. Veliko blaga se zamaže pri transportu, čemur se lahko izognejo le s povečano pazljivostjo.

Za leto 1959 je plan predilnice s 3260 tonami pri povprečni Nm 26.7 ostal nespremenjen. Od te količine je bilo 48 % preje določeno za prodajo, 52 % pa za predelavo v lastni tkalnici. Po vrsti surovin je bilo 95.1 % bombažne preje in le 4.9 % iz staničnega vlakna. Nespremenjen je ostal tudi plan sukalnice. Plan tkalnice je bil z 11,646.929 m² nižji od predhodnega leta, zato pa je bila predvidena višja gostota tkanin in sicer 21.29 niti/cm proti prejšnjim 19.5 niti/cm.

Plan oplemenitilnice je bil zvišan na 12,700.000 m² vštevši kord tkanino. Od tega je bilo 91.9 % tkanin lastne izdelave in le 8.1 % predelanih surovih tkanin drugih podjetij.

Produktivnost je porasla ter se je že v letu 1958 rabilo za izdelavo 100 kg prediva le 33 ur proti 33.4 v prejšnjem letu.

Obrat predilnice je v l. 1959 izvršil plansko zadolžitev s 100.12 %, vendar je bilo to doseženo le z 11.038 nadurami. Že v januarju je bilo zaradi pomanjkanja delovne sile izgubljenih 9.6 tone proizvodnje oziroma 4 %. Predvsem je primanjkovalo moške delovne sile, skrajšanje delovnega časa pri ženskah pa je še bolj zaostrilo položaj. V mesecu januarju so narasli tudi bolezenski izostanki na 10 % vseh

Zmagovalci in obdarovanci pri smuških tekmah na Zelenici

zaposlenih. Poleg tega so začele priprave za rekonstrukcijo obrata, to je za prestavitev strojev na nove pozicije. V nadaljnjih mesecih so se bolezenski izostanki še povečali in dosegli v mesecu aprilu 12 %. Zato so v oktobru uvedli nedeljsko delo ter zanj porabili 2614 nadur. Proizvodni plan predilnice je bil namreč za l. 1959 visoko postavljen.

Realizacijo so ovirali izostanki delovne sile, deloma pa premeščanje strojev na nove pozicije. Letni plan tkalnice v votkih je bil napravljen s 100.06 % v kvadratnih metrih pa z 97.6 %. Tkalnica si je deloma pomagala s tretjo izmeno, vendar je v februarju padla storitev na 94.3 % v votkih. Novi ATR avtomati so bili že februarja montirani, vendar jih obrat zaradi pomanjkanja utenzilij ni mogel izkoristiti kot je bilo v planu predvideno. V mesecu juniju pa je ovirala proizvodnjo pogosta menjava artiklov za izvoz. V oktobru so prešli na nadurno delo, ter je bil plan z 24.069 nadurami izpolnjen.

Z ozirom na iztrošeni strojni park je bila tudi planska zadolžitev tkalnice visoko postavljena. V oplemenitilnici je bil montiran razpenjalno sušilni stroj in je bilo treba le še priključiti Foulard stroj, za katerega pa so manjkali nekateri sestavni deli. Šele z aprilom je obrat dvignil proizvodnjo na 108 % in pozneje v juliju na 122 %. Za leto 1960 pa je bil plan oplemenitilnice povišan na 13 milijonov 200.000 kvadratnih metrov tkanin.

Predilnica je predelovala različne vrste surovin, med njimi tudi makedonski bombaž. V glavnem so surovine ustrezale proizvodnim nalogam. Pomembno je, da so leta 1959 prešli na nakupovanje surovin po vzorcih, kar je bilo sprejeto s splošnim zadovoljstvom. Obratu je primanjkovalo papirnih cevk, dobava cevk je bila nezanesljiva in nekvalitetna. Deloma so namesto njih porabili dražje uvožene trde cevke, vendar problem dobave mehkih cevk še vedno ni ustrezno urejen. Priprave za rekonstrukcijo obrata potekajo po načrtu in je bilo do konca leta 1959 prestavljenih 25 mikalnikov, 2 raztezalki, 2 flyera in 8 prstančevih strojev.

Drugi nič manj važen problem pa je bil družbeni standard, ker je za zaposlene močno primanjkovalo ustreznih stanovanj.

Zmogljivost in iztrošenost strojnih naprav

Zmogljivost proizvodnje podjetja je bila izkoriščena v navedenih letih v naslednji izmeri:

Obrat	1956 kapaciteta	% izkoriščanje	1957 kapaciteta	% izkoriščanje	1958 kapaciteta	% izkoriščanje
Predilnica 3 izmene ton . .	3.350	92.9	3.350	99.6	3.350	97.3
Sukalnica 2 izmeni	515	77.5	515	89.9	515	98.7
Tkalnica 1000 m² 2 izmeni .	12.125	87.7	10.300*	97.5	12.113	98.7
Belilnica 3 izmene	5.600	69.9	5.600	98.7	8.161	83.9
Barvarna 3 izmene . . .	1.500	60.6	1.500	37.0	1.500	32.8

* Pri 2 ¼ izmeni.

Razen v belilnici se zmogljivost nobenega obrata do konca l. 1957 ni povečala. Instalirane naprave so bile sposobne za obratovanje in kolikor je bilo delovnih sil na razpolago, tudi do skrajnosti izkoriščene. Le v nočni izmeni in v dobi dopustov kakšen stroj ni bil v pogonu. Izkoriščanje pa je oviralo prestavljanje strojev, remontna dela in razne rekonstrukcije.

Po knjigovodstvenem izkazu je dosegla iztrošenost osnovnih sredstev ob koncu leta 1959 naslednje odstotke odpisane vrednosti:

	%
gradbeni objekti	61.96
stroji in naprave	80.90
veliko orodje	50.41
sredstva za prevoz in zveze	41.88
inventar	83.40
povprečni odstotek odpisane vrednosti	72.54

Fizična iztrošenost je znatno višja, ker je večina strojev in naprav, kakor tudi poslopij stara preko 50 let.

Obnova, izpopolnitev in rekonstrukcija strojnega parka

Izredne gospodarske razmere povojne dobe in pospešena industrializacija so narekovale obstoječim predilnicam in tkalnicam leto za letom višje proizvodne naloge. Tržiška jih je prevzemala s polnim razumevanjem potreb skupnosti in jih je dosledno vztrajno izpolnjevala in tudi presegala. Delala je v treh izmenah in ni štedila svojih strojnih naprav. Kolektiv pa se je pri tem zavedal, da ima v tkalnici 280 statev starih nad 50 let in 290 statev, starih nad 30 let, in le 15 statev, ki so bile nad 15 let v pogonu.

Tkalniški strojni park je bil zastarel. Od 600 statev je bilo v letu 1954 še 492 enočolničnih strojev z grebensko širino 107—118 cm, 108 strojev širine od 145 do 265 cm, in le dva avtomatska stroja. Tudi navijalna vretena, ki jih je bilo 276, so bila povprečno nad 28 let stara. Tovarna je premogla dvoje snoval in dva škrobilna stroja, od katerih je bil eden s sušilnimi bobni star nad 45 let, drugi s komoro pa 20 let. Privezovalni stroj za osnovo in dva merilna stroja sta obratovala že nad 30 let.

Obraba vreten je bila tolika zaradi obratovanja v treh izmenah, da bi v doglednem času utegnilo priti do zastojev, ako se ne bi pravočasno skrbelo za nova krogljična ležišča, ker so obstoječa že davno prekoračila zajamčeno in tudi normalno življenjsko dobo. Pet šestin predilnih strojev ima krogljična ležišča, ki so bila nabavljena leta 1937. Dobavitelj je jamčil 35.000 obratnih ur, medtem ko so od takrat že prekoračila 55.000 obratnih ur.

Za tkalnico je bila nujno potrebna izmenjava 200 osnovnih valjev iz pločevine, ki so bili dotrajali, imeli razbite kolute, odlomljene čepe in strohnele svornike. Za kontrolo elektroinstalacij in elektronaprav, za merjenje jakosti svetlob, upornosti kablov in ozemljitve, je bilo potrebno nabaviti nove merilne instrumente. Tako je bilo več ali manj po vseh obratih in delavnicah podjetja.

Naloga kolektiva, ki je prevzel naprave v upravljanje in izkoriščanje, je bila sicer, da ohrani naprave, pa tudi da jih obnavlja za bodoče naloge in delovne kadre, ki danes vstopajo in ki bodo prišli za njimi v tovarno, da jih jim izroči izpopolnjene in obnovljene z najnovejšimi pridobitvami tehničnega napredka. Po forsiranem delu je leta 1956 stopilo vprašanje obnove strojnega parka kot pereče in neodložljivo delo v ospredje. Prvi korak v tej smeri je sicer storjen z naročilom statev v ČSR, vendar je bil to le skromen začetek.

Rekonstrukcija strojnih naprav v tovarni je pričela, kakor smo deloma že poročali, že leta 1956 in bo trajala po planu do vključno leta 1961. Že leti 1957 in 1958 sta potekali v intenzivnem delu na obnavljanju strojnih naprav. V njih so bile izvršene naslednje montaže novih strojev, ki so vključeni v proizvodnjo:

V letu 1957:

v tkalnici: dva osnovna previjalna stroja firme »Toreks« v juliju 1957,

škrobilni stroj firme Pietro Muzzi v septembru 1957,

108 širokih tkalnih avtomatov firme »Kovo« v decembru 1957,

nov kotel za beljenje, izdelan v BPT, v decembru 1957;

v oplemenitilnici:

predsukalni stroj firme Platt, kupljen v Mostaru za cord prejo,

parni kotel firme TPK Zagreb v decembru 1957.

To je omogočilo, da je bilo s 1. julijem ukinjeno v tkalnici nočno delo. Snovalni stroj zaradi pomanjkanja valjev ni bil postavljen.

V letu 1958:

Privezovalni stroj za osnove v tkalnici, v januarju 1958,

v laboratoriju preizkuševalec vlage firme »Orion« v marcu 1958,

votkov previjalni stroj firme »Hacoba« v septembru 1958,

merilno dublirni stroj firme »Menschner« v oktobru 1958,

stroj za čiščenje cevk firme »Sputz« v novembru 1958,

razpenjalno sušilni stroj firme »Artos« v decembru 1958.

Adjustirnica je bila razširjena.

V letu 1959:

osnovni previjalni stroj firme »Kovinar« — Kranj v januarju 1959,

motovilo, izdelano v BPT za predilnico v marcu 1959,

snovalni stroj firme »Elitex« v marcu 1959,

enakomernostni preizkuševalec firme »Uster« v marcu 1959,

dinamometer firme »Uster« v marcu 1959,

Stapelaparat firme »Uster« za laboratorij v maju 1959,

48 širokih tkalskih avtomatov firme »Tekstilstroj« iz Zagreba v maju 1959.

Spomladi leta 1958 so začeli podirati na Balosu stari »kolpern«, nekdanje fužinsko skladišče oglja ter na tem mestu začeli graditi novo stanovanjsko zgradbo. Hleve nekdanje predilnice pa so podrli marca 1959, da zravnajo prostor za razširjenje tkalnice. Avtomati frme »Kovo« so bili začasno nameščeni v spodnjem traktu skladišča, medtem ko je bilo 48 tkalskih avtomatov »Tekstilstroja« začasno montiranih in vključenih v novem skladišču za lažje predmete, dokler se ne dogradi povečana dvorana tkalnice na prostoru prejšnjih gospodarskih poslopij. Prednost tkalnice pri obnovi in povečanju je bila utemeljena s tem, da bi moglo podjetje v čim večjem obsegu zadovoljiti potrebe tržišča po širokih beljenih tkaninah.

V transmisijskem pogonu tkalnice je bilo nujno potrebno zračenje elektromotorjev, ki se med obratom močno segrevajo, z novo ventilacijsko napravo. Z novo napravo se hladijo v zračnem strujanju, segret zrak pa odhaja skozi zračnice v stropu in na oknih.

Po povečanju tkalnice so v navijalnico montirali 144 vreten za navijanje osnove in 36 vreten za votek. Vretena za osnovo niso ustrezala svojemu namenu in niso mogli izkoristiti zmogljivosti kot so predvidevali. Tako je grlo proizvodnje v tkalnici ostalo še naprej v previjanju osnove. Ker še niso mogli izpeljati kontrole kvalitete navijanja navitkov, je to slabo vplivalo na nadaljnje faze dela.

Poseben problem je bil transport iz stare tkalnice v avtomatsko in obratno ter prostori za vskladiščenje zabojev s prejo ter polnimi in praznimi osnovnimi valji. Osnove so se pri transportu mnogokrat strgale in zmedle in tudi elektrovozilo se je večkrat pokvarilo. Za vskladiščenje večjih količin je bilo v bombažnem skladišču potrebno montiranje mednadstropnega električnega dvigala z nosilnostjo 5 q, ker je bilo »Demag« dvigalo montirano le kot provizorij.

Razdelitev nagrad pri gostišču ob ljubeljskem predoru

Prispevek lastnih delavnic za obnovo

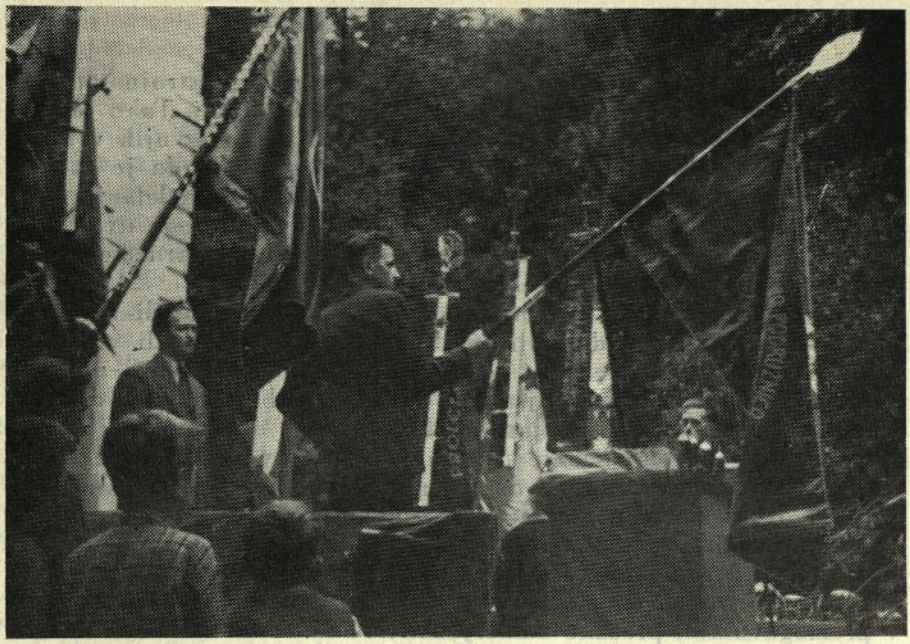
Pri delih za obnovo oziroma povečano zmogljivost strojne opreme si je podjetje izdatno pomagalo z lastnimi delavnicami. Tako je med drugimi deli kupilo dva rabljena parna kotla ter je iz njih v lastni delavnici izdelalo nov kotel zmogljivosti 2000 kg, tako da je skupna zmogljivost kotlov dosegla 4800 kg. Obratovanje s predelanim kotlom je potekalo zadovoljivo. Zaradi pomanjkanja deviz za uvoz smodilnega stroja s foulardom za razškrobljavanje so tovarniške delavnice BPT same izdelale potrebne naprave.

Medtem ko so pred rekonstrukcijo v 40 urah predelali 16.000 m², so po rekonstrukciji dvignili predelavo na 27.500 m² ali za 72 %. Obenem so zboljšali delovne pogoje. Delo je postalo manj naporno in nevarnost požara je zmanjšana. S tem se je izboljšala tudi delovna disciplina in zmanjšalo uhajanje delovne sile v druga podjetja. Moštvo mehanične delavnice je ponosno na prispevek, ki ga je s tem dalo na eni strani skupnosti, da je prihranilo devize in nabavne stroške, na drugi strani pa dokazalo svojo visoko strokovno sposobnost in povečalo proizvodno zmogljivost podjetja. Obratovanje ovira v zimski dobi predpis, ki omejuje zaloge premoga na 14-dnevno porabo, kar je z ozirom na lego Tržiča v primeru prometnih ovir in zastojev v premogovnikih, preozko odmerjeno.

Za rekonstrukcijo strojnega parka za leto 1959/60 so bila denarna sredstva in investicije pravočasno odobrena v znesku 309,232.000 dinarjev. Na podlagi tega je bila že leta 1959 sklenjena dobava novega strojnega parka 16 novejših raztezalnih strojev in 12 novih prstančevih strojev s skupno 4160 vreteni, tako da bo ob koncu rekonstrukcijskega dela imela predilnica skupno 24.944 vreten. Stroji so bili naročeni pri firmi Zinser v Ebersbachu v Nemčiji. S tem je učinek pri številki 26.70 v produkciji od sedanjih 3260 ton povečan na 4100 ton.

Pri novem razporedu strojev v skladu z nemotenim tekom tehnološkega proizvodnega procesa bo predilnica rabila le 447 ljudi ter bo na tisoč vreten prišlo 5.9 delavcev. Pri rekonstrukciji bo 116 mikalnikov prestavljenih v nov oddelek in odpravljene transmisije ter stroji urejeni na posamični pogon z motorji. Odvodne glave za obnovo mikalnikov bodo uvožene, vse ostalo pa bo izdelano v lastnih delavnicah. Nova klimatska naprava bo montirana v sedanjem hodniku ter bo omogočila regulacijo vlage, kakor jo potrebuje delo. Z rekonstrukcijo predilnice se bo povečala proizvodnja za 647.126 kg pri številki 29. Odstotni dvig produktivnosti je predviden po posameznih oddelkih kakor sledi:

na baterjih za	17 %
na mikalnikih za	5 %
na raztezalkah za	31 %
na flyerjih za	20 %
na prstančevih strojih za	28 %
na snemalkah na prstančevih strojih za	15 %

Razvitje sindikalnega prapora ob 20. letnici tekstilne stavke. Prapor razvija tov. Golmajer Gašper, predsednik sindikata

Preureditev predilnice — Ekonomičnost proizvodnje

Ko bodo klimatske razmere v vseh oddelkih standardizirane, se bodo zmanjšale nevšečnosti sedanjega obratovanja, zapraševanja strojev, število pretrgov in nihanje številčenja ter bodo delovni pogoji ugodnejši. Glavni odjemalec povečane proizvodnje preje ostane lastna tkalnica, ki bo porabila 2,350.000 kg, medtem ko bo ostanek 1,024.942 kg naprodaj drugim tkalnicam.

Obnova strojnega parka obsega po odobrenem planu naslednje preureditve v predilnici:

Zaradi zastarelosti mikalnikov tipa Ashworth so morali rekonstruirati 71 strojev te vrste na novejši način regulacije mikanja in na predelavo odvodnih glav na 12". Na 41 mikalnikih tipa Platt bodo rekonstruirane tudi odvodne glave. Pri vseh elementih z gladkimi tečaji bodo nameščeni valjčni oziroma krogljični tečaji.

Strojni park flyerjev se bo zmanjšal od 28 na 15 visoko razteznih flyerjev z novimi visoko razteznimi raztezali in z novimi krili. Namesto raztezalk, ki imajo nizko produktivnost in ne zadostujejo po svoji zmogljivosti za povečano proizvodnjo, bo nameščenih 8 novih raztezalk po 2 pasaži z zmogljivostjo ⌀ 65 m/min.

Nadalje bo izvršena rekonstrukcija tudi s predelavo angleških prstančnih strojev z novimi raztezali in povečanjem dviga na 230 mm.

Rekonstruiran bo tudi en Rieter prstančev stroj z dodatnim raztezalnim agregatom, da se doseže večji razteg, ki bo omogočil po potrebi tudi predenje do Nm 60. Rekonstrukcija je zajela tudi dodatno nabavo 12 novih prstančevih strojev. Na rekonstruiranih angleških in Rieterjevih strojih bo vdelana pneumofilna naprava in zgornja odpihovalna naprava.

Za tkalnico je bila že leta 1958 odobrena nabava 48 avtomatskih statev s širino 180 cm za proizvodnjo tkanin v širini 150 cm, po katerih je veliko povpraševanje. Podjetje bo povečalo asortiman tudi z žakard tkaninami, za katere bo nabavilo 8 naprav in ki bodo montirane na sedanji strojni park. Razen tega bo v letu 1960 nabavljeno še 48 avtomatskih strojev s širino 100 cm, kar bo skupaj predstavljalo prvo fazo k popolni avtomatizaciji tkalnice. V belilnici, kjer kljub izvedeni rekonstrukciji še ni dosežena zadostna zmogljivost za beljene tkanine, okrog 4800 kg dnevno, in ker je za takimi tkaninami na trgu čedalje večje povpraševanje, je zamišljena rekonstrukcija obrata belilnice z uvedbo nepretrganega postopka beljenja.

Organizacija prodaje proizvodov — Poslovni krog dobaviteljev in odjemalcev

Izdelke prodaja podjetje trem skupinam odjemalcev, in sicer trgovski mreži za široko potrošnjo, industrijskim podjetjem za reprodukcijo in izvoznim podjetjem za izvoz. Prodaja proizvodov trgovski

BPT razstavlja svoje izdelke

mreži obsega širši krog odjemalcev, grosistov, polgrosistov, kot večjih detajlistov, »Nama« itd., ki se je v zadnjih štirih letih močno koncentriral. Podjetje je vodilo politiko prodaje čim več odjemalcem, da ne bi bilo vezano samo na nekatere odjemalce, ki v določenih pogojih zakasnjujejo s plačili, pa tudi zaradi razdelitve nevarnosti za primer plačilne nezmožnosti.

Stalni osebni kontakt zaradi analize tržišča in prodaje izdelkov vzdržuje BPT po svojih predstavnikih, ki jih ima na vsem področju Jugoslavije.

Med dobavitelji je bilo registriranih 465 gospodarskih organizacij in 95 privatnih, medtem ko jih je bilo l. 1955 še 505 oz. 100. Poslovanje z devizami je bilo toliko olajšano, ker je imelo podjetje še devize od tekočega izvoza in iz let 1954/55. Zaradi močnega izvoza v letih 1954—1956 domače tržišče ni bilo dovolj založeno s tekstilom. Še leta 1957 je bilo močno povpraševanje po belih tkaninah do 200 cm širine. Zaradi tega je predilnica nakupila 110 avtomatskih statev, da s tem poveča proizvodnjo tkalnice.

Udeležba podjetja pri izvozu

Z ozirom na pomanjkanje posameznih vrst blaga na domačem trgu pa je v oktobru 1957 zvezni komite izdal prepoved izvoza bombažnih tkanin. S tem so bile same po sebi razdrte dobavne pogodbe za izvoz, kar je pri artiklih »Sava« in »Zila« 200 cm zadelo predilnico konkretno s pol milijona metri blaga, ki je bilo namenjeno za kritje deviznih obveznosti pri Jugobanki.

Razlike med cenami na domačem trgu in cenami, ki se dosežejo z izvozom in ki nastajajo zaradi predpisanega izvoznega količnika, so znašale 55,821.000 din. V letu 1957 je bil povprečni izvozni koeficient 1.73, kar pomeni, da se cene izvažanih predmetov v inozemski valuti preračunane po obračunskem tečaju na dinarsko ceno, povečajo za 73 %. Teh 73 % je bilo dovoljenih kot stimulacija za izvoz z ozirom na devizne potrebe države.

Pri iztrošenem strojnem parku, kakor ga je imela predilnica do leta 1957, je bila rentabilnejša proizvodnja nižjih številk, kjer je izkoristek neprimerno boljši in se poleg tega pri nizkih številkah uporablja bombaž nižje klasifikacije. Zaradi ustavitve izvoza v letu 1958 so začele rasti zaloge širokega blaga. Sicer je bila pozneje prepoved izvoza preklicana, toda zelo pozno. Medtem se je namreč položaj na zunanjem trgu popolnoma izpremenil: Zaradi prekinitve poslovnih zvez z jugoslovanskimi podjetji so se vključili tuji ponudniki. Z novim izvoznim faktorjem 1.4 ter 10 % premijo podjetje ni moglo mnogo izvažati. Cene v inozemstvu so namreč v tem razdobju precej padle. Tako na primer je artikel »Sava« 200 cm notiral pred zaporo 56 dolar-centov, ob ponovni otvoritvi izvoza 52 dolar-centov in ob koncu leta 1958 pa le še 49 dolar-centov. Tako je obnovitev pozicije na izvoznem

trgu za podjetje velik problem. Podjetje mora zaradi deviznih obveznosti izvažati tudi v primeru najnižjega finančnega rezultata, samo če je substančna cena zagotovljena.

BPT je bila udeležena na izvozu v petletju 1954—1959 z naslednjimi količinami tkanin:

leta 1954	2,932.000 m²
leta 1955	1,050.000 m²
leta 1956	2,800.000 m²
leta 1957	1,994.000 m²
leta 1958	470.689 m²
leta 1959	2,469.689 m²

V letu 1957 se je v celi državi proizvodnja bombažnih tkanin povečala proti letu 1956 za približno 50 milijonov m². Izvoz je bil zmanjšan za 35 milijonov m², uvoz blaga za široko potrošnjo pa povečan. Tako je bilo na domačem trgu 60—70 milijonov m² tkanin več kot prejšnje leto. BPT Tržič je bil dovoljen izvoz samo 1.2 milijona kvadratnih metrov in to le surovega izdelka. Prosila je zato še za izvoz belih tkanin.

BPT pa mora delati še naprej na izvoznih poslih, ker mora z izvozom odplačevati anuitete za investicijsko posojilo. Po podatkih, ki jih je tovarna prejela od Združenja tekstilne industrije, je bil za leto 1958 predviden izvoz 10 milijonov surovih tkanin proti 45 milijonov m² v letu 1957. Tovarna je imela ob koncu leta 1957 na skladišču 220.000 m tkanin, rosé in kotenin, ki so bile pripravljene za izvoz in je računala, da bo kljub zapori izvoza posel realiziran in večja zaloga kotonina, ki se zaradi visoke cene težje prodaja, odkupljena.

Izprememba tržnih razmer

Prodaja proizvodov je potekala leta 1957 še gladko in je bil asortiment posebno z ozirom na povečano proizvodnjo posteljnega platna v širini 200 cm, zadovoljiv. Proizvodnjo je podjetje prilagodilo potrebam potrošnikov in je zato še povečalo proizvodnjo beljenih tkanin ter omejilo produkcijo surovih tkanin. Na trgu se je nato pojavilo povpraševanje po beljenem posteljnem platnu v širini 145 do 150 centimetrov ter po atlasu in po gradlu za spodnje perilo. Kvoto kmečke preje za široko potrošnjo so morali zmanjšati zaradi velikega povpraševanja po industrijski preji. Z ukinitvijo izvoza v pozni jeseni 1957 se je situacija na notranjem tržišču količinsko zboljšala.

Spomladi 1958 pa se je položaj nepričakovano bistveno spremenil. Medtem ko je bilo na začetku leta stanje zadovoljivo in je komercialno poslovanje potekalo normalno, je v marcu 1958 nastal zastoj in se je poslabšala plačilna disciplina odjemalcev.

Z ozirom na nasičenost domačega trga in višjo proizvodnjo so zalogo v glavnem obremenile tkanine v širini 200 cm. Nasprotno je bilo povpraševanje po blagu 145 do 150 cm širine ter za posamezne

Mladinska delovna brigada 1958 na avto cesti Ljubljana—Zagreb v kateri je sodelovala mladina BPT

artikle 80 cm širine večje in je podjetje v letu 1958 oplemenilo 925.307 m ozkih in 372.929 m širokih tkanin tuje proizvodnje.

Za dopolnitev asortimenta so povečali proizvodnjo posteljnega platna v širini 150 cm, prenehali pa so beliti široke tkanine tuje proizvodnje. Poleg standardnih artiklov obstoja možnost prodaje žakart-damastov v različnih barvah in širinah. Prodajna politika tovarne zato stremi za tem, da zadovolji predvsem domače tržišče in zajame stalen krog odjemalcev, ki prevzamejo celotni asortiment. To omogoča standardno proizvodnjo in najboljšo ekonomičnost.

V letu 1957 je šlo 47 % za široko potrošnjo, 34 % za reprodukcijo in 19 % za izvoz. V letu 1958 pa je prodano za široko potrošnjo 58 %, za reprodukcijo 38 % ter samo 4 % za izvoz. Oddaja industrijske preje je bila že od začetka leta po planski razdelitvi zagotovljena. Pa tudi tu je nastal v drugem polletju zastoj zaradi močnega uvoza bombaževe preje. Skupaj je bilo v letu 1958 prodanih tkanin 11,778.488 m² brez corda ter je imela tovarna še 914.471 m² blaga na zalogi. Reprodukciji je bilo prodanih 4,637.200 m², kar predstavlja 38.3 % celotne prodaje. Od zalog pa je treba odbiti 425.724 m², ki jih je kupila direkcija za surovine v Beogradu za izvoz. Podatki kažejo, da se je skušala tovarna vedno prilagoditi stvarnim potrebam tržišča in potrošnikov.

Po razdelilnikih Združenja tekstilne industrije so bile iz ekonomske pomoči in iz domače proizvodnje nabavljene naslednje količine surovin:

	kg
ameriški bombaž	2,730.051
ruski bombaž	598.330
grški bombaž	479.613
makedonski bombaž	287.968
Skupaj	4,095.962

Razen tega je podjetje uvozilo 81.313 kg preje Nm 50/1. Uvoz ostalega tehničnega in pomožnega materiala je potekal brez posebnih ovir.

Perspektive na domačem kot na zunanjem tržišču tudi v prvem polletju 1959 niso bile najbolj povoljne. Šele v drugem polletju se je pričelo stanje izboljševati. Na to je precej vplival spremenjeni izvozni koeficient; ki je bil povečan od 1,4 na 1,652. Obenem se je tudi na domačem tržišču začela prodaja normalizirati, tako da so bile ob koncu leta zaloge gotovih tkanin in nedovršene produkcije mnogo manjše kot ob začetku leta. Pospešeni prodaji je pripomoglo tudi 8 % znižanje prometnega davka za vse bombažne tkanine in spremenjeni dobavni pogoji ter odobravanje superrabata za večji promet.

Prodaja industrijske preje je zaradi preusmeritve asortimana tkalnic na višje številke v sredi leta zelo šepala. V drugem polletju 1959 se je podjetje močno angažiralo v izvoz, da bi moglo likvidirati ostanek dolga pri Jugobanki za »Kovo« stroje iz leta 1957. Tudi se je podjetje poslužilo uslug sorodnih podjetij, ki so mu izdelovala razne tkanine, katere so potem v Tržiču oplemenitili. Odkupili so poldrugi milijon m² tkanin, ker lastna proizvodnja v najbolj iskanem artiklu še vedno ne zadostuje. Plačevanje se je v zadnjih mesecih zboljšalo ter se je povprečje rokov znižalo od 32 na 22 dni.

Realizacija prodaje in zaloge ob koncu leta 1959 dajejo naslednjo sliko:

Proizvodi	Prodaja m²	Zaloga 31. XII.
Beljene tkanine	10,029.639	310.525.6
Barvane tkanine	407.208	6.940.0
Surove tkanine in cord	5,635.604	115.290
Skupaj tkanine s cordom	14,072.452	432.756.5
Od tega široke tkanine s cordom	6,300.241.30	213.088.7
Od tega so prodali reprodukciji	3,127.342	
Izvozili pa so	2,469.689	

Od surovin so nabavili 2.226,3 ton amerikanskega bombaža, 134,8 ton makedonskega, 112 ton burmanskega, 254 ton sirijskega bombaža, 136 ton staničnega vlakna in 140 ton bombažne preje. Nabava ostalega materiala se je občutno izboljšala. Najbolj pereča je bila nabava cevk zaradi pomanjkanja uvoženega papirja in omejitve električnega toka ter nabava krompirjevega škroba.

Vzgoja industrijskega kadra — Napredne metode praktičnega izobraževanja

Pomembna pridobitev v organizaciji obrata BPT je bila uvedba posebnega kadrovskega referata za izobrazbo v sklopu organizacijskega sektorja. Podjetje zaposluje delovne moči najrazličnejših poklicev, ki zahtevajo znanje in izvežbanost za kvalificirana dela, za katero ni strokovnih šol. Organizacijski sektor je prevzel zato na-

logo, da skrbi za izobrazbo delovnega človeka, ki upravlja in uporablja dragoceni strojni park in naprave podjetja.

Naloga oddelka za izobrazbo je bila, da uvaja napredne metode praktičnega izobraževanja po načelih mednarodne organizacije dela in navodilih Zveznega izvršnega sveta za izobrazbo industrijskih kadrov.

Učenje je stalni proces v življenju vsakega posameznika, kar je v družbeno in tudi v individualno korist. Posebno pomembno je izobraževanje danes, ko vplivajo na človekovo in družbeno delo novi problemi, ki jih prinaša s seboj razvoj tehnike in družbe.

Sistem delavskega samoupravljanja, kakor tudi nove delovne metode, zahtevajo hitrejši način poučevanja t. j. čimveč sistematike in več poučevanja v praktičnem delu, pa čimkrajši čas pouka, kar pa ne sme vplivati na kvaliteto in varnost pri delu. Snov mora biti čim bolj približana vsakdanji praksi in potrebi. Če hočemo torej doseči, da bosta posameznik, kakor tudi skupina v proizvodnji čim hitreje dosegla tisto znanje, ki ga potrebujeta, je treba poučevanje izvajati načrtno.

Učinkovito razvijanje izobrazbe pa je možno le v ugodnih pogojih, ki vzpodbujajo posameznika k razvijanju svojih sposobnosti. V ta krog je potrebno vključiti celotni delovni kolektiv, in sicer:

— novega delavca, ki šele pride v podjetje,
— delavca, ki je že dalj časa na delovnem mestu,
— človeka, ki ga je potrebno prekvalificirati,
— vodilno osebo (mojstra, preddelavca, obratovodjo itd),
— člane delavskega sveta in upravnega odbora,
— člane uprave (kolegija, strokovnega sveta, vodje sektorjev),
— člane raznih odborov, komisij itd.

Kaj želi podjetje v glavnem doseči:

— izboljšati proizvodnjo v kakovosti in količini,
— olajšati delo samoupravnih organov,
— izboljšati varnost pri delu,
— izboljšati vzdušje v kolektivu (medsebojne odnose itd.)

Organizacija izobraževanja v podjetju

Izobraževanje v podjetju je pravzaprav nova dejavnost, ki pa je postala nujna potreba gospodarskega in družbenega življenja, ter spada v kadrovsko politiko. Ker je v podjetju več poklicev, kakor jih morejo izobraziti strokovne šole, je nujno, da se velika večina poklicev izobrazi v tovarni.

Kolektiv BPT je organizacijo izobraževanja poveril organizacijsko-kadrovskemu sektorju, ki ima nalogo skrbeti za delovno silo v

podjetju. Kot so se spremenili načini upravljanja v proizvodnji v povojnem razvoju socialistične proizvodnje, tako se je tudi spremenila kadrovska politika v podjetju: način uvajanja v delo, način poučevanja, način reševanja medsebojnih odnosov in pod. Zato so reorganizirali tudi upravni aparat in ga prilagodili novim pogojem.

Reorganizacija se je pričela oktobra 1956, ko so personalni oddelek preimenovali v Organizacijsko-kadrovski sektor, v katerem je bil poleg kadrovskega referata, referata za tarifno politiko, referata za HTZ uveden še oddelek za izobrazbo. Uvedena je bila koordinacija med organizacijskim sektorjem, tehničnim sektorjem, finančnim in komercialnim, ter tesna povezava z obratno ambulanto.

Opis in shema Centra

Organizacijski sektor je preko oddelka za izobrazbo začel uvajati programe »praktičnega poučevanja na delovnem mestu« za vse vodilne osebe. Te programe uvaja instruktor za izobrazbo, ki dobiva metode izobraževanja od Zavoda za proučevanje organizacije in varnosti pri delu LRS v Ljubljani. S spremembo pogojev povečanega dela je ta oddelek prevzemal vedno nove naloge, ki so se pojavljale v zvezi s človekom v proizvodnji.

Zato je sledila reorganizacija, ki je zahtevala sodelovanje nekaterih vodilnih oseb v obratih v izobraževalnem sistemu. Tako je bil

Seminar za vodilni kader

leta 1957 s pristankom Delavskega sveta in Upravnega odbora organiziran Center za izobrazbo ali izobraževalni center.

Na podlagi izkušenj, ki sta jih imeli že podjetji Planika in Iskra v Kranju in z nasveti, ki jih je dal Zavod za delo in varnost v Ljubljani, so sestavili organizacijsko obliko Centra. Ta se je bistveno razlikovala od oblik Centrov navedenih podjetij, ki so se po svojih proizvodnih pogojih oprijela centralističnega sistema delovanja. BPT pa tega načina, da se poučevanje odvija v enem prostoru, kjer se lahko delovni proces proizvodnje izvaja od prve do zadnje faze, ni mogla sprejeti zaradi specifičnosti proizvodnega procesa in strojnega parka, ki ga ni vsega mogoče postaviti v en sam manjši oddelek, kjer naj bi postopek tekel od vlakna do tkanine.

Spričo tega se je poučevanje organiziralo na decentraliziran način to je po obratih.

Organizacijsko vodi delo tovarniški izobraževalni center, ki centralno izdela plan izobrazbe za podjetje in ga preko leta izvaja po obratih, kjer so ustanovljeni posebni Obratni izobraževalni centri. Vodja tovarniškega centra je referent za izobrazbo-instruktor, ki mu pomaga še en instruktor. Dela v tesni povezavi z referentom za kadre, z referentom za HTZ in z obratno ambulanto. Politiko izobraževanja v podjetju usmerja upravni odbor centra. K sodelovanju se pritegne še organizacijskega sekretarja partijske organizacije v BPT in predsednika sindikalne podružnice. Ti člani sodelujejo pri sestavljanju načrta izobrazbe za vse leto.

Izvršni organ centra predstavlja zbor predavateljev in priučevalcev. Prvi imajo nalogo izvajati strokovna predavanja na seminarjih, tečajih in teoretično poučevati razne teme, na primer o organizaciji proizvodnje, o tarifni politiki, o HTZ, o samoupravljanju, o stroki itd.

Priučevalci so tiste delavke in delavci, ki poučujejo praktično delo na delovnem mestu. Pri tem se poslužujejo učnih načrtov, pri katerih sestavljanju so sami sodelovali. Delovanje centra tkalnice poteka na tale način:

Na čelu Obratnega centra je pomočnik obratovodje, ki mu je glavna naloga proizvodnja; poleg tega pa skrbi za pridobivanje potrebnega znanja novinca, ki je že dalj časa v podjetju. Nadalje zbira podatke o potrebi izobraževanja ljudi na delovnih mestih in drugih, če si žele pridobiti znanje, ki ga bodo v podjetju s pridom uporabljali. Pomočnik obratovodje organizira v zvezi s tovarniškim centrom potrebno teoretično poučevanje za stroko, kjer poučuje tudi sam. V lastnem obratu mu v oddelkih pomagajo mojstri, ki imajo na določenih delovnih mestih izbrane posebne izkušene delavke ali delavce, ki znajo priučevati svoje delo, na primer posebno tkalko za poučevanje tkanja, posebno vdevalko za pouk vdevanja, posebno previjalko za pouk previjanja itd.

One, ki poučujejo, imenuje priučevalce. Za ta posel morajo imeti poseben tečaj, dalje voljo za poučevanje in dober odnos. Potrebne

učne načrte sestavljajo vodja obratnega centra, za to določeni mojstri in priučevalci.

Začetni problemi in težave v delu centra

Preden se je sploh pričelo z delom v oddelku za izobrazbo, je UO poslal tri člane kolektiva na seminar za metodo »Praktičnega poučevanja v proizvodnji«, ki ga je priredil Zavod za proučevanje dela in varnosti pri delu LRS v Ljubljani. Ti trije so po vrnitvi začeli seznanjati vodilne osebe s tem programom, tako da se je v prvih mesecih res pokazal večji uspeh predvsem v izboljšanju medsebojnih odnosov, kar se je indirektno poznalo tudi v proizvodnji. Vendar je nadaljnjo rast rezultatov zaviral slab stik med instruktorji in vodilnimi osebami predvsem zato, ker sta dva instruktorja prevzela druge dolžnosti, en sam pa je bil premalo za preko 150 vodilnih oseb. Nadalje se je pokazalo, da so za poučevanje potrebni podrobno izdelani učni načrti za vsako delovno mesto, ki jih oddelek za izobrazbo ni imel in tudi usposobljen še ni bil za to, ker mu je manjkalo izkušenj.

Za tem se je pričel uvajati program »Analiza problemov v praksi«, ki se je pokazal kot zelo koristen, vendar pa uporaben šele takrat, kadar bi ga vsi uporabljali in če bi vodilna oseba poznala še druge načine izvajanja ukrepov, ki jih zahteva analiza posameznega problema.

Tako se je ravno na podlagi teh dveh metod ugotovilo, da pravzaprav manjkajo še razni programi, ki bi pomagali vodilni osebi pri njenem delu v organizaciji proizvodnje, kakor tudi pri urejanju medsebojnih odnosov.

Na podlagi tega je bil poslan instruktor na seminarje za posamezne metode, ki jih je vodil bodisi Zavod za delo in varnost pri delu LRS ali pa Zvezni center za izobrazbo kadrov v Zagrebu. Na ta način se je seznanil s sistemom izboljševanja delovnih metod in organizacije dela, z načinom vodenja sestankov, metodo dela z ljudmi, z intervjujem itd. Širina izobraževanja se je na ta način povečala, tako da je bilo potrebno oddelek za izobraževanje preoblikovati v že omenjeni Izobraževalni center. To reorganizacijo je sprejel Delavski svet na 9. seji 21. 11. 1957. V center, ki ga vodi tov. Petek Mišo, je bil sprejet še en instruktor tov. Viktor Kralj. Ker pa je bil ta čez nekaj mesecev poklican na OLO Kranj, ga je nadomestil tov. H. Omerovič Hazim.

Vsebina in potek izobraževanja

Kot smo že podčrtali v uvodu, gre izobraževanje v naslednjih treh smereh:

1. za dvig strokovnega znanja za delovno mesto
   — teorija o stroki,
   — praksa na delovnem mestu;

Sprejem delovne sile

2. za dvig družbeno-ekonomskega znanja proizvajalca-upravljalca kot je
— družbeno upravljanje,
— politika nagrajevanja,
— odnos podjetja-komuna,
— komercialna politika podjetja, itd.

3. dvig ideološke razgledanosti.

Vse to potrebujejo tako novosprejeti delavci, kakor tudi člani kolektiva, ki so že dalj časa v podjetju, dalje tisti, ki je prestavljen na drugo delovno mesto oziroma je prekvalificiran, tisti, ki napreduje na vodilno mesto, ali postane član katerega samoupravnih organov: Delavskega sveta, Upravnega odbora, Zbora proizvajalcev, član kake komisije in podobno.

Vse to znanje se posreduje preko seminarjev, tečajev, predavanj s predvajanjem poučnih filmov in drugih izobraževalnih metod, ki jih uporablja Center v podjetju oziroma razne izobraževalne institucije izven podjetja.

Sprejem in uvajanje novih delavcev v podjetje

Novost, ki jo je uvedel Izobraževalni center, je način sprejemanja nove delovne sile v podjetju. Po starem načinu je bil novinec po administrativnih formalnostih postavljen takoj na delovno mesto,

brez kakih posebnih pojasnil in navodil. Znašel se je v novem okolju, ki je nanj različno vplivalo, kar je bilo odvisno od delovnih pogojev, od nadrejenega, kakor tudi sodelavcev.

Tako je lahko ostal dolgo vrsto let na delovnem mestu in v podjetju, ni pa imel priložnosti, da bi videl kako teče delovni proces in tako mogoče tudi ni poznal važnosti svojega delovnega mesta in razvrstitve, ki mu v proizvodnji pripada.

V sistemu samoupravljanja pa je potrebno, da ima vsak član kolektiva vsaj nekak splošni pregled o delovnem postopku, če se dela n. pr. primerjava med posameznimi delovnimi mesti po obratih ali razpravlja o problemih proizvodnje. Poleg tega je potrebno, da vsak ve nekaj o organizaciji podjetja, o komercialni politiki podjetja, če se hoče, da bo kot enakopraven član kolektiva soodločal pri reševanju problemov kot član delavskega samoupravljanja.

V ta namen je pričel Center za izobrazbo 15. januarja 1958 s posebnim sprejemnim seminarjem za vse tiste, ki pridejo kot nova delovna sila v podjetje. Sprejem se vrši skupinsko. V kolikor je bilo posamičnih vstopov, se jih po treh mesecih zbere in vključi v seminar. Ta traja 18 ur. Novinca seznanijo z organizacijo podjetja, s tarifno politiko, z delom samoupravnih organov, z industrijsko higieno, z zakonom o delovnim razmerjih, s finančnim in komercialnim poslovanjem in varnostjo pri delu, ter s potekom delovnega procesa. Vrstni red sprejema je sledeč:

Tečaj za poučevanje

Sprejem delovne sile

1. prihod v podjetje,
2. intervju s personalnim referentom,
3. zdravniški pregled,
4. psihološki pregled,
5. kadrovska komisija odloči o sprejemu,
6. pogodba.

V tovarniškem izobraževalnem centru

7. sprejemni seminar za:

a) splošno ekonomsko znanje

— delavsko samoupravljanje,
— zgodovina podjetja,
— tarifni pravilnik,
— zakon o delovnih razmerjih,
— varnostno-tehnična vzgoja
— organizacijska struktura podjetja,
— komercialna politika podjetja,
— higiena na delovnem mestu;

b) splošno o stroki

— enciklopedija tehnološkega procesa,
— ogled podjetja;

8. sprejem v obratu.

V obratnem izobraževalnem centru

a) ogled obrata, v katerem se delavec zaposli z ozirom na varnost in delovni proces,

b) teorija o stroki (v predavalnici in na delovnem mestu),

c) praksa na delovnem mestu (pri priučevalcu ali izkušenem delavcu).

Na tak način je bilo sprejetih že čez 130 novincev in so v glavnem bili vsi zadovoljni, kar se je videlo iz izpolnjenih anketnih pol. Vsi so bili mnenja, da je tak način sprejema zelo koristen zanje in lep uvod v delo.

Nekateri rezultati

V letu 1958 je položilo praktični strokovni izpit za tekstilno stroko 49 delavk in delavcev, 14 vajencev-absolventov vajeniške tekstilne šole, 8 vajencev pa za kvalificirane strojne ključavničarje, mizarje ali električarje. S tem v zvezi bi omenili problem, ki se je pojavil ob ukinitvi vajeniške tekstilne šole, ki ni več ustrezala potrebam proizvodnje zaradi 3-letnega šolanja, kar je za delovno mesto tkalke ali

predice mnogo preveč, ker se je možno teh dveh poklicev priučiti prej kot v 3 letih, pa tudi program sam je bil preširok.

Pred podjetjem stoji vprašanje kako naučiti nove ljudi za ta delovna mesta, ker jim tako široke izobrazbe ne more nuditi, kot jo zahteva izpit za kvalifikacijo, ker jo tudi človek ne rabi. Center sicer uči po učnem načrtu to, kar za stroko zadostuje, kar je pa za dosego kvalifikacije premalo. Zato je nujno, da se kvalifikacijski sestav prilagodi potrebam proizvodnje po industrijskem in ne po obrtnem načinu.

Poleg tega je opravilo izven podjetja še 8 vajencev izpite za kvalificirane ključavničarje, električarje oziroma mizarje v pomožnih delavnicah.

Za izpopolnjevanje znanja so predvajali vrsto strokovnih filmov. Odziv in udeležba pri predvajanju filmov je bila vseskozi zadovoljiva. Tudi za vodilni kader so posredovali razširitev znanja z metodami praktičnega izobraževanja ter s seminarji v podjetju in obiski raznih predavanj v klubu gospodarstvenikov. 51 vodilnih delavcev je obiskalo 18 tečajev.

Za izobraževanje kolektiva je bilo predvajanih preko 100 poučnih kratkometražnih filmov, ki jih je gledalo preko 3000 gledalcev.

Omeniti je nujno še organizacijo DITTIS (Društvo inženirjev in tehnikov tekstilne industrije Slovenije) v podjetju, katere člani z nasveti, kakor tudi aktivno pomagajo Centru za izobrazbo in na ta način prispevajo k dviganju strokovnosti in razgledanosti naših proizvodnih kadrov.

Delo Centra se je v letu 1959 tako razširilo, da je bilo potrebno misliti na utrditev in organizacijo za izvajanje letnega izobraževalnega načrta.

Zato je 27. oktobra 1959 Delavski svet sprejel poseben »Pravilnik« Centra za izobrazbo »Bombažne predilnice in tkalnice Tržič«, v katerem so zajeti sledeči momenti: — bistvo, naloge in cilji Izobraževalnega centra — sprejem delovne sile — organizacija Centra — organi Centra in njihovo delo — instruktorji-priučevalci.

Izobraževalno delo se odvija načrtno, ker le tako je mogoče doseči pozitivne rezultate, ki jih kolektiv pričakuje.

Vse delo pa seveda ne bi imelo takega efekta, če ga aktivno in z razumevanjem ne bi podpirali organi delavskega samoupravljanja, kakor tudi upravno in tehnično vodstvo podjetja.

Za izobraževanje kadrov je potrošilo podjetje v zadnjih dveh letih naslednje vsote:

	1958	1959
Za predavanja, seminarje in ekskurzije	1,575.535	2,967.235
Redni in izredni štipendisti	966.308	4,370.256

Dejavnost centra za izobrazbo daje v tem razdobju naslednjo sliko:

	Udeleženci 1958	Udeleženci 1959
Preko sprejemnih seminarjev je bilo sprejetih	132	77
Strokovno izobraževanje	185	305
Ekonomsko politični seminarji	58	51
Tečaji	69	67
Gasilski seminar (vajenci)	—	31
Razna predavanja	140	1256
Ekskurzije	—	155
Dopisne šole	3	6
Strokovni filmi predvajani v podjetju	563	950
Praksa izven podjetja	1	1

Bodoči kader predstavlja 33 štipendistov predilnice, ki je porazdeljen takole:

6 na Ekonomski srednji šoli v Kranju,
20 na Tekstilni šoli v Kranju,
3 na Tehnični visoki šoli v Ljubljani,
1 na Administrativni šoli v Kranju,
2 na Delovodski šoli v Ljubljani,
1 na Šoli za umetno obrt v Ljubljani.

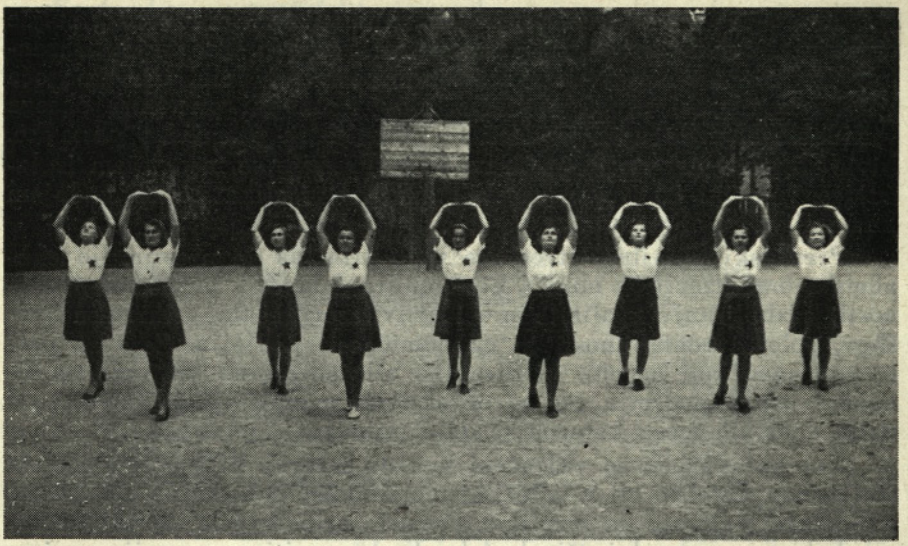
Razen tega so skrbeli za poučevanje tujih jezikov, predvsem nemščine in angleščine. Posamezniki so bili poslani v tečaje v Radovljico, na Bled, v Kranj, Ljubljano, Maribor in Zagreb na specialna predavanja, ki so jih priredili strokovni centri, inštituti in zavodi ter šole in društvene organizacije.

Razvoj tekstilne industrije v FLRJ je dosegel številčno tako stopnjo, da je za nadaljnji razvoj utemeljena potreba, da bi se v tekstilni industriji izvedla čimvečja specializacija v tej smeri, da bi določena podjetja proizvajala samo nekaj proizvodov, kar bi ogromno olajšalo delo in dvignilo produktivnost.

Za proučevanje vprašanja dviga produktivnosti je bil osnovan poseben oddelek za produktivnost in organizacijo pri tekstilnem inštitutu v Mariboru. Pri tem študiju gre za tehnično merjenje ekonomske produktivnosti v primerjavi med posameznimi obrati in z mednarodno storitvijo. S tem je izgradnja izobraževanja dosegla želeno višino.

Problematika sistemizacije osebnega dohodka delavca — Norme in premije

Za produktivnost in kvaliteto dela je osnovnega pomena pravilna stimulacija odnosa delavca do proizvodnih nalog in njegova osebna zainteresiranost na dvigu delovnega učinka in na ekonomskem uspehu podjetja. Cilj je bil jasno začrtan, toda za praktično doseganje cilja je bilo treba šele ustvariti sistem, ki bi ustrezal specialnim razmeram obratov in delavnic BPT. Na tem se je zadnja tri leta intenzivno delalo.

Mladinke iz kadra BPT pri gimnastičnih vajah

Prvi pravilniki so v praksi pokazali razne pomanjkljivosti in šele s postopnim izpopolnjevanjem se je slednjič izgradil sistem, ki je omogočil prehod od plačnega fonda k sistemu udeležbe kolektiva na delovnem uspehu podjetja. Stimulaciji storilnosti služijo predvsem norme in premije.

Cilj novega tarifnega pravilnika je bil, da se doseženi osebni dohodki pravilno in pravično razdelijo med posamezne člane kolektiva. V ta namen je obsegal pravilnik merila za razdelitev, tako da je določil tarifne postavke ter ocenil storitve delavcev v zvezi s pravilnikom o normah in o premijah. Osebne dohodke delavcev obračunava po najnovejših predpisih v bruto zneskih in odtegne pred izplačilom obvezni prispevek za proračun za socialno zavarovanje, za stanovanje ter ostale zakonite prispevke. Tarifni pravilnik je urejal tudi zadeve, ki so v zvezi s premestitvijo delavca zaradi nezmožnosti, neznanja ali nepravilnega odnosa do dela na nižje plačana mesta, kakor tudi za primere premestitve zaradi bolezni ali telesne izčrpanosti.

Na vseh delovnih mestih, kjer se delovni učinek da meriti, so določene na podlagi norm akordne postavke za enote mere, kilograme, metre, kose, votek ali hanks. Za normo je vzet delovni učinek, ki ga doseže dober spreten delavec, ne da bi pri tem trpelo njegovo zdravje v določenem delovnem času. Zato je pravilnik o normah, ki ga je sestavil tehnični sektor, sestavni del tarifnega pravilnika. V njem je podrobno določen postopek ugotavljanja, spreminjanja in revizije norm ter način izračunavanja osebnega dohodka delavcev za doseženi učinek.

Že leta 1956 je bil uveden sistem premiranja za stimuliranje boljše organizacije dela, povečanje delovne storilnosti in doseganje prihrankov ter za posebno prizadevnost in uspehe pri delu, kar omogoča večji gospodarski uspeh podjetja. Nov premijski pravilnik obsega vse določbe glede upravičenosti do premije in premijsko postavko, ki je sestavni del tarifnega pravilnika. Premije se med letom izplačujejo v višini 80 % obračunskih zneskov, razlika pa ob zadnjem kumulativnem obračunu.

Premijski pravilnik uvodoma ugotavlja, da je premiranje ekonomsko-organizacijska oblika, ki stimulira delavce k povečanju storilnosti, k izboljšanju kvalitete in ustvaritvi asortimenta, prihranku stroškov, splošni rentabilnosti in ekonomičnosti podjetja. Zato se premirajo samo oni uspehi, ki direktno ali indirektno vplivajo na finančni uspeh podjetja ter so objektivno ugotovljivi in odvisni od tistih delovnih mest, katerim se daje premija.

Kot upravičenci so vključeni le tisti delavci, ki s svojim delom izključno, pretežno ali v odločilni meri bodisi samostojno ali skupaj s sodelavci vplivajo na rezultate. Premija pripada šele za višji rezultat, kakor je normalni učinek dela. Vsaka pozitivna premija pa ima protipostavko v obliki penala za primer, da je delo pod normalo. Višina premije je odvisna izključno od doseženih rezultatov in ni omejena z višino osebnega dohodka.

Stimulacija storilnosti

Za stimulacijo storilnosti je bil s 1. majem 1958 uveljavljen nov premijski pravilnik. Proti prvemu pravilniku iz leta 1956 se je število premirancev znatno povečalo, ker so bile v premijski sistem zajete tudi tkalke za kvalitetno izdelavo blaga. Po pravilniku, ki ga je sprejel delavski svet predilnice 18. oktobra 1957, so bile premirane 304 delovne moči. Od tega je bilo v obratu predilnice 86, tkalnice 90, mehanične delavnice 39, oplemenitilnice 17, elektrodelavnice 12 in v ostalih delavnicah 20, v komercialnem sektorju 16 in pri upravi podjetja 18. V primerjavi z letom 1956, ko je bilo število premirancev 237 in izplačanih premij 4,124.326, je v letu 1957 vsota izplačanih premij porasla na 13,928.978 din, oziroma povprečna premija od 1740 na 4582 din. Najvišja premija v letu 1957 je znašala 15.000 din, najnižja pa 840 din.

Novi pravilnik leta 1958 je zajel v premijski sistem 487 delavcev ali 30.5 % z najvišjo premijo 9500 in najnižjo 1000 din. Skupen znesek izplačanih premij je dosegel za dobo od 1. maja do konca leta 1958 9,795.562 din. Značilnosti novega tarifnega pravilnika so bile v tem, da so faktorji zelo realni in se uspeh da izračunati. Faktorji so postavljeni po novem na precejšnjo ostrino in pravilnik zajema širši krog delavcev v proizvodnji, medtem ko se je krog premirancev pri upravi zmanjšal.

Enako kot so ostri faktorji za dosego premije, so ostri tudi za penale. Premijski pravilnik dopušča 4.5 % limit od razpoložljivih sredstev za osebne dohodke. Najvišja izplačana premija na uro je znašala 60.67 din bruto in 31.73 din neto. Premije so vplivale na povečanje storilnosti, na izboljšanje kvalitete, na prihranke stroškov in s tem na rentabiliteto in ekonomičnost podjetja.

Sestava plač, ki naj bi bila osnova stimulacije povečane storilnosti, daje v letu 1957 naslednjo sliko:

	din
Plače po času	83.349.278
Plače za normirana dela in mesta	72.755.751
Prekoračenje norm	11.767.282
Nadure	9.671.834
Draginjski dodatek	1.446.046
Razponi	5.733.549
Plače vajencev	3.778.614
Letni dopusti in plačani prazniki	15.526.668
Honorarji	2.105.975
Dodatek za nočno delo	2.517.105

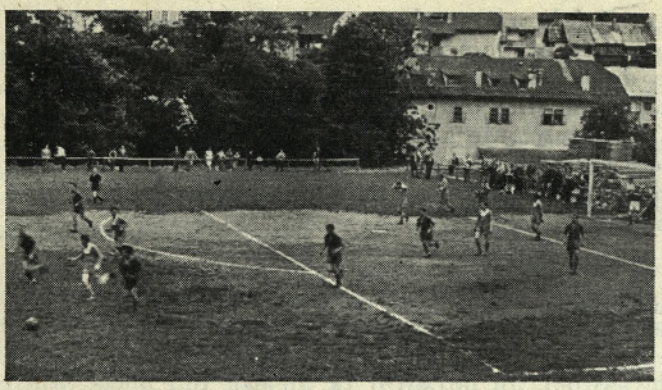
Produktivnost efektivnega dela delavcev je še v porastu, medtem ko je računana na temelju plačanih ur, vštevši dopuste in odmore, precej padla. Še večji padec pa je, če se računa po seznamu oseb in upoštevajo posledice bolezenskih in porodniških izostankov ter predpisov, ki dopuščajo v določenih primerih skrajšan delovni čas.

Kot obveznosti do delavcev po zakonu je podjetje izplačalo za bolehanje do 7 dni 2,371.697 din, dodatkov za ločeno življenje 209.590, za štipendije pa 249.000 din. Plače iz dobička so znašale v kosmatem znesku po redni delitvi dobička 76,958.221 din, posebni delež iz dobička 28,120.752 din, izvozne premije pa 334.939 din.

V letu 1958 je veljal še tarifni pravilnik iz leta 1957, ki je bil v mnogem oziru pomanjkljiv. Posledica tega je bila, da so delavci

Nogometna ekipa BPT Debeli : Suhi

Med tekmo na igrišču

na nizko ocenjenih mestih začeli zapuščati podjetje in odhajati drugam, kjer so bile tarifne postavke višje. Pojavilo se je tudi očitno nesorazmerje v zaslužkih med posameznimi delovnimi mesti in delovnimi obrati. Zaradi tega so za leto 1959 začeli sestavljati nov tarifni pravilnik.

Začasno pa je bil medtem delavski svet odločil, da se iz presežka osebnih dohodkov da poseben dodatek na kritičnih delovnih mestih nad tarifno postavko od 1 do 5 din na uro. Zato so v drugem polletju 1958 ponovno ocenili delovna mesta, ki niso bila vezana na normo. Večina delovnih mest, na katerih teče delo neprekinjeno, je normirana. Po normi je delalo leta 1958 784 ljudi in so v posameznih obratih dosegli povprečno naslednjo višino norm:

Obrat	1957 %	1958 %
Predilnica	113.8	115.6
Tkalnica	113.3	119.7
Belilnica	114.8	115.24
Ostali	130.28	139.54
Podjetje skupaj	115.21	117.62

Pri manuelnih delih se je opažal močan dvig norm, medtem ko ima strojno delo konstantno brzino in je forsiranje nemogoče. V tkalnici so vdevanje, čiščenje strojev in pregledovanje blaga dela, kjer se mora z vso pozornostjo koncentrirano skrbeti za kvalitetno izvedbo. V oplemenilnici so samo 4 delovna mesta normirana, drugod je evidentiranje nemogoče. Ročno vdevanje v vdevalnici se je zmanjšalo in so se delavci naučili delati z novim povezovalnim strojem.

Prehod na sistem osebnih dohodkov po učinku

Osnovnega pomena je bil v letu 1958 prehod od plačnega sklada na udeležbo kolektiva na čistem dohodku, ki je nastal s prizadevnostjo delavstva in ki je znašal 277,131.308 din. Od tega je bilo l. 1958 realiziranih 267,320.860 din.

Bruto osebnih dohodkov je bilo po računskem zaključku za l. 1958 skupaj obračunanih 440,634.569 din, od katerih je plačano za socialno zavarovanje 121,070.574 din, za redni proračunski prispevek 40,796.056 dinarjev in za dopolnilni proračunski prispevek 6,783.981 dinarjev.

Osebni dohodki so bili sestavljeni v letu 1958 iz naslednjih vrst zaslužkov:

	din
1,656.393 ur plačanih po času	165.457.519
1,582.118 ur plačanih po učinku	115,017.465
Za prekoračenje norm	23,491.446
Dodatek za nadure (30.093)	1,523.003
Dodatek za nočno delo (12 ½ %	3,381.543
Nadomestek za redni dopust (244.650 ur)	23,254.660
Nadomestek za praznike (94.374 ur)	7,981.718
Nadomestek za zastoje (61.119 ur)	4,340.540
Osebni dodatek nad tarifno postavko	62,441.007
Premije	9,795.562
10 % dodatek na ročno delo	2,697.758
Provizija	6,798.942
Potnine	1,656.687
Nagrade upokojencem	863.141
Z dopolnilnim proračunskim prispevkom skupaj	440,634.569

Povprečni osebni dohodek leta 1958 je bil na osebo:

na uro 118.22 din bruto, 72.29 din neto; mesečno 24.590 din bruto, 15.036 din neto; letno 295.077 din bruto, 180.425 din neto.

Povprečni osebni dohodek po kvalifikaciji na uro v din je bil:

	Število	Plačano	Plačane delovne ure	Ø bruto	Ø neto od ure
visokokvalificirani	64	61	151.779	200.59	122.65
kvalificirani	730	687	1,714.327	118.76	72.62
polkvalificirani	588	525	1,310.941	101.28	61.73
nekvalificirani	89	72	179.509	87.98	53.80
delavci skupaj	1471	1345	3,356.556	113.99	69.70
višji strok. usl.	43	43	107.550	236.61	144.68
srednji strok. usl.	83	76	190.438	128.16	78.34
nižji strok. usl.	8	7	18.408	95.56	58.43
uslužbenci skupaj	134	126	316.396	163.12	99.74
Skupaj	1605	1471	3,672.952	118.22	72.29

Z letom 1959 je pričelo v politiki razdeljevanja osebnih dohodkov v okviru podjetja novo obdobje, v katerem se je bistveno spremenil dotakratni sistem razporejanja osebnih dohodkov. V prvi fazi uvajanja stimulativnejšega načina nagrajevanja je bil s sprejetjem novega tarifnega pravilnika načeloma urejen razpored osebnih dohodkov po uspehih enot. V okviru podjetja so se iz dotakratnih obratov in oddelkov formirale samostojnejše enote, ki na podlagi svojih dosežkov participirajo na razdelitvi mase osebnih dohodkov.

Kljub temu, da je sistem v letu 1959 imel še nekatere pomanjkljivosti, pa je bil glavni namen, to je zainteresiranost posameznikov in enot za poslovanje in uspeh celotnega podjetja, organizacije dela in

storilnosti v veliki meri dosežen. Za leto 1959 je bilo po tarifnem pravilniku določeno razmerje razdelitve čistega dohodka 72.43 % za osebne dohodke in 27.57 % za sklade. Od tega razmerja se bistveno ni odstopalo ter je letno razmerje delitve 72.8 za osebne dohodke in 27.2 za sklade.

Z uveljavljanjem tarifnega pravilnika za leto 1959 so bile tudi popravljene norme, katerih preseganje je bilo nenormalno visoko. Prehod na tehnične norme je zagotovil pravilnejši razpored osebnih dohodkov iznad tarifne postavke med delavce, katerih osebni dohodki se obračunajo z učinkom in delavce, katerim se delo plačuje po času. Obenem pa z določenim preseganjem norm ustrezno narašča tudi proizvodnja.

Obračun osebnih dohodkov za leto 1959 daje naslednjo sliko:

Označba	Ure	Udeležba	dinarjev
Obračun po času	1,474.576	36.732	166,068.710
Obračun po učinku	1,675.791	41.745	157,176.500
Za prekoračenje norm			6.511.965
Dodatek za nadure	1.222	2.023	4,435.996
12,5 % za nočno delo			3,648.058
Redni letni dopust	242.764	6.047	24,865.466
Državni prazniki	104.968	2.615	10,619.422
Zastoji	73.114	1.821	6,537.882
Dopust do 7 dni	9.056	226	1,043.965
Skupaj	3,661.491	91.209	381,605.341

Povprečni osebni dohodek je znašal na osebo

Enota	1958 bruto	1958 neto	1959 bruto	1959 neto
Od ure	101.72	73.38	140.25	84.—
Mesečno	25.317.—	15.264.—	29.167.—	17.471.—
Letno	303.813.—	183.169.—	350.009.—	209.655.—

V obeh primerjavah je vštet v letu 1958 tudi znesek bruto 11.691 ali neto 6934 din, ki je bil septembra 1959 izplačan kot osebni dohodek za leto 1958. Obračunani minimalni osebni dohodki so bili v letu 1958 na uro 69.039 ali na mesec neto 8838 din v letu 1959 pa na uro 77.88 ali neto na mesec 9881 dinarjev. Norme so bile v predilnici dosegane s 102.85 % v letu 1959, v tkalnici s 100.68 %, v oplemenitilnici pa s 108.71 %.

Financiranje investicij

Od vseh povojnih let je bilo leto 1957 leto največjega investicijskega napora. Skupaj z nedovršenimi investicijami ob začetku leta je bilo investiranih 225,851.000 dinarjev.

Izvajanje investicijskega programa je financiralo podjetje v znatnem delu iz sredstev lastnih skladov, predvsem iz amortizacijskega

in investicijskega sklada. V kolikor so bila za to potrebna tudi tuja sredstva, so bili zadevni krediti zagotovljeni že ob odobritvi investicijskih del.

Tako je bilo za povečanje tkalnice sklenjeno pri Jugoslovanski banki za zunanjo trgovino s pogodbo z dne 19. februarja 1957 investicijsko posojilo v znesku 153,100.000 din, od tega 128.5 milijona din za uvozno opremo na odplačilo dveh let s 7 % obrestmi; BPT je odplačala že v letu 1957 36,7 milijona din in obresti, pozneje pa še ves ostali dinarski dolg in je ostalo samo še 50.000 obračunskih dolarjev.

Komunalna banka v Kranju je dala k temu še dopolnilno posojilo 22 milijonov din po 6 %, ki je bilo še med letom do konca novembra plačano. Za nakup novega kotla je podjetje najelo posojilo 40 milijonov din iz okrajnega investicijskega sklada, ki je bilo do srede novembra 1957 vrnjeno. Komunalna banka Tržič je odobrila iz kreditnega sklada za zidanje stanovanjskih hiš posojilo 78,8 milijona din, ki ga je prav tako do konca leta 1957 tovarna vrnila.

V letu 1958 je bilo investiranih 117.3 milijona din, medtem ko so nedovršene investicije v začetku leta znašale 13.6 milijona din. Od skupnih 130.8 milijona din je odpadlo na gradbena dela 21, na strojno opremo in naprave pa 106.4 milijona din. V tem letu je bilo urejeno novo cestišče, zgrajen zvezni most k osrednjemu skladišču, preložen industrijski tir, zgrajen silos za premog in cementna ograja okrog tovarne.

Med nakupljenimi stroji omenjamo:

	din
razpenjalno sušilni stroj za belilnico	44,375.826
duplirni previjalni stroj za belilnico	5,111.052
transportna naprava za silos	4,980.649
tovorno dvigalo v centralnem skladišču	4,217.195
križno previjalni stroj	3,964.829
stroj za čiščenje cevk	3,165.660
previjalni stroj za votek	2,262.777
nakladalec Indos	1,800.000
osnovni in snovalni valji za tkalnico	1,047.919
oprema kotlarne	927.306

K temu pride še vrsta strojnih delov, polic, delovnih miz, orodja in drugih inventarnih predmetov. Del deviz za nabavo navedenih strojev je krila tovarna iz lastnih sredstev, ki jih je bila ustvarila z izvozom v letu 1954. Za poslovanje v tovarni je bila posebno pomembna nova avtomatska telefonska centrala s 100 številkami, ki omogoča neposreden stik vseh oddelkov v obratih in delavnicah s pisarno in referenti na upravi. Centrala je stala 7,562.126 din, naprava za ozvočenje pa 3,973.489 din. Za predvajanje filmov so nabavili kinoprojektor, za pisarne pa več računskih in pisalnih strojev ter opremo za centralno skladišče.

Od nedokončanih investicij, ki so znašale ob koncu leta 1958 24,123.879 din je šla nad polovica — 12.7 milijona din za tkalne stroje A. T. R., za snovalni stroj 3.3 milijona din, za motovilni stroj en mili-

jon din, za opremo mehanične in elektro delavnice pa 3.99 milijona dinarjev. Zaradi iztrošenosti strojnih naprav so odpisali 18.7 milijona dinarjev. Uporabljive strojne dele so v delavnicah predelali, neuporabljive pa za 1.6 milijona din prodali.

V letu 1958 so investicije krili pretežno z lastnimi sredstvi in sicer iz amortizacijskega sklada 77.9 milijona din, iz investicijskega sklada 15 milijonov din, medtem ko je lastna udeležba pri rekonstrukcijskih delih bila 68 milijonov din, od tujih sredstev pa so porabili iz kredita Jugobanke 36.6 milijona dinarjev.

V letu 1959 je bilo investicij za 80 milijonov din. Od te vsote je odpadlo na tkalne stroje A. T. R. 62.9 milijona din, na opremo kalorične centrale 3.3, na nabavo snovalnega stroja 3.3, na transformator, jambor 1.6 ter na računske stroje 1.6 milijona din poleg drugih manjših strojev. V tem letu je bilo izločenih za 17.8 milijona din neuporabnih in iztrošenih strojev in inventarja, ki je popolnoma dotrajal ter bi bilo kakršnokoli popravilo nerentabilno. Za izločena sredstva so izkupili 1.8 milijona din. Nedokončane pa so ostale ob koncu leta 1959 investicije pri elektrodelavnici in pri mehanični delavnici v znesku 9.3 milijona din, dalje ureditev poslovnih prostorov v Zagrebu 2.5 milijona dinarjev, rekonstrukcija 116 Ashworth mikalnikov v znesku 989.304 din, rekonstrukcija raztezalk in stroj za merjenje mikalnih oblog v skupni vsoti 13.2 milijona din.

Razvoj osnovnih sredstev 1955—1959

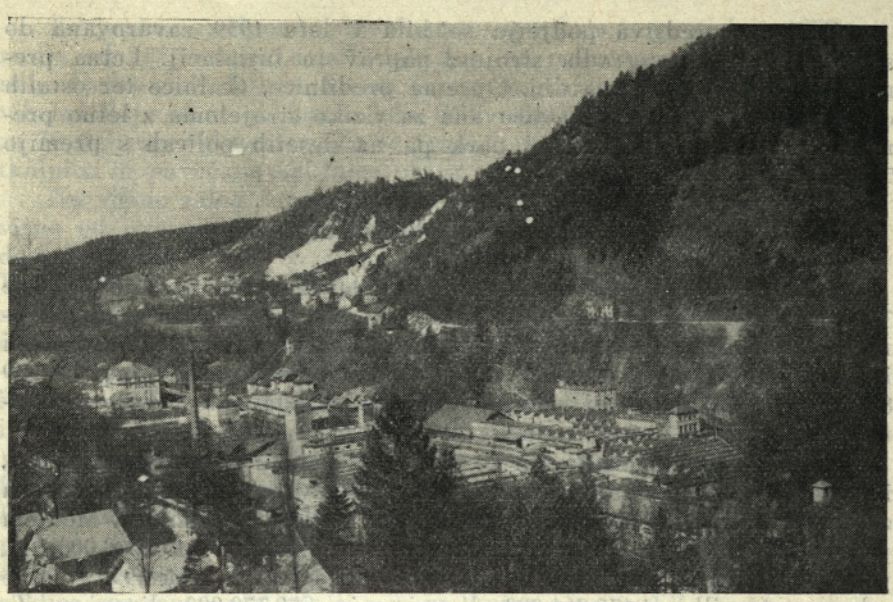
Ob koncu leta 1959 so imela osnovna sredstva naslednjo sestavo:

Skupina	1955	1956	1957	1958	1959
Gradbeni objekti . . .	1,031.624	1,027.003	1,046.377	1,230.288	1,237.157
Stroji in naprave . . .	1,341.514	1,359.461	1,515.840	1,792.606	1,851.525
Prevozna sredstva . . .	36.310	50.967	41.764	49.959	49.884
Inventar	55.079	63.811	67.306	56.148	58.154
Ustanovne vloge . . .	—	—	9.018	12.380	15.606

Po knjigovodstvenih izkazih je bil povprečni odstotek odpisane vrednosti 72.54 %, fizična iztrošenost pa je bila mnogo večja, ker je večina strojev in naprav stara preko 50 let.

Investicijski program se je razvijal postopoma in je zajemal na eni strani obnovo strojnega parka in dotrajale opreme proizvodnih obratov in delavnic vzporedno s potrebnimi gradbenimi preureditvami za razširjena obratovališča in komunikacije, na drugi strani pa za družbeni standard, kjer je prejela leta 1957 predilnica pri upravi kreditnega sklada ObLO Tržič kredit 78,867.999 dinarjev.

Za stanovanjski objekt Balos je bilo v letu 1958 plačanih 30,264.327 dinarjev. Vrednost vseh stanovanjskih poslopij in hiš podjetja je bila knjigovodsko od amortizacijske osnove 592.5 milijona din odpisana na 271.5 milijona din, pri delavskem domu pa od 27.8 na 14.7 milijona dinarjev.

Pogled na tovarniški kompleks iz leta 1955

Za rekonstrukcijo predilnice je odobrila Jugoslovanska investicijska banka investicijsko posojilo v skupni vrednosti 309.2 milijona dinarjev z odplačilnim rokom pet let in obrestno mero po 4% tako, da ga predilnica iz svojih razpoložljivih investicijskih sredstev v letih 1959 do 1962 v celoti vplača kot lastno udeležbo pri finansiranju investicij. Podjetje je že v letu 1959 vplačalo na ta račun 141 milijon dinarjev, medtem ko znašajo tranše za leto 1960 in 1961 po 90 milijonov dinarjev. Po pogodbi je Investicijska banka dala predilnici za uvozno opremo devizna sredstva v dinarski valuti s koeficientom 190,7 milijona dinarjev, s pogojem, da uspe doseči v inozemstvu petletni kredit.

Pri investicijskem vzdrževanju v l. 1959 izkazujejo tuje storitve 50.1 milijona din, lastne storitve pa 46.6 milijona din. Izvršenih je bilo za 96.8 milijona din del, od tega pri gradbenih podjetjih za 39.4 milijona dinarjev, ostanek pa pri strojnih napravah v šestih obratovališčih in pri voznem parku.

Razen proti požaru in elementarnim škodam je podjetje zavarovano pri DOZ za strojelom v strojnem parku, za kasko in jamstvo pri voznem parku, za primer nesreče in nezgod, kjer lahko krije podjetje iz amortizacijskega sklada le do nepolnih 10% odpisane vrednosti, ostanek pa iz zavarovalnine. Končno je podjetje zavarovano za vse flotatne zaloge in prevoze na železnici, s kamioni in lastnimi vozili ter za poškodbe, ki bi nastale po krivdi podjetja in proti vlomu.

Osnovna sredstva podjetja so bila v letu 1959 zavarovana do stvarne vrednosti zgradb, strojev, naprav in instalacij. Letna premija znaša 5.77 milijona din. Oprema predilnice, tkalnice ter ostalih obratov in elektrarn je zavarovana za riziko strojeloma z letno premijo 2.7 milijona din, vozni park pa na desetih policah s premijo 530.000 dinarjev.

Finansiranje obratovanja

Z odločbo o dodelitvi lastnega sklada obratnih sredstev z dne 31. marca 1957 je prejelo podjetje obenem 760,459.000 din za formiranje sklada obratnih sredstev. Sklad se je do konca leta 1958 s prenosi in odredbami povečal na 802.1 milijona din in je dosegel konec l. 1959 821.3 milijona din. V tej višini so sredstva sklada zadostovala za dvotretjinsko kritje potreb rednega poslovanja.

Pri zalogi bombaža, kakor jo je osvojil bančni normativ na 45 dni, in pri normalnem dotoku sredstev odjemalcev ter skupaj s kreditom za stalna obratna sredstva, so lahko krili preko 90 % potreb. Medtem pa so znašala v letu 1958 povprečna obratna sredstva 1.152,668.000 din. povprečna lastna sredstva pa 794,660.000 dinarjev. V letu 1959 so bile odnosne številke 1.139,261.000 dinarjev in 809,370.000 dinarjev. Za kritje razlik se je moralo podjetje posluževati bančnih kreditov in sicer pri Narodni banki 213.3 milijona din, in pri Jugobanki 17.2 milijona dinarjev.

Pri Narodni banki je imelo podjetje naslednje povprečne kredite:

	1958	1959
a) kredit za stalna obratna sredstva	84.495	84.495
b) uvozni krediti	116.934	9.474
c) namenski kredit za bombaž	156.579	119.352

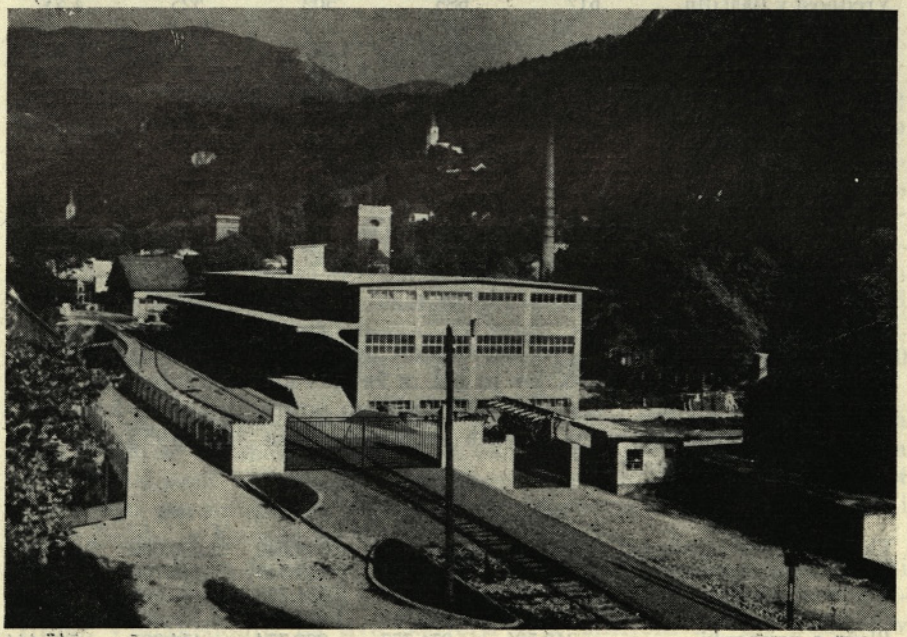
Nihanje vloženih obratnih sredstev in koeficienta obračanja je bilo v zadnjih štirih letih precej znatno. Vzrok temu je bilo deloma, da so dejanske zaloge surovin večje, kakor jih določa bančni normativ in je tako moralo podjetje plačati n. pr. l. 1958 24 milijonov din obresti za tuja obratna sredstva. Tudi so v letu 1958 velik del obratnih sredstev vezale zaloge nekurentnega blaga, ki so bile med letom dosegle 70 milijonov dinarjev, a se jih je s posebno prizadevnostjo posrečilo zmanjšati do konca leta 1958 na 39.2 milijona din. Tovarna je imela takrat za 130 dni bombaža na zalogi, kar je pomenilo izredno stanje.

V letu 1959 je bilo v surovinah in nabavljenih polizdelkih vezanih 485.2 milijona din, v pomožnem materialu in barvah 33.3, v materialu za popravila 36.3, v utenzilijah 37.1 in v elektromaterialu 20.9, skupaj 638.6 milijona din, h kateremu pride še 68.0 milijonov din za drobni inventar in embalažo. Sicer so bile zaloge večine vrst materiala občutno manjše kot leta 1958, vendar se bistveno ne bodo mogle znižati: dokler ne bo rekonstrukcija podjetja končana.

Povprečna vrednost nedovršene proizvodnje je proti letu 1958 porastla od 217.7 na 245.6 milijona din. To povečanje je šlo na rovaš nabavljenih polizdelkov, ki jih je tovarna oplemenitila. Zaloge gotovih izdelkov so se ob koncu leta 1959 znižale od 181.8 na 151.8, torej za 30 milijonov dinarjev. To je tembolj pomembno, ker se je z novo tkalnico in povečano belilnico obseg proizvodnih naprav povečal.

Na višino zalog surovin podjetje samo nima vpliva, ker je to odvisno od uvozne politike zvezne direkcije za surovine in od višine deviznih sredstev, ki so ji na razpolago za uvoz tekstilnih surovin. V letu 1958 je podjetje najelo kredit za uvoz bombaža v višini uradnega tečaja dolarja, kasneje pa so ob dejanskem uvozu aktivne tečajne razlike dosegle 18.5 milijona din.

V letu 1958 se je dogajalo, da je moralo podjetje zaradi poslabšane discipline odjemalcev zavlačevati plačila svojim dobaviteljem in plačati 401.994 dinarjev zamudnih obresti. V letu 1959 se je položaj v tem oziru do jeseni še poslabšal in se je znesek zamudnih obresti, ki jih je morala plačati BPT dobaviteljem, povišal na 1,482.000 din. Povprečni saldo odjemalcev je znašal leta 1958 392.222 dinarjev in je porastel v letu 1959 na 463 milijonov din, med njimi samo za reprodukcijska podjetja FLRJ 258.5 milijona dinarjev. Deloma je to posledica spremenjenih tržnih razmer, katerim se je bilo treba prilagoditi. Prekomerne zaloge na eni strani in s tem združeni višji izdatki za porabljene kredite vplivajo na končni uspeh proizvodnega dela.

Novo centralno skladišče BPT z industrijskim tirom

So pa pri tem momenti, na katere podjetje pri vsej skrbnosti in pažnji nima in ne more imeti vpliva, čeravno v svojem končnem učinku padejo v breme podjetja.

Finančni uspehi podjetja — Primerjava bilančnih podatkov 1955—1958

Bilo bi odveč poudarjati, da se je delovni kader pod vestnim vodstvom organov delavskega samoupravljanja prizadeval, da bi bil uspehi proizvodnje in predelave tudi v finančnem oziru čim ugodnejši. Poleg količinske izpolnitve planske zadolžitve je skušal zadovoljiti potrebe trga s čim popolnejšim asortimanom, kakor je zahteval sloves tržiškega tekstila z dobro kvaliteto in v polnem obsegu pri predmetih, po katerih je bilo povpraševanje. Vse to ni bila lahka naloga, ker se je položaj na trgu od leta do leta spreminjal in postajal v zadnjih sezonah dokaj napet.

Proizvodni uspeh po količini in vrednosti izkazuje namreč:

	1955	1956	1957	1958	1959
Enonitna preja ton	2.727.8	2.932.7	3.209.3	3.248.2	3.041.2
Vrednost v 1000 din	2,078.638	2,234.131	2,444.845	2,474.479	2,477.865
Neindustr. preja t	286.1	417.1	230,8	246.8	211.9
Vrednost v 1000 din	62.336	90.878	50.286	53.773	35.405
Večnitna preja ton	307.2	394.6	473.5	471.2	418,8
Vrednost v 1000 din	44.752	57.485	68.979	66.550	75.492
Vrvica ton . . .	2.7	2	2,2	2.3	2.0
Vrednost v 1000 din	617	685	502	525	4.537
Vata ton	3.1	44.5	72.5	64.1	15
Vrednost v 1000 din	628	9.036	14.722	13.016	3.074
Tkanine vot/m² . .	228.446	251.567	267.109	273.033	230.929
Vrednost v 1000 din	1,731.438	1,906.676	2,024.473	2,069.372	2,113.008
Elektroenerg. MWh	20.368	18.948	18.985	17.933	18.030
Vrednost v 1000 din	36.662	34.106	34.173	32.279	65.631
Para ton	23.779	22.511	23.567	24.916	25.284
Vrednost v 1000 din	35.668	33.766	35.351	37.374	45.512
Vrednost proizvod. skupaj v 1000 din	138.351	4,533.842	4,861,726	4,993.003	5,943.987
Štev. ljudi na delu	1.279	1.271	1.315	1.334	1.295
Na enega odpade storitev v 1000 din	3.233.1	3.576,1	3.697	3.742.9	3.817.8

Z združenimi napori je uspelo, da se je tudi finančni uspeh te prizadevnosti od leta 1956, ko je bil iz že navedenih razlogov razmeroma najbolj medel, v zadnjih letih izdatno popravil, kakor kaže najzgovorneje primerjava poslovnih zaključkov za leta 1955 do 1959, in sicer v 1000 dinarjih:

Predmet	1955	1956	1957	1958	1959
Vložena sredstva skupaj	1,836.215	1,936.260	2,069.042	2,080.000	2,052.800
Vrednost proizvodov PC	4,774.066	4,819.521	5,139.545	5,346.700	5,370.500
Vrednost proizvodov LC	2,257.138	2,314.724	2,531.728	2,480.600	2,716.800
Dobiček	934.775	780.916	1,064.655	1,302.600	1,424.284
Plače s prispevki . . .	219.586	231.333	298.334	434.207	513.444
Neto plače	154.255	155.315	201.827	277.131	312.280

Zadovoljiv uspeh je bil dosežen kljub temu, da so bremenile bilanco zaloge materiala 706 milijonov dinarjev in zaloge gotovih izdelkov 151.8 milijona din. Realizirani skupni dohodek v letu 1959 je bil 5.420,898.000 din proti 5.365,920.000 din v letu 1958. S prizadevnostjo delovnega kolektiva je bila realizirana vrednost vloženega dela s 520,915.000 din od katere vsote so 312,280.000 din neto osebni realizirani dohodki. Pomen aktivnosti in uspehov podjetja za skupnost pa ponazorujejo naslednji podatki:

V letu 1958 je podjetje plačalo 1.229,423.000 din prometnega davka, prispevek federaciji 671.407.000 dinarjev, obresti osnovnih sredstev 53,155.000 din, obresti obratnih sredstev 59,731.000 din, prispevkov za socialno zavarovanje 124,110.000 din, stanovanjski prispevek 30,577.000 dinarjev, gorenjski vodni skupnosti 54,169.800 din, v sklad za skupne porabe 76,000.000 din, na zavarovalnih premijah pa 13,333.000 din DOZ.

Perspektivni plan predilnice predvideva postopno zvišanje obratnih naprav na 43.388 vreten ter od 65 na 111 prstančevih strojev z zmogljivostjo 5449 ton letno pri povprečni Nm 26.7 računano v dveh izmenah.

Za tkalnico je predvideno avtomatiziranje in oprema z 1200 avtomati ter proizvodnjo 23,720.000 m² ali 21 milijonov tekočih metrov. Razvoj v naznačeni smeri bo izvršen postopoma in je prva faza povečanja naprav in obnove obratov sedaj v polnem teku.

Zaključek

Položaj tržiške predilnice in tkalnice se je v desetletju planske industrializacije FLRJ v primerjavi s predvojnimi razmerami močno izpremenil. Po osvoboditvi je nastala vrsta novih tekstilnih tovarn, manjših in večjih tkalnic, med njimi v Novem Pazaru, v Prijepolju, Senti, Somboru, Novem Sadu, po dve tovarni v Zemunu in v Požarevcu, po ena v Šibeniku, Krapini, Pazinu, Zaboku, Ptuju, v Šmarju. Kozjem, v Volčji Dragi ter predilnica v Mostarju, Livnem, Derventi, Bihaču in Brčkem. Napredovala je tekstilna industrija v Makedoniji z novo predilnico »Makedonka« v Štipu in Pituteksom v Skoplju. Končno je odobrena še ustanovitev nove predilnice v Zadru z 20.000 vreteni.

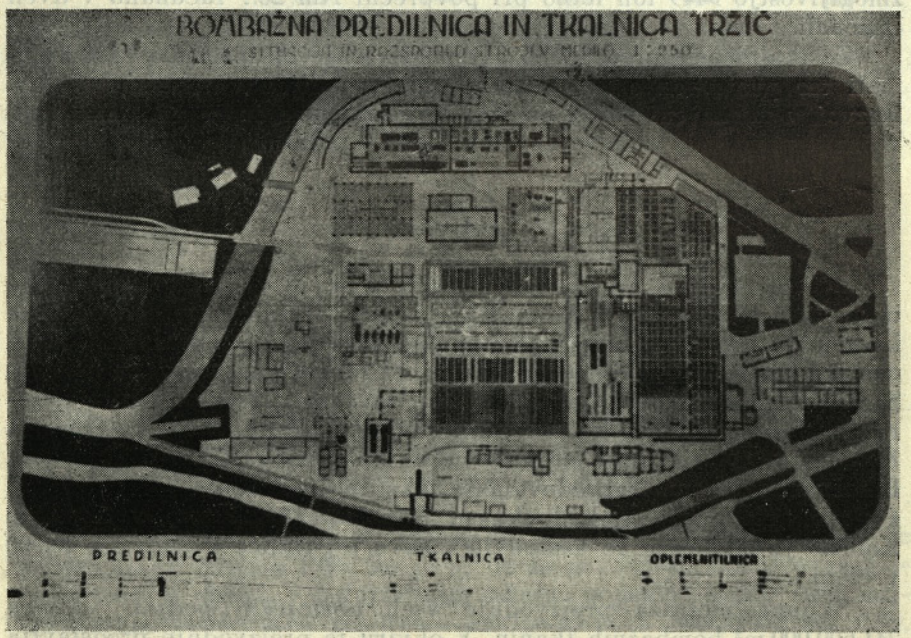
Skupna metraža proizvodnje vseh obstoječih podjetij dosega 241,600.000 m² bombažnih tkanin. V okviru te proizvodnje predstavlja BPT z deležem 12.7 milijona m² tkanin le 5 %. Njeno proizvodnost prekašajo po metraži in številu vreten tovarne v Dugaresi, v Litiji in Preboldu, v Kranju in Mariboru ter Zagrebu.

Danes obratuje na področju Srbije 18 tovarn bombaževine, ki proizvajajo 150 milijonov m² tkanin, v Hrvaški 16 podjetij z 59 milijoni, v Makedoniji pa dve podjetji s 17 milijoni m² ter končno v Bosni in Hercegovini pa 6 z 11,500.000 m². Vse to v skupnem učinku

v znatni meri utesnjuje položaj BPT na domačem trgu, medtem ko se možnosti izvoza slabšajo. Področje, na katero je izvažal Tržič nad 40 % svojih izdelkov, je dobilo medtem lastno industrijo, ki lahko v znatni meri krije potrebe svojega ožjega trga. Vse to zaostruje konkurenco in postavlja organe delavskega upravljanja pred vedno novo problematiko in vedno težavnejše naloge, katerim bo lahko kos le s tehnično izpopolnitvijo obratov in kvalitetno proizvodnjo.

Ljubljana, dne 30. aprila 1960.

Avtor

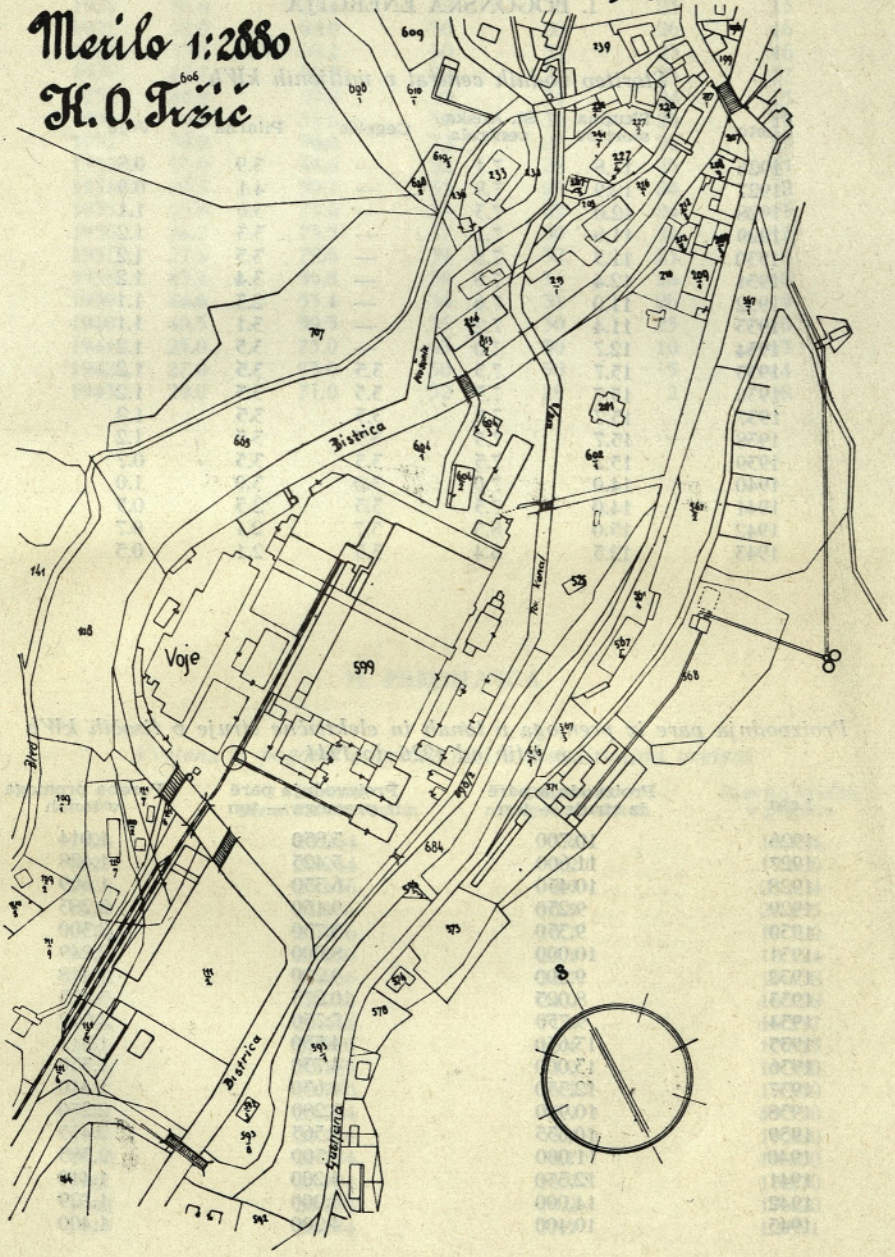

Pregled razporeda stavbnih objektov in strojnih naprav l. 1960

Situacija Bombažne predilnice in tkalnice Tržič 1959

Merilo 1:2880

K. O. Tržič

A. Razdobje 1926–1943

I. POGONSKA ENERGIJA

Storitev vodnih central v milijonih kWh

Leto	Skupna storitev	Št. Anska centrala	Cegelše	Pilarna	Voje
1926	11.8	7.1	—	3.9	0.8
1927	12.9	7.9	—	4.1	0.9
1928	12.0	7.3	—	3.6	1.1
1929	11.6	7.1	—	3.3	1.2
1930	11.5	7.8	—	3.5	1.2
1931	12.4	7.8	—	3.4	1.2
1932	11.0	7.6	—	2.3	1.1
1933	11.4	7.2	—	3.1	1.1
1934	12.7	7.0	—	3.5	1.2
1935	15.7	7.5	3.5	3.5	1.2
1936	15.7	7.5	3.5	3.5	1.2
1937	15.7	7.5	3.5	3.5	1.2
1938	15.7	7.5	3.5	3.5	1.2
1939	15.2	7.5	3.5	3.5	0.7
1940	14.0	7.0	3.0	3.0	1.0
1941	14.0	7.5	3.5	2.5	0.5
1942	15.0	8.5	3.7	2.1	0.7
1943	12.5	6.4	3.5	2.1	0.5

Proizvodnja pare iz premoga v tonah in električne struje v tisočih kWh v letih od 1926 do 1944

Leto	Proizvodnja pare iz struje — ton	Proizvodnja pare iz premoga — ton	Poraba premoga v tonah
1926	10.700	3.850	1.014
1927	11.600	5.425	1.428
1928	10.450	6.350	1.669
1929	9.250	9.150	2.283
1930	9.350	8.750	2.300
1931	10.000	8.000	2.249
1932	9.200	9.200	2.418
1933	8.025	10.275	3.425
1934	9.750	7.750	2.010
1935	13.650	4.530	1.311
1936	13.000	4.730	1.350
1937	12.350	4.630	1.410
1938	10.920	8.280	2.250
1939	10.635	8.565	2.475
1940	11.000	7.500	2.385
1941	12.350	4.200	1.410
1942	14.000	5.200	1.729
1943	10.400	4.200	1.400

Odstotni delež struje in premoga na proizvodnji pare in odstotki porabe premoga po oddelkih

Leto	Premog	Struja	Belilnica	Tkalnica	Belilnica preje	Predilnica
1926	26.4	73.6	32	30	23	15
1927	32.0	68.0	30	28	26	16
1928	37.8	68.2	30	31	23	16
1929	49.7	50.3	29	31	23	17
1930	49.8	50.2	30	31	24	15
1931	44.4	55.6	30	30	26	15
1932	50.0	50.0	32	27	26	15
1933	57.0	43.0	32	28	25	15
1934	49.3	50.7	35	29	24	12
1935	25.0	75.0	35	29	24	13
1936	26.5	73.5	37	30	21	12
1937	27.4	72.6	35	32	25	8
1938	43.2	56.8	39	31	26	10
1939	44.6	55.4	34	31	26	9
1940	40.5	59.5	35	30	25	10
1941	25.0	75.0	45	30	10	15
1942	27.0	73.0	50	30	5	14
1943	29.0	71.0	52	28	2	18

II. PREDILNICA

Vretena v pogonu v primerjavi z instaliranimi vreteni

Leto	Število instaliranih vreten	Odstotek mirujočih vreten	Število vreten v pogonu
1926	20.244	7.6	18.724
1927	20.244	3.2	19.626
1928	23.636	8.5	21.624
1929	23.636	10.5	21.255
1930	23.636	16.7	19.700
1931	23.636	23.3	18.124
1932	23.636	34.7	15.438
1933	22.040	24.0	16.728
1934	20.444	11.0	18.217
1935	21.320	16.4	17.815
1936	20.365	5.0	19.350
1937	19.770	6.5	18.550
1938	20.784	5.9	19.570
1939	20.784	4.7	19.820
1940	20.784	6.7	19.400
1941	20.784	16.9	17.270
1942	20.784	16.2	17.420
1943	20.784	37.5	12.891

Proizvodnja prediva v kilogramih in povprečne angl. številke

Leto	Letna proizvodnja v kg	Povprečna številka preje
1926	1,316.340	12.38
1927	1,451.798	11.65
1928	1,546.178	12.85
1929	1,506.884	13.96
1930	1,892.326	12.49
1931	1,607.077	12.82
1932	1,551.002	13.17
1933	2,140.960	12.10
1934	2,089.958	13.35
1935	2,038.413	13.14
1936	2,103.774	13.00
1937	2,459.010	12.32
1938	2,615.000	12.56
1939	2,129.197	13.66
1940	1,951.236	14.56
1941	0,817.826	16.90
1942	0,554.508	22.50
1943	0,548.794	22.29

III. TKALNICA

Proizvodnja tkanin v metrih brez ozira na širino

Leto	Skupna proizvodnja tkalnice	Proizvodnja dvojno širokih (8/4) tkanin ne glede na razne širine	Proizvodnja ozkih (4/4) tkanin ne glede na razne širine
1926	5,839.597	304.048	5,535.549
1927	6,104.916	337.188	5,767.728
1928	6,594.063	350.000	6,244.063
1929	7,966.799	378.822	7,587.977
1930	8,041.039	433.552	7,607.487
1931	7,622.493	362.065	7,260.428
1932	6,481.874	311.088	6,170.785
1933	7,676.165	321.321	7,354.844
1934	8,053.576	356.267	7,737.309
1935	7,318.149	404.230	6,913.919
1936	7,522.519	453.831	7,068.688
1937	8,608.507	516.346	8,092.161
1938	9,289.342	657.193	8,632.148
1939	9,083.802	657.002	8,426.800
1940	7,592.238	606.398	6,985.839
1941	3,348.767	165.954	3,682.813
1942	2,935.624	137.622	2,798.002
1943	2,150.080	428.080	1,722.275

B. Razdobje 1946–1959

I. PREDILNICA

Število instaliranih vreten je od leta 1947 do 1959 ostalo enako. Obratovalo je 20.784 vreten, od tega 14.496 Wc in 6288 Pc

Proizvodnja prediva v kilogramih in povprečje v angleški številki

Leto	Letna proizvodnja v kg	Povprečna številka preje
1946	2,845.000	
1947	3,706.186	14.78
1948	3,473.710	15,08
1949	3,373.994	15,57
1950	3,177.877	15.26
1951	2,614.377	15.96
1952	2,072.185	16.55
1953	2,183.512	16.38
1954	2,368.750	18.03
1955	2,727.816	29.74
1956	2,932.684	28.34
1957	3,209.288	27.76
1958	3,248.153	26.88
1959	3,041.230	28.55

II. TKALNICA

Leto	Skupna proizvodnja	Širokih	Ozkih
		tkanin v tisoč metrih	
1946	6,253.100		
1947	9,747.087	1,795.462	7,951.625
1948	10,389.621	1,062.320	9,327.301
1949	9,420.933	1,110.012	8,310.921
1950	7,905.288	1,464.522	6,240.766
1951	6,168.876	1,401.776	4,767.100
1952	6,817.680	1,116.286	5,701.395
1953	8,508.858	1,290.545	7,218.313
1954	9,177.427	1,661.046	7,416.381
1955	11,142.657	1,614.201	9,528.456
1956	11,048.517	1,841.136	9,207.381
1957	11,352.734	1,968.073	9,384.661
1958	11,519.597	2,655.997	8,863.600
1959	10,246.799	2,723.099	7,523.700

Proizvodnja tkanin

Leto	Surove	Beljene	Barvane	Cord
		v tisočih metrov		
1955	3482	5035	2114	291
1956	5295	3861	909	313
1957	5270	5527	555	378
1958	3375	8261	526	356
1959	3185	9591	409	270

III. POGONSKA ENERGIJA

Poraba električne energije v kWh po obratih

Leto	Predilnica	Tkalnica	Belilnica	Elektrokotlarna
1948	5,753.406	1,617.966	394.914	9,293.622
1949	5,674.696	1,349.009	286.706	5,986.235
1950	5,288.148	1,179.036	585.389	8,762.940
1951	4,574.790	1,051.245	346.257	11,427.171
1952	3,955.464	1,192.536	366.777	10,232.021
1953	2,558.205	1,013.788	298.005	10,442.166
1954	3,709.774	1,300.592	313.941	9,456.896
1955	4,116.725	1,379.010	365.398	10,103.072
1956	4,394.215	1,413.113	316.171	8,440.250
1957	5,723.291	1,562.183	411.020	8,519.178
1958	5,716.948	1,662.149	494.880	8,055.705
1959	5,495.730	2,068.537	647.524	8,101.699

Proizvodnja električne energije BPT v kWh

Leto	Proizvodnja	Poraba
1947	15,879.208	
1948	19,396.525	17,059.908
1949	16,412.900	13,396.646
1950	18,806.775	15,615.513
1951	19,404.350	17,399.463
1952	17,537.750	15,746.798
1953	17,687.300	14,312.164
1954	18,352.750	14,781.203
1955	19,584.825	15,964.205
1956	18,218.875	14,563.740
1957	18,215.025	16,215.672
1958	17,933.125	15,929.682
1959	18,030.575	16,313.490

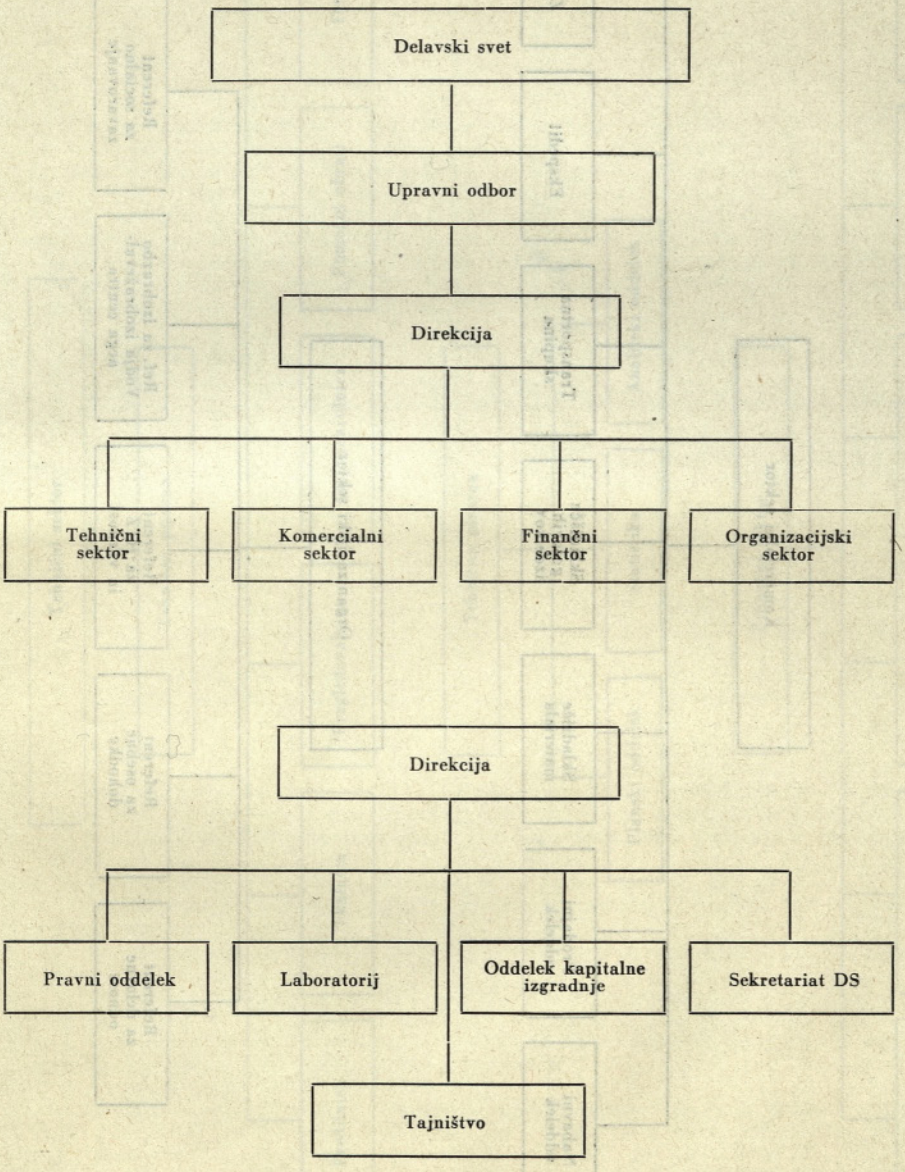
Potrošnja premoga v tonah

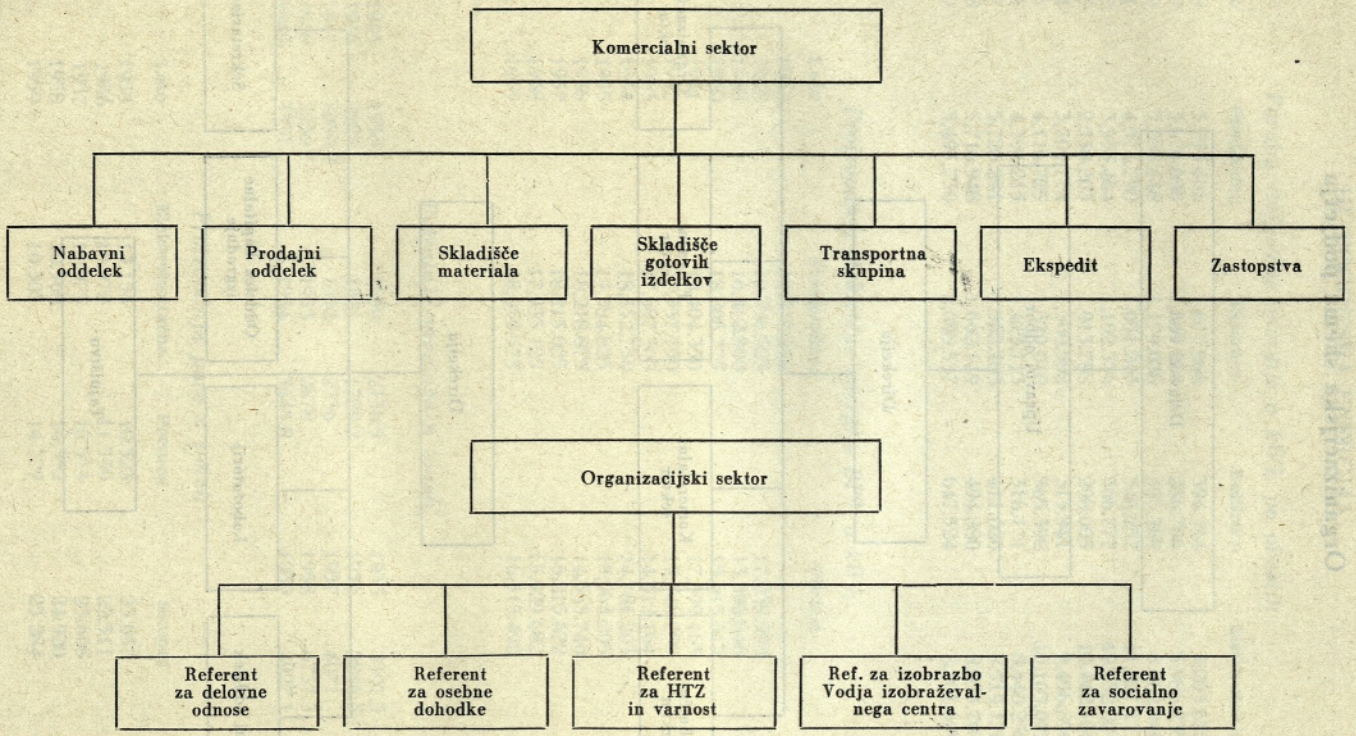
1945	1558	1950	2136.5	1955	3507.3
1946	2905	1951	1729.2	1956	3846.3
1947	3050.2	1952	2336	1957	4071
1948	2236.7	1953	2878	1958	4737.3
1949	3531	1954	3445.8	1959	4927.1

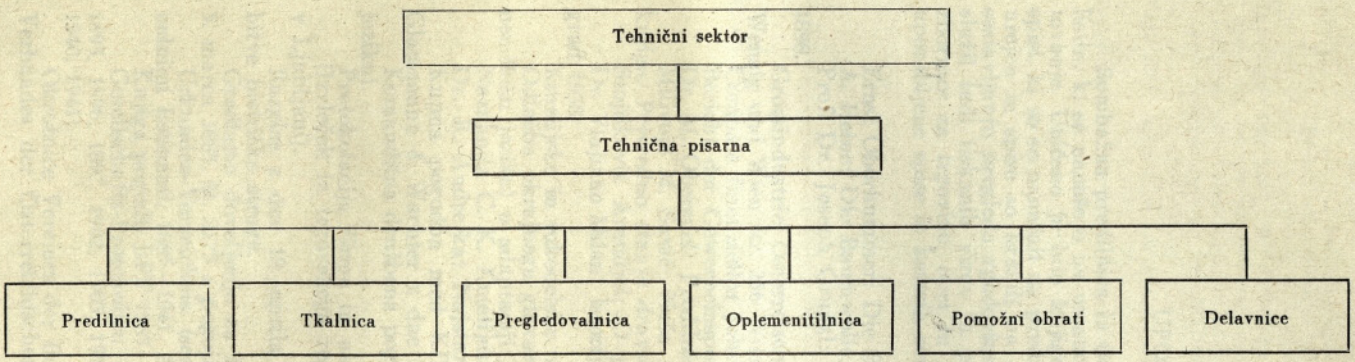
Proizvodnja pare v tonah

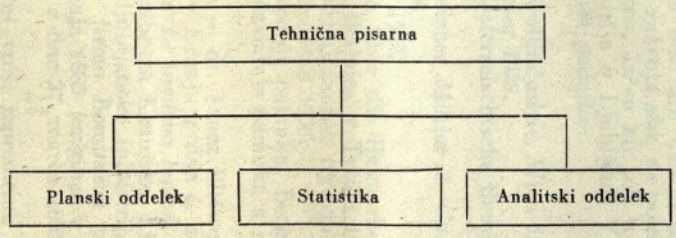
Leto	Elektrokotlarna	Premog	Skupaj
1955	13.134	10.523	23.657
1956	10.972	11.539	22.511
1957	11.075	12.533	23.608
1958	10.568	14.352	24.920
1959	10.505	14.779	25.284

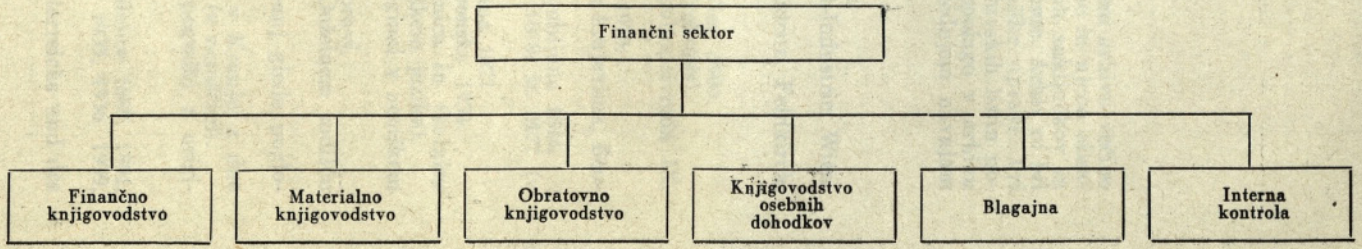
Organizacijska shema podjetja

Komercialni sektor
Nabavni oddelek
Prodajni oddelek
Skladišče materiala
Skladišče gotovih izdelkov
Transportna skupina
Ekspedit
Zastopstva
Organizacijski sektor
Referent za delovne odnose
Referent za osebne dohodke
Referent za HTZ in varnost
Ref. za izobrazbo Vodja izobraževalnega centra
Referent za socialno zavarovanje

Tehnični sektor
Tehnična pisarna
Predilnica
Tkalnica
Pregledovalnica
Oplemenitilnica
Pomožni obrati
Delavnice

Tehnična pisarna
Planski oddelek
Statistika
Analitski oddelek

Finančni sektor
Finančno knjigovodstvo
Materialno knjigovodstvo
Obratovno knjigovodstvo
Knjigovodstvo osebnih dohodkov
Blagajna
Interna kontrola

UPORABLJENI VIRI

Bombažna predilnica in tkalnica je ohranila v tovarniškem arhivu večino listin, ki se nanašajo na ustanovitev podjetja, graditev tovarne in njeno obratovanje. Uničeno je bilo knjigovodstvo, pretežen del bilančnih zaključkov in spisi, ki so se nanašali na predvojne delavske in mezdne razmere. Arhiv ni bil urejen in spise so hranili na raznih delovnih mestih tovarniške uprave. Pri sestavljanju pregleda zgodovinskega razvoja sem se poleg arhivskih listin poslužil tudi tiskanih virov in podatkov, ki so mi bili na razpolago v arhivu zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. V naslednjem navajam uporabljene spise iz katerih sem črpal podatke:

Ernst Oberhummer: Die Baumwollindustrie, Wien 1917.

A. Heine: Die Baumwolle, Leipzig 1928.

Prof. Dr. Joseph Grunzl: Die Österreischische Baumwoll-Industrie, Wien, 1898.

Grossindustrie Österreischs: Getzner Mütter & Co., Bludenz, Feldkirch, Wenzig und Wien str. 236 Wien 1898.

Compass finanzielles Jahrbuch 1912.

Bericht der Gewerbeinspektoren über die Heimarbeit Wien 1900.

Dr. M. Obersnel: Predilnica in tkalnica v Tržiču 1946 (rokopis).

Milivoje M. Savić: Naša industrija, zanati, trgovina i poljoprivreda IX. knjiga, Privredno stanje dravske banovine 1931.

Stojilković Arandjel: O proizvodnji pamuka, Beograd 1939.

Dr. Vlajinac Milan: Istorija proizvodnje pamuka u našim krajevima, Beograd 1938.

Kmetijske in rokodelske novice — dr. Janez Bleiweis, Ljubljana 1844.

Odločba okrajnega glavarstva v Kranju z dne 4. aprila 1879, št. 2177 (v nemškem jeziku) o adaptaciji Balosa za tovarno lepenke.

Naznanila C. K. Kmetijske družbe za Kranjsko, Ljubljana 1871.

Dr. R. Andrejka: Najstarejše ljubljanske industrije, Kronika 1934.

Kupna pogodba med KID in firmo Bombažna predilnica in tkalnica Glanzmann & Wachter z dne 28. maja 1885 (original v nemškem jeziku).

Komanditna družbena pogodba z dne 27. marca 1885 (original v nemškem jeziku).

Protokolacija firme in naknadni vpisi izpremememb v upravi.

(Izvleček iz trgovskega registra zvezek II. list 10. pri Deželnem sodišču v Ljubljani).

Razglas z dne 18. aprila 1886 okrajnega glavarstva Kranj glede poglobitve bistriške struge.

Gradbeno dovoljenje za BPT od okrajnega glavarstva v Kranju z dne 5. marca 1885, št. 2175 s pogoji, pod katerimi se sme graditi (v nemščini).

Urkunden-Verzeichnis (seznam nekupnih in prodajnih pogodb) z originalnimi listinami. 1885—1941. Arhiv predilnice.

Knjiga pogodb BPT 1885—1938.

Gesellschafts-Protokollen (zapisniki občnih zborov in bilance 1889, 1891, 1893, 1896, 1897, 1902, 1903, 1914, 1917, 1919, 1927, 1928, 1932, 1933, 1936, 1939, 1940, 1941).

Okrožnice Vereines der Baumwollspinner und Weber Österreichs und des Verbandes der Österreichischen Textilindustrien.

Fabriksordnung z dne 26. marca 1899 (Delovni red tovarne).
Družbena pogodba (Gesellschafts-Vertrag) iz leta 1908.
Fascikel: Lokalna železnica Kranj—Tržič (v arhivu predilnice).
Izpis iz vodne knjige okr. glavarstvo Kranj.
Tehnična poročila za občne zbore K. D. (nemško) 1910—1942 (nepopolna).
Razglas št. 4063 z dne 14. aprila 1901 za vodopravno razpravo 21. maja
Dopisi, izkazi in poročila S. Riegera o gradbi vodnih rovov in central.
Fascikli s podatki o komanditistih in uradni izvleček iz trg. registra 1941.
Kartoteka komanditistov od 1885—1944.
Blagajniška knjiga obratne bolniške blagajne od 1. januarja 1906 do maja 1919.
Izvlečki sklepov občnih zborov od decembra 1888 do 1909. (Protokoll-Auszüge).
Poročilo o vpogledu v trgovske knjige z 7. julija 1913.
Kopije pisem in izkazov A. Gassnerja Schw. Kreditanstaltu o razvoju in stanju podjetja 1910—1912.
Dopisovanje s Tschavollovimi dediči 1894—1896 (Kopije pisem).
Nachtragsübereinkommen zu dem Gesellschafts-Vertrage von 15., 17., und 29 August 1908.
Bolniška blagajna TBPD (fascikel dopisov).
Pripombe k načrtovanju vodne centrale pri Sv. Ani 24. januarja 1902 (E. Glanzmann).
Pogodba z Direkcijo državnih železnic za industrijski tir iz leta 1909.
Pismo E. Glanzmanna na Nationalrath Dr. Karl Trillera iz marca 1919.
Betriebsbericht 1943.
Fascikel: Sekvester in nadzorstvo leta 1919 nad družbo BPT.
Spisi o uvozu na predelavo iz leta 1920. Vloge predilnice na generalno direkcijo carin.
Uverenje generalne direkcije carin 6. aprila 1920 o določitvi uvoza na predelavo.
Sveženj spisov iz leta 1918 o preusmeritvi podjetja.
Poročila za občni zbor leta 1918 s seznamom traktand za dnevni red.
Erläterungen zu der Eröfnungsbilanz für 1927 (valorizacija).
Komercialna poročila za občne zbore And. Gassnera 1920—1939 (nepopolna).
Poročilo ministrstvu pravosodja v Beogradu z dne 13. novembra 1922 v zadevi sekvestra in tožbe.
Poročilo k prijavi vrednostnih papirjev 24. nov. 1921 in 29. sept. 192?.
Sodba trgovskega sodišča na Dunaju Cg VI 617/23 z dne 14. decembra 1924 (33 strani).
Razsodba najvišjega sodišča na Dunaju z dne 23. decembra 192.v zadevi bančnega dolga.
Revisionschrift in der Klage der Zentral Europäischen Länderbank contra Predilnica Tržič.
Fascikel: Devizne zadeve 1932—1935 (okrožnice, vloge, izvlečki, pregledi računov).
Technischer Bericht über die Bauperiode von Anfang 1922 bis 1924.
Cerkveni glasnik, januar 1927 (ob 40-letnici obstoja podjetja).
Fascikel: Pomožne akcije za brezposelne.
Fascikel: Podporno društvo BPT.
Državna tekstilna šola v Kranju, Izvestja.
Dopisi s šolskim odborom tekstilne šole v Kranju.
Dr. W. Elbertov dnevnik o stavki 1936. leta, str. 1—31, 53—63.
Fascikli: Dovoljenja za zaposlitev tujcev.
Nezaposlenost v Jugoslaviji — Centralni sekretariat radničkih komora 1934, Beograd.
Bogdan Krekić: Radnička nadnica, Beograd 1934.

Prošnja Glanzmanna za intervencijo za varstvo osebne imovine pri švicarskem konzulatu (29. avgusta) 2. sept. 1936.
Kartoteka posojil delavcem.
Seznami zaposlenih inozemcev.
5 fasciklov dopisov pravnega referenta dr. W. Elberta.
BPT, tovarniški delovni red 1932.
Fascikel: Prošnje za namestitev.
Fascikel: Prošnje za odobritev predujmov na plačo v obliki posojil.
Letak: Jugoslovanske strokovne zveze o stavki.
Letak: Splošne strokovne zveze Jugoslavije 1936 september o stavki.
Letak: Narodne strokovne zveze o stavki 1936.
Letak: Katoliških delavcev v Tržiču o stavki 1936.
Slovenec z dne 1. sept. 1936. Uratnikov članek o stavki.
Nepodpisan letak: Resnica o štrajku tekstilnih delavcev 1936.
Dopisi z angl. konzulatom v zadevi stavke in sekvestracije.
Tožba Trg. sodišča na Dunaju Cg VI 617 z dne 10. maja 1923.
Razsodba višjega deželnega sodišča na Dunaju R II 529/25 z dne 30. decembra 1925.
Zapisniki o posvetovanju tekstilcev 21. avgusta 1932.
Zapisniki o posvetovanju tekstilcev 18. januarja 1933 o kondicijah in organizaciji prodaje.
Ekspoze o carini 7. oktobra 1924.
Poročila inšpekciji dela (3 fascikli).
Dopisi z inspekcijo rada zaradi tujcev 1924—1941 (3 fascikli).
Poročila o podpornem društvu BPT.
Fascikel: Stanovanjske zadeve.
Dopisi BPT s strokovnimi organizacijami v delavskih zadevah od 1929 do 1931.
Osnutek kolektivne pogodbe iz leta 1936.
Zapiski o delavskih mezdnih pogajanjih v letu 1935/1936.
Fascikel: Spisi o odkupu domačega bombaža (od leta 1936—1941). (Obračun prevzetih količin, kalkulacija stroškov, ključ razdelitve).
Spisi Savetodavnega odbora pri Ministrstvu trgovine in industrije v Beogradu 1940/41.
Mesečne prijave urada za razdelitev bombaža 1940.
Grafični prikazi obratov od 1926—1941 za tkalnico.
Tehnično poročilo za leto 1939.
Popis strojev in naprav ob okupaciji 1941.
Popis strojev, zgradb in posesti ob okupaciji leta 1941.
Trgovski list s članki o zaposlitvi inozemcev iz leta 1927, št. 85, 1933, št. 57, 1928, št. 49.
Poimenski izkazi strojnih meritev (Nutzeffekte) september 1939 v tkalnici.
Anketa delavske zbornice: Vprašalna pola za delavske zaupnike.
Volilni spis delavskih zaupnikov iz leta 1938.
Fascikel: Posojila delavcem z reverzi in obračuni obresti 1929—1938.
Seznam stanovanjskih hiš BPT.
Spisi o zadevi potrošniške zajednice in rezervne hrane iz leta 1940.
Seznami delavcev z navedbami delovnih ur, načina dela, kosmatega zaslužka in čistega izplačila.
Načrt zakona o elektrotehničnem gospodarstvu 1930.
Mezdni izkazi po letih z zaslužki med krizo 1932.
Fascikel: Delavska pogajanja april—november 1936.
Fascikel: Poročila in dopisi zvezi industrijcev v Ljubljani.
Fascikel: Poročila Trgovski in obrtniški zbornici v Ljubljani.
Fascikel: Okrožnice, zapisniki Društva bombažnih predilnic v Ljubljani 1929—1941.
Zapisniki o razpravah za koncesije vodnih central leta 1926.
Zakon o izkoriščanju vodnih sil z dne 4. sept. 1931.

Bericht über die zur vollständigen Elektrifizierung der Fabrik noch notwendigen Investitionen (1932).

Fascikli zavarovalnih polic, obračunov in revizij premij.

Delavske zadeve (za vsako leto posebej fascikel).

Fascikel: Davčne zadeve (nepopoln).

Fascikel 343 Arbeitzeit (okrožnice, odredbe) urejen po letih.

Poročila Reichsstelle für Baumwollgarne Berlin in Wirtschaftsamtu Bled od 1941 do 1945.

Seznam partizanov in aktivistov BPT v Tržiču.

Izkaz aretiranih, izginulih, preseljenih in odpuščenih 1941.

Razglasi Landrata v Radovljici (plakati).

Fascikel: Obratni razglasi predilnice.

Fascikel: Prijave delavcev uradu v Radovljici 1941—1945.

Spisi o odpovedi delavstva iz dobe okupacije 1941—1945.

Mesečna poročila o delavskih zaslužkih kr. banski upravi 1937—1941.

Načrti tovarne, central, naprav itd.

Fascikel: Reichszeugmeisterei s spisi o dobavah za nemško vojsko in NSDAP.

Betriebsberichte iz dobe okupacije 1941—1944.

Fascikel: Kärtner Volksbund KOF.

Erzeugungs-programm 1942, Genehmigt von der Reichsstelle für Textillwirtschaft.

Govor dr. W. Elberta na zborovanju NSDAP 5. maja 1943.

Poročila Gaukämmererju za Koroško o družabnikih in zapisniki občnih zborov med okupacijo z bilancami 1941—1944.

Altersaufbau der Gefolgschaft iz septembra 1941.

Popis inventarja zaplenjene imovine A. Gassnera.

Spisi o postavitvi delegata MIR, o nacionalizaciji podjetja, o ustanovitvi državnega podjetja, prijave za registracijo državnega podjetja in spisi o zaplenitvi veleposestva.

Tehnično poročilo o stanju obrata BPT — 5. avgusta 1946.

Sodba vojaškega sodišča IV. armije z dne 25. novembra 1945 o zaplembi premoženja podjetja.

Statistični popis podjetja 25. septembra 1945.

Navodila o osnovanju delavskih svetov v državnih gospodarskih podjetjih.

Surova bilanca maja 1945, zaloge blaga in obratnega materiala.

Popis zalog 15. maja 1946.

Zapisniki občnih zborov sindikalne podružnice za leto 1950 in leto 1952.

Poročilo o delu sindikalne podružnice za leto 1953.

Dopisi o zadevi izbrisa zaznambe gozdnega ministrstva na posestvu BPT.

Poročilo odstopivšega DS novoizvoljenemu z dne 3. aprila 1953.

Poročilo o 6-mesečnem tekmovanju III—IX 1946, BPT, vezano kot rokopis s slikami.

Sejni zapisniki Upravnega odbora od 25. avgusta 1950.

Delovni red iz septembra 1949.

Pogonsko tehnično poročilo za leto 1954.

Odločbe o potrditvi sklepnih računov BPT leta 1951.

Zaključni račun 31. XII. 1954 z 41 prilogami.

Zapisniki sej UO 1953—1955.

Tarifni pravilnik BPT z dne 5. marca 1953.

Delovni red z dne 1. februarja 1954.

Pravila o organizaciji in poslovanju 16. maja 1947.

Fascikel stanovanjske zadeve 1951—1954.

Razglasi in zapisniki o volitvah delavskega sveta 1951—1954.

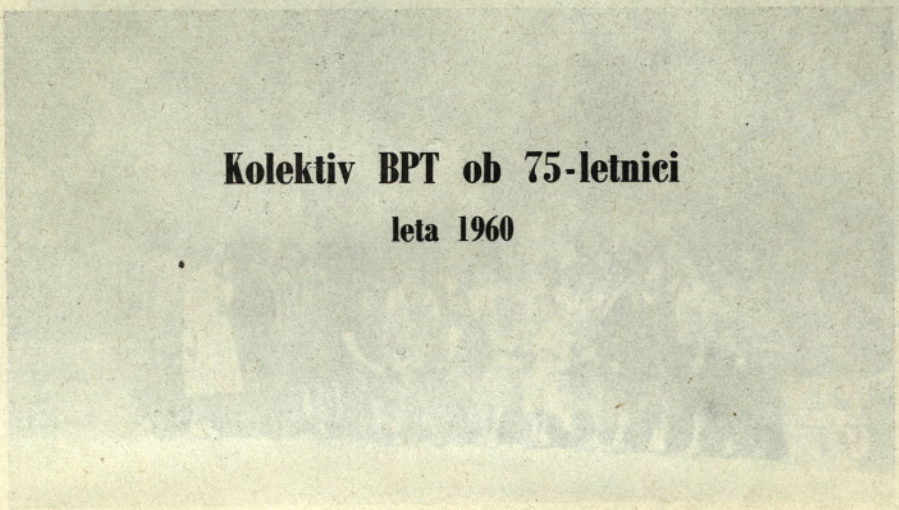
Poročilo republiškega sveta sindikatov 1955, Ljubljana.

Okrožnice Zveznega ministrstva industrije 1945 (za tekstilni sektor).

Prijava vojnega dobička v času okupacije.

Pravila podjetja BPT z dne 4. julija 1955, št. 1518.

Polletno tekmovalno poročilo iz leta 1951.
Tekmovalno poročilo na čast desetletnice OF z dne 4. aprila 1951.
Zapisnik o predaji poslov 2. aprila 1954, Žitnik Franc — Horjak Dušan.
Poročila delavskemu svetu 1951—1959.
Zaključni računi BPT 1955, 1956, 1957, 1958, 1959.
Zapisniki sindikalnih občnih zborov 1954—1959.
Tehnično poročilo o rekonstrukciji strojnih naprav 1959.
Statistika nezgod, obolenj in izostankov 1955—1959.
Računski zaključki počitniškega doma v Poreču 1957—1959.
Statistika poslovanja delavskega doma 1956—1959.
Tarifni pravilnik s premijskim pravilnikom za leto 1959.
Pravilnik o materialni in krivični odgovornosti delavstva.
Zakon o delovnih razmerjih in Uradni listi FLRJ za leta 1948—1959.
Zbornik ob 20-letnici tekstilne stavke Slovenije 1956.
Seznam v letu 1941 prisilno odpuščenih delavk v BPT Tržič (10 strani).
Številčno stanje po letih starosti 12. oktobra 1956.
Statistični izkazi Saveza tekstilne industrije Beograd za leto 1959.
Stanje disciplinskih zadev v BPT v l. 1958.
Komercialno poročilo za leto 1959.
Fascikel: Rekonstrukcija podjetja 1957—1960.
Starostna struktura v BPT 1. februarja 1960.
Pravilnik o požarnovarnostni zaščiti v BPT.
Pravilnik centra za izobrazbo BPT Tržič.
Letno poročilo in problematika HTZ za l. 1959 BPT Tržič.
Pravilnik o higiensko tehnični zaščiti v BPT.
Zapisnik občnega zbora sindikalne podružnice BPT Tržič za l. 1959.
Poročilo tovarniškega komiteja ZKS — BPT.

Kolektiv BPT ob 75-letnici

leta 1960

Delavski svet leta 1960. Sedita predsednik DS Milan Koprivnik in predsednik UO Marjan Dolinar

Upravno osebje BPT ob 75-letnici. V sredini direktor ing. Žitnik — Na sliki spodaj manjkajoče

osebje organizacijskega oddelka uprave

Kolektiv stare tkalnice z mojstrom Teranom. V drugi vrsti zadaj mojster Slavko Stritih

Kolektiv motovilnice. Na desni pomočnik obratovodje Stransky, na levi nadmojster Brišar in v sredini mojster Pirjevec

Kolektiv stare tkalnice z nadmojstrom Dornikom in mojstri Lovrenčičem in Knificem

Skupina predilk. V sredini mojster Vinko Perko

Skupina predic. V sredini nadmojster Vili Perko in mojster Janez Perko

Skupina predic. Na desni pomočnik obratovodje Stransky

Skupina predic. V sredini mojster Anton Benedik

Skupina predic. Zadaj obratovodja Miro Pirih ter mojstra Matevž Valjavec in Andrej Zupan

Tkalke z mojstri in obratovodjem Rudijem Ahačičem in upravnim osebjem ter mojstri Knificem, Kraljem, Jancem in »Kristlom«

Kolektiv nove tkalnice

Tkalke iz stare predilnice. V sredini nadmojster Jože Šolar ter mojstra Milan Koprivnik in Matevž Istenič

Tkalke nove tkalnice. Zadaj mojster Novosel

Skupina tkalk iz stare tkalnice z mojstroma Zupanom in Pavlinom

Kolektiv pripravljalnice. V sredini mojster Rudi Prešern

Oddelek predilk s svojimi mojstri. Sedita Luka Slapar in L. Stamcar

Kolektiv pripravljalnice z mojstrom Marjanom Markičem v sredini

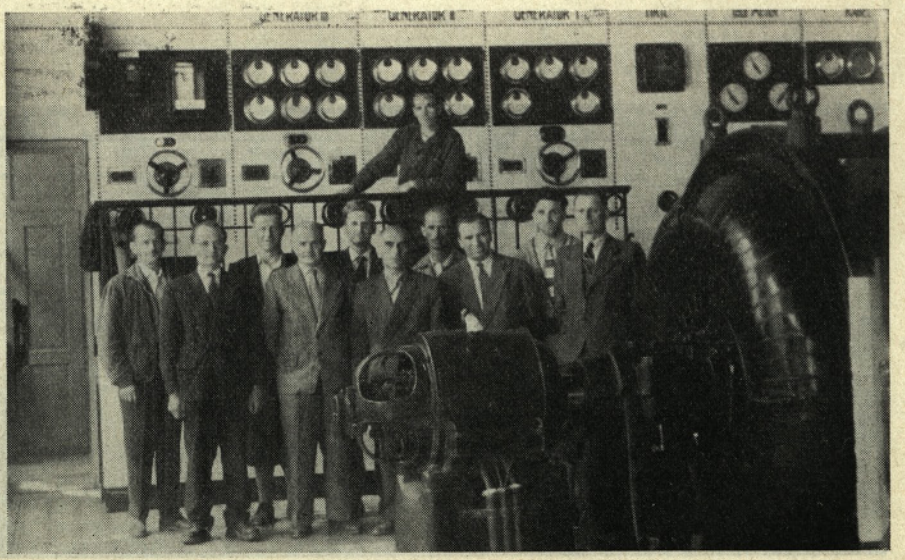
Del kolektiva oplemenitilnice z mojstroma Ignacem Ahačičem in Francem Ropretom

Električarji, mizarji in gradbena skupina. V sredini pomočnik vodje elektroobrata Gabrijel Rustja in mojster Franc Slatnar

Del kolektiva oplemenitilnice. V prvi vrsti obratovodja Marjan Dolinar, za njim mojster Janez Grosmajer

Strojniki hidrocentral. V sredini vodja HC Franc Kurnik in pomočnik Rudi Hrovatić

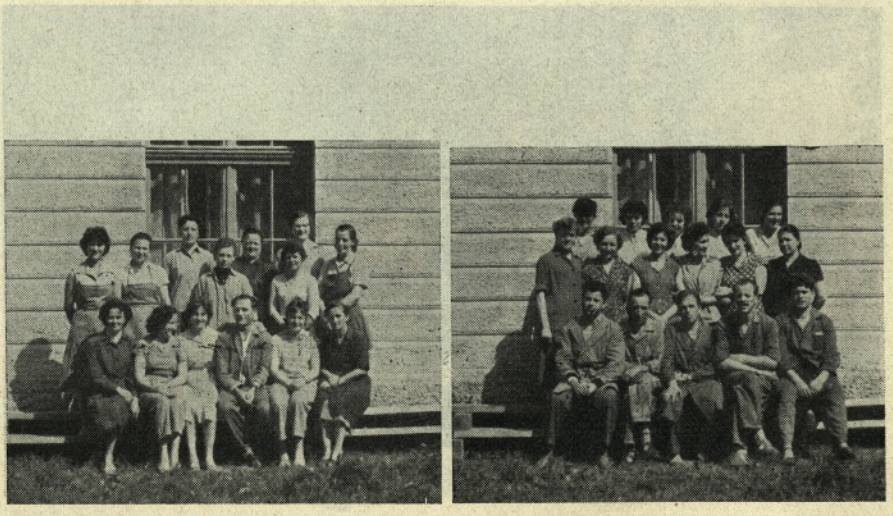
Ključavničarji iz mehanične delavnice. Zadaj stojita vodja delavnice Ciril Kogej in na levi strani mojster Vili Lang

Osebje elektrodelavnic. Zadaj sedita pomočnik vodje elektroobrata Rustja in mojster Slatnar

Pregledovalke blaga. V sredini mojster Bertoncelj

Slika levo: Pregledovalke blaga. V sredini mojster Rupar. — Slika desno: Pregledovalke blaga. V sredini nadmojster Šolar, desno predsednik DS mojster Koprivnik, levo mojster Beguš

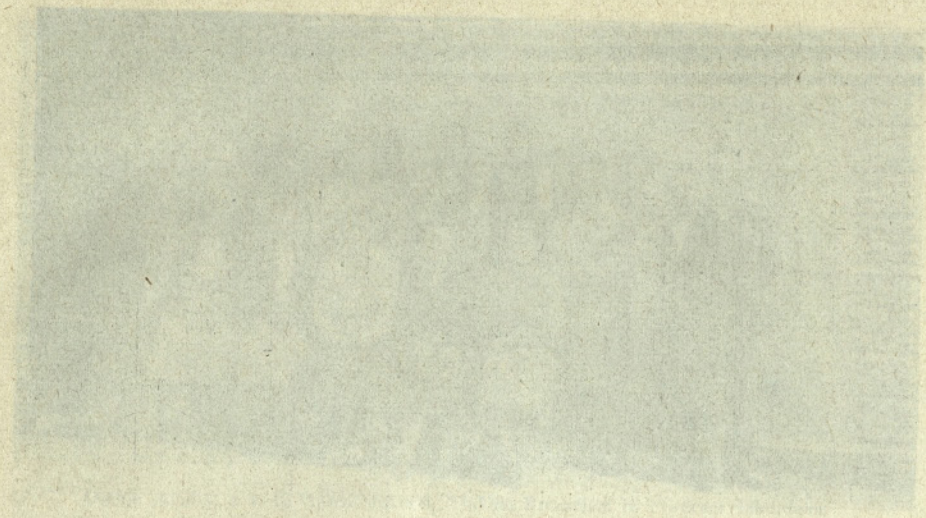
Osebje skladišč z vodji Anico Mokorel, Vinkom Brezarjem in Francem Jakopinom

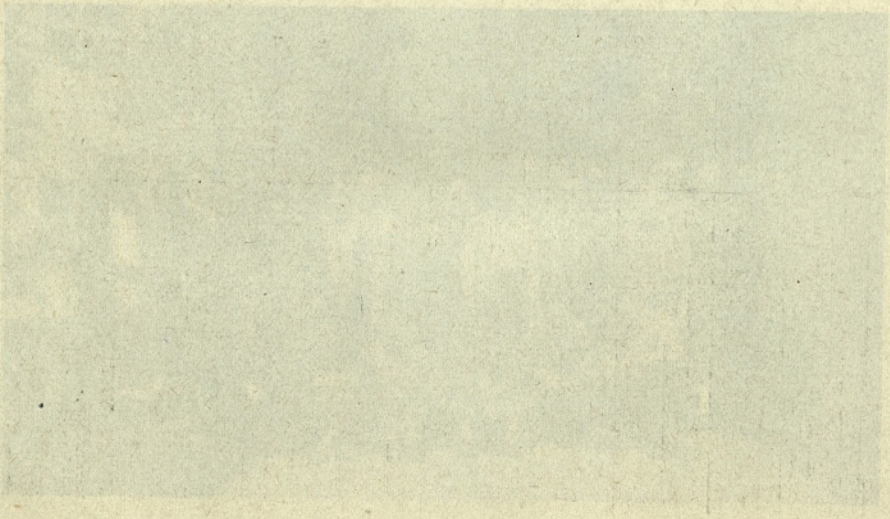

Vratarji, gasilci, šoferji in kurjači. Na desni vodja garaže Bogataj, zadaj v sredini vodja kotlarn Ludvik Stucin

Del kolektiva predilnice z obratovodjem Pirihom in nadmojstroma Ziblerjem in Brišarjem

Življenjepisi

padlih borcev — talcev — žrtev fašističnega terorja, ki so bili zaposleni v BPT

Odkritje spominske plošče tov. Tončki Mokorelovi v tovarni. Levo od plošče stoji njena sestra Anica Mokorel

Ahačič Albin

Rojen 1. 3. 1918 pri Sv. Ani nad Tržičem. Po poklicu je bil tovarniški delavec in je bil zaposlen v Bombažni predilnici in tkalnici Tržič. Kmalu po prihodu Nemcev v Jugoslavijo se je pričel zanimati za razvoj NOB. Vendar so ga Nemci prehiteli ter ga mobilizirali v jeseni leta 1942 v nemško vojsko. Tam je še bolj spoznal gospodarje nacizma in pa njihove namene. Zato je v jeseni leta 1943 dezertiral in odšel v partizane. V borbi s sovražnikom je pokazal posebno sposobnost in začel z njimi krepko obračunavati. Zadrževal se je v Kokrškem odredu najprvo kot obveščevalec. Kmalu nato pa je bil odposlan na Primorsko v šolo in se je od tam srečno in z mnogimi izkušnjami vrnil nazaj v Kokrški odred II. bataljon. V tej enoti se je potem tudi nahajal in prevzel nalogo za likvidiranje sovražnikov in domačih izdajalcev. Pri tem kot tudi pri ostalih večjih akcijah in borbah je pokazal izredno sposobnost. Dne 23. 11. 1944 je junaško padel s še nekaterimi tovariši v borbi z belogardisti v vasi Lom nad Tržičem.

Ahačič Franc

Rojen 26. 3. 1909 pri Sv. Ani nad Tržičem. Po poklicu je bil žagar. Zadnja leta pred vojno je bil zaposlen kot strojnik v hidroelektrarni pri tovarni predilnice in tkalnice Tržič. Za politično dejavnost se je zanimal že več let pred okupacijo. K temu ga je še posebno vzpodbujal star revolucionar tov. Anton Košir (Anžečman), s katerim se je večkrat sestajal in hodil k njemu na sestanke. Pri njem je tudi dobival knjige in literaturo, jo čital in oddajal naprej zanesljivim osebam. Med NOB je imel s partizani tesne stike in jim dostavljal razni material in važne podatke. V partizane je vstopil 26. 2. 1944 ter se je zadrževal v Kokrškem odredu kot obveščevalec z ilegalnim imenom Rastko. Dne 15. 5. 1944 je bil od izdajalcev iz domačega kraja izdan. Nemški policisti so ga nato iz zasede za njegovo domačo hišo ustrelili s 74. streli. Ob isti priložnosti so izselili njegove starše in enega mlajšega brata. Njega samega pa so naslednji dan pokopali kar za domačo hišo, na mestu, kjer je padel.

Ahačič Karl

Rojen 13. novembra 1928 v Tržiču. Svojo mladost je preživel doma in se po končani šoli šel učit za električarja v predilnico, kjer je bil zaposlen vse do okupacije. Takoj po okupaciji je deloval v

skupini skojevcev, v kateri so bili: Roblek Lado, Slavko Srečnik, Pavel Krištofek in drugi. Ta skupina je sabotirala obvezne apele Hitlerjugenda. Klicani so bili na odgovor, a se niso odzvali, temveč so odšli v skupini šestnajstih tovarišev 11. januarja 1944 v partizane na področje Krope. Karl je bil dodeljen v Prešernovo brigado kot kurir, pozneje pa za mitraljezca. 24. aprila 1945 popoldan je imela brigada borbo z Nemci pri vasi Grgar pri Gorici, kjer je junaško padel. Vseskozi je bil naprednega mišljenja, navdušen smučar in planinec ter drsalec.

Ahačič Peter

Rojen 24. junija 1896 v Tržiču. Kot otrok je le malo hodil v šolo, mnogo raje se je podil po Pirmancah, Kamniku, Zavrotu in drugod v bližnji okolici. Z dvanajstimi leti ga je oče Janez (od tod Jankusov Peter), ki je bil dimnikar, vzel v uk ter se je tako izučil dimnikarske obrti. Med prvo svetovno vojno je bil vojak v Galiciji, na Dobrdobu in v Judenburgu. Tudi on je nadaljeval tradicijo vseh moških, kar jih je bilo več rodov nazaj. Med vojno je dezertiral iz avstrijske vojske. Po prvi svetovni vojni se je preživljal deloma kot dimnikarski pomočnik, ker pa je bil pri tem zapostavljen, je svoj poklic opustil in le priložnostno delal. V zgodnji pomladi se je leta 1929 prijavil za sezonsko delo v Franciji, oziroma kot prostovolec za fronto v Maroku. Tja sicer ni hotel iti, bil pa je čez poletje v Marselju, potem pa je peš prišel nazaj domov. Leta 1930 je dobil delo v predilnici, kjer je bil zaposlen do tekstilne stavke 1936. Politično se v tistem času aktivneje ni nikjer udejstvoval. Spominjam pa se, da je bil ob vsakih volitvah v opoziciji. Ker se je režim večkrat menjal, njegovo politično prepričanje ni bilo utrjeno. Simpatiziral je s Sovjetsko zvezo in Komunistično partijo Jugoslavije. V tekstilni stavki se je politično precej razgledal. Vsestransko je pomagal pri organizaciji zaščite in reda ter prehrane. Bil je član strokovne organizacije. Zaradi njegove aktivnosti ga podjetje takoj ni hotelo ponovno zaposliti. Koncem decembra 1936 so ga končno le ponovno sprejeli na delo. Ko je stranka delovnega ljudstva v letu 1938 zavzela velik politični razmah, je postal tudi Peter Ahačič član te stranke. Udeleževal se je njenih sestankov in tako neopazno začel aktivneje posegati v politična dogajanja. V zimi 1940/41 je postal član Komunistične partije Jugoslavije. Ob in po kapitulaciji sploh ni bil doma. Kje se je zadrževal, sicer takrat ni bilo znano, potem je sčasoma začel vleči na dan razno orožje, ki ga je mazal, pakiral, spravljal nekam dalje in skrival. Že po nekaj dneh so se Nemci prvikrat oglasili v hiši, a niso nič dobili. Peljali so ga na orožniško postajo, a se je po nekaj urah vrnil. Rekel ni nič, pač pa je pripravil vse potrebno za beg. Bil je zelo malo doma, takoj po napadu na Sovjetsko zvezo pa je povedal, da bo šel v gozd. Dne 25. junija 1941 so okrog poldneva prišli Nemci

v predilnico z namenom, da bi aretirali Tončko Mokorel in Petra Ahačiča. Bili so nemalo togotni, ker jim je Tončka ušla iz obrata. Peter pa, ki je delal zunaj, jih je zagledal že od daleč. Ko je videl, da gredo proti njemu, je vzel jopič in odšel korakoma proti južnemu izhodu. Od tam je čez Kovtrnico zavil v gozd. Istega dne popoldne (bil je krasen dan) je sedel visoko v Cenovem bregu in gledal proti hiši, kjer je stanoval in kamor so se pravkar pripeljali Nemci. Ker ni bilo nikogar doma, so odšli dalje po Stankota Bečana. Tudi njega niso dobili. Peter Ahačič je bil posebno v mladih letih veseljak, nemiren duh, ki se je ustalil šele, ko je globje občutil izkoriščanje delavskega razreda. Bil je dober mož in oče, pa tudi kot član Partije discipliniran, saj se niti za dan ni odtegnil klicu Partije v boju proti fašizmu. Padel je ob zori 5. avgusta 1941 pod Storžičem.

Bečan Karl

Rojen 11. novembra 1916 v Seničnici pri Medvodah. Izhaja iz delavske družine. Svojo mladost je preživel v Tržiču. Po končani šoli se je zaposlil v predilnici kot predilec. Deloval je v napredni organizaciji in bil povezan z Janežičem, Peraičem in drugimi. Vsled predanosti je bil sprejet leta 1939 kot član KPJ. Takoj po prihodu okupatorja je bil aretiran, nato izpuščen in ponovno aretiran. Gestapo ga je hotel pridobiti za izdajalca in ga je nagradil z denarjem. Ko se je vrnil, je denar vrgel na mizo in rekel svoji ženi: »Tukaj je denar, izdajalec ne bom« in odšel v partizane. Dne 7. aprila 1942 se je priključil partizanom na področju kranjske okolice. Bil je skupaj z bratom Stanetom. Dne 16. aprila 1942 je bila njihova skupina obkoljena v Udin borštu in je tam padel skupaj z bratom Stanetom.

Bečan Marija

rojena Blaznik 11. maja 1916 v Tržiču. Šolo je končala v Tržiču in se takoj zaposlila v predilnici. V tovarni je bila aktivna v naprednem delavskem gibanju. Delala je skupaj s Stanetom, s katerim se je tudi poročila. Takoj po prihodu okupatorja je aktivno delala pri organizaciji OF in prvi povezavi z ilegalci. Njen mož Stane se je moral umakniti v ilegalo, zato je tudi njej grozila aretacija. Dne 30. julija 1941 je pobegnila in se priključila prvim ilegalcem in partizanom. Zadrževala se je na področju Storžiča. Usodnega dne, 5. avgusta 1941 je bila s skupino partizanov obkoljena. Padla je pri obkolitvi. Bes fašističnih nasilnežev se ni polegel niti nad mrtvimi, zmetali so jih v kočo in jo zažgali, da so zgoreli.

Burger Jože

Rojen je bil 17. februarja 1912 v Spodnjih Brnikih pri Cerkljah. Šolo je obiskoval v Cerkljah, Kranju, Ljubljani. Nato je v Kranju dokončal tekstilno šolo kot tekstilni tehnik. Leta 1933 se je zaposlil v tovarni »Tivar« v Varaždinu. V veliki tekstilni stavki leta 1936 je aktivno sodeloval in je bil zaradi tega vržen na cesto. Bil je dalj časa brezposeln. V Varaždinu se je poročil in so se mu v zakonu rodili 4 otroci. Ko se je vrnil v Slovenijo, se je zaposlil v tekstilni tovarni Glanzmann-Gassner v Tržiču kot tehnik. Jože je bil naprednega mišljenja in je takoj po prihodu okupatorja pristopil v organizacijo OF in deloval v njej vse do aretacije. Že leta 1941 je bil odpuščen, nakar je delal v tovarni LGV bivša Jugočeška. Dne 17. decembra 1943 je Jože poleg službene poti v Kranj nesel važno pošto. Po prihodu v Kranj je bil aretiran in odveden na Gestapo, kjer je podlegel nečloveškemu mučenju. Uradno je bilo sporočeno, da je napravil samomor. Pri zasliševanju je sodeloval gestapovski sodelavec Klobovsov Jože — Ribnikar, Burgerjev sovaščan.

Dolenc Peter

Rojen 15. aprila 1911 na Jesenicah. Izhaja iz delavske družine. Šolo je obiskoval v Tržiču in Ljubljani. Po končani šoli se je izučil soboslikarske obrti v Ljubljani, nato pa se je zaposlil v predilnici Tržič. Pred vojno je bil v naprednem delavskem gibanju. Sodeloval je v kulturno-prosvetnem odseku Svobode. Igral je tudi nogomet. Takoj po okupaciji se je vključil v ilegalno organizacijo. Povezan je bil s prvimi partizani pod Storžičem, posebno s Štefetom. Dobavljal je orožje, hrano itd. Po nalogu Štefeta je moral ostati na terenu. Zaradi izpostavljanja in agilnega dela se je kompromitiral. Leta 1942 je bil aretiran na delovnem mestu v predilnici. Odpeljan je bil v Begunje in med potjo na klancu v Gobovcah pri Podnartu ustreljen v skupini petih tovarišev.

Hafnar Janez

Rojen 14. decembra 1901 v Godešičah pri Škofji Loki. Tu je tudi obiskoval šolo. Izučil se je usnjarske stroke, vendar tega poklica ni opravljal. Zaposlil se je v tovarni Glanzmann-Gassner v Tržiču. Leta 1936 je sodeloval v tekstilni stavki. Vseskozi se je boril v naprednem pokretu kot član KP od leta 1937. Po okupaciji se je aktivno vključil v ilegalno organizacijo. V partizane je vstopil 29. julija 1944. Sodeloval je v borbi z Nemci v Tuhinju in bil tam ujet. Odpeljan je bil v Celje, od koder je še pisal. Od takrat naprej ni bilo več glasu o njem. Po vsej verjetnosti je bil ustreljen.

Halužan Ignac

Rojen je bil 27. julija 1909 v Tržiču. Šolo je obiskoval v Tržiču in Ljubljani, kjer je dovršil usnjarski tehnikum in se nato zaposlil v tovarni »Runo« v Tržiču. Leta 1934 se je poročil. V zakonu sta se mu rodili dve deklici. Že pred vojno je bil aktiven v revolucionarnem gibanju, zaradi česar je bil odpuščen iz službe. Bil je neumoren in predan. Po daljši dobi brezposelnosti se je zaposlil v tovarni »Glanzmann-Gassner«. Takoj po prihodu okupatorja se je povezal z narodnoosvobodilnim gibanjem in bil zelo aktiven vse do 28. februarja 1944, ko je odšel v partizane. S Tomšičevo brigado je bil poslan na Štajersko. Bil je komandir čete. V veliki hajki z Nemci pri Gornjem gradu, dne 1. januarja 1945 je brigada pri obkoljevalnih bojih izgubila veliko moštva. Med temi je bil tudi Ignac. Njegov grob je neznan.

Istenič Anton

Rojen 2. junija 1914 v Dolenjem Logatcu. V Dolenjem Logatcu je obiskoval osnovno šolo. Po končani šoli se je zaposlil v predilnici Tržič, kjer je bil podmojster. Leta 1943 se je vključil v osvobodilno gibanje in bil član odbora OF. Pomladi leta 1944 je odšel v partizane. Boril se je na področju Primorske in koncem februarja 1945 padel v Cerknem. Imel je čin podporočnika.

Janušek Karel

Rojen 12. decembra 1911 v Bukarešti v Romuniji. Oče mu je bil Moravski Čeh, mati pa iz Slovenskega Primorja. Šolo je obiskoval v Tržiču in Kranju. Po končani šoli se je zaposlil v tovarni »Glanzmann-Gassner« v Tržiču kot tkalski podmojster. Bil je naprednega mišljenja in bil povezan z revolucionarnim pokretom, posebno pa s Stanetom Bečanom in Antonom Štefetom. V svojem stanovanju je imel sestanke, kamor je tudi zahajal Stane Žagar ml. Karl je bil organizator mladine. Po hajki v Udin Borštu pri Naklem je bil dne 15. septembra 1942 aretiran. Izdala sta ga Feri Leibacher in Franc Klemenc, ki sta za to izdajo prejela 30 RM nagrade. Po aretaciji je bil Karl poslan v Begunje in po treh mesecih naprej v taborišče Mauthausen. Ob priliki evakuacije v aprilu 1945 je bil odpeljan v plombiranem vagonu v Dachau. Na poti je od lakote umrl skupaj z ostalimi tovariši.

Javornik Jože

Rojen 26. marca 1912 v Tržiču. Šolo je obiskoval v Tržiču, nato se je izučil za trgovskega pomočnika. Zaposlil se je na občini. Ker je bil naprednega mišljenja, je bil odpuščen. Kmalu nato se je za-

poslil v tovarni Glanzmann-Gassner. Tu je delal od leta 1936 do 1944. Bil je član SKOJ. Zaradi tega je bil osumljen in zaprt. Po izpustu se je takoj povezal z narodnoosvobodilnim gibanjem. Pri njemu je tudi živela neka ilegalka iz Podgore. Zaradi nevarnosti pred aretacijo je junija 1944 odšel v partizane, skupaj z ilegalko. Zadrževal se je na področju Begunj in okolice na Gorenjskem, nato pa je odšel s Kokrškim odredom na Koroško. V tem odredu je bil komisar. Na Koroškem je bil ujet, odpeljan je bil v Celovec, od tam v Dachau in dalje v taborišče Neokarelec — Nazweiderlager, kjer je bil sežgan.

Kanduš (Marije) Ferdinand

Rojen 25. 5. 1916 v Podljubelju 106. Izhajal je iz siromašne delavske družine. Po poklicu je bil tovarniški delavec. S partizani je pričel sodelovati že leta 1941. Aktivno pa je pričel v letu 1942, ko so se pojavili prvi partizani, s katerimi je imel vseskozi dobre zveze. Pomagal jim je z obveščevalno službo, raznašal hrano, literaturo in vse kar jim je mogel nuditi. Imel je prve zveze s Peraičem, Antonom Koširjem, Samčevim Janezom in še z več poznanimi partizani. Ko je čutil, da ga bodo aretirali, je odšel 4. aprila 1943. v partizane. Bil je v Kokrškem odredu, od začetka kot borec, pozneje pa je bil dodeljen v VOS kot komandir. Vzrok, ki ga je privedel, da je postal partizan in sploh, da je pričel delati za napredne sile, je bilo njegovo siromašno življenje, ki ga je imel med vojno. V družini je bilo veliko otrok, zaslužil pa je samo eden in tako je bila družina največkrat brez kruha. Večkrat je bil tudi v hudih borbah, najhujša pa je bila borba v Lomu pri Tržiču, kjer je 25. januarja 1945 padel. Borci so ga kot hrabrega težko pogrešali, zato je njegov spomin med borci ostal nepozaben.

Karpucelj Janez

Rojen 22. julija 1905 v Mojstrani. Po končani osnovni šoli se je zaposlil v tovarni Glanzmann-Gassner. Bil je naprednega mišljenja. Sodeloval je v narodnoosvobodilnem gibanju in bil povezan s Kokrškim odredom. Dne 1. junija 1944 se je mudil v gostilni Košir. V tem trenutku so prišli v gostilno oboroženi Be-ga, ki jim gostilničarka ni hotela dati vina s pripombo: »da ima ona samo za poštene ljudi vino«. V jezi je belogardist Mežnar iz Zvirč brez povoda ustrelil Janeza v želodec, nato so ga obrnili in mu dali še 5 strelov v tilnik. Janez je bil naprednega mišljenja in član Sokola. Ko je grozila aretacija znani revolucionarki Tončki Mokorelovi, jo je obvestil, da je lahko pobegnila.

Knific Ladislav

Rojen 1. junija 1920 v Tržiču. Po končani šoli, ki jo je obiskoval v Tržiču, se je zaposlil v tkalnici. Bil je naprednega mišljenja. Po okupaciji se je takoj povezal z osvobodilnim gibanjem. Ko je bil iz tovarne odpuščen, se je zaposlil na cesti, pozneje pa v tkalnici Tratnik v Kranju. Dne 8. julija 1942. je bil aretiran in še isti dan ustreljen kot talec na Čegelšah pri Tržiču.

Knific Mici

Rojena 27. 7. 1906 v Tržiču. Šolo je obiskovala v Tržiču in se nato zaposlila v predilnici. Bila je zavedna delavka. Takoj po okupaciji se je povezala z ilegalno organizacijo in sodelovala, kot tudi vsa njena družina, ki je bila zato preseljena v Wienzcheim. Med preseljenimi družinami je delala propagando za osvobodilno gibanje. Našel pa se je izdajalec med izseljenci, ki je izdal Mici. Bila je aretirana in odpeljana v zloglasno taborišče Auschwitz, kjer je od izčrpanosti nekaj tednov pred svobodo umrla.

Koprivnik Rudi

Rojen 31. 3. 1925. v Tržiču. Izhaja iz delavske družine. Po končani šoli, ki jo je obiskoval v Tržiču, se je zaposlil v predilnici. Po okupaciji se je v zimi 1942 umaknil v Ljubljano in od tam z bratom Jožetom odšel v partizane. V partizanih je bil ujet, pripeljan v Begunje in nato ustreljen kot talec 1. julija 1942 na klancu v Žirovnici. Ujet pa je bil v Srednji vasi v Poljanski dolini marca 1942. leta.

Koprivnik Jože

Rojen leta 1919 v Ljubljani. Po končani šoli v Tržiču, se je zaposlil v tovarni usnja Runo in v Bombažni predilnici in tkalnici Tržič. Okupacija ga je zajela v Zaječaru kot vojaka. Vrnil se je nazaj v Ljubljano, odkoder je šel v partizane februarja 1942. Še v istem mesecu je bil ujet na stražarskem mestu in nato ustreljen v gramozni jami v Ljubljani.

Kosmač Janez

Rojen 29. avg. 1906 v Tržiču v delavski družini. Po končani šoli v Tržiču se je izučil za kleparja v Gorici (Italija) pri Franc Kladetu. Ker mu fašistični režim ni ugajal, je zbežal iz Italije in je leta 1926 prišel v Jugoslavijo. Delal je pri raznih mojstrih. Bil je naprednega mišljenja in sodeloval z osvobodilnim gibanjem. Dne 24. avg. 1944

je bil pozvan v NOV in sicer v Kokrški odred, ki se je zadrževal na Koroškem. Kasneje je bil premeščen na Primorsko v IX. korpus — I. bacačka četa. Četa je vodila hude borbe z umikajočim se okupatorjem dne 23. marca 1945, v katerih je pri Čepovanu padel.

Kotnik Martin

Rojen je bil 1. dec. 1901 v Leobnu kot sin delavske družine. Šolo je obiskoval v Šentjerneju na Dolenjskem. Po končani šoli se je zaposlil pri sezonskih delih. Delal je tudi pri gradnji centrale v Tržiču. nato v papirnici in nazadnje v predilniški čistilnici. Dne 28. februarja 1944 je bil ob splošni mobilizaciji vključen v partizane. Dodeljen je bil v Prešernovo brigado in odšel na Primorsko. Dne 22. maja 1944 je imela brigada hude boje z Nemci in domobranci na Selški planini in na Jelovici. V tej borbi je padlo 17 tovarišev, med njimi tudi Martin.

Krajnik Janez

Rojen 27. oktobra 1903 v Voklem pri Kranju. Po končani šoli v svojem rojstnem kraju, se je izučil za zidarja. Bil je član gasilskega društva. Udejstvoval se je v naprednem delavskem gibanju, sodeloval je pri tekstilni stavki, zaradi česar je bil odpuščen. Leta 1936 je bil kandidat za KP. Po prihodu okupatorja je bil aretiran in nato izpuščen. V partizane je šel 31. junija 1944 in je bil sprejet v KP. Sodeloval je v borbah na področju Gorenje vasi—Hotavlje, kjer je bil iz zasede ustreljen.

Krištufek Ivan

Rojen 12. aprila 1915 v Zg. Bistrici pri Tržiču. Po končani tržiški šoli kjer je napravil 2. raz. meščanske šole, se je zaposlil v tovarni Glanzmann-Gassner, kjer je delal 15 let, vse do vstopa v partizane leta 1944. Kot partizan se je zadrževal na področju Karavank. V borbi z Nemci je bil težko ranjen in je pri umiku zaostal. Našli so ga šele po dveh dneh vsega izčrpanega. Odnesli so ga na partizansko obvezovališče med Begunjščico in Stolom, kjer je na posledicah ran umrl.

Krištufek Stanko

Rojen 27. avgusta 1921 v Sp. Bistrici. Po končani šoli je napravil 2. raz. gimnazije, nato se je zaposlil v Predilnici v Tržiču. Udejstvoval se je kot športnik in telovadec v Sokolu. Mobiliziran je bil v nemško vojsko in se zadrževal v Nemčiji in Franciji. Iz nemške vojske je pobegnil in odšel v partizane leta 1944. Kot partizan se je zadrževal na Primorskem in je nekaj dni pred osvoboditvijo padel. Grob je neznan.

Lučki Franc, Slavko

Rojen leta 1913 v Tržiču. Šolo je obiskoval v Tržiču, nato se je zaposlil kot navaden delavec v predilnici. Po prihodu okupatorja je bil Franc poslan na prisilno delo na cesto v Celovec. Med tem so pa izselili njegovo ženo in sina v taborišče Winzcheim. Ob priliki obiska so pridržali tudi njega. Leta 1943 se je vrnil z družino v Tržič in se zaposlil pri gradnji predora v Podljubelju. Tam je navezal stike z interniranci, toda ker je bil izdan, je pobegnil v partizane v aprilu 1944. Vključen je bil v Kokrški odred in sodeloval v borbah na Koroškem. Tam je bil v Prevaljah ujet, odpeljan v Dachau in dalje v Buchenwald. V tem taborišču je tik pred osvoboditvijo od izčrpanosti umrl.

Markovič Anton

Rojen 25. avgusta 1899 v Tržiču kot sin delavske družine. Svojo mladost je preživel v Tržiču. Že kot otrok je moral služiti in se je tako vse življenje težko preživljal. V prvi svetovni vojni je bil ujet in preživel italijansko vojno ujetniško taborišče. Bil je naprednega mišljenja in zaveden Slovenec. Po prihodu okupatorja se je takoj povezal s simpatizerji OF. Dne 26. 2. 1944 je bil mobiliziran in poslan na področje Storžiča. Kasneje je odšel na Primorsko, udeleževal se je očiščevalnih akcij in je marca 1945 padel v Kozjih stenah pri Cerknem.

Markovič Franc

Rojen 4. 10. 1919 v Tržiču. Po končani šoli se je takoj zaposlil v predilnici v Tržiču. Leta 1942 je bil pozvan v nemško vojsko. Ko je dobil dopust, je pobegnil v partizane leta 1943. Dopust je dobil samo do Villacha (Beljaka). Od tam je ilegalno pod vagonom prispel do Jesenic in dalje peš do Tržiča. Sodeloval je v borbah na področju Jamnika in tam padel 1944. leta.

Meglič Aleš

Rojen je bil 13. 7. 1913 v Podljubelju v revni delavski družini. Od 1927 do 1940 je bil zaposlen v BPT. Član KP je bil od 1938. leta. 5. V. 1940 je bil aretiran, ker ga je izdal nek Tržičan, da je bil na sestanku pod Joštom pri Kranju, na katerem sta bila navzoča tudi Stegnar Andrej in Gaberc. Aleš je bil 8 mesecev zaprt v Ljubljani in izpuščen v februarju 1941. Ko se je vrnil, ga podjetje ni več sprejelo na delo. 29. VI. 1942 je odšel v partizane in padel 14. IX. 1942 v Udnem Borštu kot borec Kokrškega odreda.

Meglič Kristjan

Rojen 24. 12. 1918 v Podljubelju nad Tržičem. Izhaja iz družine malega kmeta. Po poklicu je bil delavec. V stari Jugoslaviji je bil zaposlen v Bombažni predilnici in tkalnici Tržič, kjer je sodeloval tudi v stavkah. Po kapitulaciji Jugoslavije se je povezal z osvobodilnim gibanjem. Konec leta 1943 je bil odpeljan v Celovec. V začetku leta 1944 je dobil poziv za nemško vojsko. Pozivu se ni odzval, temveč se je napotil v partizane, bil pa je že med potjo ujet in odpeljan v kaznilnico Begunje. Dne 9. februarja 1944 je bilo ustreljenih za Kamnitnikom v Škofji Loki 50 talcev, med katerimi je bil tudi Meglič Kristjan.

Mežek Andrej

rojen 30. novembra 1924 v Tržiču. Po končani šoli se je zaposlil pri zidarjih. Bil je naprednega mišljenja in organiziran v Splošni zvezi delavcev. Deloval je v Vzajemnosti in bil navdušen smučar. Po okupaciji je bil poslan na delo v Nemčijo. Tu je bil aretiran, ko je bil izpuščen v poletju 1943, je prišel domov. Nato je bil pozvan v nemško vojsko. Iz nemške vojske mu je uspelo pobegniti in se priključil partizanom konec leta 1943. Zadrževal se je na področju bistriške planine, od tam je bil premeščen na Dolenjsko v XVIII divizijo I. bataljon I. četa. Sodeloval je v borbah po Dolenjski. Dne 12. avg. 1944 se je boril bataljon z Nemci na Grintovcu pri Žužemberku. V tej borbi je Andrej padel.

Mladič Franc

Rojen je bil 26. aprila 1904 v Tržiču v delavski družini in se je po končani šoli zaposlil v tovarni »Glanzmann-Gassner« v Tržiču v predilnici. Bil je simpatizer osvobodilnega gibanja. Dne 28. feb. 1944 je ob priliki splošne mobilizacije odšel v partizane. Nekaj časa se je zadrževal pod Storžičem, nato je odšel na Primorsko, kjer je bil v oktobru 1944 ujet in odpeljan v taborišče Dachau, od tam v Buchenwald in dalje v taborišče Türingen, kjer je od izčrpanosti januarja 1945 umrl.

Mokorel Tončka

Rojena 17. januarja 1911 v Tržiču. Izhaja iz delavske družine. Po pripovedovanju njene sestre Anice, se je zaposlila že v svojem 14 letu t. j. leta 1925. Na ta način se je že v zgodnji mladosti seznanila s trdim delom in tedanjimi slabimi pogoji, v katerih je živel delavec-proletarec. Zaradi pomanjkanja sredstev v družini ni mogla uresničiti svoje vroče želje po nadaljevanju šolanja. Želela je namreč postati učiteljica ročnih del. Z ostalimi sodelavci je preživljala leta gospodarske krize in z njimi trpela pomanjkanje. Takrat se je delalo ob nizki plači samo 4 dni v tednu in dnevno po 4 ure. V mladi Tončki

je klila želja po borbi za izboljšanje pogojev delavskega razreda. Vzgajala se je v letih krize in spoznavala, da more samo napredno gibanje doseči, da dobi proletariat svoje pravice in da si izboljša svoj gmotni in socialni položaj. Dobrega učitelja je imela v svojem sorodniku Stegnar Andreju, ki jo je jemal s seboj na ilegalne sestanke s komunisti. Ko se je po končani krizi pričelo splošno mezdno gibanje v Sloveniji predvsem v tekstilni industriji in zahteva delavcev po kolektivni pogodbi, se je Tončka temu gibanju z vso aktivnostjo priključila. Ko je izbruhnila 1936 velika tekstilna stavka v Kranju, so se stavkujočim iz solidarnosti priključili tudi delavci BPT. Tudi Tončka je bila izvoljena v stavkovni odbor v podjetju. Zato je bila z drugimi vred odpuščena in jo tudi po končani stavki zaradi dela v stavkovnem odboru niso sprejeli na delo. Sama je hotela v času brezposelnosti iti v službo na Koroško, vendar je na mamino prigovarjanje ponovno zaprosila za sprejem v tovarno. Od takrat je bila politično sumljiva, kar pa Tončke ni oviralo pri njenem ilegalnem delu. Še bolj se je zagrizla v študij napredne literature, ki jo je dobivala od tov. Stegnarja in od bratov Janežičev ter drugih komunistov. Velik dogodek za Tončko je bil, ko je bila 1936 sprejeta v KPJ. Ko se je v Tržiču namesto razpuščene Svobode organiziralo društvo Vzajemnost, preko katerega so komunisti širili svojo dejavnost, je bila Tončka izvoljena za tajnico. Njeno gibanje je bilo stalno pod nadzorom tedanjih oblastvenih organov in drugih protikomunistično usmerjenih elementov. Ko se je udeležila nekega ilegalnega sestanka komunistov je bila izdana. Izdal jo je kulturbundovec Ciler, ki je opravljal službo nočnega čuvaja. Tončko so zaprli in z njo vred tudi Markič Pavlo in Debevc Ferija. V ljubljanskih zaporih so bili na zasliševanju cele noči, da bi jim zlomili voljo, a niso uspeli. Slednjič so vse tri izpustili šele, ko je Tončkina sestra Anica izjavila, da je bila Tončka tisto noč doma. Tončkino delo je rodilo uspeh tudi v organiziranju manifestacije proti »draginji« junija 1940. Manifestanti so zahtevali boljše življenjske pogoje, nosili transparente z zadevnimi parolami. Orožništvo je s silo razgnalo množico. Spet so Tončko zaprli, prijeli še Fink Jožeta, ki so ga nečloveško pretepli, Markič Pavlo in Janežič Jožeta. Izpuščeni so bili na intervencijo ljudi, ki so se zbrali pred občino. Kljub terorju Tončka ni odnehala; nasprotno, njena borbena zavest se je še povečala. Pričela je zbirati podpise in denarne prispevke za «Rdečo pomoč«, naprednim političnim delavcem, ki so bili v zaporih. Bližala se je aprilska katastrofa 1941. Ko so prvi okupatorski vojaki prišli v Tržič, mi je Tončka takole rekla: »Ne pričakujmo nič dobrega od njih, pač pa se pripravimo na upor!« Med prvimi je pričela organizirati zbiranje orožja. Doma smo imeli kupe nabojev, puške, precej bomb. Vse to je oddala tovarišu Ahačiču Petru, ki je nabrano orožje odnesel in shranil za čas oboroženih akcij. Tončka tudi v podjetju ni mirovala. Ko je bil zamenjan dinar v marke proti koncu 25. junija 1941, so bile znižane tudi postavke za okrog 50 para. Temu so se tkalke uprle, ustavile stroje in odšle

s Tončko na čelu protestirat k tedanjemu obratovodju Böhmu v pisarno. Ta jih je nagnal, obenem pa je telefonično klical policijo. Razgovor je slišal tov. Karpucelj in šel takoj opozorit Tončko na nevarnost. V času ko sta se pogovarjala, so prišli v podjetje že policisti in po kurirki poslali po Tončko. Vendar je Tončka pravočasno zbežala iz obrata mimo spodnjega vratarja in odšla na Bistriško planino. Proti večeru pa se je oglasila pri Zupan Ignacu, kjer je tudi prenočila. Doma pa so jo vso noč zaman čakali policisti. Ko pa so zjutraj odšli, so izvedeli, da je pri sosedu Zupanu. Nesli so ji potrebno obleko in hrano, nakar je Tončka odšla in se pridružila »Tržiški grupi«, v kateri so že bili Fink Jože, Ahačič Peter, Janežič Jože in drugi. Sestra je hodila k njej večkrat na teden »na vezo«, prenašala pošto in ji nosila hrano. Pričele so se partizanske akcije. Med prvimi je bil značilen požig žage pri Stritihu. Teh akcij se je Tončka aktivno udeleževala. Anica se ji je pridružila julija 1941. leta. Skupina tržiško storžiške čete, ki jo je vodil tov. Štefe-Kostja je dobila nalogo, da napade Begunje in da ji bodo pri tem pomagali partizani z Jelovice. Akcija zaradi izdajstva ni uspela, ker ni četa dobila pomoči z Jelovice. Morali so se umikati iz Drage proti Dobrči. Tončka je medtem odšla v Leše po hrano. Bili so ponovno napadeni in umaknili so se na vse strani, tako da jih je Tončka zaman iskala v Dobrči, kamor se je s hrano vrnila. Zato je tam prenočila v pastirski koči. Zjutraj pa so v kočo prišli Nemci. Tedanji oskrbnik koče Janez, je Tončko rešil na ta način, da je rekel, da je njegova žena. Tončka je še naprej iskala »vezo«, vendar ni nikogar našla, nato je ilegalno odšla v Ljubljano k sorodnikom, kamor se je zatekla tudi sestra. Preko Debevc Ferija je dobila zvezo in odšla v Kranjsko četo, ki je bila takrat v Udnem borštu, kjer je postala kurirka. Sestre ni hotela vzeti s seboj, pač pa ji je obljubila, da pride ponjo kasneje. Ko je nekoč spala v Bitnjah pri nekem kmetu, je bila izdana, vendar se ji je posrečilo, da je na pol oblečena ušla skozi okno in se zatekla k nekim znancem. V februarju 1942 je šla kot kurirka v Kranj. Tam jo je srečal znani izdajalec Urbanc Janez-Kumerdaj iz Stražišča, ki jo je poznal. ker je hodil na sestanke v Uden boršt. Izdal je tudi njo, nakar so jo aretirali in odpeljali v Begunje, kjer pa kljub nečloveškemu mučenju ni izdala tovarišev. Bila je 19. VI. 1942 na listi ustreljenih, stvarno pa so jo odpeljali v Mauthausen, kjer je bila pol leta s sotrpinko Poljanec Frančiško iz Kranja, v bunkerju. Od mučenj, ki jih je prestala in od grozot, ki jih je videla posebno pri Poljakinjah, so ji popustili živci, začela je blesti in odklanjati vso hrano. 23. X. 1942 je bila skupno s Poljančevo transportirana v Ravensbrück, kjer so jo namestili v ambulantni blok, v katerem so delali z ljudmi poizkuse. Lase so ji ostrigli v obliki tonzure. Služila je za poizkuse. Iz hrbtenice so ji najprej vzeli mozeg, kasneje odrezali obe nogi nad koleni (in jih poslali naprej za nadaljnje poizkuse). Kljub temu je še vedno živela. Zato so jo umorili v plinski celici in njeno izmučeno truplo sežgali 12. de-

cembra 1942 v krematoriju. Uprava taborišča pa je poslala domov uradno sporočilo, da je Tončka umrla zaradi bolezni srca in ledvic. Tako je mučeniško preminula prvoborka Tončka Mokorel, ki je svoje življenje posvetila borbi delavskega razreda. Kolektiv BPT ji je v znak hvaležnosti vzidal spominsko ploščo pred vhodom v tkalnico.

Mokorel Andrej

Rojen 30. novembra 1881 v Kovorju pri Tržiču. Šolo je končal v Tržiču in se je s 13 leti zaposlil v tovarni Glanzmann-Gassner. Delal je v predilnici. Bil je naprednega mišljenja, v tem smislu je tudi vzgajal svoje hčerke Tončko in Anico. Po okupaciji, ko so se hčerke umaknile v ilegalo, so očeta aretirali 8. julija 1942 in ga še isti dan ustrelili kot talca na Čegelšah. Njegovo ženo Katarino so pa izselili v taborišče Wienzcheim.

Pavlin Jože

Rojen 19. marca 1915 v Ljubnem pri Otočah, je bil sin delavske družine. Šolo je obiskoval v Tržiču in se nato zaposlil v tkalnici v Tržiču. Pred vstopom v NOV je bil povezan z Kandušem, Sitarjem, Albinom Ahačičem. V NOV je vstopil februarja 1944 in bil dodeljen v Gradnikovo brigado kot borec. V priliki velike hajke se je brigada borila z Nemci pri vasi Predmeja blizu Vipave. Pri bombardiranju se je porušila hiša, v kateri je bilo orožje. Jože in neki tovariš sta hotela rešiti orožje iz goreče hiše. Pri reševanju tega orožja pa se je na oba podrl goreč strop in sta oba našla smrt pod ruševinami.

Perko Henrik

Rojen je bil 16. 7. 1902. Izhaja iz delavske družine. Pred vojno je bil zaposlen v BPT v centrali na Fabriki. Bil je aktivist OF in od leta 1941 delal na terenu. V septembru 1944 je šel v partizane in se vključil v Koroški odred. V veliki hajki je bil zajet in odpeljan v Dachau, od koder se ni več vrnil.

Roblek Vladimir

Rojen 7. 8. 1928 v Tržiču. Po končani šoli, kjer je dovršil 3 raz. gimnazije, se je izučil ključavničarske stroke v tovarni Glanzmann-Gassner. Kot mladinec je bil povezan v SKOJ-evski organizaciji. V partizane je šel 11. januarja 1944 na Primorsko. V borbi z Nemci je padel dne 22. aprila 1944 v Tribušah.

Srečnik Viktor

Rojen 18. decembra 1913 v Tržiču. Šolo je obiskoval v Tržiču, nato se je izučil trgovske stroke v Litiji, kasneje pa se je vpisal v tekstilno šolo v Kranju in se nato zaposlil v tovarni Glanzmann-

Gassner v Tržiču kot barvarski mojster. Imel je veselje za glasbo in se je poleg redne šole in službe še glasbeno izobraževal na konservatoriju v Ljubljani. Pred vojno je bil naprednega mišljenja. Od leta 1937 je bil član SKOJ-a. Bil je navdušen športnik in telovadec ter član Bralnega društva. Po prihodu okupatorja se je vključil v osvobodilno gibanje. V juliju 1941 je bil obveščen, da bo aretiran. Zato se je umaknil na Konščico pod Storžič in kasneje v Ljubljano. Zaradi kompromitiranja se je umaknil iz Ljubljane februarja 1942 in se z organizirano skupino vrnil na Gorenjsko. V Poljanski dolini so bili izdani in v marcu pobiti v Srednji vasi v Poljanah.

Sušnik Franc

Rojen je 2. junija 1902 v Tržiču v delavski družini. Šolo je obiskoval v Tržiču, nato se je zaposlil v tovarni »Glanzmann-Gassner« v Tržiču kot šofer, poleg tega pa je pomagal svoji materi v gostilni. Pred odhodom v partizane je bil povezan z osvobodilnim gibanjem. Dne 14. sept. 1944 je odšel v partizane na področju Storžiča, od tam pa je odšel na Koroško v Koroško-kokrški odred kot kuhar. V novembru 1944 je bil zajet z ostalo skupino na Selah na Koroškem. Nekaj od teh je bilo v spopadu pobitih, on pa odpeljan v taborišče Dachau. Iz Dachaua je bil poslan v podružnico Litomeršice na Češko. Živel je pod zelo težkimi pogoji, tako, da je po nekaj tednih omagal. Tu je komanda delala pod zemljo posebno orožje. Umrl je od izčrpanosti dne 14. aprila 1945.

Šolar Stanko

Rojen 3. avgusta 1922 v Kovorju pri Tržiču. Šolo je obiskoval v Tržiču. Nato se je zaposlil v predilnici. Aktivno se je udejstvoval v napredni delavski organizaciji in sodeloval v kulturno-prosvetnem odseku Vzajemnosti. V SKOJ je bil sprejet leta 1937. Povezan je bil z Finkom, Štefetom, Janežičem in Stanetom Žagarjem ml. Po okupaciji je pričel zbirati orožje in sodeloval z Mokorelovo. Konec januarja 1942 je bil na svojem delovnem mestu v predilnici zaradi izdaje Urbanca iz Stražišča aretiran. Odpeljan je bil v Begunje in je bil v bunkerju ves čas do ustrelitve julija v Žirovnici.

Šebat Katarina

Rojena 10. 10. 1912. leta v Gozdu. Po poklicu delavka BPT. Že od vsega početka NOB je tovarišica Katica pričela aktivno sodelovati. Bila je obveščevalka in kurirka med aktivnimi ženami v Gozdu. Po požigu vasi Gozd 13. 7. 1944 je bila od Nemcev odpeljana in med potjo ustreljena.

Špendal Janko

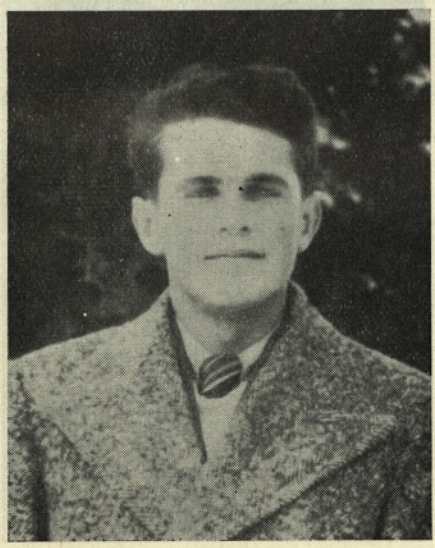
Rojen je bil 19. 8. 1911. v Zvirčah v delavski družini. Bil je napredno usmerjen. Aktivno je sodeloval v veliki tekstilni stavki leta 1936. Podpiral je Društvo prijateljev Sovjetske zveze. Aktivno je sodeloval tudi v OF v BPT. 20. maja 1944 je odšel v NOB v Kokrški odred. 6. 7. istega leta je bil ob priliki prehoda preko Save, ko je prenašal municijo, zaradi izdajstva ujet. Nemci so ga skupno z Jankom Rozmanom iz Podbrezij zverinsko mučili. Živima so lomili prste, jih pretepali in je še živa trgal policijski pes.

Zadnikar Peter

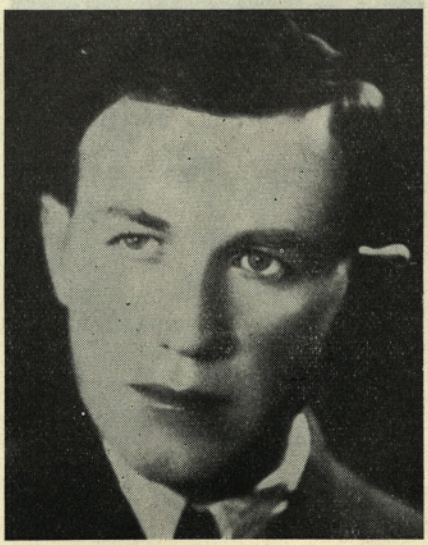
Rojen 1. avg. 1907 v Tržiču v delavski družini. Po končani šoli v Tržiču, se je zaposlil v tovarni »Glanzmann-Gassner« v Tržiču. Bil je naprednega mišljenja. Po prihodu okupatorja je simpatiziral z narodnoosvobodilnim gibanjem. Ob splošni mobilizaciji dne 26. feb. 1944 ob 20. uri je šel v partizane. Ta dan je bilo mobiliziranih 28 tovarišev. Kmalu je bil na Štajerskem v borbi ujet in odveden v taborišče, kjer je od izčrpanosti in mučenja pomladi 1945 podlegel.

Zupan Ignac

Rojen 21. 7. 1910 v Podbrezjah kot delavski sin. Delal je v BPT v Tržiču. V NOV je bil mobiliziran 28. 7. 1944. Padel je kot borec Prešernove brigade 19. 12. 1944. leta v Breznici nad Škofjo Loko.

Ahačič Albin

Ahačič Franc

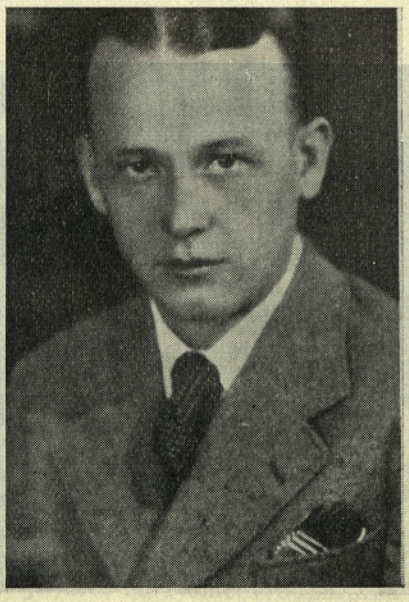
Bečon Karel

Burger Jože

Bečon Mici

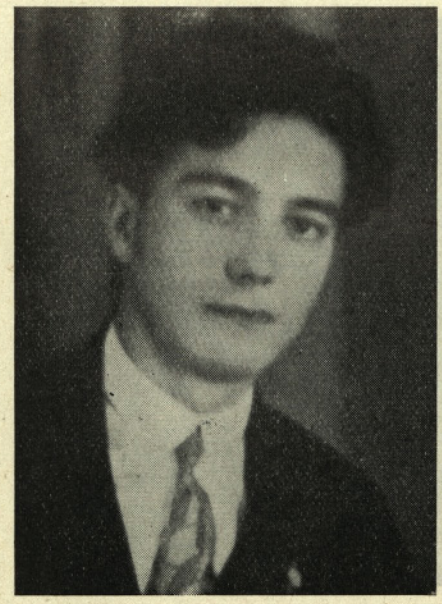
Dolenc Peter

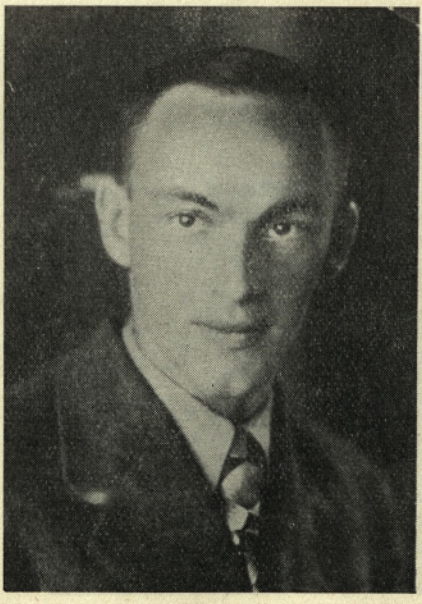
Dolenc Marija

Hafner Janez

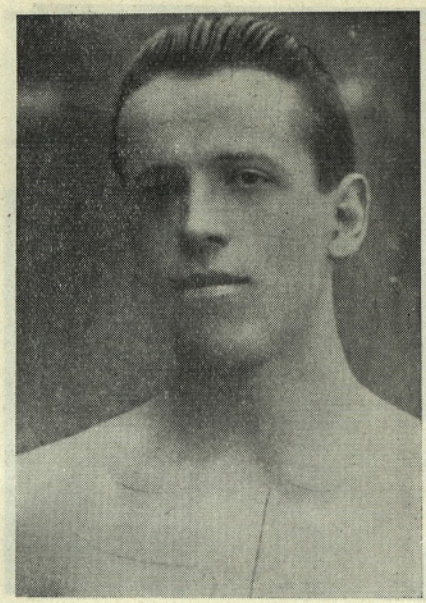
Halužan Ignac

Istenič Anton

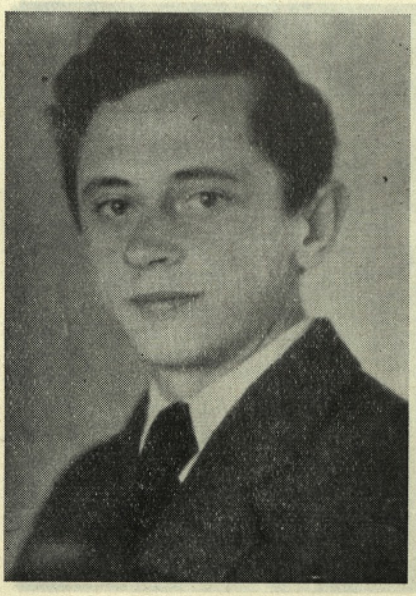
Janušek Karel

Javornik Jože

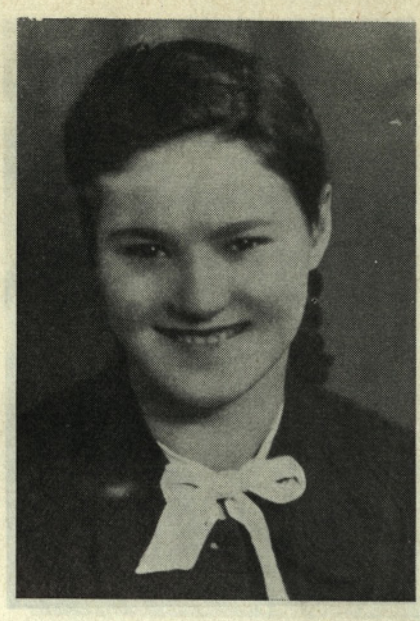
Karpucelj Janez

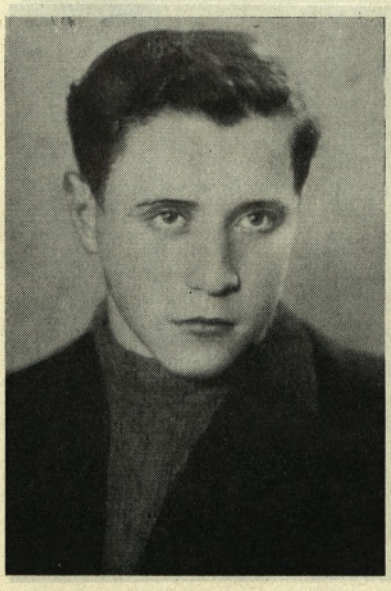
Knific Lado

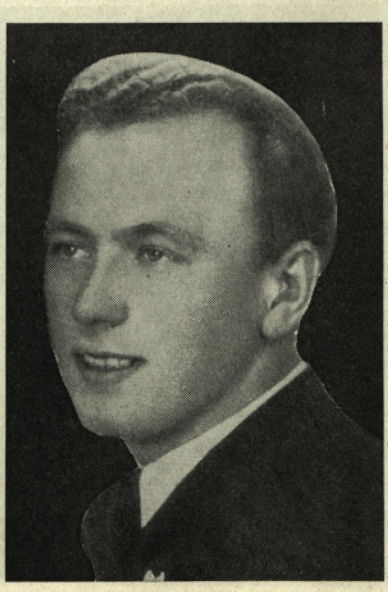
Knific Marija

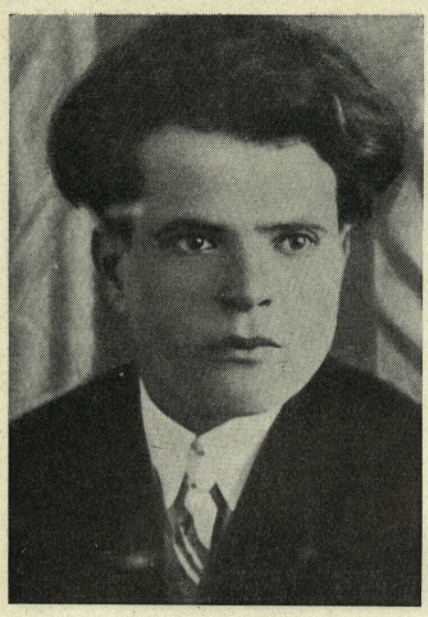
16-letna Ančka Kokalj, junakinja, hči upokojenke BPT Nežke Kokalj

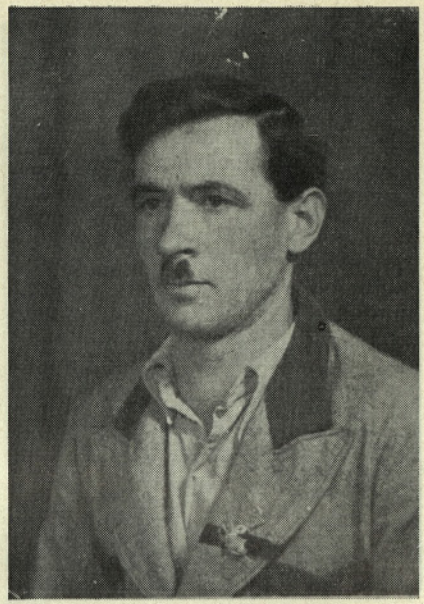
Koprivnik Rudi

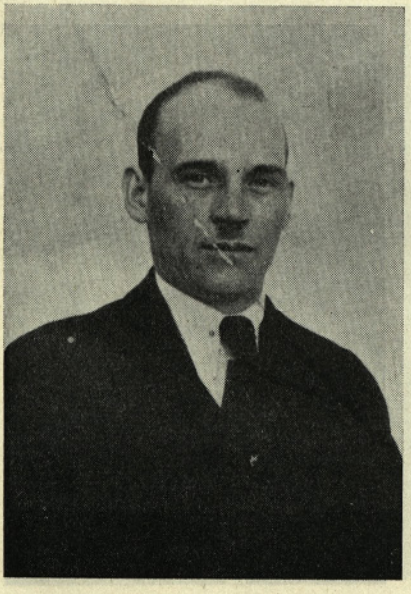
Koprivnik Jože

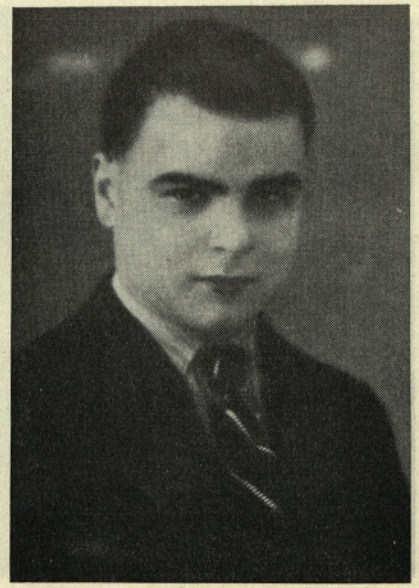
Kosmač Janez

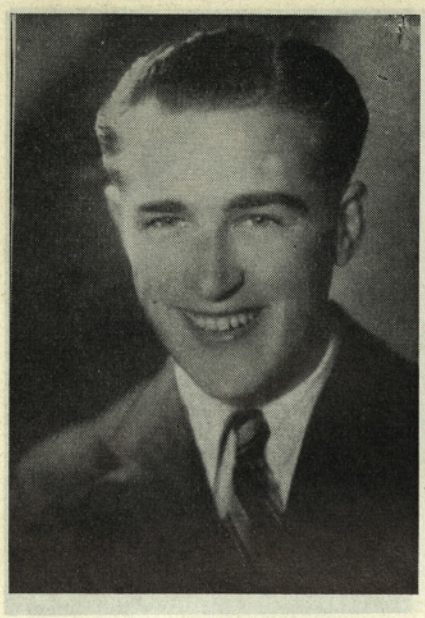
Kotnik Martin

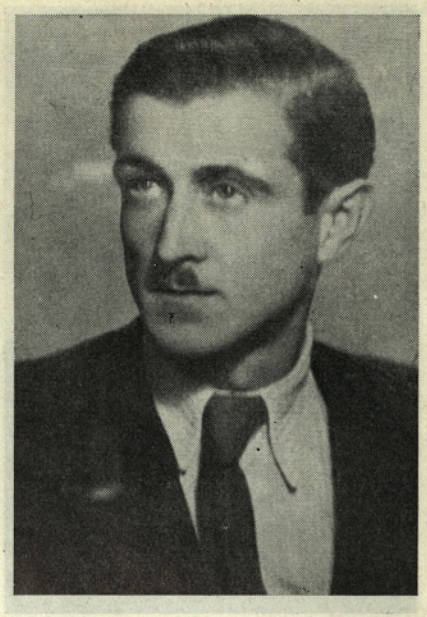
Krajnik Janez

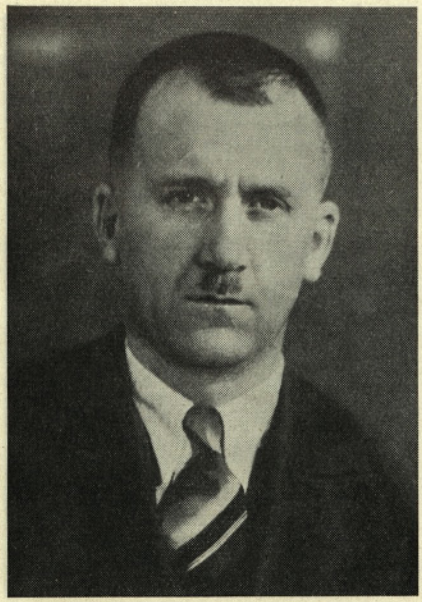
Krištufek Ivan

Krištufek Stanko

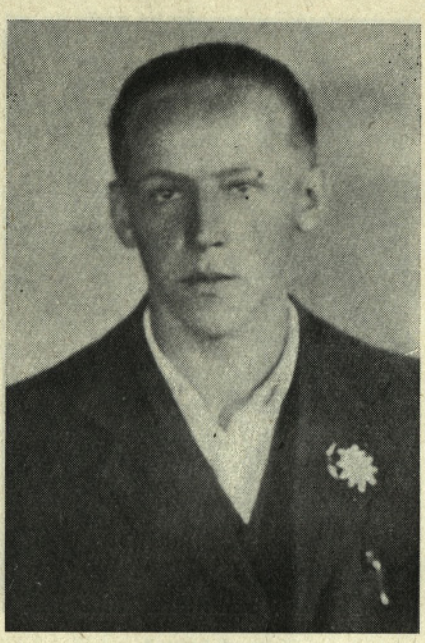
Lučki Franc

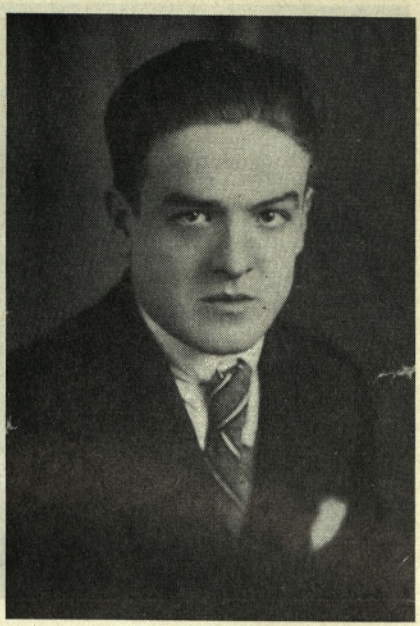
Markovič Anton

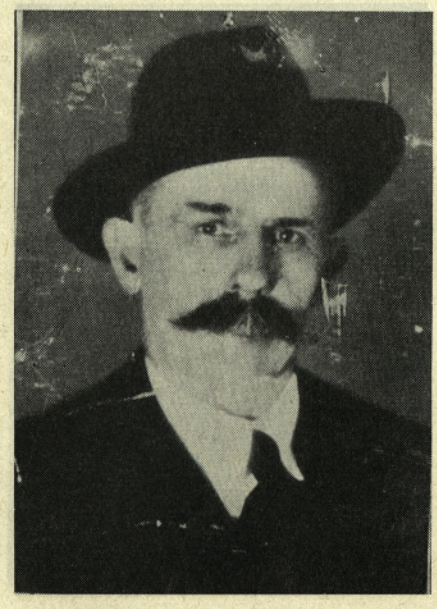
Markovič Franc

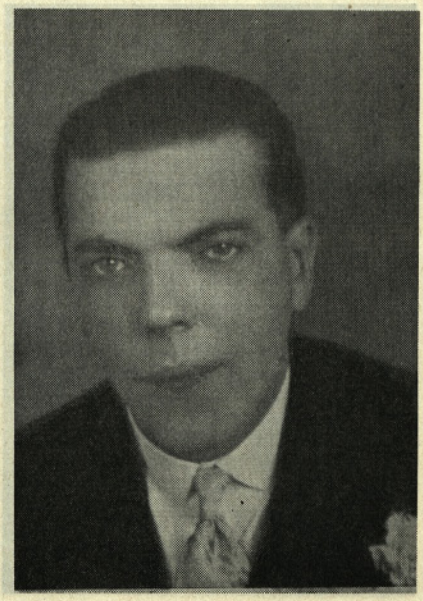
Mežek Andrej

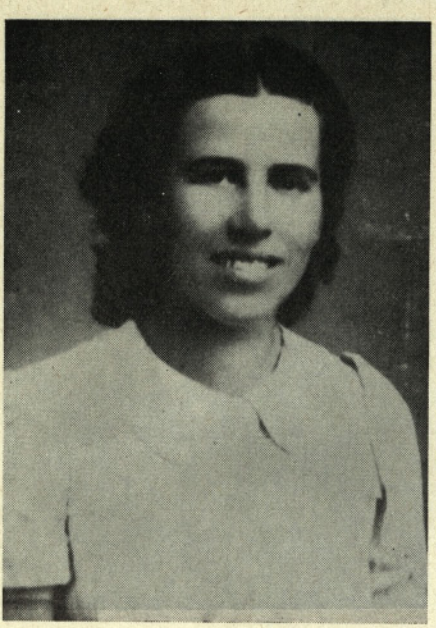
Meglič Aleš

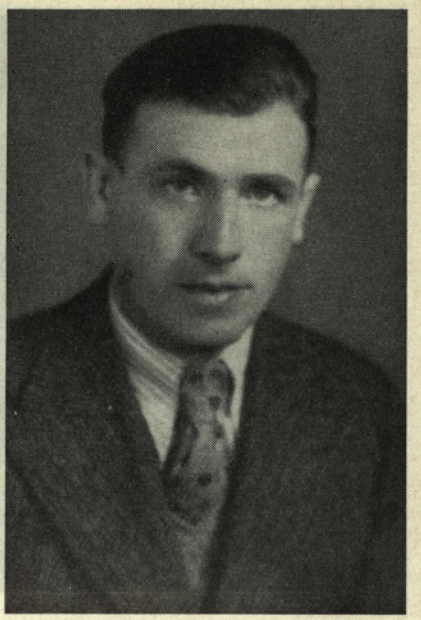
Mokorel Andrej

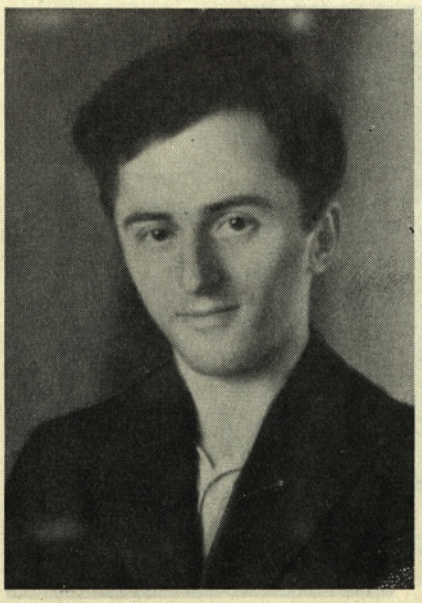
Mladič Franc

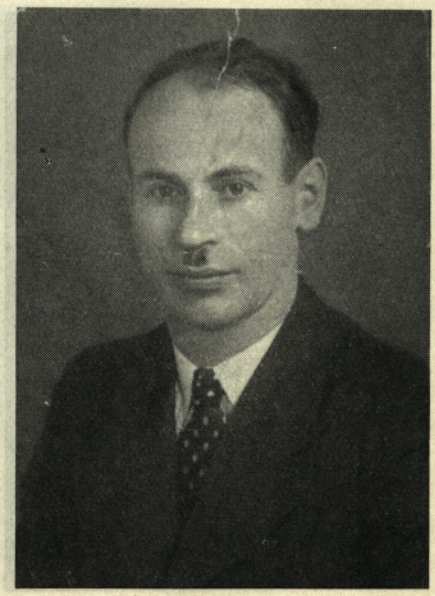
Mokorel Tončka

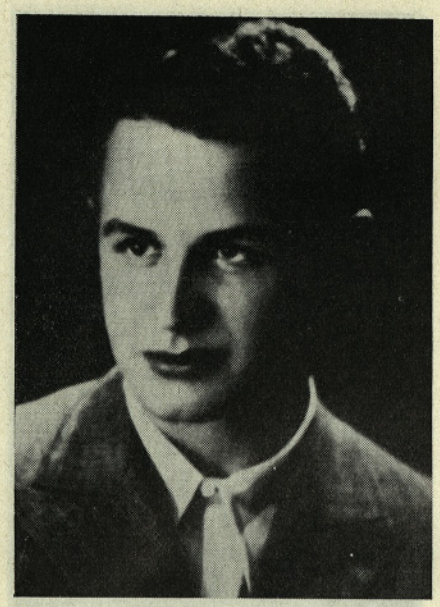
Ovsenik Jože

Pavlin Jože

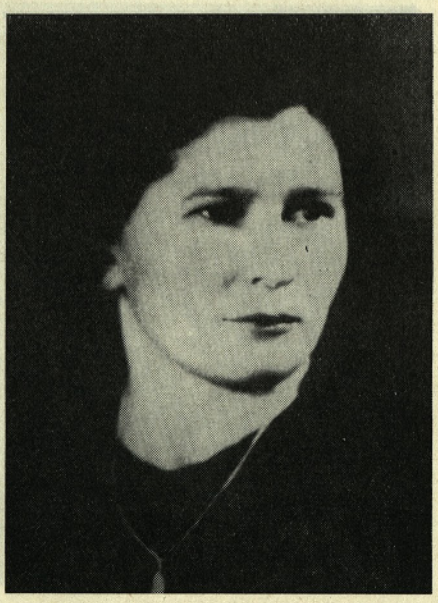
Perko Henrik

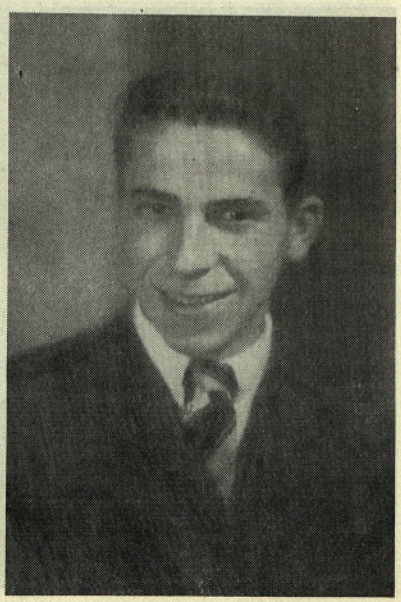
Srečnik Viktor

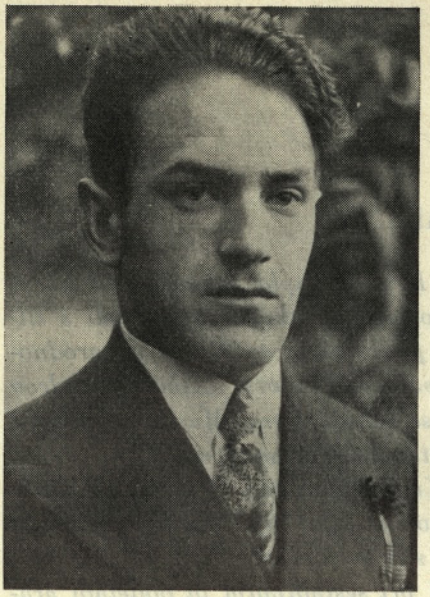
Sušnik Franc

Šebat Katarina

Šolar Stanko

Spendal Janko

Zadnikar Peter

Zalar Zofija

ZAHVALA

Delavski svet in upravni odbor BPT se toplo zahvaljujeta vsem, ki so nam omogočili zbrati življenjepisne podatke in prispevali s slikami, da ohranimo trajen spomin na padle bivše sodelavce v narodnoosvobodilnih bojih in na žrtve okupatorjev iz vrst delovnih kadrov BPT v naši spominski knjigi. Posebej se zahvaljujemo Martinu Prešernu, ravnatelju muzeja NOB v Kranju, Stanetu Gorjancu od Zveze borcev v Kranju, ZB v Tržiču, tov. Ivki Križnarjevi, ing. Jankotu Tišlarju in svojcem padlih žrtev za prispevke v slikah in informacijah. Pri vsem tem za desetorico nismo mogli dobiti slik in življenjepisov.

Enako se zahvaljujemo za pomoč pri sestavljanju in obdelavi gradiva tov. direktorju ing. Francu Žitniku, tov. Ladu Rozinu, Jankotu Lončarju, Milanu Ogrisu, nadalje zbirateljem uspelih posnetkov delovnega kadra, tovarniških naprav, strojne opreme in ponazoritev proizvodnega procesa tov. Mirku Majerju, Metodu Ahačiču, Francitu Šarabonu, Viliju Jakopinu in Tončki Štern. Za uspešno sodelovanje se zahvaljujemo tudi tov. mag. ph. Zd. Lavički in dr. Kozmi Ahačiču od tržiškega mestnega muzeja.

Predvsem pa se želimo oddolžiti tov. Miši Petku, ki je organiziral zbiranje ilustrativnega materiala in neumorno sodeloval pri dokumentarni opremi knjige z avtorjem.

Predsednik DS:
Milan Koprivnik

Predsednik UO:
Marjan Dolinar